1921 ANUL XIII. APRILIE. No. 4.

Viața Romînească

REVISTĂ LITERARĂ ȘI ȘTIINȚIFICĂ

SUMAR:

IAȘI

Redacția și Administrația : Strada Lăpușneanu 33

1921

VIAŢA ROMÎNEASCĂ

REVISTĂ LUNARĂ

CONDIŢIILE DE ABONARE

Abonamentele sînt: semestriale şi anuale.

Cele semestriale se socotesc dela No. 1 până la No. 6 inclusiv, sau dela No. 7 până la 12 inclusiv.

Cele anuale dela No. 1 până la No. 12 inclusiv.

Abonamentele se pot face în orice lună a anului, trimiţînd suma *prin mandat poştal.*

Reînoirea se face cu o lună înainte de expirare, pentruca expedierea Revistei să nu sufere întrerupere.

Preţul abonamentului este:

IN ŢARĂ:

Pe un an	100 lei
Pe jumătate an	50 „
Un număr	10 „
Pentru Societăţi comerciale, financiare şi autorităţi, pe an	200 lei

ÎN STRĂINĂTATE:

Pe un an	140 lei
Pe jumătate an	70 „
Un număr	14 „

Abonaţilor li se acordă între alte avantagii şi reduceri însemnate de preţ asupra operelor literare şi ştiinţifice editate de *Institutul de arte grafice şi editura „Viaţa Romînească"*, astfel că abonamentul revistei le revine aproape gratis.

Un exemplu:

Costul abonamentului la Revistă este de 100 lei pe an. Costul a 50 volume, ce vom edita minimum pe an, va fi aproximativ de lei 600.

Reducerea ce se acordă abonatului la cărţile editate de Revistă fiind 15% aproximativ (adică în cazul nostru, lei 90)—costul revistei pe an ar reveni deci abonatului *numai la 10 lei*, adică *zece lei pe an.*

Administraţia.

Pentru siguran a primirei regulate a Revistei D-nii abonaţi sînt rugaţi a trimite odată cu abonamentul şi 12 lei anual costul recomandărei.

Viaţa Romînească

Viaţa Romînească

Revistă literară şi ştiinţifică

VOLUMUL XLVI

ANUL XIII

IAŞI

INSTITUTUL DE ARTE GRAFICE ŞI EDITURĂ „VIAŢA ROMÎNEASCĂ."

1921

LEON DREI

(Roman)

I

E primăvară... Pela amiază..

Leon Drei, răsturnat într'un fotoliu mare, in drăguțul biurou din noua și admirabila-i locuință, închiriată pentru el de bogata văduvă, logodnica lui, Nina Serebreanaia,—toceşte, cu fața nemulțumită, posomorită, o lecție de limba franceză, dată de musiu Binet. Pentru învățarea limbilor a stăruit Ninocica, şi Leon Drei, ca de obiceiu, jucîndu-se, primi propunerea ei cu mare plăcere şi, ca răspuns, începu să strige cu o voce prefăcută de copil naiv:

— Tu vrei, Ninocica, să mă fac francez? Bine, am să mă fac francez. Nu mi-e greu deloc. Mă fac englez, italian... n'au margine sacrificiile, pe care le pot aduce eu pentru tine, fermecătoarea mea; deşi eu, Ninocica,—subliniez pe *eu*,—asta o consider nu drept un sacrificiu, ci drept o răsplată, o recunoştinţă faţă de iubirea ta pentru Leoncic.

Şi mai apoi:

— Iubirea mea,—şi aici începu s'o prindă de talie, deşi Ninocica deloc nu căuta să scape,—iubirea mea pentru tine va învinge greutăţile oricărei limbi... dar lasă-mă, lasă odată să apăs drăguţele tale mîni pe buzele mele, lasă-mă să-ţi string talia atît de subţirică şi delicată...

Nostima locuinţă a lui Leon Drei se află în partea cea mai bună a oraşului. Pe pavagiul de lemn cubic cu zgomot vesel zboară automobilele şic, sau cupeuri cu vizitii în jobenuri, iar spre sară strada, admirabil luminată, se înviorează de lumea care se plimbă, de domnişoare şi doamne, pe care Leon le priveşte prin admirabilul binoclu de sidef, dăruit de Ninocica... Ce plăcere să priveşti domnişoare şi doamne cu binoclu! Te aşezi aici, în faţa lor şi te gîndeşti în acelaşi timp: „uitaţi-vă, afurisitelor, frumoaselor creaturi, la Leon Drei, sorbiţi-l cu ochii,

---

Notă.—*Romanul acesta este dat acum pentru prima-oară publicităţii. (In ruseşte va apărea mai tîrziu). Traducerea, după manuscrisul original al autorului, e datorită d-lui A. Frunză. Tipul lui Leon Drei a mai fost înfăţişat publicului rusesc în două romane, cu totul independente de acesta. N. R.*

fiinţi încîntătoare şi blăstămate"... Dar fugiţi încolo, visuri, fu-
giţi, nu-l împiedecaţi pe Leon dela lucru... El trebue să se cu-
funde în afurisitul de Ollendorf şi să tocească, să tocească...
— Visuri, adio, adio. Mai apoi Leoncic are să se mai în-
toarcă el la voi. Nu mă împiedeca, şi tu, soare de primăvară,
nu mă tot chema la balcon; adio, frumoaselor doamne, încep
din nou să muncesc... Capricios se posomorăşte fruntea înaltă,
albă, întotdeauna senină a lui Leon Drei. O chestie gravă re-
zolvă el: cum e mai comod de *tocit* cuvintele: şezînd, sau
plimbîndu-te prin odae? Dacă şezi, îţi amorţesc picioarele, şi
îndeobşte e foarte vătămător să stai mult timp locului. Iar plim-
bîndu-te, e greu să te concentrezi; în schimb e folositor pentru
organism...

— Să fie al dracului!... Am să mă plimb prin odae,—
sănătatea înainte de toate,—şi înşfîrşit, destul cu visurile, cu fle-
căreala, dobitoc leneş, ce eşti, desfrînatule...

— Iar începi?—se adresă el către sine însuşi cu mustrare.

— Iar,—îşi răspunse el singur,—vreau să flecăresc, să vi-
sez,—să-l ia dracu de Ollendorf..

— Dar ce are să zică Ninca, dacă nu înveţi lecţia?

— Scap eu cumva, şi apoi... s'o ia dracu de Ninca. Vreau
să mă văd acuşi în oglindă.

— Nu se poate, nu se poate, şezi şi ceteşte.

— Dar numai un minut să stau dinaintea oglinzii,—începu
să se roage el pe sine însuşi. Dă-mi voe, Leoncic. Vreau să
înţeleg, dece plac eu aşa de mult femeilor. Să-mi văd ochii cei
fermecători. Dă-mi voe Leoncic, aşa aşi vrea...

— De guler te iau şi te duc la masă,—rosti el mînios. Ne-
trebnicule!...

Şi iată-l pe Leon Drei lîngă masă. Pe masă—o mulţime
de fleacuri drăguţe, cumpărate de Ninocica; lipseşte numai bus-
tul de bronz al lui Leon Drei, dar nu-i nimic: cu timpul vine
el şi bustul de bronz. Hai, uriciosule de Ollendorf, să înce-
pem din nou...

Deschise manualul, îl mirosi şi se strîmbă: „dracu să te
ia de cărţi, că urît mai miroasă!"—şi cutreeră cu privirea în-
tîia coloană de cuvinte franceze.

„Frumoasă ocupaţie pentru un om ca mine!"—se gîndi el
cu ironie. Grozav îmi trebue mie să ştiu, că pe franţuzeşte masa
se chiamă *tabl*. Ei, şi? Fie şi *tabl*—dracu să te ia,—ce-i cu
asta?...—Banii,—îşi răspunse el sieşi îndată,—banii Nincăi. Fără
tablă—clenci bani. Afurisenie!...

— *Le miur*,—ceti el; şi, închizînd ochii, repetă în gînd:
miur, miur... Dar *masa*?—S'o ia dracu, nu-mi pot aduce a-
minte. Mi se pare... *dril*.. Nu, nu dril. Ia să mă uit!

— *Tabl*,—ceti el.—*Tabl*,—crăpare-ai! *Tabl*, nemernicule!
—începu să se înjure el pe sine însuşi,—*tabl*, ţine minte, dobi-
tocule! Ce limbă afurisită! Şi oare dece nu se găseşte o sin-
gură limbă pentru toţi? La ce limbile astea: franţuzească, nem-

ţească, englezească, chinezească, portugheză... şi, dracu le mai
ştie cîte? Ce lume imbecilă! Pe mine să mă fi întrebat, că
într'un minut le desfiinţam—toate limbile astea idioate. Sco-
team o lege, şi pace bună! Păcat că nu-s legislator! Cine
face legile? Dobitocii. Nişte nulităţi, nişte păcătoşi. Şi noi,
oamenii cuminţi, trebue să le îndeplinim! Să-mi dea mie pe
mînă treaba asta,—toţi ar duce-o mai uşor. În viaţă mi s'ar
face un monument. Şi adesea m'aşi duce să-mi văd statuia...
Dar părete cum se zice? Nu ştiu! Limbă franţuzească, limbă
franţuzească! Dragă, nu mă chinui! Mi-i aşa de greu să ţin
minte cuvintele! Dragă limbă franţuzească, nu-mi fugi din me-
morie. Eu nu-s deprins, eu nu pot să tocesc! Fie-ţi milă de
mine!..

— Afurisită de Ninca,—bombăni el,—şi la ce dracu îi tre-
bue ei, să învăţ eu franţuzeşte? Ce proastă! Dar cum se zice
pe franţuzeşte: *te iubesc?*... Ştiu! *Je tem!* Asemenea vorbe
le ţin eu minte!... Iaca, dacă toată limba franceză ar consta
numai din vorbe de astea..

Gîndurile lui fură întrerupte de sunetul telefonului. Leon
Drei tresări.

„Cu siguranţă Ninca a sunat",—se gîndi el. Slava Domnu-
lui, cel puţin mă mai odihnesc după atîta muncă.—*Dragă*,—eşti
rugată să mai suni odată,—ceru el. Noi nu venim la telefon în-
dată, noi sîntem ocupaţi.

La sunetul, care se repetă, Leon se sculă mulţumit de el
însuşi, miji din ochi cu cochetărie, parcă ar fi fost Ninca în faţa
lui şi, apropiindu-se de telefon, zise în tub, rostind frumos:

— Ascultăm.

Primind răspuns, schimbă tonul oficial cu altul mai prie-
tenos şi îndată începu să mintă.

— Tu eşti, Ninocica? Cu putinţă? Niciodată, scumpa
mea, nu pot recunoaşte deodată drăguţa ta voce, schimbătoare
ca luciul mării. Mai zi ceva.

Ea zise.

— Da, tu eşti, acuma te-am recunoscut. Bonjur, scumpa
mea! Toată dimineaţa asta am petrecut-o în visuri despre vi-
itoarea noastră viaţă. Zile întregi am să te ţin de mînă şi am
să te privesc în ochi.

— Nu,—răspunse Nina rîzînd,—n'am să-ţi permit, trebue
să muncim.

— Dece să muncim?—zise Leon Drei, făcînd o grimasă.
Dece am da timpul nepreţuit, muncii şi nu plăcerilor? Scumpa
mea, tu eşti doar aşa de bogată...

— Ce-i cu asta?—răspunse ea,—omul trebue totdeauna să
muncească, mai ales dacă-i bogat. Îi incumbă atîtea datorii...

„A început proasta să înşire prostii de ale ei",—se gîndi
Leon şi zise cu alintare:

— Tu eşti fetiţa mea cuminte, tu ştii să răspunzi întot-
deauna cu o rară inteligenţă. Da, ai dreptate, munca—înainte

de toate; adevărata plăcere e munca! Ţi le spun toate astea, fiindcă nici eu aici nu dorm. Mă ocup cu franceza de vr'o două ceasuri. Foarte interesantă limbă, Ninocica. O limbă pur şi simplu remarcabilă. Engleza e, probabil, şi mai interesantă? Dar de franceză, — trebue să-ţi mărturisesc între noi, — sînt încîntat. Dar ce sonoritate! Ce farmec! Să fiu eu în locul Ţarului, aşi porunci tuturor supuşilor mei, să vorbească numai franţuzeşte. Încep încetul cu încetul să mă simt francez. Am învăţat azi vr'o cincizeci de cuvinte! Depildă, *părete*, — continuă el, punînd lîngă dînsul pe Ollendorf şi uitîndu-se în el, — *le miur*. Nu-i aşa, că *miur* e mai frumos decît părete? O limbă extraordinar de gingaşă!

— Da, — zise Ninocica, mulţumită — foarte gingaşă...

— Dar ce memorie extraordinară am eu, Ninocica! N'ai să mă crezi. Ca să ţin minte — destul să arunc ochii asupra unei pagini, şi — gata! Ştii, dragă, — zise el deodată inspirat, — să posed eu franceza, ţi-aşi face declaraţiile de dragoste numai în limba asta! Cît de urît sună, depildă „eu te iubesc". În schimb, cînd ai zis „je tem"! Ninocica, *je tem*, auzi?

— Da, aud şi zîmbesc! Eşti aşa de naiv, aşa de copil...

— Je tem, Ninocica! Nu urîciosul de „te iubesc", ci *je tem*. Tu auzi?

„Admirabil mai joc, — se gîndea el în timpul acesta, — cine ar putea să flateze ca mine? Nimeni! Sînt doar unic! În schimb, se înţelege, averea ei are să treacă la mine. Dar eu preţuesc mai mult. Hai, proasto, răspunde-mi, că eşti fericită".

— Dragă Leon, — auzi el, — eu sînt aşa de fericită...

— Şi eu sînt fericit, — răspunse el, — şi aşa îmi pare de rău, Ninocica, că nu mă poţi vedea. Sînt numai într'o cămaşă de mătasă. Faţa mea arde de iubire... şi nu numai faţa, întreg ard...

— Prostii, prostii, — strigă ea în tub cu groază. Să nu vorbim despre astea. Am treabă cu tine.

— Cum prostii? — se indignă el cu un ton gingaş, — iubirea pentru tine e pentru mine totul...

— Sînt fericită, — zise Ninocica cu blîndeţă, — dar acuma nu pot vorbi despre iubire, şi nici nu-i comod prin telefon...

— Ba mie mi-i comod, — o întrerupse cu foc Leon Drei, — mie totdeauna mi-i comod...

— Mai bine ascultă, ce-ţi spun, — zise Ninocica. Îţi trimit îndată automobilul meu, şi tu vino la biurou. Vreau să te iniţiez într'o afacere, — foarte importantă, şi pentru tine şi pentru mine...

„Ce dihanie rece!" — se gîndi Leon, — dar las', că după nuntă o depravez eu".

— Ce fel de afacere? — o întrebă el curios.

— Prin telefon nu-ţi pot spune. La revedere, scumpul meu, te aştept...

— La revedere, dragostea mea, îţi sărut, — şi se uită în Ollendorf, — men... Je tem, je tem, — vorbea el în tub cu o voce de copil, — îţi sărut, — şi se uită iar în Ollendorf, — petit men...

Vroia să lese tubul, cînd deodată simţi, că cineva l-a strîns în braţe, şi o voce cunoscută de femee îi şopti:

— Cu cine vorbeşti tu, Lenea?

— Ana! — strigă Leon, bucurat şi surprins, şi închise tubul cu palma.

— Mai încet, că vorbesc cu logodnica mea.

— Te ascult, Ninocica, — zise el în tub, îmbrăţişind cu mîna liberă pe Ana Rozen, — parcă ai spus ceva?

— Am spus, că te sărut şi te aştept.

— Şi eu te sărut, — răspunse Leon, sărutînd pe Ana foarte zgomotos, — auzi, cum sărut eu?

— Aud, — răspunse Ninocica, — şi eu deasemenea te sărut.

— Merci, scumpa mea, — rosti el pătimaş. Acuma îţi sărut ochii, buzişoarele, obrăjorii... Tu auzi? — întrebă el, continuînd să sărute pe Ana Rozen, care chicotea încet, cu năsuşorul în gîtul lui Leon. — Adio, dragă, aştept automobilul.

Aruncă tubuleţul, rîse vesel, ca un băeţandru şi, întorcîndu-se către Ana Rozen, începu s'o sărute furtunos, cu foc.

— Iată cu cine m'aşi însura eu cu adevărată plăcere, — strigă el, — cu tine carne minunată de femee, cu tine, dulce netrebnică. Dar, din nenorocire, eşti măritată...

Ea zîmbi numai, se lipi de el şi, sărutîndu-i ochii, răspunse cu ton viclean:

— Pe tine eu nu te-aşi lua...

Drept răspuns, Leon Drei o lovi foarte dureros peste un obraz.

Ea lipi buzele de mînile lui...

Încovoindu-se grav şi rezămîndu-se pe un baston de abanos, cu monograma L. D., făcută cu mare iscusinţă, Leon Drei cobori scara largă de marmoră. Cu respect îl întîmpină şoferul, un tînăr uscăţiv, cu o ţinută admirabilă. Dupăce salută ostăşeşte, luă de talie cu delicateţă pe tînărul boer şi-l conduse, ca pe un copil mic, la luxosul automobil, cu desăvîrşire nou, englezesc, în care îl şi aşeză cu multă îngrijire. Închise apoi uşcioara şi cu îndemînare sări pe scaunul său.

„Numaidecît am să-mi iau un fecior, — îşi zise Leon Drei, umflîndu-se şi aşezîndu-se mai comod, — cu feciorii ăştia e mare înlesnire. Un fecior e — ca o a doua mamă! Ce devotament, ce grijă de tine!"

Aruncă în fugă o privire în juru-i, pentru a se încredinţa, dacă lumea îl vede, şi mulţumit, că în natură nu era nimic de îndreptat, căci dimineaţa strălucea de frumuseţea primăverii, făcu şoferului, care se întoarse spre el, un semn plin de blîndeţe, vrînd să spue: totul e în bună regulă, totul e bine, aprob, se poate merge...

Automobilul lunecă fără zgomot înainte, mugetul trompei răsună, şi casele, la început încet, apoi mai iute, plutiră îndărăt. Leon Drei se întinse boereşte, scoase o havană, pentru mai multă importanţă, şi o aprinse. La început privea de sus la publicul nenorocit, care se tîra pe jos şi cădea de căldură.

Dupăce se desfătă de dispreţ, deodată începu să strige încet, cu un fel de lătrat în voce.

— Idioţilor, dobitocilor! Ce-mi pasă mie de voi, puşlamale idioate!...

„Ce bine mă distrez,—se gîndi el în acelaşi timp.—Cui printre stîrpiciunile astea s-ar putea trece măcar prin minte aşa distracţie? Idioţilor!—strigă el din nou...—Iaca de asta te respect eu pe tine, scumpul meu Leon Drei, fiindcă eşti foarte deştept, eşti de spirit,—un om extraordinar, cum nu-i altul. Mult i-ai dat tu de lucru lui Dumnezeu, până să te născocească! Ei, dar bravo lui, tot te-a născocit!...

— Nu fii lăudăros, Leon,—îşi zise el.—Păzeşte-te de lăudăroşie! E trăsătura cea mai urîcioasă a caracterului omenesc.

— La mine şi trăsăturile respingătoare devin frumoase. Eşti un magar!

— Cum să scap eu de dobitocul, care se ascunde în mine?—şopti Leon cu ton tînguitor.—Eu, deşteptul şi pehlivanul, sînt nevoit să sufăr veşnic lîngă mine pe un dobitoc plin de virtuţi! Veşnic mă învaţă. Dobitocule, pe cine înveţi? Eu sînt un geniu, Dumnezeu m'a făcut aşa! Ce-s eu vinovat? Iţi mulţumesc, scumpul meu Dumnezeu, că m'ai făcut un geniu! Mă slujeşti cu credinţă. Aşa, aşa!—aprobă el pe Dumnezeu. Eşti cuminte, eşti cumsecade, şi dacă eu acuma sînt obraznic cu tine, nu băga în seamă asemenea fleacuri. Tu ştii bine, cît de mult te cinstesc eu în fundul sufletului şi mă tem de tine...

— Nu înşeli tu pe Dumnezeu, obraznicule, nulitate,—ce eşti!—se ridică în el celalt Leon.—Dumnezeu nu-i Ninca! Nu-i Ana Rozen, sau altă desfrînată.

— Şi pe Dumnezeu am să-l înşel!—se supără Leon.—Dumnezeu e doar un domn foarte naiv. Incerce să lupte cu mine...

— Canalie!—fu cît pe-aci să urle Leon Drei, îngrozit şi speriat,—are să te pedepsească doar... Ce mizerabil, ce neruşinat!

Şi aici cei doi Leoni începură a se certa, a se indigna, a se înjura unul pe altul cu vorbele cele mai urîte, mai necuviincioase; iar el, Leon Drei însuşi, ca un al treilea, străin de toată afacerea asta, cu plăcere asculta înjurăturile duşmanilor, şi la urma urmelor îi numi idioţi pe amîndoi...

Automobilul în timpul ăsta zbura pe strada zgomotoasă. Leon Drei aruncă havana, se întoarse şi deodată băgă de seamă în mulţime pe Olecica, o fetiţă de 14 ani, fiica vechiului său prieten, avocatul Grigorii Alexandrovici Melnicov. In uniforma ei de liceană, în pelerina albă, cu un pachet de cărţi în mînă, fetiţa îi plăcu grozav. Leon deodată îşi aduse aminte de raporturile cu ea, aşa de bine începute, şi întrerupte din pricina

morţii „lui maman",—mamei ei. La numele „maman" Leon Drei oftă... „Sărmana maman!"—se gîndi el cu melancolie,—„probabil numai scheletul a mai rămas din tine. Unde-i trupul tău delicios, ochii tăi mari şi negri, unde-s obrajii tăi rumeni, care deobiceiu mă înebuneau. Unde-s mînile tale rotunde, albe ca zăpada, şi alte comori, care-mi aduceau mie atîta plăcere? Ah, moarte, moarte, cît eşti tu de rea, de urîcioasă, de nemiloasă... Dece n'ai omorî pe cele hide, fără să te atingi de cele frumoase...

Aici gîndurile lui se întrerupseră, se întoarseră la realitate.

„Ce dobitoc sînt eu",—îşi reproşă el în gînd,—„cine s'ar fi hotărît să rupă aşa de uşor cu drăgălaşa fetiţă, care singură îmi cădea în mînă... Ce dobitoc!... Da, dacă nu era moartea, nu era această sinucidere îngrozitoare a mamei... Dar ţii minte, cum o tratai pe Olecica cu ciocolată? Dar ţii minte, cum o sărutai în salon, cînd stătea la pian, şi tot te uitai, nu cumva te urmăreşte cineva? Nu, nu trebue lăsată, trebue folosită ocazia asta, trebue reînoită cunoştinţa. Ce amantă admirabilă se poate face din ea!... Te apucă fierbinţeala numai la gîndul despre aşa ceva! Dar, ţii minte, cînd visai să te însori cu ea?... S'a hotărît, reînoesc cunoştinţa. Poruncesc şoferului să întoarcă, o ajunge el îndată. Dar cu Ninca cum rămîne? Doar te-aşteaptă.—S'o ia dracu, las' să aştepte. Dacă întreabă, trîntesc eu vr'o minciună.

Se ridică, bătu în geam şi prin semne explică şoferului ce vrea. Şofeurul dădu din cap, puse două degete pe cozoroc şi, micşorînd iuţeala maşinei, întoarse încetişor şi zbură după fetiţă.

„Şoferul ăsta am să-l iau la mine,—se gîndi Leon,—am să i-l cer Nincăi. Al dracului ştie să slujească afurisitul! Imi plac feciorii buni. Un fecior bun e slăbiciunea mea!

Automobilul ajunse pe fetiţa degrabă, Leon porunci şoferului să se oprească şi, ridicîndu-se, o chemă cu glas tare:

— Olecica, Olecica!

Fetiţa, auzindu-şi numele, se opri, se uită mirată în juru-i. Căutînd cu ochii prin mulţime şi negăsind pe cel care o chemase plecă înainte. Atunci Leon Drei, căutînd să dea vocii o intonaţie mai frumoasă, strigă încă odată: Olecica! Eu te chem, uită-te încoace, sînt în automobil!...

Cînd ea îl zări însfîrşit, o rugă prin semne să se apropie. Olecica îndată coborî depe trotuar şi zîmbind, se îndreptă cu paşii ei graţioşi şi mărunţi spre automobil.

„Ce fetiţă nostimă,—îşi zicea Leon Drei, neputîndu-şi desprinde ochii dela ea,—cum seamănă cu mamă-sa, dar e şi mai gingaşă, deşi ochii sînt ai lui tată-său. Dar dracu să-i ia, ce-mi pasă? Sînt tot frumoşi şi mă farmecă. Insfîrşit ochii sînt nu ai lui tată-său, ci ai ei, femeeşti, ochi de fată. Are să fie o plăcere să-i sărut.

— Bonjur, Olecica dragă, bonjur fetiţă,—începu Leon cu

familiaritate, stringînd degețelele ei, reci ca ghiața,—ce bine îmi pare, că te-am intîlnit! Grozav îmi pare de bine. Nu crezi? Grozav, grozav,—repetă el din nou. Ce face stimatul d-tale tată? Dar frățiorii? Dar surioara? Sînt bine toți? Foarte bine. Dar d-ta mă mai ții minte?

— Bonjur,—zise Olecica, nerăspunzîndu-i deadreptul și cu voce înceată, fără a se hotărî însă să ridice ochii asupra lui.—D-ta demult n'ai fost pe la noi,—adăugă ea, deodată ridicînd ochii.

— Da, dragă Olecica, după nenorocirea cu mama d-tale mă apucă chiar groaza să mai viu pe la d-voastră. Și lui papa al d-tale i-ar fi venit greu să mă vază.. Afară de asta și în familia mea s'a întîmplat o nenorocire,—minți el, fără să înțeleagă singur pentruce.—Mi-a murit bunica,—iubita mea bunică... Dar ce ne-am oprit noi în mijlocul străzii și stăm de vorbă? Vrei să te plimbi cu mine? Pe drum mai vorbim, apoi mașina mea te duce acasă. Ai să-mi povestești despre papa, despre frățiori! Grozav mă interesează.

— Nu, că mă grăbesc,—zise Olecica, jucîndu-se cu pachețelul de cărți. Mai bine d-ta vino la noi.

Și lăsă capul în jos, cași răposata „maman", și se înroși.

„Cît e de nostimă, cît de drăguță"—se gîndea Leon Drei,—uitîndu-se lacom la fetiță.—Și de unde știe ea, că și mama ei tot așa lăsa capul în jos și se înroșea?... În tot cazul nu-i dau drumul!

— Te invit numai pentru cinci minute,—zise el foarte insinuant, dar cu un aer, că i-ar fi cu totul indiferent.—Ce, îți vine așa de greu să-mi dăruești cinci minute?—începu el deodată să se roage. Automobilul meu face 60 de verste pe ceas, adecă cîte-o verstă pe minută. O să facem împreună în totul 2-3 verste. Are să-ți placă. Ai să vezi. Ai mers vr'odată cu automobilul?

— Nu, niciodată; dar eu mă grăbesc, vă asigur,—răspunse ea, rușinîndu-se că-l refuza.

— Ai timp, încă, ai timp,—exclamă Leon.—pentru asta îți garantez. Iaca te-am luat și de mînuță. Ei, sui acuma, nu-i frumos să se uite lumea... Are să crează cineva, că te urc cu deasila. Nu, mai bine să șezi. Iar peste cinci minute ai să fii acasă,—mai degrabă încă, decît dacă ai fi mers pe jos. Automobilul face 60 de verste pe ceas,—repetă el, și cu mînile, care îi tremurau de emoție, o tîrî în automobil.

— Dar eu n'am cînd, nu pot,—șoptea zăpăcit fetița, căzînd pe perna moale și împrăștiindu-și cărțile.

„Are să fie a mea",—îi fulgeră lui Leon. Numai să pun mîna pe ea... Acuma n'o mai las!

— Cît ești de ciudată,—zise el, mirîndu-se parcă.—D-ta parcă te-ai teme, nu știu dece. Vasăzică, n'ai încredere în mine? În mine, cel mai bun prieten al d-tale? Și nu ți-i rușine?.. Șezi mai comod,—comandă el.—Automobilul e al d-tale. Iar

eu... eu, Olecica, am să te țin de talie, ca pe o fată mare. Doar ai vrea deja să fii fată mare? Așa-i?

Și cu îndemănare îi coprinse talia și juca încet din degete pe șoldul ei slăbuț.

— Nu, nu trebue,—zise ea, căutînd să se libereze din mînile lui Leon și cam speriindu-se de vocea lui, care tremura.

— Ba trebue, dragă fetiță,—obiectă Leon Drei cu un ton șagalnic; parcă d-ta nu vrei să semeni a fată mare? Și e foarte frumos, cînd un domn ca mine, stă alături de o damă mititică. Spune drept, Olecica, poate că nu-ți mai plac?... Doar într'o vreme grozav îți plăceam, așa-i?—bolborosi el deodată, ceva încurcat, simțind o turburare deosebită din faptul că e singur cu fetița și că nimeni nu-l poate împiedica de-a face cu ea tot ce-o vrea.

— Îmi placi,—răspunse Olecica în șoaptă și lăsînd capul în jos,—numai ia mîna, te rog, mi-i incomod.

— Ei, bine, o iau, scumpa mea, dacă îmi ceri, dar ți-o spun pe cinste, îmi pare rău,—zice el, lăsînd deasemenea capul în jos. D-ta parcă m'ai bănui de ceva rău?.. Sînt eu parcă în stare să fac vreun rău? Nu, nu-i nimic,—o liniști el, cînd ea îl privi speriată,—iaca deja zîmbesc. Nu m'am supărat. Eu înțeleg: te temi de mine, fiindcă ești încă o fetiță mititică. D-ta te-ai cam dezobișnuit cu mine, dar cînd te-i deprinde din nou, iar n'ai să te mai temi. Așa-i?

— Da, m'am dezobișnuit,—confirmă Olecica,—bucuroasă că el și-a explicat bine spaima ei. Nouă doar ne-a fost dor la toți mult timp de d-ta,—începu ea să povestească. Papa se mira foarte mult, că ai încetat de a mai veni pe la noi. Pierre adesea întreba de d-ta...

— Și micuțul Pier, zise cu părere de rău Leon Drei,—ce păcătos sînt eu! Și cred, că sînteți foarte triști fără mama... Ei, lasă, scumpă Olecică, nu mai plînge. Nu știu, dece ți-am mai amintit despre mama. Hai să vorbim mai bine despre lucruri vesele. Îți place să te plimbi cu automobilul? Dar cît de drăguță te-ai făcut, continuă el, dupăce ea dădu din cap și, ștergîndu-și lacrămile, zîmbi...

— Te-ai făcut foarte drăguță,—repetă el cu plăcere,—chiar te-ași săruta, dacă nu mi-ar fi frică. Dar mi-i frică. Dar ții minte, cum odată te-am sărutat în ceafă, în salon,—rosti el, începînd din nou a se tulbura, și o luă de mînă, fără să vrea. Și așa de bine îți stă cu pelerina albă și pălărioara asta. Eu îți văd chiar clavicula... Te rog n'o acoperi. Dar ce pantofi frumoși!—strigă el deodată în extaz, parcă deabia acum i-ar fi văzut. Dar dece îți ascunzi piciorușul? Doar l-am văzut, mi-a plăcut, ți-am spus-o! Nu văd aici nici un rău. Doar eu toate pot să ți le spun, fiindcă eu te iubesc. Dar d-ta pe mine mă iubești?—întrebă el,—dîndu-se mai aproape de ea.

— Te iubesc,—răspunse simplu Olecica,—noi toți te iubim.

— E bine că toți mă iubiți,—zise Leon Drei. Și d-tale îți

mulţumesc, Olecica. D-ta eşti datoare să mă iubeşti foarte mult, fiindcă eu sînt un om bun, un om rar. Eu sînt un om extraordinar. Păcat că nu mă cunoşti mai deaproape. Al doilea ca mine nu se mai găseşte pe lume. Dar ce ciorapi drăguţi ai,—o frumuseţă! zise el deodată şi se uită chioriş la spinarea şoferului.

„O îmbrăţişez şi pace bună", — se gîndi el, simţind, cum irezistibil i se întind mînile spre ea.

Maşina înainta lin, fără zgomot. Oamenii treceau ca nişte păpuşi, pe care le trăgea parcă cineva cu o aţă. Leon iute se uită în toate părţile, se plecă, puse mîna pe un pantofior, lunecă pe ciorapul legat cu o jaretieră deoparte a genunchiului, îmbrăţişă pe fetiţă cu cealaltă mînă, o strînse cu putere, şi de emoţie începu să respire greu.

— Mi-i frică, şopti Olecica, căutînd să scape de el.

— Dece ţi-i frică?—şopti Leon zîmbind încurcat? De mine? Olecico, de mine? Nu-i păcat să vorbeşti? Nu fac doară nici un rău. Nu poţi săruta o fetiţă, dacă o iubeşti? Eu te sărut doar ca un frate. D-tale trebue să-ţi placă asta... D-ta ar trebui să mă săruţi... Tu trebue să mă săruţi,—trecu el la *tu*. Imi eşti aşa de dragă,—îi şopti el la ureche. Doar în asta nu-i nici un rău, —începu el,—fără să ştie dece,—s'o roage. E plăcut să săruţi, şi ţie trebue să-ţi placă. Sărută-mă te rog. Leon te roagă. Leon al tău pentru vecie...

Pe Olecica o înfricoşa mai mult decît toate, respiraţia lui întreruptă. Ii mai venea să rîză, şi-i era milă, că o roagă. Dacă i-ar fi putut spune, să n'o mai roage...

„Ce-i cu dînsul? — se gîndea ea cu nedumerire. Poate că îndată cade leşinat. Respiră aşa de grozav. Poate trebue ajutat cu ceva? Mi-i atît de milă de el,—continua ea să se gîndească. Aşa de cum se cade, aşa de bun, şi se umileşte în faţa mea. Şi mie mi-i ruşine să-i spun, să nu se mai umilească...

— Dece respiri d-ta aşa? — abia rosti ea însfîrşit. Ţi-i rău?

— Respir aşa,—răspunse Leon nemulţumit,—fiindcă tu nu mă iubeşti. Dacă m'ai iubi, eu aşi respira altfel. Sînt gata chiar să plîng...

— Numai să nu plîngi,—începu să-l roage serios Olecica, —te rog.. Nu-i nevoe, am să fac, ce vrei...

— Nu, acuma degeaba, eu tot am să plîng, — zise Leon, desfătîndu-se de chinurile fetiţei, şi puse batista la ochi.

Olecica ţipă încet, făcu ah! faţa i se încreţi ca de o suferinţă; ridică o mînă, fără să-şi dea samă pentru ce, şi cu supunere se lipi de buzele lui.

— Eu pe d-ta te iubesc, numai pe d-ta,—şopti ea; lacrimile ei calde lunecau pe faţa lui. Numai pe d-ta, şopti ea încă odată şi începu să se zbată în isterie..

„Na-ţi-o bună,—se gîndi Leon Drei,—uitîndu-se îngrijat spre şofer, — m'am întrecut cu jocul. Pentru fetiţele tinere nu-i nevoe,—se vede treaba,—de mijloace aşa de tari. Mai simplu, idiotule, mai simplu cu copiii!".

— Incetează,—începu el s'o roage cu mult sînge rece,—m'ai speriat. Grozav sînt de speriat. Şi apoi sîntem şi în stradă! Dacă aude şoferul, sînt pierdut. Dar încetează, te rog,—strigă el înadins,—d-ta ai să mă compromiţi.

— Nu mai fac,—şopti Olecica suspinînd. Eu nu ştiu dece.. nu ştiu, ce s'a petrecut cu mine. Nu te supăra pe mine. Vreau să merg acasă, — rosti ea cu strîngere de inimă şi simţind un gol grozav, un înspăimîntător gol în suflet.

— Dar mă iubeşti? — o întrebă Leon Drei liniştindu-se şi îmbrăţişînd-o din nou. Numai atîta să-mi răspunzi, să mă săruţi, şi îndată te duc acasă.

— Te iubesc,—răspunse ea cu supunere.

— Tare?—Eu vreau tare.

— Tare, — îngînă ea, lăsînd capul în jos... Şi vreau să merg acasă.

— Iţi mulţumesc,—zise Leon Drei mişcat, eşti un copil drăguţ... Indărăt!—strigă şoferului, ridicîndu-se. Iar acuma,—se adresă el din nou către Olecica,—spune, eşti mulţumită, că te-ai întîlnit cu mine?

Ea se întoarse spre fereastră şi dădu din cap, în loc de răspuns, Leon Drei o privi cu un extaz neprefăcut:

„Ce odor, se gîndi el. Şi se poate compara parcă plăcerea pe care am primit-o dela ea, cu plăcerea dela una ca Ana Rozen sau Ninca? După o aventură atît de nostimă îţi vine şi greu să te mai duci la cotoroanţa asta de Ninca. Dar nu-i nimic, m'oiu duce.. Eu sînt un aşa fel de ticălos, că sînt în stare să mistui totul: şi pe fata asta, şi pe Ninca şi pe cine vrei. Dar trebue să mai obţin dela ea o întîlnire...

— Iată că acuşi sîntem şi acasă,—zise el, luînd pe Olecica de mînă. Vezi, cum mă ţin eu de cuvînt? Eu sînt om cinstit. Dar adecă să nu ne mai vedem noi mai mult?

— Dece,—întrebă Olecica,—d-ta doar ai să vii la noi. Lui papa are să-i pară aşa de bine..

— Eu, Olecica, se înţelege, am să vin, dar parcă nouă are să ne fie îndămînă în prezenţa lui papa? Doar d-ta pe mine mă iubeşti, şi eu pe d-ta te iubesc. Faţă de papa noi n'o să ne putem săruta, şi eu am să sufăr foarte tare. Parcă ţi-ar plăcea, să sufăr eu tare? Eu mor, dacă nu te văd, dacă oiu fi lipsit de putinţa de a te săruta. Eu sînt aşa fel de om, că pot să mor de tristeţă.

— Nu, nu!—strigă cu groază Olecica. Dar ce-i de făcut? Eu doar nu-s vinovată...

— Eu nu zic, că eşti vinovată,—o linişti Leon Drei. Ştii ce mi-a venit în minte? Eu stau singur... Dece n'ai veni la mine? Cui ai făcut vr'un rău? Eu te iubesc, şi deaceia d-ta eşti chiar datoare să vii, altfel am să cred că n'ai încredere în mine. D-ta poţi veni şi după ocupaţiile dela liceu. Am să te tratez—zise el încîntat deodată,—cu nişte bomboane excelente... Am nişte bomboane straşnice. Cu rom! Ai mîncat vreodată aşa bomboane?

Deasupra ciocolată, iar înlăuntru—rom. Așa rom bun! La mine nimeni n'are să te vadă, nimeni n'are să știe... Cînd îi veni, am să cad chiar în genunchi înaintea d-tale. Eu pot doar să mor, dacă nu te văd mult timp, — repetă el din nou amenințarea sa.— Poți veni chiar de dimineață la mine, iar cei deacasă, lasă-i să creadă că ești la liceu..

Și deodată începu s'o sărute cu foc, parcă ar fi fost ideia ei, de care a ajuns el la extaz. Ea consimți totuși nu deodată, și el fu nevoit s'o roage încă mult timp, s'o amenințe cu sinuciderea... Însfîrșit ea îi dădu cuvînt, și el, pentru mai multă siguranță îi ceru să jure solemn. După cererea lui, ea jură pe viața lui papa și a fraților...

...O aventură minunată, un roman feeric,—se gîndi Leon Drei, apropiindu-se de enorma clădire cu cinci caturi, unde se afla biroul logodnicei sale, Nina Marcovna Serebreanaia,—nimic în felul ăsta încă n'am încercat. Ce fetiță!. Ticălosule de Leoncic, te ador. Norocosule, fericitule!

Se dădu jos din automobil și, susținut din nou de șofer și tîrîndu-și greu picioarele, începu să urce scara cea largă de marmoră, acoperită cu covor.

II

În catul al doilea Leon Drei apucă la dreapta, se opri dinaintea ușei cunoscute și cu mare plăcere ceti pe tăblița de alamă, lucitoare ca aurul, inscripția admirabil tăiată:

Biuroul d-lui Naum Evghenievici Serebreanîi.

— Unde ești tu acuma, sărmane Naum Evghenievici, se gîndi Leon Drei, zburlindu-și mustățile cu degetele; — nenorocitule, mi-i milă de tine! În clipa asta eu sînt Naum Evghenievici, nu tu! Ce să-i faci!.. Haide, stai, stai acolo în mormînt. Adio! Te ert!..

Aruncînd o privire pe cartonul, care făcea cunoscut vizitatorilor, că „ușa e deschisă,—rugăminte de a nu se suna",—intră în sala lungă și încăpătoare. Ușierul, care fuma fără grijă, la vederea lui Drei tresări de spaimă, strînse între degete țigara aprinsă,—i se poruncise să nu fumeze,—și zîmbind voios alergă voinicește spre Leon Drei, cu degetele mînilor desfăcute.

— Nu s'a întîmplat nimic? — întrebă Leon Drei lăsîndu-i paltonul, și cu un ton sever, cași cum ar fi putut să se întîmple ceva, și încă din vina ușierului.

— Nimic, să trăiți Leon Alexandrovici, — răspunse ușierul cu un ton vioiu și vesel. Nina Marcovna,—comunică el în șoaptă, —are, să trăiți, musafiri.

— Ia pălăria, zise Leon Drei, fără să-i ție în seamă vorbele. Mai cu băgare de samă cu pălăria,— începu el să răcnească. Costă 50 de ruble! Nu vezi, ce ții în mînă? Dobitocule!..

Fără să asculte scuzele ușierului,—mai drept vorbind,—făcîndu-se că nu le aude, Leon Drei intră într'o cameră mare și încăpătoare, unde lucrau în dosul gratiilor de lemn impiegații.

Tot aici umblau încolo și încoace clienții cu aere plictisite. Pe lîngă mese zăceau mucuri de țigări, aruncate de lumea obraznică, cu tot cartonul, pe care era tipărit „rugăm a nu se fuma".

Cel dintăiu îl băgă de samă pe Leon Drei, administratorul, Isidor Isacovici Zucherman. Șoptind ceva ajutorului său, alergă din cușca comună și cu fața bucuroasă eși întru întîmpinarea viitorului său patron. Un fizionomist încercat văzînd această față, ar fi zis că ea exprimă bucuria în urma primirii unui cadou de vre-o 3—4 mii.. Leon Drei așa îl și înțelese și-și luă și mai mult nasul la purtare.

„Idiotul ăsta are, desigur, o nevastă frumușică, vr'o bucățică așa, pieptoasă,—își zise el. Trebue întrebat. Da, fără nici o îndoială,—hotărî el, uitîndu-se din nou la Isidor Isacovici,—asemenea indivizi cu de cele slabe nu se însoară. La dînșii nevasta trebue să fie nevastă, grosuță, cu ochii negri, obrajii cu gropiți, și brațele falnice, grase, cu degetele—cîrnăciori! Grozav mi-a venit poftă să sărut o astfel de femee, pe cinste! Am să-l mai întreb..."

Între acestea întreg biuroul într'o clipă află, că a sosit viitorul patron și începu încet să murmure. Majoritatea slujbașilor se sculă, ca să-l salute în picioare.

Isidor Isacovici Zucherman, cu o gropiță adîncă în mijlocul bărbiei și cu niște admirabile mustăți castanii, deja își unî mînile, ca să strîngă cu foc mîna sacră a lui Leon Drei. Căpușorul, cu chelia lui străvezie, îl lăsă cu cochetărie la oparte.

— Bună ziua, — zise Leon Drei, rostind frumos și grav și întinzîndu-i trei degete, — al patrulea și pe cel mic înadins le strînse de palmă,—pe care Isidor Isacovici le apucă cu extaz cu amîndouă mînile, și începu să le scuture cu stăruință, — nădăjduesc, la d-ta aici totul e în regulă?

— În cea mai desăvîrșită, Leon Alexandrovici,—răspunse vesel Isidor Isacovici, frecîndu-și mînile cu o plăcere nespusă. Toți la locurile lor, toți muncesc și toți sînt bucuroși să vadă pe viitorul lor patron, adăugă el cu un rîs cuceritor, arătînd cu ochii înspre slujbașii,care stăteau drepți ca lumînările în dosul gratiilor, în așteptarea fericirii de a-l saluta.

— Dar... dece cravata d-tale nu-i la locul ei, — întrebă pe neașteptate Leon Drei. Îndreapt'o, nu-i frumos, se vede butonul...

Și începu să se închine maiestos în dreapta și în stînga.

— La mine, Leon Alexandrovici, cravata e vecinic în neorînduială,—rîse respectuos Isidor Isacovici, bucurat de observația prietinoasă a lui Leon;—n'am cînd s'o bag în samă, vecinic ocupat... Trebue să-i fi slăbit încheetoarea.

Zicînd acestea, începu să tragă de cravata sa destul de destrămată.

— Atunci cumpără una nouă,—îl sfătui hotărît Leon Drei, uitîndu-se la capul, în formă de luntre a lui Isidor Isacovici, și ajungînd la concluzia, că acest Zucherman peste vre-o doi ani are să fie cu desăvîrșire chel.

— Chiar azi am să-mi cumpăr,—făgădui bucuros Isidor Isacovici şi începu să dea nişte semne misterioase cu mîinile la spatele slujbaşilor.

In clipa asta păşind măsurat cu picioruşele-i strîmbe, alergă ajutorul administratorului, Veniamin Solomonovici Blumchin, care închinîndu-se graţios lui Leon Alexandrovici, şi arătînd, că-i lipsesc din gură şapte, sau poate chiar opt dinţi, sîsîi misterios:

— Isidor Isacovici, la telefon!

Ca o ghiulea se aruncă Isidor Isacovici după gratie, făcînd în mers, semne de adio din cap...

„Ce caraghios, se gîndi Leon Drei—fără să se gîndească cui se potrivesc anume aceste vorbe: lui Zucherman, sau lui Blumchin. Dar frumos mă întîmpină, afurisiţii! Imi place, cînd mă întîmpină bine. Trebue făcută cumva o paradă, am să-i fac să defileze pe dinaintea mea... Şi probabil fiecare din viitorii mei slujbaşi e însurat,—continuă el să se gîndească,—şi probabil cei mai mulţi au neveste nostime... He-e!—D'apoi aici eu o să am amante pe vreo doi ani. Blumchin ăsta samănă foarte mult a om cu nevastă nostimă. Fără dinţi, bărbuţa ca de cînepă... Ia să-l întreb eu! Dar aerul aici mi se pare, nu prea... ce *porci!* —înjură el în gînd. Am să fac pe patronul supărat. Ia să te văd Leon... masca nemulţumirii pe obraz!..."

— Ascultă, Veniamin Solomonovici,—rosti Leon Drei, scoţînd buza de jos cu dispreţ şi cu o mînie parcă stăpînită,—d-ta eşti însurat? Apropos, dece miroasă aici aşa de urît? In biurourile stimatei mele logodnice trebue să miroase frumos, iar nu urît,—continuă el cu demnitate. Asta păgubeşte firmei. Inchipue-ţi un caz,—începu el să explice: vine la biurou o persoană suspusă, vr'un general. Ce are să creadă el despre respectata mea logodnică, ce are să creadă el despre slujbaşi? N'are să înjure în sine cu vorbele cele mai urîte? Iţi pun în vedere, Veniamin Solomonovici, că nu mai îngădui asemenea lucru. Vorbeşte cu fiecare slujbaş în parte.

Şi scoţînd o batistă, curată ca zăpada, şi observînd efectul vorbelor sale, cu aer de mare supărare duse la nas batista parfumată.

— In adevăr miroasă,—rosti speriat Veniamin Solomonovici, trăgînd cu nasul, dar nesimţind nimic. Meinis, strigă el cu voce de fiară, dece aici miroasă urît?

Meinis, un băiat cu părul lung, slab, bubos, cu ochelari, eşi din cuşcă cu iuţeala săgeţii, puse îndată după ureche condeiul, cu care scria şi, smirnă, cu mîinile în jos întrebă zăpăcit:

— Miroasă urît? Se poate?

Cu mirare trase îndată aer cu nasul. Toţi slujbaşii începură îndată cu feţele speriate să tragă aer cu nasul.

— Să nu se mai întîmple,—răcni şi mai sălbatec, şi mai cu rîvnă Veniamin Solomonovici, învineţindu-se de sforţare. Deschideţi o fereastră. Acuşi aerul va fi curat,—zise el, cu o voce dulce şi zîmbind plăcut lui Leon Drei. Intr'o clipă!

„Dar e foarte plăcut să fii patron,—se gîndi Leon Drei, mulţumit că a băgat neliniştea între slujbaşi. Am să introduc pentru plăcerea mea spionajul în biurouri. Las'să-şi roază gîtul unul altuia..."

— Dar d-ta—îşi aduse el aminte, adresîndu-se către Veniamin Solomonovici,—tot nu mi-ai răspuns încă la întrebarea mea: eşti însurat, sau nu?

— Ba chiar foarte,—răspunse cu ton glumeţ Veniamin Solomonovici, simţind că mînia viitorului patron s'a potolit,—chiar foarte,—repetă el. E al treilea an, decînd m'am sinucis,—întrebuinţă el o vorbă, care era la modă printre slujbaşi.

— Aşa-a?—zîmbi Leon Drei şi zise, examinînd parcă din toate părţile cuvîntul acesta, preţuindu-l mult: te-ai sinucis. Şi nu-ţi pare rău, nădăjduesc? Probabil nostimă?—se informă el mai amănunţit? Blondă?..

— Brunetă,—răspunse Veniamin Solomonovici modest şi cu părere de rău, că nevastă-sa nu-i blondă pentru un caz aşa de potrivit.

— *Dar eu respect* şi brunetele,—îl mîngîe Leon Drei. Dacă-s frumoase, toate femeile sînt bune. In general, adaogă el prieteneşte, e bine cînd îţi alegi, ca prietină, o fată frumoasă. Eşti de părerea mea, Veniamin Solomonovici? Va să zică,—zise el deja sigur,—nevasta d-tale e o nostimă brunetă grăsuţă? Parcă aşa te-ai exprimat d-ta? Te felicit, îmi pare bine pentru d-ta. Apropo,—printre slujbaşii noştri se găsesc oameni însuraţi?

„La ce i-o fi trebuind lui asta?—se miră, în gîndul lui, Veniamin Solomonovici. Dar poate că-i trebue lui la ceva,—îşi zise el. Poate se gîndeşte să sporească lefurile? Şi ai noştri mai că ar cere o urcare a salariilor. Apropo, îi şi transmit rugămintea mea şi a lui Zucherman".

— Da, sînt însuraţi mai toţi,—răspunse el la întrebare.

— Ce zici?—exclamă foarte bucurat Leon Drei, pierzîndu-şi pentru un moment gravitatea. Aprob în totul. Nu-mi plac amploiaţii becheri. Slujbaşul neînsurat e o molimă. Noi avem să concediem pe toţi becherii... Insuraţi-vă, d-lor, dacă vreţi să serviţi la Leon Drei... Impărtăşeşti părerea mea, Veniamin Solomonovici?

„Nu ştiu, ce să-i răspund,—se gîndi Veniamin Solomonovici",—şi totuşi trebue să răspund. Am să spun că împărtăşesc, dracu să-l ia! Crăparea-ar... Păcat că nu-s eu patronul, şi el—amploiatul meu. I-aşi arăta eu. Pentru asemenea întrebări l-aşi goni, şi pace bună."

— Impărtăşesc în totul,—sîsîi urît Veniamin Solomonovici.

— Ei, bravo!—aprobă Leon Drei,—eram sigur că ai să fii de aceeaşi părere cu mine—că să nu fie cineva cu aceeaşi

părere cu mine, mai rar. Dar,—te rog,—cunoşti d-ta purtarea acestor tinere femei? Eu sint un om foarte moral şi,—iartă-mă pentru francheţă,—sint de părere, că fiecare femee să cunoască numai un singur bărbat... Aşa-i, că sint un om ciudat? Sint un visător curios,—continuă Leon Drei, desfătîndu-se de aerul nedumerit al lui Veniamin Solomonovici,—şi un om foarte cast. Urăsc prostituatele, şi mai mult încă pe destrăbălatele aşa zise din familie. Mă rog: un om cum se cade, cum is eu, de pildă, nu ştie, cum să scape de ele. Ştii decolteurile astea îngrozitoare, felul,—prietinesc, chipurile,—cum te înhaţă cu mîna goală, al dracului de seducătoare, zîmbetele care promit atîtea... Pe mine n'au să mă ademenească ele, dar pentru alţii, e uşor, crezi?

— La drept vorbind..., sîsîi şi mai urît Veniamin Solomonovici, neştiind, cum să-şi ascunză privirile după francheţa lui Leon Drei,—la drept...

„Al dracului m'a mai strîns cu uşa,—lucrau febril gîndurile lui între acestea,—cum să te ţii faţă de el? Afurisitul de Isidor Isacovici înadins mi l-a trecut mie... Dar de răspuns, tot trebue să răspund, ba încă astfel, ca să-i atrag bunavoinţa. Vreau doar să-i cer un adaos. Nu te lăsa pe tînjală, Veniamine. Bună treabă ar fi să i-o fac acestui Isidor. Dar oare dacă *m'ar face pe mine* administrator,—începu a-i miji lui prin minte. Şi leafa alta, şi cinstea alta. S'ar face zgomot. Cum mi-aşi mai căuta altă locuinţă... Nu dormi, Veniamine!."

— La drept vorbind,—zise el cu tărie şi pregătindu-se să sară ca o pisică asupra lui Leon, şi eu cred întocmai la fel. Nevestica mea,—şi „nevestica" o rosti cu un ton glumeţ,—e un ideal. Afară de mine n'a avut nici măcar cunoştinţi... Dar cu Isidor Isacovici altfel stă chestia... Puiu de lele,—şopti el,—nostimă, dar puiu de lele... La noi slujbaşii toţi şoptesc într'una despre dînsa...

— Mizerabila!—rosti Leon Drei cu indignare. Dar e nostimă,—zici? Aşa afurisenie... Interesant,—zise el pe nas... Trebue să ne gîndim. La treaba asta trebue măsuri.

— Şi avînd o astfel de femee, se mai gîndeşte să vă roage despre urcarea lefii,—rosti Veniamin Solomonovici cu indignare în voce.

— Curios,—zise Leon Drei pe gînduri. Da,—zise el, ca după rezolvirea unei complicate probleme,—o să am de furcă... aici... Are să fie nevoe de corijat toate femeile stricate ale slujbaşilor noştri: ori fii cinstită, ori ia-ţi bărbatul, cucoană! Am să le arăt eu, cine-i Leon Drei. M'ai auzit ce spun eu, Veniamin Solomonovici?

— V'am auzit, sîsîi Veniamin Solomonovici cu violciune. Acuma aerul mi se pare, e bun,—adăogă el, şi începu să tragă aer cu nasul.

— Un aer admirabil,—confirmă Leon Drei. Vă rog ventilaţi şi ventilaţi.

Pe deplin mulţumit de convorbirea cu Veniamin Solomonovici, Leon îi făcu semn de adio şi dispăru în biuroul stimatei sale logodnice, Nina Marcovna Serebreanaia.

Veniamin Solomonovici, radios în sufletul lui, că a reuşit să-i pună piedică lui Isidor Isacovici, alergă la cuşca sa, frecîndu-şi mînile. Istoria conversaţiei sale cu viitorul patron o povesti sara nevestei, se înţelege, cu felurite adaosuri; în acelaşi timp eşea, că şi-a bătut joc, şi de Isidor Isacovici, şi de Leon Drei. Şi lucrul era aşa de plăcut, încît neveste-sii nici chiar sîsîiala nu i se mai păru aşa de uricioasă.

(Va urma) **Semen Iuşchevici**

Viziune de Toamnă

Rămîne Toamna, singură, pe zare
Privind cu ochiu'i tulbure şi mare.

De veacuri vîntu-aduce de departe
Pustiul sur întins pe dealuri moarte.

De spaima mută a pustietăţii sale
Aleargă Toamna 'n asprele-i sandale.

Stau împietrite dealurile deşarte
Ca nişte păsări cenuşii şi moarte
Căzute'ntr' o celestă vînătoare.

Şi Toamna singură-a rămas pe zare...

Primăvară rustică

Primăvară,—
Vîntul desgheţat de soare curge ca o apă,
Intinzînd un şes de-asupra dealurilor înverzite.
Zările, în ele, abia pot să mai încapă.
Soarele
Luminează trist şi prea mult casele în alb văruite.

In ograda 'n care colţul erbii esă rar,
Fluturînd cămeşa albă cu tighel,
Omul bate nişte cue într'un car,—
Şi bat cue toate dealurile după el.

In grădină ard mocnit şi singur frunzele de an,
Atîrnînd pe garduri lungi cununi de fum.
Iar pe urma carelor ce au dus seminţele pe lan
O găină albă a 'nceput să scurme 'n drum.

Din cînd în cînd s'aude până-aici
Prin liniştea ca un ecou, din sat,
Pocnete de bici
Dela băeţii care umblă la arat.

Pe coasta dreaptă cu verdeață crudă
Se vede bine 'n urma plugului ce scurmă,
O brazdă neagră, proaspătă și udă,
Și-un cocostirc, parodiind un om, în urmă.

Plugurile merg încet și nu se mai ajung,
Doi boi ca niște nourași abia înaintează;
Și-un cucoș plictisit a 'nceput să cînte lung
Fiindcă e demult amiază.

Demostene Botez

FILE RUPTE

Un om amărît

Iarna asta domnul Iancu Stroian o duce greu de tot. Pe la noi vine adeseori și, decum intră pe ușă, începe cu glas ridicat și tragic.

— Ce iarnă, domnule! Ce ticăloșie! Mizerie curată! înțelegi dumneata? Mizerie!

Tot amarul din cuvintele acestea i se zugrăvește instantaneu și expresiv pe față. Obrazul i se strînge în crețuri multe, care se îngrămădesc subt ochi și fac din chipul lui icoana scîrbei nemăsurate.

— Ne-am îngrămădit cu toții, înțelegi? cu copii, cu nevastă, într'o chițimie, unde abia te poți învîrti, și tot înghețăm de frig... încai pe mine, până la cancelarie, știu că mă ia dracul, în paltonul ăsta vechiu și păcătos.

Și'n adevăr, paltonul domnului Iancu Stroian îți dă fiori de frig, numai cît te uiți la el.

— Mizerie, domnule!... ticăloșie!!... reia dumnealui „crescendo". Revolta exagerată, pe care o pune în cuvintele acestea, îi urcă și mai tare sîngele în obrazul veșnic congestionat.

Doar un păhărel de vin vechiu, o gustare picantă și o țigară dacă-l mai împacă pe domnul Stroian pentru cîteva clipe cu viața și cu oamenii. Bea vinul încetișor, trecîndu-l pe cerul gurii, își șterge mustața zbîrlită cu o batistă colorată și pleacă după treburi.

Intr'o dimineață ne pomenim cu domnu' Stroian că abia încape pe ușă, din pricina unui pachet enorm, pe care-l are subt braț.

— Da' ce ai în pachetul cela, domnule Stroian?

— Ia, nişte blănuri de vidră... Mi le-a dat frate-meu, să le tăbăcesc... (Domnul Stroian în tinereţa lui a învăţat şi meşteşugul ăsta).

— Se poate să le vedem şi noi?

— Mă rog, poftim... De asta m'am abătut pe la D-voastră, să le vedeţi.

— Frumoase blănuri! De unde le-a căpătat fratele d-tale?

— Da' nu sînt ale lui, răspunde domnul Stroian cu un fel de desgust revoltat. Sînt ale bestiei celeia de cumnatusău. Vrea să-şi facă o blană, mă nţelegi, cînd se duce cu trăsura la ţară. Boer, domnule! Ce crezi dumneta?... Şi cînd ştiu eu ce calic a fost tată-su... închee domnul Stroian, cu vocea înecată într'un dispreţ nemărginit.

După vizita asta nu l-am mai văzut vre-o două luni pe domnul Iancu Stroian.

Intr'o bună zi, cînd mă aşteptam mai puţin, îl văd intrînd radios.

Ochii, sloboziţi din creţuri, şi-au căpătat pentru un timp mărimea lor normală şi mustaţa i se zburleşte într'un fel de zîmbet. Un palton „marron", destul de bun, scoate în relief silueta lui încă elegantă; un guler de blană, bine aşezat, e lucrul mic, care decide „şicul" unei haine.

— A, domnule Stroian... Da' frumos palton! Cînd ţi l-ai făcut?

Domnul Stroian e foarte încîntat, dar nu dezarmează complect şi cu un ton, care păstrează, din obişnuinţă, accente de indignare, îmi răspunde:

— Ei, aşi! făcut... Pe dracu'! Mi-a trimis soră-mea un palton vechiu al cumnatului şi l-am prefăcut. Şi ce crezi? Numai prefăcutul m'a ţinut o sută de lei! Hoţie adevărată. Te jefuesc toţi ca 'n codru!

— Da' cel puţin ai lucru bun. Şi are şi guler de blană...

— Hm! Da... îngăimează domnul Stroian printre dinţi. Mi-au rămas nişte zdrenţe dela vidrele celea, şi, decît să le arunc, am încercat să văd: n'oiu scoate ceva din ele?... Am cusut petec de petec şi abia mi-a eşit gulerasul ăsta...

La amintirea fabricării laborioase a gulerului, faţa domnului Stroian se încreţeşte iar, cu multă amărăciune.

— Cînd e mizerie, tot mizerie, degeaba! Uite, Nicu... şi-a turnat acuma o blană, cu guler de biber... (Nicu e fratele domnului Stroian). Un guler, domnule, de-i trece peste căciulă, înţelegi? De!... dacă-i dă mîna... Da' nu zice odată —continuă mai vehement domnul Stroian, după o scurtă tăcere —nu zice: Na-ţi şi ţie, bre, o mie-două de lei, că ştiu că ai nevoe... Ţi-ai găsit!...

Aici începe o lungă şi des repetată poveste a multor îndatoriri, pe care el—domnul Iancu Stroian—i le-a făcut lui frate-său în vremuri bune.

— Apoi zi „oameni" şi dă-le pace! închee dumnealui. Şi pleacă îngurzit şi amărît, uitînd şi de bucuria paltonului şi de tot.

***

A mai trecut o bucată de vreme. Intr'o dimineaţă aud o bătae nervoasă în uşa de din dos. Până să zic «intră», domnul Stroian năvăleşte, ca scăpat din tun. Mai roşu, mai încreţit, cu mustaţa mai zburlită ca totdeauna.

In loc de „buna-ziua":

— Aşa oameni, halal! Frate... cumnăţică!... Ce poamă, domnule! Ce viperă!!

— Ce-i, domnule Stroian? Ce ţi s'a întîmplat?

— Ce să fie? Dăunăzi, cînd am fost pe la dumneavoastră, am trecut şi pe la Nicu, să-i spun ceva. Acasă era numai nevastă-sa; el se dusese în oraş. M'a primit, că o văzusem la fereastră şi n'a avut încotro; da' aşa... cum ştie ea să primească rudele. Eu am intrat în casă, ea abia a mormăit: «stai, te rog!» şi n'a mai scos o vorbă. Dar am băgat eu de samă, că toată vremea m'a măsurat şi m'a fixat. Eu i-am spus, înţelegi? ce treabă aveam cu frate-meu şi am plecat. Azi... mă întîlnesc cu Nicu. Cum mă vede, se posomorăşte şi nici una, nici două: „Da' bine, bre,—începe la mine,—ce dracu' îmi faci istorii de astea?' Eu mă uit la el. Zice: „îmi scrie Jorj —ăsta e bestia de frate al nevestii-sa—îmi scrie Jorj că i-ai tăiat din blănurile cele de vidră". Eu... rămîn înlemnit şi mă uit lung la dînsul...

Amintindu-şi scena, domnul Stroian fixează asupra mea nişte ochi injectaţi şi sălbateci. După o clipă de tăcere urmează:

— Da, zice, îmi scrie Jorj şi-mi reproşează *mie*, că i-ai tăiat din blănuri...

Deodată glasul domnului Stroian se înalţă, ca un muget fioros:

— *Eu*, mă? *Eu?! Eu* i-am tăiat din blănuri?..

Domnul Stroian se dă tot mai aproape de mine şi mă fixează înspăimîntător, întocmai cum l-a fixat pe frate-său.

Apoi, cu glas mai potolit, îmi explică:

— Am înţeles că l-a descîntat păcătoasa ceia de cumnată-mea... zic: Poate faci aluzie la gulieraşul ăsta? Păi, paltonul aşa mi l-a trimis Aglăiţa, cu guler cu tot!

Şi domnul Stroian iar se uită fioros la mine.

Eu, n'am de lucru, nu mă rabdă inima şi zic:

— Ce vorbeşti, domnule Stroian? Păi, mie parcă mi-ai spus zilele trecute, cînd venise vorba de guler, că l-ai făcut dumneta, din vidrele celea...

Domnul Stroian rămîne cîteva clipe cu ochii holbaţi la mine. Încet-încet faţa i se destinde... Un zîmbet plin de nevinovăţie îi mişcă mustaţa căruntă şi zburlită, şi foarte domol zice:

— Serios?... Ţi-am spus? Uite, vezi, nu ştiam... Uitasem că ţi-am spus. Ei, bată-le focu' de vidre! Vezi dumneta cum se prosteşte omul?

Apoi, cu glas din ce în ce mai ridicat:

— Dar oricum, de ce să mă acuze el pe mine şi să se lase condus de bestiile de neamuri, pentru un fleac ca ăsta?

Cavalerism

Au pornit în excursie de o zi, pe la şapte ceasuri dimineaţa. Uşoara indispoziţie a sculării prea timpurii s'a împrăştiat repede în răcoarea dimineţii şi în adierile proaspete ale pădurii. Merg toţi grămadă, vorbesc tare şi în acelaşi timp şi—mai cu seamă—rîd mereu.

Peste vre-o două ceasuri rîsul şi vorba mai contenesc, grupul se împrăştie.

O domnişoară caută să se răzleţească, să rămîe puţin mai în urmă. Un tînăr foarte curtenitor îi prinde numaidecît de veste:

— Aţi ostenit, Domnişoară... Îmi daţi voe să vă ţin tovărăşie?

— Mulţumesc domnule, răspunde politicoasă fata. Nu e nevoe să vă deranjaţi.

— Vai de mine, dudue... Mie îmi face cea mai mare plăcere.

— Dar vă asigur, domnule, că nu e nevoe şi vă rog chiar să nu vă deranjaţi pentru mine.

— Domnişoară, răspunde tînărul cu hotărîre, eu îmi fac din *excursie* o *distracţie*, nu un scop. Cum credeţi că aşi avea nedelicateţa să vă las singură?

Domnişoara oftează înăbuşit şi tace.

— D-voastră aţi făcut, desigur, multe excursii, reîncepe tînărul cu amabilitate, văzînd că lîncezeşte conversaţia.

— M-da...

— Şi.. ce preferaţi: Muntele ori marea?

— Prefer singurătatea, răspunde cam înţepat duduia, a cărei enervare se vădeşte tot mai mult şi 'n mers şi 'n paliditatea, care-i înlocueşte acum rozele din obraz.

Tînărul rosteşte cu glas scăzut şi pătruns:

— Sînteţi o fire melancolică, domnişoară...

— ...

— Şi se pare că natura vă face şi mai melancolică, adăogă el tot mai patetic, după o scurtă tăcere. Şi pe mine mă impresionează la fel natura... Sufletele noastre sînt înrudite.. sînt făcute să se înţeleagă reciproc...

— Da, se înţeleg perfect!... Şi cu nasul în batistă, fata caută să-şi potolească o violentă izbucnire de rîs.

— Ciudată mai e şi fata asta! gîndeşte tînărul. Adică de ce o fi pufnind de rîs, aşa, fără rost?

Un prieten îi întrerupe nedumerirea strigîndu-l de departe:

— Mitică, vino te rog, să fii arbitru între domnişoara Mimi şi mine.

Mitică nici nu-i răspunde şi, întorcîndu-se spre tovarăşa lui:

— Scuză-l, domnişoară! E tare bun băiat Alecu ăsta, dar nu prea are fineţe... N'are simţul situaţiilor delicate...

— ...

— Ştiu! Vrei să zici că e nepoliticos la culme faptul că mă cheamă, cînd mă vede în compania unei domnişoare...

— Nu, domnule! Nu voiam să spun asta! rosteşte accentuat domnişoara, privindu-l drept în ochi.

Şi părăsind cărarea, apucă hotărît prin pădure.

Uimit şi jignit, Mitică rămîne o clipă locului şi urmăreşte pe fugară cu o privire plină de toate reproşurile:

— Asta trebue să fie nebună, îşi zice el. Pe onoarea mea dacă pricep...

Grădinarul

M'am coborît încet în grădina înconjurată de zid străvechiu. Treptele de piatră, povîrnite într'o parte, sînt pe jumătate îngropate în pămînt, de vreme. Muşchiul negru-verzui a crescut cu îmbelşugare printre lespezile de pe margini, pe unde nimeni nu calcă.

In urma mea aud un pas greoiu. Il cunosc, fără să mai întorc capul. E pasul lui Moş Costache, grădinarul, care lucrează cu ziua, azi aici, mîne aiurea...

Picioarele lui, îngreuiate de bătrîneţe, calcă ţapăn în cizmele grele, cu încreţituri mucegăite, care-i trec mai sus de genunchi.

— Tare s'au mai stricat viile anul ăsta, Moş Costache, încep cu vorba.

— D'apoi ş'atîta ploae, Doamne iartă-mă!... bombăneşte înfundat moşneagul, care tocmai se plecase să zmulgă nişte mohor de pe un strat.

— Da' strugurii mai toţi sînt buni; păcat numai că n'au frunză.

— Nu-i nevoe... dac'au scăpat strugurii; da'-i vorba mea că şi strugurii îs păliţi.

— Bine, dar chiar buni, dacă nu mai au frunze...?

Moş Costache zîmbeşte:

— Da' ce să facă cu frunza?

Şi acum, pentru întîia oară de cînd am început vorba, moşneagul mă învredniceşte cu o privire, care-mi clatină părerile mele şi-mi dă un respect necugetat pentru vechile lui cunoştinţe grădinăreşti. Dar, ca să nu las vorba neisprăvită, îngîn şi eu fără convingere:

— Păi, e nevoe şi de frunze... ca să se hrănească...

De astădată moşneagul rîde fără să se mai ascundă, până-l îneacă tusa. Liniştindu-se puţin, întreabă răguşit şi întrerupt:

— Cu frunza?!... D'apoi rădăcina... ce treabă are?

Şi pleacă, clătinînd din cap şi trăgînd cu patimă dintr'un capăt umed şi negru de ţigară.

Moş Costache îşi cercetează sămănăturile.

— Era să-mi prăpădească omida tot curechiul! Noroc că l-am prins de veste. O căciulă plină am dat pe foc.

— Tare bine; numai, uite... sînt încă o sumedenie de fluturi...

— *El,* ş'apoi? Ce strică fluturele?

— Apoi fluturele face ouă şi din ouă es omizi, Moş Costache.

— Săracă lume!... Nu face fluturele omida. Omida singură face culburi şi se înmulţeşte.

De astădată moşneagul nu mai rîde; nici măcar nu zîmbeşte. Se uită ţintă şi întunecat într'o parte. Eu tac, cuminţită —cam tîrziu—de amintirea prea proaspătă a poveştii cu frunzele. Iar Moş Costache mă lasă în drum, coteşte liniştit la dreapta, calcă mai apăsat şi bombăneşte, ca pentru el singur:

— Apoi, dac'au agiuns acuma şi fluturii să facă omizi, are să fie rău pe lume, mînca-o-ar ciorile de grădinărie!...

Dimineaţă...

Pătura moale de zăpadă, ce se prinsese de cu sară, s'a topit către ziuă. Pe străzile desfundate, unde şi unde, se mai zăreşte cîte un petec de albeaţă neprihănită. Incolo—noroiu. Doar mijlocul bombat al drumului e mai zvîntat.

Abia s'a luminat de ziuă. Din cerul învăluit în neguri, *din clipă în clipă* stau să cadă fulgi de zăpadă, ori picături mărunte şi îngheţate.

Un scîrţîit prelung şi tărăgănat vesteşte în tăcerea amorţită, că str-da se trezeşte. Doi boi slabi şi bătrîni se opintesc din răsputeri să tragă pe drumul hleios un car peste samă de încărcat cu lemne jilave. Omul, plin de noroi până mai sus de genunchi, e răzbătut de umezeală şi întunecat la faţă ca vremea. Cînd şi cînd ridică ochii din pămînt şi atunci—trezit din cine ştie ce gînduri otrăvite—loveşte 'n boi. O fi perdut biciul pe undeva, în drumul lung de noapte, şi acum îşi bate boii cu un gătej gros şi noduros, ales dintre lemnele din car.

Loviturile cad cu un zgomot surd pe spinarea boilor. Cel

din stînga—cel mai des lovit, că e mai la îndămîna omului—îşi adună puterile, întinde gîtul, crezînd că va izbuti să scape de apăsarea veşnică de pe grumaji. Cu ochii lui mari şi lucitori, ca de gelatină neagră, cercetează drumul nesfîrşit...

Un cine ciobănesc, cu blana albă şi moale, plin de glod pe picioare şi pe pîntece, se ţine cîtva timp pe lîngă car. Dar merge silnic şi mereu întoarce capul în urmă, cu ochi plini de nelinişte şi de amărăciune. Se ţine pe lîngă carul străin, ca să nu se simtă de tot stingher şi fără ocrotire în tîrgul mare şi plin de tot felul de primejdii.

Inaintea carului, la tot pasul, se împrăştie grupuri mici de vrăbii, care după un zbor de o clipă, se lasă mai departe, în mijlocul drumului. Cu sărituri febrile, zburătoarele mici şi îndrăzneţe caută şi aleg cu ciocul fire de ovăz, în lungul drumului, pe unde se cunoaşte că au trecut cai...

Ciori multe vin de departe, de peste deal, se rotesc în zbor şi se strigă cu croncăniturî aspre.

Din urma carului se aude alt scîrţiit *prelung*. Cînele se opreşte brusc, ciuleşte urechile...

O căruţă, încărcată cu felurite lucruri, care abia se văd de subt fîn, vine domol, trasă de un căluţ rustic, modest, cuminte.

Sus, pe fîn, cîteva gîşte, albind pe zarea mohorîtă, stau impasibile în învelişul lor compact de pene, cu gîturile simetric arcuite, cu capetele îndreptate în aceiaşi parte. Numai la hopuri, gîturile lor se clatină toate în acelaşi timp, ca nişte lujere bătute de vînt.

Şi, din bolta de cenuşă udă, începe să *ningă iar, încet*...

Domnişoara Sally

«Domnişoara Sally, croitoreasă, strada Orient No. 6...»

Aveam mai demult adresa asta. Intr'o sară de toamnă am pornit s'o găsesc. Din stradă în stradă, întrebînd pe unul şi pe altul, m'am pomenit în inima cartierului ovreesc sărac: Străzi înguste, pe care noroiul nu se mai zvîntă, case îngrămădite, curţi strîmte şi murdare, fără un pom, fără un fir de iarbă; odăiţe subt pămînt, în care cobori pe trei-patru trepte putrezite...

Se aprindeau lămpile. Prin geamul stropit al unei cafenele mici se zăreau, îngrămădiţi la ceai şi la *domino*, zidari cu

hainele scorjoase de tencuială şi hamali încinşi pela mijloc cu funiile groase, cu care coboară vasele în pivniţe. Prăvălioare murdare îşi arătau în lumina gălbue rafturile pline de mărfuri vechi, cu miros înecăcios de blănuri şi de încălţăminte îndelung purtate; odăi de locuit, ocupate aproape pe jumătate de cîte un pat mare, cu perne multe, erau însufleţite de neastîmpărul copiilor numeroşi, slabi şi febrili.

Ocolind un han vechiu, am ajuns înasfîrşit într'o ulicioară fără trotuar: strada Orient. Am găsit uşor numărul 6,—o casă dărăpănată, cu două rînduri. Jos prăvălii. Urc scările şi bat la prima uşă, care se deschide în aceiaşi clipă, dînd drumul în frigul de afară unui val de aer cald şi înăbuşitor. O fetiţă îşi arată capul creţ prin uşă.

— Domnişoara Sally?

—. Aici. Poftiţi.

Intrai şi abia mă putui strecura printre scaunele de lemn, fără spătar, pe care—aplecate dela mijloc—coseau de zor vre-o trei fetiţe. Ameţită de zgomotul celor două maşini la care, subt lumina slabă a lămpii, lucrau două fete mai răsărite, caut să zăresc pe cineva mai mare. Din fund văd că se îndreaptă spre mine o făptură foarte mică şi slabă, cu faţa trasă şi veştedă, îmbrăcată într'un capot ponosit.

— Eu sînt Domnişoara Sally. Ce doriţi? mă întreabă minuscula patroană de atelier, cu un glas subţirel şi slab, pe care nici nu l-aşi fi auzit, dacă maşinele nu şi-ar fi întrerupt pe cîteva minute zbîrnîitul asurzitor.

Foarte dezamăgită de înfăţişarea ei firavă, legai cu greu cîteva vorbe, mai mult de mîntuială:

— Mi-a dat cineva adresa d-tale. Poate să am ceva de lucru... şi am voit să ştiu unde stai şi dacă ai timp...

— De ce aveţi nevoe?

— Vezi că... acum am nevoe de ceva cam greu de făcut...

— Şi ce?... Poate n'aveţi încredere?

Pometele accentuate de slăbiciune se pătează cu roş-violet pe faţa pală a domnişoarei Sally şi, fără alt cuvînt de protestare, o văd că deschide cu grabă un garderob şi cu mîni îndemînatice începe să desfăşoare înaintea mea bucăţi felurite de stofe fine şi de mătăsuri scumpe.

— Bine, domnişoară Sally; nu te supăra, dar să-ţi spun drept... te-am văzut aşa de mititică...

Tonul meu, mai mult decît vorbele, a împăcat-o

— Şi dacă sînt mică... Las', o să vedeţi d-voastră, dacă n'aveţi să fiţi *mulţimiţi*...

Ne-am înţeles numaidecît cînd să vie la mine şi am plecat.

Până acasă mi s'a părut că tot respir aerul greu din odăiţa prea caldă, în care se desluşea mirosul ameţitor de cărbuni

*

Domnişoara Sally a venit la ceasul şi în ziua hotărîtă şi după aceia, întotdeauna cu acelaşi exactitate.

Mînile ei mici, ca de copil, aranjează cu o îndemînare miraculoasă muselinurile străvezii de vară, stofele moi şi călduroase de iarnă. In timp ce ea corectează pe corp lucrul făcut acasă, eu încerc să leg o conversaţie, des întreruptă, şi mai totdeauna aceiaşi:

— Ce-ai mai făcut, domnişoară Sally, de cînd nu ne-am văzut?

— Mulţumesc lui Dumnezeu... bine...

— Ai mult de lucru?

— Slavă lui Dumnezeu; numai să fiu eu sănătoasă...

Din puţinele ei vorbe şi mai ales din întreaga ei înfăţişare—dela ochii încercănaţi, până la mînile străvezii—înţelegi viaţa de muncă neîntreruptă şi istovitoare, în care singura lumină e ziua de Sîmbătă, cu somn mai îndelung, cu mîncare mai bună, plimbare şi cinematograf după amează. Altceva nu-mi spune nimic domnişoara Sally, şi mă întreb adese ce-o leagă de viaţă şi ce o face să meargă înainte?

Cînd vine cu lucrul gata, intră tăcută şi preocupată. Desface cu infinite precauţii pachetul, scoate haina, o scutură puţin, o priveşte lung... In sfîrşit se hotărăşte să te îmbrace. Nici n'o simţi cum se mişcă de uşor în juru-ţi, cum închee şi aranjează cele mai complicate combinaţii ale modei şi niciodată haina nu va veni aşa de minunat, ca de data asta, cînd ţi-o pune ea. In clipa asta solemnă glasul domnişoarei Sally se ridică, zugrumat puţin de emoţie:

— Vă place?

— E foarte bine, domnişoară Sally.

Domnişoara Sally se rumeneşte uşor.

— Vedeţi... D-voastră aţi crezut că nu ştie nimica domnişoara Sally...

După ani de zile, nu scapă prilejul să-mi amintească jignirea, ce i-am adus-o întâia oară cu neîncrederea mea.

— Lasă, domnişoară Sally... Uite, bea un ceai, să te mai încălzeşti... Şi eu am să-ţi cînt ceva la piano. Iţi place s'asculţi?

Surprinsă, îmi răspunde tărăgănat şi stînjenit:

— Da...

Cînd sfîrşesc, mă întorc spre ea. O văd mai rumenă, cu privirea ţintă, cu ceaşca de ceai neatinsă în faţa ei.

— Ţi-a plăcut, domnişoară Sally?

Tresare.

— Vai, parcă eram la cinematograf...

* * *

Domnişoara Sally e pentru întâia oară neexactă. O aştept în zădar de vre-o două săptămîni. In sfîrşit, iat-o!... Dar parcă e schimbată: mai îndrăzneaţă, mai tînără, parcă şi mai înaltă.

— Domnişoară Sally, sînt supărată pe mata. De ce m'ai întîrziat atîta?

— Imi pare rău; nu vă supăraţi... Da' am avut de lucru...

Chiar tonul răspunsului e altul, decît cel obişnuit. E mai vesel şi mai ferm, în acelaşi timp.

— Şi m'ai lăsat pe mine la o parte, pentru alţii?... Asta nu-i frumos, domnişoară Sally.

— Chiar pentru mine am avut de lucru, îmi răspunde domnişoara Sally; şi zîmbeşte, roşindu-se.

De bună seamă, cîntă o bucurie în sufletul ei.

— Dar ce gînduri ai, domnişoară Sally? Poate te logodeşti?

Faţa ei se face gravă, ca să-mi răspundă:

— Sînt logodită de-acu',—de şase ani... Şi acum a dat Dumnezeu şi am început să primesc iar scrisori dela logodnicu...

— Dar logodnicul nu ţi-e aici?

— Nu. E la America, de şase ani...

Domnişoara Sally rămîne cîteva clipe cu gîndul dus. Zîmbeşte iar:

— Îmi scrie așa frumos!... „Salică dragă"... Și-mi trimite o mie de franci...

Într'o Sîmbătă sara, domnișoara Sally trece pe la mine, să-mi dea un răspuns. Poartă rochie de mătasă, pălărie elegantă, pantofi de lac, mici ca niște jucării.

— Unde te duci așa frumos gătită, domnișoară Sally?

Toată fața-i e luminată și-i strălucesc ochii, ca de friguri

— Mă duc la teatru!...

Peste vre-o două zile, cînd vine la încercat, o întreb:

— Ei, cum a fost la teatru, domnișoară Sally?

— Vai, a fost așa frumos!... Era chiar pe teatru... Și actori adevărați. A venit o actriță mare, de ale noastre. Așa elegantă!... Da' n'au mers numai Evrei; a mers toată lumea...

Domnișoara Sally s'a oprit din cusut. O muncesc gîndurile.

— Am plătit doisprezece franci un loc. Da' joacă tare bine. Așa o piesă... cu dragoste...

Domnișoara Sally se înroșește de plăcere retrospectivă

— Și era așa elegantă!... Avea niște toalete...

Glasul i se strînge în gîtlej și nu-și poate complecta admirația, decît printr'o fluturare în gol a mînii drepte. Zîmbitoare și înfrigurată, prinde în neștire cîteva ace în stofă și le scoate numaidecît. Simt că n'ar vrea să sfîrșească vorba începută și, ca să-i prelungesc plăcerea, îi spun:

— M'aș duce și eu s'o văd. Cînd mai joacă oare?

— Joacă deja și diseară, îmi răspunde ea cu grabă. Să vă duceți chiar, zău, să vă duceți... Așa o femee frumoasă și elegantă... parcă-i dela cinematograf...

Domnișoara Sally e tot mai ocupată cu pregătirea zestrei. Și-a lăsat toate clientele și doar mie îmi mai lucrează, printr'o favoare specială. Conversațiile noastre se învîrt acum în jurul aceluiași subiect.

— Ți-a mai scris logodnicul, domnișoară Sally?

— Am primit deja și eri o scrisoare... și fotografie...

— E bine?

— Așa frumos!... Am s'aduc... să vedeți și d-voastră...

— Și... pleci, domnișoară Sally?

— Dacă mi-o ajuta Dumnezeu, trebue să primesc bilet plătit dela logodnicu', și am să plec.

* * *

A plecat demult domnișoara Sally... A părăsit—probabil pentru totdeauna—odăița strîmtă, cartierul murdar și orașul, peste barierele căruia nici nu călcase până acum. Am urmărit-o un timp cu gîndul: La București... stă vre-o trei zile. La Paris vre-o săptămînă, în așteptarea plecării vaporului din Havre... Apoi a căzut în vina celor departați. Am uitat-o.

Un plic timbrat din New-York mi-a readus-o azi întreagă *în minte*...

A ajuns la țintă, a scăpat de muncă și de sărăcie și trăește într'un oraș minunat, în care e frumos de tot, așa frumos... ca la cinematograf!...

Dincă

— „Strugurii! Hai la struguri d'ăla buni! Prune-prune!..."

Să dormi cît de adînc, sari ars.

Așa *își* vestește sosirea, mai în fiecare dimineață, Dincă negustor de trufandale, oltean pripășit în tîrgul nostru de pe vremea refugiului. Nici n'așteaptă bine să-i chemi, își pune coșurile jos și cu o adevărată artă te silește să cumperi mai mult decît îți trebue și chiar ce nu-ți trebue. Are Dincă o slăbiciune mare pentru cuvinte „radicale", cu care își împestrițează vorbirea, de-i imposibil să-i rezisti.

— Splendide, duduie! Pe onoarea mea! Gustați numai din prunele astea...

În dreptul curții vecine se înalță puțin și aruncă peste gard o privire cercetătoare. Se vede că dorm toți ai casei. Dincă pornește înainte, împingînd spre ceafă, cu un fel de necaz disprețuitor, căciula țuguiată de miel. Nu-i e lui atît că n'a făcut vînzare, cît îi e că n'a mai ușurat greutatea de pe umeri.

Un văl subțire, ca de fum, stă în aer, de-a lungul străzii. De peste dealul din fund o rază de soare, lungă, roșiatică, împunge vîrful castanilor bătrîni; alta, pune o pată de aur palid drept pe turla bisericii din vale.

Cu același pas legănat, Dincă trece acum pe celălalt trotuar și se oprește la o casă cu ferestrele în stradă. Privește indiscret pe geam și strigă:

— Duduie Ra...a...lu!

Chemarea, începută cu glas bărbătesc-normal, sfîrșește

printr'un „falset" răguşit, cu totul nepotrivit cu structura masivă a lui Dincă.

— Nu doriţi?...

Un glas subţire lasă să străbată până afară cîteva sunete răzleţe, din care totuşi Dincă înţelege un refuz.

— Imi pare rău... Săru' mîna!

Şi porneşte, oftînd, mai departe.

Mai la deal, o gospodină a eşit în poartă, legată cu alb la cap, cu şalul pe umeri, cu papuci în picioare.

Dincă saltă coşurile şi grăbeşte pasul.

— Săru' mîna! zice el.

Se apleacă din dreapta, până ce coşul din faţă atinge trotoarul, apoi aduce cobiliţa peste cap şi sloboade din cîrlig şi celalalt coş, alături de cel dintâiu.

— Poftiţi, coniţă...

Gospodina, femee cam în vîrstă, dar voinică şi bine ţinută, îşi dă sama, dintr'o singură privire ageră, ce fel de marfă şi anume de ce calitate, are Dincă pe ziua de azi. Apoi, cu autoritatea îngăduitoare, pe care i-o dă lunga ei practică cu negustori de tot felul, începe cu o voce gravă, potrivită cu chipul ei şi mai ales cu gura cărnoasă, umbrită uşurel de un puf brun:

— Da' ştii, domnule Dincă, una? Dăunăzi mi-au eşit două ouă mai puţin la număr.

— Indiferent, coniţă! Zău, credeţi-mă: indiferent... fără voe... vă împlinesc eu lipsa, altădată.

— Unt ai? mai întreabă cucoana, zîmbind.

Dincă ridică nişte frunze de nuc şi dezveleşte cîteva boţuri de unt, învelite în cîrpe albe şi jilave.

— Poftiţi, coniţă! Ceva fin de tot! Poftiţi, mă rog, gustaţi. Splendid!

In clipa asta, dintr'un coridor, izbucneşte afară un căţel alb, lăţos şi creţ, cu ochii roşii şi coada stufoasă. Se repede la Dincă, îl apucă din fugă cu gura de cizmă şi latră, tuşeşte, strănută, se înăbuşe de enervare. Cînd însfîrşit s'a mai potolit, Dincă rîde uşurel spre cucoană.

— E foarte inimos! zice cucoana.

— Era să mă rupă! completează Dincă, din complezenţă.

— Aşi lua vre-o două chilograme, zice cucoana, revenind la unt. Dar te rog să mi-l faci ca pentru mine, cu preţul din piaţă...

Dincă se bate cu palma în piept:

— Se poate, coniţă?—şi priveşte saşiu şi stăruitor în ochii cucoanei. Dar aşi fi un mizerabil, să iau tocmai dela d-voastră mai mult. Se poate? In preţul costului, coniţă!... în preţul costului...

Cucoana zîmbeşte iar, cu îngăduinţă.

Tot vorbind, Dincă scoate balanţa dintr'un coş, zurnuind cu vehemenţă lanţurile şi apucă delicat un boţ de unt între degete, să-l cîntărească.

Gustatul untului, cîntăreala, plata, se sfîrşesc în linişte. Dincă petrece cîrligele cobiliţii în toartele coşurilor, le aburcă dela pămînt, gratifică pe cucoană cu un „săru' mîna" foarte dulce şi pleacă, legănîndu-se.

Dintr'o curte, întunecată de prea mulţi arbori, se aude un glas subţire şi enervat:

— Domnule Dincă! Domnule Dincă!

— Săru' mîna... Indată!...

Din gură zice pripit «îndată», dar din pas Dincă o mai slăbeşte. Se ştie el, pesemne, cu musca pe căciulă şi are aşa un fel de presimţire vagă. In sfîrşit, tot trebue s'ajungă, până la urmă.

Din umbra copacilor ese la iveală o cuconiţă mică, blondă frizată, care începe numaidecît cu volubilitate:

— Păi bine, domnule Dincă, dumneata mi-ai dat dăunăzi patru raci la franc. Nu-i aşa? Patru raci la franc. Şi o prietină a mea mi-a spus chiar în ziua aceia că ea a luat din piaţă doisprezece la franc. Asta e prea de tot!

Cuconiţa ar mai spune multe, dar n'o mai ajută glasul şi se opreşte puţin să respire.

Dincă stă înaintea ei mut de surpriză prefăcută; coşurile parcă şi-au lungit legăturile şi atîrnă triste în jos, aproape s'atingă trotuarul cu fundul. In sfîrşit prinde şi Dincă un moment şi izbucneşte:

— Manopere, coniţă! Astea-s manopere! Vă spun eu, pe onoarea mea!

— Cum manopere? Ce manopere? Mie mi-a spus madam' Sfetcu... Doar n'o să-mi spue minciuni. Ş'apoi ce-ar avea ca cu dumneta? Nici nu te cunoaşte...

Glasul foarte îndurerat al lui Dincă răzbate din nou cu greu prin vîrtejul de vorbe ale cucoanei:

— Manopere, cuconiţă... Ca să se laude.. Aşa-s cucoanele... Nu ştiu eu?...

De departe, din cine știe ce ogradă, răsună fără veste în liniștea dimineții un cutcudăcit aprig de găină, alungată depe cuibar.

După o tăcere, Dincă întreabă cu blîndețe:

— Azi nu luați nimic?.. N'aveți necesitate?..

Cucoana a pornit spre casă. Din vîrful buzelor abia o învredniceşte pe Dincă cu un «Nu» scurt, și dispare printre copaci. Dincă a pornit și el. Dar cînd să treacă drumul, mai strigă odată, cu glas obidit:

— Manopere, coniță... aș fi o canalie... tocmai pe dumneavoastră...

Cuvintele lui se pierd, ca într'un culuar, pe strada strîmtă și lăturalnică, pe care coteşte acum. In pervazul unei porți îl aşteaptă o slujnicuță tînără.

— Ce bunătăți mai ai pe ziua de azi, domnule Dincă? îi strigă de departe fata, cu îndrăzneală.

Lui Dincă îi rîd ochii și mustața i se mișcă ușor de-asupra gurii, într'un început de zîmbet. Dar răspunde morocănos:

— Vezi să nu-ți strepezeşti dinții... încă mai ai nas să întrebi?

Fata face ochii mari și mirați.

— Ce te zgîești așa? întreabă Dincă, oprindu-se în dreptul ei. Nu mi-ai șterpelit tu dăunăzi un ou?

— Ia, lasă, domnule Dincă, nu mai fii așa hapsîn! Dă-mi și mie vre-un circel de poamă!—și fata s'apleacă repede spre coș, cu mîna întinsă.

— Nu pune laba! zice domnul Dincă, dîndu-i o bleandă. Las' că-ți aduc eu diseară un strugure d'ăia marii, dacă nu mai faci pe-a dracului. Acu', n'avem vreme de amor...

— Auzi, păcătosul! zice cu indignare fata, care zărise de-asupra gardului capul buhos al bucătăresei de peste drum.

Dar capul dispare și fata, potolită subit, se uită c'un zîmbet în urma Olteanului, care grăbeşte pasul în susul străzii..

Tîrziu, pela amiază, domnul Dincă trece iară pela poarta noastră. Cu același mers legănat îşi duce coșurile goale, în care a rămas numai balanța și hîrtiile de jurnal, colorate roșu ori vînăt de zeama fructelor, ori, pe alocurea cu pete de unt, transparente...

Lucia Mantu

Primăvară

Lui Demostene Botez

Căruțe cu gunoae au huruit pe străzi,
Și s'au întins la soare cîni galbeni prin ogrăzi..

Își umflă vîntul nările, s'aducă
Miros de baltă prin grădini;
Și cerul ca o pajiște la soare
Se usucă...

Iar nourii prin colțuri de zări s'au mistuit
Cum, jos, pe cîmp omătul s'a topit..

În tîrg, țărăncile cu picioare goale
Au s'aducă smîntînă proaspătă în oale
De lut, acoperite cu brustur clăpăug...
Pe maidane au să înflorească spinii
Cu florile ca niște răni...
Pe frînghii zdrențuroase au început vecinii
Să-și scoată hainele la soare...

E-atît de vesel cerul! și parcă-i sărbătoare
În fiecare zi...

Miros de verde umed îți intră 'n piept, și sorbi
Adînc și larg văzduhul amestecat cu soare...

Au început să se ridice schele
Cu scripete care atîrnă
Ca nişte spînzurători...
Orașu-i plin de salahori...

Pe străzi pustii cu arbori zdrențăroşi
S'aud flaşnete gingave, spre sară,
Ramase-acolo parcă de-astă-toamnă...

Şi trec înmormîntări de oftigoşi,
— Din cei care-au uitat să moară
Astă-toamnă..

Romanță

Mi-e bolnav cugetul şi-aş vrea să-i rup,
Cum rupi unui painjen un picior..
Şi sufletul mă doare—ca un trup!
Din mine-aş vrea să-l scot, şi să-l omor,
Să nu-l mai simt în mine cum se zbate,
— Ci să-l ucid şi să-l încarc în spate
Să-l svîrl în gîrlă şi să-i cînt pe mai
În violet minor,
Cum cîntă vîntul cînd pe-aproape-toamna...

Mi-s serile pustii ca nişte case
Cu geamuri scoase
Şi pereții goi...

Mi-s nopțile adînci ca nişte mări
Pe care merg corăbii cu felinare verzi,
Deschise bine
Ca nişte nări
Să soarbă zările cîte-au mai rămas în mine..

Ohe! ohe! corăbierii
Tăcerii!
Strigoi bătrîni, ce căutați pe-aici?
Cu ochii voştri ca nişte licurici,
Cu mînile voastre ca nişte odgoane
De prins în ele suflete sărmane?
Sufletul meu? l-am dat la cîni.
Strigoi bătrîni!...
Ohe! ohe! corăbierii
Tăcerii!
Bătrîni strigoi,
Întoarceți prorele 'napoi!
Eu nu mai am ce să vorbesc cu voi...

Al. A. Philippide

Ş'atunci!

Radu rămase pentru vacanţa cea mare, în oraşul în care urma cursurile la universitate, chipurile ca să-şi pregătească mai temeinic examenele de toamnă, împreună cu doi prieteni, Mircea şi Dan. Adevărata pricină însă, a statornicirii lui cît şi a tovarăşilor de învăţătură, se numea Mira: o colegă a lor, care locuia în acelaşi oraş, urmînd să-şi petreacă vacanţa tot acolo.

Cu toţii o socoteau cam într'o ureche, răutăcioasă, cutezătoare, şi totuşi, sau poate tocmai de asta, nu se puteau lipsi de ea. O văzuseră dintru'ntâiu, într'o sală de curs. Profesorul nu intrase încă. Şedea singură, la un capăt de bancă goală, şi nu părea cîtuşi de puţin stingherită în mulţimea gălăgioasă a băeţilor,—dimpotrivă. Deşi nu frumoasă, o deosebiră îndată. Poate fiindcă era singura fată din toată sala, sau poate mai degrabă, din pricina părului: Avea capul înstrugurat pe de-antregul de cîrlionţi roşcaţi de tot, ceiace îi dădea cînd înfăţişarea masivă a unor întortochieri de aramă ruginie, cînd înfăţişarea plăpîndă a unui jar abia înflăcărat. Părul acela îţi stîrnea deaoialtă, pofta să-i desmierzi ca pe un mieluşel şi teama să nu te frigi.

Cel mai îndrăzneţ dintre ei, Mircea, o privi stăruitor. Descoperindu-i privirea, ea se apără cu mîna, ca de o muscă, bufnind de rîs. Apoi îşi aplecă pieziş, capul, închise puţin ochiul sting încreţind obrazul, îl deschise mare pe celalalt, şi privi ţintă pe Mircea. Ochiul deschis îşi arăta astfel verdele auriu, jilav, puţin bulbucat, de poamă turcească. Era drăgălaşă, şi atîta înfruntare se vădea în chipul ei, încît privirea ochiului deschis apărea ca un monoclu purtat de un copil răsfăţat.

Îmbiet de această primire, Mircea se îndreptă spre banca ei, făcîndu-şi loc printre băeţi; ceilalţi doi îi urmară deaproape, nebăgînd de samă că larma se mai potolise. Ajuns în dreptul ei, Mircea se aplecă, din cale-afară de cuviincios, spunînd: „Domnişoară, ertaţi-ne că vă supărăm; prietenii mei şi cu mine vă rugăm respectuos, să ne faceţi loc alături de dumneavoastră."

Cu un surîs pe buze, ea se dădu la o parte; Mircea trecu. Cînd ceilalţi doi dădură să treacă, ea îi împiedică, luîndu-şi locul, şi le spuse cu glas tare: „Îngăduiţi-mi, domnilor, o veche deprindere: nu pot suferi cîini cu coadă. Deoarece domnul s'a

aşezat alături de mine, vă rog să treceţi în banca din urmă. Astfel, domnul—îl arăta pe Mircea — va fi berc, şi eu împăcată!"

Un hohot de rîs şcolăresc izbucni de pretutindeni; intrarea profesorului spori hazul şi mai ales obrăznicia vorbelor ei.

Deatunci, încetul cu încetul, îndurînd fără să ştie cum, toate necuviinţele cu care îi întîmpina şi îi alunga, se întovărăşiră cu Mira. Felul în care îi orînduise în bănci, rămase de pomină şi acelaşi dealungul anului. Zilnic le făcea alte necazuri, alte blăstămăţii, şi totuşi nu se dădeau duşi. Ce e drept, Mircea şi cu Dan — Radu era mai timid — o răsplăteau cu prisosinţă.

Şi iată că odată anul şcolar împlinit, se hotărîră să nu mai plece, numai ca să rămîe cu ea.

II

„Play..."

„Ready..."

Pălmuită de racheta Mirei, mingea o zbughi, albind prin aer, ca un pîntec de rîndunică; filetul îi ciungi zborul năuc; încîlcită în năvod, zvîcni, şi căzu zbuciumîndu-se în salturi bunduce.

„Play"... înălţată în vîrful pantofilor albi, strîngînd în mînă mînerul rachetei adusă deasupra umărului, cu trupul încordat ca pentru fugă, Mira lovi a doua minge care descrise o creangă încovoiată vioiu, din capătul căreia racheta lui Mircea culese, zvîrlind înapoi, elasticul rod. Mira luă un „drife", şi mingea se arcui în lung deasupra filetului, ca o spinare de ogar în salt, împroşcată din nou din racheta lui Radu în racheta lui Dan....

Alergau necontenit, înfruntînd zăduful, şi jocul înfierbîntat părea o sfadă de mingi aţîţată de ei. Pantofii albi se zbuciumau de colo-colo, afumîndu-se de colb, ca nişte pescăruşi robiţi pămîntului care îi surghiunise în vrăjitoreştile dreptunghiuri de var.

„Game..." Glasul Mirei sună cuvîntul de biruinţă. Îşi zvîrlise pălăria şi racheta, şi sta dreaptă, sclipind de neastîmpăr, cu părul sonor de soare, ca un drăgălaş sceptru al zburdălniciei. Cu toţi erau o apă. Se tolăniră pe iarbă la umbra copacilor ale căror frunzişuri întunecate se îngînau cu frunzişul de soare al amiezii. Li se băteau inimile aşa de tare încît li se părea că pămîntul zvîcneşte subt ei. Chipul aprins al Mirei, apărea în risipa cîrlionţilor, ca un măr domnesc căzut în iarbă, cu o crenguţă de frunze tomnatece. Dan prinse un fluture şi i-l zvîrli. Ea îl culese, şi începu să-şi dezmierde obrajii cu aripele prăfuite: „Mulţumesc pentru pudră, Dan!" şi azvîrlindu-i o muscă moartă:—Iată în schimb, un „grains de beauté". Mircea, cu un fir de iarbă între buze, imita răguşeala cucoşilor. Radu îşi zăbrelise chipul opărit de căldură, subt rachetă.

În preajma lor iarba răsuna ca un zvon de drîmbe şi de zbîrnîitori de zmeu; în depărtare ţiuia ca o sărutare pe ureche. Străvealile pîlpîiri ale văzduhului, păreau flăcări de vînt...

Tac.. tac, tac-tac, tac-tac-ctac-ctac-ctacatacataca... pripită ca o grindină, toaca bisericii din apropiere, glăsuia de amiază. Mircea, cu mîinile pîlnie în jurul gurii căscate, o îngînă orăcăind din gît; Dan îi ţinu isonul. Mira se ridică, privi crucea bisericii, inspicată de soare, făcu o cruce cucernică, apoi îi măsură pe toţi zîmbind dispreţuitor, şi se tolăni iară. Indată după ea, se ridică şi Mircea, cu racheta în mînă: se înălţă în vîrful picioarelor, ridică racheta arcuindu-şi puţin trupul, îşi împreună degetele mînii stîngi, aducîndu-le în dreptul rachetei; şi făcînd semnul unei cruci mărunte înlăuntrul acestei paranteze ameninţătoare, îl lovi cu putere spre Mira, chiuind un „play". Radu, care urmărindu-l de jos îşi luase racheta, se făcu că-i răspunde prinzînd închipuitul salt al crucii. Mira îi privi pe amîndoi, rînd pe rînd, şi spuse: „Voi doi sînteţi prea neghiobi ca să credeţi!" Şi întorcîndu-şi capul către Radu: „Şi Radu e prea prostuţ ca să nu creadă!" Mircea şi Dan bufniră de rîs. Radu se înroşi, şi sufletul lui asemenea, de ruşinea chipului. I se părea că dăduse în vileag, din pricina Mirei, un statornic zbucium lăuntric: teama că-i prost înteţită de teama de a nu părea astfel. Ar fi vrut să-i răspundă o obrăznicie nemaipomenită şi totodată foarte de duh, care să-l răzbune şi să le dovedească amîndurora, că vorbele Mirei erau o glumă şi nimic mai mult. Dar nu izbuti, şi nici n'avu răgaz, căci Mira, luînd un aer grav, îl privi în ochi: „Radule, spune-mi drept, crezi, sau nu crezi, în Dumnezeu?" Radu simţi că roşaţa obrajilor sporeşte. De teamă să nu bîlbîie, şi vrînd să pară cinic, făcu semnul crucii în dreptul buzelor şi suflă în el ca într'un puf de păpădie. Socotea, de altfel, că nu minţise; la drept vorbind nu hotărîse niciodată dacă are sau nu, credinţă... dar astăzi doar proştii mai cred!

— Vrasăzică nu crezi? — se răsti Mira către el. — *Bine!* Atunci ai să mi-o dovedeşti. Să te juri pe... adică nu, dacă nu crezi, n'ai pe ce să te juri!" Işi încreţi fruntea, aplecîndu-şi capul, chibzui, ş'apoi sări în sus, deodată: „Am găsit, am găsit! Cu toţi după mine." Şi o luă la goană. Tustrei, strînseră în grabă, la un loc, surtucile, pălăriile şi rachetele, şi o porniră după Mira al cărei păr, zărit din fugă, apărea pe subt umbrare, ca un neastîmpăr de veveriţă, şi prin soare, ca zurgalăi de aur. O ajunseră tocmai cînd încălecase băeţeşte, sprijinindu-se cu mînile, gardul care despărţea grădina, de cimitir; Mircea şi Dan îl săriră pe întrecute; Radu, mai greoiu, îşi făcu loc printr'o spărtură. Şi ceata se năpusti, rîzînd şi chiuind, după Mira, printre crucile îngîndurate. Niciunul nu ştia ce năzbîtie mai născocise zvăpăiata lor căpetenie. Se opriră gîfîind, năduşiţi, în faţa păretelui de coastă al bisericii. Mira îi pofti, cu mîna, să se aşeze pe iarbă.

Păretele ostenit, dărăpănat, scofîlcit, strălucea în soare ca un biet obraz de lepros pe care vacile Domnului închipuiau dîre de sînge scurse şi neşterse de nimeni.

Mira, în picioare, făcîndu-le faţă, zise răspicat: „Acum vom pune la încercare *tăgăduinţa* lui Radu; dacă nu crede, va scuipa zidul bisericii, altfel e un mincinos şi un nemernic." Ii sclipeau ochii, de mînie, dar buzele păreau că abia îşi stăpînesc rîsul.

Radu dădu din umeri, cam stingherit. Mircea încuviinţă pe Mira: „Da, da, are dreptate, aşa-i..." Urmă o clipă de tăcere întrebătoare. Lui Radu i se strînse inima.

Mira, cu o pornire neobişnuită, îşi repetă ultimele vorbe. Ceilalţi începură să-l măsoare pe Radu, cam ironic. Radu se tulburu: i se părea că privirile celorlalţi îl urecheau. Il cuprinse o mînie oarbă împotriva bisericii. Se sculă apucat, şi făcu un pas spre zid. Mira se dădu înapoi. Toţi aşteptau, cu ochii ţintă la Radu. In cimitir răsuna rîsul mărunt al erburilor. Pe o fereastră deschisă, sus, veni o şoaptă de răcoare tămîioasă.

Ne mai văzînd privirile celorlalţi, avînd în faţă doar păretele bisericii, lui Radu i se păru că cerul şi pămîntul au încremenit, în aşteptarea unui trăsnet care *trebuia* să se abată din ei.

Cu buzele strînse, alb la faţă, ca arşiţa, cu braţele atîrnînd puţin depărtate de trup, părea o ciudată cruce însufleţită, şi răzvrătită.

Laolaltă cu zvîcniturile inimii, două vorbe *i* se zbăteau în golul sufletului: „Nu cred, nu cred, nu cred." Şi totuşi era împietrit de o spaimă care părea că nu vine din el, ci din afară, ca un ger din arşiţă. Simţi că i se moae genunchii. Deodată rîsul Mirei îi şfichiui urechile şi sîngele care năvăli în cap duduind: îl copleşi furia. Sugîndu-şi obrajii, îşi adună tot scuipatul gurii uscate şi scuipă cu ură.....

Şi iată că Mira, după ce privi cu ochii nedumeriţi, mari deschişi, căzu în genunchi şi sărută zidul cu patimă ca pe un mort scump.

Radu se uita, prostit. Ceilalţi doi, priveau uimiţi, neştiind ce să creadă; o ridicară pe Mira: plîngea, muşcîndu-şi buzele îmbrobonate de lăcrimi.

Se întoarseră încet, priviţi de crucile atît de îngîndurate, călcînd cu băgare de samă, gravi, ca printr'o încăpere în care se stinge un om.

Radu venea în urma lor, şi sufletul îi era trist, trist, ca obrazul unei biserici, pe care se prelinge un scuipat, încet, încet..

Ajungînd la tenis, Mira păru că a uitat tot; se înveseli din nou. Nimeni nu mai pomeni despre cele întîmplate. Incepură jocul, afară de Radu pe care îl durea capul — spunea el.

„Play". „ready"... din ce în ce, jocul se înviora; plesnitul mingilor răsuna tot mai grăbit, tot mai puternic.

Radu se aşezase pe o bancă: i se părea că sufletul îi plecase, lăsînd trupul ca o cîrjă prea grea, şi totuşi găunoasă. Salturile mingilor albe îi osteneau privirile, ca nişte fulgere de var. Inchise ochii. Ciripitul unei păsări îl nelinişti. Deschise ochii din nou: îl urni anevoe, cum îţi ridici braţul vătămat. Ca o aşchie,

crucea bisericii îi străpunse privirea. Tresări. Orbitor de alb, z-dul scuipat îi veni în minte. Un fior îi zimță spinarea. Se sculă de pe bancă, și o luă pe subt copaci, îndepărtîndu-se fără să vrea, de biserică.

Cu trudă, silindu-se, stoarse un surîs ironic, sufletului; chipul îl ocoli ca pe un lucru nevrednic. Încercă să se îmbărbăteze, dojenindu-și cu glas de gînd, sufletul înfricoșat: „E absurd! N'am crezut niciodată. Am făcut un lucru urît, desigur Dar zidul e zid, și-atît; biserica e o clădire, și atît." Lovindu-se de o creangă, se feri speriat.

Glasul lăuntric lunecase ca pe un polei, fără să lase urmă Iar încercă să gîndească,—*voia*. Își chema vorbele, înlăuntru, în gînduri, în suflet, cum aprinzi lumini și aduci oameni într'o odae în care ți-i frică să stai singur.

„Am crezut vreodată?... Nu, nu..." Rostise ultimul nu, cu buzele, cum ai trage un înecat, la mal: viața cuvîntului pierise în el.

„Oare cred?" îi veni în minte, deodată, un gînd care îi neliniștise copilăria. Îl întreba, de pildă, tatăl său uneori, dupăce îl cam urechise prinzîndu-l cu vre-o minciună: „Radule, ia spune, de ce mă minți! Nu iubești *tu*, pe tatăl tău?" Și el cerca să-i răspundă *adevărat*, — asta doar l-ar fi ușurat și pe el — dar nu izbutea, fiindcă în sufletul său se înșirau o sumedenie de răspunsuri, din ce în ce mai adinci, mai lăuntrice, care se mințeau unele pe altele. Spunînd unul, cu buzele, un altul răsuna în suflet, surîzînd tainic; îl spunea pe acela, altul îi șoptea că minte. Asta îl istovea.

Căpătase odată, demult, un ou mare de lemn, în care se aflau o mulțime de ouă, din ce în ce mai mici, fiecare colorat altfel. Pe cel mai mic — era cît un bob de mazăre — nu-l mai putea desface, fiindcă nici nu se mai putea. Și totuși, bobița ceia îl momea, nu oul cel mare: Ce-o fi fost acolo? Se asemuia cu oul acela căpătat. I se părea că în el sălășluiau nenumărați oameni în carne și oase, la fel croiți cu trupul lui, dar osebiți la suflet și din ce în ce mai mici, și că fiecare din ei — cînd i se punea o întrebare lui, celui mai mare — rostea un răspuns, mai ciudat pe măsură ce omul care-l rostea, era mai mic și mai îndepărtat de trupul adăpostitor. Și aceste răspunsuri, la început clare, deși protivnice, se prefăceau într'un freamăt nedeslușit, adînc, prin care răzbea ca un țîrîit de greer, înebunitor de departe, un răspuns pe care nu-l putea prinde niciodată. Se încorda tot, ca să-l lămurească; ființa lui se lipea de suflet, ca o ureche la pămînt: zădarnic. Răspunsul acela era adevărat, o știa bine. Dar se temea de el ca de un scîrțîit într'o casă pustie...

„Cred oare?" Ciudatul gînd al copilăriei îl stăpîni din nou. Un neliniștitor vălmășag de răspunsuri îi zvoni în suflet. Vălmășagul acesta l-ar fi putut lămuri, poate! Dar țîrîitul acela din afund, ființa ceia atît de îndepărtată dincolo parcă de sufletul său! De acolo îi venea spaima ca un fior de ger.

Cu cîtă plăcere privea înainte bisericile orașului! Nu doar că li se închina; dimpotrivă, avea un simțimînt de oblăduire pentru ele. Le socotea ca pe niște bătrîni, cu sufletul altor vremi împăenjenit în ei, ca pe niște bătrîni neputincioși care moțăe în ungherele lor, tăcuți, în orașul tihnit ca un azil de bătrîni. Și acum, numai gîndindu-se la biserici, se cutremura. De ce?

Îl îngrozeau bisericile, cum te îngrozește un mort pe care veghindu-l, te temi să nu deschidă ochii, și-ți pare că-i întredeschide, și te privește.

...*Începuse să se întunece*. Se întoarse înapoi, spre tenis. Din nou zări crucea bisericii. Clipi înfiorat, și întoarse capul. Plîngeau gîndurile în el: „Măcar dacă-l scuipam pe preot. E om cași mine. I-aș fi cerut ertare; i-aș fi sărutat, în genunchi, mîinile și picioarele, și i-ar fi fost milă, și m'ar fi ertat. Dar biserica? E mută, mută..."

„Raduu"... „Raduuuu"... Glasul lui Mircea îl deșteptă. Se îndreptă într'acolo, grăbit.

Nu mai puteau urma jocul, din pricina întunericului. Erau gata de plecare. Îl întîmpinară glumind. Își luă racheta de jos, și *o porniră*.

Caradeștele își purtau, prin înserare, vioaele ventilatoare negre, deșteptînd parcă răcoarea toropită. Mircea, cu racheta, culese una zbîrnîitoare și zburlită de zbor. Oftînd, copacii se îmbrobodeau în umbră.

Eșind din grădină văzură deasupra dealului, pe zarea sinelie, răsăritul lunii. Dealul vînăt și depărtat, părea că-i dincolo de cer. Mare, galbenă, luna se întrupase cu culmea dealului, și părea că-i un uriaș bolnav al altor lumi, învăluit într'un halat mohorît, privind, cu chipul turtit de străveziul cerului, pămîntul mic și trist ca o flașnetă veșnic învîrtită și purtată pe aceiași uliță.

III

...Prin arșița vînătă a nopții, fuge, fuge; și inima-i zvîcnește și cade în fiecare pas, și fuge și fuge printr'o tăcere găunoasă, de pustiu. Și iată că de pretutindeni, bisericile, ca niște uriași cîini turbați, cu gîturile țapene, cu ochii roși, îl înconjoară, îl înconjoară, și în fălcile lor încleștate clopotele mîrîie și latră și urlă.

Și departe, departe, pe cerul alb ca varul, orbitor de alb, o lună de spumă căruntă, se prelinge încet, încet, privindu-l, sorbindu-l..

„Aaa!" Radu se deșteptă scăldat în sudori reci. Coșmarul care-i bîntuise prin suflet, îi zvîrlise în inimă un strigăt răgușit, zmult chiar din glasul lui. Sări din pat cu groază, ca dintr'un sicriu. Se clătină; ca să nu cadă, se sprijini de masă. Era buimac. Închise ochii, îndărătnic, încrețindu-și fața, să-și stoarcă vedenia din pleoape. Îi erau nervii străpeziți de încordare. Se lăsă pe scaun.

Slăbise. In picăturile de sudoare, care-i îmbrobonau bărbia şi cădeau, i se ducea vlaga; părea o stalactită care se topeşte subţiindu-se.

Prin crăpătura storului, amiaza de vară, albea aprig, ca un gheţar învăluit în soare. Bîzîitul deafară îngînîndu-se cu al muştelor din lăuntru, zvonea tîrgului ca un muget destrămat.

„E absurd, absurd, absurd"... rosti aceste cuvinte, răstit, apăsat cu tot trupul parcă. Zădarnice, fără ca să-l potolească, vorbele îl istoviră ca lovituri de ciocan, în vînt.

Se zmunci de pe scaun; se duse la lavoar, luă cana, o vărsă în lighean, şi-şi mu-e capul în apa veştedă de căldură. O adiere de vînt se topi pe fereastră, covîrşind odaia de arşiţă.

După ce îşi şterse capul, cu mişcări dezmierdătoare, ca pe un copil bolnav, Radu se lăsă din nou pe scaun, rezemîndu-şi coatele de masă. Il dureau încheeturile. Ii venea să se întindă la răcoare, să se întindă ca un vînt pe rouă, să adoarmă, să uite. Dar patul îl pîndea ca un rug de coşmaruri.

De două zile nu mai eşise din casă, de groaza bisericilor. Singurătatea, căldura şi veninul vi-urilor rele, îl înebuneau. Se hotărîse să plece acasă, chiar adouazi, de dimineaţă.

Trei zile îl despărţeau de *ziua aceia*; şi totuşi prin străvezîul fierbinte al pustietăţii lor, chipul acelei zile anume îl urmărea, privindu-l cu ochi holbaţi de paralitic, ca prin nişte geamlîcuri mari, limpezi, rînduite în şir. Şi el doar fugea de ea, cu toate puterile; dar în faţa lui, amintirea zilei îi curma fuga, oglindind la nesfîrşit, numai şi numai chipul ei...

Işi rezemă fruntea de masă. Işi simţea capul împovărat, şi orice gînd îi îndurera ca o lovitură. Inchise pleoapele, amorţit... Si iată că noaptea se întinde deodată, ca o vînătae şi că pămîntul pustiit se face greu, greu, ca o năprasnică nicovală, şi sufletul său se prinde de pămînt şi se întinde, se întinde zgrunţuros ca o rugină amară, până în zări... Şi clopotele încep să sune delaolaltă, asurzitor... şi sunarea lor îl doare, şi nu clopotele sună ci sufletul său geme, fărmat de grindini de ciocane... Se deşteptă gîfîind, în sunetele clopotelor: sunau pesemne, pentru o înmormîntare.

Işi cuprinse capul cu palmele; îşi simţi tîmplele zvîcnind aşa tare, încît i se păru că-şi ţine inima în mîini.

Se gîndi acasă, la părinţi; o înfiorare îi spuzi tot trupul; strînci înecat, cu faţa scurmată; şi încet, apoi mai repede şi mai îmbelşugate, ca fructele coapte dintr'un pom scuturat, lacrimile începură să cadă.

IV

Oglinda privea, prin fereastra deschisă, un copac, frunzişul încins şi o cioară ca un mic hornar pe un hogeag în flăcări... şi mai departe, în zare, prundişul de fum al norilor mărunţi, înfiorat de apa albastră a cerului.

O adiere de vînt, răspîndi miros amar şi cald de frunze de nuc: parcă s'ar fi vărsat undeva, în odae, vin de Cotnar.

Radu se sprijini de marginea ferestrei, întinzînd mîinile şi obrazul, afară, ca, în gura unei vetre aprinse. Zări şirul de margarete, crescute în dreptul geamului, nalte şi drepte, ca nişte minuntare verzi oprite la ceasul de galben al toamnei. Un flutur îşi închidea şi-şi deschidea zorit, unghiul de cridă. Bîzîitorul zbor al unei albine învîrteji, prin lumină, o pitică bulboană de soare şi polen.

Inchise ochii, cu faţa încreţită rizător, ca stropit de o mandarină: o rază de soare îi venise în ochi. Abia îşi mai aducea aminte de după-amiaza de vară cînd îl doborîse coşmarul. Boala grea îl milostivise cu tihna istovirii. Işi simţea gîndurile moleşite şi fericite, cum sînt copiii în noaptea Crăciunului, cînd se deşteaptă, cu patul plin de jucării.

Pe cer, un cîrd de păsări rînduite în unghiu sonor, se îndreptă spre miazăzi, ca două vîsle ale unei bărci de soare, vîsle lungi de pe care picurau zvonurile verii.

O suflare caldă îi gîdilă urechile; clătină capul: în odae răsună un întreit hohot de rîs: Mira, Mircea şi cu Dan, intraţi tiptil, îl binecuvîntau cu mîinile întinse.

Aflînd dela mama lui Radu — chemată de Mircea, acum o lună şi mai bine, să şi îngrijească copilul bolnav — că era destul de întremat, şi că puţină mişcare i-ar fi priit, veniseră să-l iee la tenis, ca privitor.

Vrînd-nevrînd îi puseră pălăria pe cap, paltonul pe umeri, bastonul dinadins adus, în mînă, îl împinseră afară, deschizîndu-i uşa, şi o porniră cu toţii, încet.

Mira, cu capul descoperit, desprindea frunze, din treacăt, cu racheta. Un vîrtej de vînt îi învălui, inelîndu-se prin frunzele scuturate şi tîrîndu-le mai departe. Mira începu să alerge, cu braţele întinse, după ele, ca un pom nebunatic la care vîntul ar fi înhămat goana frunzelor. Indemnaţi de avîntul ei, Mircea şi Dan grăbiră pasul.

Radu venea în urma lor, agale, cu ochii la părul Mirei, în care rîdea şi toamna şi soarele şi vîntul. Un oftat fîlfîitor îi abătu privirea. Tresări: trecea în dreptul unei biserici de pe al cărei acoperiş zburaseră ciorile ca o grămadă de cruci negre zvîrlite asupra oraşului. O clipă, şovăi, cu inima strînsă. Apoi, căutînd cu luare-aminte în jur, dacă nu-l vede nimeni, duse mîna la pălărie, ca din greşală, şi salută biserica, pripit, ruşinat, şi totodată cu teamă, ca pe cineva care a fost odinioară în mari dregătorii, dar care acum a scăpătat şi e hulit. Nu se încumetase să i se închine făţiş, că l-ar fi văzut oamenii şi l-ar fi rîs, dar nici să-i întoarcă spatele nu îndrăznise, căci poate că odată şi odată, va veni din nou în mari dregătorii — sau poate că şi este, tainic, dincolo de lumea asta — şi-l va ţine minte.

Cine ştie!

Ş'atunci!

Ionel Teodoreanu

Definiția revoluției *

„N'est pas revolutionnaire qui veut"
Jean Jaurès.

Orice sistem socialist cuprinde în general trei elemente: o critică a societății actuale, un plan de organizare viitoare și o tactică de realizat în vederea cuceririi puterii politice. *Această* tactică poate să cuprindă și ea o serie întreagă de *modalități.* Ideia revoluției e numai una din *multiplele feluri* de a realiza idealul socialist. In adevăr, dela propaganda pacifistă în vederea înfrățirii claselor a utopiștilor la „garantismul social" al unui Considerant și dela acesta până la mișcările violente de cucerire a puterii politice de către anarhiști, tactica socialistă poate înfățișa multe și diverse aspecte. Pe noi nu ne va interesa decît unul din toate aceste moduri de realizare, anume acela cuprins în noțiunea de revoluție. Istoria acestei idei, cu vicisitudinile și transformările ei, dealungul tuturor sistemelor care au îmbrățișat-o va face obiectul acestui studiu.

Istoria unei idei nu e posibilă însă în absența unui criteriu, căci istoria presupune și critică alături de descripție. Pe deasupra înfățișărilor fugitive și mobile cu care acest concept variază dela un autor la altul, definiția lui obiectivă trebue să fie veșnic presupusă. In funcție de această definiție fixă, critica istorică își va putea exercita comparațiile, va putea desina analogiile, va desprinde influențele și consecințele. Necesitatea unei definițiuni prealabile devine astfel imperioasă înaintea oricărei alte cercetări. Să cercetăm deci aceia ce trebue să se înțeleagă printr'o revoluție.

I.

Ideia de revoluție se bucură de o glorie neobișnuită altor idei. Puține din ele au fost mai discutate în sistemele politicia-

* Studiul de față este primul capitol dintr'o lucrare mai mare asupra „ideii de revoluție" ce va apare în franțuzește în editura F. Alcan, Paris.

nilor, puține din ele au căpătat senzuri mai contradictorii, mai variate, dela cel pe care i-l atribue marele public, pânăla acela pe care-l întrebuințează oamenii politici.

In accepția populară a simțului comun acest termen e întovărășit de ideia de violență, de baricade, de lupte de stradă. El presupune un element de ilegalitate. Dela același principiu pleacă și definiția pe care o găsim în dicționarul științelor politice: „la révolution c'est l'intervention de la force en dehors de la loi." *

Etimologicește soarta acestui cuvînt e încă și mai capricioasă. Latinii, pentru a desemna un astfel de fenomen aveau cuvîntul „seditio". In literatura contemporană lui Cicero cuvîntul „revolutio" e sinonim cu mișcare circulară adică cu „conversio". In niciun caz nu-l găsim întrebuințat în acel timp în senzul politic al lui „seditio" ori „motus". Cicero se exprimă astfel: „motus conversionemque rei publicae". ** Grecii înțelegeau același lucru prin al lor στάσις sau ἐπανάστασις (Plutarc). Termenul μετάβολη e întrebuințat tardiv de Aristot. ***

Dar dacă în accepția populară cît și în cea etimologică termenul nu se bucură de o *preciziune prea mare,* în literatura politică anarhia e și mai mare.

Pentru unii revoluția înseamnă o formă morbidă a psihologiei mulțimii; pentru alții care se inspiră din Biologie, această noțiune e un fel de „mutație" organică; pentru socialiști un panaceu universal față de lacunele societății prezente.

In diversitatea multiplă în care se amestecă aceste diferite accepțiuni, se pot totuși desprinde trei mari grupuri de definițiuni delimitative a noțiunii de revoluție. Inainte de a încerca să dăm o definiție proprie, să vedem cît valorează aceste încercări propuse.

a) Intr'un pasaj din „Les origines de la France contemporaine", Taine se exprimă astfel despre revoluția franceză: „pour la première fois en histoire on va voir de brutes devennues folles travailler en grand et pour longtemps sous la conduite des sots devennus fous". **** Pe vremea cînd cartea lui Taine se impunea ca o autoritate indiscutabilă, științele psihologice luaseră un avînt remarcabil.

Legile istoriei își găseau aplicația cauzală în organizarea sufletească a maselor pe deoparte, a unor „eroi" conducători pe de alta. Combinațiile psihologiei mulțimii, cu amestecul ei de ilogism, de pasiune, de scădere a nivelului mental pe deoparte, pu-

* *Gh. Remusat,* mot *Révolution* dans le dictionnaire des sciences politiques de M. Bloch, tome II.

** *Darmsteller,* mot *Révolution* dans le Dictionnaire de la langue française.

*** *Martino Giardina,* Sur l'emploi du mot révolution dans les sciences politiques, Genève 1908, pag. 7

**** *Taine,* La révolution, vol. I, pag. 436. Același concepție p. 509, 372, 514.

terea de sugestie a unor „meneuri" pe jumătate escroci, pe jumătate halucinați, pe de alta—explicau multe din secretele nepătrunse ale istoriei. Se știe cum psihologia jacobinismului, impregnată de un raționalism uscat, ad-menită de credința în fatalitatea inexorabilă a unor principii fixe, neumane, a modificat după Taine aluatul maleabil al sufletului popular în timpul marei revoluții.

Metoda și tradiția lui Taine a fost reluată mai tîrziu, făcînd școală. Gustave le Bon se deosebește de cel dintâiu numai prin faptul că pentru el psihologia jacobinului nu e aceia a unui raționalist logician, ci aceia a unui mistic. In locul psihologiei intelectualiste a lui Taine se substitue una sentimentală.

Incolo, explicația fenomenului revoluției e prezentată tot ca un caz al psihologiei mulțimii sugestionată de conducători: „La révolution c'est un cas de la psihologie des foules". Poporul acceptă în general o revoluție fără să știe pentru ce și, cînd din întîmplare ajunge să înțeleagă, revoluția e terminată demult." „Poporul face o revoluție fiindcă e împins s'o facă, fără însă să înțeleagă mare lucru din ideile conducătorilor; el le interpretează în felul său și acest fel nu e de loc acela al adevăraților autori ai revoluției." *

Aceiași concepție e primită și de Lombroso, Bauer sau Sighele. **

Astfel după acești autori, popoarele au fazele lor de desvoltare morbidă. Din cînd în cînd, în împrejurări cînd conștiința populară exasperată de diverse motive,—de pildă, de un an agricol prost, de un impozit excesiv, de un abuz repetat al clasei dominante,—personaje ambițioase sau dezechilibrate exercită asupra maselor o adevărată sugestie, împingînd-o la cucerirea forței guvernamentale prin violență. Atunci popoarele intră într'o perioadă de febră, cînd iluzia e stăpîna tuturor pornirilor. Teroarea domnește. Ea scuzează crimele cași eroismele. Sufletul dezlănțuit al maselor tiranizează societățile.

Incetul cu încetul însă, realitatea își ia revanșa. Neputința conducătorilor improvizați e demascată. Miturile povestite mulțimilor, împrăștiate; mizeria morală și materială produsă, devine insuportabilă. Atunci „Restauratio" își ia locul legitimat în istorie și totul reintră în liniște pentru o bună bucată de vreme. Astfel, revoluțiile ar fi stări patologice ale societății, maladii periodice inerente oricărui organism.

Se poate vedea ușor cît de inacceptabile pot fi explicațiile cuprinse în acest grup de definițiuni.

In primul rînd e inadmisibil ca marile curente de idei și sentimente care au prefăcut omenirea, care înseamnă în cea mai

* *Gustave le Bon*, Psychologie des révolutions, pag. 15, 34, 35.

** *Lombroso*, Le crime politique et la psychologie du revolutionnaire p. 10; *Bauer*, Essai sur les revolutions p. 10 și *Sighele*, La foule criminelle.

mare parte, însăși esența progresului, să fie rezultatul unor halucinații trecătoare, e inadmisibil ca societățile omenești să fi acceptat, să fi adoptat în organizarea lor juridică, economică ori morală posterioară, un program elaborat în momente de febrilitate și inconștiență. Chiar ar fi de absentă adeseori intențiunea utilității în evoluția grupurilor sociale, care se modifică adesea spontan, fără să calcuze conștient valoarea rendementului practic al transformării, nu se poate conchide că modificările, prin care trec societățile, au la bază visurile inutile ale unui moment de criză. Libertatea politică și constituțională, lăsate ca moștenire secolului al XIX lea de Marea Revoluție, nu poate fi reflexul unui moment de rătăcire mentală. Căci ce ar fi oprit altfel societățile, ca la prima experiență contrară, la prima deziluzie întîmpinată, la prima convingere empirică, a inutilității sociale a unui astfel de program, să-l înlăture, adoptînd un altul. De ce societățile perzistă să-l menție, chiar după ce criza a trecut?

A explica în felul acesta procesul de evoluție al popoarelor, e ca și cum în biologie s'ar încerca să se dovedească, că maladia e un caracter util conservării, ori că dezadaptarea nervoasă, mentală, e un element profitabil dezvoltării speței.

In al doilea rînd, definiția care pleacă în explicația revoluțiilor dela psichologia mulțimii, păcătuește printr'o înțelegere foarte redusă a fenomenelor sociologice. In general o societate nu se poate pulveriza în o serie de mulțimi juxtapuse. Ea nu se poate reduce la rolul unei colecții de elemente amorfe. Mulțimea e tocmai adunarea elementelor ce rămîn de prisos în afară de instituțiile organizate. O societate însă trăește printr'o serie de instituțiuni și de tradiții organizate care fac posibilă o structură determinată. Concepția atomistă care pulverizează instituțiile, reducîndu-le la raporturi dela individ la individ, adică la mulțimi dezorganizate, fără nici un ideal, fără nici o normă de constringere, în afară și deasupra lor nu pot explica perzistența majorității celorlalte instituțiuni sociale, care chiar în timp de revoluție se impun individului ca o regulă obiectivă, făcînd posibilă continuarea vieții sociale. Cu toată dezorganizarea, revoluția franceză păstrează, după mărturia istoricilor, aproape toate instituțiile vechiului regim. Mai mult, funcționarii administrativi, judecătorii, amploiații financiari ai vechiului regim, sînt menținuți în bună parte și de revoluție. Ei se resemnează să servească și noul regim. G. Sorel* se plînge că multe din sentințele arbitrare și teroriste ale revoluției se datoresc obiceiurilor juridice contractate subt vechiul regim și transmise noii stări de lucruri, de vechii funcționari menținuți. Chiar dacă solidaritatea socială e mult mai slabă în aceste timpuri, ea totuși există, grație perzistenții instituțiilor vechi. Vrînd să explice momentele de criză a societăților, concepția atomistă le desfi-

* *Georges Sorel*, Réflexions sur la violence, pag. 125.

ințează pur și simplu.* Același punct de vedere duce și la exagerarea rolului conducătorului. Acești „meneuri" nu sînt apăruți în mod providențial în sinul societății, așa cum vrea Carlyle pentru „Eroii" săi sau Nietzsche pentru „supra-oameni". Ei poartă întotdeauna pecetea mediului social unde au apărut. Dar dacă e așa atunci nu poate fi vorba de un program artificial, extra-social conceput după imaginația acestora în cabinetul lor de lucru, ca fruct al meditațiilor teoretice și sugerat cu deasila maselor.

In fine ultimul element invocat în ajutorul acestei explicațiuni, anume violența e un fenomen cu totul secundar puțin caracteristic mișcărilor revoluționare, de multe ori absent cu desăvîrșire. Multe revoluții s'au înfăptuit fără regimul teroarei. K. Marx, vorbind de revoluțiile proletare din secolul al XIX-lea, în special de comuna a doua, pretinde că revoluțiile populare sînt pașnice și numai revoluțiunile claselor dominante, „die Konterrevolutionen" sînt teroriste. In 1789 primul act, actul cu adevărat revoluționar, acela al constituirii deputaților din „tiers Etat" în adunare națională, n'a fost însoțit de nici o violență. Violența a venit în urmă, și datorită altor factori.

Revoluția tinerilor Turci, care a adus pentru prima oară regimul constituțional în Turcia, s'a efectuat în cea mai deplină liniște. In schimb o mulțime de regulamente oficiale, care n'au în ele nimic revoluționar, au fost primite de „masse" prin protestări violente și mișcări de stradă. Intre 1774—75 s'au văzut multe mișcări de revoltă față de un impozit mai ridicat, sau de o taxare a pinii.

A. Loria** menționează mișcări de stradă urmate de violențe, la Neapole, în 1767, cauzate de un impozit pe smochine, în Olanda pentru impozit pe pește, în Anglia pentru impozitul de capitație. La introducerea unei mașini noi, uvrierii s'au revoltat adeseori. Și totuși nu era vorba de o revoluție propriu-zisă.

In special, secolul al XIX-lea însamnă o mare îmblînzire a moravurilor revoluționare. Revoluția franceză dezrobise pe vechii servi alipiți pămîntului creind în locul lor o clasă de țărani liberi. Tot ea înlocuise proletariatul vagabond, așa numitul „lumpen proletariat", cu un proletariat industrial organizat. Ideia organizării economice în lupta de clase, se substitue luptei civile dezorganizate a vechiului „lumpen proletariat".

Proletariatul industrial începe să devie o clasă anumită, cu anumită conștiință, care se indepărtează din ce în ce mai mult, de moravurile violente ale proletariatului vagabond. „De fapt de cînd marxismul domină mișcarea socialistă, aceasta până la marele războiu mondial, la fiecare mare mișcare s'a simțit datoare să îndepărteze din rîndurile ei violența.*** Aspectul terorist

* *Ch. Ellwood*, Sociology in its psychological aspects, pag. 175.

** *A. Loria*, Problemes sociaux contemporains, Chap. Révolution pag. 143.

*** *K. Kautsky*, Terorismus und Communismus. Ein Beitrag zur Naturgeschichte der Revolution", pag. 97.

Vezi în sens contrar: *L. Trotsky*, Térorisme et communisme (anti Kautsky), Bibliothèque communiste, Paris, 1920, pag. 62.

pe care l-au înfățișat, după marele războiu, revoluțiile rusă, germană, ungară sau austriacă, se datorește, după Kautsky, caracterului violent, lăsat ca o moștenire de către războiu. Majoritatea celor care au fost pe front s'au adaptat acolo, la ororile luptei, pe care le-au perpetuat după acela în luptele civile ce au urmat după războiu.

Astfel, violența e un factor ce rămîne alături de revoluție, cași explicațiile care caută în ea fenomenul caracteristic al acestor transformări sociale. Punctul de vedere psyco-patologic, de la care pleacă, îi oprește printr'o firească miopie să observe *totalitatea* grupului social și procesul simultan de transformare a *tuturor* elementelor sale.

b) Un alt grup de definițiuni e acela care caută să explice natura revoluțiilor printr'o analogie biologică. Se opune în aceste explicațiuni *revoluția, evoluției*.

Dela Spencer și Darwin concepția catastrofică în schimbarea fenomenelor naturii a rămas în umbră. Procesul evoluției se desfășură prin mișcări lente, prin acumularea unor mici factori, care schimbă în mod insensibil aspectul lucrurilor. Un curent naturalist ceva mai recent, celebra teorie a mutațiilor a lui Hugo de Vries, a încercat să arate că evoluția organismelor se poate face de multe ori brusc, cu o legătură de continuitate mult mai slabă. Vechea regulă „natura non fecit saltus" primea o puternică lovitură. Pe această bază biologică s'a putut altoi foarte ușor o teorie a revoluției.

In adevăr, revoluția n'ar fi altceva decît ceiace e mutația în Biologie. Ceiace ar fi caracteristic unei mișcări revoluționare e felul mai mult ori mai puțin repede în care s'ar efectua procesul transformării. Dacă schimbarea s'ar face repede și neașteptat, fără să respecte timpul cerut pentru a depăși fiecare etapă, atunci am avea a face cu o *revoluție*,—din contra dacă desfășurarea evenimentelor ar lua un caracter lent, atunci ar fi vorba de o *reformă*. Nemulțumirea populară e rezultatul acumulării unei mulțimi de nemulțumiri mai mici. Zi cu zi ea crește. Odată însă, ea se declanșează și efectele sînt neașteptate. Intr'un spațiu de timp foarte scurt aspectul societății se schimbă. Pentru E. Reclus lucrurile se întîmplă foarte simplu. Societățile repetă legea organismelor: cînd evoluțiile sînt oprite în mersul lor firesc, revoluțiile sînt gata să izbucnească."*

Ceiace domină aceste explicații e noțiunea *timpului*, a vitezei transformării. El constitue criteriul distinctiv între revoluție și evoluție.

Felul cum se prezintă teoria menționată, ea apare ca împrumutată științelor naturale și adaptată la științele sociale. Imprumuturile pe care și le fac științele una alteia aduc multe foloase prin analogiile ce oferă, de multe ori însă ele devin in-

* *E. Reclus*, Evolution et révolution, Stock. Paris; în acelaș sens *E. Ferri*, Socialisme et science positive și Die revolutionnaere Methode, pag. 16.

grate. E deajuns să ne aducem aminte cît a oprit în loc dezvoltarea sociologiei, teoria organicistă. Transpunerile oferă comodității și lenei științifice metafore care o scutesc de a găsi fapte și idei. Și dacă o ipoteză nu e nici măcar sigură în știința împrumutătoare, cu atît va oferi rezultate mai șubrede științei care împrumută.

In adevăr, chiar în științele naturale mulți biologi explică mutațiile prin acumularea unor factori infinit de mici, inobservabili. Mutația n'ar fi decît o modalitate ceva mai puțin banală decît celelalte forme ale evoluției. Atunci însă opoziția între evoluție și revoluție dispare chiar în sinul Biologiei. Cu atît mai mult ea va trebui să dispară în științele sociale. Evoluția în aceste științe ia cu totul un alt caracter. După cum remarcă G. Richard, pe cînd în Biologie evoluția e mai mult *morfologică* în Științele sociale ori morale ea e mai mult *funcțională*.* Determinismul cauzal nu e nici el acelaș. Complexitatea determinanților e așa de mare aici, încît și continuitatea devine ceva mai puțin riguroasă. Revoluția înseamnă o *contingență*, un început de libertate în viața societăților sau în automatismul mecanic al vieții lor obișnuite.

In afară de aceasta, noțiunea *de timp, de viteză*, nu explică prea mult natura revoluției. Căci ceiace importă, nu e viteza transformării, ci gradul de noutate pe care-l aduce. Nu e caracteristic pentru o revoluție că ceiace a fost aseară nu mai e azi, ci dacă ceiace era aseară e mult deosebit de ceiace e azi. Esențial e de măsurat dacă azi avem de-aface cu o deosebire calitativă în organizația grupului, nu dacă această structură s'a căpătat mai repede ori mai lent.

Astfel se poate vorbi foarte bine de o „evoluție revoluționară" cași de o „revoluție evoluționistă", întrucît factorul timp trebue să rămîe afară de explicație.

Multe din revoluțiuni au fost preparate de secoli. Nu se poate spune că faza de elaborare a revoluției franceze e cuprinsă numai între anii 1789—1800. Tot secolul al XVIII a contribuit la modificările relațiilor juridice și economice, toată gîndirea filozofică a pregătit încetul cu încetul mentalitatea în vederea acestor schimbări. De fapt în 1789 legătura juridică feudală care lega servul de pămînt era demult dizolvată. Organele s'au creat în mod lent, doar funcțiunea a fost trecută ceva mai repede.

c) „Dacă o turburare de ordin public reușește, e vorba de o revoluție; dacă e reprimată, ea devine o revoltă (émeute)"; prin aceste cuvinte Ihering încearcă să definească o revoluție, luînd ca punct de plecare cucerirea puterii politice. Stuart Mill nu e nici el prea departe de acest senz cînd se exprimă astfel: „Revoluția e o schimbare de guvernămînt o-

* *G. Richard*, L'idée d'évolution dans la nature et dans l'histoire pag. 83, 110.

perat prin forță fie de către o mișcare populară, fie de o uzurpație militară". Sau „răsturnarea bruscă a puterii politice stabilite și înlocuirea ei cu o altă putere și un alt sistem de guvernămînt constitue esența unei revoluții".* După cum se vede, acești autori nu vorbesc decît de schimbarea de guverne. Ei caută a explica revoluțiile bazîndu-se pe distincția între *revoluția socială* și cea *politică*.

Această clasificație s'a bucurat de multă trecere în literatura politică. Incă dela începutul secolului trecut, decînd autorii au început să se ocupe în științele politice și de revoluțiuni, această distincție i-a ocupat în special.

Revoluția franceză fusese o revoluție socială. Inainte și după ea însă, o serie întreagă de mișcări violente nu se puteau explica prin aceleași transformări radicale prin care se explicase marea revoluție. Dela Benner și Ferrand care scriu la începutul secolului trecut și până la Pascal Duprat, Kautsky, Ihering ori Loria, toți acești scriitori deosebesc revoluțiile politice de cele sociale. Primele nu fac decît să treacă guvernul, puterea politică dela un grup la altul printr'un mijloc violent, cele de al doilea transformă însăși structura societății. In cazul revoluției politice, instituțiile economice, juridice, mentalitatea morală, rămîn aceleași. Numai cea socială, care e o transformare lungă și lentă, aduce un nou program de organizare, de repartizare și de sancțiune socială, cum e cazul pentru revoluția din 1789. Cea din 1830, de pildă, nu are așa de mari ambițiuni. Ea rămîne o revoluție politică.

La o analiză logică mai riguroasă, această faimoasă clasificare pierde aproape tot terenul. Ea devine inutilă fiindcă nu adaugă nimic în plus la înțelegerea clară a fenomenului, ci din contra devine chiar o piedică fiindcă reușește să încurce cu un element inutil o definiție care nu poate să-i conțină.

Există în adevăr revoluțiuni politice care au ca singur obiectiv cucerirea forței de conducere a statului spre deosebire de alte revoluțiuni care conțin și alte elemente?

In adevăr, două ipoteze sînt posibile în realizarea oricărei mișcări de acest fel. Prima ipoteză: revoluția politică e făcută de aceiași clasă socială ca cea care deține puterea, sau de un alt grup aparținînd aceleiași clase.

In acest caz nu mai avem de-aface cu un fenomen revoluționar. O lovitură de stat oricît de violentă ar fi ea, nu constitue o revoluție. Deasemeni *luptele civile* între dife-

* *Pascal Duprat*, L'ésprit des révolutions, pag 5, Paris 1879; *Benner*, Commentaire philosophiques et politiques des révolutions, ed. Frentel, Paris, 1835, tome II, livre XIV, cap. XIII, spune: „revoluția politică e violentă, cea socială e lentă". In acelaș senz *Ferrand*, Theorie des révolutions, Chap. I, pag. 7, sau *Paul Li[illegible]er*, Die Revolution, eine vergleichende Studie über die grossen Umwälzungen in der Geschichte, pag. 27. *Proudhon*, L'idée de révolution, au XIX siècle, pag. 4 și urm.

ritele grupuri ai aceleiaşi clase, nu pot lua acelaşi nume. Nimeni nu s'a gîndit vreodată să spue că frondele au fost revoluţiuni sau că luptele pentru tron între familiile York şi Lancaster în Anglia merită acelaşi nume. Dacă am admite în definiţia noastră orice luptă civilă, atunci cercul ei s'ar lărgi aşa de mult, cîmpul ei ar deveni aşa de greu de limitat, încît am fi obligaţi să nu mai facem nici o distincţie între o revoluţie şi succesiunea la guvern a altui partid politic; ar trebui să spunem că orideciteori un guvern cade dela putere, avem de-aface cu o revoluţie. O definiţie care ar fi aşa de largă, ar înceta de a mai fi o definiţie.

A doua ipoteză: revoluţia e făcută de o altă clasă decît aceia care deţine puterea. In acest caz din două una: ori revoluţia socială va trebui să urmeze ulterior, fiindcă nu e admisibil ca o clasă care nutreşte alte revendicări, alte interese şi alte idealuri, nu va încerca să le impue, nu va transforma faţa societăţii realizînd un alt program de organizare şi o altă structură mult mai adaptată. Care e clasa, care—deţinînd—puterea nu-şi va sancţiona drepturile prin instituţii adequate aspiraţiilor ei? Ori, dacă nu va putea realiza acest program, fenomenul trebue să se explice prin faptul că situaţia materială nu i-o permite, că dificultăţile prin care trece sînt prea mari şi că ea îşi aşteaptă consolidarea pentruca imediat să înceapă transformarea societăţii. Puterea politică poate fi şubredă şi atunci nici-o clasă nu va tenta nesigur viitorul. Dacă însă consolidarea s'a întemeiat, nimic nu va putea opri o clasă proaspătă dela realizarea idealului ei. Şi atunci fatal revoluţia socială urmează.

Astfel revoluţia politică nu poate fi decît sau primul moment, primul pas către realizarea revoluţiei sociale oprită în loc de dificultăţi externe, ori o luptă civilă cu o succesiune la guvern. Ea nu constitue, în cel mai bun caz, decît un singur element din definiţia unei revoluţii alături de altele pe care le vom indica mai departe. In niciun caz însă, ea nu constitue un fenomen social care apare autonom, independent, pe scena istoriei. Ea nu poate fi un fenomen izolat, ci din contra apare totdeauna ca primul simptom al revoluţiei sociale. Istoria nu cunoaşte fenomene care, fără să fie lupte civile sau fără să fie faza premergătoare a unei transformări mai mari a grupului social, să merite numele de revoluţie politică. Cînd o revoluţie politică se anunţă, o alta socială îi urmează, căci ea e numai avantgarda unor schimbări mai adînci. Dar pentru aceasta ea nu merită nici un nume separat, nici-o definiţie proprie.

II

Dupăce am înlăturat definiţiile date, pe care le-am constatat ori unilaterale ori alături de realitate, să vedem din ce elemente simple, ireductibile, se compune orice revoluţie.

a) *Un corp.* In primul rînd o revoluţie presupune un organ, un corp social care o susţine. Niciodată o revoluţiune nu e pornită şi susţinută de un grup social întreg. In orice moment o fracţiune a grupului îşi ia însărcinarea să gîndească pentru societatea întreagă, sau să-i reprezinte interesele. Sistemul nervos al grupului, dacă ne putem exprima aşa, e monopolizat în diferite momente, de diferite grupuri secundare, în sînul unei societăţi mai largi. Diferenţierea grupului, caşi diviziunea travaliului social, în multiplele lui combinaţiuni oferă acest rol, cînd militarilor, cînd preoţilor, cînd comercianţilor. Fie cantitatea, fie densitatea, ori mobilitatea grupului, îi impune un proces de diferenţiare din ce în ce mai accentuat. Din sînul totului omogen la început, eterogen mai tîrziu, încep să se desprindă organe nouă. In toate timpurile însă, unele din organe reprezentau mai mult esenţa solidarităţii generale, altele mai puţin. In faza „solidarităţii mecanice", religia cu organul său, sacerdoţiul, exprimau maximum de coeziune socială. Această clasă e cea mai reprezentativă din stat, în mîinile ei se monopolizează puterea. In evoluţia ei ulterioară, societatea deleagă rînd pe rînd diversele clase s'o reprezinte. In societăţile antichităţii cît şi în cele ale evului mediu, clasele *dominante* au caracterul de elite. Masa, restul poporului e absent dela orice conducere. Ea rămîne în afară de viaţa politică. De aceia singurele lupte pentru putere, singurele succesiuni la guvernămînt nu puteau fi în acele vremuri decît *luptele civile*, adică trecerea puterii dela un grup la alt grup al aceleiaşi clase, al aceleiaşi minorităţi singură chemată la conducere. E epoca comploturilor, a conspiraţiilor politice, a intrigilor de curte, a luptelor armate pentru tron. E epoca luptelor feudale, intestine, a frondelor, a rivalităţii între diferitele familii domnitoare, fie că se numesc York, Tudor, Stuart sau Bourbon.

Incetul cu încetul, în societatea timpurilor moderne, economia *industrială*, organizarea producţiei pe mase proletare, educaţia *politică* a unui număr cît mai mare de membri ai societăţii aduce o altă *specie* de luptă politică: lupta politică între clase diferite. Masa întreagă e angajată; orice clasă trebue să trateze în numele poporului întreg.

Astfel revoluţia presupune un organ nou, o formaţiune socială inedită netedă; *ea presupune, înainte de toate, cucerirea puterii de către o clasă care n'a mai avut-o niciodată.*

Pentru ca o clasă să poată face o revoluţiune îi trebuesc însă două atribute indispensabile. In primul rînd o *puternică conştiinţă de clasă.* Organul politic nou format, trebue să-şi cunoască limitele şi interesele, să cunoască slăbiciunea şi defectele clasei adverse, şi mai ales trebue să cunoască sau să creadă, printr'o iluzie transformată într'o credinţă fecundă —ceiace este acelaşi lucru—în forţele proprii. Atîta vreme

cît proletariatul dezorganizat, de pildă nu bănueşte forța imensă de care dispune, o revoluție nu e probabilă.

Statul modern centralizat, homogen în forma lui politică, favorizează mult aceasta. Antichitatea cu atomismul „municipiilor" ei, evul mediu cu dispersarea comunelor, nu puteau fi favorabile dezvoltării unei conștiințe de clasă. „Orice comună forma o comunitate care se satisfăcea pe ea însăşi. Ea nu era legată de lumea exterioară decît prin legături foarte slabe. Mari state nu erau decît aglomerații de comune. O dinastie sau o comună mai puternică, exploatîndu-le, mențineau unirea. Fiecare din ele se bucura de o evoluție economică proprie, care corespundea condițiilor particulare locale. Astfel toate aveau luptele lor de clase speciale. In această epocă revoluțiunile nu erau decît revoluțiuni comunale. Inainte de toate era imposibil de a răsturna printr'o revoluție intreaga viața socială a unei mari regiuni. Masele neintervenind in aceste lupte, accidente fortuite şi personale mascau tot ce avea un caracter general, tot ce se producea în virtutea unei legi; cunoştința profundă a scopurilor, a cauzelor sociale, a mişcărilor de clase, devenea imposibilă".*

Astfel o clasă nouă, cu o conştiință clară de forțele şi importanța ei socială, aşa cum se afirmă burghezia în secolul al XIX-lea, cum începe să se afirme proletariatul azi, e primul element al oricărei revoluțiuni. Cît despre clasa care deține puterea, ea nu va putea face niciodată o revoluție, dictînd prin legi transformarea structurii sociale. In primul rînd pentrucă e greu ca un grup social să renunțe de bunăvoe la o cantitate de privilegii sancționate de coduri în favoarea lor.** Adaptarea seculară la logica de clasă îi va face să creadă că dreptatea e cu ei, că dreptatea e numai a lor. Inconştiența claselor dominante, față de iminența pericolului, chiar pe pragul revoluției, e îndeobşte cunoscută. Dacă cîteodată pericolul le forțează la reforme, drepturile acordate sînt aşa de insuficiente, încît obiectivul luptei de clasă nu e înlăturat prin aceasta. Reformele lui Turgot n'au înlăturat revoluțiunea franceză.

Nu e suficient unei clase, o conştiință puternică de drepturile ei. Mai trebue ca ea să reprezinte, alături de interesele ei, interesele întregului grup din care e numai o parte. Hipertrofia egoismului de clasă e o piedică la realizarea marilor transformări. Simmel remarcă că conservarea societății nu mai poate fi asigurată de o clasă care nu cunoaşte decît interesele ei. Un despotism militar exagerat, o birocrație osificată, formalistă şi geloasă numai de drepturile ei, sînt forțe perturbatoare, care pot aduce disoluția solidarității sociale. „Tot ce poate exprima acest grup secundar, e felul cum unitățile primare ale grupului pun la lucru energiile lor latente în momentul cînd ating maximul puterii lor de acțiune. Dar dacă, diferențiindu-se, ele se separă de ansamblu,—acțiunea lor din conservatoare devine destructivă".*

* *Kautsky*, La révolution sociale, p. 34–35.
** *Proudhon*, L'idée generale de révolution au XIX siècle, pag. 4, conține multe detalii în această privință.

Din contra, dacă deasupra intereselor stricte şi limitate de clasă rămîne o margine şi pentru interesele generale, toți „nemulțumiții" de orice categorie, toate cercurile sociale oprim[illegible]e ar fi ele, vor face cerc în jurul clasei principale, as[illegible] acțiunea lor la lupta comună. La începutul actualei re[illegible]eşti, alături de proletariat şi de țărănime, o mulțin[illegible] clase şi partide au ajutat la detronarea țarismului. Vo[illegible]ția şi marii industriaşi ori capitalişti mobiliari, str[illegible] acțiunea lor de feudalitatea funciară, o voiau şi înt[illegible]i micii burghezi. Cînd preocuparea egoistă a pro[illegible]'a mai avut alte gînduri decît pentru cercul strîmt [illegible], celelalte interese au încetat de a mai colabora. Din[illegible] revoluția a devenit o teroare despotică în locul ne[illegible]mări sociale voită de toți.

[illegible], primul element al oricărei revoluțiuni e un corp social, un organ, fie el o clasă sau o asociație de clase cu preponderența uneia din ele, care prezintă în acelaşi timp maximul de conştiință de clasă asociată cu maximul de solidaritate generală.

b) *Un ideal.* Nu e suficient însă un corp social pentru ca o revoluțiune să se nască. Mai trebue încă *un ideal*, un program de valori, care să ofere societății în momentele de criză, de disoluțiune a sentimentului social, o nouă coeziune. In orice moment un etalon de valori comune constitue legătura primară a oricărei societăți. Pe deasupra indivizilor comunitatea secretează un mănunchiu de valori dela cele religioase până la cele economice, valori valabile pentru toți. *Caracteristica unei societăți* se oglindeşte în idealurile pe care şi le pune înainte, în programul pe care se obligă să-l respecte.** Idealurile nu pot fi însă eterne. Ele îmbătrînesc, iau o formă caducă, ca orice fenomen social. Atunci societatea intră într'o fază de disoluție. Criza credinței atinge rînd pe rînd pe toți membrii. O stare febrilă de deşteptare, un provizorat mental şi sufletesc, caută alte criterii şi alte credințe. Nietzsche visa la revizuirea tabelei de valori. Revoluțiunile nu fac altceva decît să răstoarne aceste table, ele sînt creatoare sau cel puțin modificatoare de valori. Grupul de valori oferit de o clasă care-şi ia angajamentul să refacă structura socie-

* *G. Simmel*, Comment les formes sociales se maintiennent, în Année Sociologique. Vol. I. pag. 91 et 105 şi Soziologie: Untersuchungen über die Formen der Vergesellschaftung.
** *E. Durkheim*, Jugements de valeur et jugements de réalité, pag. 494 şi urm., în Revue de metaphisique et de morale, vol XI.

tăţii poate salva de cele mai multe ori astfel de crize. Oferind un nou etalon de măsură, oferind alte fetişe şi alte credinţe, slabirea legăturilor sociale se poate întrema, se poate consolida din nou. In locul solidarităţii vechi, rezemate pe o serie de idealuri îmbătrînite, o revoluţie va aduce alte motive de asociaţie, alte impulziuni la solidaritate. Ihering, contrar lui Marx, vede în revoluţiuni uriaşe lupte pentru cucerirea valorilor juridice. Legislaţiile, codurile, nu se capătă ca dar, ele se cuceresc, se smulg cu forţa. Vechea concepţie feudală, legislaţia care consacra servagiul, deveniseră nesuferite pentru societatea secolului al XVIII-lea. In locul lor, starea a treia a oferit programul de valori al liberalismului economic al liberei concurenţe caşi a egalităţii politice. Societatea a găsit o mie de motive ca să refacă o solidaritate pe baza altor idealuri ce i se ofereau. In locul servajului, al regimului de corporaţii, revoluţia franceză a oferit libertatea agricolă, industrială şi a meseriilor. Orice revoluţie propune alte coduri, o altă repartiţie a bunurilor, crează alte scopuri morale. Cînd, la rîndul lor, aceste instituţii nu vor mai corespunde noii structuri sociale, programul de valori comuniste oferit de socialism poate va ajuta la crearea altor formaţiuni sociale.

Aceste modificări nu pot izvorî însă din prescripţiunea unor reţete artificiale. Ele trebuesc susţinute, după cum am văzut mai sus, de un corp social şi trebue acceptate de întregul grup. Ideia de revoluţie formulată de anarhişti ori de blanquişti, după care un program social se poate înfăptui după voinţă, cu forţa, prin conspiraţiuni, prin atentate ori prin cucerirea puterii politice, trebue primită subt beneficiu de inventar. Voinţa cîtorva indivizi nu poate impune unei societăţi întregi un ideal oricare ar fi calitatea lui, dacă factori externi, obiectivi nu colaborează cu el.

Un corp şi un ideal sînt elemente ce se complectează. Conştiinţa de corp e o mentalitate de opoziţie a clasei, pe cînd programul, idealul e o mentalitate pentru cazul cînd clasa va ajunge la guvern. Fără primul element am avea cel mult o revoltă (émeute); fără cel de al doilea o clasă nu s'ar putea menţine la putere.

Acest ideal însă sufere desigur multe modificări faţă de forma subt care se prezintă în primele zile ale revoluţiei. Interese secundare, compromisuri oportuniste se amestecă şi îi conrup puritatea primitivă.

Nimic nu are o aplicaţiune mai exactă în zilele de revoluţie decît aceia ce Wundt numeşte *„eterogenia scopurilor"*. Primii conducători ai revoluţiei ajung de multe ori să nu se mai recunoască în succesorii lor. Totuşi limitele mari ale idealului cerut sînt salvate de aceste conrupţiuni secundare. Viaţa societăţii încetează de a mai fi ameninţată căci ea se acomodează la alte principii.

Dacă aceste constatări sînt adevărate, atunci o revoluţie

trebue să înceteze de a mai fi privită ca un fenomen destructiv, ca o fază negativă de dezagregare a societăţilor. Printre alte fenomene de conservare a grupurilor, Simmel * remarcă şi pe acela al variaţiei către noi orizonturi, al mobilităţii către noi idealuri. Uneori ca să poată trăi o societate, trebue să se adapteze în permanenţă la forme nouă, să prezinte o plasticitate şi o maleabilitate special îndreptată către viitor. **

Astfel privită, revoluţia încetează de a ne mai apare subt un aspect *negativ*. Din contra ea devine principiul *pozitiv, conservator*, faţă de ameninţările dezagregării. Societăţile care înţeleg să adopte noi idealuri în locul celor îmbătrînite, arată prin însăşi aceasta vitalitatea lor.

c) *Un transfert de putere.* Un corp social şi un nou ideal nu se pot afirma însă automat. Pe de altă parte ele nu se pot face ascultate din umbră. Ceiace le trebue sînt mijloacele efective, puterea materială care să le permită să intre în activitate şi, în al doilea rînd, care să le sancţioneze autoritatea. Ca o revoluţie să fie acceptată de tot mediul social, trebue ca, dela înălţimea puterii, clasa ajunsă să se declare ea însăşi legitimă, să-şi sancţioneze ilegalitatea printr'un prim exemplu. Cîtă vreme o revoluţie nu reuşeşte să se *oficializeze*, ea rămîne o conspiraţie, o acţiune ilicită, susceptibilă de sancţiuni penale. Durkheim *** a dat cea mai bună definiţiune a crimei şi în acelaşi timp cea mai obiectivă. O crimă nu se poate măsura după un criteriu subiectiv, adică după gradul de moralitate al agentului. După el, un act devine criminal „atunci cînd ofensează stări puternice şi definite ale conştiinţei colective într'un moment dat".

In evoluţia istorică a responsabilităţii, crima contra siguranţei statului sau a formei de guvernămînt, contra cultului public, a fost considerată ca o impietate sacro-santă. Rigurozitatea pedepselor pentru astfel de crime, pentru crimele de „lèse société", a fost neînduplecată.

La început societatea nu pedepsea decît astfel de crime. De abia mai tîrziu acţiunile contra particularilor au fost considerate şi ele ca crime. Organizarea procedurii penale a evoluat avînd ca instanţă întâiu poporul, pe urmă şeful, şi abia mult mai tîrziu tribunalele.**** Chiar şi în faza actuală a responsabilităţii, gravitatea crimei se măsoară după gradul de emoţie colectivă ce a produs, iar pedeapsa se aplică ca atare.

---

* *Simmel*: loc. cit., remarcă că variaţia e legea specială a societăţilor secrete. Clasele au de multe ori în ele elementul secret de secte, mai ales la începutul lor.

** Asupra acestor idei aplicate la revol. franceză: *Paul Bourde*, Qu'est ce que la révolution, Mercure de France, 1910.

*** *E. Durkheim*, La division du travail social, pag. 47 şi *P. Fauconnet*, La responsabilité, étude de sociologie, 1920, Paris, pag.

**** *E. Durkheim*, Deux lois de l'évolution pénale, Année sociologique, vol. IV.

Revoluţiile atîta vreme cît rămîn departe de putere, subt forma conspiraţiilor, intră în capitolul actelor criminale, a crimelor celor mai aspru pedepsite, adică a acelora care stîrnesc o emoţie colectivă puternică. Oricare ar fi eficacitatea idealului, oricare ar putea fi puterea claselor care-l reprezintă, dacă forţa oficială rămîne de o parte de mişcarea revoluţionară, dacă instanţa judecătorului e separată de mişcare şi o judecă după vechile sancţiuni, revoluţia rămîne o crimă, un atentat la viaţa societăţii. Prin propagarea mişcării revoluţionare la un moment dat însă, grupul judecătorilor devine mult mai mic decît grupul inculpaţilor. Solidaritatea întregii societăţi trece de partea criminalilor. Anormalul devine normal: Criteriile se intervertesc. Atunci prima şi cea mai imperioasă datorie a clasei revoluţionare e cucerirea puterii politice, pentrucă judecător şi inculpat, făcînd una şi aceiaşi persoană, ilegalitatea actului să n'aibă o putere superioară care s'o judece. Aşa dar trebue de deosebit două faze în afirmarea oricărei revoluţii: *revoluţie-crimă* şi *revoluţie-succes*. Aceşti doi poli pot transforma foarte uşor noţiunile de crimă şi revoluţie una în alta. Din acest punct de vedere revoluţia s'ar putea defini: *o crimă care a reuşit*. O astfel de mişcare are datoria să reuşească,—căci dacă nu reuşeşte, dualitatea între vechiul şi noul ideal se menţine şi revoluţia rămîne o *tentativă*, o revoltă (*émeute*) care nu poate deveni o revoluţie. G. Richard defineşte revoluţia ca un transfert de autoritate. Cuvîntul autoritate e vag. El ar trebui înlocuit cu cuvîntul putere. Dela acelaşi gînd pleacă şi Marx în *„Manifestul comunist"* cînd, în locul utopiştilor, indică proletariatului o acţiune precisă de cucerire a puterii politice. Trebue de atras atenţia însă că această cucerire nu presupune de loc, cum am arătat mai sus, nici o violenţă. Transferarea se poate face în cea mai perfectă ordine. Fenomenele de teroare şi violenţă pe care şi le adaugă cîteodată revoluţiile sînt datorite asociaţiei unor factori străini de esenţa însăşi a mişcării. Cultul pentru violenţă, nutrit de G. Sorel, poate avea o valoare educativă în formarea conştiinţei de clasă. El poate ţine veşnic treaz în mintea proletarilor ideia că lupta de clasă trebue întreţinută şi că cucerirea puterii nu trebue uitată. Nici măcar greva generală nu poate servi ca o modalitate revoluţionară căci, după cum remarcă Kautsky, în ziua cînd proletariatul va da dovada de atîta disciplină şi unitate de vederi ca să facă o grevă generală, aceasta va deveni inutilă, revoluţia socială fiind deja realizată. De asemeni, nu trebue uitat că, dacă transferarea puterii politice e unul din elemente, el nu poate constitui toată realitatea unui act revoluţionar. De aceia cînd am vorbit mai sus de revoluţiunile politice, am ajuns la concluzia, că ele nu sînt decît primul moment al unei revoluţiuni sociale, atunci cînd nu sînt o simplă luptă civilă.

*

Un corp social, un ideal şi o transferare de putere, iată elementele oricărei revoluţii: numai din reunirea lor o revoluţiune poate lua fiinţă.

Dacă întrebuinţăm metoda diferenţei, eliminînd pe rînd cîte unul din aceste, lăsînd pe celelalte să subsiste, vom vedea că deîndată ce unul din ele lipseşte, conceptul revoluţiunii e incomplect. O mişcare care nu se va rezema pe un corp, care nu va fi sprijinită de o clasă care n'a mai fost la putere, va fi ori o reformă ceva mai îndrăzneaţă, acordată benevol, de clasa dominantă, ori o luptă civilă, o mişcare care n'are un ideal, un program de valori, va rămîne o revoltă uşor reprimată; în fine o mişcare ce nu ştie să cucerească puterea la timp, nu e altceva decît o conspiraţie, o crimă contra societăţii. Acum după ce am limitat ideia de revoluţie distingînd-o de o reformă, de o luptă civilă, de o revoltă şi de o conspiraţie, putem da o definiţie de ansamblu, zicînd că *o revoluţie e cucerirea puterii de către o clasă care n'a mai avut-o niciodată cu scopul de a impune grupului un nou etalon de valori.* Abia după ce am reunit aceste elemente ne putem permite o privire generală, ne putem convinge că o revoluţie nu e ceva improvizat, creat după voinţa cîtorva indivizi în orice timp şi în orice societate. Numai aşa se poate înţelege afirmaţia lui Engels care scria că o revoluţie e un fenomen pur natural condus mai mult de legi fizice decît de reguli. Ea e un fenomen sociologic cu profunde rădăcini în constituţia şi structura grupului social. Apariţia ei înseamnă o modificare sprijinită pe o multiplicitate de factori obiectivi ce nu se pot provoca la dispoziţie. Revoluţia depinde de gradul de diferenţiare al grupului şi de echilibrul în care se află diversele lui organe. Privită în modul acesta *o revoluţie înseamnă trecerea dela un tip social la altul* prin modificarea grupului întreg de către un grup secundar. Prin astfel de zguduiri societăţile cuceresc însăşi esenţa progresului de care conservarea lor e strîns legată.

Mihai D. Ralea

SONETE*

Noapte de vară.

Surîde Noaptea, cu'n decor de lună
Pe fața-i de creolă apărut
Intr'o chemare mută spre sărut,
Cum se trezește 'n patima străbună.

Și evantaliul vîntului, țesut
Cu fire de mirezme ce s'adună,
Zburlește o șuviță mai nebună,
Un negru zbor de liliac tăcut.

Transpiră sînul florilor, pe care
S'aprinde cîte-un strop de diamant
Intr'o ritmată, caldă palpitare!

Ca să reție visul culminant
Nu se mai află nici un frîu în zare....
In toată vietatea-i un amant!

Și beți de dor cad fluturi prin pahare.

* Din volumul — „Ferestre luminate" — ce va apare în curînd.

Iți amintești.

Iți amintești căsuța din Bănești
Cu berze 'n vîrf pe zare profilate,
Cu gardul dărîmat pe jumătate
Și peteci de hîrtie la ferești?

Cum răscoleam în vatra ei povești,
Cînd s'adunau încet pe înserate
Largi umbre violete peste sate
Și ne priveau pe geam, iți amintești?

Cînd stam la sfat pe laiță împreună
Tu nu știai în mine, ce nebună
Urca iubirea 'n val de fericire!

Și luna 'n urmă 'n tainicele-i ațe,
Paiajen blînd, ne'nvăluia 'n neștire
Așa cum adormisem, brațe 'n brațe.

Alice Soare

Legiferări sociale în combaterea tuberculozei*

E o constatare care din nenorocire a devenit banală: prin frequenţa ei, tuberculoza a luat o extensie formidabilă. Mai mult decît orişicînd, ea e marele flagel care continuă şi exagerează opera omorîtoare a războiului. E strigătul general şi tocsinul de alarmă sună pretutindeni funebru şi îndelung. El va sfîrşi prin a trezi inerţiile. Frontul luptei s'a schimbat. Fiecare ţară îşi are inamicul său interior, mai periculos decît celălalt—deoarece nu cunoaşte răgaz şi armistiţiu.

Intr'o plastică expunere, ca să rămînă întipărită în minte, Crucea Roşie Americană plimba prin oraşele Franţei anul trecut, cu toate resursele unei publicităţi aproape geniale, întrebuinţată însă pentru cel mai nobil scop, imagini, tablouri, filme cinematografice, în care ravagiile tuberculozei erau reprezentate pe înţelesul tuturor. Intre altele, o lumină se stingea şi se aprindea la intervale ca să dea, printr'o imagină vizuală frapantă, statistica mortalităţii tuberculozei. Lumina se aprindea aşa de des, încît de abia putea să mai fie urmărită. Era o dîră aşa continuu sclipitoare, care întuneca însă sufletele. Impresia era halucinantă, obsedantă. Cum mortalitatea generală a tuberculozei e de cinci milioane pe fiecare an, ceiace reprezintă peste 13000 decese pe zi, urmează că pe fiecare minut dispar zece oameni omorîţi de tuberculoză. Boala aceasta face astfel concurenţă celor mai teribile războae. Sclipirile luminii s'ar precipita acum şi mai des. In toate ţările, statisticile arată un spor enorm al cazurilor de tuberculoză. Germania care îşi făcea altădată un titlu de glorie din cifra repede descrescîndă a cazurilor de tuberculoză, a revenit la cifra mortalităţii din trecut, cu tendinţa chiar să o depăşească. Franţa, Anglia înregistrează acelaşi progresie în creştere a cazurilor de tuberculoză. Ţările care au rămas în afară de viitoarea războiului,

* Raport prezentat la Congresul Asociaţiei medicilor din Iulie 1920.

cum e Olanda care beneficia de o reducere considerabilă a cazurilor de tuberculoză, revin la statisticile anterioare.

Remarcă îngrijitoare pe care toţi o fac: boala a luat un mers rapid. Ea trece aproape într'o fază epidemică acută. In spitale şi sanatorii, la bolnavii pe care fiecare din noi îi observăm, formele cele mai multe sînt forme grave cu evoluţie deseori fulgerătoare. Calmette relevează că la Lille în cartierele populate,—in acest oraş ocupaţia germană s'a exercitat fără nici o cruţare,—la vrîsta între 10-20 ani, 60 la sută din populaţie e tuberculizată şi cele mai multe forme sînt cele acute pulmonare pe lîngă formele ganglionare care sînt extrem de frequente. Germania îşi plăteşte şi ea larg tributul. Kieffer a dat recent* o statistică a spitalului din Mannheim. Statistica aceasta are o deosebită valoare, de oarece se raportează la un număr mare de cazuri—2302—şi cum merge dela 1911—1919, priveşte şi anii dinainte şi anii din timpul şi din urma războiului.

Partea impresionantă a statisticei e creşterea continuă a formelor acute. In 1911, 25 la sută din bolnavi mureau în primul an dela debutul boalei; în 1919 proporţia e de 59 la sută.

Formele fibroase, indurative fac loc formelor ulceroase, bronchopneumonice, miliare. Complicaţiile intestinale sînt extrem de frequente: 72 la sută din cazurile autopsiate. Statisticile, cîte le putem avea şi noi,—cele din sanatoriile Societăţii pentru profilaxia tuberculozei sînt făcute cu toată grija,—ne duc la constatări identice. Semnalasem în publicaţii anterioare, din datele pe care le-am putut culege, recrudescenţa şi în ţara noastră a cazurilor de tuberculoză. La Iaşi, Galaţi, în 1917, 1918, 10 la mie mortalitate prin tuberculoză în loc de 3-4 la mie cîţi era înainte; la Bucureşti o cifră aproape identică cu cei 3000 tuberculoşi care mor pe fiecare an.

Războiul ne-a produs pierderi considerabile prin combatanţii şi prizonierii morţi caşi prin victimele numeroase ale epidemiilor. Cifra de 800000 care se dă, nu e exagerată. Continuăm şi după războiu să fim într'un mare deficit de populaţie. Pe lîngă sporul mortalităţii, scăderea natalităţii e şi ea foarte mare. In 1915 aveam în vechiul regat un excedent de natalitate de 125000; în 1918, în vechiul regat fără Dobrogea, excedentul de mortalitate a fost de 19400. Ultimele cifre statistice nu sînt mai îmbucurătoare. In Mai 1919, în cele 34 oraşe capitale de judeţ, s'au născut 2715 şi au murit 3250. Nu e de ajuns să avem o ţară cu hotarele lărgite. Ţara aceasta pe care am ştiut să o înfăptuim, trebue să ştim să o şi păstrăm; şi pentru aceasta trebue să fim mulţi şi trebue să fim sănătoşi. Situaţia actuală deplorabilă ca mişcare de populaţie poate fi remediată; cele două cauze mari ale depopulaţiei:

* Zeitschrift für Tuberkulose, Aprilie 1920.

mortalitatea infantilă—jumătate din numărul deceselor anuale sînt la copii între 1—5 ani—şi tuberculoza putînd fi în bună parte combătute şi înlăturate.

Pentru tuberculoză, am arătat în rapoartele mele anterioare, la congresele din 1910 şi 1918, ce formidabilă scădere de capital omenesc, ca valoare socială şi ca valoare economică, rezultă de pe urma acestui flagel. Sînt cifre pe care trebue să le strigăm continuu, ca să le impunem atenţiei tuturor pentru a demonstra că problema aceasta sanitară, care are şi o parte dureros sentimentală prin atîtea vieţi tinere pierdute, are şi o parte strict economică. Cheltuelile care se vor face—până acum ele au fost angajate foarte timid şi foarte prudent—pentru stăvilirea tuberculozei, sînt prin urmare perfect îndreptăţite, de oarece ele raportează—aşa încît reprezintă o excelentă plasare de capital.

Chiar dacă nu voim să facem din viaţa omenească o afacere de bursă, argumentul acesta, prin care interesele materiale sînt evidenţiate, apare cu valoarea lui brutală şi matematică şi trebue servit cu ostentaţie pentru spiritele, care vor să rămînă numai pozitive şi evită ca un ridicul orice sentimentalism care li se pare zadarnic.

După un calcul identic cu cel stabilit în timpul din urmă de Calmette pentru Franţa, am pierde pe fiecare an 750 milioane din cauza tuberculozei, admiţînd în modestia noastră că ne preţuim numai la jumătate din cît se preţuesc marii noştri aliaţi: 25000 lei ca pagubă, în loc de 50000 cît socoteşte Calmette, pentru fiecare individ mort de tuberculoză. Multiplicînd suma aceasta cu cifra de 30000, numărul celor care mor de tuberculoză pe fiecare an în vechiul regat, ajungem la suma de 750 milioane. La cifra aceasta, pentru a fi complecţi, trebue să adăogăm alta încă şi mai mare: costul întreţinerii tuberculoşilor în viaţă, care cei mai mulţi nu pot munci şi sînt elemente neproductive pentru bogăţia naţională, morbiditatea prin tuberculoză fiind de zece ori mai mare decît natalitatea. Cifrele acestea enunţate subt forma rigidă a unor adevăruri matematice, corespund unor realităţi care, oricît ar fi de crude, trec totuşi neobservate. După atîtea hecatombe, moartea nu mai impresionează, deşi mai mult decît ori şi cînd viaţa ar trebui să fie preţuită de oarece avem atîtea goluri de împlinit de pe urma războiului! Observaţia făcută demult, că tuberculoza omoară mai cu deosebire oameni tineri,—între 20—40 ani, 45—50 la sută din decese sînt datorite tuberculozei,—e acum agravată prin constatarea făcută pretutindeni, că ea loveşte mai cu deosebire oameni în plină vigoare.

Statisticele făcute în spitale şi dispensarii (la Insbruck, statistica lui Hayek se întinde asupra unui număr mare—2003—de bolnavi şi fiecare din noi în spitalele de tuberculoşi şi în centrele de triaj a făcut constatări identice) arată că la soldaţi tineri, în plină sănătate, care anterior nu prezintau nici un semn suspect de boală, tuberculoza se prezintă cu forme grave, acute, pe cînd la cei aşa zişi predispuşi, de fapt tuberculoşi latenţi, se constată o tendinţă mai benignă, indurativă a boalei. Imunizarea produsă la aceştia din urmă îi apără de exploziile violente ale infecţiunii.

Trebue cu atît mai mult faţă de aceste constatări să căutăm să oprim pandemia tuberculoasă în mersul ei. Există destulă vitalitate în poporul nostru, vitalitate pe care a ştiut să o arate, atunci cînd energia sa a fost pusă la încercare; şi războiul a fost cea mai teribilă şi dureroasă, dar şi cea mai doveditoare probă a energiei rasei noastre, ca să putem reacţiona cu folos în contra extensiei boalei. Am fi putut încă demult să depunem munca necesară ca să stăvilim opera morţii, organizînd din vreme lupta contra tuberculozei, pentruca extensia boalei provocată de războiu să nu ne găsească fără pregătire; şi dacă acum sforţarea care ni-se cere e foarte mare, e din vina neprevederii noastre. Scadenţa datoriei pe care am contractat-o faţă de trecut, e imperioasă. Ea nu mai suferă întîrzieri şi nu ne mai putem sustrage dela ea, oricare ar fi sarcinele pe care ni le-am lua, de oarece altfel, din amînare în amînare, am risca un faliment total.

Programele sanitare,—deşi măsuri bine chibzuite au fost preconizate fără întrerupere, au întîrziat la noi asupra mersului vremii şi au rămas departe de ceiace se obţinuse aiurea, de oarece s'au lovit mai totdeauna de atîtea greutăţi, încît sînt încă în mare parte neaplicate.

Mortalitatea generală a fost totdeauna foarte urcată la noi şi se menţinea încă până la 1915 la o cifră ridicată în contrast izbitor cu cea a altor ţări.

La 1873, ea era de 32.6 la mie. Mortalitatea a oscilat apoi în jurul cifrei de 30 la mie (în 1892 ea a atins cifra de 34.6 şi în 1903 era încă de 28 la mie).

Scăderea deşi reală,—în 1914, 1915 mortalitatea a fost de 24 la mie,—e mult prea mică. Stagnarea se constată mai cu deosebire în ultimii ani. În alte ţări, scăderea mortalităţii a fost mult mai marcată şi ea s'a accentuat mai cu deosebire în ultimii ani, înaintea marelui cataclism provocat de războiul care a zdruncinat temeliile vechilor aşezări şi a perturbat toate statisticele, cînd măsurile de igienă publică şi socială, în plin avînt, se aplicau pe o scară din ce în ce mai întinsă. Raportînd la 100—pe care am lua-o ca cifră a mortalităţii către 1850,—50 ani mai tîrziu, Franţa pierdea 76 unităţi, Germania 62, Anglia 59, Olanda 54. Pentru noi cifra mortalităţii la această dată poate fi reprezentată cu 80—82. Din 1906 până la 1912, progresele scăderii mortalităţii în alte ţări au fost considerabile. Franţa trece dela 20 la mie la 17.5, Germania dela 18.2 la 15.6, Belgia dela 16.4 la 14.8, Anglia dela 15.5 la 13.3, Olanda dela 14.6 la 12.3. La noi cifra mortalităţii rămîne aceiaşi în acest interval de timp. Dacă am fi ajuns să reducem

şi noi mortalitatea la o cifră identică cu cea a Olandei, unde mor 12 în loc de 24 la mie, cît mureau înainte, am fi pierdut pe fiecare an jumătate numai din cei 180—190000 (mortalitatea anuală) şi am fi realizat un cîştig anual de populaţie de 80—90000 care, adăogat la marea noastră natalitate, ne-ar fi adus un spor considerabil de populaţie.

Rămînem încă în faza de debut a măsurilor sanitare. Lipsa de continuitate şi de sistem ne-a făcut să stăm pe loc şi, în concurenţa vitală a raselor şi a popoarelor, stagnarea e un regres, care poate să aibă consecinţe tragice pentru viitorul nostru ca stat şi ca neam.

Tuberculoza reprezintă la noi 17 la sută cel puţin din mortalitatea generală; în Franţa ea era de 10 la sută, în Olanda de 8.9 la sută, în Germania de 8.3 la sută, în Anglia de 7.2 la sută, în Belgia de 6.2 la sută. Mortalitatea datorită tuberculozei — care în Franţa era de 2.1 la mie, în Germania de 1.53 la mie, în Anglia de 1.37 la mie, în Belgia de 0.93 la mie — ajunge la noi la 3—4 la mie. (Statisticele la noi nu pot fi decît incomplecte şi aproximative din lipsă de date precise). Războiul a răsturnat toate aceste statistice ca să le niveleze aproape pentru toate ţările, în acelaşi sens pejorativ, readucîndu-le la cifrele de acum 30—40 de ani şi repunînd în chestiune toate măsurile de combatere a tuberculozei. In Franţa Mourier arăta recent,—Iunie 1920—că mor 120000 tuberculoşi pe fiecare an, în loc de 80—90000 cît mureau înainte de războiu. Prusia care între 1883 şi 1913 obţinuse o scădere a mortalităţii prin tuberculoză dela 3.2 la mie la 1.37 la mie, a revenit în 1918 la mortalitatea din 1883—1886. Faţă de anul 1913, au fost în Prusia 2000 decese în plus în anul 1914, 6000 în 1915, 10000 în 1916, 27000 în 1917. Pentru oraşul Lipsca, Kruse arată că cifra mortalităţii a trecut dela 921 în 1903, la 1906 în 1918. In Olanda dela 1.2 la mie a trecut în 1908 la 2 la mie.

Cum la noi cifra mortalităţii în unele oraşe — Bucureşti, Iaşi, Galaţi, Craiova — a atins 10 la mie, sporul tuberculozei e şi mai accentuat decît în alte ţări.

In rapoartele mele anterioare, studiind situaţia dela noi şi cercetînd mijloacele de luptă din alte ţări, am arătat cît de urgentă şi de imperioasă e organizarea unei lupte sistematice contra tuberculozei. Dela 1918, fără a realiza progrese prea însemnate, curente de opinie publică au fost totuşi provocate în favoarea măsurilor de luat contra tuberculozei.

Iniţiativa particulară, reprezentată prin cele cîteva societăţi care fac front în lupta contra tuberculozei — Societatea pentru profilaxia tuberculozei, pentru combaterea tuberculozei la copii, pentru izolarea tuberculoşilor — îşi dă contribuţia. Oficialitatea a ajutat şi ea, în limita budgetelor restrînse ale Direcţiunii Generale a Serviciului Sanitar, opera Societăţii pentru profilaxia tuberculozei. Apelurile, în care M. S. Re-

gina pune suflet mult şi inimă caldă, au consacrat definitiv zilele de Rusalii ca zile de chetă pentru ajutorarea tuberculoşilor. Sume importante sînt realizate pe fiecare an — sîntem în al treilea an al chetei şi rezultatul chetei merge crescînd (ne apropiem de o jumătate de milion pentru toată ţara în anul acesta) — care sporesc budgetul totuşi aşa de redus, faţă de nevoile aşa de mari ale Societăţii pentru profilaxia tuberculozei. Am centralizat subt o administraţie unică cele patru sanatorii importante din ţară — Filaret, Bisericani, Pîngăraţi, Bîrnova — cu cele 500 paturi disponibile pentru cura tuberculoşilor. Numeroase dispensarii — 7 în Bucureşti, cîte unul în principalele oraşe: Iaşi, Craiova, Focşani, Roman, Tîrgovişte, Brăila, Piatra-Neamţ, în curînd R.-Vîlcea — organizate sistematic, funcţionează după tipul dispensarului Calmette din Lille cu anchete şi ajutoare la domiciliu. Filiale se crează în diferite părţi ale ţării vechi şi noi (Braşov, Sibiu, etc.). Eşim din inerţia veche şi terenul e acum pregătit pentru a da o extensie cît mai mare măsurilor de luat contra celui mai omoritor din flagelele actuale. Va trebui însă să păşim mai departe pentru a consolida pe o bază solidă şi a extinde această organizare. Sîntem în faza de reorganizare a ţării noastre întregite. O politică sanitară, larg înţeleasă, nu mai poate fi eludată şi ea se impune preocupării şi atenţiei tuturor. Opera legislativă va trebui să se întindă şi asupra boalelor sociale. E greu, evident, să se codifice — în articole precise de legi — modul de combatere a acestor boale. Cauzele lor sînt aşa de complexe, încît o legislaţie, care s'ar încumeta să propună soluţii mai complecte s'ar lovi de imposibilităţi multiple de aplicare. Lupta contra tuberculozei implică o întreagă serie de reforme sociale şi ea nu e de fapt decît o fază a chestiunii sociale. Războiul a evidenţiat şi mai mult latura socială a cauzelor şi propagării tuberculozei. Pe un teren slăbit de lipsuri şi oboseli, în organisme istovite şi denutrite, focare latente s'au redeşteptat; şi cînd aceiaşi bacili tuberculoşi, care îşi exercitau ravagiile şi înainte de războiu, au pătruns în organisme până atunci indemne de boală — tuberculoza a apărut intensă, acută şi gravă, de oarece condiţiile actuale de traiu sleiseră energia şi reacţiile de apărare ale acestor organisme. Reformele sociale, mai mult decît orişicînd, sînt la ordinea zilei şi politica de astăzi trebue să fie în primul rînd o terapeutică socială. Pentru diferitele aspecte ale chestiunii sociale şi în materie de măsuri pentru combaterea tuberculozei, propuneri se pot face multe. Medici, care înţeleg să fie şi sociologi, filantropi care nu vor să rămînă vizionari, s'au întrecut să propună soluţii. Dela propuneri însă până la realizări distanţa e mare şi dificultăţile apar nenumărate. Lupta contra tuberculozei, ca să dea rezultate, ar trebui să facă să prevaleze interesul general contra intereselor particulare. Cînd locuinţele ar fi salubre, hrana suficientă, atelierele de lucru ae-

rate, luminoase și spațioase, cînd munca ar fi reglementată în așa fel ca să nu fie excesivă și asigurările muncitorești s'ar extinde ca să permită o asistență cît mai complectă a bolnavilor, s'ar rezolvi în bună parte chestia combaterii tuberculozei. Educația igienică — care actualmente are greu răsunet, de oarece predicile se fac în pustiul ignoranței și al mizeriei — ar putea prinde atunci mult mai ușor. S'a vorbit cîndva, în altă ordine de idei, că aplicarea legilor existente — sîntem o țară cu o constituție admirabilă și cu legi care îmbrățișează toate domeniile activității sociale — ne-ar permite să avem raporturi sociale idilice. Țara legală de care s'a vorbit atîta și pe care o reclamăm cu toții, ar putea fi o lozincă pentru politică în general și în special pentru politica sanitară. Aplicînd cu o măsură dreaptă toate legile, n'am mai avea nevoe de legi speciale pentru capitolul boalelor sociale. Îndreptînd relele sociale, am îndeplini de fapt cea mai largă operă de igienă socială. Interesele particulare continuă însă să facă o aprigă concurență intereselor generale și raporturile sociale sînt departe de a fi o idilă. Chestiunea socială, cași lupta contra tuberculozei, care e o fază numai a acestei chestiuni, rămîn de acela pendinte.

Ținînd seama de contingentele organizării noastre sociale, e nevoe să concretizăm, după legiferări adequate, modalitatea măsurilor de luat în lupta contra tuberculozei.

Noțiunea de contagiozitate a tuberculozei — bunul simț popular și observațiile făcute asupra bolnavilor, duseseră la concluziuni care au precedat în această privință cercetările învățaților—a impus încă demult din necesitatea de aparare comună și individuală, măsuri care aveau putere de lege. În veacul al XVI-lea se fondează la Reims de o domnișoară pioasă care îl consacră sfîntului Marcoul, un spital de izolare pentru tratarea scrofuleior deschise. Spitalul acesta dobîndește o constituție seculară subt Ludovic al XIV-lea, așa încît el este de fapt primul sanatoriu oficial pentru tuberculoși. Edictul dat de Ferdinand al VI-lea al Spaniei, în Octombrie 1751, în castelul său de la Buen Retiro, e prima ordonanță regală destinată ca să protejeze publicul contra contagiunii. Pedepse drastice sînt prescrise contra medicilor, infirmierelor, servitorilor care, cunoscînd cazurile de tuberculoză, nu le declară: amenzi, închisoare, exil. În 1782, Filip al IV-lea dispune să se anunțe cu sunete de goarnă, în stradele și la răspîntiile Neapolului, instrucții redactate de o comisiune de membrii ai facultății de medicină. Infirmierii, preoții, medicii sînt ținuți să declare pe tuberculoșii bolnavi și decedați, pentruca obiectele care le-au servit să fie arse și locuințele lor să fie desinfectate. Deliquenții sînt pedepsiți cu amendă—până la 100 galbeni cu închisoare, ocnă, exil.

Ideile de contagiune a tuberculozei rămîn înrădăcinate în partea meridională a Europei. Chateaubriand la începutul

veacului trecut se plînge că nu poate vinde caleștele sale, de oarece printr'o lege, pe care el o califica de „barbară", ftizia e declarată la Roma ca o boală contagioasă și prietina lui, Pauline de Beaumont, care murise de tuberculoză, întrebuințase echipajele lui. Georges Sand povestind Odiseia dureroasă a lui Chopin, care murea de piept în insula Majorca, gonit din hotel în hotel, carat in roabă, de oarece i se refuzau trăsurile. arată,—cu indignare, cum la Barcelona hotelierul cerea să i se plătească patul în care zăcuse Chopin, de oarece îl socotea infectat și poliția ordona să fie ars.

A trebuit să treacă un secol de atunci — deși lucrările epocale ale lui Villemin (1868) și Koch (1882) stabiliseră de mult ca o noțiune curentă contagiozitatea tuberculozei—pentruca în țările chiar de mai veche cultură să se legifereze contra tuberculozei, reeditîndu-se edictele și ordonanțele vechi. Măsurile s'au mai îndulcit și sancțiunile sînt mai puțin severe. La Londra cel care scuipă pe jos în localurile publice riscă o amendă de 40 shilingi și în Columbia (Statele-Unite) persoanele, care violează stipulațiunile „actului" de înregistrare a cazurilor de tuberculoză, primesc o amendă de 50 dolari. Amenda rămîne deci mai mică decît cea din veacurile trecute și ocna nu figurează la penalități!

E curios și interesant de cercetat cum s'a putut ajunge în diferite țări, în timpul nostru, la o reglementare a măsurilor contra tuberculozei. Oricît omul s'ar închide în egoismul lui, spectacolul mizeriei, care e de multeori o urmare a spectacolului boalei, nu-l poate lăsa indiferent. Problema pauperismului s'a impus demult atenției legiuitorilor. Fondurile pentru ajutorarea săracilor, prelevate din contribuția publică—încă din vremea reginei Elisabeta — ajungeau în Anglia să fie foarte importante. Impozitul pentru săraci (Poor-law) producea în Anglia la 1878 suma enormă de 196 milioane lei. Instituirea azilurilor pentru săraci, a atelierelor de lucru (Work-houses) ocupă un loc important în istoria legislației sociale engleze. Impozite identice existau și în alte țări de oarece în nesiguranța raporturilor omenești reciproce, ajutorarea săracilor asigura până la un oarecare punct echilibrul social instabil. În Germania corporațiile organizate subt numele de Knapschaften, Innungskassen, etc., dau ajutoare membrilor lor în caz de boală. Societăți de ajutor mutual au existat și la noi, și istoria breslelor noastre de meseriași ne dă date importante în această privință. În 1909, în urma unei anchete a Ministerului de Industrie și comerț, existau la noi 224 societăți de ajutor mutual cu 71303 membri, muncitori și funcționari. În afară de aceasta, aproape toate corporațiile în număr de 144 cu 127.841 membri, aveau case de ajutor. În toate țările, numărul membrilor corporațiilor și breslelor era mic și ajutoarele de fapt neinsemnate. Ajutoarele acestea se dispersau fără vreun folos real și fără sistem. Au intervenit atunci o serie de legi muncitorești. Ele

au fost inaugurate în Germania de Bismark ca o concesie și ca un tampon contra cererilor care i se păreau prea înaintate ale lucrătorilor. Legile acestea fac dată în istoria legiferărilor sociale.

Legea invalidității, care datează din 1891, a permis organizarea sistematică a luptei contra tuberculozei. O statistică întocmită între anii 1891—1895 pentru 158.000 indivizi, care au primit renta de invaliditate, a arătat că 50 la sută dintre ei erau tuberculoși. Casele de invaliditate, creind sanatorii pentru tratarea tuberculoșilor în scop de a preveni invaliditatea, au făcut o operă de bună și inteligentă gospodărie. Cîștigul economic realizat prin această operă e considerabil. Bielefeldt a arătat că din 160 000 tuberculoși tratați în timp de 10 ani, dela 1897—190 , în sanatorii, 34 la sută din ei erau capabili, 5 ani în urmă, să-și cîștige viața recăpătînd astfel o capacitate de muncă durabilă. Admițînd un cîștig zilnic de două mărci pentru lucrătorii recuperați, se poate stabili ușor calculul că pentru această perioadă de timp cîștigul, realizat pentru bogăția națională a țării, a fost de 244 milioane mărci.

Numărul persoanelor tratate în sanatorii a mers crescînd: în 1897 proporția era de 9 persoane la 10.000 asigurați; în 1910 de 78 la 10.000 asigurați.

Dela începutul înființării lor până în 1910 s'au tratat în sanatorii 733.315 persoane. Cheltuelile pentru tratamentul lor au fost de 177 811 107 mărci. Costul întreținerii sanatoriilor era în 1910 de 10 jum. milioane mărci.

Pentru a para marele factor de contaminare care e locuința suprapopulată, casele de invaliditate, care dispun de rezerve mari de fonduri — averea instituțiilor de asigurare a invalidității era în 1909 de 1574 milioane mărci — au cheltuit, până la sfîrșitul anului 1912 suma importantă de 418 milioane mărci pentru construcția de locuințe pentru lucrători.

Asigurările sociale au permis în Germania, — am arătat în rapoartele mele anterioare cît e de mare rețeaua de instituțiuni organizată pentru asistența tuberculoșilor în această țară, — ca lupta contra tuberculozei, stabilită pe o bază economică, să ducă la rezultate apreciabile.

Pe lîngă lucrători, clasele de mijloc au fost și ele prevăzute, în parte cel puțin, în dispozițiile legii de asigurare. Legea complimentară din Decembrie 1911 asigură și p funcționarii cu o retribuție mai mică de 5000 mărci anual. In ultimul an, asigurările au fost extinse și pentru funcționarii care au un salariu până la 20 000 mărci. Surplusul pentru războiu, pe care legea de invaliditate îi permite să fie distribuit, s'a întrebuințat pentru ameliorarea locuinței bolnavilor. Dispoziția, ca o parte din renta de invaliditate să fie plătită subt forma de capital, poate fi utilizată fie pentru amenajare de locuințe fie pentruca bolnavul să-și cumpere o bucată de pămînt și,

departe de aglomerația orașului, ducînd viața sănătoasă dela țară, să aibă o ocupație agricolă și să-și consolideze cura.

Anglia cînd a introdus legea asigurărilor sociale în 1911, urmată în 1912 de legea declarației obligatorie a tuberculozei, a beneficiat de experiența asigurărilor sociale din Germania și a putut să dea o bază și mai largă și mai complectă acestor asigurări. Am arătat în raportul meu anterior din 1918 rezultatele excelente, la care s'a ajuns în Anglia grație legăturii strînse care există între legiferările sociale și cele sanitare și ar fi să mă repet ca să revin asupra lor.

Beneficiul, pe care îl permite un tratament sanatorial făcut la timp — și organizarea actuală face posibilă îngrijirea anuală a 70000 tuberculoși — reese dintr'un calcul făcut de Bardswell în lucrarea sa: The consumptive Working man (1906). Calculînd cu toate amănuntele cheltuelile, care au fost necesare pentru cura și întreținerea a zece bolnavi și pentru ajutorarea familiilor lor, el arată că suma de 7500 lei, întrebuințată în acest scop, a fost larg compensată, bolnavii restabiliți cîștigînd pe fiecare an 15000 lei și capacitatea lor de muncă fiind asigurată pe un număr mare de ani.

Englezii au înțeles că pentru o boală, care aduce enorme pagube anuale — după calculele lui Farr de 325 milioane — asistența tuberculoșilor nu trebue să fie precupețită, ci din contra făcută cît mai complect și pe o scară cît mai întinsă. Anglia are actualmente 389 sanatorii pentru tuberculoși și mișcarea pentru asistența tuberculoșilor este în creștere în mers rapid.

Anglia și Germania reușiseră înainte de războiu să obțină o scădere considerabilă a cifrei mortalității tuberculozei prin măsuri care, plecînd dela sisteme diferite, au dus la realizarea aceluiași scop superior. Anglia a adaptat o organizație sanitară puternică, complectată cu o politică prevăzătoare în materie de locuințe și de alimentație la opera combaterii tuberculozei. Germania a stabilit o vastă organizare de asigurări care împînzește toate categoriile de muncitori și procură fondurile necesare instituțiilor de igienă socială.

Statele Unite, care în materie de experiențe sociale și economice știu să lucreze în stil mare, au dat și în lupta contra tuberculozei dovada energiei lor. Am descris și în rapoartele mele trecute — cel din 1910 și 1918 — rezultatele admirabile la care s'a ajuns în orașul New-York grație unei organizări, care poate fi citată ca model și care a dat dovada ce poate să facă energia unui om — Biggs — cînd găsește ajutor și încurajare. Mortalitatea tuberculoasă a scăzut în New York cu două treimi: dela 4.27 la mia de locuitori cît er în 188 , la 1.29 la mie. Statul Pensylvania — în care 67 dispensarii funcționau înainte de războiu și care avea unul din cele mai mari sanatorii din lume cu 4000 paturi (Mount Alto) — Statele Maryland, Columbia, Ohio au legislații în care sînt prevăzute penalități severe pentru nedeclararea cazurilor de tuberculoză și o întreagă or-

ganizare pentru asistența bolnavilor. Companiile drumurilor de fer—în primul rînd cea mai importantă Pullman Company—iau măsuri pentru igiena stațiunilor și a vagoanelor cu penalități pentru cei care, fără nici o grijă, scuipă pe jos. Asistența tuberculoșilor se aplică pe o scară din ce în ce mai întinsă. La Denver (Colorado) funcționează un sanatoriu cu 5000 paturi și cel care se organizează la New-York va trece de 5000 paturi. Peste 50000 paturi sînt actualmente disponibile în Statele Unite pentru cura tuberculoșilor.

Pentru a trece la țări mai mici, Portugalia are din 1908 o legislație destul de complectă, pentru măsurile de luat în lupta contra tuberculozei. Printr'o legislație specială din 1900, Norvegia poate să impună izolarea chiar forțată a tuberculozelor deschise, atunci cînd sînt socotite că reprezintă un pericol de contagiune. Se interzice tuberculoșilor să aibă ocupațiuni în magazinele de alimente, să fie întrebuințați ca servitori. In Danemarca, legea din 1905 conține o serie de dispozițiuni așa încît, pe lîngă declarația obligatorie a cazurilor de tuberculoză, să se asigure și asistența bolnavilor. In Danemarca s'a ajuns, grație energiei cu care lupta contra tuberculozei a fost dusă, să se organizeze 2300 paturi pentru tuberculoși,—ceiace la o populație de 2.500.000, reprezintă un pat la 1000 locuitori. Păstrînd această proporție, ar trebui să avem la noi, în vechiul regat numai, 70 sanatorii cu 100 paturi fiecare. Deocamdată avem numai 4! In Danemarca rezultatele obținute se pot constata din comparația cifrei mortalității: în 1876, 3.57 ‰, în 1908, 1.95 ‰. Belgia, care înainte de războiu avea 26 dispensarii, are actualmente peste 100. Noi sanatorii se construesc, printr'o laudabilă cointeresare a particularilor care, subscriind la Societățile pe acțiuni, realizează nu numai o plasare de capital, dar fac și operă de solidaritate socială. In Grecia, printr'o lege recentă, care datează din anul acesta, se înființează obligator dispensarii și sanatorii pentru tuberculoși. Cheltuelile pentru întreținerea lor sînt în sarcina Statului și a comunelor. Pentru a acoperi aceste cheltueli, se pune un impozit pe patente. In budgetul Statului, e prevăzută anual o sumă de patru milioane de drachme pentru spesele de instalație și de patru milioane pentru cele de întreținere.

Legislația antituberculoasă datează în Franța dela războiu. Inainte de războiu, cum spune foarte exact Léon Bernard, tuberculoza nu avea o existență legală în Franța. Mobilizarea armatei, făcută în grabă subt presiunea împrejurărilor care impuneau un efectiv cît mai numeros, a făcut să intre în cadrele armatei mulți tuberculoși. Reforma lor fără indemnizare și pensiuni—și soldații reformați reintorși la vatră, pe lîngă că ignorau măsurile de profilaxie, nu aveau nici posibilitatea să se îngrijească—a adus prin contaminarea produsă de bolnavi un spor enorm al cazurilor de tuberculoză. Prin legea din Octombrie 1915 s'au creat cu ajutorul unui credit de 5 jum. mi-

lioane stațiuni sanitare cu 2500 paturi pentru căutarea soldaților tuberculoși.

Spitale sanitare au fost înființate mai tîrziu, în număr de 49 cu 8000 paturi, pentruca tuberculoșii sa fie triați înainte de a fi trimiși în stațiunile sanitare. Comitetele de asistență pentru militarii tuberculoși—a căror acțiune era coordonată de un comitet central—organizate în fiecare departament, continuau îngrijirile și sfaturile pentru soldații eșiți din stațiunile sanitare.

Organizarea aceasta din timp de războiu a fost punctul de plecare al organizării actuale alcătuită pe baza a două legi importante: legea dispensariilor (legea Léon Bourgeois, Aprilie 1916), legea sanatoriilor (legea Honnorat, Septembrie 1919). Prin legea dispensarelor iau ființă legală mai multe categorii de dispensarii: publice, particulare, ale administrațiilor și stabilimentelor publice și în fine dispensarii oficiale, care devin obligatorii pentru comunele în care, timp de 5 ani consecutivi, mortalitatea a depășit media obișnuită. Dela 43 dispensarii cîte avea înainte de războiu, Franța a ajuns să aibă actualmente aproape 400 (213 care funcționează și 155 pe cale de organizare). Personalul necesar pentru funcționarea dispensariilor e recrutat din medicii care urmează un curs la facultatea de medicină creat din inițiativa misiunii americane Rockefeller și subvenționat de ministerul de interne. Școale de infirmiere vizitatoare există în principalele orașe din Franța și prin ele se formează un personal instruit pentru rolul pe care va avea să-l îndeplinească.

Legea Honnorat prevede un sanatoriu public obligator pentru fiecare departament. Departamentele care nu au încă sanatorii, au datoria să le creeze 5 ani cel mai tîrziu dela promulgarea legii. Sanatoriile sînt legate obligator cu dispensariile și subvențiunea Statului e subordonată acestei clauze. Cheltuelile înființării sînt jumătate pe seama colectivității care le-a creat, jumătate pe seama Statului. Intreținerea e asigurată de Stat, departament, comună.

Cheltuelile necesitate pentru tratamentul tuberculoșilor fiind mai mari decît pentru bolnavi de alte afecțiuni, surplusul e luat în sarcină de Stat.

Unsprezece sanatorii funcționau deja înainte de promulgarea legii: și e prevăzut, cu asentimentul administrației Ministerului de Războiu, că cele mai multe din stațiunile și spitalele sanitare existente să fie transformate în sanatorii. Actualmente numărul sanatoriilor a ajuns la 69 cu 7075 paturi. Pentru tuberculozele osoase 7005 paturi sînt disponibile. In pavilioane speciale din spitalele generale, 4250 paturi sînt rezervate tuberculoșilor. Izolarea copiilor sănătoși din familiile de tuberculoși—opera Grancher—s'a aplicat în anii din urmă pe o scară întinsă. Opera aceasta a dat rezultate admirabile. Din o mie de copii asistați în timp de zece ani, numai doi s'au tuberculizat. Se plasează nu numai copii din a doua vîrstă a copilăriei—o

colonie în Pirinei a primit în 18 luni 600 copii—dar şi cei din prima vîrstă. Preventoriile, şcoalele în plin aer pentru copiii predispuşi intră în programul de luptă, şi numărul lor creşte pe fiecare an mai mult. Lupta contra tuberculozei a luat astfel în Franţa o mare extindere. Noul minister de igienă socială, creat în timpul din urmă, acordă sprijinul oficialităţii acestei lupte —aşa încît declaraţia obligatorie a tuberculozelor deschise, dezi-derat adoptat de Academia de Medicină în 1919, va putea intra în practică, prin asigurarea asistenţei bolnavilor. Iniţiativa particulară secundează această luptă cu zel, devotament şi energie. Echipe de cinci persoane cutreeră satele şi oraşele, în camioane automobile ducînd cîte un cinematograf şi un teatru de marionete. În 1918—1919 s'au ţinut după iniţiativa misiunei Rockefeller 895 conferinţe asupra tuberculozei, care erau destinate în primul rînd copiilor de şcoală; peste 400 000 copii au asistat la aceste conferinţe. Teatrul de marionete cu subiecte relative la tuberculoză a fost vizitat de 70 000 copii. Răspîndirea de afişe şi poveţe tipărite s'a făcut pe o scară întinsă; cinci milioane de poveţe au fost distribuite. Populaţia oraşelor vizitate, în care s'au dat reprezentaţii de cinematograf şi s'au ţinut conferinţe, a fost de peste patru milioane. S'au creat astfel curente de opinie publică pentru asistenţa tuberculoşilor, s'au format propagandişti zeloşi pentru răspîndirea noţiunilor de profilaxie şi prin colecte s'au adunat şi sume importante.

Italia a făcut o sforţare considerabilă în timpul războiului pentru asistenţa tuberculoşilor. Un prim fond a fost dat printr'un decret-lege din Iulie 1917 de 23 milioane pentru dispensariile şi staţiunile sanitare de tuberculoşi.

Administraţia militară avea la începutul anului 1918, 11.323 paturi disponibile pentru tuberculoşi şi 1675 paturi erau pe cale de a fi create. Crucea Roşie a pus la dispoziţie 1391 paturi şi proectează să complecteze asistenţa tuberculoşilor ca să aibă 2166 paturi.

Administraţia sanitară civilă, utilizînd barace de diferite tipuri, asistă pe tuberculoşi şi are deja existente 2900 paturi la care urmează să se adaoge încă 26 4.

În total Italia a organizat 10 000 paturi pentru tuberculoşi şi, cum fonduri sînt disponibile, se va ajunge repede la cifra de 17.000 paturi.

Pentru copii, avînd în vedere în primul rînd copiii militarilor tuberculoşi, 3600 paturi pot deja să fie întrebuinţate.

În numeroase oraşe, spitalele deja existente pentru tuberculoşi au fost mărite şi complectate. Milano are actualmente un spital cu 800 paturi, Turino cu 548, Palermo cu 300, Martina Franca cu 200, Genua cu 90 şi alte spitale mai mici sînt la Verona, Spezia, Livorno, Pisa, Napoli Bari, Cagliari, Sassari.

Lutrario, director general al sănătăţii publice din Italia, prezintînd aceste date în lucrarea sa (Per l'Assistenza ai Tubercolozi di Guerra, Roma 1918), poate să spună cu drept cu-

vînt că Italia a îndeplinit pentru combaterea tuberculozei o operă mare şi utilă. Opera aceasta va fi complectată mai departe, de oarece găseşte sprijin şi ajutor pretutindeni şi la autorităţi şi la particulari. Societatea pentru profilaxia tuberculozei a făcut în Italia un împrumut de 40 milioane de lire cu 2 la sută dobîndă, care să se stingă în 50 ani. Statul a înscris în budgetul său anual 80 milioane de lire pentru combaterea tuberculozei.

Datele arătate, referitoare la legiferările din ţările mari şi mici, dovedesc că printr'o nobilă emulaţie toate aceste ţări au ştiut să ia atitudine de luptă energică şi hotărîtă contra celei mai omorîtoare din boalele actuale.

Nu putem rămîne nici noi în afară de mişcarea aceasta care se impune acum pretutindeni, de oarece preocuparea intereselor superioare colective introduce actualmente în cugetarea politică şi socială problemele sanitare ca un imperativ categoric al vremii.

Până şi Rusia sovietică, oricît ar face supralicitaţie de democratism (democratism care poate fi foarte bun cînd nu devine la rîndul lui o odioasă tiranie) a înţeles—cu mizeria de acolo, tuberculoza a luat o mare extensie—că trebue să intervină în lupta contra tuberculozei. Un decret din Iunie 1919 introduce inspecţia sanitară a locuinţelor după regule fixe. Pentru fiecare guvernămînt sînt prevăzute sanatorii cu 225 paturi. Dispensarii sînt pe cale să fie create. Cursuri libere se ţin pentru vulgarizarea noţiunilor de profilaxie.

Tuberculoza are la noi o fiinţă şi o existenţă legală. Articolul din legea sanitară, care prevede declararea obligatorie a cazurilor de tuberculoză deschisă, rămîne însă, cum se întîmplă şi cu alte articole de lege, o simplă ficţiune, de oarece nu prevede sancţiuni şi posibilităţi de aplicare. Declaraţia obligatorie a tuberculozei presupune sancţiuni practice—şi aceste sancţiuni nu există. Ea ar trebui să atragă ca o consecinţă imediată asistenţa bolnavilor. Academia de medicină din Paris, cînd a adoptat ca deziderat declaraţia obligatorie a tuberculozei, a avut precauţia să adauge: Statul e obligat să îngrijească de bolnavi şi de familia lor.

Problema aşa pusă are perspective limitate şi apare ca o sperietoare pentru economişti şi pentru sociologi. Legea sună răspicat: toate tuberculozele deschise trebue să fie declarate. Sînt multe şi acelea — vorbesc de formele care prin consensul general; sînt recunoscute ca deschise — dar şi ele pot scăpa declaraţiei cînd obligaţia declaraţiei realmente s'ar aplica — deoarece sînt numeroşi tuberculoşii, care sînt cu totul ignoraţi în existenţa lor de bolnavi şi n'au niciun fel de stare civilă, în această calitate de bolnavi. Tuberculosul care nu-şi cunoaşte boala, şi-o plimbă peste tot, şi cînd să hotărăşte să ceară un sfat medical — el n'a avut timp, prins de preocupările vieţii lui trudite, să se îngrijească de sănătatea lui — o

face prea tîrziu şi pentru el, deoarece tratamentul, oricare ar fi, nu mai poate deseori să-i mai ajute cu nimic—şi prea tîrziu pentru cei dimprejurul lui, pe care a avut larg timpul să-i contamineze.

Problema apare însă şi mai complexă—deoarece, pe lîngă formele care se impun observaţiunii clinice ca deschise, sînt şi alte forme prin care se poate răspîndi boala. Acestea sînt formele latente care la intervale, în urma reinfecţiilor la care bolnavii pot fi expuşi şi care prind mai cu deosebire cînd organismul slăbit nu se mai poate apăra, se prezintă cu manifestări diverse în timpul cărora sînt expulzaţi bacili. Formele acestea de tuberculoză evoluiază lent. Ele au un răsunet foarte variabil asupra stării generale, care în aparenţă poate să rămînă bună, aşa încît cu drept cuvînt tuberculosul n'are cum să cunoască că poartă în el boala şi moartea. Ca element de difuziune a boalei ele pot să reprezinte un pericol foarte mare. Fără să fie ubiquitari — bacilii nu există decît acolo unde bolnavii, oameni sau animale i au depus — bacilii sînt foarte frecuenţi. Viaţa modernă cu nevoile ei provoacă ocaziuni numeroase de contaminare. Acumulaţiunea populaţiei din ce în ce mai densă în oraşe, îngrămădirea de familii în locuinţe strîmte fără aer şi fără lumină, transacţiile numeroase, care implică călătoria atîtor oameni vectori de bacili, şi mai cu deosebire ignoranţa care împiedică să se evite ocaziunile de contagiune sau de suprainfecţiuni sînt principalele cauze, care explică difuziunea enormă a tuberculozei. Deşi e dovedit—reacţiile cu tuberculină sînt peremtorii în această privinţă—că 95% din populaţia oraşelor e contaminată până la vîrsta de 15 ani, nu trebue totuşi să avem fobia bacilului lui Koch. Cînd un mic număr de germeni pătrund în organism, în imensa majoritate a cazurilor nu se produce decît o infecţie benignă care rămîne indefinit ocultă sau latentă.

Pericolul pentru organismele noi, până atunci indemne de contagiune, e în contaminările masive pentru oamenii sănătoşi şi pentru bacilarii latenţi în suprainfecţiile repetate, care provoacă o intoleranţă a organismului şi exacerbează şi agravează leziunile existente. Condiţiunile de traiu actuale fac foarte frecvent acest pericol. Ameliorarea condiţiunilor materiale de viaţă, legi care ar dezvolta şi ar face obligatorii instituţiile de asistenţă şi de prevedere socială, ar mări salariile şi buna starea lucrătorilor, ar suprima alcoolismul, ar asana oraşele şi locuinţele, ar contribui într'o largă măsură să restrîngă izvoarele şi ocaziunile de contagiune.

Măsurile de igienă publică şi socială vor sfîrşi prin a intra în practică impuse de mersul evolutiv al vremei, care face din legea progresului o realitate. Clasele de jos, care dau cea mai mare contribuţie boalelor, vor reuşi prin a obţine ca revendicările lor, atunci cînd sînt îndreptăţite, să fie împlinite. Până atunci însă, până vom ajunge la aceste cuceriri ale igie-

nei, care vor merge paralel cu cuceririle în domeniul politic şi social în sensul unei largi şi sănătoase democratizări, trebue lucrat direct asupra cauzelor de propagare a tuberculozei, şi măsuri de legiferare se impun în această direcţie.

Lupta contra tuberculozei se poate duce efectiv cu rezultate excelente, cum s'a dovedit din exemplul ţărilor de mai veche şi reală cultură, în care în timpurile normale dinainte de războiu se obţinuse o reducere considerabilă a cazurilor de tuberculoză.

Măsurile de luptă intră deci în domeniul posibilităţilor şi economiştii şi sociologii nu trebue să creadă că aceste măsuri ar greva enorm budgetele şi ar perturba mult finanţele unei ţări. Tuberculoza e boala ignoranţei şi boala mizeriei. Dacă condiţiile de trai ar fi mai prielnice—şi cînd oamenii vor fi mai conştienţi de realele lor interese, ei vor reuşi într'o organizaţie socială superioară să realizeze aceste condiţii — s'ar putea evita în orice caz infecţiile masive şi repetate care duc la o boală manifestă. Infecţiile mici, chiar cînd sînt repetate, nu provoacă decît reacţii neînsemnate, care pot avea chiar relative avantagii, deoarece întreţin un oarecare grad de imunizare.

Lupta trebue începută în primul rînd contra locuinţelor neigienice, şi cele mai multe din locuinţele populaţiei dela oraşe sînt în condiţii de igienă defectuoasă. Am arătat în rapoartele mele anterioare prin cifre statistice şi dela noi şi din alte ţări cît de strînsă e corelaţiunea tuberculozei cu locuinţele suprapopulate; şi nu e nevoe să mai revin asupra punctului acesta, care e pe deplin stabilit din toate datele adunate pretutindeni.

O politică comunală, care ar da cuvenita atenţie construirii de locuinţe eftine şi igienice pentru lucrători, ar permite reale progrese în lupta contra tuberculozei. Se ştie ce admirabile rezultate s'au obţinut pe această cale în alte ţări. Pentru a nu cita decît un exemplu, la Liverpool încă dela mijlocul veacului trecut — într'alt scop pentru a diminua cazurile de febră tifoidă care deveniseră foarte frecuente—s'au ras întregi cartiere cu case insalubre.

In felul acesta 24.000 case au fost dărîmate ca să fie înlocuite cu case luminoase şi aerate şi ca rezultat indirect — se urmărea diminuarea tifoidei — tuberculoza a scăzut dela 3.5 la mie, cît era în intervalul dela 1856—1865, la 1.62 la mie în anii 1906—1907. La noi, legea din 1895, care specifică condiţiile de clădire ale noilor locuinţe, ar permite o intervenţie şi o reglementare în această privinţă. Lucrarea d-lui L. Colescu, directorul general al Statisticei (Statistica clădirilor şi locuinţelor din Romînia, 1920) dovedeşte cît de mare este numărul caselor insalubre şi prinurmare cît de mult este de făcut. E greu în starea actuală de lucruri cu scumpetea enormă a materialului de construcţie şi a muncii—deşi o cooperare obţinută prin sindi-

casele muncitorești ar duce la facilități de realizare, cooperare care n'ar fi greu de obținut, deoarece opera aceasta e în primul rînd în folosul lucrătorilor—ca punctul acesta de politică comunală, care e și de politică sanitară, să fie înfăptuit. In locuința cea mai săracă se poate introduce curățenie și, până la un oarecare punct, și igienă. Pentru aceasta, e nevoe de a pătrunde în această locuință și de a obține ca sfaturile date să fie ascultate. Caslerul sanitar al locuințelor din orașe—Biggs arăta la New-York congresiștilor care treceau la congresul de tuberculoză dela Washington în 1908 fișele întocmite pentru cea mai mare parte din casele acestui oraș colos — ar permite catalogarea caselor insalubre.

E opera dispensariilor ca să descopere și să atragă pe tuberculoși. Cînd tuberculosul va obține prin dispensarii, nu numai etichetarea boalei lui, dar și ajutor efectiv și îndrumări utile, el se va îndrepta bucuros către ele fără să se înspăiminte de această etichetare, care și-a pierdut mult din faima rea de odinioară, cînd diagnosticul de tuberculoză era socotit echivalent cu o condamnare.

Vulgarizarea noțiunii — care trebue cît de mult răspîndită — că tuberculoza, cu condiție să nu fie tratată prea tîrziu, e cea mai curabilă dintre boalele cronice — cum de fapt este — face ca diagnosticul de tuberculoză să nu mai impresioneze defavorabil pe bolnav. Se poate obține deci relativ ușor, cînd se depune muncă și devotament ca să atragem, cît mai numeroși, pe tuberculoși, la dispensarii și, cînd nu vin bolnavi la dispensarii, putem face așa ca opera dispensariilor să fie realizată la domiciliul lor. Dispensarii ambulante, în camioane automobile care ar parcurge sate și orașe la intervale fixe după un itinerar bine determinat — așa cum a făcut pe o scară întinsă, în timpul din urmă, misiunea Rockefeller în Franța — ar putea fi foarte utile. Dispensariile trebue să fie organizate cu toate mijloacele de investigație — laborator, post radioscopic—ca să se poată stabili precis diagnosticul și pe cît posibil și pronosticul boalei pentru previziunile sociale ale asistenții bolnavilor.

Pe lîngă medic și poate cu un rol și mai important pentru obținerea rezultatelor dorite, la fiecare dispensar trebue să funcționeze cel puțin un infirmier sau infirmieră cu însărcinarea de monitor, de vizitator la domiciliu. Koss descrie, vorbind de dispensariul condus de Malvoz la Liège, în mod ditirambic calitățile unui bun anchetor, dînd ca exemplu pe faimosul monitor al acestui dispensariu, Alfred Leblanc— care și-a făcut din însărcinarea lui un adevărat apostolat. Nu se poate avea decît rareori norocul de a găsi realizat modelul tip al anchetorului, deși există — pasări rare — „ideologi" chiar printre funcționarii infimi și poate mai adeseaori printre aceștia. Entuziasmurile trebue să fie însă întreținute prin juste retribuțiuni pentru serviciile pe care acești mici funcționari,

care dovedesc că au un suflet mare, le pot aduce—deoarece altfel ele riscă să fie stinse înainte de vreme printr'o viață de privațiuni intense și continue.

Se poate ajunge printr'o școală de infirmieri și de anchetori, cum există astăzi în multe țări, să se recruteze un personal care să aibă pregătirea necesară. Cînd anchetorii pot fi vechi lucrători cunoscuți în mediul lor, e preferabil, de oarece sînt familiarizați cu obiceiurile și nevoile lucrătorilor printre care pătrund, și știu să le vorbească așa ca să fie înțeleși. E, într'adevăr, nevoe de mult tact pentru a cîștiga încrederea bolnavului și a obține ca regulele de igienă să fie aplicate. Observarea zilnică și conștiincioasă a acestor reguli se lovește de multe dificultăți. Neglijența și egoismul bolnavului fac de cele mai multe ori ca el să fie inaccesibil la sfaturile care i se dau pentru a feri pe cei dimprejur de contagiune. Se reușește de obiceiu mult mai ușor apelînd direct la interesul personal al bolnavului și făcîndu-l să înțeleagă că, păstrînd regulele de igienă, își evită reinfecțiile repetate care riscă să-l agraveze boala.

Formarea de infirmieri și infirmiere bine instruite e de o primordială necesitate pentru lupta contra tuberculozei. Exemplul Suediei poate fi citat ca să se arate ce extensie se poate da școalelor de infirmieri. Școale speciale bine organizate permit ca peste 5000 infirmieri și infirmiere să funcționeze cu însărcinări diferite. Uniunea națională suedeză a organizat dela 1910 cursuri speciale pentru infirmierele care se devotează îngrijirii tuberculoșilor. Infirmierele fac un stagiu obligatoriu în sanatoriile de tuberculoși și pot în urmă fi utilizate cu mare folos la opera dispensariilor. Dispensariul e adevăratul centru pentru profilaxia tuberculozei. Dela dispensariu, odată ce fișele bolnavilor sînt precis stabilite, iradiază măsurile de asistență. Ele sînt multiple. Bolnavii care au posibilitatea să fie căutați și izolați la domiciliu, își fac cura la domiciliul lor subt controlul infirmierei și, cînd este nevoe, și al medicului. La dispensarii, tuberculosul cu semne manifeste de boală e cercetat și el și familia lui. Bolnavul trebue să fie obligat, cînd din ancheta socială reese că trăește în condiții în care contaminarea e greu de evitat, să prezinte—subt pedeapsa de retragere de ajutoare,—pe toți membrii familiei, examenului medical. Cura la domiciliu este ajutată prin distribuirea de alimente și, cînd bolnavul n'are o cameră sau cel puțin un pat pe sama lui, prin închirierea de camere — deziderat greu de îndeplinit în penuria actuală de locuințe — sau cel puțin prin distribuirea de paturi. Scuipători sînt distribuite fiecărui bolnav și infirmiera controlează dacă sînt întrebuințate și desinfectate. Se cercetează în același timp dacă bolnavul păstrează recomandația ce i se dă de a ține batista la gură cînd tușește, pentru a împiedica răspîndirea stropilor baciliferi. Curățenia și desinfectarea locuinței sînt supraveghiate. Capitolul

acesta al desinfectării locuinţei, în orice caz cînd bolnavul decedează sau se mută, cînd este nevoe şi în cursul boalei — e un punct foarte important de profilaxie. Prin dispensariile din Bucureşti căutăm să aplicăm, graţie ajutorului dat de serviciul sanitar al Capitalei, condus de D-rul Staicovici, în limita posibilităţilor şi a mijloacelor actuale, măsurile de dezinfectarea locuinţelor tuberculoşilor. Desinfectarea rufelor bolnavilor şi, pe cît posibil, şi spălarea lor — aşa cum se fac în alte dispensarii, intră şi în programul nostru şi avem nădejdea că-l vom putea aplica — atunci cînd vom avea şi mai mult săpun şi mai multe lemne.

Bolnavii care nu găsesc realizate — fie chiar în parte — la domiciliu posibilităţile de cură, trebue să fie asistaţi în instituţii în legătură cu dispensarul.

La unele dispensarii s'ar putea anexa o sală de cură în care bolnavii şi-ar trece ziua, aşa zisele day-camps ale Americanilor. Li s'ar da acolo alimentaţia substanţială de care au nevoe şi li s'ar putea aplica tratamentul indicat în anumite cazuri: injecţii cu tuberculină, insuflaţii pentru pneumothoraxul artificial, etc.. Bolnavul, astfel educat şi ca tratament şi ca profilaxie, reintră sara la domiciliul lui. Pentru bolnavii foarte înaintaţi, spitale de izolare sînt necesare. Cînd nu se pot construi spitale, care să fie special amenajate pentru tuberculoşi, un pavilion sau cel puţin o sală trebue să fie rezervată pentru acest scop în spitalele generale. In Germania, unde 204 instituţii speciale pentru izolarea tuberculoşilor funcţionau până în 1914, există o dispoziţie legală că niciun spital nou nu poate să fie construit fără să aibă o secţie specială pentru tuberculoşi. Bolnavii la care, după gradul de boală, ameliorările apar foarte probabile, vor fi trataţi într'un spital de preferinţă suburban, în care toate dispoziţiunile trebue să fie luate pentru organizarea unui tratament raţional şi sistematic. Bolnavii incipienţi, complect recuperabili, vor fi trataţi în sanatorii propriu-zise. Gama aceasta de instituţii există deja anexată unor dispensarii... bine-înţeles în alte ţări. Astfel, dispensarul Léon Bourgeois din Paris, din Rue Vaneau, are o sală de cură pentru bolnavi şi e în legătură cu spitalul de izolare dela Laennec, cu spitalul suburban dela Brévannes şi cu sanatoriul Angicourt.

Asistenţa poate să fie complectată şi mai departe prin crearea de colonii rurale de tuberculoşi.

In aceste colonii se dă posibilitatea tuberculoşilor să lucreze în măsura puterilor lor, asigurîndu-le condiţii igienice prielnice. Coloniile sînt aşezate în jurul unei instituţii de cură — sanatoriu — unde la cel mai mic semn de boală, bolnavii găsesc sfaturile şi îngrijirile necesare. Am descris în publicaţii anterioare modul de funcţionare al coloniilor dela Cellars şi Rive în Franţa, în legătură cu staţia sanitară dela Saint Jodard. O colonie identică există la Tonnay Charente creată

de Societatea „Union des femmes de France". Varrier Jones descrie (Revue des Mutilés de la guerre, Ianuarie 1919) rezultatele obţinute la Burn Colony. Cu o sumă neînsemnată de 12 500 lei, procurată prin contribuţiuni particulare, s'au tratat 93 de bolnavi şi după trei ani 85 din ei aveau o deplină capacitate de muncă, reluîndu-şi vechile lor ocupaţii sau avînd ocupaţii noi adequate cu starea sănătăţii lor. Eforia spitalelor Civile are intenţiunea să creeze şi la noi colonii de tuberculoşi. Societatea pentru profilaxia tuberculozei are în programul său de activitate şi înfiinţarea coloniilor rurale pentru tuberculoşi şi a făcut încă demult intervenţii ca, din fermele expropiate ale absenteiştilor, să se rezerve o parte şi pentru bolnavii incipienţi de tuberculoză.

Dispensarii funcţionînd cît de complect, vor trebui să fie introduse în mod obligator şi la noi. Pentruca dispensariile să corespundă scopului pentru care au fost create, e nevoe ca ele să stabilească o legătură strînsă cu spitalele de izolare şi cu sanatoriile. E un non sens quasi-criminal să mai dăinuiască starea actuală de lucruri, continuînd să se primească tuberculoşi în săli comune cu alţi bolnavi. De fapt, noi nu avem ca spitale de izolare pentru tuberculoşii din Bucureşti, decît unul singur, pe cel dela Filaret. Am arătat în rapoartele mele anterioare cîte inutile zile de cură se pierd în spitalele Eforiei, unde se primesc tuberculoşii care, după ce stau în termen mediu 10—12 zile, sînt concediaţi fără ca bine-înţeles să se fi putut obţine pentru ei vre-o ameliorare sau cel puţin să-i fi putut serios educa pentru luarea de măsuri de profilaxie, — după ce au avut larg posibilitatea să contamineze pe vecinul lor de pat. Actualmente în spitalele Eforiei, după declaraţia oficială a unuia din Efori, o treime aproape din paturi e ocupată de tuberculoşi. Eforia care avusese bunul gînd să construiască la Colentina un pavilion pentru tuberculoşi, a crezut că poate să determine acest pavilion dela destinaţia sa primitivă. Motivele invocate pentru nevoile învăţămîntului universitar pot să fie foarte legitime, dar ele ar fi putut să fie satisfăcute într'altfel, complectînd construcţia începută pentru pavilionul clinicei boalelor nervoase. Şi Bucureştiul, unde mortalitatea datorită tuberculozei trece de trei mii pe an, a rămas astfel cu un singur spital de izolare, cel dela Filaret, — totdeauna supraîncărcat de bolnavi, aşa încît, pentru a putea face faţă la numeroasele cereri de admisiune, e nevoe să se facă echipe pentru sanatoriile din Moldova, şi acelea cu totul insuficiente ca număr pentru numeroşii tuberculoşi care vin din toate părţile ţării ca să fie internaţi.

Iaşul va avea în curînd — dintr'un credit acordat de Direcţia Sanitară — spitalul său de izolare. Se va organiza astfel şi acolo mai complect gama asistenţii bolnavilor. Tuberculoşii gravi vor putea să fie ospitalizaţi la acest spital, cei

recuperabili urmînd să fie tratați la sanatoriul apropiat dela Bîrnova.

Galații își au o mică secție de 20 paturi pentru tuberculoși și Cărbunești-Petrești din Gorj deservesc, deși într'o slabă măsură, filiala din Craiova. In țara noastră în care mor anual 30 000 de tuberculoși, enumerarea aceasta succintă a spitalelor de izolare arată cît de incomplectă este asistența tuberculoșilor, mai cu deosebire a celor cu leziuni deschise, mulți dintre ei încă recuperabili dar reprezintînd toți, și aceștia și cei iremediabil pierduți, un mare pericol de contagiune. Nici-o amînare nu mai poate fi îngăduită pentru crearea de pavilioane speciale pentru tuberculoși, anexate spitalelor generale, — sau cel puțin, de barace după modelul baracelor introduse în Italia. In orice caz, săli speciale trebue să fie amenajate pentru cura tuberculoșilor.

Ceiace nu a putut realiza până acum Societatea pentru profilaxia tuberculozei decît foarte incomplect prin cîteva spitale presărate în cîteva puncte ale țării, trebue să devină o operă bine sistematizată, obligator instituită și cu existența asigurată pentru o funcționare normală și permanentă.

Obiecțiunile mari pentru aplicarea unui program mai complect de luptă contra tuberculozei, sînt obiecții budgetare. Fondurile necesare vor trebui să fie găsite. Casele de asigurări muncitorești ar putea fi de un mare ajutor în lupta contra tuberculozei. Legea de asigurări muncitorești permite chiar subt forma sa actuală, ca o parte din fondurile de asigurare să fie întrebuințate pentru luarea de măsuri contra tuberculozei.

Articolul 119 din legea asigurărilor muncitorești prevede că bolnavul poate fi obligat să fie căutat în spital, atunci cînd boala este molipsitoare. Tuberculoza, de cele mai multe ori (cînd este deschisă) este o boală molipsitoare, și bolnavii tuberculoși intră deci în prescripțiunile acestui articol.

După articolul 174 din același lege, Casa Centrală de asigurare poate da îngrijire unui bolnav într'un spital, înloc de a-i da o pensiune, dacă invalidul se obligă să stea trei luni acolo. După art. 117, bolnavul care are familie, cînd este căutat în spital, primește 50 la sută din salariul său pe tot timpul tratamentului. Dispozițiunile acestui articol s'ar putea extinde, aplicîndu-se și cazurilor de tuberculoză, boală molipsitoare prin excelență, care durează însă mai mult de 16 săptămîni, termenul de ajutor prevăzut în legea asigurărilor de boală. După 16 săptămîni bolnavul trece în sarcina casei de invaliditate, dacă îndeplinește condițiunile cerute pentru a beneficia de pensia de invaliditate, dacă a plătit adică 200 săptămîni cotizația sa. Dispoziția ca ajutorul de 50 la sută din salariu să fie dat bolnavului pentru familie, s'ar putea întinde pe tot timpul invalidității sale.

Articolul 201 prevede că o pătrime din fondurile casei

de asigurare contra boalei, invalidității, bătrîneții, poate fi întrebuințată în stabilimente și clădiri în folosul asiguraților. Am arătat ce admirabilă întrebuințare s'a dat în Germania fondurilor casei de asigurare—sute de milioane de mărci cheltuite pentru scopuri sanitare și igienice. Evident că la noi, unde fondul de rezervă al casei de invaliditate e până acum foarte redus—17 milioane—nu se poate face decît foarte puțin. Extensia asigurărilor ar permite mărirea fondurilor. Deja după noile dispozițiuni ale legei, s'au lărgit cadrele celor asigurați contra boalei. Inloc de 5 clase—cîte erau înainte—sînt acum 8 clase.

Viitorul organizării asistenței tuberculoșilor e în bună parte în lărgirea și complectarea asigurărilor muncitorești.

Heger, Gilbert și Laethem propun pentru Belgia ca tuberculoza să fie asimilată cu un risc profesional, așa cum e recunoscut legalmente pentru accidentele de muncă. Extensia aceasta creînd obligația în toate întreprinderile să se asigure lucrătorii și funcționarii contra tuberculozei, ar aduce fonduri importante. Cu o contribuție minimală pentru patron și pentru lucrători s'ar ajunge să se găsească sume mari pentru asistența tuberculoșilor. Mutualitățile, cum am arătat în raportul meu anterior din 1910, care dau excelente rezultate într'alte privințe, nu pot să intervină decît în mod cu totul neîndestulător în lupta contra tuberculozei. Societățile mutuale, cum sînt cele din Franța—chiar complectate prin sistemul de reasigurări pentru bolnavii tuberculoși, ca în Belgia—dau un concurs de cele mai multe ori tardiv și asistă pe tuberculos prea puțin, cu o sumă mică și un timp prea scurt.

Muncitorii sindicalizați, care au destul spirit de clasă ca să cunoască care sînt adevăratele lor interese, trebue să intre fățiș și hotărît în lupta contra tuberculozei, deoarece tuberculoza își recrutează victimele mai cu deosebire printre lucrători. Inceputuri în acest fel există într'alte părți. Lucrătorii sindicalizați din Madrid au înființat Asociații de ajutor mutual (Mutualidad Obrera), în care intră toți lucrătorii din sindicatul de breaslă. Medicii, desemnați de consiliul de administrație dintre cei care oferă cele mai bune garanții profesionale, sînt mai bine retribuiți decît cei care sînt în slujba statului și comunei Madrid.

Asociația aceasta pentru asistența mutuală, care există de șase ani, posedă opt clinici cu instalațiile cele mai moderne, șase farmacii proprii și un mare sanatoriu de 500 paturi.

Dispensariile pentru tuberculoși, organizate cît mai complect, întrețin legătura cu casa asigurărilor muncitorești sau cu asociațiile de ajutor mutual ale sindicatelor muncitorești. Opera lor se complectează reciproc. Dispensariul face triajul și catalogarea tuberculoșilor și infirmierul, monitorul, vizitatoarea consemnează datele sociale asupra situației materiale a bolnavului—cu referințele pe care le poate avea și dela casa

asigurărilor. Modalitatea după care contribuția casei centrale a asigurărilor muncitorești s'ar efectua pentru asistența tuberculoșilor, ar rămîne să fie specificată prin regulamente ulterioare.

E necesar cași marile administrațiuni de Stat să fie cuprinse în această organizare. Nu e suficient ca, din sentimente excelente și dintr'o îndatorire esențială, ca o obligație materială și morală care nu se poate eluda,—aceste administrații să ia hotărîrea de a institui dispensarii și sanatorii, care rămîn însă răzlețe fără legătură cu un întreg sistem de asistență a tuberculoșilor. Un sanatoriu izolat este util, dar el ar fi și mai util dacă ar fi legat de dispensarii și spitale de izolare, de o întreagă operă sistematizată în lupta contra tuberculozei. Unificarea de măsuri, după directive bine chibzuite, ar facilita opera asistenței tuberculoșilor, deoarece ar avea o coordonare care este absolut necesară. La noi administrația căilor ferate romîne, care numără printre cei 30-35 000 funcționari ai săi foarte mulți tuberculoși, Ministerul de instrucție publică, alarmat de extensia tuberculozei în corpul didactic, sînt pe cale să înființeze sanatorii de tuberculoși.

Ca pretutindeni, și in Franța după noua lege a dispensariilor, instituțiile acestea—oricît ar avea un caracter oficial cu puteri legale și cu subvențiuni acordate de stat, departamente, comune—au nevoe și de ajutorul publicului mare care se poate exercita subt forma de donații, cotizații prin membrii înscriși în societățile pentru combaterea tuberculozei. Pentruca publicul să răspundă apelurilor care i se fac și pentruca el să vină în ajutorul operei pentru asistența tuberculoșilor, trebue o întreagă acțiune de propagandă și de vulgarizare a noțiunilor asupra modului de răspîndire și de prevenire a boalei. Propaganda aceasta, care e și o operă de educație igienică, trebue să fie începută încă din școală. Am arătat într'o publicație anterioară, „Asistența igienică și medicală în școală", modul cum această educație trebue să fie înțeleasă. Profesorul I. Cantacuzino ceruse în 1905 și comisiunea pentru reforma învățămîntului superior admisese acest deziderat, ca să se introducă în învățămîntul superior în mod obligator igiena pentru toate facultățile. Ministerul actual de instrucție publică, care are în fruntea sa pe un membru din consiliu de administrație al Soc. pentru Profilaxia Tuberculozei, profesorul P. Negulescu, a admis cererea noastră ca în manualele de lectură ale copiilor de toate vîrstele să introducem capitole scrise pe înțelesul tuturor pentru a răspîndi sfaturile asupra modului cum tuberculoza se ia și cum poate fi împedecată în extenzia ei. Pentruca educația igienică să prindă în școală, trebue ca școala ca însăși să fie un locaș igienic. E mult de făcut și în privința aceasta. Școalele în aer liber răspîndite acum pretutindeni, coloniile de vacanță care dobîndiseră o mare extensie înainte de războiu în alte țări și pentru care se făcuse un început și la

noi trebue să fie cît de mult încurajate. Michelet spunea cu drept cuvînt că, din toate florile, floarea omenească e cea care are cea mai mare nevoe de aer și de lumină. Cînd vom ști să dăm importanța cuvenită educației și asistenței igienice în școală, vom putea să creștem generații sănătoase și pline de viagă.

Opera de propagandă în favoarea măsurilor de luat contra tuberculozei poate prinde și provoca curente puternice de opinie publică, cînd se va arăta că se lucrează efectiv și că se obțin rezultate. O chestiune trebue să existe în organizare. Activitățile risipite cîștigă dacă sînt întrunite în vederea aceluiași scop unitar. Vom reuși atunci și noi să numărăm zeci și chiar sute de mii de membri, care vor putea să ajute, pe lîngă contribuția lor materială, cu credința și entuziasmul lor, —ca soldați devotați pentru o mare cruciadă. Am reușit deja întru cîtva să mărim numărul membrilor aderenți la Societatea pentru profilaxia tuberculozei. Avem în toată țara peste 5000 membri, comptînd și filialele. E un progres față de anii trecuți, cînd nu număram nici 100 membri, dar totuși încă foarte relativ. Trebue persistat făcînd apel la publicul din toate clasele sociale ca să-și dea obolul cu credința și cu convingerea că, ajutînd o operă de folos public și social, o face dintr'un spirit de solidaritate larg înțeles, deoarece boala ne amenință egal pe toți. In Statele-Unite, în care totul se face în stil mare, Crucea Roșie a trecut în doi ani, în 1918 și 1919, dela 300000 la 20000000 membri și a putut recolta 400000000 pentru opera sa din timpul războiului. Opt milioane de oameni au colaborat la această operă, care a avut ramificări în toate țările aliate și a cărei activitate se întinde și acum peste tot unde e o mizerie de ajutat.

Putem și trebue să facem apel la contribuția publicului, care are îndatoriri morale și sociale să răspundă la aceste apeluri. Nu putem însă să bazăm o luptă mare, cum e lupta contra tuberculozei pe contribuții care sînt aleatorii și care pot să varieze dela un moment la altul. Tuberculoza, care e o boală socială, are dreptul la o asistență socială. Tuberculosul nu trebue să ceară milă nimănui. El poate reclama ca un drept al lui să fie asistat. Statul care reprezintă colectivitatea concretizată în conducătorii pe care această colectivitate a știut să și-i dea, are îndatorirea să intervină cu puterea și cu autoritatea pe care i-o conferă organizarea sa în această luptă. Dacă legile existente nu sînt de ajuns, legi nouă trebue să fie create pentru acest scop.

La noi putem utiliza legi deja existente. In opera legislativă care se prepară, sîntem încă în starea de nebuloasă a noilor legiferări care nu s'au condensat în proecte concrete, avem dreptul să cerem ca boalele sociale, și în primul rînd tuberculoza, să aibă capitolele lor speciale cît de largi și cît de complecte. Noua direcție a asistenței sociale din Ministerul

Muncii, care are o secție specială pentru combaterea boalelor sociale, nu poate să nu dea o largă atenție măsurilor de luat contra acestor boale și deci și contra tuberculozei. Fondurile pe care această asistență și le va crea,—timbrul de ajutor care devine timbrul asistenței sociale va fi considerabil sporit,—pot și trebue să fie complectate. Cînd se crează atîtea noi impozite, s'ar putea fără înconjur crea un nou impozit care să fie franc botezat impozit sanitar pentru combaterea tuberculozei. Calmette, Malvoz au propus o taxă asupra venitului pentru combaterea tuberculozei, taxă care la un moment dat a fost aplicată în Ungaria și a dat fonduri importante. Plieque a susținut la un congres internațional de igienă—congresul din Paris 1900—propunerea să se impună cu o zecime sau chiar numai cu o centimă adițională hectolitrul de alcool. Taxa aceasta ar produce venituri importante (Plieque făcea socoteala că ar fi adus pentru Franța către 1900. 25 milioane; și de atunci alcoolismul a sporit și taxa ar putea să fie și mai fructuoasă). Cînd această taxă ar fi numită fățiș taxă pe alcool pentru combaterea tuberculozei, pe lîngă că ar raporta—ar avea și avantagiul că ar crea în public asociații de idei care, dacă n'ar moraliza pe alcoolicii impenitenți și incorigibili, i-ar obliga la contribuții utile. Publicul ar sfîrși prin a fi instruit asupra acestui mare adevăr igienic: alcoolismul este una din marele cauze ale tuberculozei. Hayem spunea figurat că tuberculoza se ia pe zincul (la tuberculose se prend sur le zinc) din circiume în care consumatorul își cheltuește sănătatea și banul, și unde expectorația fumătorilor alcoolici, răspîndită cu profuzie, crează o atmosferă de bacili. Suprataxa aceasta ar fi de două ori utilă, deoarece ar fi îndreptată și contra tuberculozei și contra alcoolismului, și ar fi deaceia de două ori justificată. Evident că taxele nu descurajează prea mult pe alcoolic, dar cel puțin impozitul acesta asupra viciului și-ar avea motivarea că otrăvei care e de fapt alcoolul, i se opune un antidot care e sanatoriul și dispensarul pentru tuberculoși. Tuberculoza fiind deseori o consecință a alcoolismului.

Dintre legile în gestație, cea care va vedea mai repede lumina zilei e legea pentru ajutorarea invalizilor, văduvelor și orfanilor de războiu, lege care pleacă dela un principiu excelent, deoarece statul e dator să ajute pe aceste victime directe ale războiului. Am înaintat un memoriu ministerului de războiu ca să cer să se prevadă în această lege un paragraf special pentru tuberculoșii invalizi de războiu, „răniții de tuberculoză", cum i-a denumit așa de plastic Landouzy cu o expresie care a rămas, deoarece caracterizează situația acestor nenorociți care merită un dublu interes: și pentru boala pe care o au, dobîndită pentru o cauză pentru care au luptat de cele mai multe ori cu sacrificii și cu eroism și cu care trebue să ne solidarizăm nu numai la triumfuri dar și la dureri și prin pericolul de contaminare pe care îl repezintă pentru cei cu care vin în contact.

In legea Honnorat din Franța, e prevăzut că în toate sanatoriile statului, tuberculoșii invalizi de războiu să fie căutați gratuit. Avem și noi tuberculoșii noștri invalizi de războiu și ei sînt foarte numeroși. Ghiulamila a găsit la cei 26075 invalizi clasați pănă la 1 Ianuarie 1920, 5074 tuberculoși, deci 20 la sută, dintre care 1740 cu tuberculoză pulmonară deschisă. E o proporție foarte mare. Asistența lor se impune în mod urgent și imperios, și legea invalizilor are obligația să nu-i treacă cu vederea și să prevadă în mod special modalitatea asistenței lor.

Pericolul transmiterii tuberculozei dela bovidee, fără să fie prea mare, e real. Fără a intra în discuții teoretice, care nu-și au locul aici—asupra diferențierelor biologice ale bacililor tuberculozei umane și bovine—e dovedit din toate cercetările ultimilor ani că, deși într'o proporție redusă, tuberculoza se poate transmite prin produse de ale animalelor tuberculoase—carne, lapte, derivatele lui.

La copii, 6—10 la sută din cazurile de tuberculoză—mai cu deosebire tuberculozele ganglionare și osoase—au o origină bovină.

La noi, tuberculoza bovină e destul de răspîndită. Cantacuzino arăta în 1905 că 10 la sută din vacile indigene reacționează la tuberculină; proporția ajunge la 60 la sută la vacile de origină străină neadaptate la noi, la care stabulația, viața închisă în grajduri favorizează condițiile de contaminare.

Am dat în raportul meu din 1910 proporția destul de mare de lapte și de carne provenite dela animale tuberculoase pusă în consumație la București.

Un control exercitat cu scopul de a cerceta dacă vacile sînt tuberculoase, aplicat în primul rînd prin proba cu tuberculină, ar fi necesar—ca să se ia măsuri și pentru stăvilirea tuberculozei la bovidee și pentru a împiedica întrebuințarea produselor acestor animale sau, în orice caz, pentru a steriliza aceste produse înainte de întrebuințarea lor, așa încît să nu mai fie nocive. O legislație complectă ca cea daneză (separarea vițeilor proveniți dela vaci tuberculoase) nu e aplicabilă și e excesivă. Sistemul din Franța: plată în bani pentru a confisca carnea dela animalele tuberculoase și pentru a sacrifica aceste animale, nu dă rezultate apreciabile și atrage mari sarcini bugetare (în Franța 1 milion jum. pe fiecare an). Organizarea unor asigurări mutuale contra mortalității la animale ar da mult mai bune rezultate, deoarece crescătorii, în felul acesta ar fi interesați ca să asaneze grajdurile în care țin animalele.

Toate măsurile și dispozițiunile și cu atît mai mult cele impuse pe cale de legiferare care au de scop să împiedice extensia tuberculozei, vor putea mult mai ușor să fie aplicate cînd o autoritate centrală ar ști să le coordoneze. Oficiul acesta îl

poate îndeplini cu succes în noul Minister al sănătăței publice —care, anunțat de atita timp, va sfîrși prin a se realiza—pentru a curma haosul și confuzia atribuțiunilor sanitare risipite la atîtea autorități—secția specială a boalelor sociale. Cum tuberculoza e cea mai răspîndită din aceste boale sociale, e o urgentă necesitate ca măsuri să se ia în primul rînd contra răspîndirii ei.

Statul, care trebue să fie larg în exercitarea atribuțiunilor sale, nu are de ce să ezite—cînd i se va dovedi că face operă utilă—ca să treacă toate sau parte din puterile sale societăților particulare subt egida prestigiului și autorității sale. Cointeresările din domeniul intreprinderilor economice s'ar întinde astfel și în domeniul intereselor sanitare cu o motivare care, în orice caz, n'ar fi mai puțin justificată. Societățile de asistență publică, recunoscute ca avînd o organizare temeinică, ar beneficia pentru realizarea programului lor de sprijinul oficialității. S'ar da astfel putere legală acestui program și s'ar asocia spiritul de inițiativă particulară cu cel intervenționist etatist.

Concluziunile la care se poate ajunge în materie de legiferări sociale pentru combaterea tuberculozei se pot enunța astfel:

1. Măsurile de combatere a tuberculozei pot da rezultate mai complecte și efective, cînd vor fi coordonate după directive unitare. Coordonarea aceasta se va putea realiza prin noul Minister al sănătății publice într'o secțiune specială pentru combaterea tuberculozei.

2. Societatea pentru profilaxia tuberculozei, lucrînd de acord cu celelalte societăți pentru combaterea tuberculozei—și fuziunea tuturor acestor societăți nu poate decît să ajute opera comună interprinsă—va putea mai ușor să-și valorifice programul său de luptă, dacă măsurile pe care le propune, după ce vor fi aduse la cunoștința organelor sanitare și a celor de asistență socială, vor avea sprijinul oficialității care le poate da putere de lege.

3. Dispensarii se vor crea în mod obligator cel puțin unul în fiecare capitală de județ ca organe ale filialelor din diferitele părți ale țarii. Filialele se pot grupa regional întreținînd legătura cu centrul pentru a se păstra directive unitare în măsurile de luat.

2. Spitale de izolare pentru cazurile înaintate de tuberculoză sînt de o urgentă necesitate. Până la crearea lor, spitalele generale trebue în mod obligator să aibă secțiuni pentru tuberculoși, în paviloane sau cel puțin în săli speciale. Se va împiedica astfel promiscuitatea actuală a tuberculoșilor cu ceilalți bolnavi.

5. Sanatorii pentru formele incipiente se pot organiza chiar de pe acum în clădiri desafectate dela prima lor întrebuințare: fostele puncte vamale, locuințele de pe domeniile și

moșiile expropriate. Colonii rurale pentru tuberculoși vor putea fi anexate acestor sanatorii.

6. Declarația obligatoare a tuberculozei, așa cum există deja în lege—pentru formele deschise—ar înceta să fie o ficțiune și ar putea să fie imperios cerută atunci cînd măsurile de asistență ar fi asigurate.

7. Noi impozite—care ar fi deadreptul denumite impozite sanitare și altele suplimentare, cum ar fi o supratază asupra alcoolului—ar aduce fonduri importante care ar putea fi întrebuințate în lupta contra tuberculozei.

8. Extinderea și complectarea asigurărilor muncitorești, ar permite Casei centrale de invaliditate să consacre fonduri importante, lucrînd paralel cu organele sanitare și cu cele de asistență socială, luptei contra tuberculozei.

9. Măsuri complimentare, cum sînt: lupta contra alcoolismului și limitarea numărului de circiumi, educația igienică în școale, asistența sanitară în școală, măsuri contra locuințelor insalubre, construirea de locuințe eftine și igienice pentru lucrători, extinderea coloniilor de vacanță—ar putea ajuta mult luptei contra tuberculozei.

Cînd vom realiza acest program care nu e utopic, deoarece cele mai multe din punctele cuprinse în el găsesc posibilități de realizări chiar în domeniul legiferărilor actuale, cu consensul pe care-l dau contingențele economice de care trebue să ținem seamă,—vom împlini luptînd contra tuberculozei un mare progres pe terenul sanitar și pe cel social. Chestiunile sanitare nu mai pot fi despărțite astăzi de cele sociale. Asistența în materie de tuberculoză rămîne legată de soluția problemelor economice și formele cele mai potrivite pentru această soluție sînt cele care au ca bază ameliorarea condițiilor de trai ale mulțimilor care suferă.

Lupta contra tuberculozei necesitează deaceia mobilizarea tuturor forțelor sociale publice și particulare ale tuturor forțelor omenești asociate.

Dr. S. Irimescu

Amintiri din războiu*

„Ambulanța Diviziei C va porni din Iași cu trenul în a 8-a zi de mobilizare", spune plicul extra-confidențial, pecetluit cu 5 peceți speciale cu ghiare, care trebue să-mi arăte destinația. Pe plic scrie „ipoteza Z". N'am știut niciodată dacă toate ipotezele în care s'a presupus intervenția armatei romîne în oscilațiile neutralității, au fost desemnate cu toate literile alfabetului și dacă am ales ipoteza Z.

In ordinul din plic se spunea precis: „Ambulanța sosește în gara Onești a 9-a zi de mobilizare, la ora 2, 51 minute; acolo un ofițer de stat major va indica direcția de marș". Atîta preciziune umplea de bucurie toate sufletele, care porneau cu convingerea că de data asta mergem in războiu ca pe roate. Am mers, în adevăr, bine pe roate, dar numai până în stația Hălăucești, unde, după o oprire îndelungată, șeful de tren m'a înștiințat că nu ne primește stația Mircești, de oarece nu ne poate expedia la Roman, unde stația este blocată de numeroasele trenuri destinate Armatei de nord, atunci cu comanda la Roman. Vom trebui, deci, să așteptăm aproximativ 24 ore deblocarea liniilor. Mi-am adus atunci aminte că în una din numeroasele broșuri de pregătire care ni s'au dat la concentrările din timpul neutralității, scria undeva, că o calitate de preț pentru un ofițer este inițiativa. Am luat, deci, condeiul din mîna șefului de stație și am dat stației Roman o telegramă că divizia C are lupte grele și are nevoe negreșit de ambulanța ei; deci rog să dea drumul trenului. Stăteam lingă șeful care bătea telegrama; nici n'a isprăvit să transmită „lupte grele" și Mircești a și dat liber trenului meu.

N'aveam nici idee unde era divizia C, dar inițiativa mea a avut un efect fulgerător: trenul meu a trecut și prin stația Roman, cu iuțeala și cu timpul de oprire al fostului expres de Berlin. Nu cred să fi fost, nici până atunci, nici deatunci încoace tren militar care să fi sosit la destinație la ora precisă, ca trenul ambulanței mele.

---

* Fragment din o serie de note care va apărea în colecția „Foi volante".

In gara Onești am scos din buzunar, cu gesturi măsurate plicul faimos cu 5 peceți, ținîndu-l bine în evidență, ca un fel de semn de ințelegere, pentru ofițerul de stat major care trebuia aici să-mi arăte direcția de marș. Dar nici in gară, nici în memoria șefului de gară, nu era un asemenea ofițer. Șeful de gară, cred că nu din pricina ordinelor foarte severe pentru păstrarea secretelor operative, habar n'avea unde era Divizia C, deși am văzut în urmă că avea zilnic legături cu ea. N'am mai făcut aici o reflexie, cind m'am gindit că nici măcar divizia C, care știa bine că numai atita formațiune sanitară are și că are interes s'o aibă cît mai curind lingă dînsa, nu i-a trimes vorbă în gara Onești unde să vină, deși desigur în ordinele ce avea dela Marele Stat Major trebuia să fie scris că la a 9-a zi de mobilizare îi sosește ambulanța in acea gară.

Mi-am debarcat din tren toată zestrea de oameni, trăsuri, și cai și am început războiul cu un consiliu de războiu cu mine însumi: unde să mi duc ambulanța? Oficiul telegrafic militar din Onești-tîrg mi-a spus că știe că divizia A este la Dărmănești, divizia B este la Tölgyés, dar despre divizia C nu știe nimic. Un alt precept cetit prin instrucțiile dela concentrări spunea: „cind nu primești un ordin, trebue să-l provoci". Hai să-l provoc! Am dat atunci prin acest oficiu o telegramă diviziei C, că ambulanța ei se află la Onești și așteaptă ordine; am cerut ca telegrama să fie trimeasă diviziilor A și B, rugindu-le s'o trimeată diviziei C, cu fir, fără fir, prin telefon, cum vor ști și unde vor găsi-o. După 36 ore de așteptare, n'am primit nici un răspuns.

Atunci am continuat consiliul de războiu cu mine însumi; mi-am zis, cercetind harta, că dacă ipoteza Z nu m'a dus cu trenul spre Palanca, ci m'a oprit la Onești, însamnă că nu trebue să urmez valea Trotușului. Fiindcă dela Onești pornește șoseaua care urmează valea Oituzului și care face coardă la arcul format de Trotuș, probabil pe drumul cel mai scurt al acestei coarde trebue să mă duc eu. Nici nu era lucru mare acest raționament; dar tot trebuia curaj ca să-l urmez, mai ales împărțit cum eram la „primele arme", între grija de a ajunge la vreme lingă divizie, care poate avea nevoe de ambulanță și teama de a nu mi se obiecta că am pornit ceva de capul meu.

Totuși am pornit fără anume ordin.

Cu un asemenea început, augurii păreau să-mi arăte că am să mai fiu pus și altă dată in asemenea situație. Se va vedea că am mai fost pus și că vremea m'a învățat să nu mai am nici măcar ezitările dela Onești.

Am mers cale de-o zi, tot cu grija că poate nu merg pe urma diviziei și abia spre seară am intilnit, la mijlocul drumului între Poiana Sarată și Oituz, niște camioane automobile, oprite in șosea și a căror conducători „cucereau ce-aveau de cucerit" în livada vecină. După îndeletnicire, puteam să jur că sint adevărați șofeuri militari; dar dacă, mi-ași fi cunoscut depe

atunci îndeletnicirile oamenilor din divizia mea, aşi fi putut şti că sînt chiar din divizia C. Mai tîrziu, marşurile ce-am făcut în urma diviziei, m'au făcut să văd cîţi oameni rămîneau în urmă, fiindcă a căzut potcoava la un cal, fiindcă i-a intrat o piatră în potcoavă, fiindcă s'a ros calul la greabăn de şea, atîtea binecuvîntate motive să mai cucerească în urmă, ceiace nu se putea cuceri înainte.

Dela aceşti şoferi, care ţineau tocmai de divizia C, am aflat că divizia este la Nyujtod, lîngă Vasharhély. Adouazi, după ce-am urcat şoseaua pe Maghiaroz, am întîlnit în vîrful muntelui postul de telegrafie fără fir al diviziei C, prin mijlocirea căruia mi-am izbîndit visul: am luat legătură cu divizia.

Intrarea în ţara inamică a fost începutul unei adevărate epopei, care şi-a brodat întîmplările împletindu-le cu toate necazurile ambulanţei noastre, până la retragerea ei în fundul Moldovei. Această istorioară face un tot pe care sînt silit să-l relatez laolaltă, întrerupîndu-mi un moment istorisirea marşului meu militar.

La intrarea în Breţku, cel dintîiu sat în ţara inamică, cum n'aveam până atunci legătură cu divizia, am trebuit, pentru hrana trupei, să fac uz larg de ceiace am numit iniţiativă. Am chemat, deci, pe primarul din sat, un Romîn bine înstărit şi la trup şi la chimir şi care fusese instalat de ai noştri la trecerea armatei, şi l-am rugat să-mi dea o vită pentru tăere, iar eu îi voiu da cuvenitul bon de rechiziţie.

El mi-a răspuns:

— Domnule ginăral — ca să fie mai în regulă spunea tuturor ofiţerilor „ginăral" — da' trimetiţi şi luaţi din stărpătul ceala cît vă trebue şi fără hîrtie, că doar îs de-a Ungurilor din sat care-o fugit".

Mi-au adus o vacă de-o mîndreţe; ne-fătată, ce-i drept, în anul acela, dar de rasa care prosperează singură pe acolo. Aşi fi putut să iau 2 sau 9, sau 99; dar acesta era un curaj care nu se cuvenise decît comandanţilor ceva mai combatanţi.

Oamenii mei au început să se învîrtească împrejurul animalului, să-l cerceteze cu admiraţie şi să-l preţăluiască, ca cunoscători, şi la urmă m'au rugat să nu tai „jita" — erau mai toţi moldoveni — că-i mai mare păcat de-aşa vacă; ei se prind în ziua ceia să mănînce fasole, numai să luăm vaca cu noi şi cînd a da Dumnezeu să ne întoarcem acasă, om da-o unui romîn gospodar, ca să-i facă norocul gospodariei.

Am pornit cu vaca la urma ambulanţei; era o adopţiune a întregii familii şi toţi oamenii aveau grijă de vacă, întocmai ca de o vită a fiecăruia din ei. In secret poate fiecare trăgea nădejde că el are să fie gospodarul căruia are să i se cadă vaca, în ziua cînd ne-om întoarce acasă.

A mers cu noi vaca, la coada căruţei cu forja şi ferăria, toată Transilvania, s'a retras cu noi, a trecut din nou prin satul ei, ne-a urmat în Ilfov şi spre Alexandria, s'a pierdut de noi în vălmăşagul luptelor din jurul Bucureştilor, a căzut în mîna Nemţilor, a scăpat dela ei şi ne-a ajuns la Burdujeni.

De cîte ori veneau zile grele, în care trupa n'avea ce mînca, ne chinuiam cu toţii, răbdam cîteva zile, dar nu tăiam vaca. Cînd însfîrşit tot ajungeam la mare nevoe, hotăram, ca a douazi dimineaţă s'o tăiem. Peste noapte primeam ordin de plecare şi vaca scăpa netăiată. Cînd această întîmplare s'a repetat de două ori, oamenii mei mi-au spus cu toţii că aista i un semn, că să nu tai vaca, ferească Dumnezeu, că asta-i vită cu noroc.

Am vrut s'o schimb în Ilfov, cînd inamicul trecuse Dunărea şi noi trebuia să plecăm după el, sau el după noi, şi cine mai ştie cum. Eram bucuros să nu am greutăţi în marş. Găsisem un Romîn care-mi oferea să fac schimbul pe greutate: din ce-a cîntări vaca mea, el îmi dă greutate dublă în vite de-a noastre pentru tăere. Fiindcă, însă, în ţara noastră nu mai era ca în Ungaria, unde luam vita, o tăiam, şi a noastră era, ci trebuia pentru hrana trupei să fac formele cuvenite, livret de ordinar şi alte scripte, am întrebat intendenţa cum să învîrtesc afacerea. Mi s'a spus că trebue certificat de proprietate pentru vitele ce-mi oferă Romînul, iar eu să-i dau lui alt certificat, ca să poată dovedi proprietatea vitei. Cum măsura asta din urmă nu prea îmi convenea, vaca iar a scăpat şi a rămas la noi.

Noroc a avut ea până la urmă.

Căruţa de care era legată, era cea mai greoae, şi asta chiar se potrivea cu mersul încet al vitei după noi. In toate marşurile căruţa cu vaca ajungea după noi la cîteva ceasuri. Cînd poposeam într'un loc, oamenii se rînduiau singuri de planton la răspîntia de unde trebuia să se arăte căruţei cu vaca locul unde eram noi, ca să nu se piardă vaca de noi.

In timpul luptelor din jurul Bucureştilor, însă, noi am început să mergem ceva mai repegior; într'o sară plantoanele speciale pentru vacă, au aşteptat-o toată noaptea şi n'a venit. Şi fiindcă adouazi dimineaţă noi aveam grabă să nu ne vină peste noi altcineva în loc de vacă, am plecat.

Am socotit-o pierdută şi rămasă în mîna Nemţilor, şi ea şi Stredie, Romînul cam tuciuriu care era ferarul nostru şi conducea căruţa cu ferărie şi cu vaca.

Am cutrierat în lung ţara până la Burdujeni şi după 50 zile ne-am trezit acolo într'o dimineaţă cu Stredie, cu gospodăria căruţei lui complectă şi cu vacă cu tot. Trecuse printre Nemţi. Ce le-o fi spus Nemţilor el ştie; că el e ţigan ferar, că nu i soldat, că umblă cu meşteşugul lui din sat în sat şi dovada lui e vaca, cu care se mută de colo-colo; cine-o mai văzut soldat cu

vacă după el! Nemţii, se vede, văzuseră „bildurile" reprezentînd ţigani nomazi din Rominia, au crezut că e vre-unul din aceia, poate l-au şi fotografiat pentru vre-o „Erinnerung" şi l-au dat drumul.

A pornit după noi la intîmplare, s'a hrănit cum a ştiut, el şi vaca, dar ne-a adus-o, fiindcă era a noastră.

Cum ne-a găsit la Burdujeni, e alt merit al lui. S'a luat după noi şi ne-a aflat de urmă pînă la Vaslui; dar de-acolo ne-a pierdut urma. Atunci s'a dus la Roman, unde ştia el că era reşedinţa companiei sanitare care ne mobilizase, şi pe el şi pe noi, căci aceia trebue să ştie unde sîntem noi. L-au ţinut nişte plutonieri 15 zile acolo: că să-i ia vaca, iar pe dînsul să-l dea la alt corp, căci altfel il dă dezertor. Nu s'a dat. S'a dus într'o zi la un comandament mare care era acolo, de unde i s'a spus că noi sîntem la Burdujeni, şi a şters-o într'o noapte fără ştirea plutonierilor.

Siredie şi-a căpătat cu vrednicie galonul de caporal — era cea mai mare răsplată pentru un soldat fără ştiinţă de carte; a capatat şi „spese de transport" şi o încurajare bănească.

Oamenii mei, însă, după ce au mîngîiat vaca şi l-au vorbit pe toate înţelesurile, mi-au spus: „Vedeţi, domnule colonel, că e *jită* cu năroc".

Până la urmă, am schimbat-o în Moldova, unde hrana era cam pe sponci şi am fost silit să mă despart de dînsa; am schimbat-o fără act de naştere şi fără formele ce-mi spusese odată divizia că trebue să le implinesc. Astăzi are familia ei—doi viţei—şi stăpîni buni în jud. Dorohoi.

Episodul acesta m'a făcut să mă rătăcesc în istorisiri sentimentale; să mă întorc la cele milităreşti.

Divizia C era ţinută în rezervă, până să străbată alte divizii defileurile, ca să i se poată da drumul în şes. Ziua acestei înaintări trebuia să pună termen nerăbdării juvenile cu care fiecare din cei ce nu gustaseră încă războiul, vroiau să vadă cum e şi la petrecerea asta. In loc de asta, în noaptea spre 1 Septembre, la ora 2, am primit ordin de operaţie dela divizie, că armata romînă şi-a atins obiectivele, că se opreşte aici şi-şi organizează poziţiile. Diviziei C i se destinau spre organizare poziţiile la răsărit de cursul superior al Oltului; ambulanţa trebuia să se retragă mai îndărăt, pe drumul pe care venise, la Breţku. Toate dizlocările trebuiau să se pornească nu în dimineaţa următoare, de 1, ci în cea de 2 Septembre.

In noaptea spre 2 Septembre, tot la ora 2, am primit dela divizie alt ordin, că dizlocările ordonate să nu se mai facă, ci să aşteptăm alt ordin. Noul ordin ni s'a adus în noaptea următoare, de 2 spre 3 Septembre, tot la ora 2, ca să plecăm în dimineaţa de 3, dar de data asta înainte, până la Cik Sereda.

Ofiţerii mei medici au început să cam discute ora asta a ordinelor, 2 noaptea, pentru dispoziţii cunoscute mai din timp şi

care ar fi putut fi ordonate de cu ziuă; dar consideraţiile astea de somn liniştit n'au importanţă la războiu; deaceia, cînd au cunoscut ofiţerii mei ceasul ordinelor, s'au hotărît să le aştepte, şi au inaugurat ceiace au numit ei „jocuri de caracter" cu 32 cărţi.

Pentru mine, însă, a fost mai de samă din altă pricină succesiunea aceasta de ordine, care erau de natură să arăte, că concepţiuni tactice deosebite au stat cel puţin o zi faţă în faţă: una, a se opri înaintarea, şi alta — care a prevalat — a o continua. Se puneau înainte chiar nume şi cuvenita pondere în balanţa fiecărui nume. Cînd se va scrie istoria documentată a primei noastre campanii în Transilvania, se va vedea dacă părerea care vroia să oprească înaintarea, n'ar fi fost mai judicioasă.

In 4 Septembre eram cu ambulanţa la Cik Sereda, unde era nevoe să ajutăm o secţie de spital mobil la îngrijirea răniţilor din 4 Vînători şi 10 Suceava, căzuţi în atacul dela Ollahfalu.

Acest ajutor n'a mai fost necesar în curînd, prin sosirea formaţiilor sanitare care ţineau direct de unităţile mari în luptă. Atunci ambulanţa mea timp de 10 zile a stat în aşteptarea destinaţiei ce se va da diviziei C.

Incidente fără însemnătate, dar care, totuşi, sînt mici crochiuri de viaţă militară, au însemnat acest timp.

Veterinarul meu căpitan mi-a comunicat că nopţile încep să fie reci şi caii noştri, care stau afară, au nevoe să fie acoperiţi cu pături. Am cerut la divizie pături şi am înţeles singur enormitatea cererii mele, cînd mi s'a spus că nici regimentele depe front n'au numărul de pături complecte pentru cai; mi s'a spus să rechiziţionez pături prin tîrg, cu formele obişnuite în ţară inamică. Atunci, cum începusem să ne cam apropriem îndeletnicirile de războiu, am dat însărcinare veterinarului să se ocupe cu chestia asta, în stilul în care ne-a sfătuit divizia. Peste două zile m'a luat să-mi arăte caii acoperiţi cu pături: aşezată puţin pe vale, ambulanţa mea avea din deal un aspect foarte pitoresc: jumătate colorată „fraise" şi jumătate „bleu ciel". Veterinarul „rechiziţionase" covoarele din odaia de recepţie a fişpanului (prefectul) din Cik Sereda şi din aceia a preşedintelui de tribunal. Şi fiindcă nu se nimeriseră la culoare, hotărîse ca secţia I a ambulanţei să aibă pături din covorul fraise, iar secţia a II din cel bleu-ciel.

Tot la Cik Sereda mi-a venit într'o dimineaţă la locuinţa mea, cu sufletul la gură, secretarul ambulanţei, în ţivilitate comptabil-şef al unei bănci mari din Brăila:

— Domnule Colonel, vin Ungurii:

— De unde ştii?

— Domnul Colonel, şeful ambulanţei diviziei A, care este lîngă noi, a venit într'un suflet şi a dat ordin la ambulanţa dumnealui să înhame şi să fugă că vin Ungurii".

M'am dus la bivuacul meu şi am spus la ai mei să stea liniştiţi până ce mă întorc eu. Cei de alături văzînd că ai mei nu

se mișcă, s'au liniștit și ei. Peste un sfert de oră m'am întors și eu de pe unde luasem informații și unde aflasem că o trupă de-a noastră, ca să nu stea trîndavă în Cik Sereda, făcea exerciții pe un platou vecin. Și asta a motivat la colegul vecin, panica, care cam făcuse înconjurul tîrgului.

Incidentul acesta supărător numai, l-a întîrziat de a căpăta al treilea galon superior.

Însfîrșit, un incident care putea să fie o adevărată durere a marcat preziua plecării din Cik Sereda. Divizia C capturase un convoi cu vagoane încărcate cu vin, pe care Banca Iașilor îl vînduse înainte de mobilizarea noastră și abia ajunsese dincoace, lîngă frontieră în Transilvania. Divizia a împărțit atunci captura proporțional cu capacitatea fiecărui corp și serviciu din divizie. Ambulanței mele i-au venit 1700 litri într'un poloboc de 100 deca și unul de 70, cu mențiunea că vinul se va împărți la trupă cînd va fi ordin special dela divizie. N'a venit nici un ordin până la plecarea din Cik Sereda, încît în ziua cînd ni s'a dat ordinul de plecare, ne-am găsit cu două cogeamite poloboace, pe care abia mi le adusese cu camioanele automobile și al căror transport cu noi constituia o problemă strategică mai tristă ca orice înfrîngere. Singurul vehicul mare pe care îl aveam cu noi, un furgon mare de furaj, trebuia totdeauna să ducă furajul necesar cailor pentru o zi de marș,—încît nu i se putea da altă întrebuințare. Comandantul artileriei diviziei, care se găsea în aceiași situație, mi-a spus că nici el n'are cum transporta 2500 litri care s'au cuvenit corpului lui și de aceia el, cînd pleacă, lasă vinul și „varsă" poloboacele la depozit.

Cînd am arătat ofițerilor mei perspectiva asta, a fost la popota noastră un dezastru: fețe consternate, frămîntări ascunse, au subminat până la masa de sară pe ofițerii mei, pe care probleme adevărate de războiu, de talia acesteia, nu-i necăjise până atunci,—încît duceau o viață destul de liniștită.

Sara mi-au venit cu o soluție, care și prin energia ei și, prin interpretul ce mi-o prezenta, trebuia să fie un act de mare inițiativă. Interpretul ei era un medic locotenent, singurul ofițer activ din toți medicii mei și singurul oltean între ceilalți ofițeri, care erau cu toții moldoveni și în majoritate foști elevi ai mei la Facultatea de medicină din Iași. Ca ofițer activ, acesta îmi venise cu o pecete specială activilor: dependența absolută de comandanții lor, deoarece comandanții dau ceiace se cheamă nota calificativă la memoriul personal al ofițerului și aceste note sînt baza propunerilor la înaintare. O singură notă mediocră, și s'a ars. Ceruse probabil, singur, să fie destinat la mobilizare în această formațiune de moldoveni și o obținuse, fiindcă era nepotul unui înalt personaj la ministerul de războiu. Ceruse singur, fiindcă știa că divizia C se acoperise în campania din Bulgaria, în 1913, de glorie și de „Virtutea militară", încît îi presupunea aceiași favoare a soartei și de rîndul ăsta.

De cum a venit între noi, eram acoperit de laudele lui: că domnul colonel e un om colosal, că energia domnului colonel e așa și pe dincolo, până ce unul din ofițerii mei l-a repezit:

— Da' mai taci, măi oltean lăudăros, nu-l mai peria pe domnul Colonel, că nu-l îmbeți cu apă rece".

S'au dus ofițerii și au „rechiziționat" undeva o perie de păinjeni, cu o coadă lungă de vre-o 3 metri și au pus o ordonanță să stea cu peria la spatele meu la masă; de cîteori începea ofițerul ditirambele lui, veterinarul căpitan—cel mai mare în grad—striga ordonanței:

— Miron Gheorghe, peria.

Acest ofițer s'a oferit să fie interpretul soluției energice în chestia vinului, ca s'o însoțească în mod convenabil cu argumentele necesare să mă stimuleze:

— Domnule colonel, domnia-voastră, care sînteți o energie luminată—o forță—și ați dovedit, cu perspicacitatea d-voastră, că formele militare sînt prea înguste pentru un spirit larg ca al d-voastră, sînteți singurul în măsură să luați o hotărîre dezlegată de ordinele diviziei. Cu toate că este ordin ca vinul să se dea numai cînd ordonă divizia, să dați d-voastră ordin să dea trupei la amîndouă mesele vin și azi și mîne, ca să ne rămînă o cantitate mai mică; iar ce-o rămînea, cum noi avem după trăsurile noastre de ambulanță 12 căruțe de rechezițîe cu coviltir, împărțim vinul în 12 butoae de cîte 10 deca, pe care mă oblig să le rechiziționez eu din tîrg, și dăm la fiecare căruță cîte un butoi".

La începutul discursului, ordonanța Miron Gheorghe în spatele meu se și pregătise pentru: „prezentați arma". Miron Gheorghe era doar băet fercheș, dela Roznov, umblat prin boeri. El știa cum se trece peste graniță noaptea cu căruțele un vagon de grîu la Prisacani și cum se capătă la Piatra, la prefectură, permisul: pentru asta numai cît spui cine te-a trimes. Dar sfîrșitul discursului a făcut atîta să înghețe de plăcere pe buzele veterinarului căpitan cuvenitul ordin, încît aplauze unanime au subliniat cel mai bine simțit dintre discursurile militare.

Două zile au fiert cu toată vigoarea cazanele ambulanței, destinate pentru apă sterilizată, ca să opărim balercuțele, care soseau cîte una-una, subt conducerea lui Ciliță, fost călugăr, acuma însurat și șeful necontestat al echipei noastre de „rechiziție".

Am pus, deci, în fiecare căruță cîte un polobocel de vin. El era destinat să sărbătorească victoria, la care plecam adouazi; ne-a îndulcit retragerea, la care am pornit peste o săptămînă. El a dat mîngîere răniților dela ambulanța mea, mai tîrziu la Oituz.

Am avut multe necazuri în viața ambulanței; era să fim prinși de două ori cu toată ambulanța de către Nemți; am pierdut și socoteala la ce număr de căruță eram cu consumația balsamului de alinare. Dar n'am avut bucurie mai mare decît aceia

care ne-a fost dată la sfîrşitul retragerii, la Burdujeni, cînd orice balsam trecuse în lumea amintirilor şi cînd ultima căruţă îşi dăduse, cu multă măsură, în noaptea de anul nou ultima picătură de vin. Am arătat ce bucuroşi am fost, la vre-o două săptămîni după anul nou, cînd ne-a sosit Stredie cu vaca; dar, după toate efuziunile revederii, cînd Stredie m'a întrebat ce să facă cu polobocelul din căruţa lui, căruţa No. 12, pe care o şi uitasem, Stredie a devenit un erou naţional.

Ca să reiau firul povestirii, divizia C a primit ordin că este dezlipită de Armata de nord şi dată armatei II, în zona Făgăraşului. Am plecat, deci, din Cik Sereda în 15 Septembre.

De aici încolo, timp de o săptămînă, am trăit oscilaţiile de marşuri care, pentru noi, care urmam de aproape frontul, ne arătau că frontul nu mai merge cu obstacolele slabe de până atunci. Ni s'a părut că divizia noastră a încercat o mişcare la o aripă inamică şi nu i-a reuşit; a fost trimeasă peste două zile să încerce aceiaşi mişcare la cealaltă aripă. Era un fel de pipăire a inamicului.

In această ultimă mişcare, ambulanţa avea ordin ca în sara de 17 Septembrie să se afle într'un sat oarecare, ceiace însemna că trupele de front trebuiau să se afle măcar la 7—8 kilometri mai înainte de acel sat. In loc de asta, până să ajungem la locul destinat ambulanţei, ne-am lovit — la vre-o 7 kilometri mai înapoi de acel loc — de toată divizia, cu toate corpurile şi serviciile ei. Asta arata că divizia a găsit obstacole la vre-o 15 kilometri mai îndărăt de locul ce se bănuia în acea dimineaţă cînd s'a dat ordinul de operaţie.

O divizie întreagă îngrămădită într'un sat, într'o după amează de ploae, făcea o aglomeraţie de nedescris; alte transporturi veneau din urmă şi obstruaseră complect şoseaua; în plus, era acolo mai dinainte Cartierul corpului 3.

Am înţeles cînd mi s'a dat ordin la ora 8 sara, că ambulanţa să plece imediat la Olt-Bogat, c' divizia vrea să scape de cea mai greoae formaţiune a ei, ca să discurce locul. N'am făcut 3 kilometri pe şosea şi am văzut în noapte farurile unui automobil ce venea spre coloana mea; automobilul s'a oprit în dreptul meu şi un domn general m'a întrebat unde mă duc cu coloana mea; i-am spus destinaţia — il şi cunoşteam — şi s'a pus pe rîs:

— Păi bine, doctore, dar podul peste Olt e rupt, nu poţi trece". N'am avut vreme să reflectez asupra impasului în care fusesem pus prin ordinul diviziei, cînd din urmă m'a ajuns un căpitan trimis de divizie după mine. Mi-a spus că e indiferent dacă podul e rupt de oarece divizia n'a avut intenţia chiar să
mă trimeată acolo, ci a vrut numai să discurce satul; că divizia dă ordin ca ambulanţa să se oprească în mijlocul şoselei peste noapte, iar mine dimineaţă îmi aduce tot dînsul ordin ce să fac. La ureche mă înştiinţează că eu personal pot să mă întorc în sat ca să dorm, iar ambulanţa să rămînă.

Negreşit că am rămas şi eu cu ambulanţa. A fost cea mai memorabilă noapte. Ploua amestecat cu ninsoare; caii, cu toate păturile lor fraise şi bleu-ciel, au stat toată noaptea cu boturile în pămînt, au tremurat şi nici n'au atins hrana; oamenii şi-au făcut focuri şi s'au aşezat la taclale într'o şură lîngă şosea; ofiţerii, fiindcă au fost lăsaţi în drum pe ploae, s'au supărat pe divizie şi pe toată armata şi s'au hotărît să-i facă în ciudă: au aşezat două trăsuri de ambulanţă spate la spate, lăsînd un interval de vre-o 3 metri între ele, pe care l-au închis peste tot: deasupra cu perdelele dela spatele trăsurilor, pe de lături cu foi de cort, şi au deschis un varieteu cu artişti din trupă. Eu rămăsesem în fundul trăsurii mele, deoarece eram bolnav: în urma regimului alimentar de privaţiuni la care fusesem supus timp de 23 zile în ţară inamică, exclusiv cu muşchi de porc şi alte succedanee rafinate ale meşteşugului ofiţerului meu popotar, căpătasem o intoxicaţie alimentară. Auzeam doar prin noapte glasul ţiganului Carimb, care cînta ofiţerilor mei romanţa lui favorită:

Am zis verde şi-o cucută,
Am o mîndră, n'am o sută
Şi-mi-e dragă, că m'ascultă.

Din cînd în cînd venea la trăsura mea ofiţerul popotar, cu cîte un pahar în mînă:

— Luaţi, Domnu' colonel, o lecuţă din doftoria asta; are să vă facă tare bine".

Până 'n ziuă au năcăjit-o ofiţerii mei; dela o vreme căruţa noastră No. 1, îşi dăduse tributul ei; balercuţa No. 1 a rămas văduvă de conţinut; trupa şi ofiţerii s'au încălzit de lapoviţa de-afară, iar pe fundul balercuţei goale, Carimb, mare jocăuş, şi-a rupt opincile de unul singur.

Fără să ştim, făcusem priveghiul campaniei din Transilvania. In ziua de 18 Septembrie divizia de Bucureşti şi corpul 3 fuseseră date peste cap de Nemţi şi asta era începutul retragerii noastre. S'a crezut un moment că Nemţii înaintînd după noi, cu o aripă sprijinită pe Carpaţi, şi-au lăsat mai puţin protejată cealaltă aripă; Divizia C a avut misiunea să mai încerce asupra acestei aripi mişcarea care nu-i reuşise la începutul alipirii sale la Armata II; n'a reuşit nici acum. Atunci s'au dat ordine de retragere generală.

Armata II se retrăgea pe drumurile pe care venise: valea Prahovei şi a Buzeului; Armata de Nord se retrăgea tot pe drumurile ei, văile Trotuşului, a Uzului şi a Bistriţei. Amîndouă aceste armate se atingeau prin aripile lor cîtă vreme erau în Transilvania; frontul lor făcea coarda la arcul format de Carpaţi. Cînd s'a început retragerea, ambele armate trebuiau să divergeze către văile lor, încît frontul lor să se subţie şi să facă iar un arc; rămînea atunci un spaţiu considerabil între armata de Nord şi armata II, dela Trotuş până în munţii Vrancei, care

trebuia umplut. Rolul acesta ingrat s'a dat diviziei C, care a fost redată Armatei de nord.

In două zile—și mai ales două nopți—eram înapoi la Brețku, pe unde intrasem în Transilvania. Marșurile de noapte arătau mai ales sinistrul retragerilor. Nu se vedea la doi pași; mergeam în fruntea coloanei mele; fiecare căruță se ținea după spatele celei precedente; asupra conducătorului dela trăsura mea cădea, deci, răspunderea, pentru buna stare a întregului convoi. Din cînd în cînd viziteul meu, negustor din Burdujeni, bătea cu biciul în pămînt:

— Ce faci, măi Nuhăm ?

— Trăiți, domnul colonel, dau cu biciul să văd cînd sîntem la șanț; dacă biciul lovește în pămînt, îi bun; dacă nu lovește, îi șanț—și atunci trebue să țin mai hăisa.

Retragerea are și ea decorurile ei: pe la ambulanța mea a trecut primarul unui oraș de reședință din Moldova, ofițer de rezervă, dar pe care calitatea lui oficială îl scutea de mobilizare. Totuși nu putea să nu ia parte la gloria regimentului lui în Transilvania, pentrucă în ziua cînd trebuia să se scrie cartea cea mare a izbînzilor, să poată zice: „Deși eram scutit, m'am dus; eram acolo la ziua Turdei, sau așa ceva". S'a dus, deci, așa de-o vizită, la regiment. Cînd a venit însă retragerea, și-a adus aminte că are-o grămadă de treabă la Primărie și a plecat în grabă acasă.

Cam în aceiași zi locotenentul meu, medic activ, a fost chemat de pe front la o slujbă în București; probabil înaltul său moș din ministerul de războiu, simțise că nu e rost de „Virtute militară" pentru nepot—și atunci „nu face pentru ca" să-l mai expui la neplăceri.

Părăseam cu jale pămîntul pe care-l călcasem cu atîta bucurie și luam cu noi numai ciuda împotriva celor care ne luau locul. De aceia „nimic pentru ei". La plecarea noastră, cam grabnică, din Vasharhely, cum stam pe șosea și supravegheam plecarea convoiului meu, văd apropiindu-se de mine Cilță, șeful echipei noastre de „rechiziție", care escorta cu privirea doi porci enormi, care abia își tîrau pregătirea pentru vr'un sacrificiu apropiat. Era atîta jale în privirea întrebătoare a lui Cilță către mine, cînd vedea cum se îndepărtează porcii, încît am înțeles că așteaptă, dacă nu o aprobare, cel puțin un semn care să nu fie o ocară, de oarece interzisesem sever orice „rechiziție" care nu servea direct la buna stare a trupei. I-am spus:

— Ce te uiți la mine, măi Cilță ? Tu nu știi că cea mai de seamă calitate a unui șef este inițiativa? Tu nu ești șef ?

Din convoiul meu trecuse pe șosea o trăsură; mai trebuiau să treacă 9 și apoi cele 12 căruțe de rechiziție; fiecare căruță trecea la doi metri interval de cea precedentă, fără greș. Cînd a trecut ultima căruță, la spatele ei erau legați burduf amîndoi porcii tăiați.

Dela Brețku am făcut o serie de evoluții pe șosea, înainte și înapoi, la Grozești și înapoi la Oituz, după ordine contrazicătoare, care m'au făcut ca într'o zi să bat în sus și'n jos cu ambulanța 96 kilometri. Veterinarul meu căpitan, chiar mă întreba, la fiecare nou ordin, dacă ne înapoem înainte, sau înaintăm înapoi.

Divizia C a fost izbită de un inamic superior numericește și a trebuit să apere singură Oituzul și Cașinul până la sosirea altor trupe, care veneau din Dobrogea în rate, cîte un batalion din reg. 53, cîte unul din 65, până ce au venit toate trupele destinate Oituzului.

Aici a căzut căpitanul Carp, fiul lui P. P. Carp, lovit în plin pe cînd se uita cu binoclul afară din adăpost. Aici a fost scos din luptă chiar generalul comandant al diviziei C. Reproduc numai ca cronicar bănuiala care i-a fost aruncată, că și-ar fi tras singur un glonț de revolver în palma stîngă, deși ofițerii săi subalterni, prezenți lîngă el în momentul cînd s'a produs faptul, au depus mărturie că generalul ședea în picioare lîngă automobil, cu mîna stîngă pe aripa automobilului, cînd o santinelă de a noastră, ce conducea un prizonier ungur, a tras un glonț de armă, de oarece i s'a părut că prizonierul vrea să fugă: glonțul a lovit pe general în mînă.

Am pornit definitiv spre Onești. In drumul nostru ajungeam din urmă convoiuri nesfîrșite de fugari civili de prin satele din Transilvania, cu calabalîcul ce-au putut aduna în grabă, pus în căruțe, cu o vită-două atîrnate la coada căruței și pornind în pribegie Dumnezeu știe unde. Erau Romînii de prin satele din Transilvania, care—la intrarea trupelor noastre acolo—le-au făcut primire bună; unii au și fost puși de ai noștri în demnități, și acum fugeau de urgia și răzbunarea ungurească. Mulți au umplut țara și s'au băgat pe unde-au găsit la muncă, trăind cu toții ai lor, Dumnezeu știe cum. Alții din ei au fost evacuați în Rusia. I-am văzut pe aceștia cînd se întorceau de-acolo, peste un an și jumătate de pribegie, cînd viața nu mai era cu putință nici în Rusia. Nu știu unde i-a mai dus. O biată turmă cu mai mulți păstori, căci între ei erau mai ales preoți! Își cărau singuri boccelele dela vaporul care-i adusese la Galați și-și duceau osînda ca niște oameni care cu osîndă erau deprinși de'a naștere.

Pe șoseaua retragerii noastre spre Onești, cirezi de vite, turme nesfîrșite de oi, erau luate cu noi în țară, de către armată. Erau oile care făceau bogăția Brețkului, sat de mocani care primăvara umpleau munții noștri cu oile la păscut, iar toamna se trăgeau spre satele lor. Erau meșteri de brînză, care bătea multe brînzeturi străine.

In 30 Septembrie dimineața la ora 5 am sosit la Onești.

Zorile acelei zile trebuiau să-mi arăte ce zile încep de-acunci pentru țară; tabloul subt care mi-am văzut țara în fuginarea acelei dimineți, a fost tabloul care de-atunci a urmărit me-

sau armata noastră, pornită cu atîta inimă voinică la războiul ei de mărire.

Pe cind îmi supravegheam convoiul meu la sosire, văd de la coada unei căruțe atîrnînd două picioare, legate deasupra genunchilor cu o frînghie, iar sus în căruță frînghia lega trupul pe care-l purtaseră odată aceste picioare. Întreb pe conducătorul căruței, ce are cel legat acolo și-mi răspunde:

— Trăiți, domnu' colonel, pe cînd mergeam noi astănoapte, aud din șanțu' șușălii unu' că mă strigă: Mă frate-meu, măi camarade, ie-mă și pe mine 'n căruță, că mă sleesc de puteri și mă prăpădesc; sînt rănit de eri și nu pot s'ajung și eu la un spital. L-am luat și l-am suit lîngă mine; mi-o cerut să-i dau să bee o lecuță de apă și i-am dat; pe urm'o zis că el s'ar culca, că nu mai poate dovedi să stee lîngă mine; i-am făcut loc și s'o lungit în căruță. Noi tot mergeam cu căruțele după d-voastră, da' eu tot grăiam cu el, că de unde-i el de loc, că unde-o fost rănit. El tot mi-o răspuns ș'o mai și grăit dela el, de lupte și de alte nacazuri. Dela o vreme n'o mai grăit și eu am socotit că el o adormit și n'am mai grăit nici eu, că, zic, să-l las să se hodinească o leacă, c'a fi și el trudit. Da' cînd dau să mă uit la el el murise. L-am legat și eu atuncea, ca să nu chice din căruță, că, zic, ce să-l las în drum? Mai bine să-l duc înainte, să aibă și el o îngropare de creștin".

Am mai îngropat mulți mai pe urmă, dar cel dintăiu nu s'a uitat. A murit cu șapte doctori lîngă el, fără să-l știe nici unul; cîți neștiuți n'au murit după aceia!

Dr. Ștefănescu-Galați

Cronica Externă

5 Aprilie 1921

Conferința dela Londra a eșuat, nu fiindcă elementele materiale cerute pentru încheerea unui acord nu existau, ci fiindcă anumite contingențe politice neprevăzute au încrucișat calculele inițiale. Evenimentele sînt prea bine cunoscute pentru a îngădui o reeditare. Interesantă prin învățămintele ce trebuesc trase dintr'însa—și ce sînt conferințele internaționale dacă nu o sursă de experiență, de cunoaștere și de înțelepciune politică—este atmosfera politică în care s'au desfășurat tratativele premergătoare rupturii. Briand a avut cel mai rigid mandat pe care l-a primit vreodată un șef de guvern. Cu riscul de a cădea, el trebuia să mențină acordul dela Paris. Eșecul conferinței nu speria pe nimeni în Franța; am putea spune chiar că era dorit. Orice reducere însă a pretențiilor fixate în Ianuarie, ar fi întîmpinat refuzul neîndurat al Camerei franceze. De aceia Briand a avut foarte puțin de discutat la Londra. Este sigur că severitatea mandatului său a exercitat cea mai puternică presiune asupra conferinței și că, în ultima analiză, a constituit cauza principală a rupturii. Conferințele în care unul din factori nu are nici cea mai mică libertate de mișcare sînt dinainte condamnate la nereușită. A discuta însamnă, în limbaj diplomatic a evolua. În fața atitudinii implacabile a lui Briand, erau două mîini care se căutau cu stăruință. Hazardul nenorocit a vrut însă ca ele să nu se poată întîlni. Era mîna lui Lloyd George și a D-rului Simons. Pe unul îl împedicau oscilațiunile oportuniste ale celei mai îndrăznețe nestatornicii, pe celalt îl stînjenea o deplorabilă lipsă de curaj și o foarte eronată tactică. Oamenii dela Londra erau parcă anume făcuți să nu se poată înțelege. Lloyd George a făcut în acea memorabilă săptămînă cele mai neînchipuite salturi. Din brațele lui Briand el ajungea până aproape de Simons, de acolo la Asquith, la Foch, pentru a se opri istovit în mrejele Lordului Northcliffe. Un joc capricios și înspăimîntător, pe care numai un formidabil talent îl poate scuza. Lloyd George este

felinul care cade întotdeauna în picioare—şi împreună cu el politica Angliei. Bietul Dr. Simons—o, diplomaţie germană!—atît de simplu în tactica lui, atît de puţin iniţiat în fondul politicei aliate, atît de intimidat de severitatea contradictorilor săi, a umblat dela început pănă la sfîrşit pe căi greşite. Cînd aliaţii erau mai strînşi, el încerca să-i pună în contradicţie, cînd Lloyd George se apropia binevoitor, Simons se ascundea la spatele guvernului din Berlin, iar cînd zarul căzuse fără putinţă de revenire, acelaşi Simons strecura ca în fraiere o propunere împăciuitoare. Şi acest om trebuia să se măsoare cu virtuoşii jongleriei politice: Briand şi Lloyd George! Hotărît, Germania nu era de invidiat la Londra.

Şi acum sancţiunile: dacă acordul s'ar fi făcut, în condiţiile în care se putea face, concesiile, fără excepţie, ar fi fost în sarcina Franţei. Prin aplicarea sancţiunilor deasemenea Anglia • cîştigă totul, pe cînd profitul Franţei rămîne foarte discutabil. Şi iată de ce: Sancţiunile au fost calculate mai mult ca un mijloc de presiune, ca o gravă apăsare asupra economiei germane şi numai în al doilea rînd ca o modalitate de a percepe sumele imputate Germaniei. Ocuparea oraşelor Dusseldorf, Dusburg şi Ruhrort este de sigur păgubitoare pentru Germania, dar ea nu măreşte cu nimic încasările aliaţilor. Cordonul vamal de pe Rin şi din estul acestor oraşe este şi el *à la longue* un mijloc de a izola regiunea ocupată de restul „Reich-ului", iar nu o sursă de venituri. Cele cîteva milioane de mărci hîrtie ce vor fi încasate în cazul cel mai bun de agenţii vamali ai antantei, din zona ocupată, nu pot cădea în cumpănă pentru lichidarea socotelilor de miliarde ale Comisiunei Reparaţiunilor. *Rămîne sancţiunea* a treia care este şi cea mai serioasă: *Taxa asupra mărfurilor germane.* Ea foloseşte numai Angliei. În adevăr, Anglia în calitatea ei de creditoare de rangul al doilea şi de importantă clientă a Germaniei găseşte în impozitul de 50 la sută toate avantagiile. În ipoteza ca statul german ar primi să ia asupra sa impozitul care loveşte pe exportatorii săi—lucru pe care până acum a refuzat să-l facă—comerţul cu Anglia va continua cu intensitatea dinainte, aducînd finanţelor britanice pe lîngă mărfuri eftine, încasări importante şi directe în contul reparaţiunilor. În cealaltă ipoteză, adică în cazul că taxa va fi suportată de exportatorii germani, orice legătură de negoţ cu Anglia va fi împedicată. Dar şi atunci Englezii vor avea satisfacţia de a fi dat producţiei germane o lovitură grea. Cu Franţa lucrurile se schimbă. Ea este o prea neînsemnată clientă şi o prea mare creditoare pentruca taxa de export să-i aducă venituri vizibile sau să păgubească pe comercianţii germani.

Pentru Italia sancţiunile sînt ca şi inexistente. Contele *Sforza* a reuşit deabia să obţină aprobarea parlamentului italian pentru asocierea sa la hotărîrea dela Londra. În nici un caz însă camera dela Roma nu ar vota o participare activă la acele represalii. Întreruperea comerţului cu Germania ar arunca Italia într'o criză foarte periculoasă. Ea trebue de-aceia să fie exclusă din domeniul posibilităţilor.

Germania însăşi se va resimţi fără îndoială, pe urma măsurilor aliate. Izolarea provinciei renane şi stînjenirea unei părţi a comerţului exterior, vor micşora resursele ei şi vor tăia posibilităţile ei de refacere. Ele prezintă totuşi desavantagii mai mici decît reparaţiunile pretinse de aliaţi. Ce dovadă mai evidentă ar putea fi dată decît ultimul discurs ţinut de D-rul Simons la Londra în care declara că ar oferi bucuros, ca modalitate de plată, o taxă însemnată asupra exportului german, adăugînd însă că regretă că această propunere a fost discreditată în opinia publică germană ca fiind cuprinsă în sancţiunile ce trebuesc aplicate Germaniei. Aşa dar dacă aliaţii nu vor recurge, după cum se anunţă, la alte mijloace de presiune, nu Germania va fi cea interesată pentru reluarea tratativelor.

Nu putem trece peste acest punct fără a examina atitudinea pe care Romînia a luat-o în chestiunea sancţiunilor. Este drept că până acum ne aflăm numai în faţa unor intenţii, dar—dat fiind modul de legiferare al parlamentului actual—există toate probabilităţile pentru înfăptuirea acelor intenţii. Pe cît se ştie, guvernul nostru a fost invitat în mod formal să îmbrăţişeze taxa asupra mărfurilor germane. Guvernul francez şi cel englez, dela care pornea sugestia, urmărea—evident—nu numai să agraveze prin participarea noastră efi acitatea sancţiunilor, ci mai ales să profite de ocazie pentru a înlătura concurenţa pe care mărfurile germane o făceau celor franco-engleze pe piaţa noastră. Faţă de d. Take Ionescu invitaţia a fost suficientă, pentruca d-sa să îmbrăţişeze cu ferventă oarbă taxa prohibitivă. Consiliul de miniştri, cu încercata lui pricepere în materie de politică economică, nu s'a învrednicit să discute utilitatea măsurii. Astfel că în acest moment se lucrează la adaptarea legilor corespunzătoare din Franţa şi Anglia. Peste foarte scurt timp parlamentul nostru va fi chemat să voteze această lege cu putere retroactivă, întrucît efectele ei încep să curgă din ziua de 8 Martie, cînd au intrat în aplicare sancţiunile. Nu ştim dacă vre-un glas autorizat se va ridica acolo pentru a critica măsura; dar spre ruşinea presei politice şi economice, trebue să spunem că nu am văzut nici-un rînd care să privească chestiunea prin prisma intereselor noastre.

Această atitudine poate fi calificată drept o rătăcire patriotică. Nu este vorba aici de „fidelitate faţă de aliaţi" sau de „germanofilie". Nu e nici măcar o chestiune politică, ci una absolut şi exclusiv economică—şi încă de importanţă vitală. Condiţiunile schimbului actual, situaţia transporturilor şi necesităţile vieţii fac ca Germania, Cehoslovacia şi Austria să fie furnisorii noştri cei mai eftini şi mai promţi.

Reluarea unor legături intense cu aceste state dunărene a avut în ultimul timp efecte îmbucurătoare asupra comerţului nostru. Nimeni nu poate furniza mai eftin ca Germania. De-ar fi să amintim numai locomotivele pe care le-am cumpărat acolo şi cele pe care le-am reparat pe preţuri care desfid orice concurenţă, ar fi suficient pentru a învedera interesul care ne leagă *acum* de păstrarea acestor legături.

Ni se cere cu seninătate să renunţăm la marfa eftină pentru a face un loc liber şi nediscutat produselor mai scumpe din Anglia şi poate din Franţa. Dar care pot fi foloasele unei asemenea renunţări? Ele nu există. Căci orice taxă percepută de noi va fi vărsată Comisiunii de Reparaţiuni de unde nu ne va reveni decît o infimă cotă parte. Dar se va obiecta: Solidaritatea faţă de aliaţi. Răspundem: Mai poate fi vorba de aşa ceva, după pilda Italiei? Şi sîntem noi mai bogaţi decît Italia pentru a fi mai generoşi decît ea? Nu,

aplicarea la noi a taxei asupra mărfurilor este o crimă în contra vieții comerciale romîne. Efectele funeste nu vor întîrzia să se producă.

*

Incercarea de a pune capăt la Londra echivocului oriental s'a terminat cu așteptatul insucces. Revizuirea tratatului de Sèvres, care nu este decît un desiderat, nu se putea face în 6 zile. Chestiunea orientală este o problemă de secole, complicată acum de concupiscențele multiple și antagonice ale statelor apusene. Aceste state s'au așezat la sfat cu delegații orientali, fără a fi în prealabil înțelese între ele. Cum erau ei atunci să impună o soluție? Fiecare lucra acolo pe socoteală proprie, după simpatiile și inspirațiile momentane. A fost un spectacol nemaivăzut de grotesc. In cîteva zile s'au ventilat acolo o mulțime de proecte, din care unul mai utopic decît altul. Se poate spune că nu a fost o conferință, ci o succesiune de dialoguri. Intr'un salon, d-l Lloyd George discuta în *tête-à-tête* cu ultimul lui adept, d. Kalogheropulos. Intr'altul d. Briand nu mai putea să se despartă de limbajul rafinat și de verva încîntătoare ale manieratului Bekir Sami Bey, reprezentantul acelui guvern revoluționar pe care Franța îl considerase până atunci ca un cuib de briganzi. Iar contele Sforza se mulțumea să mîngîie reumatismele bătrînului mare vizir Tevfik Pașa. Dealtfel trebue amintit din capul locului că guvernul de drept din Constantinopol a cedat tot timpul rangul în fața reprezentanților guvernului de fapt din Angora.

Să mai descriem propunerile care, după o experiență de cîteva ceasuri au fost înmormîntate definitiv în arhivele *Consiliului Suprem*? Ele tindeau în primul rînd la aplanarea diferendului greco-turc, adică la chestiunea Thraciei orientale și a Smyrnei. Pe al doilea plan veneau problemele financiare și raporturile politice dintre marile puteri ca semnatari ai acordului tripartit, prin care-și împărțeau cunoscutele zone de influență deoparte și guvernul otoman de alta. Acest ansamblu de chestiuni constituia aceia ce se numea „Revizuirea tratatului" S'a început atunci un adevărat *chassé—croisé* între partida anglo-greacă și cea franco-italo turcă. Soluția anchetei internaționale în Thracia și Smyrna căzu, pentrucă nu convenea celei dintâiu. D. Kalogheropulos invocă refuzul bine motivat al guvernului. Ce rațiune—spuneau Grecii—poate să aibă o anchetă nouă, din moment ce tot aliații daseră soluția conținută în tratatul de Sèvres și încă pe baza celor mai minuțioase date statistice? In realitate, anchetele nu erau decît pretexte pentru a smulge din mîna Greciei teritoriile ce-i fuseseră atribuite subt regimul venizelist.

După căderea acestei soluțiuni pe care ambele delegațiuni turcești o acceptaseră, se imagină o alta. Ea pleca din tabăra anglo-greacă. Se propunea de astădată de a lăsa neatins regimul Thraciei, de a reda Constantinopole în depilna stăpînire a Sultanului, de a reduce controlul internațional și dezarmarea strîmtorilor, dînd și Turciei acces la comisiunea de control și în fine de a modifica statutul Smyrnei. Orașul și portul aveau să rămînă subt ocupație elină, iar vilaetul, așezat din nou subt suveranitate turcească și păzit de o jandarmerie locală comandată de ofițeri aliați, avea să fie adminis-

trat de un guvern creștin. După cum se vede, o soluțiune complicată și foarte puțin măgulitoare pentru Turci. Kemaliștii refuzară propunerea subt motiv că nu aveau împuternicire să o discute. Rămînea ca adunarea națională din Angora să se pronunțe. Astfel se sfîrși conferința orientului. Asia-Mică era iarăși lăsată la bunul plac al fiecăruia, iar tratatul dela Sèvres, despre a cărui ratificare nici nu s'a adus vorba, rămînea definitiv condamnat.

Numai Franța consecuentă în simpatia ei pentru Turci reuși să încheie cu Bekir Sami Bey un armistițiu important prin care se punea capăt ostilităților din Cilicia. Trupele franceze aveau să fie retrase, iar prizonierii înapoiați. Subt raportul economic, acordul conține o reglementare a exploatării liniei ferate spre Bagdad. Până în acest moment însă, acordul franco-turc, sărbătorit la Paris ca un strălucit succes, nu a putut fi pus în aplicare, deoarece nu a fost ratificat de parlamentul din Angora. Se pare de altfel că Franța a încercat să impună cîteva condiții suplimentare, printre care și ruperea legăturilor dintre Kemaliști și bolșevici.

La cîteva zile după sfîrșitul conferinței, pe cînd d. Kalogheropulos se mai afla la Londra, trupele grecești dela Brussa și Smyrna, întărite prin contingentele mobilizate în patrie, reîncepură războiul cu Turcii. Sprijinul britanic este în afară de orice discuție. Cu toată îndîrjita rezistență întîmpinată din partea Turcilor, nu este exclus ca Grecii să țină promisiunea de a ajunge la Angora, dar sacrificiile pe care le va necesita această înaintare vor fi considerabile. Și care va fi folosul? Desigur că Grecia constantiniană va avea în activ o victorie impunătoare, dar teritoriile ocupate vor fi menținute cu greu. Turcii nu se vor liniști decît în clipa cînd li se va lăsa acolo—la ei acasă—libertatea de a dispune de țara lor. Cum acest lucru nu se va întîmpla așa de curînd, orientul va rămînea în fierbere și va impune puterilor multe deliberări laborioase.

*

Anunțarea conferinței dela Reval și vizita Prințului Sapieha au dat în ultimul timp prilej d-lui Take Ionescu să ia în cercetare legăturile noastre cu nordul și răsăritul. Tratativele cu ministrul de externe polon s'au desfășurat în cadrele fixate în prealabil la Paris. Ele aveau numai un singur scop logic: încheerea unui acord politico-militar pentru apărarea reciprocă față de Rusia. Partea cealaltă, în legătură cu acel fruct al unor ambiții bătrînești care este „Mica Intelegere", era dinainte condamnată. Polonia nu vrea să audă de așa ceva. Ei bine, cu tot misterul păstrat—conform vechilor tradiții din Palatul Sturza—acel acord a fost încheiat. Despre existența lui ne-a informat tocmai din Barcelona un confident al ministrului de externe: d. Iancovici. La facerea lui, s'a luat probabil de model acordul franco-polon care a fost dat publicității. Pentru Polonia el constitue, evident, o garanție; dar admițînd că Romînia s'ar vedea atacată de soviete, își închipue cineva că Polonia va rupe de dragul nostru tratatul dela Riga care a fost deabia semnat?

După o lungă și inutilă chibzuință, guvernul a anunțat solemn că va trimite la Reval delegați pentru a stabili cu Litvinov programul unei conferințe generale cu sovietele. A trecut de atunci o bu-

nă bucată de vreme, în timpul căreia bolșevicii au înfruntat cu succes răscoala dela Cronstadt și au încheiat, pe lîngă pacea cu Polonia, importantul acord economico politic cu Imperiul Britanic. Guvernul însă, în așteptarea cine știe cărui miracol, tergiversează. Ni se spune acum că delegații noștrii vor pleca după Paști.... ou ⁄à la Trinité. Este și aceasta o politică, dar mai orientală chiar decît a istețului Bekir Sami Bey.

Plebiscitul din Silezia, așteptat cu vie nerăbdare nu numai de cele două state interesate, ci de toate puterile care au o cît de vagă creanță asupra Germaniei, a dat rezultate care fac partajul provinciei aproape imposibil. In adevăr, afară de cercurile Rybnik și Pless care au dat o sensibilă majoritate Poloniei și de cercurile Lublinitz, Rosenberg, Krenzburg, Oppeln, Neustadt, Kosel, Leobschutz, și Ratibor, care s'au pronunțat în mod neted pentru Germania,—în regiunile cele mai importante industrialicește s'au înregistrat voturi aproape egale la număr pentru amîndouă țările. Cum însă Germanii locuesc mai mult în orașe, pe cînd Polonezii fără a fi mai numeroși sînt răspladiți la sate, este aproape sigur că Comisiunea Interaliată se va pronunța în favoarea Poloniei, făcînd poate Germaniei oarecare concesii temporare.

Pentru judecarea încercării de restaurare a vechii dinastii în Ungaria, ne lipsește încă perspectiva. De pe acum însă este clar că ambiția temerară a tînărului monarh și pornirile neertat de provocătoare ale politicianilor maghiari nu vor putea fi calmate decît printr'o intervenție forțată, fie subt forma blocadei, fie subt acela mai drastică, mai costisitoare și mai puțin comodă, a unei acțiuni militare. Această intervenție va trebui să aibă loc chiar în contra voinței unor anumite cercuri din statele aliate, care sprijină pe ascuns uneltirile dela Budapesta. Numai așa se va pune capăt acestei amenințări permanente.

Adaos:

15 Aprilie 1921

A fost nevoe de foarte puțină vreme pentruca Franța să-și dea samă de ineficacitatea sancțiunilor. Germania nu fusese impresionată sau cel puțin nu avea aerul. Din cîteva măsuri de circumstanță, ea reușise să ocolească efectele penalităților aplicate. După ruptura de la Londra, cercurile conducătoare dela Berlin nu mai dădeau nici un semn de viață. Este drept că încercările lor de a provoca o intervenție a Consiliului Ligii Națiunilor și a Statelor-Unite au dat greș, dar aceste eșecuri nu-i silisera încă să capituleze.

Dimpotrivă, nota prin care Comisiunea *Reparațiunilor* pretindea achitarea vărsămîntului de 20 miliarde, primi un răspuns mult mai puțin conciliant decît cele anterioare.

Ce era de făcut? Prelungirea acestei situații devenea intolerabilă. Ea nu apropia cu nimic aplicarea tratatului, ci dimpotrivă o lăsa în suspensie. Trebuia găsit un mijloc pentru a eși din punctul mort. Acest mijloc d. Briand îl găsi în apropierea marei scadențe de la 1 Maiu 1921. La această dată Comisiunea Reparațiunilor va avea de prezentat socoteala definitivă cuprinzînd totalul pagubelor precum și epocile și modalitățile achitării. Cum este foarte puțin probabil ca Germania să accepte fără rezerve această socoteală, care nu poate fi

inferioară acordului dela Paris, puterile vor avea toată libertatea de a lua orice fel de măsuri coercitive. Articolul 18 din anexa II la secțiunea 1 din partea VIII, care este aplicabil în acest caz, este formulat în modul cel mai larg. Il reproducem în întregime:

„Măsurile pe care puterile aliate (și asociate) vor avea dreptul să le ia în caz de neexecutare voluntară de către Germania, și pe care Germania se obligă a *nu le considera ca acte de ostilitate*, pot să cuprindă acte de prohibiri și de represalii economice și financiare și, în general, *orice alte măsuri* pe care guvernele respective le vor putea considera ca fiind dictate de împrejurări".

Este în afară de orice îndoială că aliații și, în caz extrem, Franța pe socoteala proprie, vor uza în mod sever de aceste drepturi. Căci oricare ar mai fi propunerile pe care Germania le-ar prezenta înainte de 1 Mai, este neprobabil ca Briand să mai poată retracta cuvintele dure pronunțate la Senat și la Cameră. Și care va fi situația după acela?

Două sînt posibilitățile. Sau că Germania să accepte pur și simplu socoteala, sau că Puterile să se facă încasatori ai propriei lor creanțe. Rezolvă însă aceasta problema Reparațiunilor? Hotărît, nu. Pentrucă nici din silă, nici de bună-voe Germania nu va putea plăti. Deabia atunci puterile se vor ciocni de pragul de sus, care este absurditatea tratatului dela Versailles. Ar trebui să mai dau soluția. Prietinul meu Suchianu, prin remarcabilul studiu început în numărul precedent, mă scutește de această sarcină. Lucrurile nu pot fi spuse mai lămurit și mai temeinic decît a făcut-o el.

Eugen Filotti

Cronica științifică

Soarele gigantic Betelgeuse

— O descoperire astronomică senzațională —

Până acuma vre-o 20 de ani, se credea că soarele cel mai uriaș din Univers ar fi *Arcturus*, stea galbenă strălucitoare, vizibilă în direcțiunea oiștei Carului mare. Volumul lui Arcturus e de *20.000* de ori mai mare ca al soarelui, deci de *26 miliarde de ori cît volumul* Pămîntului și, totuși, acest soare plutește în spațiu, mai ușor ca o pană, cu o iuțeală amețitoare de 435 kilometri pe secundă, însoțit de tot cortejul său de planete și omeniri.

Nu trecură decît vre-o 5 ani dela măsura lui Arcturus și un inginer englez, Gore, care era în același timp și un astronom de samă, găsi prin calcul un soare și mai mare, steaua *Canopus* din constelația Navei. Canopus (se observă numai pe cerul emisferului de sud) e cea mai frumoasă stea după Sirius; dar pe cînd Sirius e un soare apropiat și foarte modest (doar de vre-o 50 de ori mai mare ca soarele nostru). Canopus tronează la o depărtare enormă și face să se resimtă în întregul univers masa lui formidabilă, a cărei volum e de *2.400.000* de ori mai mare ca volumul soarelui! Walkey, tot un astronom englez, a socotit că distanța până la Canopus e de 489 ani de lumină (lumina străbate 300.000 km. pe secundă) și a emis părerea, justificată pe unele calcule, că acest astru gigantic ar fi poate centrul universului nostru sideral.

Gloria lui Canopus a fost de curînd eclipsată de savantul astronom *Michelson*, care a descoperit un soare și mai fantastic. E steaua *Betelgeuse (alfa* din Orion), stea de culoare roșie intensă, cea mai strălucitoare stea a Orionului. Cîți oameni n'au privit pe Betelgeuse fără să le treacă măcar prin minte că acest punct ceresc e un soare și încă atît de uriaș?

Până acum doi ani nu se cunoștea decît distanța a vre-o 80 de stele, cele mai apropiate. Restul miliardelor de stele fiind la depărtări atît de mari, astronomii nu le mai puteau măsura cu mijloacele rudimentare de măsură. Poate nu am fi cunoscut niciodată taina grandoarei lui Betelgeuse și depărtarea enormă a nebuloaselor, dacă *Michelson* n'ar fi descoperit în 1919 o nouă metodă pentru măsura distanțelor celor mai mari a abisurilor cerești. Această metodă, ba-

zată pe spectroscopie, e considerată de învățații de frunte ca una din cele mai mari descoperiri ale științei omenești.

În urma măsurătorilor făcute în cursul anului 1920, Michelson a găsit că Betelgeuse e la o depărtare de 1100 ani de lumină și volumul lui e de 17 ori mai mare ca al lui Canopus, adică de *40 milioane de ori mai mare ca Soarele!*

Nici o minte omenească nu poate cuprinde astfel de dimensiuni fantastice și, pentru a le tălmăci spiritului nostru, trebue să recurgem la proporționarea cu mărimi minuscule, perceptibile pentru orizontul nostru microscopic. M'am amuzat să fac această proporționare și am găsit cifre surprinzătoare.

Știam că soarele e de 1.300.000 de ori mai mare ca Pămîntul și Betelgeuse e de 40.000.000 de ori cît soarele; prin urmare Pămîntul e de *52.600.000.000.000* de ori mai mic decît Betelgeuse. Se poate vedea din această cifră că Pămîntul este atît de mic față de Betelgeuse cît o furnică față de 50.000 elefanți uriași! *

Dacă am reprezinta volumul Pămîntului printr'un fir de nisip de $^1/_{20}$ dintr'un milimetru cub (abia vizibil cu ochii liberi), pentru a avea imaginea lui Betelgeuse ne-ar trebui 100 movile de nisip, fiecare movilă avînd un volum de... 10 metri cubi.

Dacă am îndrăzni, însă, să acordăm Pămîntului dimensiunea unui bob de grîu, ne-ar trebui peste 50 trilioane de boabe, adică 100.000.000 de saci, fiecare sac cuprinzînd o jumătate de milion de boabe. Abia ne-ar ajunge recolta mondială a grîului! Și dacă am vrea poate să transportăm „*Pămîntul*" și „*Betelgeuse*", ne-ar ajunge o furnică să transporte bobul-Pămînt, dar ne-ar trebui 1000 de trenuri, de cîte 1000 vagoane fiecare pentru a transporta pe „Betelgeuse", admițînd că fiecare vagon ar putea duce 100 de saci.

Pentru a mi da samă mai bine de mărimea și depărtarea lui Betelgeuse, am încercat să fac o hartă cerească redusă la o scară atît de mică încît Pămîntul să fie reprezintat printr'un cerc cu un diametru de o zecime de milimetru, adică cu un punct abia vizibil cu lupa. Dintr'o trăsătură de condei am observat însă că mi-ar trebui o coală de hîrtie... de 3 ori mai mare ca suprafața pămîntului, pentruca păstrînd proporția să reprezint soarele printr'un cerc de 11 milimetri în diametru, la o depărtare de 1,16 m. de punctul-Pămînt, *alfa din Centaur* (steaua cea mai apropiată) printr'un cerc ceva mai mărișor la o depărtare de 320 km., *Canopus*, soarele uriaș, printr'un cerc cu diametrul de 2,1 m. la o depărtare de 35.000 km. și *Betelgeuse*, gigantul Universului, printr'un cerc de 4,75 m. (diametrul său fiind de 350 ori mai mare ca al soarelui) situat la 120.000 km.** de bietul punct-Pămînt

Pămîntul nostru e atît de mic încît un tren accelerat, care face 100 km. pe oră, ar putea să-l înconjoare în 15 zile. Dacă ar exista și pe Betelgeuse un tren, care ar avea o iuțeală de 10 ori mai mare i-ar trebui nu mai puțin de 166 de ani pentru a înconjura uriașa lui circomferință. Și gravitatea pe Betelgeuse e de 50.000 de ori mai puternică ca la noi!

Din aceste mici calcule se poate dar vedea că Pămîntul cu

* Nu-e nici-o exagerare în acest calcul. Presupunem că volumul unei furnici e de 5 milimetri cubi și volumul unui elefant uriaș ar fi 5 metri cubi, deci 1 elefant ar fi mare cît 1 bilion de furnici și 50.000 elefanți ar fi cît 50 trilioane furnici.

** Circomferința Pămîntului la equator e de 40.000 km.

toată Omenirea și istoria lui înseamnă de mii de ori mai puțin în Univers decît cel mai neînsemnat fir de nisip aci pe Pămînt. Și totuși acest nimic e totul, pentrucă îl locuim.. noi oamenii și firește, pentru îngustimea cugetării ce ne-a hărăzit lupta cea grea a existenței, războaiele și celelalte îndeletniciri, Universul întreg nu are nici cea mai mică importanță, cu toți sorii lui fantastici, cu toate miriadele de planete și omeniri. *

Opera fundamentală a lui Einstein

In 1916 A. Einstein a publicat o broșură de 60 pagini **, care cuprinde cea mai mare revoluție a științei dela Copernic pînă astăzi.

Puțini oameni pot citi această carte, pentrucă Einstein întrebuințează calculul vectorial și numai matematicienii, familiari cu *tensorii* de ordin înalt, pot urmări calculele lui, bazate pe teoria generală a *covariantelor* prin care Einstein își transportă pe cei cîțiva muritori fericiți în sferele quadrudimensionale ale geometriei *ne-euclidiene*.

---

* Astronomul *H. Gernsback* dă următoarele cifre în revista *„Science and Invention"* din New-York (Vol. VIII. Febr. 1921):

Un om cîntărește pe Pămînt aproximativ 250 pounds (cam 75 Kg.). Transportat în soare acelaşi om ar cîntări 4146 pounds, sau mai bine de 2 tone. Aceasta se datorește forței de gravitație și de aceia în lună acelaşi om n'ar mai cîntări decît 25 pounds (vre-o 12 kg.)! Dacă, însă, omul nostru ar putea fi transportat în Betelgeuse ar cîntări 2.491.146 pounds sau 1212 *tone*, admițînd că Betelgeuse ar avea aceiaşi densitate cu a soarelui.

Presupuneți că ați trăi pe Betelgeuse și ați avea un prieten domiciliat în cealaltă margine a globului și că ar exista un fir telefonic care v'ar permite să comunicați cu acest prieten; abia după 42 minute ar putea să vă audă, deși electricitatea parcurge aproape 300.000 km. l sec. așa că în loc să stați cu receptorul în mînă ați putea să vă plimbați cel puțin o oră și cînd vă înapoiați la telefon tocmai va sosi și vocea prietenului Dv.

Betelgeuse e de 52.630.000.000.000 de ori mai mare ca Pămîntul. Dacă am încerca să numărăm miliardele de globuri ce ar reprezinta volumul lui Betelgeuse și dacă am putea număra aceste globuri (cum numărăm nucile), 100 pe minut, ne-ar trebui *1 milion de ani* pentru a le număra fără a uita că fiecare glob are mărimea Pămîntului!

Acest din urmă calcul al lui Gernsback e cel mai înțelegător pentru mintea noastră, de oarece raportul dintre mărimea lui Betelgeuse și cea a Pămîntului e dat în funcție de *timp*, care avînd o singură dimensiune impresionează mai puternic imaginația noastră decît proporționările făcute în funcție de *spațiu*.

Din calculele noastre în funcție de spațiu impresionează mai repede imaginația exemplul cu privire la *transportul* „Pămîntului", pentru care ne-ar ajunge drept vehicul o furnică, în timp ce pentru Betelgeuse ar trebui sa rechezițional toate treaurile omenirii. Bineînțeles acest calcul e relativ, de oarece am considerat volumul și nu masa; dacă am considera masa, cifrele ar fi de cîteva sute de ori mai mici, totuși ar fi fantastice.

** A. *EINSTEIN* „Die Grundlage der allgemeinen Relativitätstheorie" (Bazele teoriei generale a Relativității), vol. 64 pag. Editura Johann Ambrosius Barth, Leipzig 1916, extrasă din „Annalen der Physik" (vol 49, 1916).

Nu ca o simplă curiozitate fac recenzia acestei cărți a lui Einstein și desigur cetitorii nu-mi vor face imputări, dacă vor găsi în această recenzie de două pagini poate 100 de cuvinte „necunoscute". Desigur, pentru a înțelege pe deplin *filozofia* măreață a *fizicianului* Einstein trebue să fii *matematician* de forță și să fii în curent cu progresele *astronomiei* moderne. Filozofia nouă a lui Einstein nu poate fi înțeleasă decît doar în cercurile specialiștilor și într'un grad mai mic la o distanță apropiată de aceste cercuri savante. Numai cu *bunul simț* nimeni n'ar putea să-l înțeleagă pe Einstein, pentrucă lumea lui *reală*, descoperită prin calcul în vîrful condeiului, diferă cu totul de lumea percepută de simțurile noastre.

Să ne gîndim bunăoară la sforțările depuse veacuri de spiritul omenesc pentru a putea înțelege relativitatea noțiunilor „sus" și „jos". Dacă astăzi și copiii din școala primară își pot da seama că ceiace este *„sus"* pentru locuitorii emisferiul boreal e *„jos"* pentru locuitorii dela antipozi, ba noi înșine ocupăm în spațiu poziții diametral opuse la fiecare 12 ore, pe vremea lui Columb însă, cele mai mari capete „savante" nu puteau pricepe o astfel de „nebunie"! Poate nici astăzi n'am crede că lumina albă e compusă din 7 culori (plus altele invizibile) dacă n'am cunoaște prisma și discul lui Newton.

Dacă ne putem da seama cu ajutorul rațiunii de antipozi și lumina albă, generațiile viitoare, care se vor naște cu o inteligență mai mare ca a generației de astăzi și vor avea o cultură științifică superioară, vor putea înțelege în mod foarte natural teoriile lui Einstein și vor invidia veacul nostru care a dat un astfel de geniu.

In primul capitol al micii sale *broșuri*, Einstein face cîteva observațiuni asupra principiului relativității *„speciale"*, bazată — după cum se știe — pe postulatul mecanicei lui Galileu și Newton. In virtutea acestui principiu legile mecanicei sînt aceleaşi, fie într'un sistem fix (imobil în spațiu), fie într'un sistem animat de o mișcare de translație (mișcare în linie dreaptă). Fizica nu va fi, însă, aceiaşi în ambele cazuri.

Bazat pe cercetările lui Lorenz, Einstein lărgește postulatele Relativității speciale și, introducînd coordonata timpului ca a patra dimensiune, constitue astfel ca Minkowski, un domeniu al spațio-timpului *(Raumzeitgebiet)*. In acest domeniu introduce „calculul diferențial absolut" la problemele Fizicei teoretice, servindu-se de studiile lui Gauss, *Riemann* și Christoffel asupra problemelor geometriei neeuclidiene. Pentru a studia literatura matematică, atît de vastă că nu ajunge nici-o viață de om, Einstein a fost inițiat de prietinul său *Grossmann*, un celebru matematician, care l-a ajutat în studiul literaturii neeuclidiene și la rezolvirea ecuațiilor cîmpului gravitic. De altfel Einstein nu a avut la început o pregătire matematică specială, de oarecea făcut simple studii de inginerie la o școală politechnică și printr'o întîmplare fericită, în loc de a ajunge un oarecare inginer, mediocru poate, a ajuns cel mai mare inginer... al Universului, construind o lume nouă, dincolo de orizontul simțurilor noastre umile.

Pentru a înțelege lumea *curbă*, neeuclidiană, în care nu mai există *infinit*, pentrucă nu există *spațiu* și *timp* separate, ar trebui să avem spiritul superior al supra-omului din romanul lui Wells, care percepe timpul ca o a patra dimensiune a spațiului. Altfel, trebue să rătăcim în labirintul *tensorilor* lui Einstein, să ne dăm seama de quadruvectorii *contravarianți* și *covarianți*, să ne ridicăm mintea la

rangul tensorilor de ordin înalt şi, dupăce vom înţelege bine şi modul de formare al tensorilor prin diferenţiare, teoria *invarianţilor*, tensorul covariant, contravariant, mixt şi antisimetric, multiplicaţia externă şi internă a tensorilor, „*întinerirea*" unui tensor mixt (a nu se confunda cu „întinerirea" lui Voronoff) *, teoria *scalarilor*, invarianţii volumului şi cîte altele, vom putea abia „percepe" caracterele hiperbolice ale Continuumului spaţio-timpului (*Raumzeitlichen Kontinuum*) şi vom avea pregătirea necesară pentru înţelegerea teoriei cîmpului gravitic, cea mai mare descoperire a lui Einstein, dedusă din extinderea principiului relativităţii.

Einstein porneşte dela principiile expuse mai sus şi prin rotaţia vectorilor covarianţi ajunge la cîmpul gravitic, dupăce introduce bineînţeles noţiunea tensorului de energie a materiei prin postulatul Relativităţii. Bazat pe ecuaţiile fluidelor adiabatice, fără *frecări*, stabilite de *Euler*, reprezintînd presiunea şi densitatea acestor fluide prin 2 scalari, Einstein stabileşte tensorul simetric contravariant ca tensor de energie al lichidului şi, considerînd apoi tensorii covarianţi şi mixt, obţine ecuaţiile hidro-dinamice ale lichidelor în teoria generală a Relativităţii. Odată aceste lucruri stabilite, Einstein studiază generalizarea făcută de Minkowski asupra ecuaţiilor lui *Maxwell* cu privire la cîmpul electromagnetic în vid, în analiza vectorială cu 3 dimensiuni şi extinde această generalizare, stabilind componentele de energie a cîmpului electromagnetic pentru a ajunge în sfîrşit la *generalizarea legii atracţiunii universale a lui Newton*. Această generalizare e cea mai mare descoperire a veacului nostru.

Consecinţele deduse din noua teorie a Relativităţii (*Relativitatea generală*) sînt următoarele:

1) *Razele de lumină deviază în vecinătatea masselor de materie.*

2) *Periheliul orbitelor planetare e supus unei rotaţiuni (iuţeala de mişcare fiind considerată ca o massă adiţională).*

3) *Bandele spectrului solar deviază către roş într'un cîmp de forţe gravitaţional.*

Acest din urmă criteriu n'a putut fi încă verificat. In schimb verificarea primei consecinţi cu ocazia eclipsei totale de soare dela 29 Mai 1919 (observată în America de Sud) a făcut ca teoria Relativităţii să ajungă atît de populară încît într'un interval numai de 1 an de zile Einstein, cunoscut mai înainte doar în cercurile specialiştilor, a ajuns învăţatul cel mai cunoscut de pe întreaga planetă.

L. Florin.

---

* In discuţii „savante", am avut prilejul să aud despre „*teoriile*" lui Steinach şi „*glandele*" lui Einstein. Aceia nu trebue confundată „întinerirea" tensorilor (expresie matematică) cu întinerirea lui Voronoff şi Steinach.

Recenzii

M. Beza, *O viaţă*, roman, Socec, 1921, Bucureşti.

In supraproducţia de romane care a invadat în ultimul timp piaţa noastră literară, iată unul care merită desigur să fie remarcat, deşi prin proporţiile reduse ca şi prin acţiunea lui puţin complicată, el e mai degrabă o lungă nuvelă.

Subiectul e luat din viaţa aromînilor, mediu interesant, exotic cu un pronunţat colorit local.

Mia e nevasta lui Petre a lui Coladin, taxidar odată, acum negustor bogat într'un sat cuibărit în creştetele munţilor dar aproape de drumul călătorilor spre iarmaroacele din vale. Gospodină şi muncitoare, ea îşi duce mulţumită viaţa alături cu soţul şi cu fiica ei Tana. O singură mîhnire o chinueşte uneori. Sora ei Vicea, cu patru ani mai tînără, cu care copilărise şi trăise totdeauna împreună, a dispărut într'o noapte, fără de urmă. Svonurile spuneau că ea ar fi fugit în lume cu un haiduc, al cărui nume era vestit prin partea locului, Oruiu. Doisprezece ani au trecut fără ca Mia să afle ceva despre Vicea. Tana e fată de măritat acum şi părinţii ei se hotărăsc s'o dea lui Nache Beca. Pentru întîia oară Mia primeşte atunci printr'un chiriglu o ştire dela Vicea: urări pentru nunta fetii. Mai tîrziu află dela Pande croitorul, că sora ei şi Oruiu, fuseseră cununaţi în taină de un călugăr, iar dela nişte călători, că dînşii trăesc subt alt nume în tîrgul Săruna, unde voinicul de odinioară ţine acum o brutărie. Surorile încep a-şi scri una alteia şi, după îndemnul Miei, peste cîţiva ani Vicea se întoarce pentru cîtva timp în satul natal, unde povesteşte surorei ei trecutul ei întunecat şi vede pe cei trei copii ai Tanei. Intoarsă la Săruna, ea moare în curînd şi Oruiu rămas singur, deşi îmbătrînit, îndemnat de unul din tovarăşii lui de altădată, pe care-l întîlnise din întîmplare, ia din nou calea codrului.

Soţul Tanei, Nache Beca, negustor de tutunuri, veşnic pe drum, moare pe neaşteptate într'una din călătoriile lui, la Odessa. Afacerile lui rămîn încurcate şi tovarăşul lacom, Chirana, vrea să se folosească de slăbiciunea şi neştiinţa Tanei pentru a pune mîna pe partea cuvenită copiilor. Dar ea refuză să dea semnătura cerută şi începe un proces lung, în cursul căruia sărmana văduvă moare şi dînsa în străinătate. Cei doi băeţi care rămăseseră, făcuseră studiile la Haiki, iar fata Pasia în pensionul de călugăriţe din Pole. Orfanii trăiau acum retraşi de larma tîrgului şi cei doi fraţi duceau înainte procesul cu îndîrjire. Indurerată de moartea fetei, bunica scrie des nepoţilor din satul ei depărtat şi îi cheamă mereu la dînsa. Dar ei tot amînă plecarea, din cauza procesului şi a drumurilor prin munţi, primejdioase pentru oamenii cu avere. In sfîrşit bătrîna, sfătuită de Co-

'adia, se hotărăște să pornească ea la tîrg, deși nu eșise niciodată din satul ei, deși nu văzuse încă trenul. Cunoscuți din sat îi înlesnesc călătoria. La Sărună ea cercetează casa în care trăise și murise Vicea și ajunge însfîrșit la nepoți. Aici ea plînge pe mormîntul Tanei, care murise c'o mare dorință neîmplinită. Dînsa ar fi voit să vadă măritată pe Pasia și în scrisorile ei vorbise bătrînei despre un tînăr din satul lor, Ghiușu a lui Temu, a cărui familie era acum în Pole; iar el se întorsese de curînd doctor din Franța. Bătrîna se hotărăște să facă cu orice preț fericirea fetei; ea deschide vorba cu Pasia și înțelege că fata îl vrea. La întoarcerea ei în sat, Mia se oprește la familia lui Temu, unde pune la cale căsătoria. Tinerii care se cunoșteau din copilărie, se revăd, se iubesc, se iau și dorința moartei e astfel împlinită.

Deși compusă pe alocuri cu stîngăcie, povestirea se desfășoară viu și lasă cetitorului o puternică și trainică impresie.

Psihologia personajelor nu e totdeauna adîncită, dar autorul are viziunea precisă a lucrurilor și a oamenilor.

Iată cum e descrisă locuința Miei: „Pe acest drum, la întretăierea cu medeanul, se află și casa dedesubt cu o dughiană, în care stau frumos rînduite în rafturi: atlazuri, canavață, madapolanuri, cățitele de multe culori, topuri de catifele, șaluri moi, muselinuri și alte stofe cu trecere în acea vreme. Din prăvălie pe o ușă mică se intra în tinda casei, pardosită cu lespezi; o scară de lemn masiv ducea la cerdac. Înțelegeai dintr'o privire, că e locuință de neguțători aleși: colo războiul, pieptenii, vîrtelnița, ițițele de lucru sub un brocard; la stînga o încăpere, unde pe un chilim în perete atîrnau arme".

Sau hanul lui Patira: „Dincolo de întăriturile orașului, pe drumul mărginit la stînga de numeroase cafenele în chioșcuri, se afla hanul. Cu poartă largă, deoparte taraba unui meșter polcovar, dealtă o tavernă ospătărie și de jur-împrejurul oborului mare se ridicau în caturi lungi pridvoare cu odăi una lîngă alta. Bună parte din săptămînă, mai ales în prînzuri calde, hanul dormita sub tăcere, parcă s'ar fi găsit în te miri ce depărtări de țară; numai cîrduri de găini și de gîște în preajma unui puț, cîte un drumeț apărea pe scara de lemn ce ducea din Obor în sus, iar cînd și cînd ritmic se auzea ciocănitul polcovarului. Începînd însă, de Vineri la nămiezi, cînd prindeau a sosi caravanele și până către Luni, toate încăperile se umpleau de un vuet necurmat: gemeau odăile, mulți tăbărau în curte de aprindeau focuri ca la iarmaroace, clocotea ospătăria de rîsul, de larma lumii adunate".

Figurile, mai ales cele feminine, sînt desenate în trăsături sumare dar vii. Mia Coledin „scundă, într'o scurteică de postav cu năframa neagră lăsînd două șuvițe din părul cărunt pe tîmple cu obrazul ei slăbuț, dar încă rumăn de sănătate" are un caracter viguros, un suflet iubitor și tenace. Sora ei Vicea e un temperament pasionat. În tinerețe avea „ceva iute și nedomolit. Pe fața-i brună, cu buze pline, măestrit aduse în colțuri sub o fină umbrire de puf, ochii aruncau luciri schimbăcioase; și cînd se găsea la sărbători în rochii de culoare aprinsă cu cercei lungi de topaz, o garoafă în părul ei negru, părea mai mult o fiinață năzdrăvană".

Pasia e cuminte, serioasă și gravă. Cu toată creșterea ei îngrijită „în sufletul ei rămăsese fata de munte cu simțul sănătos de căsnicie, păstrînd anumite lucruri pentru sine și sub un văl de reculegere sfioasă". Mama ei Tena „îi lăsase timbrul acela rar, neuitat, aducînd mult cu al notelor adînci de violină".

Atmosfera morală în care se mișcă aceste personaje, are în ea ceva patriarhal și primitiv; și în această lume de neguțători sau de revoltați împotriva stăpînirii, pe care împrejurările i-au făcut tăcuți, ascunși și prefăcuți, spiritul practic și tenacitatea se întîlnesc alături cu solidaritatea de neam și sentimentul cald și profund al familiei. Scena în care cele două surori care nu se văzuseră de mulți ani se regăsesc

iar, cași acea în care bunica cu nepoții se duc la mormîntul Tanei, sînt pline de duioșie și de o reală putere emotivă. Dialogul e însuflețit, natural, totdeauna caracteristic. Stilul narației e deobiceiu concentrat și nervos. Stările sufletești sînt adesea redate prin imagini vii și uneori poetice.

Iat-o pe Mia amintindu-și trecutul: „Se opri din vorbă. Vedea în gînd crîngul înfrunzit, o fîntînă subt ramuri și poiana verde răsunînd de cîntece și dansuri. Între celelalte fete și dînsa, amețită, aproape beată, de joc și mai ales de niște ochi ce-i simte neconteniț asupră-i și o ard în privirea lor. Pentru cîteva clipe tinerețea se întorcea, adia ca primăvara și toate se prefăceau subt fiorul ei; lucrurile scînteiau subt risipa de lumini ce fărîma soarele: până și păsările depe chilim, țesute în multe culori, se însuflețeau oarecum și zburau în jur împreună cu amintirile ei". Sau idila dintre Pasia și fiul lui Temu: „Pe dinaintea lor scăpără deodată vedenia unui parc pe înserate: aleia pierdută în zare, cu îndoitul șir de castani vechi; în fund soarele rumăn printre fîșii lungi de nori, pecînd alți nori deasupra lor se mișcau în largi grămezi, parte vineți, parte auriți. Vibra într'înșii o nespusă bucurie de a nu fi rămas nepăsători unul altuia. Departe fiind, despărțiți ani de zile, în orele triste de retragere, gîndurile lor s'au pornit în zbor, căutîndu-se, ca niște păsări ce se doresc și se cheamă pierdute în largul fără capăt".

Frazele totdeauna artistic construite au uneori cadență și ritm. „Doda se gîndea la toamna înaintată din satul ei. Înstrăinații, întorși acolo pe lunile de vară, acum plecaseră; în vuetul de tălăngi și behăituri grele se lăsaseră și turmele din vale; prin ceața rărită cînd și cînd se zăreau albe creștete munților. Curînd aveau să pornească troenele, drumurile să rămînă închise mult timp, satul singher..."

Prin forma aleasă ca și prin substratul ei etic, povestirea d-lui Beza nu e lipsită de o frumusețe simplă, sobră, severă.

OCTAV BOTEZ

*
* *

Nichifor Crainic, *Darurile Pămîntului*, poezii, ed. „Cartea Romînească", 1920, București.

Volumul cuprinde cinci serii de poezii *(Cîntecele Patriei, Parabole, Șesuri natale, Arhaice, Ploae cu soare)*, din care ultimele trei ne sînt cunoscute dintr'o culegere anterioară care era și cea dintâia; dar poetul le-a retușat, le-a adaus cu bucăți nouă, a schimbat astfel până la un punct fizionomia grupurilor, prezentînd, peste forma inițială a talentului său, o manifestare evoluată. Să spunem că evoluțiunea aceasta nu este *nici* violentă, nici categorică, nici divergentă? D. Nichifor Crainic este o fire socială, ponderată, atentă la învățăturile experienții. În *bucățile care au trecut din prima sa culegere* regăsim unele din formele de echilibru ale poeziei mai vechi. Așa, *sonetul concludent* pe care l-a ilustrat Vlăhuță. Sonetul făcut dintr'o prezentare de natură din care se degajează, în ultima terțină, un fel de concluziune lirică cu înțeles general, filozofic.

Vlăhuță:

> *În jurul tău palpită 'ntreaga fire;*
> *Iar florile-s așa de parfumate*
> *Că'n clipa asta tu respiri iubire!*

Crainic:

> *Ca 'n mold̆ărul de iarbă mătăsoasă*
> *Revarsă 'n mine forța creatoare*
> *Din sînul tău, natură generoasă.*

Sînt apoi în producţia d-lui Crainic cîteva ritmuri experimentate în literatura noastră:

Din adînc de răsărit
Creşte zîmbitoare
Pe pămîntul adormit
Viaţa s'o 'nfioare —

s'aminteşte oare ceva din ritmul poeziei sămănătoriste; la Iosif, la Cerna? Oare în *Agapa eroică*, o excelentă bucată dealtfel, nu este ceva şi din metrul şi din organizarea strofei şi din funcţiunea verbului *coşbucian*?

Revin isprăvile uitate
Cu cel ce'n clipa morţii fac
Ospăţ cu vechiul rege Dac
În cotropita lui Cetate.
El bea şi hohotea 'n necaz
Şi el creştea, sorbind veninul,
Mai urieş decît Destinul
Rîzîndu-i în obraz.

Energia accentului, dramatismul versului obţinut prin întrebuinţarea imperfectului ne sînt cunoscute din poezia lui Coşbuc.

N'are de-a face... Tehnica versului este partea prin excelenţă socială a creaţiunii. Şi d. Nichifor Crainic, pe care l-am recunoscut ca o fire socială, a fost purtat firesc către unele mijloace tradiţionale. Împrejurarea i-a folosit în mai multe feluri: mai întâiu, forma sa e sigură şi împlinită; are o frază care se desfăşură cu amploare şi nu fără măreţie. Apoi, sensibilitatea sa purtată către emoţiunea fără concentrare a şesurilor, a verii, secetei, toropelei, etc. găseşte un control pozitiv în preocuparea de a organiza, de a compune; de a-şi încadra emoţiunea prin idei. Rezultă atunci notaţiuni remarcabile:

Amiaza obosită se toropeşte 'n zare,
Albeşte uriaşă pe albele tarlale
Şi 'n pacea dogorîtă da-u ve li 'nvăluorare
Ea zace 'n infinitul nedumeririi sale...

Cînd însă preocuparea de a organiza prin idee creşte, cînd colaborarea *impresiunii* scade în proporţiune, bucăţile pe jumătate didactice care rezultă (vd. Excelsior) indică primejdia pe care talentul său trebue s'o ocolească.

De lucrul acesta d. N. Crainic pare să-şi fi dat sama. În forma sa ultimă, accentul cade mai insistent asupra elementului concret, imaginativ. *Terţine pentru un arbore* d. p., sau *Te ţine pentru mine ta*, acumulează imagini delicate sau ingenioase; atenţiunea trece atunci puţin surprinsă dela o strofă la alta şi unitatea bucăţii ţine mai mult de desemnul ei exterior. Pulverizarea aceasta în efecte ingenioase ar putea alcătui o altă primejdie, dar simţul compoziţiei pe care poetul l-a dovedit e o garanţie.

.. Căci aceasta este poziţiunea proprie d-lui Nichifor Crainic: o sensibilitate supraveghiată, o bună ştiinţă a versului, un simţ armonios al întregului. Printre poeţii tineri, d. Crainic este acela căruia i se pot face mai puţine obiecţiuni. Producţia sa are o rotunzime, o perfecţiune calmă, care forţează acceptarea. Acesta este punctul de vedere al confraţilor.

Există însă un punct de vedere al *experienţei umane*. Considerîndu-l pe acesta, s'ar putea întîmpla ca publicul care i-a făcut o primire din cele mai bune şi într'atîtea feluri meritată, să dorească poetului său favorit, o evoluţiune plină de interes şi de noutate; un destin fulgerat de cataclisme.

T. VIANU

* * *

Ch. Rist, *Les finances de guerre de l'Allemagne. Payot, Paris, 1921.*

D-nul Rist, profesor la Facultatea de drept din Paris ne dă, în dubla sa calitate de cel mai bun economist francez şi de cel mai bun cunoscător al lucrurilor din Germania, un excelent tratat al istoriei finanţelor Germaniei dela 1913 până azi. Scrierile d-lui Rist sînt de un mare reconfort pentru un cetăţean imparţial. La Paris eşti între două focuri. De deoparte reaua credinţă germană, pe de alta lăcomia nesocotită a Francezului. Exagerări şi în dreapta şi în stânga Rinului, bazate pe o ură reciprocă şi o egală ignoranţă a interesului fiecăruia din cele două State.

D-nul Rist este tot atît de dispus să laude pe Germani şi să deplore greşelile propriilor săi compatrioţi acolo unde şovinismul devine duşmanul adevăratului patriotism.

Dar la plăcerea pe care o avem din contactul unui spirit obiectiv, se mai adaugă şi acela care rezultă din interesul palpitant al faptelor studiate. Iată-le în rezumat.

Germania, până la panica dela Agadir, nu era pregătită financiarmente pentru războiu. Pe deoparte era debitoare pe piaţa din Paris şi Londra pentru sume foarte mari reprezentînd creanţe pe termen scurt (datorit scontului avantajos al acestor pieţe faţă de scontul din Germania). Pe de altă parte Germania îşi utiliza toate economiile în întreprinderi industriale, fără să se preocupe de o ankesă metalică prea mare. Aceasta avea ca consecinţă imposibilitatea de a avea o *marjă* importantă pentru emisiunea de hîrtie monedă în caz de pericol. Or se ştie că în caz de războiu primele cheltueli de mobilizare nu se pot acoperi nici prin impozit, nici prin împrumut, ci prin *avansuri* făcute Statului de către Banca centrală de emisiune. În plus, acesteia din urmă îi incumbă sarcina să *reesconteze* efectele celorlalte bănci. Încă un motiv pentru o *margine* cît mai considerabilă de emisiune.

Or, aceasta lipsea Germaniei la Agadir.

Aşadar 1) Dependenţă de străinătate (în special de ţările antantei) şi 2) Imposibilitatea de a face faţă primelor cheltueli ale războiului.

Deaceia, până în 1914 se duce o politică de ankessă, care îi sporeşte marginea de emisiune dela 800 milioane la 3 miliarde 333 mărci, cu o acoperire metalică de 90 la sută.

Odată războiul declarat, disponibilităţile lui Reichsbank sînt sporite printr'un sistem foarte, chiar *prea* ingenios. Biletele de bancă germane erau acoperite de o ankessă numită *Bardeckung* compusă din 1) numerar, 2) poliţe comerciale de prima ordine, şi 3) Reichskassenscheine (bonuri Imperiale). Această ankessă s'a împuternicit: 1) făcînd apel la aurul din circulaţie, 2) asimilînd poliţelor comerciale bonurile de tezaur (Schatzwechsel şi Schatzscheine) şi 3) instituind 99 Casse de împrumut pe titluri, care emit bonuri de împrumut imperiale (Darlehnskassenscheine). Acestea pot fi considerate ca ankessă, ca şi bonurile de tezaur, permiţînd astfel o emisiune triplă de hîrtie, gajată pe o altă hîrtie ne-gajată pe nimic. Iată sistemul prin care în aparenţă regula *treimii acoperitoare* părea salvată. Fireşte că aceasta a adus o inflaţiune înspăimîntătoare a monezii, şi o ridicare a preţului precum şi o coborîre a valutei echivalente.

Iată dar una din sursele de unde a pulsat statul german pentru

cheltuelile războiului: avansurile făcute de Reichsbank subt formă de hîrtie.

O altă sursă au fost cele 12 împrumuturi, care veneau din 6 în 6 luni și consolidau o parte din datoria flotantă a bonurilor de tezaur și a Bonurilor de casă de împrumut imperială.

Însfîrșit, cu mult mai multă timiditate se recurge la impozit. Aceasta fiindcă, în ceiace privește impozitele, esă o mare rivalitate între Reich și Statele confederate. Până la armistițiu victoria părea a fi de partea celor din urmă. După armistițiu însă, pe deoparte din pricina dezastrului economic adus de înfrîngere, pe de alta datorită unificării Germaniei republicane, politica de impozit capătă, în așa zisul program Erzberger, o extensiune crescîndă. Iată pe scurt principalele impozite germane dela 1913 până azi:

În 1913 avem două impozite excepționale: *Wehrbeitrag* (defensiv, extraordinar și unic, pe capital și accesoriu pe venit și *Vermögenszuwachssteur* sau *Besitzsteur* permanent, trienal, perceput asupra creșterilor patrimoniilor. În 1916 deficitele bugetare sînt acoperite numai cu trei impozite indirecte; *Warenumsatzstempelsteur* (asupra cifrei de afaceri), *Kohlensteur* (asupra cărbunelui) și impozitul asupra transferturilor de bani *(Geldumssatze)*. Dar deficiturile crescînd, se recurge la primul și cel mai important impozit imperial direct: *Kriegsteur*, care urcă quantumul lui Besitzsteur până la 50 la sută, înglobînd printre contribuabili și societățile și taxîndu-le beneficiile până la 60 la sută. Apoi la 1918 se înstitue primul impozit imperial pe venit, care merge dela 5—50 la sută: *aussarordentliche Kriegsabgabe*, completat de un impozit complimentar asupra capitalului (1 la mie—5 la sută). Acest impozit este reînoit de Erzberger în 1919, cînd i se ridică maximul de impozabilitate la 80 la sută pentru societăți și 60 la sută pentru particulari. În fine, mare inovație, în fața căreia se dăduse înapoi în 1918, dar pe care Erzberger reușește să o înfăptuiască, este faimosul impozit de confiscare a capitalului *(Vermögensabgabe*, sau *Reichsnotopfer*, *„sacrificiu pentru dezastrul național"*). Quantumul merge dela 5 la sută până la 50 la sută, plus un nou impozit asupra succesiunilor. Cumulul tuturor acestor impozite și prelevațiuni fac ca un capital aducînd înainte un venit de 250.000 mărci să nu mai aducă azi decît 49.000.

Care este bilanțul financiar al Germaniei în momentul cînd scrie d-nul Rist?

De unde în 1913 sarcina bugetară germană se ridica, pe cap de locuitor la 68 mărci, în Mai 1920 (data la care se oprește autorul) este de 48 mărci. (Azi, după comisiunea de reparațiuni, care are interes să scadă sarcina Germaniei, aceasta a ajuns la 600 mărci). Iată dar cum impozitele au crescut de aproape 10 ori (în *Franța* de 3 ori, în Anglia de 5 ori).

În ceiace privește datoria publică, Germania stă mai bine ca Franța; 4333 milioane de mărci pentru 5937,—datorii aproape egale; dar nu trebue să uităm că în Germania aproape toată datoria este internă, ceiace este mult mai avantajos.

Cît despre buget, el ajunge în Mai 1920 la 60 miliarde cheltueli și, probabil, vreo 12—15 miliarde rețete, deci deficit de 45 miliarde. (În momentul cînd scrim cheltuelile sînt evaluate la 111 miliarde și rețete la 40).

Iată situația prezentă a finanțelor germane. În alte capitole autorul analizează procedeele întrebuințate fără succes de Germani pentru asanarea monedei interne și restabilirea schimbului, precum și chestiunea indemnității de războiu.

Claritate, informație, imparțialitate, iată calitățile acestei cărți pe care o recomandăm călduros cetitorului.

D. I. SUCHIANU

*
* *

Oszkár Jászi, *Magyar kálvária, magyar feltámadás*. A két forradalom értelme, jelentősége és tanulságai*. Editura Bécsi Magyar, 1920, Pagini 165. Prețul 65 coroane.

D. Jászi își scrie cartea fiind încredințat că, „în vremurile acestea catastrofale, este de datoria tuturora care au luat parte activă mai însemnată la dezrobirea conștiinței maghiare, să facă o mărturisire sinceră pentru viitor".

Evenimentele le grupează în jurul revoluției din Octombrie, numită revoluția lui Károlyi, a celei din Martie, numită bolșevică, și preludiile acestor două revoluții; ne dă apoi ca epilog rezultatul teroarei roșii care a condus la „grozăviile celei albe, la dictatura feudalismului, clericalismului și militarismului". Și, în fine, cearcă să arate „calea care ar putea scoate din iadul acesta".

*
* *

Ca introducere la revoluția din Octomvrie ne schițează evenimentele începînd din 1917, de cînd era sigură intrarea Americei în războiu, cînd încă „prin o politică externă cuminte", „prin ferirea Monarchiei, îndeosebi a Ungariei, de nebuniile saltului mortale ale militarismului german" și „prin silirea Germaniei cu orice preț la pace, dacă nu și fără ea", s'ar fi putut salva situația. Însă, în urma „abilității lui Czernin", „a miopiei lui Tisza", și a celorlalte „marionete fără suflet", dar mai ales în urma gîndirii foarte mărginite a politicianilor din Ardeal, „care visau încă tot o pace cu anexiuni", toate încercările de a arăta grava situație și urmările ei au rămas zădarnice. Din 1918 se poate observa tot mai bine „procesul de descompunere a Monarchiei". Se constitue consilii naționale de revoluție, se aud tot mai des vești despre răscoale militare, vine vestea ruperii frontului bulgar... Singurul om care ar fi putut salva Ungaria încă și în ora ultimă, era contele Károlyi, care avea încrederea întregii țări. Însă „copiii și ofițerații", parlamentul maghiar și unii politiciani, care nu observau nimic din cele ce se petrec în jurul lor, au zădărnicit prin intrigi venirea lui Károlyi la putere.

*
* *

Consiliul național maghiar, care numai după multe greutăți s'a putut constitui, credea că terenul nu e îndeajuns pregătit pentru revoluție atunci, cînd aceasta s'a născut din inițiativa cîtorva tineri și militari, avînd la început un „caracter național-militar". „Caracterul social, socialist și încă comunist i-a primit mult mai tîrziu".

Prin revoluțiile adevărate, care „nu se fac, ci se nasc", „se vatămă numai acea parte mică a societății, care trăește în urma privilegiilor și monopolurilor". Ele „servesc interesul public al vremii, sînt pentru folosul și progresul membrilor societății, aducînd libertate și dreptate pentru clasele care produc". O astfel de eră voia să creeze și primul guvern revoluționar subt conducerea lui Károlyi, la care a aderat, la început, se poate zice, întreaga țară. Intrigile contra guvernului s'au început de către o parte din presă și de către acei indivizi care erau plătiți de fiecare guvern pentru propagandă atunci, cînd au văzut că guvernul acesta vrea să fie „curat la mînă". D.

* Calvar maghiar, învierea maghiară. Înțelesul, însămnătatea și învățăturile celor două revoluții.

Jászi zice că, „aceasta a fost una din scăderile principale ale guvernului". Iar nepopularitatea în străinătate și au cîștigat-o prin faptul că, „n'au știut să trateze cu misiunile militare și diplomatice", așa după cum acestea așteptau. În loc de vorbe sincere și curtoazie, acestora le trebuiau „afaceri bogate, petreceri, femei, care pentru patrie sînt gata la orișice jertfă" și alte varietăți, la care se pricepe atît de bine regimul actual al lui Horty.

Afară de greșelile acestea și urmările lor, avea de luptat guvernul cu „greutăți de natură socială, militară, cu naționalitățile și cu politica externă".

În urma „brutalităților războiului de 4 ani", a corupțiilor de o jumătate de secol, dar mai ales a acelor din decursul războiului, de prin județe, era evident, zice d. Jászi, că atunci cînd o să se reîntoarcă „soldații chinuiți, sîngerați și înfometați" din tranșee, și o să afle acasă „sărăcia în urma uzurii", „neveste devenite cocote", „copii concepuți cu bărbați străini", o să se întîmple ceva extraordinar, nepuțîndu-se împiedica „descompunerea socială" și „lavina revoluției".

Naționalităților, în urma tratamentului neomenos dinaintea războiului, dar mai ales în urma celui din războiu, li s'a înveninat într'atîta sufletul, că au pierdut orișice simpatie pentru maghiari.

Politica „neomenoasă și fără minte" a „antantei înveninase din zi în zi sufletele. Decepția pentru linia demarcațională și condițiile de armistițiu dictate la Belgrad de către generalul Franchet d'Esperey, apoi o notă a antantei stilizată cu „un cinism nemaipomenit" în legătură cu ocupațiunea romînă, în care antanta „consideră Romînia ca pe o putere aliată, a cărei armată ia parte cu același drept în ocuparea teritoriilor semnate, ca oricare altă națiune a antantei", a contribuit să ne simțim, zice d. Jászi, „nu numai cuceriți, doborîți, jefuiți, ci înșelați, amăgiți"... Dece adecă? Fiindcă antanta a recunoscut Romînia de putere aliată, sau poate s'au simțit atît de înjosiți prin faptul că dorobanțul a intrat în țara lor, sau că au văzut acum ca sigură pierderea Ardealului? Doar d-nii Jászi și Károlyi nu mai sperau la integritate în înțelesul geografic al cuvîntului, ci la cea economică! Sau poate așteptau să-i considere pe ei de aliați și să trateze Romînia ca pe o dușmană?

Tot „scînteia politicei externe", adecă o notă predată de către majorul Vyx, în care se impunea o nouă linie demarcațională, a grăbit izbucnirea bolșevismului. Aceasta e întărită de către Károlyi, conducătorii comuniști și Béla Kún, care în radiograma adresată către muncitorii lumii, între altele, spune că, „la ultimatul antantei, care cerea predarea neamînată și definitivă a Ungariei(?) oligarhiei romîne, poporul maghiar răspunde cu înființarea dictaturii proletariatului".

Cum se poate ca o dictatură proletară serioasă să se înființeze tocmai contrar principiilor comuniste, tocmai atunci, cînd era vorba de apărarea hotarelor geografice ale țării? Cum se poate că, după ce s'a trimis radiograma proletariatului din apus, s'a trimis o alta proletariatului din Romînia, Serbia și Slovacia, în care se spunea, între altele, că proletarul maghiar nu cunoaște hotare geografice?

D. Jászi vede originea adevarată a bolșevismului *maghiar* „în domnia seculară a oligarhiei și politica ei contra voinții *poporului*; în politica inveninată contra naționalităților și cea socială din jumătatea secolului trecut; în voinicia și corupția erei lui Tisza; în cei 5 ani de războiu și anarhia ce a urmat după nimicirea armatei; în propaganda făcută de către comuniști pe vremea lui Károlyi, promițînd pîine, cînd nu prea era; lucru, cînd nu se lucra; traiu bun, pămînt, fabrici, bănci, ajungerea la putere... toate acestea au condus direct la dictatura proletariatului". Și, spune mai departe d. Jászi, „pentru acei, cărora le place să lege de nume refacerile periodice, se poate spune că tata bolșevismului maghiar a fost Tisza, iar nașul, prostovanul și răutăciosul de Vyx, pe care ticăloasa miopie a antantei l-a trimis la cel mai periclitat loc al Europei de mijloc".

Părerea d-lui Jászi despre partidul socialist, „în a cărui mînă a fost depusă soarta țării", e că, reușindu-i să facă „plebea să înțeleagă pericolul prea mare a lăcomiei în politică", și „să formeze cu elementele progresiste un guvern cu program socialist, accesibil trebuințelor țării, ar fi putut ajunge-el stăpînul pe situație, salvînd astfel țara de teroarea roșie și urmările acesteia". „Partidul socialist s'a arătat neapt pentru împlinirea misiunii acesteia". Mai mult, falșul comunism s'a făcut cu ajutorul lor.

Sociologul austriac Rudolf Goldscheid, care s'a grăbit să o studieze la fața locului comunismul, văzînd direcția pe care o ia, și-a exprimat părererea, că „n'o să ducă la scop", că „e imposibil o *tabula rasa* de pe azi pe mîine, a ordinei sociale și economice de eri". Din dictatura aceasta a proletariatului, care, „dacă n'o să cadă în urma unei complicații internaționale, va cădea sigur în urma atitudinii mai tîrzie a muncitorilor, își va putea trage învățătură proletariatul din apus, cum nu e posibil, cum nu e permis să se facă comunism".

Majoritatea jurnaliștilor, la început, a servit cu însuflețire comunismul. Anume, zice d. Jászi, „jurnalistica maghiară după firea ei de isterică s'a grăbit să se închine puterii nouă, iar după firea ei de cocotă, acum, întocmai ca în trecut, a servit intereselor celui ce a plătit-o".

Iar despre clasa mijlocie intelectuală ne spune d. Jászi că a servit comunismul întocmai „în acel fel dezgustător și înjositor cu care a servit mai demult capitalismul, pe Tisza, războiul și revoluția din Octomvrie". „Vînătoarea după oficii a ajuns culmea". „Din elementele cele mai reacționare clericale și militare au devenit cei mai guralivi comuniști și cei mai cruzi judecători ai tribunalelor comuniste". „În decurs de 5 ani am fost martori oculari la trei prostituții a inteligenței maghiare; episodul acesta însă, în ce privește scîrba, a întrecut acele pe care le-am experimentat în decursul războiului și a revoluției din Octomvrie".

Și de ce asta? Fiindcă dintre toate clasele sociale, clasa de mijloc, a intelectualilor, a fost absolut neorganizată. Pericolul pe care-l conținea neorganizarea aceasta, a fost observat foarte bine în timpul regimului Károlyi. Lovászy, fost ministru de instrucție în cabinetul lui Károlyi, a făcut o oarecare încercare pentru organizare. Însă tendința lui bună, venind prea tîrziu, „a avut aspectul unei contrarevoluții". Nesuccesul lui Lovászy, zice d. Jászi, „a demonstrat evident, că și în politică toate sînt condiționate de vreme".

Tendințele dictaturii proletarului maghiar erau rezolvirea unor probleme cardinale, cum e: a) „socializarea producției și a consumației, b) nimicirea claselor, a statului, a militarismului și a biurocrației, c) crearea atmosferei morale și spirituale a comunismului".

Problema socializării o credeau rezolvită prin crearea oficiilor de control și prin inventariare. Neaprofundînd chestiunea, „n'au putut observa că socializarea în primul rînd e regenerare morală, educativă și de organizare". „Socializarea pe hîrtie a fost mai superficială în agricultură". „Lenin, cu o intuiție de adevărat om de stat, a observat că, într'un stat prin excelență agrar, nu se poate face revoluție fără voia poporului și că foamea după pămînt trebue necondiționat satisfăcută". În loc să urmeze exemplul sănătos al lui Lenin, zice d. Jászi, s'a întîmplat tocmai contrariul, ceiace după Lenin era „prostie". „Nici nu voiau să audă de împărțirea pămîntului", ba mai mult, „crezînd că nu au destulă luptă cu capitaliștii, preoții, latifundiarii, țărănimea bogată", agitau muncitorii de pămînt contra „țărănimii mici" și a celei „de mijloc", zicînd că trebue nimicită. Feudalismul maghiar trebue să fie pentru totdeauna recunoscător bolșevismului maghiar: acesta a discreditat acțiunea de împărțire a pămîntului, a revoluției din Octomvrie și prin faptul simplu că a vopsit cu roșu proprietatea mare, a scăpat-o. Nu numai că a scăpat latifundiile, ci le-a și scutit de dări".

Se putea aştepta altceva dela nişte oameni, care în noaptea de 20 spre 21 Martie, din cei mai aprigi prigonitori ai numelui de comunist, zic nume, că despre învăţăturile comuniste, cum am mai zis, n'aveau idee, — au devenit cei mai „buni" comunişti. Sau, poate, s'a repetat scena lui Saul din Noul Testament?...

In ce priveşte problema a doua, erau două păreri. Una a comuniştilor, care ziceau că prin ei „statul vechiu va ajunge în muzeul de antichitate", „o să înceteze birocraţia veche coruptă", o să facă imposibil „militarismul", — şi altă părere a cugetătorilor social-liberali şi anarhişti, care susţineau contrariul, „ce s'a şi dovedit de adevărat atît la Ruşi, cît şi la Maghiari", constatîndu-se că statul sovietist are mai multă nevoe să „sporească birocraţia", şi de o armată roşie, „a cărei etică nu se deosebea întru nimic de cea veche", pentru dictatură.

Atmosfera nouă voiau s'o creeze prin o *religie a statului* şi învăţături marxiste, socialiste, şi exclusiv prin acelea care le convinea, „făcînd fiziceşte imposibil, ca o altă gîndire decît cea comunistă să se poată validita". „In urma spiritualismului pus în lanţuri", „a corupţiei generale", „a foamei", „atmosfera morală" a republicei decade din ce în ce. A urmat, zice d. Jászi, „o neîncredere generală, o groază, o ură"... „*homo homini lupus* poate nici cînd n'a fost mai adevărat".

Invăţătura e: „cum nu se poate socializa şi elibera clasa muncitorilor", sau — adaug eu — cum nu se poate face ceiace nu se vrea, sau ce nu se ştie.

*
* *

După pierderea dela Tisza, care după d. Jászi a fost o urmare logică a evenimentelor, deodată cu intrarea armatei romîne în Budapesta, s'au început şi veştile despre vitoarea teroare albă. Se ştie că „cavalerii axiomei: nu-nu-niciodată", „custozii conştiinţei creştine", s'au bucurat de intrarea armatei romîne, odată prea dispreţuită tot de ei, nu ca să ducă la îndeplinire vre-un program democrat, „neavînd societatea aceasta nici un plan de reformă serios, sau măcar vre-o gîndire", ci ca să se poată validita „cea mai întunecată, neculta şi nesăţioasă volnţă a ţării". „Ţara a ajuns în mîna unor politicieni, a căror analfabetism îl întrece numai lăcomia lor pentru afaceri": regimul Horty.

D. Jászi întreabă dacă „există oare o cale care duce din iadul acesta"? Şi crede că „nu calea capitalistă franceză", „nici bolşevismul rus", ci „calea engleză, pavoazată de propagatorii diferitelor curente de idei". „Aceasta e calea ştiinţei moderne, a empirismului lucid, a umanului common sense şi a iubirii evanghelice de oameni"

CORNEL GIVULESCU

Viena

*
* *

Franz Hartmann, *Die Erkenntnislehre der Bhagavad Gita*, Theosophisches Verlagshaus, Leipzig.

Filozofia la Romîni, aproape de vre-o sută de ani încoace, are un caracter *prea occidental*. Aceasta se datoreşte faptului că a pierdut contactul cu trecutul filozofic romînesc, care era de natură mai mult evreo-greco-slavă, orientală deci, că n'are contact cu filozofia noastră populară de natură iarăşi orientală, şi că n'a avut legături cu filozofia popoarelor înconjurătoare, etnograficeşte orientale de asemenea. Dacă am fi avut şi multă filozofie originală, e de presupus că în ea,

cu toate excepţiile pe care individul le face dela masă, caracterul oriental al poporului nostru s'ar fi reflectat în mod firesc în acea filozofie. Şi fiindcă am vorbit de orientul etnografic, trebue să explic, că prin el înţeleg masa omenească din Bohemia şi Veneţia, spre răsărit, cu rezerve pentru elementul gotic.

Filozofia orientului îndepărtat, poate, din acest punct de vedere, să fie cercetată de noi, între altele, şi ca o contrabalansare a influenţei apusene prea puternice, depersonalizante. Deaceia se poate citi cu un interes mai mult expunerea teozofului Hartmann asupra ideilor filozofice indiene din Bhagavad Gita, un episod al Mahabaratei.

In timpul luptei lui Ardsuna cu neamurile sale, apare zeul Krişna, care, ca să-l încurajeze la luptă, îi ţine o lungă prelegere versificată, un fel de introducere în filozofie. Din spusele zeului Krişna, interpretate de Hartmann deformant teozofic, se vede din ce constă concepţia cunoaşterii în Bhagavad Gita.

Omul este, după episodul poemului indian, un dublu compus: un eu animalic şi un eu divin. Eul animalic nu ne dă o adevărată cunoaştere; eul divin însă, Brahma, este adevărul adevărat care se cunoaşte pe sine. Eul animalic nu cunoaşte adevărul, fiindcă e închis în iluzii particulariste. Numai cînd omul renunţă la personalitatea lui, numai cînd esă din „cochilia lui de culbec", şi se cufundă în practicarea iubirii de bine în întregul univers, numai atunci, în starea de yoga, ajunge să cunoască pe Brahma universal, etern şi indivizibil, să devie Brahma şi deci să cunoască adevărul.

Dualitatea eu animalic — eu divin, privită mai de aproape se arată ca mai complexă. Ca să ajungă pînă la eul divin, la Brahma, sufletul are de trecut prin multe trepte. Incă în regnul mineral şi vegetal există suflet, dar el nu se realizează, ci perzistă ca o posibilitate. Propriu vorbind, sufletul apare abia în regnul animal, şi ca să ajungă la Brahma, trebue să treacă prin şapte trepte: prin corpul eteric, forţa vitală, instinct, intelect, spirit, suflet ceresc şi în sfîrşit prin iubire.

Progresul cunoaşterii, care este urcarea treptelor spre Brahma, se face cu multă osteneală, căci natura animalică din om opune o crîncenă rezistenţă. Cu cît înaintează spiritul pe o treaptă mai sus, cu atîta se trezeşte mai mult, şi numai în Brahma e trezirea completă. Depe o treaptă omul ştie foarte puţin din ceiace se petrece pe celelalte, dupăcum în vis ştim aşa de puţin despre starea de trezie, sau în trezie despre vis. Depe ultima treaptă însă, dela Brahma, de acolo se ştie totul. Ca depe vîrful unui munte se cunosc toate cele inferioare. Deacolo se ştie că Brahma e singura realitate şi că tot restul e iluzie.

Dupăcum în cunoaştere sînt trepte, aşa sînt şi pentru întregul univers. Cînd omul moare, fiecare element din care e alcătuit se reîntoarce la masa lui specială de elemente; şi cînd sufletul se reîncorporează, se face o nouă alegere a elementelor. Alegerea se face după ceiace a dorit mai adevărat omul în viaţă. Dacă a dorit viu, în fapte, să se înalţe, se va înălţa; dacă nu, se va scobori. Din treaptă în treaptă, ca pe o scară, prin dorinţa vie, omul se poate înălţa mereu spre o mai bună cunoaştere. Cînd a ajuns la cunoaşterea perfectă a adevărului, a devenit *mahatmas* (maha = mare, atma = suflet).

De unde se au asemenea cunoştinţi? Dela acei oameni superiori şi singuratici, dela mahatmas. Ei au spus adevărul, dar oamenii neîncrezători nu vor să-l ţie în samă. Şi aşa va fi pînăce va apare un nou Mîntuitor, care va readuce omenirea la adevăr, deşi la început nu va fi recunoscut de nerozi.

Ideile acestea nu sînt cu totul străine popoarelor dimprejurul nostru, nici filozofiei noastre populare, şi nici chiar filozofiei vechi romîneşti scrise. Ideia, depildă, că omul e un dublu compus şi contradictoriu: un eu animalic şi un eu divin, este în „Divanul lumii" a lui Dumitru Cantemir (1698), în traducerea Ocsisteri, în manuscriptul din 1750, în „Divanul lumii" tecălit de Anton Pann, în „Intrebarea în-

țeleptului cu lumea", în manuscriptul din 1773, și chiar — cum ne spune Gaster — în traducerea din grecește „Zăbava fandasiei", din 1802. Deasemenea ideia că eul animalic nu ne dă adevărata cunoaștere, se întîlnește mereu în vechile scrieri. Se zice despre cunoașterea lumească, sau animalică: „O! lume înșelătoare!" și „gonește vîntul și se razemă de umbră". Cum se zicea deplin în „Întrebarea înțeleptului cu lumea".

O. SAVUL

* * *

General Erich von Falkenhayn, *Die Feldzug der 9 Armee gegen die Rumaenen und die Russen, 1916–1917. Erster Theil: De Siegezug durch Siebenbürgern* (1 vol. Berlin, 1920).

Generalul von Falkenhayn povestește, în acest volum, mersul operațiunilor militare conduse de el împotriva noastră, până cînd am fost siliți a ne întoarce dincoace de Carpați. În a doua parte a scrierii sale, el va vorbi despre înaintarea în România.

Istoria „oficială", acea pe care Germanii și aliații lor au numit-o „liberarea" Transilvaniei, a fost făcută, încă din 1918, de către Statul-Major german.*

Din toate punctele de vedere povestirea generalului von Falkenhayn este mai însemnată decît acea oficială; dar amîndouă ne sînt de folos.

Fără a intra în o expunere a părții technico-militare a acestei scrieri, celace nici n'ar intra în cadrul acestei reviste, vom semnala numai marea însemnătate pentru noi, a expunerii biruinții acestui general, fiindcă ea ne învederează greșelele pe care noi le-am făcut, acele pe care puteam să nu facem și ne dă totodată astfel învățăminte ce pot fi de mare folos pentru apărarea, în viitor, a țării noastre așa cum este astăzi întregită.

Falkenhayn ne arată cum armatele romîne, care înaintase prea mult, au fost silite, în treisprezece zile, să părăsească Ardealul, deși dușmanul avea forțe mai puțin numeroase, deși armata austriacă era slabă, deși în trupele germane nu erau decît două divizii de trupe de mîna întâia și cu toate că, după cum o recunoaște generalul von Falkenhayn, care nu-și batjocurește dușmanii, Romînii luptă cu îndîrjire. Ofițerii noștri vor învăța, credem, mult din aceste grele suferințe ale noastre, și așa ele nu vor fi fost zădarnice.

În această scriere este și o parte care nu ne privește deadreptul, dar care este atît de însemnată pentru istoria generală a războiului întreg, încît în Germania s'au adus aspre dojane generalului von Falkenhayn pentru cele ce a spus, sau, mai drept vorbind, a destăinuit.

În adevăr, prin unele destăinuiri, autorul vrea să arate „nedestoinicia comandamentului general Hindenburg-Ludendorff" și neînțelegerile lui cu acest din urmă general.

Se știe că în August 1916, Falkenhayn a fost înlocuit la șefia Statului-Major german prin Hindenburg, care a luat ca ajutor pe Ludendorff.

Se poate foarte bine ca, măcar unele din spusele lui Falkenhayn să fie ceva exagerate și să fie înrîurite de nemulțumirile sale personale. Totuși se vede bine, că și acum, ca în 1870–1871, erau neînțelegeri mari, „fricțiuni", între capii armatelor germane la care se adăogau, de această dată, „fricțiunile" cu căpeteniile oștirilor austro-ungare.

* *Die Befreiung Siebenbürgens. — Herausgegeben in Auftrage des Generalstabes des Feldheeres* (1 vol. Oldenburg, 1918).

Între acestea din urmă și armatele germane s'a stabilit, cu greu, o conlucrare comună; și, de fapt, se pare că aceasta n'a fost niciodată deplină, nici chiar atunci cînd s'a dat lui Falkenhayn, în Octombrie 1916, conducerea unică împotriva Romîniei. Ar fi interesant de știut dacă, și întrucît, această stare era înrîurită de încercările austro-ungare de pace a parte.

Falkenhayn arată, — celace firește nu reeșea din publicația oficială, — că „instrucțiunile" iscălite de Hindenburg, ce i s'au dat, și pe care le publică în întreg, erau „nepotrivite cu principiile admise în materie de comandament", că ele nu lăsau nici o libertate pentru dezlegarea problemelor ce se iveau în mersul luptelor și că erau într'un cuvînt, „neaplicabile stării nouă ce se ivea, dela data cînd instrucțiunile fusese scrise, cu multe zile în urmă la o mare depărtare de locul unde se desfășurase faptele."

După cît știm, s'au vîndut, în București, în librării multe exemplare din scrierea lui Falkenhayn și din acea oficială, așa că unii din ofițerii noștri au căutat, cum se și cuvenea, să tragă din ele învățăturile ce sînt de tras, pentru a fi pregătiți mai bine, în viitor, pentru orice întîmplare. Dar cum, totuși, sînt puțini ofițeri care să știe limba germană destul de bine, credem că ar fi nemerit ca Statul nostru major sau Ministerul de războiu să facă să se traducă aceste scrieri cași oricare altele, asupra războiului din urmă, care pot sluji deadreptul pentru învățătura și pregătirea ofițerilor noștri. În Anglia, în Franța și în Germania, se traduce în limba țării, tot ce se scrie despre războiul contra lor, de către dușmanii lor. Cu toată pacea, nu ni se pare să se poată zice însă nimerit „foștii" dușmani.

C. K.

Revista Revistelor

Revue de Paris (April, 1921).

Un studiu interesant al d-lui *Félicien Challaye* asupra noilor îmbogățiți din Japonia. Cuvîntul „narikin" (nouveau riche) se găsește pretutindeni în gazetele și revistele japoneze, căci niciodată nu s'a văzut în țara lui Mikado, a daymiosilor și samurailor, atîția parveniți cîștigînd așa repede averi enorme și ajungînd la situații mondene impunătoare. Care e cauza acestui curios fenomen social? Din al doilea an de războiu încă, Japonia a cunoscut o prosperitate fără precedent. Aliații ei, Rusia în special, au cumpărat din Japonia arme și munițiuni în cantități enorme. Pe de altă parte, războiul punînd capăt comerțului german în Orient și în restul lumii și jenînd pe acel al Angliei și al Franței, Japonia a reușit să ia locul lor. Exportul său a crescut nu numai în China și în Extremul Orient, dar în cele două Americi, în India, Indochina și Java, ba chiar în unele țări europene. Pe cînd, înaintea războiului, importul în Japonia întrecea mai totdeauna exportul, dela războiu încoace, acesta arată un excedent, care în 1917 a atins 568 milioane yen (un yen valora în timp normal 2 lei 60 bani). Japonia exportă mai ales mătasă, cupru, țăsături de bumbac. Articolele japoneze au înlocuit pe cele germane în ceiace privește vasele de porțelan și păpușele. Exportul chibriturilor, a berei, a săpunurilor, mai ales în China, s'a triplat în ultimii ani. Țăsăturile japoneze concurează pe cele engleze pe propria lor piață, iar conservele alimentare se răspîndesc pretutindeni, chiar în Europa. Flota comercială a Japoniei a fost considerabil mărită în timpul războiului, capacitatea șantierelor sale a crescut pe douăzeci de ori. Încă din al doilea an Japonia a început a cîștiga sume însemnate, stocul metalic, care era în 1914 de 340 milioane yen, a atins în 1919 aproape două miliarde (aproape 6 miliarde lei). Dar aurul acumulat în Japonia, nu e răspîndit în chip egal în toate clasele sociale. Situația muncitorilor nu s'a ameliorat, ci s'a agravat. Creșterea numerarului, ca și raritatea unor produse din cauza insuficienții mijloacelor de transport, a făcut viața mai scumpă. Prețul orezului, cărbunelui, a țăsuturilor a crescut, iar salarul muncitorilor nu s'a mărit în aceiași proporție cu prețul vieții.

Bogăția enormă cîștigată în ultimul timp e monopolizată de un număr mic de indivizi, comercianți îndrăzneți, industriași activi, speculanți norocoși. După profesorul american Starr, numărul noilor milionari se ridică la o mie. Unii din ei își întrebuințează averea în opere de interes general: școli navale, academii de comerț, aviație. Cei mai mulți o cheltuesc însă ducînd o viață luxoasă, după exemplul european sau american, construind clădiri somptuoase, mai toate cu telefon; unii fac colecții de artă. Luxul cel mai apreciat de un narikin e însă întreținerea unei sau mai multor geishe și automobilul. Numărul geishelor trece de cincizeci de mii și ele cîștigă pe an peste optzeci milioane yen. Automobile sînt mai mult de nouă mii în Tokio. Apariția noilor îmbogățiți a modificat nu numai viața materială a Japoniei, dar a transformat și viața ei morală și socială. Poporul japonez a păstrat mult timp moravuri simple, o morală religioasă dezinteresată și idealistă; azi însă gustul bogăției, setea aurului se răspîndește tot mai mult. Tinerii aspiră să devină mai degrabă oameni de afaceri, decît militari sau oameni de știință. Primul ministru, contele Terauki, vorbește de relaxarea moralei publice. Afaceri de pură speculație sînt lansate de financiari puțin scrupuloși cu banii naivilor și duc adesea la falimente răsunătoare. Unii narikini sînt denunțați ca corupători ai funcționarilor. Un narikin din Osaka, neputînd sfîrși construcția unui vas de cinci mii de tone din lipsa oțelului, convinge pe un înalt funcționar să-i procure două mii tone din uzinele statului în schimbul unui comision. Descoperit, acesta se sinucide; iar cercetările scot la iveală un sistem general de corupție, practicat nu numai în uzinele statului, dar în mine, ca și la căile ferate. Cu acest prilej, un ministru, baronul Goto, e acuzat de a-și fi construit o reședință princiară de șase sute mii yen. Noii îmbogățiți răspîndesc astfel o atmosferă grea de corupție și de scandal în această țară a onoarei militare și a idealismului. Ultimele piese de teatru japoneze dovedesc că influența corupătoare a bogăției s'a crețat alcătuind familia unde până eri femeia rămăsese tovarășa și chiar servitoarea credincioasă a soțului. Opinia publică japoneză reproșează îmbogățiților viața lor de lux, contrară cu tradiția. Ei sînt acuzați de a crește prin speculații și prin cheltueli nebune scumpetea traiului. Guvernul intenționează un impozit special pe beneficiile de războiu. Generalul Sato cere ca statul să ia, dela noii îmbogățiți, un miliard de yen, în folosul armatei și a flotei. „Puterea răufăcătoare e aurului, scrie dînsul, e responsabilă de decadența unor popoare ca Portugalia și Olanda". Japonia începe să sufere de o „intoxicare prin aur". Clasele populare, funcționarii și muncitorii, sînt mai cu seamă ostile noilor îmbogățiți. În 1917 au fost 417 greve, în August 1918, au avut loc tulburări și revolte din cauza scumpetei traiului. La Osaka și la Kioto, bande înarmate de bărbați și femei au ars magazine și depozitele acaparatorilor de orez și armata a fost silită să intervină. De atunci muncitorimea e într'o continuă agitație. Condusă de intelectuali, ea cere reforme egalitare: sufragiul universal, dreptul a se constitui în sindicate, opt ore de muncă. Unii prevăd un bolșevism special, acel monarhist, care fără a rupe legătura dintre popor și împărat, acel fiu al soarelui, va căuta să înlăture prin violență stăpînii detestați: aristocrația, biurocrația și mai ales recenta plutocrație japoneză. Apariția noilor îmbogățiți va grăbi desigur evoluția Japoniei către democrație."

Mercure de France (Mart, 1921).

Oricît s'ar părea de ciudat, totuși noțiunea de *progres*, așa de familiară, așa de veche, ridicată în slavă de unii, negată de alții, nu are încă o definiție riguros științifică. Toate definițiile ce s'au încercat până azi studiază numai diverse aspecte particulare fără a-i atinge însăși esența noțiunii. În articolul O definiție a Progresului, d. *Léon Lafitte*, încearcă, bazat pe examinarea faptelor, o definiție a progresului aplicabilă numai artelor și meseriilor, industriei și științei, întrucît aceste ramuri contribue la civilizație.

Dacă cercetăm rezultatul tuturor descoperirilor, îmbunătățirilor, invențiilor pe orice teren practic sau teoretic, vedem că ei se reduce, în definitiv, la o economie

de muncă, de valoare, de suferinţă, de vieţi omeneşti şi de timp, însă munca este o energie dinamică, precum valoarea e o energie statică; timpul este şi el unul din factorii energiei, iar suferinţa este, pentru maşina animală, o pierdere de energie; viaţa însăşi e un condensator de energie. Şi atunci se impune cu necesitate definiţia: Progresul este o *economie de energie*.

Această definiţie, zice d. Lafitte, are toate calităţile unei bune definiţii: E scurtă, se aplică la sfera întreagă a definitului, e reciprocă, pentrucă putem face din predicat subiect şi din subiect predicat fără a schimba înţelesul şi în fine e clară pentru toţi cei care stăpînesc sensul exact şi valoarea cuvintelor.

La Revue Mondiale (Mart, 1921).

Sînt mai multe feluri de socialism: această doctrină, internaţională prin esenţa ei, prezintă totuşi aspecte particulare, nuanţe proprii fiecărei ţări unde se dezvoltă: altul e socialismul german, altul cel rus, francez ori italian. D. *Georges Renard*, profesor la Collège de France, într'o serie de conferinţe ţinute la Colegiul liber de ştiinţe sociale, urmăreşte tocmai să fixeze fizionomia specifică a acestei doctrine în Franţa. În **Bazele socialismului francez** d-sa susţine că, deşi scopul oricărui socialism e de a crea o ordine socială în care toţi oamenii fără deosebire de sex, rasă şi credinţă să poată găsi înlesniri egale, întru cît depinde de societate pentru a desvolta în mod complect aptitudinile lor inegale şi diverse,—totuşi socialismul francez, în urmărirea acestui scop, se deosebeşte de celelalte şcoli prin unele principii şi unele mijloace.

El are o întreită bază: e sentimental, idealist şi ştiinţific. E sentimental socialismul francez, căci are pasiunea fericirii universale: el vrea să corecteze egoismul izolator al individului prin solidaritatea ce leagă pe om de om, şi îi îndoeşte puterile. Deaceia atribue un rol precumpănitor devotamentului, dorului de a ajuta, a mîngîia, simpatiei de frate pentru toţi cei ce suferă de foame, de frig, de neştiinţă; dar mila sa pentru suferinţă e o milă activă şi bărbătească: această milă vrea să nu mai fie pe viitor subt soare nici săraci nici mizerabili.

Este idealist, oricît de rău ar suna unor urechi cuvîntul. Idealul său, stîlpul de pară ce-i arată drumul, este un ideal de dreptate. Plecînd dela principiul că toţi membrii adulţi ai societăţii sînt persoane echivalente, el vrea aceleaşi drepturi şi aceleaşi datorii pentru toţi, deşi împlinesc sarcini deosebite. Mai multă libertate şi mai multă egalitate. În numele dreptăţii, cere ca femeia, în viaţa de familie caşi în cea publică, să fie ridicată la înălţimea tovarăşului său.

Socoate drept ca egalitatea să treacă din domeniul politic în cel economic.

Ca toţi copiii să aibă deschis drumul spre ştiinţă, fără altă restricţie decît putinţa lor de a profita.

E drept să fie pentru toată lumea necesarul şi prisosul, pînea şi florile, munca şi repausul, plăcerea şi fericirea.

Cum e drept ca nimeni să nu mai poată face pe altul să muncească în locul şi spre folosul său.

Şi să înceteze stăpînirea şi exploatarea omului de către om, să dispară dintre oameni ura, violenţa, viclenia, războiul şi să vină pacea şi dragostea.

Idealul socialist francez este individual şi social: vrea ca omul de mîni să fie superior celui de azi în putere, în frumuseţă, în inteligenţă şi în moralitate mai ales. Pentru acela luptă în contra alcoolismului, a desfrîului, a ignoranţei, şi ordonă oricărui socialist: fii mai luminat, mai stăpîn pe tine, mai generos, mai îndatoritor decît duşmanii tăi. Socialismul francez vrea să amelioreze mediul concomitent cu individul.

E ştiinţific în fine. Pentrucă are convingerea că numai ştiinţa, sociologia şi economia politică, prin acumularea faptelor, prin analizarea continuă a realităţii, prin stabilirea legăturilor dintre cauze şi efecte, poate da statutele practice, în urmărirea ţintei, poate feri socialismul francez de spiritul de aventură, de fantazia capricioasă, de iluminismul ce crede că poate aduce raiul pe pămînt printr'o lovitură de baghetă.

Lăsînd la oparte frazele şi cuvintele goale, socialismul francez a creat consiliul economic naţional care, cu ajutorul technicienilor, cooperatorilor, funcţionarilor, studiază, prepară, elaborează soluţiile realizabile ale marilor probleme financiare, educative, economice, probleme ce implică o profundă modificare a mediului şi cer a fi rezolvate fără a opri producţia, fără a deslănţui frămîntări şi războiu civil şi fără a naşte dezordinea, foamea, mizeria.

Socialismul francez recunoaşte că ştiinţa e importantă şi indispensabilă, dar vrea ca ea să fie subordonată sentimentului de solidaritate omenească şi idealului de dreptate.

La Nouvelle Revue Française (Februar, 1921).

În numărul acesta d. *Albert Thibaudet* se ocupă de una din cele mai nouă cărţi asupra urmărilor războiului.

Învăţăturile politice ale Păcii de Jacques Bainville. Bainville e un discipol al ideilor lui Charles Maurras. Un discipol al ideii „interesului francez". Thibaudet caracterizează astfel fizionomia lui Bainville în literatura politică franceză: „Cărţile lui au în politică aceiaşi fizionomie pe care Istoria literaturii franceze a lui Nisard o avea în literatură. Exista pentru el o perfecţiune politică franceză: tratatele din Westfalia, cum exista pentru Nisard o perfecţiune literară: marii autori clasici de după 1661".

D. Thibaudet nu se împacă cu acest punct de vedere, prea subiectiv, prea istoric, prea puţin actual şi în desarmonie cu situaţia reală a Franţei de astăzi. Tratatul din Versailles a tăiat Europa cum tai un pui, spune d. Thibaudet. Ori sînt două feluri în care poţi tăia un pui: să tai carnea urmînd articulaţiile naturale sau, ca la restaurant, să tai în porţii egale fără a ţine seamă de aceste articulaţii. „Autorii tratatului din Versailles voiau să taie Europa centrală după articulaţiile ei naturale. Trebuiau să ajungă la asta observînd principiul naţionalităţilor. Dar s'a putut observa că naţionalitatea nu e o articulaţie atît de naturală şi că două alte principii trebue să o complecteze: principiul asociaţiunii istorice şi principiul debuşeurilor". Bainville analizează *numa* principiul naţionalităţilor care e sistemul de diviziune francez. Dar neglijează principiul debuşeurilor care e sistemul englez. Aici e defectul punctului de vedere unilateral al cărţei lui Bainville. „Nu e vorba, spune d. Thibaudet, de a împărţi după articulaţiile naturale ale obiectului de împărţit, ci după articulaţiile naturale ale intereselor care fac împărţeala". „Ideia generală care stăpîneşte cartea lui Bainville e că vechiul regim francez a ştiut să menţie o Germanie dezbinată, pe cînd regimurile actuale au favorizat primejdia cea mai mare pentru Franţa, anume unitatea germană". „De ce spune d. Thibaudet, raţionamentul prin subiect, cu excluderea raţionamentului prin obiect?" Era în firea lucrurilor să se facă astfel împărţeala. *Germania a putut fi altădată desbinată* prin religie şi politică. Dar acum toleranţa religioasă domneşte în Europa şi viaţa politică a Germaniei, după ce a desbinat-o, a unit-o.

„Dacă împărţeala dictată de interesul englez, împărţeala care desparte ţărmul de continent, a reuşit într'o oarecare măsură, asta ţine mai ales de viclenia şi dibăcia britanică? Nu tocmai, ci de o stare de geografie politică care favorizează astăzi Anglitera". În Germania, dealtfel, împărţeala tradiţională engleză n'a reuşit, înlocmai ca împărţeala tradiţională franceză.

D. Thibaudet îşi sfîrşeşte astfel articolul: „Interesul francez a avut împotriva lui etnografia dacă nu geografia, pe cînd sistemul tradiţional englez (al debuşeurilor, şi al acaparării litoralului) a avut pentru el cel puţin etnografia".

Nuova Antologia (Ianuar, 1921).

Senatorul *Chiappelli* fost profesor de Istoria Filozofiei la Napoli și autor al unui recent studiu asupra „Crizei cugetării moderne"—publică un articol în care se ocupă de Actuala criză civilă.

Oricine cugetă mai adînc la frămîntarea omenirii în prezent, își va da seama că, în afară de scăderea energiei vitale produsă de războiul mondial,—și în afară de crescînda tendință de-a consuma fără a se intensifica producția, care trebue să satisfacă și cerințele mărite și să pună la loc cele distruse,—societatea occidentală în special trăește, o parte subt teroarea răspîndirii bolșevismului, iar restul subt mirajul fericirii viitoare ce va veni tocmai prin noua organizare socială preconizată de Comuniștii Ruși.

Așa dar criza prezentă este pe deoparte economico-socială, dar pedealtă parte este morală, și aici sînt de aplicat remediile cele mai eficace.

Care sînt aceste remedii?

Din complexitatea lor A. alege pe cel mai eficace (...dar poate tocmai prin aceasta mai greu de aplicat imediat): atenuarea exceselor Materialismului modern prin reacțiunea Idealismului!

Căci dacă atît Burghezii după 89, cît și azi Socialiștii, au reușit în parte să creeze libertățile sociale și economice cele mai largi, și unii și alții nu omis de-a le asigura prin crearea unei noui forme de educație morală și spirituală, în stare să renoveze realmente sufletele și societățile.

In crearea acestui nou conținut ideal și civilizator în acel centru care este personalitatea umană, emancipată azi prin evoluția economico-socială, vede A remediul cel cu adevărat eficace, pentru revenirea la mersul normal al Omenirii. Deoarece,—acea „molimă a recentului războiu internațional nu se poate astăzi lecui doar prin prevederi economice și prin acorduri politice; ci în primul rînd, printr'o renovare a spiritului indivizilor și popoarelor, *printr'o reeducare morală și civilă a umanității suferinde*. Numai prin acest pact Societatea Națiunilor va putea să se așeze pe baze solide și să proceadă temeinic la opera de reclădire în mijlocul atîtor uriașe prăbușiri" (pg. 6).

Numai înlăturînd „nevroza modernă" a claselor de sus *(P. Janet)* și mizeria economică din cele de jos *(J. M. Keynes)*, omenirea va putea privi din nou spre Scopul cel mare al Umanității, lupta pentru subjugarea Naturii (*G. Leopardi*, „Ginestra") printr'o adevărată colaborare spirituală a tuturor forțelor vii și eficace din omenire.

„Pentru a salva Lumea nu-i de ajuns a o subjuga: căci chiar și cînd revoluția socialistică va fi rezolvat problema economică, asigurînd bunul trai comun, prin aceasta nu va fi rezolvat problema generală a Vieții, care depinde mai mult de condițiile interne decît de cele externe, ale ființei noastre".

Să se diminueze excesul Pozitivismului și Mecanizării vieții moderne („care în ultimul timp devenise pur uz al Forței, cauză generatoare a tuturor egoismelor individuale, sociale și naționale") —și atunci omenirea își va regăsi punctul de sprijin astăzi depiasat.

Ce este mai grav încă, e faptul că noii reorganizatori ai așezării sociale, desconsideră remediul propus de A. și din această cauză „reforma socială pe care o preconizează Socialiștii, înloc de-a duce omenirea la o anomalie civilizatoare, se va rezolva în mod fatal într'un războiu al tuturora împotriva tuturor". Mai grav ca orice însă i se pare exclusivismul proletariatului comunist în care nu trebue văzut altceva decît perpetuarea subt formă agravată, a Materialismului care-a dus omenirea la izbucnirea Războiului Internațional.

Se scapă adesea din vedere că această criză prezentă e prea profundă spre a putea fi rezolvată de-o singură clasă socială,—Proletariat ori burghezie. Salvarea nu poate veni decît prin colaborarea lor întru reînălțarea binefăcătoare a „valorilor morale, idealistice" cu totul decăzute. Și la această grandioasă lucrare, „este chemată azi *Școala, Biserica, Familia* și *Pressa*; sînt chemate toate spiritele libere, toți oamenii cu tragere de inimă, toate Statele înțelepte și luminate, toate Popoarele care înțeleg să facă parte dintr'o comună familie umană".

Cu ocaziunea morții fostului Cancelar german Bethman Hollweg, senatorul *B. Cirmeni* publică articolul **Responsabilii Războiului**, spre a vedea dacă, și întrucît e drept ca el să fie trecut de Istorie printre autorii Războiului Mondial.

Inferior, desigur, genialului Bismark, mai puțin abil decît însuși Bülow, Bethman rămîne totuși „un brav'umo" căruia i se poate imputa cel mult lipsa de energie și prea marea credulitate. Cu aceste defecte (destul de grave pentru poziția ce ocupa și mai ales în 1914!), ne apare el în împrejurările cele mai critice ale Cancelariatului său și ele n'au putut fi atenuate de alte frumoase calități, dintre care poate cea mai evidentă era dorința de pace și de înlăturare a conflictelor armate între popoare. Aceste predispoziții le-a arătat dela început (cînd tocmai se desbătea chestiunea ocupării de către Austria a Bosniei-Herzegovinei) și ele au fost în asentimentul Împăratului despre care Cirmeni spune: „Acesta, încă dela urcarea sa pe tron, dăduse dovadă de spirit împăciuitor, convocînd la Berlin cunoscuta Conferință internațională pentru legislațiunea socială" (pg. 186).

Bethman Hollweg strînge raporturile de amiciție cu Rusia și face tot posibilul să găsească o cale de mulțumire a Angliei care tocmai cerea Germaniei încetarea construcțiunilor navale („Anglia, bătută de concurența germană pe cîmpul industrial, se temea mult de aceiași concurență pe cîmpul naval, în care socotea că era condițiune vitală pentru Imperiul britanic să mențină primatul cu orice preț" (pg. 186).

Deși în urma eșuării acestor tratative Bethman Hollweg rămase învins de amiralul Von Tirpitz,—n'a avut curajul să se demită, nici energia necesară să schimbe radical politica germană față de Anglia. Slab cum era „pedeoparte lăsa să treacă politica navală impusă de Von Tirpitz și pedealtă parte continua politica sa anglofilă" (pg. 187).

Responsabil deci de izbucnirea Războiului nu poate fi decît atît cît poate fi acuzat de slăbiciune, ingenuitate și lipsă de perspicacitate diplomatică. Căci *„adevărații făuritori ai izbucnirii prea nenorocitei conflagrațiuni europene au fost în realitate conducătorii politicei austro-ungare"* (pg. 187)—de care Cancelarul german s'a lăsat indus în eroare. Preocupați de noua barieră ce-i punea, în calea spre Orient, Tratatul de București și în același timp de agitațiunile panslaviste din Monarchie, cași de noua orientare politică a Romîniei,—guvernanții austro-ungari, în frunte cu Contele Berchtold, încep să insufle Kaiserului teama că expansiunea în Orient este periclitată; și impresionează și mai mult panica lor prin atentatul Archiducilor, pe acel Kaiser care—în misticismul său—stima pe regii unși de Divinitate și care îndată „își pierdu cu totul mințile" (pg. 188), dîndu-le ascultare.

Ar fi putut reacționa Cancelarul, fie dejucînd pe Berchtold (care voia să antreneze Germania într'un războiu din care Monarchia ar fi eșit... consolidată), fie potolind elanul războinic al generalilor din entourage-ul imperial. N'a făcut-o și a continuat a crede în neutralitatea engleză până în a cincea zi care-a premers declararea ostilităților (deși ambasadorii germani îi telegrafiau realitatea lucrurilor!). Iar cînd se văzu înșelat în așteptările sale, avu stîngăcia de-a declara ambasadorului englez: *„Dar ce? O să ne declarați războiu pentru niște Chiffons de Papier?"* —frază cît se poate de nenorocită, de care au uzat apoi predicatorii Înțelegerii făcînd să se creadă că Bethman Hollweg ar fi rostit-o într'un discurs bine chibzuit la Reichstag" (pg. 190).

Tot lipsit de energie s'a arătat

Cancelarul cînd n'a știut să impună guvernului din Viena să dea de bunăvoe ținuturile ce aparțineau Italiei spre a o atrage de partea Puterilor Centrale, deși atît el cît și Kaiserul au intervenit în acest sens (pg. 190).

Odată războiul în curs, prin însăși forța lucrurilor, militarii avînd precăderea, a fost ușor generalilor Hindenburg și Ludendorf să-l înlăture dela cancelariat, după ce fără voia lui — consimți la declararea războiului submarin fără cruțare.

In 1917, Bethman Hollweg se retrase în Castelul din Hohenfinow unde se născuse (29 Noembre 1856) și unde muri (3 Ianuar 1921). In toți acești patru ani n'a dat semne de viață decît o singură dată: atunci cînd s'a oferit în locul Kaizerului, cerut de franco-englezi, ca ministru responsabil de faptele suveranului său iresponsabil.

Deutsche Revue, (1. 1921).

Albert Haas. **Argentina.** Războiul a pus într'o lumină neașteptată mai cu samă tinerele țări de origină colonială, cum e Argentina, care a căpătat azi greutatea unui stat avut și s'a afirmat ca o țară cu prestigiu la recenta conferință dela Genua. Autorul, stabilit de multă vreme în Buenos-Ayres, începe un studiu asupra împrejurărilor din noua sa patrie, așa de modestă la origine.

Pentru Spania de odinioară, Argentina avea o valoare secundară: un fel de etapă în drumul spre Peru, cînd voia cineva să evite furtunile capului Hoorn ori primejdia de a se întîlni pe mare cu pirații.

Argentina n'avea aur ca Peru, totuși încă de pe atunci se făcură într'însa culturi întinse de pămînt, și orașe; după modelul din Spania se ridică la 1609 o universitate iesuită în Cordova. Pe lîngă funcționari, marinari, am loiați comerciali spanioli se adună cu vremea o populație eterogenă, mai ales evrei izgoniți din Portugalia — și aceștia transplantară aici viața modernă europeană. Dar fisionomia populară, națională, o căpătă Argentina abia după ce se ivi locuitorul, tot de obîrșie europeană, al cîmpiilor Pampas. Acest „gaucho" original duce pînă azi viața primitivă, nomadă, hrănindu-se cu ajutorul animalelor sălbătăcite ale stepelor.

Valoarea economică a acestei vietuitoare omenești este nulă. In schimb el este autorul unui folclor interesant, care împrumută Argentinei culoare și un caracter specific. Pentru gaucho nu există lege, autoritate ori biserică. Are un cod propriu și o formă de viață religioasă specială.

In Argentina lipsește ceiace se chiamă la puritani „colour-line". Deși lipsesc vînătorii de piei roșii ori tribunalele de lincșere, Argentina este totuși, în mai mare măsură decît Statele-Unite, o țară a omului alb. Temperamentul sud-americanului prezintă mai multă înrudire cu aria decît Americanul din Statele-Unite.

După scuturarea jugului spaniol — pe o chestie de onoare și demnitate — în Argentina urmă o epocă de intrigi politice, de pronunciamente și lovituri de stat, pînă la dictatura lui Don Juan Manuel Rozas, 1835. Dela căderea violentă a acestuia, în 1862, continuă pînă azi regimul liberal-democratic tip european, cu multe apropieri de constituția Statelor Unite. „Republica" a eșit, nu din evoluția firească a împrejurărilor, ca în Elveția, ci din entuziasm pentru un ideal politic abstract.

Profesorul *R. F. Kaindl* din Graz își pune întrebarea, dacă e bine ca Austria să înceteze **politica de alipire la Germania.** Autorul a mai publicat, în aceiași chestiune, un studiu în 1920: „Mîntuirea poporului german în ajunul catastrofei", în care dovedea nevoia unei uniuni imediate a tuturor Germanilor. Dacă revine și acum asupra problemei acesteia, o face în urma rezultatului neașteptat al alegerilor din Octombre pentru Landtag, cînd partidul politic al Germaniei Mari s'a dovedit impopular, ceiace nu se explică altfel decît că ideia n'a pătruns depiin în popor. Partidele politice ele singure au stat destul de edificate asupra lucrului. Pînă și în cercurile industriale din Austria, se găsesc adversari ai uniunii.

Și totuși nu este alt mijloc pentru a pacifica Europa decît acesta. „Fără ajutorul nostru nu se poate face ordine", zice Kaindl. In scurtă vreme se va balcaniza tot continentul, bolșevismul va pătrunde pînă la Ocean. Kaindl nu găsește nicio contrazicere între năzuințele sale naționale și între interesele Europei. El concepe întîiu un mare teritoriu economic, cu reunirea tuturor porțiunilor devenite azi negermane, și cu drum la Marea Neagră și Adriatică. După aceia o federație generală europeană. Autorul insistă asupra nevoii de a se urmări în practică aceste idealuri, chiar acuma. O amînare înseamnă să îngropi ideia pentru totdeauna.

Să se găsească oare locuitori în planete? Intrebarea nu-i nouă, însă profesorul *O. Knopf din Iena* îi dă o formă mai modernă și mai științifică: „Condițiile planetelor, zice el, sînt oare de așa natură, încît să poată lua naștere ființe, cu care să comunicăm de pe pămînt?" Knopf răspunde „nu". Comunicația cu locuitorii cerului este o perspectivă tot așa de îndepărtată ca și aceia de a abate vreodată planetele din drumul lor.

Ființe organizate ca cele de pe pămînt nu se află în nici un corp ceresc. Pornind dela un prototip comun, vietuitoarele pămîntului au suferit în curs de milioane de ani o serie de transformări zoologice, care subt acțiunea unei succesiuni anumite de împrejurări determinate au produs în cele din urmă specia zisă „homo sapiens". E greu de închipuit că aceleași împrejurări se vor mai întîlni vreodată în acelaș fel. Omul nu se mai poate dezvolta a doua oară nici pe pămînt, dară mite într'un corp ceresc, unde condițiile de existență sînt așa de profund deosebite de ale noastre!

Dar să admitem că ar fi posibil. Insușirile sufletești ale vietuitoarelor extrapămîntene ar fi însă cu totul altele. Cînd este așa de greu să stabilești identități între ființele globului nostru, e absurd să ne închipuim că oamenii din ceruri au să aibă despre lume aceleași imagini ca noi.

Dar iarăși, să presupunem și absurdul. Să presupunem că există ființe la fel cu noi, cu acelaș nivel cultural ca noi. Un schimb de vederi cu ei ar fi însă absolut imposibil. Ca un proiectil să ajungă bunăoară în lună — admițînd că nu întîmpină nici o rezistență în aer — are nevoe de o viteză inițială de 11 kim., pe cînd cea mai mare viteză azi este de 1 kim. Tot așa, radiogramele. Scînteele electrice străbat cel mult douăzeci mii de kim. Pînă la lună sînt însă vreo 378000 kim., iar pînă'n Marte 75 de milioane!

Deutsche Rundschau (An. 47, 4).

Hermann von Rosen: **Cooperativele în Rusia de azi.**

Cu toată piedeca, ce o arunca regimul țarist în calea dezvoltării culturale și economice a Rusiei, aceasta a căutat veșnic, în ultimii 50 de ani, să se modeleze după țările occidentale. Dela 1918 s'au făcut în această direcție progrese și mai însemnate. Iar speranța că și de acum înainte lucrurile se vor schimba tot în bine, este îndreptățită de surprinzătoarea înflorire a cooperativelor sătești.

In Rusia, pînă la sfîrșitul veacului trecut, cooperative de producere n'au existat, însă subt denumirea de „Artel" ființau subt Nicolae I niște asociații solidare ale lucrătorilor, care au influențat în bine asupra individului, mai ales în meseriile, unde condiția neapărată era cinstea și încrederea.

Cea dintîiu asociație de consum s'a întemeiat la 1899. După 1914 greutățile de aprovizionare și transport au silit guvernul să încurajeze cooperativele. Avîntul cel mai mare însă îl luară acestea în urma revoluției din Martie 1917. După o statistică engleză probabil că mișcarea a cucerit toată Rusia. Centrala din Ucraina „Dnjeprowsky Sojus" este reprezentată și în Berlin, unde face comenzi de sute de milioane.

Fără îndoială, progresul acesta economic își găsește explica-

ția întâiu în forțele latente ale poporului liberal, apoi în psichologia Rusului, deprins să treacă brusc dela apatie la impulsivitate. Doctrinarii dela guvern, suprimînd băncile și întreprinderile particulare pe acțiuni, au imprimat și ei un nou progres cooperativelor, îngăduindu-le să se ocupe cu comerțul mare și cu băncile.

Lipsa de utilaj agricol și greutățile muncii au silit pe țărani să se organizeze și în cooperative, contribuind la cristalizarea unui sistem agrar nou, rezultat din haosul anului 1918, care sistem a întrecut cele mai îndrăznețe visuri ale lui Stolypin, și l-a pus pe Lenin într'o situație tragicomică: căci până la 1913 abia 5,7 milioane de țărani trecuseră la proprietatea privată, pe cînd în 1919 nu mai puțin de 81 la sută din pămîntul arabil se găsește în proprietatea particulară.

Cu caracterul lor anticomunist, dar netiind nici cu socialismul unilateral, nici cu individualismul nepractic, cooperativele vor dăinui și în viitor, oricare va fi constituția politică a Rusiei.

E. Jenny: **O revoluțiune economică universală.**

In relațiile internaționale dinainte de războiu țările cu industrie bogată exercitau o supremație economică netăgăduită, întrucît ele posedau capitalurile și tot ele fixau și prețurile, iar statele cu materii prime erau nevoite, din pricina concurenții, să solicite pe cumpărători chiar la ei acasă. Marile cîștiguri rămîneau astfel în țările capitaliste.

Dar încă înainte de 1914 se observase oarecare scădere în producția materiei prime, sub forma unei lupte înverșunate încinsă între statele industriale pentru acapararea izvoarelor importante de producție ale globului. Să ne gîndim numai la regiunile petrolifere, a căror tendință generală de capitare nu puțin a influențat mai în urmă și politica țărilor.

Războiul însă a schimbat complect raporturile. Cantitatea de bunuri existente, precum și posibilitățile lor de producere continuă a fi după 1914 cu mult mai prejos de cerințile pieței din timpurile normale. De aici o goană nebună după ele, și o suferință acută din cauza scăderii brusce a ofertei și a urcării dintr'odată a prețurilor, căci scumpetea apasă asupra consumului, impunînd popoarelor restricții și reduceri la cheltueli. Insă micșorarea capacității de consum și cumpărare face la rîndul ei imposibilă normalizarea industriei, ale cărei cereri provoacă veșnica urcare a costului materiilor prime.

Este evident că veniturile cele mari au să intre de acum în mîna producătorilor de materii prime — constatare făcută și la conferința din Bruxelles de către Elveția — iar țările industriale, bogate altădată, au să sărăcească. Fenomenul va avea repercuție și în situația politică. Deja azi Argentina și Statele-Unite au ajuns, din state tributare, creditorii cei mai cu prestigiu, pe cînd Europa a căzut în rîndul debitorilor.

Țările vechi, purtătoare de cultură intensă, au să devină deci cu vremea niște imense ateliere, executînd ca niște colonii, pe un preț derizoriu, comenzile generoase ale țărilor înapoiate. Intrăm într'o epocă, în care odată cu relativa demonetizare a industriei superioare vom avea fenomenul unei rapide dezvoltări culturale în țările mai tinere, agricole.

In cronica sa literară „cu privire la istoria culturii în Danemarca", *Albert Dresdner* se ocupă în amănunte de publicația recentă a lui Wilhelm Andersen (Tider og Typer af dansk aands Historie), în care cunoscutul profesor din Copenhaga dă o expunere sistematică a istoriei literaturii daneze, făcînd să reiasă elementele ei caracteristice, nota generală sufletească a națiunilor germanice din nord, precum și caracterul specific al poporului danez.

In volumele apărute până acum, prima parte o intitulează el „Erasmus", a doua „Goethe", căci Andersen face întâiu un studiu general asupra humanismului, dela început până în sec. 18-lea, cînd humanismul latinesc se înconoează, ca să ție piept curentelor din sec.

18-lea, adaptîndu-se, popularizîndu-se, raționalizîndu-se, și transformînd polihistorismul academic într'un enciclopedism folositor. Cu alte cuvinte, Andersen face monografia humanismului în hotarele lui germanice.

In sec. 19-lea Winckelmann, Lessing, Herder și școala filologilor din Göttingen dau humanismului danez o tinctură grecească. Goethe își creease deja un ideal și făcuse din el o forță creatoare de mîna întâiu, adaptîndu-l la nevoile culturale germanice. Mediul acesta dădu altă orientare și lui Oehlenschläger. Humanismul elenic apare ca o reacție în contra clasicismului latin al țărilor romanice. Sînt cunoscute legăturile lui Schiller, Goethe și ale romanticilor germani cu poetul Oehlenschläger, arheologul Bröndsted, cu poeta Friederika Bruun, cu Örsted. Cazul lui Thorwaldsen este și mai cunoscut.

O perioadă nouă se deschide cu *I. C. Heiberg*, cînd în fața curentelor noi, humanismul pierde contactul cu masa poporului și se aristocratizează. Madvig face acum din filologie o disciplină severă. Naționalistul Grundtvig ia poziție în contra idealului general omenesc după chipul lui Goethe și Hegel. Apare acum personalitatea scriitorului de povești H. C. Andersen. Humanismul intră în faza de descompunere. Se afirmă acum Sören Kierkegaard, Iulius Lange, Georg Brandes, a cărui personalitate revoluționară se pronunță în contra curentului religios, luptînd cu pasiune pentru libertatea ideilor, îndreptînd spiritul public către critica modernă și problemele științifice ale apusului, luînd de model pe St. Beuve și Taine. In filozofie se impune figura lui Harald Höffding. După pierderea Schleswig-Holsteinului, Danemarca se lasă tot mai mult influențată de Franța. Cultura literară cîștigă în amploare, poemele lui I. P. Iacobsen evidențiază în sfîrșit maturitatea limbii, geniul de perfecțiune al stilului artistic.

Andersen analizează influențele humanismului până târziu la Henrik Pontoppidan, Holger Drachmann, Karl Gjellerup, Johannes D. Jensen și Sophus Michaelis.

Das Tagebuch (An. I, Caet 49)

Intr'un Apel către cei din Praga *Ștefan Grossmann*, directorul revistei, caracterizează tensiunea nervoasă, la care au ajuns relațiile de azi dintre guvernul german și cel cehoslovac. Precum se știe, noua republică s'a angajat dela început într'o politică vădit ostilă intereselor germane, și îndărătul acestei politice se simte mîna a două personalități aproape tot așa de populare: unul este Karl Kramarsch, fost candidat la scaunul prezidențial, implicat mai demult într'un proces de înaltă trădare în contra statului austro-maghiar, și neputînd deci nici azi să uite sentința cea de condamnare la moarte.

Dar Kramarsch face în mod nesocotit o politică personală de răzbunare, trecînd peste interesele statului său. Vrea ca Germanii să joace azi în statul ceh rolul, pe care Cehii îl jucau eri în statul austriac. De asemenea, zice Grossmann, Kramarsch tot din interes propriu a tratat și cu generalii ruși contrarevoluționari, începînd cu Denikin, și sfîrșind cu Wrangel, căci cauza adevărată a politicei sale de conspirație, pentru care a trimes în Siberia atîtea mii de legionari cehi nevinovați, era faptul că devenise, printr'o însurătoare bogată, mare proprietar în Crimeia și deci era interesat la prăbușirea bolșevismului.

Partenerul său este Holowetz, ministrul de externe, a cărui politică este încă și mai primejdioasă. Cehoslovacia a moștenit 4/5 din industria vechei monarhii, industrie creată aproape exclusiv de capitaliștii germani, iar 75 la sută din debușeuri se găsesc în Germania și Austria. Insă Holowetz crede că produsele indigene au să cucerească piețele lumii. De aici o samă de măsuri de import și export, care vor înstrăina statului ceh piețele cele mai sigure de desfacere. Un exemplu pentru politica lui Holowetz: Cehii se angajaseră să procure Germaniei o mie de vagoane malț pentru fabricat bere. Insă comisia cehă a-

nunță acum că nu poate livra decît jumătate. Cealaltă jumătate, necesară alimentării, o vor livra la anul cu preț ridicat.

Și cu toate astea, zice Grossmann. Cehoslovacia nu poate trăi pe picior de războiu cu toți vecinii, dimpotrivă cu Germanii are interese comune chiar și în chestia Sileziei. Această provincie rămînînd Germaniei, titanul ei va trece ca și pân' acum în Bavaria și Saxonia, în schimb cărbunele va veni în Boemia. Minele devenind însă poloneze, producția de cărbune va scădea imediat; fiind că 90 la sută din ingineri și funcționari sînt germani, dar polonizarea înseamnă deranjarea industriei carbonifere din tot centrul Europei.

Sînt cunoscute excesele de dănănăzi ale „legionarilor" cehi în contra populației germane, excese soldate cu vărsări de sînge, și încheiate prin ocuparea clădirilor și instituțiilor germane, cu persecuții în contra Evreilor și prin răsturnarea monumentului împăratului Iosef. Fiziologul ceh *Emanuel Radl*, unul din conducătorii partidului realist, bărbat cu multă autoritate morală, deși puțin popular, a publicat în „Cas" un articol, în care a veștejit demonstrațiile din zilele acelea și pe care îl reproduce „Das Tagebuch" în Cuvînt lămurit.

„Demonstrațiile, zice Radl, poate că au trecut, însă cine cutează să spue că n'au să mai vie, mai cu samă cînd cetești articolele rușinoase din „Narodni Politika", „Narodni Listy" și altele?. Cetiți jurnalele cehe... Găsiți numai instigatori turbați, care n'au curajul să ia asupra lor răspunderea, deși spun că a fost jignit stimatul lor sentiment național.. Unde-i dragostea cehă pentru aproapele?.. În împrejurarea asta eu nu pot să merg cu opinia publică" a Cehilor: nu știu în numele cîtor oameni subscriu aceste cuvinte, dar simt că exprim în ele convingerea celor mai buni fii ai poporului nostru, cînd zic: pe cei patru Germani, morți în focul luptelor din zilele acestea, eu nu-i cunosc, însă într'înșii au fost omorîți concetățenii mei, frații mei, iar cei care i-a atacat, a atacat moștenirea cea mai frumoasă lăsată poporului ceh de Huss și frații Comenius...

Ați uitat oare cruzimele celtarale comise de Germani la Louvain și Reims? Vreți să ne facem și noi vinovați în fața lumii de astfel de rușine?.."

Das Inselschiff (An. II, caetul 1).

In traducere găsim o scrisoare a lui *Gogol* asupra romanului său Suflete Moarte. Marele scriitor rus pune că numai Pușchin cunoștea bine adevăratul său caracter. Pușchin zicea că nimeni nu știe să zugrăvească așa de bine platitudinea și trivialitatea vieții, și să deseneze cu atîta putere golicianea și meschinăria omului de rînd. Caracterul acesta al lui Gogol se oglindește cu toată intensitatea în „Suflete Moarte". Eroii lui Gogol nu-s deloc criminali, platitudinea lor l-a impresionat pe Rus mai mult decît orice alt defect și viciu. Și cine simte scîrbă și repulsie pentru celace este mic și banal, acela posedă în sine tocmai contrariul de celace este *fleac*, mizerabil și de rînd.

Dar Gogol n'ar fi fost în stare să zugrăvească tipurile acestea, dacă nu înfățișa în ei istoria propriului său suflet. Dumnezeu i-a dat lui Gogol o natură cu multe laturi. Pe lîngă germeni buni, a sădit într'însul păcate multe, dar și dorul de a deveni mai bun. Păcatele acestea grozave Gogol le atrecut la rîndul său eroilor din roman, făcînd din ei niște încarnații ale defectelor sale, și i-a urmărit după aceia ca pe niște dușmani de moarte, urîndu-i, batjocurindu-i.

Cînd i-a cetit lui Pușchin primele capitole din „Suflete Moarte", Pușchin, care rîdea așa de lesne și din toată inima, se posomorî deodată. La sfîrșit zise cu durere: „Doamne; cînd te gîndești ce tristă e Rusia noastră, te apucă groaza !..." Gogol rămase și el încremenit. Atunci s'a apucat să mai schimbe, să mai îmblînzească ceva din caricatura aceia exagerată a „Sufletelor Moarte".

Dar cu toate lipsurile ei, partea întîia și-a ajuns scopul, inspirînd

cititorilor o adevărată scîrbă și repulsie față de eroi, stîrnind un fel de durere și nemulțumire împotriva noastră înșine.

Și Gogol spune prietinului, căruia-i adresează scrisoarea: „Să nu crezi acuma că sînt chiar așa de rău. Omul nu se educă numai în școală, eu am scăpat de defectele mele numai așa: trecîndu-le eroilor, rîzînd apoi de ei, silind pe alții să rîdă și ei. Dacă în scrierile mele n'am pus oameni virtuoși, e pentrucă n'am putut să-i creez, de oarece nu le semănam deloc. O astfel de carte ar fi rămas fără viață, lipsită de adevăr".

Archiv für Geschichte der Philosophie (Heft 3-4).

Ludwig Stein: **Locul lui Tolstoi în istoria filozofiei.** Tolstoi a fost un poet gînditor, un reformator social și un profet religios. Ca poet și creator, el este mai mare decît ca om și gînditor. Cu toate acestea, locul lui Tolstoi în istoria filozofiei este însemnat.

Care este filozofia lui Tolstoi?

Tolstoi pornește dela siguranța subiectivă a eului cartezian. Dupăce crede în felul lui Descartes în existența eului, îl divide într'un eu empiric, condiționat spațial și temporal și în altul supraempiric necondiționat spațial și temporal. Eul empiric este relativ; cel supraempiric este absolut și reprezintă în om revelarea eternei divinități. Eul empiric ne dă accidente de cunoaștere, care devin logice numai datorită existenții unui centru de organizare în om. Acest centru de organizare este iubirea, sau cu un alt termen sentimentul de armonie, sau viața, sau încă Dumnezeu. Istoria omenirii trece prin trei faze: faza eului empiric, adică faza animalică; faza socială sau de tranziție și faza divină. Scopul omului este de a trece dela iubirea animalică, la cea socială și dela cea socială la acea pură, la iubirea de divinitate. Mai bine decît în orice pătura de cultură, idealul iubirii divine e reprezentat de țăranul fără învățătură.

Astfel fiindu-i filozofia, care e locul lui în istoria filozofiei?

Concepțiile despre lume sînt produse de două feluri tipice de filozofi: de raționaliști și de iraționaliști. Tolstoi se clasifică în rîndul filozofilor iraționaliști, adică de sentiment, de fantazie și de voință.

Dar între iraționaliști?

Tolstoi a fost un filozof de cultură, de sentiment și de viață. Ca filozof de cultură a fost un pesimist față de cultura orășănească, alăturea de Antistene, Diogene din Sinope, Rousseau și Nietzsche. Toți preferă starea de natură: dar pecînd la Antistene și Diogene din Sinope starea de natură înseamnă eliberarea de nevoile copleșitoare ale civilizației; pecînd la Rousseau natura înseamnă libertate în natura rustică; și la Nietzsche libertatea instinctelor animale rapace, la Tolstoi natura înseamnă inocența țărănească, care nu cunoaște pe Dumnezeu, dar îl trăește.. Ca filozof de sentiment, apără însemnătatea sentimentului alăturea de Goethe, Schleiermacher, Hume, Adam Schmitz, Spencer, Nietzsche. Ca filozof de viață, el a pus viața în centrul filozofiei lui, nu natura.

Filozofia lui Tolstoi nu reprezintă o coordonare de sistem, pe deoparte, și pedealta el și-a trăit o. Talentul cu care a exprimat această filozofie trăită, face din el vocea cea mai elocventă a tendințelor creștine în tranziția dela secolul al XIX-lea la al XX-lea. El se așează în primul rînd al filozofilor iraționaliști Antistene, Diogene, Pascal, Rousseau și Nietzsche.

Das Junge Deutschland (Heft 5-6).

Theodor Däubler: **Alexandru Arșipenko.** Poetul german *Däubler*, de care se vorbește așa de mult, publică un entuziast articol despre sculptorul ucrainian Arșipenko. Lui *Däubler* i se pare Arșipenko așa de nou, încît ne zice: „El nu e născut în Kiev, ci căzut din nouri". Din nouri o fi căzut, dar a căzut la *Paris*, între altele și în atelierul lui Brîncuș al nostru, și la Paris și-a asimilat toate încercările mai nouă în sculptura internațională pariziană de vre-o 20 de ani încoace

Däubler crede că Arşipenko ar fi „cel mai însemnat sculptor expresionist". Nu totaşa însă credea şi publicul dela expoziţia internaţională din 1920, din Veneţia. In pavilionul rusesc, o sală era consacrată lui Arşipenko. Şi efectul a fost monstru. Deciteori intram, găseam sala întreagă strîmbîndu-se d[e] rîs. In limbajul barcagiilor veneţieni numele de Arşipenko ajunsese egal cu acela de caraghios, „Eu nu sînt Arşipenko" se zicea. Cu asta nu vreau să dau dreptate acelui public, înconira lui Däubler. Arşipenko nu merita rîsetele tuturora. El mi se pare un talentat sculptor în încercările de direcţii deja deschise de alţii.

Däubler zice că Arşipenko nu iubeşte stilul care ţine de renaştere şi de perioada tîrzie a artei greceşti, şi că în schimb ţine la sculptura primitivă. Dar şi asta e tot o imitaţie, cu alt cuvînt. Cînd Arşipenko face o femee cu trei picioare, ştim că şi leii înaripaţi dela Corsabad, dela Louvre, au cinci labe, şi nu ne emoţionăm nici măcar din acest punct de vedere.

Däubler mai afirmă că Chagall, Kandinsky şi Arşipenko asigură artei plastice ruseşti *primul loc* actual, în arta internaţională, — afirmare mai mult decît riscată. Căci „nimenea" nu poate pretinde să cunoască arta actuală aşa de bine. *Pecînd Arşipenko e foarte cunoscut, căci îşi poartă pretutindeni expoziţiile; un Brîncuş de pildă, nici nu vrea să expue.* Că Däubler cunoaşte puţin chiar cele ce crede că cunoaşte, se poate constata şi din volumul lui de amintiri „In Kampf um die moderne Kunst".

Mişcarea intelectuală în străinătate

LITERATURA.

Ludwig Anzengruber, *Gesammelte Werke*, 4 Bde, herausg. von Carl W. Neumann, Leipzig, Verlag von Philipp Reclam jun.

Cam după planul conceput de Anzengruber, cîteva săptămîni înaintea morţii sale (1889), şi realizat de prietenii săi din Viena în ediţia din 1890 dela Cotta, se dă acum o nouă ediţie, populară, deci fără adnose şi note. Cîteva din lucrările mai slabe s'au lăsat la o parte, în schimb a fost primită comedia ţărănească „Der Trutzige", până acum nu îndeajuns de preţuită. Pe lîngă poeme dramatice şi dramele mai cunoscute, se cuprind acum romanele din viata dela ţară „der Schandfleck" şi „der Sternsteinhof", nuvelele „Dorfgänge", „Grossstädtisches u. Gelabeltes", „Kalendergeschichten", „Selbstbiographische Blätter". Valoarea lui Anzengruber stă în poemele sale dramatice. Realismul său a pregătit curentul naturalist german. Este deci un precursor. Piesele lui moralizatoare „Das vierte Gebot" şi „Brave Leut' vom Grund" sînt o continuare a vechei comedii vieneze de mahala — a lui Raimund şi Nestroy.

Emile Magne, *Le Chevalier de Lignières*, K. Chiberre.

Volumul acesta ne arată un alt aspect al veacului XVII decît cel cunoscut din istoriile literare; raţionalist şi critic, pasionat şi libertin. Cavalerul de Lignières fără a avea calităţile intelectuale şi talentul poetic ale lui Cyrano de Bergerac, amicul său, fu totuşi un graţios şi spiritual autor de madrigale şi satire, un adversar de temut al lui Chapelain şi Boileau, un om care a rîs de toţi, de toate şi de sine.

ROMANE

Marcel Prévost, *La nuit finira*, deux tomes, Lemerre, Paris.

Un nou roman al lui Prévost zugrăvind viaţa din dosul frontului. Acţiunea se petrece în Gascogne, în zilele de noapte sombră ale războiului.

Eroul, un om bun, pleacă pe front şi-şi lasă nevasta împreună cu un cumnat al ei, pe care mai înainte ea nu-l suferea. În vremea războiului antipatia se schimbă, se transformă în iubire — povestită de autor cu multă poezie. Cu conştiinţa păcatului, se spovedesc amîndoi preotului. Bărbatul scrie nevestei, şi cu comprehensiunea, ce o dau primejdiile, parcă bănueşte ce se petrece acasă; recomandă femeii ca, în caz de rămîne văduvă, să-l ia pe cumnatul ei. Bărbatul moare în războiu, însă scrisoarea lui răstoarnă sufletul vinovatei. Cei doi amanţi nu se mai pot privi în faţă, pare că moartea celui dus îi va separa pentru vecie. Cumnatul se duce însă şi el în războiu... La sfîrşitul romanului

nu se știe dacă se va întoarce, se știe numai că, dacă se întoarce, o va lua pe Clara.

Roderich Meinhart, *Wiener Totentanz.* Ein Gegenwartsroman, Verlag Theod. Weicher in Leipzig, 1921. 265 S. 16 M.

Autorul și-a creat reputația cu romanul „Nach der Heimat möcht ich wieder" și cu volumul de nuvele „Die am Wege blieben". In noua sa lucrare zugrăvește împrejurările din Viena de azi. Cu mult simț politic și social, luminează adîncurile vieții de oraș, vuetul vechilor uliți, lupta pentru existență, în mijlocul căreia se vede tîrîtă o onestă familie de funcționari. Meinhart dă în chip izbutit tipul marelui parvenit, schițează impresionant figura omului, care suferă din pricina situației echivoce create de originea sa evreiască și mentalitatea sa germană. Interesant tablou al mizeriei anilor de după războiu, în care atîtea existențe se prăbușesc sufletește și pier.

TEATRU

Hans I. Rehfisch, *Heimkehr,* Schauspiel in 5 Akten, Berlin, 1919, Oesterheld Co. 120 S. M. 3.

Rehfisch este un tînăr autor și o forță, care promite. Acțiunea e prilejuită de războiu. Dr. Volckmar se întoarce din spital, înzdrăvenit la corp, dar cu sufletul doborît și nu-și mai pricepe mediul: nici pe nevastă, nici pe prietini, mai puțin încă pe socru și pe fiul acestuia, un tip de tînăr banal și senil, cum se găsesc în orașele mari, trăind din punga părinților, dar fără nici un drept la existență. In contrast cu acesta e pus prietinul lui Volckmar, Leo Freund Kirsch, om harnic, aflat în serviciul ideii socialiste. Volckmar se vede înșelat complect în privința nevestei sale, femee veșnic doritoare de plăceri, și se împușcă. Volckmar este din generația sacrificată a războiului.

Henri de Régnier, *Les Scrupules de Sganarelle,* pièce en trois actes.

Este o reluare a figurii lui Don Juan, prezentat în fabulă nouă. Fugind de pedeapsă, după un omor, Don Juan sosește într'un pașnic orășel de provincie, adus de Sganarelle — și acolo întîlnește o fată, pe care plănuește s'o răpească. Și fiindcă Sganarelle frequentează casa fetei, Don Juan îl trimete c'un bilet de dragoste. Sganarelle are însă scrupule: ce să facă? Să-i necinstească tocmai el casa? Să ducă biletul? Il duce, însă totodată spune fetei cine este Don Juan... Dar vai! fata s'a simțit cu atît mai mult împinsă către Don Juan...

MEMORII

Margot Asquith, *The Autobiography.* Thornton Butterworth. Londres, 1920.

Autoarea este o personalitate de seamă, o femee care a cunoscut mulți bărbați distinși în toate domeniile vieții publice engleze, și care a făcut să se vorbească mult despre sine, încă înainte de a deveni a doua M-me Asquith. Tînără încă, a dus o viață de splendoare, celebră, zgomotoasă, populară, trăind în mijlocul curselor, echipagiilor, vînătoarei, făcînd nesfîrșit senzație. M-me Asquith era și o forță politică, cunoștea ca nimeni alta atîția miniștri. Insuși viitorul Eduard VII făcea parte din saloanele ei. Cartea aceasta de memorii a făcut acum mult zgomot în Anglia. A avut un strașnic succes de librărie. Fata autoarei este „prințesa Anton Bibesco".

CĂLĂTORII

Arnaldo Fraccaroli, *Biglietto di viaggio,* 1920, Milano, Vitagliano, Lit. 7.

Ziarist cu multă îndemînare de stil, autorul strînge în acest volum corespondențele, pe care le-a trimis ziarului „*Corriere della Sera*" din călătoriile ce a întreprins prin mai toate capitalele Europei, din Nord cași din Orient.

FILOZOFIE

J. Sageret, *Philosophie de la Guerre et de la Paix,* Alcan.

Autorul atacă afirmațiile partizanilor războiului și acest fals darvinism, ce prezintă războiul ca o lege naturală. Concluzia sa e că războiul nu-i decît un accident și că națiunile fiind personalități colective ce variază mereu, chestia păcii perpetue se prezintă cu necunoscute, asupra cărora experiența de 3—4 mii de ani ai omenirii nu poate decide, a priori, de sînt amenințătoare sau liniștitoare.

Eugenio Rignano, *Psicologia del ragionamento,* Zanichelli, 1920, Bologna, in 8, XXVI 404 pag., Lit. 22.

Este în realitate un tratat complect de psichologie, al cărui punct central de plecare se află în mecanismul raționamentului, și pe care autorul caută să-l examineze reducînd viața psichică la fenomenele ei elementare: manifestarea tendințelor afective și a evocațiunilor sensoriale.

Rinaldo Nazzari, *Principi di gnoseologia (Teoria Cunoștinței)* Torino, 1920. G. B. Paravia e C., in 16, 272 XVII pg. Lit. 16.50.

Conține expunerea clară și interesantă a celor mai mari probleme filozofice. Iistrică puțin credința optimistică oarecum prea ostentativă, și prin care autorul afirmă în mod dogmatic supremația neoidealismului contemporan. O astfel de atitudine îl silește să interpreteze în mod subiectiv cugetarea unor filozofi, cum e de exemplu a lui Gioberti, etc.

CRITICĂ LITERARĂ ȘI ARTISTICĂ

Wilhelm Andersen, *Tider og Typer af dansk aands Historie,* Kjöbenhavn og Kristiania, Gyldendalske Boghandel, Nordisk Forlag, 1907—1916.

Cunoscutul profesor de literatură la Universitatea din Copenhaga a început tipărirea unei vaste publicații de istorie literară, din care au eșit până acum patru volume. O expunere sistematică a literaturii daneze în cadrul curentelor de idei, care au dominat epocul dealungul veacurilor. Andersen privește popoarele germanice ca o familie aparte, cu caracterul ei cultural specific. Pentru nordul Europei Germania joacă rolul, pe care Franța l-a jucat până azi în țările latine. Humanismul german de nuanță elină e ie o reacție împotriva humanismului latin din țările romanice. Chiar felul cum își intitulează Andersen cele două perioade mai mari de istorie culturală „Erasmus" și „Goethe" arat care au fost curentele de idei dominante. Din mijlocul interesantei lui expuneri răsar personalitățile marcante: Oehlenschläger, Bröndsted, Friederika Bruun, Ørsted, Thorwaldsen, Heiberg, Madvig, Grundtvig, H. Andersen, Kierkegaard, Julius Lange, Brandes, Höffding, Iacobsen până la cei mai noi: Pontoppidan, Drachmann, Gjellerup, Iohannes D. Jensen și Sophus Michaelis. După războiul din 1864, Danemarca rupe orice legătură culturală cu Germania și se lasă tot mai mult influențată de Franța.

Bernd Melchers, *Chinesische Schattenschnitte,* 64 S. 8, München, 19 1, bei Hugo Bruckmann.

Autorul a scris un album cu figuri referitoare la arta extremului orient. Sînt tăeturi cu briceagul — în China, un fel de artă populară. La un colț de stradă șade de obiceiu artistul, și lucrează cu cuțitașul, după modele străvechi, niște desenuri, pe care poporul le cumpără pe nimic, ca să împodobească lampa, fereastra, căci se văd bine puse numai la lumină. Un fel de artă din linii fine, fantezistă, vioae. Albumul cuprinde o introducere cu lămuriri.

ISTORIE

Professor Dr. Otto Lauffer, *Deutsche Altertümer im Rahmen deutscher Sitte* (Wissenschaft u Bildung, Bd. 148) Leipzig, Quelle u. Meyer.

Autorul, director al muzeului pentru istoria Hamburgului, face cu această carte o introducere la studiul antichităților germane, — luate nu în sensul vast al istoriei moravurilor și dreptului, ci în înțelesul restrîns de „produse eșite din mîna omenească" și care își datoresc origina culturii germane. Lauffer dispune mate-

rial după scopul avut în vedere, fie în viața casnică fie în cea politică. Unele capitole sînt întregite cu ilustrații.

Theodor Lindner, *Weltgeschichte.* I. G. Cotta, Stuttgart.

Este un manual de istorie universală, în stil mare: zece volume. Încă în curs de apariție, îndreptățește speranța de a fi o călăuză sigură și lesnicioasă prin labirintul istoriei. Primul volum cuprinde istoria veche. Al doilea: origina culturii bizantine, arabe, creștine occidentale, chineze și indiene. Volumul al treilea cuprinde decăderea culturii arabe și bizantine, precum și formarea statelor europene. Al patrulea cuprinde epoca dela sec. XVIII până la sfîrșitul conciliilor, al cincilea tratează despre viața de stagnare a orientului, înălțarea Europei și reforma germană, al șaselea despre luptele pentru reformă și despre trecerea la epoca de astăzi. Volumul al optulea și nouălea: istoria până la anul 1859, al zecelea: până la declarația de războiu a anului 1914.

Alessandro Dudan, *La Dalmatia nell'arte italiana.* Venti secoli di civiltà. Vol. I. Dia epoca preistorica până în anul 450. In 8, 298 pg. cu 138 ilustrațiuni. Milano, Treves, Lit. 25.

Tratatul din Rappallo a fixat destinul politic al Dalmației; dar volumul de față e cea mai elocventă revendicare ce s'ar putea face pentru italienitatea Dalmației, dedusă din 20 secole de civilizație evident italiană. (D'Annuzio a spus: „Este aceasta o Evanghelie dalmatină, pe care putem jura!")

ȘTIINȚĂ.

Prof. Dr. Rudolf Kaulla, *Die Grundlagen des Geldwertes,* Stuttgart, Deutsche Verlags-Anstalt, M. 12.

Nu-i o întîmplare că azi se încing atîtea discuții teoretice asupra banului. Economia politică se lasă și ea influențată și determinată de evenimentele vieții practice. Cartea de față se ocupă cu chestiunea valorii propriu zise a banului. Autorul pleacă de la constatarea că numai o mică parte din suma datoriilor se acoperă cu monedă, plata în bani avîndu-și rolul aproape numai în comerțul mărunt al vieții de toate zilele. Posesorul biletelor de bancă, fiind în același timp debitorul băncii, își acoperă datoriile cu biletele de bancă. Tot așa valoarea hîrtiilor-monedă ale statului atîrnă de acoperirea lor compensatoare în raporturile dintre fisc și public. Autorul aplică concepția asta și la valoarea monedei, ilustrînd teoretic și istoric că în statul modern banul reprezintă o datorie publică. Între discuțiile de interes practic autorul menționează chestiunea valutei internaționale, cu care prilej examinează dintr'un alt punct de vedere proprietatea ce o are metalul nobil de a fi criteriu universal.

B. K. Sarkar, *Hindu achievements in exact sciences,* VI 82 pg., Longmans, Green et Co., London, Bombay, Calcutta and Madras, 1918.

Încă înaintea expediției lui Alexandru cel Mare în Orient, au existat fără îndoială relații între lumea greacă și India. Pentru istoria culturii este interesant să se precizeze care dintre aceste două civilizații a influențat mai întâiu pe cealaltă. Autorul împrumută din istorie argumentele necesare pentru a dovedi originalitatea și importanța concepțiilor științifice indiene. Povestirile lui Plutarch și mărturiile generalilor lui Alexandru cel Mare par să recunoască indienilor spiritul filozofic, talent pentru chimia tehnologică și în genere pentru știința aplicată. Însă pentru a dovedi contribuțiile aduse de indieni în domeniul științelor exacte, lipsesc documente demne de încredere. Problema rămîne neresolvată.

H. Macpherson, *Herschell.* The Society for promoting Christian Knowledge, London, 1916.

Sînt cazuri, cînd descoperiri importante în astronomie au fost făcute de diletanți. Bunăoară Herschell era defelul său muzicant, însă aprofundînd problemele generale izbuti să descopere planeta Uranus, ceia ce-i făcu dintr'o dată celebru și-i hărăzi postul de astronom al regelui Angliei. Broșura lui Macpherson este o publicație populară. Face parte dintr'o colecție, care are scopul de a răspîndi în larg cunoștinți despre oamenii celebri, intensificînd interesul pentru știință.

P. Duhem, *Le système du Monde,* Tome V, A. Bermann fils, Paris, 1917.

Autorul întreprinsese mai de mult o întinsă publicație științifică în 10 volume, în care făcea istoria doctrinelor cosmologice, dela Platon până la Copernic. Din ele s'au tipărit numai cinci. Al cincilea a apărut după moartea autorului. Duhem examinează teoriile lui Avicebron, concordanțele și discordanțele lor cu teoriile lui Erigene. Apoi studiază doctrinele Cabbalei și ale lui Moise Maimonide, influența aristotelică asupra scolasticei latine, până la Roger Bacon și Toma d'Aquino. Duhem lămurește toate problemele aride de cosmografie, care au puncte comune cu filozofia generală și mai ales cu teologia și care alcătuesc un important capitol din știința și cugetarea evului mediu.

FILOLOGIE

G. Rohlfs, *Ager, area, atrium,* Berliner Inauguraldissertation, 1920, 69 S. 8, 1 Karte.

Un studiu de filologie romanică.

Reunirea acestor trei cuvinte e îndreptățită prin aceia că toate au trebuit să dea în franceza din nord *aire,* și că deosebirea de gen dintre ele, din pricina vocalei din Anlaut, nu putea să aibă atîta importanță. Pentru baza grupului *aire* aduc lămuriri celelalte limbi romanice. Autorul le-a studiat și, călătorind prin Italia, a adunat material informativ pentru întregirea studiului de față.

POLITICĂ

Hermann Oncken, *Lasalle,* 3 Aufl. Deutsche Verlagsanstalt, Stuttgart u. Berlin, 1920, VI-540 S.

Biografia politică a lui Lasalle. Ideile sale despre democrație și socialism se reduc la concepția despre stat a lui Hegel, după cum credințele sale despre conștiința națională în viitorul poporului german se întemeiază pe cugetarea lui Fichte. Față de materialismul istoric al lui Marx și Engels, politica lui Lasalle este o politică practică. Marx și Engels se pun din punctul de vedere al revoluțiunii europene, ca stînga radicalilor de azi, care în fond rămîn niște simpli teoreticieni, cu ochii spre ținta din urmă a concepției lor istorice. Lasalle, dimpotrivă, pornește dela nevoile imediate ale Germaniei, ca socialiștii majoritari de astăzi. Însă toată deosebirea de principii între el și Marx vine numai de acolo, că pentru Marx statul este instituția clasei dominante exploatatoare, pecînd Lasalle are o idee mai curată despre însemnătatea statului în viața spirituală și economică a națiunii.

Johannes Baptist Sägmüller, *Der apostolische Stuhl u. der Wiederaufbau des Völkerrechts u. Völkerfriedens,* Freiburg i. B. M. 3 80 (Sammlung „das Völkerrecht" Heft 6, herausgeg. von G. I. Ebers).

Despre atitudinea Vaticanului în decursul războiului s'a scris pe încetul o literatură abundentă. Contribuția autorului în cazul de față constă în a fi adunat părerile diferiților bărbați de stat și ale oamenilor de știință, care s'au pronunțat favorabil propunerilor papei Benedict XV în chestia păcii și dreptului ginților. Sägmüller vrea să combată atacurile îndreptate în contra Curiei și crede că din consensul documentelor sale se poate scoate siguranța că mijlocul propus de papă a fost cel just.

Norman Angell, *Der Friedensvertrag u. das wirtschaftliche Chaos in Europa,* aus dem Englischen übertragen von A. du Bois-Reymond, Deutsche Verlagsgesellschaft für Politik u. Geschichte, Berlin, 15 M.

Norman Angell s'a făcut cunoscut mai demult cu cartea sa „The great illusion" sau „falsa socoteală". Teza era: „războiul nu-i un cîștig. Prădarea prin războiu

a unei sări aduce după sine păgubirea economică atît a învingătorului cît și a învinsului". Războiul acesta i-a dat dreptate. Însă absurditatea noii stări de lucruri a' continuat încă și după încheerea războiului. De aceia Norman Angell studiază toate consecințele evenimentelor de după războiu. Cartea sa este un apel la rațiunea compatrioților săi, de a sfîrși mai repede cu tratatul absurd dela Versailles și de a întocmi o adevărată pace a popoarelor, care să treacă peste hotărîrile diplomaților.

C. Bresciani-Turroni, *„Mitteleuropa" : l'Impero economico dell'Europa Centrale*, 154 pag., „L'Universelle", Roma, 1918.

Apărută în vremea, cînd soarta armelor stătea încă nedecisă, cartea lui Bresciani azi a pierdut din interes. Autorul discută scopul urmărit de Germania în marele războiu european, făcînd o ucie în cartea-program a lui Neumann despre „Mitteleuropa" din 1915, în care se afirma necesitatea realizării marelui plan economic, ce lua ca bază politica centrului Europei, pentru prevenirea unei agresiuni a celorlalte trei puteri: Anglia, America și Rusia. Bresciani declară că teoria germană era absurdă. Germania nu-și putea restrînge domeniul economic, pentrucă astfel de planuri nu-și găsesc realizarea niciodată. Colonială politica ei economică îngrădită. Anglia bunăoară încă înainte de războiu n'avea încotro și era silită să ofere Germaniei piețe de desfacere. Mai mult: noua orientație economică ar fi fost combătută chiar de interesele Austro-ungariei, căci industriașii austriaci și mai ales ungurii vedeau în industria germană un concurent primejdios.

Gerolamo Lazzeri, *Filippo Turati*, Milano, R. Caddeo, 1920, Lit. 6. (cu un apendice conținînd pagine din scrierile și discursurile parlamentare ale lui Turati).

Cu multă bogăție și precizie de informațiuni, ni se prezintă figura lui F. Turati a cărui personalitate stă în fruntea istoriei socialismului italian. Citind această biografie se urmăresc în acelaș timp fazele evolutive ale acestei mișcări, dela origina ei pînă la pragul crizei prezente.

Renzo Larco, *La Russia e la sua rivoluzione*, Bari, Laterza, 1920, 8 pag. 329 lit. 9.50.

Consemnarea impresiunilor, pe care autorul le-a adunat la fața locului, timp de aproape trei ani — cît a stat în Rusia sub dominațiunea bolșevică. Știrile, pe care le furnizează, au meritul ușor de dobîndit, al noutății dar mai ales pe cel al obiectivității și abținerii dela orice comentariu subiectiv.

Compilator

BIBLIOGRAFIE

Ion Simionescu, *Peștii apelor noastre*, Bibl. „Casa Școalelor", 1921, București, Prețul 2.75.

Pr. N. V. Hodoroabă, *Cuvinte către ostași*, ținute în campania din 1916 1918, Iași, 1921, Prețul 7 lei.

M. Beza, *O viață* (Roman), Edit. „Socec", 1921, București, Prețul 7.50 lei.

Petre Ispirescu, *Istoria lui Ștefan cel Mare și bun și alte Povestiri despre El* „Pagini alese din Scriitorii Romîni", Edit. „Cartea Romînească", 1921, București, Prețul 2.50 lei.

Jean Schlumberger, *Un homme heureux*, Ed. de la Nouvelle Revue Française, 1921, Paris, Prix 6.75 fr.

Cristu S. Negoescu, *Educația integrală în școala de azi și de mîine*, Bibl. „Cercul de educație integrală", 1921, București, Prețul 15 lei.

D. Nicolescu Maior, *Din Străbuni*, 1920, Tîrgoviște, Prețul 4 lei.

Gh. N. Dumitrescu-Bistrița, Cîntece romînești, 1921, Craiova, pr. 5 lei.

Ion Creangă, *Moș Ion Roată, Ivan Turbincă*, No. 14, „Pagini alese din Scriitorii Romîni", Edit. „Cartea Romînească", 1921, București, Prețul 1 leu.

Vasile Alecsandri, *Cetatea Neamțului*, cu o introducere și notițe de Leonida Bodnărescul, Edit. „Ostașul Romîn", 1921, Cernăuți, Prețul 5.50.

Luca Baroncea, *Regularea finanțelor statului prin noi taxe*, Tip. „Curierul Judiciar, 1921, București.

Lt. Gh. Costăchescu, *În umbra steagului*, Edit. „Cartea Romînească", 1921, București, Prețul 7 lei.

V. Stoicovici și P. Durma, *O nuntă ca'n povești*, Tip. Profesională, Dim. C. Ionescu, 1921, București, Prețul 6 lei.

Toma B. Aburel, *Pacea lumii prin detronarea aurului*, Edit. Isiper Weinberg, 1921, Galați, Prețul 5 lei.

Dr. Corneliu Groișorean, *Reforma administrativă*, Tipografia Națională, 1921, Lugoj.

G. Tafrali, *Urmărind idealul* (roman), Edit. „Cartea Romînească", 1921, București, Prețul 12 lei.

G. Coșbuc, *Războiul nostru pentru neatîrnare*, Edit. „Cartea Romînească", 1921, București, Prețul 15 lei.

Încheiere lui Tudor Vladimirescu, Extrase din: V. A. Urechia, Ion Ghica, D. Aricescu, St. O. Iosif, G. Coșbuc, Bucura Dumbravă, „Pagini alese din Scriitorii Romîni", Edit. „Cartea Romînească", 1921, București, Prețul 2 lei.

A. Vlahuță, *În viitoare*, Edit. „Cartea Romînească", 1921, București, Prețul 12 lei.

I. Conciatu, *Reșița*, Edit. „Cartea Romînească", 1921, București, Prețul 10 lei.

Al. Iacobescu, *Sub zidurile Troei,* Edit. „Ramuri", 1921, Craiova, Prețul 6 lei.
Dr. Horia Petra-Petrescu, *Viața intelectuală romînească în orașele din Ardeal,* Tip. A. Mureșianu, 1921, Brașov, Prețul 50 fileri.
Ilie Marin, *Faust și Aviatorul,* Tip. „Dacia Traiană", 1921, Sibiu, Prețul 4 lei.
Ilie Marin, *La Răspântii...* Tip. Arhidiecezană, 1921, Sibiu, Prețul 6 lei.
M. A. Constantinescu, *Revoluția lui Tudor Vladimirescu,* Tip. C. Niculescu, 1921, București, Prețul 6 lei.
Romul Boila, *Dreptul Constituțional,* Tip. „Cosînzeana", 1920, Cluj.
George P. Parvulescu, *Domnia legilor, ori... anarhie,* Tip. „N. D. Milosescu", 1921, Tg.-Jiu, Prețul 3 lei.
Dr. Ion Mateiu, *Renașterea Basarabiei,* Ed. „Cartea Romînească", 1921, București, Prețul 16 lei.
G. Rot că, *Dintr'un col al Romîniei Mari,* Edit. „Cartea Romînească", 1921, București, Prețul 5 lei.
M. Theodorian-Carada, *Din frămîntările trecutului,* Edit. Gutenberg, 1920, București, Prețul 20 lei.
N. Iorga, *Războiul nostru în note zilnice,* Edit. „Ramuri", 1921, Craiova, Prețul 20 lei.

Vocea Romîniei, No. 9 și 10, abonament anual 60 lei.
Cuvîntul Romînesc, No. 3, Prețul 1 leu.
Bulletin de la Section Scientifique, No. 5 6, 7,9, 10, Edit. „Academia Romînă, 1920, București.
Izvorașul, No. 9 12, Prețul 4 lei.
Școala, No. 1, Prețul 2 lei.
Romînia Viitoare, No. 3, Prețul 2 lei.
Biblioteca Copiilor și a Tinerimii, No. 11 -12, Prețul 2 lei.
Revista Științelor Veterinare, No. 10 — 11, abonament 30 lei anual.
Hosmonec, No. 10, Prețul 4 lei.
Curierul Cooperației Sătești, No. 2, abonament 35 lei anual.
Higiena, No. 1, Prețul 2.50 lei.
Foaia Tinerimii, No. 2, Prețul 1.50.
Sănătatea și Viața fericită, No. 13—14, Prețul 3 lei.
Roma, No. 3, Prețul 4 lei.
Cuvîntul liber, No. 3, Prețul 2 lei.
Ideea Europeană, No. 65, Prețul 1 leu.
Hiena, No. 30.
Școala Basarabiei, No. 5.
Tribuna Sociale, No. 2, Prețul 3 lei.
Foaia Plugarilor, No. 4, Prețul 2 lei.
Orizontul, No. 10, Prețul 1 leu.
Revista Sănătății, No. 1, Prețul 5 lei.
Viaț, No 1, abonament anual 100 lei.
La Revue Mondiale, 1-er Avril, Prix 3 francs.
Mercure de France, 1-er Avril, Prix 3 fr. 85.
Pászt r Tüz, N-rele 10 12, Cluj, Prețul 3 lei.
Napkelet, No. 2, Cluj, Prețul 6 lei.
Ostland, N-rele 10 12, Sibiu.
Szemle, No 7, Cluj

Revista Caricaturii

Caricaturile reproduse, fără să angajeze direcția revistei, au scopul să dea cetitorului, sub o formă distractivă, ecoul preocupărilor care agită astăzi lumea.

Film



— Domnule director, mîine pîn' la prînz sînt hotărît să mă spînzur... Cît îi dai nevestii-mi, ca să te las să mi tragi la mașină.

(Simplicissimus).



John Bull încearcă să ademenească tigrul indian.

(John Bull. — Londra)

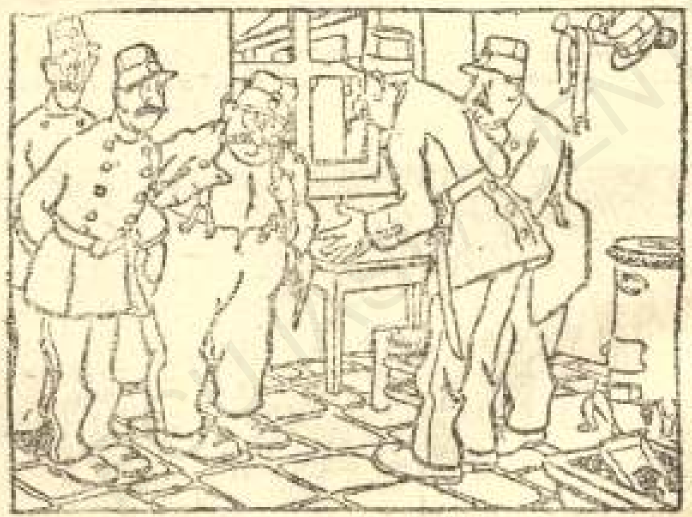
Socialiștii europeni călătorind în Rusia



— O! ce de orori și ce de cruzimi! Mai bine stăteam la noi acasă și visam la paradisul bolșevic...

(Liberator.—New-York)

Poliția



— Șeful a zis: o să ni se grefeze la toți organe de lynx, ca să vedem mai bine.

(Le Rire).

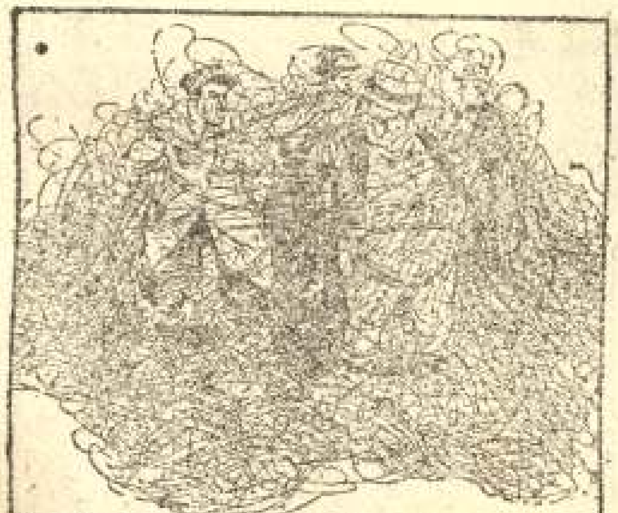
Oameni subțiri



— Cu scrisul, Max al meu, n'are pentru ce să-și bată capul — îi cumpăr o mașină de scris.

(Simplicissimus)

Rusia în caricatură



— Chestiunea rusă...

(The Bulletin.—Sydney)

Boala Angliei



Timpul (doctorul).—Singura șansă de vindecare este amputația.

(Amsterdammer)

Tîrgoveții



— Uite, dragă bărbate, ți-am cumpărat aici un canar, ca să nu pierdem contactul cu natura.

(Simplicissimus).

1921 ANUL XIII. MAI No. 5

Viața Romînească

REVISTĂ LITERARĂ ȘI ȘTIINȚIFICA

SUMAR:

IAȘI

Redacția și Administrația: Strada Lăpușneanu 33

1921

VIAȚA ROMÎNEASCA apare lunar cu cel puțin 160 pagini.—Abonamentul în țară un an 100 lei, jumătate de an 50 lei. Numărul 10 lei.—Pentru străinătate: un an 140 lei; jumătate de an 70 lei. Numărul 14 lei.—Pentru detalii a se vedea pagina următoare.

VIAȚA ROMÎNEASCA

REVISTĂ LUNARĂ

CONDIȚIILE DE ABONARE

Abonamentele sînt: semestriale și anuale.

Cele semestriale se socotesc dela No. 1 până la No. 6 inclusiv, sau dela No. 7 până la 12 inclusiv.

Cele anuale dela No. 1 până la No. 12 inclusiv.

Abonamentele se pot face în orice lună a anului, trimițînd suma *prin mandat poștal.*

Reînoirea se face cu o lună înainte de expirare, pentruca expedierea Revistei să nu sufere întrerupere.

Prețul abonamentului este:

IN ȚARĂ:

Pe un an	100 lei
Pe jumătate an	50 "
Un număr	10 "

Pentru Societăți comerciale, financiare și autorități, pe an . . . . . 200 lei

ÎN STRĂINĂTATE:

Pe un an	140 lei
Pe jumătate an	70 "
Un număr	14 "

Abonaților li se acordă între alte avantagii și reduceri însemnate de preț asupra operelor literare și științifice editate de *Institutul de arte grafice și editura „Viața Romînească"*, astfel că abonamentul revistei le revine aproape gratis.

Un exemplu:

Costul abonamentului la Revistă este de 100 lei pe an. Costul a 50 volume, ce vom edita minimum pe an, va fi aproximativ de lei 600.

Reducerea ce se acordă abonatului la cărțile editate de Revistă fiind 15% aproximativ (adică în cazul nostru, lei 90)—costul revistei pe an ar reveni deci abonatului *numai la 10 lei*, adică *zece lei pe an.*

Administrația.

Pentru siguranța primirei regulate a Revistei D-nii abonați sînt rugați a trimite odată cu abonamentul și 12 lei anual costul recomandărei.

Cauza speculei

Nenea Grigore e cel mai nostim povestitor din cîți am cunoscut. Să-i fi dat unuia în gînd să stenografieze cele povestite de dumnealui, ar fi făcut cîteva volume de bucăți, care de care mai frumoase. Dar trebue să-l gasești în toane bune și să nu-i ceri să-ți povestească ceva, ci să-l lași să vie singur. Noi, la club, întrebuințăm o șiretenie. Ne apropiem ca din întîmplare de masa la care dumnealui face pasiențe și începem o discuție, făcîndu-ne că nu-l băgăm de samă—și așteptăm. Dacă are chef, intră în vorbă și nu se poate să n'aibă o poveste în legătură cu discuția noastră; iar dacă tace și continuă pasiența, ne depărtăm tot ca din întîmplare. Eri așa am făcut: ne-am apropiat și am început să vorbim despre scumpetea vieții, despre specula negustorilor. Fiecare ne dam părerea asupra pricinilor răului și asupra mijloacelor de îndreptare, trăgînd din cînd în cînd cu ochiul spre dumnealui. Tăcea și făcea tacticos pasiența. Eram gata să ne depărtăm, cînd strînse cărțile, le făcu să vijîe, trăgînd cu degetul cel mare pe unul din colțurile pachetului și trîntindu-le pe masă zise:

— Pricina de căpetenie a speculei e prostia consumatorilor. Urcarea obraznică a prețurilor e o aplicație a vorbei: „dă-i că rabdă" și o ilustrație a zicătoarei: „nu e nebun ăl de mînîncă, e nebun ăl de-i dă". Eu unul vă spui pe cinstea mea că nu mi-am cumpărat de trei ani nici măcar o batistă. Uite, am pe asta, ia uitați-vă la ea: ici e țesută, dincoaci iar, ici altă țesătură. Am făcut jurămînt și eu și nevastă-mea să nu cumpărăm absolut nimic, cît or fi prețurile astea obraznice. Auzi dumneata cinci-sute de lei perechea de ghete!! patru-sute de lei metrul de știofă!! Ia să facă toți ca mine, să vezi cum ar scădea prețurile. Dar așa, dacă vede negustorul că se găsesc nebuni, care-i dau prețul cerut azi, firește

că mine îl mărește, cu nădejdea că s'or găsi proști și mai
mari decît ăi de azi—și se găsesc, că prostia consumatorului
e fără de margini,—și e mult până-și dă negustorul sama de
asta... Și acest lucru e adevărat nu numai pentru negustorie,
dar și pentru profesiile libere... Mi-aduc aminte cînd am în-
ceput cu avocatura... Nu mă pricepeam la fixarea onorariilor
deloc. Să întreb pe alții cît să cer pentru cutare afacere, nu-mi
venea. Pe cei mai mulți îi lăsam la filotimie și mă alegeam
cu niște onorarii de mi-era rușine să le primesc. Din pricina
asta colegii mai vechi ai baroului local, și mai ales „cronca-
nii", mă făceau cu ou și cu oțet, zicînd că le stric prețurile.
Am învățat să-mi fixez onorariile în ziua în care mi-am dat
sama cît sînt de proști clienții. Asta face să v'o povestesc.
Eram, cum spui, la începutul carierei mele de avocat și cîști-
gam ce nu curge pe apă.

Intr'o duminică dimineață mă pomenesc cu un țăran chia-
bur, pe care-l știam că era clientul lui Tache Plastara, unul
din avocații cei mari ai baroului. Nu-l găsise pe Plastara,
care era plecat la București, și a venit la mine.

— Uite, domnule Gligoriță, la ce-am venit la dumneata.
Eu stăpînesc de șaptesprezece ani nouă pogoane de pămînt,
pe care mi l-a lăsat cu testamentul ăsta, un unchiu al meu, văr
bun cu taica. După cum se vede scris în testament, mi-a lă-
sat mie pămîntul pentrucă n'avea copii și trăia în casă la mine,
care-l îngrijam și-l iubeam ca pe taica. Cînd s'a răpus, eu
l-am îngropat, eu i-am făcut pomenile și de-atunci de sînt,
cum zic, peste șaptesprezece ani, stăpînesc aste nouă pogoane
nesupărat de nimeni. Acum ce să mă pomenesc? Un nepot
de frate al lui unchi-meu ăsta de mi-a lăsat pămîntul, plecat
din sat dela noi de peste 25 de ani, slujbaș prin Moldova,
pus la cale de primar, a dat procură lui domnu' Tudorache
Lipianu, care fără să mă cheme și pe mine, fără judecată,
fără nimic, ci-că ar fi venit la tribunal, ar fi dovedit că ăla
e nepot de frate al mortului și m'am pomenit eri că vine cu
domnul judecător și-l pune în posesie. Ce e de făcut?

Zic: — Trebue să faci contestație.

— D'aia, zice, am venit: să mi-o faci dumneata; dar o
cîștigăm, nu e așa?

— Fără nici o îndoială.

— Și să-mi spui cîte parale îmi ei...

Aici era partea grea. Cît să-i cer? Afacerea era nu se
putea mai simplă. Adversarul procedase turcește. Nu te poți
duce așa peste un om să-i iei un pămînt pe care-l stăpînește
de atîta vreme, chiar de n'ar avea nici un drept asupra lui,
darmite cînd îl stăpînește cu act în regulă, cum era cazul. Va
să-i faci proces în regulă, să te judeci în formă... N'aveam
decît să deschid gura și cîștigam contestația la sigur... Mă
gîndeam: ce am de făcut? Să scriu o față de hîrtie și să
mă înfățișez odată...

— Cît îmi iei, coane Grigoriță? mă întrebă iar creștinul.

— Neică Irimio, să-mi dai 400 de lei.

Trebue să țineți sama de valoarea de pe atunci a leului.
P'atunci cu 400 de lei îți puteai cumpăra de-ale băcăniei
pentru un an..

C'o fi, c'o drege, că prea e mult... In sfîrșit ne-am în-
voit cu 350 de lei. L-am trimes după timbre, i-am scris hîr-
tia, mi-a dat jumătate din învoială și, cum era Duminică, a ră-
mas să vie adouazi să dăm contestația la tribunal.

Luni dimineața mă pomenesc cu secretarul lui Tache
Plastara:

— Vă roagă domnul Tache, dacă nu vă supărați, să pof-
tiți acum nițel până la dumnealui.

Plastara, care p'atunci era deputat, mă însărcina, cînd
pleca la București, să-i amîn procesele...

Zic: — Bine, peste zece minute sînt la dumnealui.

Și m'am dus. L-am găsit la birou.

— Ia ascultă,—zice, poftindu-mă să șez,—a fost eri la
tine Irimia Hulubescu.

— Da.

— La ce?

— Pentru un proces.

— Tu știi că Irimia e clientul meu.

— Știu, dar văd c'a venit la mine.

— Ei! și ce proces?

Neavînd de ce să-i ascund, îi spusei: uite, uite, uite —
și-i povestii toată pricina.

— Și ce-ai făcut?

— I-am făcut contestație.

— Și cît i-ai cerut?

Zic: — Ei! prea ești indiscret.

— Spune, cît i-ai cerut? Te întreb spre binele tău, că
știu că tu nu te pricepi.

După cîteva clipe de codire îi spusei... Cînd a auzit, a
sărit în sus!

— Cît!?

— Treisute cincizeci de lei, repetai eu.

— Cum se poate, mă, să fii așa de guguman?!

Nu răspunsei nimic, mi-era rușine de secretarul lui care
era de față.

— Tu cunoști pămîntul cu pricina?

— Nu.

— Bine, mă băete, pe pămîntul ăsta Irimia are un han
enorm, are o livadă de pruni, are povarnă, are moară, are
piuă; pămîntul ăsta cu ecaretele depe el face pe puțin optzeci
de mii de lei!... și tu îi ceri 350 de lei? Pe onoarea mea,
dacă nu încep să cred că ești nebun.

Zic:

— Nene Tache, eu nu m'am gîndit la cît face locul, m'am

gîndit la cît o să am eu de muncit în procesul ăsta şi, după cum ai văzut, se cîştigă numai deschizînd gura.

— Mă băete, făcu Tache Piastara, clătinînd din cap, tu n'ai să te procopseşti niciodată, prea eşti nătărău. Auzi 350 de lei! Ptiu!

Se sculă depe scaun şi începu să se plimbe prin birou, închinîndu-se:

— Maică precistă, Doamne!

Eu tăceam jenat, nu ştiam ce să mai zic.

De-odată se opri in faţa mea:

— Vreau să te ajut, să nu te las să te faci şi tu de rîs, să faci de rîs şi profesia noastră. Uite ce să faci. Să te duci acasă, să aştepţi pe Irimia, şi cînd o veni, să spui că ai studiat afacerea, că te-ai încredinţat că nu e aşa de simplă cum ţi s'a părut întâiu şi că ar fi bine să mă ia şi pe mine—şi să vii cu el încoa. Restul mă priveşte pe mine.. Fă aşa cum îţi spui eu,—stărui el, văzînd că mă codesc,—şi te asigur că n'o să-ţi pară rău. Iţi garantez un onorariu, cum n'ai luat tu decînd eşti avocat.

M'am întors acasă; peste un sfert de ceas a venit Irimia. Mi-am jucat rolul prescris de Piastara şi am pornit amîndoi spre el. I-am povestit serios firul pricinei, încheind că afacerea părîndu-mi-se cam grea, nu îndrăsneam să-mi asum singur răspunderea şi că am sfătuit pe „neica Irimia" sa-l ia şi pe dînsul.

Dupăce isprăvii, Piastara începu să descoase pe neica Irimia Hulubescu asupra legăturilor lui de rudenie cu testatorul, îi ceru să-i arate amănunţit toată spiţa neamului Hulubeştilor. pe care-o desemnă pe-o coală întreagă de hîrtie; apoi luă testamentul, se uită la el în zare, luă şi o lupă depe birou şi începu să-l examineze cu atenţie, făcînd din cînd în cînd: „hm! hm!"

Pe urmă întorcîndu-se spre secretar:

— Ia dă-mi *Laurent*, volumele 18, 19 şi 26.

Secretarul aduse volumele. Piastara le deschise pe rînd, punînd în fiecare semne la anumite pagini şi notînd pe un petic de hîrtie însemnări cabalistice; apoi ceru iar secretarului:

— Dă-mi *Dreptul* pe 1893 şi 1898 şi *Pandectele* tomul 21, 23 şi 27.

Şi iar începu să citească şi să însemne şi iar mai ceru secretarului să-i aducă volume peste volume şi tomuri peste tomuri, făcînd mereu la răstimpuri: „hm! hm!" Se adunase pe birou o clădărie de cărţi îndărătul cărora deabia se mai vedea chelia şi fruntea încreţită a lui Piastara.

Neica Irimia şi cu mine tăceam: el vădit îngrijorat, eu amuţit de admiraţie.

In sfîrşit Piastara se ridică şi-mi zise:

— Ai dreptate, nu e uşor deloc, testamentul e nul.

Apoi întorcîndu-se spre Hulubescu;

— Neică Irimio, nu mă bag.

— Dece? întrebă creştinul speriat.

— Uite, am să ţi explic dece: Sînt două feluri de procese. Unele în care lucrurile stau în aşafel, încît ca să le cîştigi e deajuns să le studiezi şi să le pledezi bine. In asemenea procese mă bag cu plăcere, oricîtă bătae de cap mi-ar cere studiarea şi pledarea lor. Şi sînt alte procese, care nu se pot cîştiga, decît cu stăruinţe şi cu rugăciuni pe lîngă judecători. Procesul dumitale aşa e şi mie nu-mi place să mă rog de judecători, măcar că sînt prietin cu toţi... Cu preşedintele încailea sînt coleg de şcoală... Nu mă bag.

— Dece? repetă neica Irimia îngrozit.

— Pentrucă testamentul dumitale e anulabil; are nu mai puţin de cinci viţii de formă... Unul ar fi deajuns, şi are cinci.

— Păi ce e de făcut, coane Tache?

— Ştiu eu? Pe cine zici că are avocat adversarul?

— Pe Tudorache Lipianu.

— Hm! al dracului.. ăla e tare detot.

— Coane Tache, nu mă lăsa,—începu să se roage creştinul,—cum adică, să-mi ia pămîntul după atîţi ani de stăpînire? Păi bine, unchi-meu ăsta de mi-a lăsat pămîntul a trăit zece ani în casa mea dambiagiu, eu am îngrijit de el ca de taica, pe braţele mele a murit, eu l-am îngropat, eu i-am făcut pomenile—şi acum să vie veneticul ăsta, care de 25 de ani n'a dat prin comuna noastră, să-mi ia pămîntul, pe care am făcut han, am făcut livadă de pruni, am făcut povarnă, am făcut moară şi piuă?

— Ţi-l ia că n'au trecut 30 de ani şi testamentul ţi-l anulează, că e anulabil.

— Il impuşc—gemu neica Irimia,—şi pe el şi pe primar, că el i-a deschis capul şi a pus la cale ticăloşia asta.

— Ca să înfunzi şi ocna—răspunse Piastara liniştit.

— Dar nu mă las,—zise scrîşnind creştinul,—să ştiu de bine că-mi cheltuesc toată starea. Pe placul lor n'are să fie.

Vorba asta o aştepta Piastara. Inţelesei din privirea de-o fracţie de clipă pe care mi-o aruncă şi din graba cu care răspunse:

— Aşa ziceţi toţi şi pe urmă vă tocmiţi ca precupeţii. Uite, dacă m'aşi hotărî să-mi calc peste inimă şi să mă bag la procesul ăsta şi să fac ce n'am făcut decînd sînt: să mă rog, să mă umilesc, să stărui pe lîngă judecători,—a zecea parte din valoarea pămîntului, pe care eşti în risc să-l pierzi în întregime, de ţi-aşi cere ca onorariu, ai sări în sus.

— Cît ziseşi, coane Tache?—întrebă neica Irimia clipind.

Inloc de a-i răspunde Piastara îl întrebă:

— Cît face pămîntul ăsta?

— Ştiu eu...

— Cu hanul, cu povarna, cu moara, cu piua, cu livada de pruni, face cel puţin o sută de mii de lei?

— O fi făcînd, că mi-am băgat tot sufletul din mine în pămîntul ăsta.

— Ei! mă bag în procesul dumitale și mă angajez ca împreună cu dumnealui (adică cu mine) să ți-l cîștig, să-ți întăresc testamentul odată pentru totdeauna, să nu te mai poată turbura nimeni în vecii vecilor...

Neica Irimia clătina aprobativ din cap, cu fața înflorită de bucurie.

— ...dacă ne dai zece mii de lei.

Clătinarea capului lui neica Irimia încetă și, cuprinzîndu-și fața îngrozită între palme, gemu:

— Sărăcuț de maica mea!

— Ce spuneam eu?—se adresă Plastara către mine,—adineauri zicea că nu se lasă de ar ști de bine că-și cheltuește toată starea și acum uite-l...

Ca să vă povestesc tot șirul tocmelei: cum a plecat creștinul și s'a întors de două ori, v'aș ține prea mult; dar cu cît credeți că s'au învoit în cele din urmă? Cu opt mii de lei! Auziți? Opt mii dela 350 cît mă învoisem eu. N'avea omul parale la el; l-a trimes în oraș să caute, să se împrumute, să aducă jumătate și s'a întors de-a adus 4000 de lei, rămînînd ca restul să-l aducă în ziua înfățișării și a venit în ziua înfățișării cu restul de 4000. Procesul firește că l-am cîștigat fără nici o bătae de cap. Plastara a dat patruzeci de lei unui băiat dela Serviciul tecnic, pe care l-a pus să scrie hotărîrea cu litere ronde, a făcut-o sul și a băgat-o într'o cutie de tinichea, poruncită într'adins la Iosif tinichigiul și plătită un pol. Așa i-a dat-o lui neica Irimia...

Luasem eu 4000 de lei care-mi prinseseră foarte bine; dar mulțumirea mi-era stricată de remușcare. Îmi dam sama că jucasem rolul de complice la săvîrșirea unei înșelătorii și simțeam că n'aș fi putut da ochii cu neica Irimia fără să roșesc. Dar el insuși s'a însărcinat să vindece sufletul meu de remușcări. La vre-o șapte luni după aceia l-am întîlnit: venea pe uliță spre mine, însoțit de un alt om. O clipă mi-a trecut prin minte gîndul să mă întorc, ori să trec strada, făcîndu-mă că nu-l văd. Dar salutul lui respectuos, de departe, m'a împiedicat s'o fac. Ajuns lîngă mine mi-a cuprins mîna în mînile lui și adresîndu-se omului care-l însoțea:

— Dumnealui e domnul Grigoriță de care ți-am vorbit. Dacă ți s'o întîmpla să ai vre un proces, la altul să nu te duci, să vii la dumnealui, că e om cinstit, îți spune drept și te învață cum e bine.

M'am uitat la el speriat, crezînd că mă ia în bătae de joc; dar nu, nu-și bătea joc, vorbea serios...

Atunci am înțeles că prețurile lucrurilor nu se fac după nevoia cumpărătorilor, ci mai ales după prostia lor...

Ioan Al. Brătescu-Voinești

După melci

Dintr'atîția frați mai mari:
Unii morți
Alții plugari;
Dintr'atîția frați mai mici:
Prunci detreabă
Și peltici,
Numai eu, răsad mai rău,
(Mai năuc, mai nătărău)
— Dintr'atîția (prin ce har?)
Mă brodisem cam hoinar.

Eram mult mai prost pe-atunci...

Cînd Păresimii prin lunci
Răspîndeau pietriș de-albine,
Ne părea la toți mai bine:
Ținci ursuzi,
Desculți și uzi;
Fetișcane
(Cozi plăvane)
Înfășate 'n lungi zăvelci
O porneau în turmă bleagă
Să culeagă
Ierburi noui, crăițe, melci...

Mi-era umed în bordeiu...
Și tuleam și eu cu ei.

I

Tot așa odată, iar,
La un sfînt prin Făurar
Ori la sfinții Mucenici,
Tîrla noastră de pitici
Odihnea pe creastă, sus.
— Eu, voinic prea tare nu-s.
Și din fugă
Subt o glugă
De-aluniș, pe-o buturugă
Odihnii
Și eu curînd...

Vezi, atunci mi-a dat prin gînd
Că tot stînd și alegînd
Jos, în vraful de foi ude
Prin lăstari și vrejuri crude,
S'ar putea să dau de *el:*
Melcul prost și-încetinel...
Din ungher adînc, un gînd
Îmi șoptea că melcul blînd
Subt mormînt de foi, pe-aproape,
Cheamă Omul să-l dezgroape...

Și pornii la scormonit
(Cu noroc, căci l-am găsit.)

Era, tot, o mogîndeață:
Ochiu de bou, dar cu albeață;
Între *el* și ce-i afar'
Strejuia un zid de var.
— Ce să fac cu el așa?
Să-l arunc nu-mi prea venea...
Vream să-l văd cum se desghioacă,
Pui moîatec, din ghioacă;
Vream să-l văd cum iar învie
Somnoros, din colivie...

Și de-alungul, pe pămînt,
M'așezai ca să-i descînt:
„Melc, melc,
„Cotobelc,
„Ghem vărgat
„Și ferecat;
„Lasă noaptea din găoace,
„Melc nătîng, și fă-te 'ncoace;
„Nu e bine să te-ascunzi
„Subt păreții grei și scunzi:
„Printre vreascuri cerne soare,
„Colți de iarbă pe răzoare
„Au zvîcnit și muguri noui
„Pun pe ramure, altoi.
„Melc, melc,
„Cotobelc.

„Iarna leapădă cojoace
„Şi tu încă subt găoace!
„Hai, ieşi,
„Din cornoasele cămeşi!
„Scoate patru firişoare
„Străvezii, tremurătoare,
„Scoate umede şi mici
„Patru fire de arnici;
„Şi agaţă la feştile
„Ciufulite de zambile
„Sau la fir de mărgărint
„Îmbălatul tău argint...

„Peste gardurile vii
„(Colo 'n vii)
„Ori de vrei şi mai la vale,
„Pe tarlale,
—„Hai, întinde brîu de bale..."

După ce l-am descîntat
L-am pus jos
Şi-am aşteptat...

Înserase mai de-abine;
Crengi uscate, peste mine,
Bîzîind la vîntul strîmb
Îmi ziceau răstit din drîmb...

Năzdrăvana de pădure
Jumulită de secure,
Pe furiş
Şi pitiş
Tot scurtă din luminiş.

Din lemnoase văgăuni,
Căpcăuni
Îi vedeam pieziş
Cum cască
Buze searbăde de iască;

Şi vîrtoşi
Ochi buboşi
Înoptau subt frunţi pestriţe
De păroase
Şi bărboase
Joimariţe...

Şi cum stam subt vînt şi frig,
Frînt cîrlig,
— Iscodind cu ochii treji
Mai în sus de brînă, drumul
Unde sara ţese fumul
Multor mreji;
Pe subt vreascuri văzui bine
Repezită înspre mine
O guşată cu găteji.

Chiondoriş
Căta la cale;
De pe şale,
Cînd la deal şi cînd la vale
Curgeau beteie tiriş.
Iar din plosca ei de guşe
De mătuşe
Auzeai cum face: hîrr şi...

— Plîns prelung cum scoate fiara,
Plîns dogit,
Cînd vre-un şarpe-i muşcă ghiara,
Muget aspru şi lărgit
De vuia din funduri sara...

— Mi-a fost frică, şi-am fugit!

II

Toată noaptea viscoli...
În sat încă n'ajunsesem
Că porni, duium, să vie
O viforniţă tîrzie
De Păresimi.
Vîntura, stîrnind gîlceavă,
Albă pleavă;
Şi cădeau şi mărunţei
Bobi de meiu...
(Ningea bine, cu temeiu.)

În bordeiu
Foc vîrtos mînca năprasnic
Reteveiu.

Pe colibă singur paznic

M'au lăsat c'un vraf de pene...
Eu... le culegeam alene:
Moşul Iene
Tot venea de prin poene
Să-mi dea genele prin gene.

Şi trudit,
Lîngă vatră prigorit
Privegheam prelung tăciunii...
Umbre dese,
Ca păunii,
Îmi roteau pe hornul sui
Leasa ochilor verzui...
Şi-mi ziceam în gînd:
— „Dar el,
„Melcul prost, încetinel?
—„Tremură 'n ghioacă, vargă,
„Nu cumva vr'un vînt să-l spargă;
„Roagă vîntul să nu-l fure
„Şi să nu mai biciuiască
„Bărbi de muşchi, obraji de iască
„Prin pădure.
„Roagă vîntul să se 'ndure".

Dela jarul străveziu,
Mai tîrziu,
Somnoros venii la geam.
(Era 'nalt, nu ajungeam.)
Dar prin sticla petecită
Şi prin ghiaţa încîlcită,
Fulgera cînd des, cînd rar,
Prăpădenia de-afar':
Podul lumii se surpase
Iar pe case,
Pînă sus, peste colnic,
Albicioase
Şi foioase
Cădeau cepi de arbagic.

Mi-adusei atunci aminte
C'auzisem mai-nainte
De o noapte între toate
Urgisită,
Cînd, pe coate,
Guri spurcate
Suflă vînt
Să dărîme
Din pămînt...

Cînd, pe-un sloiu, rupînd din pită,
Baba Dochia 'nvălită
Cu opt sărici,
Stă covrig,
Stă de 'nghite
Şi sughite
Şi se vaicără
De frig.

— „Hei, e noaptea-aceia poate!"

Şi 'napoi
La fuigii moi,
Cumpenind a-somn, pe coate,
Cu tot gîndul sus, la *el*,
Şoptii:
„Melc încetinel,
„Cum n'ai vrut să eşi mai iute!
„Nici viforniţă, nici mute
„Prin păduri nu m'ar fi prins...
„Iar acum, cînd focu-i stins,
„Hornul nins,
„Am fi doi s'alegem pene
„Şi alene,
„Să chemăm pe moşul Iene
„Din poene
„Să ne-închidă:
„Mie, gene;
„Ţie
„Cornul drept;
„Cel stîng,
„Binişor,
„Pe cînd se frîng
„Lemne 'n crîng.
„Melc nătîng,
„Melc nătîng!"

III

Dintre pene şi cotoare
Gata nins,
Cum mija un pic de soare
Pe întins,
(În cîmpie
Colilie
Războind cu lunecuşul;
Şi pieziş

La povîrniş
Din ţăpoiu săltînd urcuşul)
Mă 'ntorsei subt aluniş...

Şi-l zării lingă culcuşu-i
De frunziş...

Era, tot, o scorojită
Limbă vînătă, sucită...
O nuia, ca un hengher
Il ţinea in sgărzi de ger!
Bale reci
(Aspre benţi ce se 'ntretae)
Sus, de vreascurile seci
Il prindeau:
O frunză moartă, cu păstae.

Şi pe trupul lui sgîrcit
M'am plecat
Şi l-am bocit:

— „Melc, melc, ce-ai făcut
„Din somn cum te-ai desfăcut?
„Ai crezut in vorba mea
„Prefăcută... Ea glumea!
„Ai crezut că plouă soare,
„C'a dat iarbă pe răzoare
„Că alunu-i tot: un cîntec...
— „Astea-s vorbe şi descîntec!
„Trebuia să dormi ca eri
„Surd la cînt şi îmbieri,
„Să tragi alt oblon de var
„Intre trup şi ce-i afar'...
— „Vezi?
Eşişi la un descîntec;
„Iarna ţi-a muşcat din pîntec...
„Ai pornit spre lunci şi crîng,
„Dar pornişi cu cornul stîng,
„Melc nătîng,
„Melc nătîng!"

Iar cînd vrui să mi-l alint
Intinsei o mînă-amară
De plîns mult...
Şi, dîrdîind,
Două coarne de argint
Răsucit, se fărîmară.

Că e ciunt, nu m'am uitat...
Ci, în punga lui de bale
Cu-însutite griji, pe cale
L-am purtat
Legănat:
Pungă mică de mătasă...
Iar acasă
L-am pus bine
Sus, in pod,
(Tot lîngă mine;)

Ca să-i cînt din cînd în cînd
Fie tare,
Fie 'n gînd:

„Melc, melc,
„Cotobelc,
„Plouă soare
„Prin fînaţuri şi răzoare,
„Lujerii te-aşteaptă 'n crîng
„Dar n'ai corn
„Nici drept
„Nici stîng;
„Sînt în sîn la moşul lene
„Din poene:
„Cornul drept,
„Cornul stîng...

—„Iarna coarnele se frîng.
„Melc nătîng,
„Melc nătîng!"

Ion Barbu

LEON DREI

III

Leon Drei, după ce bătu destul de tare cu al treilea deget în uşa cabinetului, unde cu nerăbdare îl aştepta Nina Marcovna Serebreanaia, se gîndi asupra soartei sale fericite şi mulţumi lui Dumnezeu în treacăt cu aceste cuvinte: „Bravo ţie, Dumnezeule; iţi pun nota opt cu plus; cînd vei merita zece, iţi pun şi zece. Eu îs om bun, dar sever. Pe mine nu mă corupi". Şi, dupăce zîmbi de prefăcătoria sa, dînd ochilor săi aerul cel mai înamorat, intră în cabinet.

— Iată-l însfîrşit şi pe dînsul,—zise Nina Marcovna, cu o voce sonoră, ascunzîndu-şi cu iscusinţă nerăbdarea şi nemulţumirea, şi adresîndu-se către un domn gras, care stătea intr'o poză liberă pe un divan. Dece ai întîrziat aşa de mult, Leon?—întrebă ea cu o dojană plină de gingăşie.

— Mai înainte de toate vă zic bună ziua,—zise el, şi scrise pe faţă-i: nu mă mustra faţă de oameni străini,—şi pe urmă am să vă explic, ce m'a reţinut.

După stăruinţa ei, faţă de străini, îi zicea „dumneata". Sărutîndu-i mîna, se întoarse cu faţa, care aşa de drăguţ exprima intrebarea, către cei doi necunoscuţi, care se aflau în cabinet.

— Faceţi cunoştinţă, Leon, zise îndată Ninocica: Grigorii Matfeevici Tetel, negociant, Marc Isacvici Perecopschii, reprezentantul firmei engleze „Tovn". Viitorul meu bărbat, Leon Drei.

Negociantul Grigorii Matfeevici Tetel, un domn cu favoriţi castanii, bine coloraţi, cu nişte inele groase pe mîna dreaptă şi stîngă, chel, cu faţa poroasă, se ridică alene depe divan, gemu înadins, pentru a-şi da mai multă importanţă, şi întinse lui Leon Drei mîna, pe care acela o şi strînse cu un zîmbet fermecător.

— Incîntat, încîntat de cunoştinţă,—zise Leon Drei, lăsîndu-şi frumos capul într'o parte. Am avut plăcerea şi fericirea să aud nu odată acest nume în casa amicului meu Rozen, Petru Abramovici.

— Așa,—rosti cu zimbetul pe buze Grigorii Matfeevici.

— Dealtfel cine altul are un cerc de cunoștinți așa de întins în marea noastră finanță, afară de amicul meu Petru Abramovici,—rosti cu un ton mișcat Leon Drei. La splendidele lui serate...

Reprezentantul firmei engleze „Tovn",—un om fenomenal de uscățiv, în pantalonași scurtuți și strimți, în jachetă, fără mustăți și barbă, și a cărui față amintea litera y,—nu-l lăsă pe Leon să sfirșească, îi întinse mîna și cu o voce foarte subțire, aproape femeiască, șopti: „Incintat".

„Cu siguranță vr'un idiot",—își zise Leon Drei; îndată se vede, după față. D'apoi și Tetel ăsta... Niște gogomani amîndoi, fără îndoială. Dracu' să-i ia. Am să încep să mint".

Intorcîndu-se spre Ninocica și făcînd niște ochi încîntători, zise, parcă acuma și-ar fi adus aminte:

— Da, închipui-ți, Nina Marcovna, tocmai pe cînd vroiam să mă urc în automobil, observ pe scumpul meu papa, care venea la mine. Se înțelege,—se adresă Leon Drei către toți, sigur dinainte că are să fie aprobat,—papa e mai presus de orice, mai presus de afaceri. Bătrînul meu a meritat acest drept față de mine. Ce s'a întîmplat?—îl întreb eu. Scumpul meu bătrîn n'avea, la drept vorbind, nici-o treabă cu mine. A venit să mă vază, și atîta. Și nu i-am arătat nerăbdarea mea prin nimic, deși e știut de toată lumea,—continuă Leon, desfătat de propria lui eloquență,—cît sînt de limbuți unii oameni bătrîni. Dar scumpul meu bătrîn, pe care eu nici în gînd nu mi-aș îngădui să-l numesc limbut,—căci și-a meritat dreptul la respectul meu,—a trebuit să mă inițieze în tot ce atinge scumpa mea familie. Am rîs cu hohot împreună mult timp, chiar aici în stradă, în automobil. Stăteam cu el în automobilul, care i-a plăcut foarte mult.

Leon ar fi urmat încă mult cu povestirea lui, dacă Ninocica nu-l întrerupea. Imbrăcată în costum de lucru englezesc, cu cercei mari de briliant în urechi, cu mînile foarte slabe, aduse la spate, ea îl asculta cu zîmbet, cum asculți un copil drăguț. Mai apoi însă în curînd pe fața ei trecu un nouraș, pe care ea îndată îl goni, și zise:

— Noi sîntem satisfăcuți de explicația dumitale, Leon. Aici ea îndreptă ochii săi păsărești spre Tetel și Perecopschii,—și acuma șezi, să vorbim despre afaceri.

„Poftim, și despre afaceri, și despre ce-ți place",—se gîndi Leon Drei, luînd din cutia depe masă o havană, și pregătindu-se s'o aprinză. „Pentru mine are să fie o mare plăcere să ascult, cu havana în gură, discuții despre afaceri".

In aceiași clipă de pe divan se ridică Grigorii Matfeevici. Un ochiu al lui străluci inspirat. Cu mîna dreaptă dădu la o parte favoritul din dreapta și pe cel din stînga, și deodată începu să vorbească, parcă ar fi început să împuște. Scurta lui vestă depe burtă se ridică în sus, și ochilor lui Leon Drei se arătă dunga albă a cămășii lui Grigorii Matfeevici. Leon îl privi e-

loquent, ca pentru a-l chema la ordine. Dar Grigorii Matfeevici nu era dintre oamenii, pe care i-ai putea face să-și piarză cumpătul; rîse chiar la semnul lui Leon Drei și începu să vorbească încă și mai iute. Dunga albă, cînd se arăta, parcă înadins, spre a necăji pe cineva, cînd dispărea parcă pentru a plictisi iarăși pe cineva. Iar Grigorii Matfeevici urma fără grijă, întovărășind fiecare vorbă a sa de un gest corespunzător. Ninocica nu se putu stăpîni, și iute începu să-i meargă gura și ei. Nu se stăpîni nici Perecopschii; și în odae, parcă ar fi început o furtună, așa de grozav și de încurcat se ridica strigătul celor două voci bărbătești și una femeiască. Cînd intona Perecopschii și-l acompania Ninocica și Grigorii Matfeevici, cînd din contra: intonau deodată Ninocica și Grigorii Matfeevici și-i acompania cu caraghioasa lui voce femeiască Perecopschii. Uneori se părea, că iată-iată tustrei au să înceapă a se bate. Leon Drei îi privea cu ochi holbați și nimic nu înțelegea.

— Ce mai concert,—se gîndea el, fire-ați ai naibii! Dar bravo, Ninocica mea! Are să-i bată, o să vedeți că-i bate! A dracului muere! Dar ce voce! Cuțit, nu altceva! Și acest puiu de lighioană va fi supusă mie!... Dar chiar și acuma, pentru cine se străduește doar? Pentru mine. Ia s'o susțin!

Țipetele vorbitorilor despre „afaceri" ajunseseră până în biurouri. Admininistratorul Isidor Isacovici, grozav de speriat la început, alergă în vîrful degetelor,—se înțelege cu deplină învoire a tuturor slujbașilor,—până la ușa cabinetului și aplică urechea la ușă. Dar fața lui speriată se lumină îndată de un zîmbet mulțumit.

— Vorbesc numai despre afaceri,—comunică el ajutorului său, Veniamin Solomonovici Milman, care se apropiase în fugă,—și închise șiret deodată din amîndoi ochii. Veniamin Solomonovici vru să facă pe placul lui Isidor Isacovici, închizînd șiret și el din amîndoi ochii, deodată; dar nu reuși, izbutind să facă numai o grimasă proastă, fără nici-un înțeles.

Vorba lui Isidor Isacovici, că în cabinet se vorbea numai despre afaceri, se transmise iute, ca prin telegraf, tuturor slujbașilor, și pe urmă toată ziua slujî drept cel mai plăcut izvor de distracție. Fiecare slujbaș rostea în felul lui: „numai despre afaceri vorbeau", și cel dintăiu rîdea tot el.

In cabinet duetele și terțetele de afaceri continuau. Toți gesticulau într'un chip desperat. Mai ales lucra din mîni, ca un adevărat virtuoz, Grigorii Matfeevici Tetel. Uneori parcă ar fi cîntat din vioară: cînd deodată,—și cine știe de ce,—o dădea pe contrabas; cînd deodată cu o furie desperată se arunca la nasturii dela jacheta lui Perecopschii, sau amenința cu pumnii pe Leon Drei, sau se juca cu o bilă mare, și deodată o arunca, și iar o prindea, o strivea pe loc, și din nou se năpustea asupra nasturilor lui Perecopschii... Dar nici Ninocica cu Perecopschii nu gesticulau rău. Leon Drei cu plăcere observa, cum găsea ea un gest corespunzător pentru fiecare vorbă. Și eșeau toate

astea foarte graţios. Punea frumos mînuţa sa pe umărul lui Grigorii Matfeevici, parcă ar fi vrut să-i încredinţeze viitorul său; juca parcă şi ea cu nişte bile, dar mici, şi nu le strivea. Intr'un cuvînt la ea totul eşea drăguţ, pecînd Perecopschii tăia foarte grosolan şi monoton aerul cu mîna stîngă,—încît parcă ar fi fost stîngaciu, ceiace în realitate nu era. Ţipa îngrozitor, parcă i-ar fi călcat greoiul Grigorii Matfeevici pe vre-o bătătură, şi n'ar fi vrut să-şi ridice piciorul.

Aici Leon Drei încă nu înţelegea nimic, dar îndrăzneala îl ajută şi aici. Deodată se băgă în discuţie, legîndu-se de un cuvînt, şi începu... Imitînd cu meşteşug gesturile lui Grigorii Matfeevici, care chiar acum era cît pe-aci să-şi smulgă favoritul din dreapta, începu să strige tare şi cu convingere, că azi afacerea cea mai avantajoasă,—fără îndoială cea mai avantajoasă,—e să construeşti, repet, să construeşti o uzină de cue, şi de loc nu,—îl sublinie pe *nu*,—alta. Grigorii Matfeevici Tetel îndată prinse pe Leon Drei de degetul cel mare,—întreaga mînă nu reuşi,—şi începu să-i bage în cap ideia, că cue nimănui nu-i trebue, că trebue numai lopeţi şi topoare. Leon Drei, drept răspuns, îl călcă,—aşa ca din întîmplare,—peste un picior şi începu să zbiere supărat, că Grigorii Matfeevici vrea cu orice preţ să se ruineze cu lopeţile lui şi să ruineze totodată şi pe logodnica sa.

Aici începu quartetul. Intona Ninocica; Leon zbiera mereu, dar nu se înţelegea la cine; la Ninocica, sau la Tetel şi Perecopschii. Perecopschii, de necaz, luă o notă îngrozitor de înaltă şi declară cu furie, că se pot împăca amîndouă producţiile.

Această propunere îndată îi împăcă pe toţi, şi strigătele, ca la semnul unei baghete magice, se potoliră. Grigorii Matfeevici scoase batista şi începu să-şi şteargă ceafa asudată. Perecopschii făcu acelaşi lucru. Acelaşi lucru—şi Leon Drei. Toţi se aşezară la locurile lor, în grabă schiţară planul acţiunii şi hotărîră ziua, cînd să se întrunească din nou pentru înţelegerea, în ce priveşte amănuntele.

Dupăce au plecat amîndoi, Leon Drei, obosit, dar mulţumit de el însuşi, se aruncă într'un fotoliu, şi printr'un gest elocvent propuse Ninocicăi, să se ascunză în braţele sale. Ea clătină din cap negativ şi-l ameninţă cu degetul.

„Muere rece",—se gîndi Leon Drei,—„dar dracu' s'o ia. O depravez eu cu timpul. Atunci peste simţurile ei comandăm noi. Iar deocamdată să zugrăvim pe faţa noastră tînguirea, tristeţea şi amorul pătimaş".

Şi începu să-şi scrie pe faţă: „Scumpa mea, te vreau, te vreau, dar tu eşti aşa de crudă!".

— Straşnică afacere, Leon, am aranjat noi azi cu tine. Ei, nu te uita cu aşa ochi la mine, dragă! Afacerile înainte de toate. Iată-ţi mîna; sărut o şi te linişteşte. Inainte de toate—afacerile, repetă ea. Tetel ăsta e grozav de necesar pentru uzină. Imi era foarte greu să-i atrag în această nouă întreprindere, mai ales că avea destule afaceri ale lui. Afară de asta—o minte clară şi foarte inventivă. Dar nu te uita la mine cu ochi aşa de tînguitori!... Dar ce om vesel e acest Grigorii Matfeevici, cînd e liber! Un cavaler încîntător. Ii place societatea, cîntă romanţe ţigăneşti şi, cu toate că-i gros, dansează ca o balerină. Dar nu asta e principalul, dragă. Principalul e, că tu ai să ai un conducător ca Tetel! Uzina are să devie pentru tine o universitate. Apoi te duc în Anglia, pentru a te perfecţiona. Dragă, dragă, azi eu am fost foarte mulţumită de tine, tu ai vorbit admirabil.

— Eu ştiu, că-s deştept,—zise Leon Drei nepăsător, deşi măgulit de lauda ei. Nu degeaba mă iubeşti tu pe mine, m'ai ales dintre toţi pe mine. Eu pe Tetel ăsta de douăzeci de ori îl învîrtesc în jurul unui deget şi el nici n'are să bage de samă. Slava Domnului, în privinţa capului n'am fost nedreptăţit,—adăogă el zîmbind şi lovindu-se cu palma peste cap. Dar Perecopschii ăsta, ce fel de dihanie mai e? Are o voce aşa de caraghioasă. Oare nu-i vr'o femee deghizată?

— Ce idee, Leon!—începe Ninocica să rîză.—Aşa-i vocea lui.. La uzină se va găsi treabă şi pentru dînsul. Doar graţie lui am reuşit noi să atragem pe Tetel. Om abil, dar nenorocit în viaţa de familie.

— Păcat totuşi, că nu-i femee deghizată,—rosti Leon Drei, dezamăgit.

— Dece? —întrebă Nina din nou, neînţelegînd.—Ce fantezie!—repetă ea din nou.

— Grozav mi-ar plăcea să fie o femee deghizată,—stărui Leon Drei, fără să ştie nici el, la ce-i trebue lui asta.

— Să nu mai vorbim de el, dragă,—zise Ninocica cu ton blînd. Eu mi-am adus aminte de Anglia şi m'am emoţionat. Numai în Anglia poate omul să ajungă la perfecţie. Ea are să te înveţe pe tine ce e frumosul, naivul meu, dragul meu copil! Acolo ai să vezi tu o viaţă cu desăvîrşire nouă, ca din poveşti. Englezul,—începu ea să explice,—e cel mai bun om depe lume. Englezul,—ridică Nenocica vocea cu patos, pregătindu-se să continue...

„Ah, m'am săturat de vorbele ei"!—Se gîndi plictisit Leon Drei. „Adevărată idioată. Dar n'am ce să fac, trebue să joc până la urmă..."

— Iţi mulţumesc,—zise el tare, nimerind cu iscusinţă tonul ei,—iţi mulţumesc, fermecătoarea mea! Tu, tu eşti salvatoarea mea! Am să devin englez numai din iubire pentru tine, mă jur pe viaţa mea! Dar iţi aduci aminte de noaptea noastră, noaptea aceia, cînd tu m'ai reţinut dela sinucidere? Ţii tu minte noaptea noastră, grozava noapte, cînd am plecat eu dela tine disperat? Numai revolverul meu, îndreptat în tîmplă, ţi-a smuls declaraţia de dragoste. Şi noaptea aceasta a făcut din mine sclavul tău pe vecie,—flecărea el, abia legînd una de alta frazele, învăţate pe dinafară şi demult răsuflate, care aveau un efect aşa de întăritor asupra Nenocicăi.—Eu sînt dator acuma să-ţi sărut însăşi

inima, însuşi sufletul,—şopti el, privind-o cu patimă şi începînd să respire greu.

— Ei, vezi, ei, vezi?—şopti ea încurcîndu-se şi lăsîndu-se să fie sărutată.

— Apropo, — zise deodată, cu vocea lui obişnuită Leon Drei ; de ce nu vine la mine tînărul, despre care îmi vorbiai tu? Înțelegi, eu nu pot trăi fără un om, care să mă servească. Şi însfîrşit, în situația mea de logodnic... se opri el şi o privi cu înțeles.

— Am vorbit cu el încă de eri. Ai să fii mulțumit de el. Cinstit, ştie carte. Îi zice,—aci ea se uită într'un bloc-notes,—Isac Grabov.

— Îți mulțumesc, îți mulțumesc, exclamă Leon încîntat, că are să aibă fecior. Eşti fermecătoarea mea, şopti el cu o voce de copil. Nina Marcovna!—rosti Leon deodată tînguitor şi totodată solemn, dumneata nu mă cruți!

— Ce e?—se sperie Nenocica, observînd o schimbare pe fața lui.

— E că, de cîteori vin eu la biurou, cetesc acest bilețel trist, poate chiar ironic: „biuroul lui Naum Evghenievici Seretreanii". Asta seamănă a aluzie. Bilețelul mă turbură, mă pune pe gînduri triste. Mă simt hoț, fără să vreau. Parcă i-aşi fi furat fericirea,—şopti el, lăsînd tînguitor capul în jos ; şi în sfîrşit aici nu-i cimitir. Uşa unui biurou nu-i un monument funerar... Iartă-mă,—o, iartă-mă,—că-ți vorbesc despre asta.

— Ai dreptate, Leon,—rosti ea cu părere de rău. Nu m'am gîndit. Chiar azi placa va fi ridicată.

— Dumnezeule, ce suflet simțitor ai tu! — începu Leon să mintă.—Prin ce mi-am meritat eu fericirea?—se adresă el pereților, tavanului.—Unde am găsit eu această femee minunată? Eu ar trebui doar s'o port în brațe, Şi îndrăznesc să şed pe scaun, pe cînd ea mă priveşte cu atîta drag.

„Acuşi mi se aruncă în gît, idioata,—se gîndi el, — o cunosc eu doar, gîsca asta".

Şi cînd ea, înadevăr, i se aruncă în gît şi-şi puse capul pe umărul lui, Leon se grăbi să strîngă pătimaş pieptul ei moale, se oțări în sufletul lui, îşi zise în gînd „dracu s'o ia", şi-i sărută buzele cu foc.

Părul Ninocicăi se desfăcu de emoție; cu roşeața focului în obraz ea începu să lupte energic cu Leon.

— Eşti rece, eşti rea,—îi şopti el la ureche, şi cu îndemînare începu s'o birue.

— Nu se poate... nu se poate,—îi obiectă ea tot în şoaptă, cu viclenie şi severitate.

— „Nu se poate! Nu se poate!"—zise tînguitor Leon Drei, caşi cum ar fi suferit grozav din pricina asta.—Decînd am început să te iubesc, eu n'am cunoscut mîngîiere de femee. E o cruzime, o inchiziție!...

— Nu se poate,—repetă ea din nou sever şi viclean, zmulgîndu-se din brațele lui.—Dacă mă iubeşti rabdă şi aşteaptă. Iar acuma să ne întoarcem mai bine la discuția despre viitoarea noastră uzină. Avem încă atîta de muncă.

„A dracului muere"!—Se gîndi Leon Drei. „De altfel, cu atît mai bine pentru mine. N'am să-mi cheltuesc forța pentru o stîrpiciune. Nu înțeleg, la ce i-ar mai trebui ei toate comediile astea? N'are nevoe. Şi cu atît mai bine... Îți mulțumesc, Ninca!"

— Hai să vorbim,—răspunse el cu plăcere ; nu se stăpîni totuşi dela o încercare de-a o aşeza pe genunchi.

Dar în clipa asta cineva bătu respectuos în uşă, şi la răspunsul „intră",—în cabinet intră în fugă şi radios Isidor Isacovici.

Leon Drei privea cu cea mai mare băgare de seamă coloana de scrum, formată de havana sa.

IV

Într'o sară,—era pela sfîrşitul lui Maiu, —Leon Drei după ce stătu până tîrziu cu Ninocica, plecă acasă pe jos.

Chestia uzinei înainta cu succes, afacerile băneşti ale lui Leon Drei erau înfloritoare, dar dispoziția lui sufletească în seara asta era deprimantă. Pricina era, că în tot timpul acestei lungi zile de Maiu Leon fusese în neînțelegere cu natura. Cînd ploua, cînd tuna, cînd scăpărau nişte fulgere lungi şi primejdioase pentru viața lui,—de care Leon se ascundea, cît putea. Cerul înfățişa o întindere tristă şi dezolantă, zburlită de nouri şi clocotitoare. Lui Leon îi plăcea mult să corijeze natura, să-i dea înfățişare atrăgătoare, pitorească şi în genere se credea specialist în înobilarea acestei nenorocite naturi. Dar ce se putea face aici, cînd uricioşii de nouri acoperiseră sute de chilometri?... Dacă n'ar fi aşa de deşi, ar putea ei lăsa să pătrunză vr'un snop de raze pe pămînt ; ar putea lumina unele colțuri ale lui ; ar putea lăsa cîteva deschizături în cerul albastru, fără fund ; ar usca trotuarele, iar pavajul l-ar fi lăsat ud. Însfîrşit s'ar putea născoci ceva.

Gîndurile astea îl posomorau. Dar cine-i vinovat de toată această neorînduială, absurditate, nepotrivire? Însuşi Domnul Dumnezeu! Ce a făcut el, cu toată atotputernicia lui? A născocit o veşnică schimbare, dar la ce? Cui dracu i-a trebuit? Cui îi ţîcneşte? Dar întreg universul plînge din pricina acestei veşnice schimbări! Dece totul trebuia să meargă înainte şi nu îndărăt? Din tînăr poftim de te fă bătrîn! Dar contrarul dece n'ați îngăduit, Doamne? Ce nostim ar fi să te naşti un unchiaş bătrîn şi cu încetul să întinereşti, să întinereşti, apoi pe nesimțite să te pomeneşti înlăuntrul vreunei încîntătoare persoane, iar mai apoi să zbori din ea subt forma unei ființi mititele...

Dupăce îşi vărsă aceste păsuri subt forma unei protestări tăcute, începu să clădească lumea din nou, după un plan pro-

priu. Mai înăiu ducă-se dracului toate: cer, pămînt, stele... Totul e greșit și stupid. Apoi cu deliciu aprinse țigara, văzînd cum totul a început să se prăbușească, să rămie cit mai puține ființi vii. La ce atita belșug de viață? Fiecare om trăește cel puțin un milion de ani. Nu, un milion e puțin: zece, douăzeci de milioane, sau chiar bilioane. Ce zici, Doamne, te-am pus în cofă? Ai găsit de cuviință pentru o viață de om 60 de ani. Apoi să nu fi creiat nici-o singură canalie de microb!... Să suferim din pricina unor astfel de stîrpituri! Trebue să fie cineva Dumnezeu, ca să născocească asemenea nerozie. Păcat că nu m'ai luat pe mine între sfetnici, cînd te pregăteai să creezi. Apoi...

„Numai un netrebnic poate vorbi astfel cu Dumnezeu",—se gîndi deodată Leon Drei, îngrozit la gîndul, că Dumnezeu ar putea să se supere și să-l pedepsească pentru hulirea celor sfinte.

Cu o supunere prefăcută și slugarnică se uită Leon Drei la cerul întunecat și zugrăvi pe fața lui tot devotamentul său față de Dumnezeu.

— Mă căesc și mă rog ție,—șopti el,—iartă pe Cham al tău. Unde ești tu acolo sus,—începu el să caute vr'un locușor pe cer...De-aș ști, pe loc, aici aș îngenunchea..."

„Ce dracu s'a cățărat el așa de sus? Dacă trăia mai aproape, l-aș vizita adesea,—se gîndi el în rîs, dar fără a-și da samă.—N'a brodit-o bine! Cine l-ar fi putut distra ca mine? Cită plăcere i-aș fi putut eu aduce!... Doar idiotul de Melnicov se scălda în lingușirea mea! Il ferceam și pe Dumnezeu. Ii făceam niște psalmi mai strașnic decit David!"

— Din nou te legi de cele sfinte,—strigă Leon Drei la el însuși.

„Dar ce-s vinovat eu, dacă-mi vin asemenea idei; — începu el să se desvinovățească. Parcă eu mi le născocesc? Dar mie *el* mi le trimete. Eu aș vrea să-l binecuvîntez; cînd colo —esă hulă. Va să zică, dorește să fie insultat de mine. Și probabil la ceva îi trebuesc toate astea. Și el ar trebui pentru asta să mă răsplătească cu ceva. La noi munca e cu plată, Doamne. Dacă-mi dați voe, vă pot înjura și mai rău. Dar cu răsplată... Și nu cu fericirea cerească, cum faceți D-voastră—întotdeauna cu reaua D-voastră deprindere, ci cu bani peșin. Polițele pe numele lui Dumnezeu pe pămînt n'au preț. Ce dracu vorbesc eu? Ce idiot nenorocit! Dar Dumnezeu tot mă înțelege el... Mă înțelegi, bătrîne. Eu sînt doar un porc, iar tu Dumnezeu! Sînt tot făptura ta, și compania nu-i rea..."

Leon încetă deodată de a mai gîndi și-și mișca picioarele în chip mecanic. Parcă ar fi murit, parcă s'ar fi cufundat în nimic. Poate că nici nu mai era pe lume, poate că simțea cel dintăiu acces al unei nebunii, care-l amenința în viitor? Cu toată josnicia și imoralitatea lui, chestiile morale erau pentru el acea flacără, către care zboară, spre a pieri mai iute, fluturele, cu viața-i de o zi... A juca un joc și a-și denatura simțurile era pentru el o cerință inconștientă.

Cînd nu făcea o murdărie, suferea și înadins născocea tot felul de mîrșăvenii, ca să le guste, ca să rîză de ele și de el însuși. Și aproape niciodată nu se înțelegea nici pe el însuși. Ce e el? Dece îl atrage celace e putreziciune, murdărie și mîrșăvenie?

Dispreţuindu-se cu cel din urmă dispreț, se credea totuși omul cel mai de seamă și cel mai adevărat, fiindcă toți oamenii pe care îi cunoștea el, erau, fără comparație, mai răi decît el.

„Dar ce bine era, dacă mai stăteai cu porcul tău? se gîndea mereu Leon Drei. Te-ai fi coborît la mine, mergeam cu tine la mămița mea, te cinsteam cu o masă evreiască minunată. Ai fi făcut cunoștință cu papa. Admirabil om. Cea mai bună creație a ta. Am fi tras un dans vesel în cinstea ta. Nu știi tu, unde-i bine de trăit!".

„Cum să scap eu de ticăloasele mele gînduri?" fu cît pe-aci să urle Leon Drei. Parcă m'ar împinge cineva să vorbesc blăstămății. Și la ce? Cui îi trebue? Ce prostii. Să zici că un singur gînd cum se cade ți-a trecut prin minte... Numai mîrșăvenii și murdării. Ești un putregaiu, un vierme de gunoiu, — începu să se înjure el singur. Și toate trebue să fie din pricină, că decuseară a fost furtună. Vr'o nemistuire a stomacului, bombăni el... Să dau de vre-o fată bună... și aici, nu se știe cum, parcă tocmai în fundul creerului său auzi cuvintele poetului: „îmi place o furtună la începutul lui Maiu", și începu fără voia lui, fără să-și dea samă, să repete pe toate tonurile: „Imi place o furtună la începutul lui Maiu". Greutatea, care îi apăsa inima, devenea tot mai mică, gîndirea tot mai normală și numai din cînd în cînd îi pîlpîia prin minte, ca niște săgeți roșii, strălucitoare, cuvintele: „Cham... Dumnezeu... Ninca... Englezul"... și calăul îl lăsă în pace.

„Dar dacă m'aș duce la mamica, să mănînc ceva? — se gîndi el înviorat.—Pentru mine se găsește la ea ceva gustos totdeauna. Apoi o bere rece... Ha? Nu-i rău să ai mamă!"

Se opri lîngă colț și începu să se gîndească, dacă n'ar fi *bine* să ia un automobil, și după masă să-și plimbe toată familia, spre mai marea invidie și mirare a vecinilor, cînd pe neașteptate auzi lîngă el o voce cunoscută de femee, care îl miră și-l mișcă.

— Bertocica,—strigă *Leon Drei*, bucurat sincer de întîlnire cu foasta sa logodnică,—tu ești? Cît sînt de bucuros, cît de bucuros! Numai tu îmi lipseai. Bonjur, bonjur, — continuă el tot așa de înviorat, într'o clipă aducîndu-și aminte și de relațiile sale cu ea, și despre cele 500 de ruble, luate dela tatăl ei și neîntoarse, și despre mama Bertocicăi, care ținea la el așa de mult și-l hrănea cu mîncări așa de gustoase, și chiar despre sarcina Bertocicăi, măritișul ei, sărutările ei, devotamentul ei,—ce bine ai făcut că m'ai oprit. Tocmai la timp! Doar mă gîndeam, — începu el, nitam nisam, să mintă,—mă gîndeam tocmai la tine! Și deodată, ca un fel de răspuns la gîndurile mele, răsună vocea ta!

— Adevărat? rosti Bertocica foarte mulțumită,—iți mulțumesc. Și eu credeam, că tu m'ai uitat cu totul... că te-ai supărat,—adăogă ea cu sfială, fără să sfîrşească.

— Să nu mai vorbim despre astea, sau, dacă vrei, să vorbim,—zise el, aruncînd asupra ei o privire fugară și apreciind-o ca femee. Eu îndeobște adesea mă gîndesc la tine, fiindcă, la drept vorbind, te-am iubit sincer, mi se pare, numai pe tine. Tu unde mergi?

La cuvintele „te-am iubit", Bertocica lăsă ochii în jos, rușinoasă, și implorîndu-l parcă să nu mai vorbească despre dragoste, despre trecut, zise încet:

— Am petrecut pe mama, și acuma mă întorc acasă.

— Va să zică, ești liberă,—se bucură Leon, înțelegînd în felul lui vocea ei înceată, turburarea ei. „Mă iubești încă",— îi trecu lui prin minte. „Vom profita—și eu is liber".— Dacă vrei, să ne plimbăm puțin. Să ne aducem aminte de trecut. Am să te sărut eu pe ziua de azi. Nu te-am îmbrățișat doar, mi se pare, de mai bine de șapte luni. Și așa te-ai făcut de nostimă... începu s'o laude el după obiceiul lui; dar, privind-o mai cu băgare de seamă, se îndreptă și vru să zică „te-ai îngrășat"...—Nu te recunosc,—se încurcă el.

Bertocica zîmbi fericită, și cu o voce mai înceată, întrebă:

— Dar tu încă n'ai ghicit?

Leon Drei se uită din nou la ea, și cu glas dezamăgit, strigă:

— Dragă, tu ești... îngreunată!

— Da,—răspunse ea, punînd în acest scurt cuvînt toată fericirea, pe care o trăia.

— Cum se poate?—rosti Leon indignat.—Ei, dragă, la asemenea prostii eu dela tine nu m'am așteptat. Și tu parcă ai fi fericită! Atunci iată dece nu te-ai arătat d-ta pela mine de șapte luni întregi! Te felicit, madame Berta, și—la revedere.

— Adio,—zise Berta întristată.—Inloc să te bucuri pentru mine... vocea i se rupse, și în ochi i se arătară lacrămi,— adu-ți aminte, Leon, cît am suferit eu pentru tine. Dupăce m'ai părăsit, eram doar cît pe-aci să mă spînzur. Cîte am avut de îndurat dela tata! Nu înțeleg, cum le-am mai putut îndura pe toate. Și cine m'a scăpat? El, el, scumpul meu bărbat, Saul al meu. M'a salvat iubirea lui gingașă, inima lui nobilă. Noi amîndoi îl înșelam. După măritiș eu tot mai continuam să te iubesc, eu... veneam la tine, mi-i rușine să-mi aduc aminte de trecut; dar eram subt stăpînirea ta, eram oarbă, mă supuneam ție în toate... Dar tu ești fără inimă. Tu n'ai putut să prețuești jertfa, pe care ți-o aduceam eu. Atunci m'am hotărît să mă îndepărtez de tine. Dacă m'ai iubit vr'odată, atunci trebue să te bucuri, că însfîrșit m'am curățit de păcate. Eu trebue să nasc încurînd. E o fericire, e o bucurie... lacrămile din nou i se arătară, vocea îi tremură...

Leon o privi, ridică sprincenele, vru să spună ceva grosolan, cinic; dar ochii ei străluceau de atîta frumusețe nepămintească, încît cuvîntul rămase mut.

„N'o mai recunosc",—se gîndi el,—„au schimbat-o, sărmana, cu totul. Să fie oare acea Berta, care era fericită, cînd îi îngăduiam eu să stea în genunchi dinaintea mea, care mă îmbrăca, ca pe un copil, care îndura toate capriciile mele amoroase? Și cu ce ton vorbește! Ce nobleță! D'apoi și noi, draga mea, știm să ne jucăm de-a noblețea, mai bine decît voi. Dar las să-și iubească pe idiotul ei de bărbat, pe care tot eu i l-am găsit doar... S'o ia dracu. Mie ce-mi pasă? La ce mi-ar trebui ea mie? Eu nu pot să sufăr femeile îngreunate. Am să-i spun ceva plăcut, înalt,—și dracu s'o ia, plec. Ce mai întîlnire și asta, cu o foastă amantă!?..."

— Am glumit,—zise el cu un ton drăgălaș,—cum ți-ai închipuit tu, că eu n'aș fi bucuros de fericirea ta? Iți doresc din tot sufletul să naști bine. Copiii sînt tot ce dă mai frumos viața. Copiii sînt tinerețea noastră, viitorul nostru, nădejdea noastră,—începu să flecărească el cu plăcere,—moștenitorii întregului glob pămîntesc, tuturor avuțiilor, îngrămădite de veacuri, ai științii, technicii, matematicii,—rosti el cu patos,— nu știu dece,—acest cuvînt. Iată ce sînt copiii! Și tu ți-ai putut închipui,—o mustră el,—că eu n'aș fi în stare să prețuesc bucuria ta! Ah, Berto, puțin mă cunoști tu încă!

— Adevărat, adevărat,—rosti ea sincer, și zîmbind de recunoștință, îi apucă mîna și i-o strînse în mîna sa fierbinte.— Te iubesc, cînd ești bun, cumsecade, așa, cum ești acuma. Și apoi gîndește-te, Leon,—continuă ea pentru a se justifica,— la ce erau să ducă mai tîrziu legăturile noastre? La urma urmelor tu te-ai fi săturat de mine. Tu ai viața ta. Pe Saul l-aș fi omorît. Nu, zău, ia gîndește-te,—căuta ea să-l convingă. Acuma noi cu Saul sîntem fericiți. El mă adoră. Incurînd vine nașterea, și am atîta bucurie în suflet, încît uneori mă sparii de propria-mi fericire.

— Ei, îmi pare bine,—zise el incăodată,—„cu toate astea bună muere a fost în vremea ei",—se gîndi el.—Dar tatăl tău ce face? Mama e bine?

— Acasă totu-i cași mai înainte,—răspunse Berta, dar afacerile tatei merg rău. Magazinul merge rău. Acuma tatei îi vine greu să plătească chiar pe Saul al meu (șaizeci de ruble). Pe Mișca a trebuit să-l concedieze. Dacă Saul ar reuși să-și facă rost undeva, în altă slujbă, eu,—mi se pare,— nici n'aș mai cere nimic dela soartă. Leon,—zise ea deodată, parcă și-ar fi adus aminte de ceva,—tu ai cunoștinți prin lumea bogată. Ce-ar fi să pui o mică vorbă pentru Saul? Ți-aș fi recunoscătoare toată viața.

— Hm... bine,—rosti Leon Drei grav, dupăce se gîndi cît cere buna cuviință. Aș putea înadevăr, să te ajut. Acuma eu sînt o mare forță. O foarte mare forță,—repetă el cu plăcere. Relațiile mele strînse cu Nina Marcovna Serebreanaia,

cu Petru Avramovici Rozen, cu Gregorii Matfeevici Tetel și a. m. d....—continuă el să numească niște nume necunoscute ei. Dă-mi voe, dar chiar eu poate că-l plasez în biurourile mele. Da, se înțelege, asta se va putea face foarte ușor prin Nina Marcovna Serebreanaia. Am să vorbesc eu cu ea numaidecît despre asta.

— Dacă faci asta, — exclamă Berta, apucîndu-i o mînă, gata s'o sărute de recunoștință...—Și e cu putință?—exclamă ea din nou. Dumnezeule, ce fericire, că te-am întîlnit. Fă-i un rost, fă-i, te rog, în numele trecutui. Dacă ai ști tu, ce om e Saul! E așa de drăguț, de nobil, așa de talentat. Ce versuri scrie! E doar un adevărat poet,—zise ea, lungind acest cuvînt. El nici n'ar trebui să slujească. Dar ce să facă, ce să facă? Ah, ce om!—continuă ea în extaz. Dar surorile lui, Estera și Iudita? Eu le ador. Cele mai nobile ființi. Amîndouă îs nemăritate, dar ce inimi! Pe mine ele m'au transformat. Nu, eu nu mai sînt Berta de odinioară. Frumoasa mea viață o datoresc lor. Ah, mare lucru e nobleța. Omul trebue prețuit numai după gradul lui de nobleță.

— Se înțelege,—întări Leon cu un fel de simțimînt neplăcut, pe care nu vroia să-l mărturisească,—nobleța este totul și baza vieții. Ce mă înveți tu asemenea lucruri? Nu-s copil. Și chiar pilda e de față: tu. Eu pe tine nu te mai recunosc, de bună samă. Tu nu mai ești Berta mea de odinioară.

— Nu, nu. Nu mai sînt cea de altădată,—întări ea cu foc. Aceia era rea, păcătoasă, stricată. Ah, cît era de stricată! Acuma chiar m'am despărțit de mama. Am vorbit mult despre trecut și am plîns, Leon,—zise ea deodată, hai chiar acuma la mine.—Vei petrece sara asta cu noi. Saul nu știe despre relațiile noastre de odinioară. Nu mă refuza. Ai să vezi, cum trăim noi. Ai să faci cunoștință cu Iudita și cu Estera. Saul trebue să vie și el degrabă. Stai la masă cu noi. Iar cînd or afla, că tu ai putea să faci cumva vr'un rost lui Saul, ai noștri au să se uite la tine ca la un salvator. Te rog, hai.

„Și adecă dece n'aşi merge?—se gîndi Leon Drei,— văd cum trăește cu bărbatul foasta mea iubită, și cu ocazia asta stau și la masă. Berta doar știe, ce-mi place mie. Am să răspund că merg".

— Fie, pentru tine merg,—rosti Leon Drei, cași cum lucrul acesta l-ar fi costat mari sforțări.—Mai stai, am să chem o birjă. Eu acuma rar umblu pe jos. Tot cu automobilul.

— Eu acuma nu pot umbla cu trăsura,—răspunse iute Berta, dînd din cap.—E primejdios. Și apoi în cinci minute sîntem la mine. Strada Zdrențelor nu-i departe.

— Fie și pe jos,—răspunse Leon Drei vesel,—dispoziția lui deodată se ridică,—ia-mi brațul. Are să creadă lumea, că sîntem bărbat și femee, și că eu sînt tatăl viitorului tău copil.

Și doar ar și putea să fie,—rosti el pe gînduri. Să nu fiu eu Leon Drei...—începu el să bată cîmpii.

— Dar tu tot așa ai rămas,—zise Berta întristată,—tu n'ai nimic sfînt. Ești gata să-ți baţi joc de orice. Cel puțin azi nu rîde...

— Dar, poate, ai să-mi numești tu ceva sfînt pe lume,—zise Leon Drei cu ironie.—Nu, dragă, n'ai să-mi numești: iubirea, copiii, gloria, Dumnezeu, succesul,—toate-s prostii. Sînt bune pentru niscaiva gîngănii, nu pentru oameni. Și apoi, la drept vorbind, fără cele sfinte e și mai ușor de trăit. Cel puțin—fără pehlivănii, fără înșelăciune. Nu există nimic și—foarte bine, s'o știm, și—duceți-vă la dracu. Dacă vrei—să nu mai discutăm. Vorba, ce-mi dai tu la masă? O scumbrioară se găsește? Dar niște maslinuțe? Foarte bine. Găsim pe aici undeva o sticlă-două de bere și, din parte-mi—mulțumiri nesfîrșite.

Ea dete din cap, oftă și nu răspunse nimic. De braț tot nu-i luă.

Semen Iușchevici

(Va urma)

Henrik Ibsen *

Perioada Modernă

Perioada modernă o subîmpart criticii francezi în două: *realistă* și *simbolistă*. Cea dintâiu cuprinde o comedie de moravuri și patru drame de o factură și de o putere de dramatism absolut clasice; cea de a doua, ultimele drame publicate, în număr de opt.

Opera postumă nu e încă studiată nici tradusă. Subdiviziunea este întemeiată, întrucît ea corespunde unei schimbări fundamentale în sufletul lui Ibsen. Numirile însă ar fi discutabile. Ibsen este tot atît de minuțios observator al realității obiective și subiective în ultima dramă ca și 'n cea dintâiu, iar simbolismul este un procedeu artistic de care dînsul se slujește în întreaga-i producție literară. Dacă-l folosește mai mult în timpul din urmă, pricina este schimbarea centrului de analiză sufletească în jurul căruia se desfășoară drama. In întâile patru drame moderne, Ibsen este dramaturgul *ideii*, forță luminoasă și bine determinată, care se arată clară și fără sfială și se comunică cu multă preciziune. In ultimele opt Ibsen este dramaturgul *simțirii*, al *sentimentului*, stare nebuloasă și tăinuită, pentru care simbolismul este cel mai adecvat, dacă nu chiar unicul mijloc de plasticizare și de exteriorizare.

Pe temeiul unui motiv care se va arăta mai jos, cele dintâiu patru drame noi le-am numi *poemele Credinței*, pe cele din urmă, *poemele Indoelii*.

Se știe îndeobște că Ibsen n'a rîvnit niciodată la slava de poet. Idealul său — mai modest, dacă nu cumva mult mai pretențios — a fost acela de învățător, de luminător, de apostol.

Acesta e singurul punct comun cu Tolstoi. Intocmai ca Brand, eroul său favorit, Ibsen s'a crezut *alesul*, *chematul* să lumineze pe oameni, iar învățătura pe care a vrut s'o împlinească în suflete a fost o doctrină analoagă cu acea a lui Kant, sau poate chiar a acestuia. Multă vreme Ibsen *crede* în această menire a lui. Dela un timp îndoiala i se furișează în suflet. Pentru întâia oară simțim această putere distrugătoare

* Vezi „Viața Romînească", No. 4, 1920 și No. 1, 1921.

în drama *Rața salbatecă*. Ibsen nu se îndoește de valoarea doctrinei, ci de eficacitatea învățăturii lui, de putința de a preschimba sufletele numai prin *lumină*. Indoiala merge înăsprindu-se, iar în ultimele drame îl vedem pe Ibsen ajuns la stiștetoarea convingere că rîvna lui de o viață a rămas fără folos și că jertfa i-a fost zădarnică.

Această perioadă modernă începe în 1877. Ibsen are aproape cincizeci de ani. Ea este precedată de cîțiva ani de reculegere și de studii asupra filozofiei pozitiviste, așa de luminos înfățișată lumii de către H. Taine, asupra literaturii franceze și engleze, în special a școalei realiste. Intre realismul lui Ibsen și acel francez există însă mai multe deosebiri.

Noi vom semnala numai pe acele nebăgate 'n samă încă de către critici.

Intâia deosebire e în privința mediului social studiat. Flaubert, Balzac et C-ie studiază de preferință păturile de jos: țărani, lucrători de fabrici, mici meseriași, mici funcționari etc., adică indivizi la care în general starea sufletească se arată cu cea mai mică complexitate, la care psihologia e mai simplă, iar diagnosticarea mai lesnicioasă. Dînșii mai studiază nevropați și pătimași, adică indivizi la care psihologia a *devenit* simplă. Nevropatul, oricare ar fi pătura socială din care face parte și oricare ar fi fost dezvoltarea lui anterioară, este o conștiință *simplificată*: Un mănunchiu restrîns de porniri dezvoltate în dauna tuturor celorlalte elemente de conștiință. Pătimașii de asemenea sînt ușor de diagnosticat, fie ei ambițioși, avari, sensuali ori alcoolici.

Ce-i patima? O simțire stăpînitoare în puterea căreia se face selecțiunea în conștiință. Nu mai au dreptul la lumina conștiinței decît acele elemente care susțin, care justifică sentimentul dat. Toate celelalte elemente se'ntunecă, dacă nu pentru totdeauna, pentru foarte multă vreme.

Ibsen dimpotrivă studiază de preferință omul normal, adică acela la care aproape toate stările de conștiință au același drept de existență, la care o acțiune poate rezulta dintr'un lung șirag de forțe. Nevropații intervin absolut accidental în opera lui și au mai totdeauna un rost simbolic.

El studiază cu osebire pe intelectual, adică tipul la care complexitatea psihologică este cea mai mare, la care capitalul sufletesc e cel mai bogat și alcătuit din achiziții ce pot varia între ele nemărginit de mult și ca origină (moștenire, impresii de copilărie, cultură, etc.) și ca tărie și ca valoare morală. Aceste achiziții, noi le-am grupa în două: elemente izvorîte din înrîurirea mediului asupra individului, în chip aproape pasiv (sentimente, deprinderi, porniri) și elemente născute din reacțiunea individului asupra mediului, idei bazate pe convingere.

Şi ce frumos desparte Ibsen în sufletul personajelor elementele de origină şi vrîste deosebite, mai ales în *Strigoii, Rosmersholm, Femeia Mării, Jean Gab, Borkmann.* Cîte conflicte dureroase nu descopere între aceste pături suprapuse ale sufletului! Pe lîngă conflictul principal al fiecărei drame, rezultat din ciocnirea individului cu un organism social, familie, Stat, organizaţie religioasă, ori cu alt individ, şi care alcătueşte tema ei dramatică, Ibsen desfăşoară conflicte secundare între pornirile şi ideile aceluiaşi individ cu convingerile lui. Toate aceste conflicte secundare, grupate în jurul acţiunii principale, întocmai armonicelor dintr'un ton muzical, dau operei lui Ibsen rezonanţa şi farmecul ei turburător şi caracteristic.

O altă deosebire este însemnătatea mare dată femeilor. In întregul teatru din lume femeile au un rol mare, ele sînt însă numai punctul de plecare, motivarea, justificarea acţiunii date, ce qui met en branle, cum ar zice francezul — pe cînd acţiunea însăşi se desfăşoară alăturea sau chiar independent de ele. In teatrul modern al lui Ibsen femeile sînt factori ai acţiunii, sînt elemente esenţiale în dezvoltarea şi susţinerea problemei puse.

Trebue s'o spunem, teatrul lui Ibsen este un teatru *à thèse*, sau cum foarte bine nuanţează el, un teatru *à problèmes*. Ibsen pune o problemă socială, psihologică, religioasă, etc., o desface, o aşează, susţine cu cea mai mare nepărtinire fiece aspect al chestiunii şi lasă pe privitor să închee cum îl vor îndemna mintea şi cultura primită. Cel mult dacă va putea întrevedea soluţia pe care el o crede mai dreaptă.

Şi ce belşug de amănunte în individualizarea sufletului femeesc! Cîtă varietate de tipuri! Perfide, sensuale, mărunte la suflet, visătoare, mistice, idealiste, devotate, generoase, primitive, ori imlădiete de cultură, resemnate ori răsvrătite, toată gama dela desăvîrşitul inconştient la deplina scrutare a conştiinţii.

Dacă am face o galerie a tipurilor feminine din teatrul lui Ibsen am găsi-o cu mult mai bogată şi mai variată decît galeria întregii literaturi creştine.

Dintr'un sentiment de recunoştinţă pentru scriitorul care a studiat, cu atîta rîvnă şi atîta respect, respectul datorit suferinţii, sufletul femeii, noi vom încerca să punem aci în lumină tipurile de femei, asupra cărora critica alunecă prea repede lăsînd mai în umbră pe celelalte.

Perioada realistă începe cu o comedie de moravuri politice, care aduce mult cu „Scrisoarea pierdută", în care femeile n'au mare rol, şi se sfîrşeşte cu cunoscuta dramă *Duşmanul poporului*. Criticii au numit această ultimă dramă o *pledoarie pro domo.*, o apărare. Noi o socotim dimpotrivă ca cea mai mîndră sfidare pe care un om de talent o poate arunca duşmanilor săi. E răspunsul la criticile injurioase şi pline

de calomnie ce i s'au adresat cu prilejul reprezentării celor trei drame care l-au consacrat mare dramaturg, *Stîlpii societăţii, Strigoii, Căminul Păpuşii* (Nora).

Duşmanul poporului s'a jucat mai de multe ori în ţară la noi. Subiectul este cunoscut. Tipurile de femei, căci acestea ne interesează, sînt două: soţia şi fiica eroului, Petre. Fire blîndă, senină şi perfect cinstită, aceasta lucrează cîte 7—8 ore pe zi ca institutoare, fără să cunoască altă plăcere decît lectura autorilor ei favoriţi. Ea singură înţelege pe tatul ei, ea singură îl susţine. I se oferă prilejul să-şi mărească venitul prea modest, traducînd din englezeşte pentru o revistă locală. Cînd ia cunoştinţă de cuprinsul romanelor de tradus, atrage băgarea de samă a directorului că ele cuprind idei greşite şi porniri josnice.

— Cu de acestea se cîştigă parale, domnişoară!

— Imi pare rău, eu nu-mi pot pune munca în slujba unor idei pe care le socot greşite".

Soţia eroului, d-na Stockman este o mică burgheză a cărei inteligenţă abia dovedeşte în conducerea gospodăriei. Toată vremea e'n ceartă cu bărbatul ei, fiindcă se pune rău cu lumea şi nu ştie să-şi facă afacerile. Motivul? Frica că se pierde mijlocul de traiu al întregei familii.

Dar cînd vede pe bărbatul ei părăsit, duşmănit, doborît, atunci întocmai ca o leoaică ce-şi apără puii, ea desfăşoară o energie ne 'nchipuită şi devine tovarăşa de luptă, apărătoarea lui cea mai preţioasă, soţia cea mai devotată.

Cea mai plină de acţiune din toate dramele lui Ibsen este *Stîlpii Societăţii*. După cum însuşi titlul ne-o spune, aci se desvălue ipocrizia păturii conducătoare.

Cine sînt stîlpii societăţii?

1) Bernick, capul unei case de comerţ ale cărei produse duc faima oraşului în cele patru părţi ale lumii şi subt a cărui conducere trăesc mii de lucrători.

La ridicarea cortinei o delegaţie de cetăţeni, cu pastorul în frunte, vine să mulţumească lui Bernick pentru un dar foarte important făcut comunei. Pastorul ţine o cuvîntare şi-l arată ca pe omul cel mai ales, model în viaţa lui de familie, model ca cetăţan.

Desfăşurarea dramei va arăta cît adevăr este în afirmările pastorului.

Bernick a iubit cu patimă pe o fată inteligentă şi cultă, dar săracă, Iona. Intr'o bună dimineaţă se căsătoreşte cu Betty, sora vitrigă a Ionei, care în urma unei moşteniri neaşteptate devenise foarte bogată.

După cum nu căutase să o cunoască înainte de căsătorie, că-i era indiferentă, tot aşa de puţin se 'ntreba şi acuma ce putea simţi şi gîndi tovarăşa lui de viaţă. Cel mult dacă-i

reproșează prea marea grijă pentru copilul lor, sau îi răspunde cu obișnuite galanterii ca acestea:

„Ce vă pricepeți voi, femeile? Intrucît vă pot interesa pe voi lucrurile serioase?"

In timpul logodnei cu Betty a avut o aventură cu o actriță. Surprins de bărbatul acesteia, el sare pe o fereastră și fu văzut de trecători. Scandalul putea pune 'n primejdie căsătoria lui strălucită. Atunci Ioan, fratele Betty-i socotind că fericirea surorii lui atîrna dela această căsătorie, se lasă trecut drept eroul întîmplării caraghioase și, pentru a da o satisfacție familiei lui, care lua lucrul prea tragic, pleacă în America. Continentul nou îl atrăgea demult, prin felul de viață mai potrivit cu firea lui de independent, de răzvrătit.

Iona, sora lui vitregă, care 'ntr'un moment de revoltă dăduse două palme lui Bernick, fostul ei logodnic, pleacă și ea.

Bernick—asta drept recunoștință—ca să explice falimentul care bătea la ușă, insinuează că Ioan plecînd ar fi luat și casa cu bani a firmei „Bernick C-nie".

— Altă dată primește în șantierul său un vapor american și făgăduește, din simplă fanfaronadă, că reparația se va face într'un timp dat. Șeful de atelier îi dovedește că acel timp e prea scurt, pentruca reparația să se facă temeinic și că vaporul s'ar putea cufunda. Bernick nu vrea să audă. Cînd i se atrage atențiunea că e vorba de viața personalului, Bernick îi amenință cu izgonirea dacă vor deschide gura vreunul.

—Iată omul.

Bernick face donații ori deciteori are nevoe de încrederea și simpatia cetățenilor pentru vre-o afacere mare, așa bunăoară în acel moment, dînsul urmărește construirea unei căi ferate pe unde-i convine fabricii lui, iar pe subt mînă a cumpărat toate pămînturile traseului pentruca din despăgubiri să realizeze beneficii uriașe.

Iată filantropul.

Un alt stîlp al societății este pastorul, cinstit de altfel, dar strîmt la suflet și îngust la minte. Tot creștinismul și toată învățătura lui se reduc a cere concetățenilor lui să mulțumească lui Dumnezeu că nu sînt răi și stricați ca cei din alte orașe.

Are o slăbăciune. Vrea să ia în căsătorie o fată naturală, dar ține ca lumea să considere această hotărîre ca pornită din adîncă umilință creștină și din milă numai.

Un alt stîlp este însuși șeful de atelier, care renunță numaidecît la ceiace el zicea că e un scrupul, cînd cu repararea vaporului, de 'ndată ce se vede amenințat cu izgonirea, deci cu pierderea putinței de a conduce pe lucrători în meetinguri, de a-i specula și mai ales de a-și impune condițiile sale patronilor...

— Și vă numiți stîlpii societății!" strigă odată Iona cu indignare.

— N'are alții mai buni", răspunde Bernick.

Toate ar merge bine în acest colț fericit de pămînt, dacă nu s'ar fi întors din America Ioan și cu Iona.

Iona a 'ngrijit de fratele ei mai mic ca o mamă în tot acest răstimp de 15 ani. Cînd mergea greu cîștigul, mai ales cînd Ioan era bolnav, ea nu s'a sfiit să scrie articole umoristice, ba chiar să cînte în cafenele, pentru ca amîndoi să nu moară de foame.

Acuma Ioan are o carieră asigurată, poate întemeia o familie, dînsa se întoarce în țară să-și găsească alt scop de existență. Ioan o întovărășește ca să-i ușureze drumul, dar se 'napoiază cît de curînd în patria adoptivă.

Ce se 'ntîmplă? El se 'ndrăgostește de *Dina*, fata actriței cu romanul lui Bernick. Pastorul care iubește pe Dina, văzînd-o gata să accepte pe noul venit într'un moment cînd întreaga familie este de față, îi zice: „Dino, Ioan este acela care a nenorocit pe mama ta"... „și n'a plecat în America cu mîna goală".

Atunci abia află Ioan de ce era bănuit. El cere lui Bernick, ca și Iona, să spue adevărul. Bernick răspunde: „Lăsați-mă, mi-e peste putință. Am nevoe de toată trecerea mea pentru o afacere în care am băgat averea întreagă a familiei.

— Bine, aștept, zicea Ioan. Peste o lună mă 'ntorc, am nevoe de reabilitarea mea deplină; peste o lună!"

Ioan pleacă cu vaporul reparat în șantierul lui Bernick și menit să se scufunde. Bernick are un moment de scrupule, dar mai apoi: și un dușman mai puțin.

Dina, simțind în dragostea ei că totul fusese o născocire în jurul lui Ioan, pleca cu dînsul.

Bernick tace....

Deodată i se spune că și Olef, copilul său, fermecat de povestirile lui Ioan despre America, și vrînd să plece numai decît cu dînsul, s'ar fi ascuns, probabil în magazinul vaporului, printre mărfuri, și că vaporul este deja eșit din radă....

Crima lui va fi deci și pedeapsa lui!

Deodată s'aud mai multe voci: Vine o delegație de cetățeni cu pastorul în frunte să-i mulțumească pentru noua lui donație.

— Nu voesc să văd pe nime, nu voesc să aud nimic. Stingeți luminile!"

Ușa se deschide, delegația intră, iar în mijlocul ei, vine fericita Betty, cu copilul lor Olef. Betty, care a cetit în sufletul copilului ei gîndul ascuns, a știut să prevadă și să împeidice nenorocirea.

Această nouă zguduire este hotărîtoare pentru Bernick.

— Deschideți ușile! Chemați lumea toată!" strigă el, și 'n fața tuturora spune totul. Iar cel care m'a adus pe drumul adevărului este Iona. Femeile sînt stîlpii societății!"

Iona îl îndreaptă: „Libertatea şi adevărul sînt stîlpii societăţii!"

Patru tipuri de femee, care de care mai simpatice. Betty, soţia şi mama duioasă pentru care alt orizont nu există decît căminul ei. Una din acele figuri senine care pot face fericirea trainică a oricărei familii. Îndestul de deşteaptă pentru a simţi lipsurile de inteligenţă şi de caracter ale soţului ei, dînsa preferă să nu le vadă! Betty are nevoe de afecţiune, prea mîndră însă şi prea demnă ca să le caute sau să le ceară, suflet darnic, ea dă iubire din belşug fără să mai aştepte schimbul!

Dina, francă cu ea însăşi, francă cu ceilalţi, una din acele firi care, cînd şi-a dat sufletul, nu-l mai ia îndărăpt.

Martha, sora lui Bernick, a iubit pe Ioan; dar văzînd că nu-i atrage atenţiunea, se resemnează cu demnitate; îşi caută un alt scop de viaţă. Cum zice dînsa: „am cu ce trăi, aşi vrea să am *pentru ce* trăi". Ia un copil orfan, pe Dina, îl creşte în principiile pe care le crede bune; şi cînd o dă lui Ioan, o face fără părere de rău, deşi aceasta ia locul la care rîvnise atîta vreme.

Iona în fine, prea inteligentă pentru a urmări pe logodnicul ei vinovat, nu cu răzbunarea, dar nici cu dispreţul ei, la 'ntăiul prilej îi întinde mîna de ajutor,—Iona, sora care jertfeşte fratelui ei 15 ani de viaţă şi o face cu un firesc, cu o simplicitate, cu o seninătate, ca şi cum ar fi lucrul cel mai neînsemnat din lume,—Iona care ca experienţă dureroasă a vieţii i-a smult una cîte una iluziile, credinţele, aspiraţiile şi care are totuşi tăria de a păstra neştirbit un cult, cultul adevărului.

*

Operele care au făcut mai mare vîlvă, şi totodată cele mai dramatice sînt *Strigoii* şi *Căminul Păpuşii*.

Atîtea critici, atîtea discuţii, a stîrnit aceasta din urmă, încît se făcuse obiceiul în Norvegia, ca pe invitările la ceai, la prînz sau chiar la bal, să se pue jos notiţa: «sînteţi rugaţi să nu discutaţi asupra dramei *Căminul Păpuşii*».

Subiectul e cu totul nou. Nora, o femee tînără, frumoasă, foarte frumoasă, una din acele fiinţi care farmecă cu zîmbetul şi stăpîneşte cu capriciile ei, plină de viaţă şi de dorinţa de a o trăi, alintată de părinţi, alintată de soţul ei, alintată de soartă, ale cărei dorinţi n'au întîlnit încă zăbavă, ale cărei voinţi s'au realizat de îndată ce s'au arătat. De altă parte, fără multă cultură, ca să cunoască din teorie măcar ce'nsamnă piedică, ce'nsamnă durere şi înfrîngere. Are o taină. Intr'un moment cînd bărbatul ei bolnav avea nevoe să trăiască în clime calde, dînsa face un împrumut, iar pentru a explica provenienţa banilor minte, spunînd că e moştenirea dela tatăl său care tocmai murise.

Dece minte? Fiindcă bărbatul ei nu vroia să audă de împrumuturi, oricare ar fi fost motivul în numele căruia s'ar fi făcut, iar dînsa dorea să-l vadă sănătos cît mai curînd.

Nora îşi dă toate silinţele să plătească datoria, însă împrumutul făcut în condiţii oneroase, ca de o femee fără experienţă, de care orice negustor caută să profite, este peste puterile ei. Creditorul nu mai vrea să aştepte. Dînsa încearcă să spue lui Helmer. Pipăind terenul vede cu groază că bărbatul ei consideră faptul ca o acţiune infamantă şi se opreşte în mărturisirea ei. Creditorul o ameninţă cu scandal. Din informaţiile pe care le culege, lucrînd veşnic în taină, şi cu cît pricepe ea, copil neştiutor, lucrul ia proporţii care o înfricoşează. Scandalul i se pare inevitabil, el poate compromite cariera şi viitorul bărbatului său, îl poate duce chiar la închisoare. Ce poate face, decît să se ucidă pentru a dovedi tuturora că răspunderea întreagă este numai a ei şi că bărbatul său este absolut în afară de orice vină? Şi se hotărăşte la moarte din dragoste şi devotament pentru soţul ei.

Ce se'ntîmplă? Helmer află totul dela creditor şi se arată faţă de femeia lui de o brutalitate josnică. Atunci află Nora, care stă gata să-şi jertfească viaţa, că pentru tovarăşul acesta slăvit, ea nu fusese decît o distracţie plăcută în momentele cînd nu avea ce face, atuncea vede cît de puţine puncte comune avusese în căsnicia lor model, atuncea vede în fine că pentru bărbatu-său dînsa nu era decît o păpuşă.

Contrastul între jertfa deplină ce era dînsa gata să o facă, puţinul pe care-l constata în sufletul bărbatului ei, o sgudue. Umilind-o, aceasta doare îngrozitor pe copilul pururea alintat. Şi atunci vine hotărîrea nesocotită, nebună: Părăseşte casa.

— Datoria te cheamă aici, îi zice Helmer.

— Care datorie?

— Datoria de soţie, de mamă...

— Inainte de a fi soţie, înainte de a fi mamă, am datorii către mine însămi. Mă duc să mă instruesc şi să văd, cine are dreptate: eu care am făcut o faptă rea în cuget bun, ori lumea, voi toţi, care mă condamnaţi».

Şi pleacă.

O astfel de mamă este monstruoasă, zice morala comună.

Dacă Nora ar fi plecat pentru un alt bărbat decît Helmer, desnodămîntul părea firesc... Asta însamnă că în aprecierile noastre deprinderea joacă prea mare rol.

S'a zis, şi poate cu drept cuvînt, că «Nora» este o piedoarie în favoarea feminismului. Noi credem că ţinta ultimă a lui Ibsen a fost alta şi că drama *Căminul Păpuşii* este încarnarea unui principiu moral.

Sînt multe îndatoririle cărora individul trebue să se supue în acţiunile lui, în viaţa lui zilnică: către familie, către Stat, către aproapele suferind, etc. Oare toate aceste obligaţiuni să fie pe acelaşi treaptă? Să nu fie nevoe de o subor-

donare una alteia? Şi în acest caz care e datoria supremă, căreia toate să-i fie supuse? Care datorie primează?

Ibsen răspunde: *datoria către sine însuşi.*

Aşa a răspuns Spencer, aşa a răspuns Nietzsche, aşa au răspuns cei mai mulţi moderni, copleşiţi de imperativele de abnegaţie ale moralei vechi.

Iată ce credem noi c'a vrut să spue Ibsen în *Căminul Păpuşii*, mai explicit decît a spus-o în alte drame.

Dece a încarnat doctrina aceasta într'un tip de femee? Din motive artistice. In ce situaţie putea el pune un bărbat, pentruca contrastul dintre ceiace socotim noi, *marele număr*, ca datorie supremă şi între ceiace Ibsen ne arată ca atare, să fie mai izbitor şi mai dramatic? Sîntem aşa de deprinşi cu ideia ca o mamă să-şi jertfească întreaga ei individualitate, încît numai o mamă putea încarna concepţia lui Ibsen în toată plenitudinea ei.

Tipul devotamentului desăvîrşit, al jertfei supreme de mamă îl găsim în *Strigoii*.

In actul I Regina, o fată cu mult prea elegantă pentru situaţia ei de fată în casă, un animal sănătos şi frumos, al cărui dor de viaţă e comunicativ, e molipsitor, vorbeşte aspru şi de sus cu tatăl ei, Engstrand, un lucrător păcătoşit de vicii şi mizerie. Engstrand nu se supără de această lipsă de respect, fiindcă el ştie mai multe decît noi.

— Uhe, zice ei, azilul este pentru lumea aleasă, nu pentru gloata marinarilor. Tu ştii franţuzeşte şi englezeşte, eşti crescută ca o domnişoară... Nu-ţi pierde tinereţea în serviciul binefăcătoarei tale. Mama ta nu era aşa de frumoasă şi încă i s'a dat 300 de coroane...

— Dacă nu izbutesc în ceiace am plănuit, mă voiu gîndi la tine.

Şi deodată: „Nu vorbi aşa tare, d. Oswald doarme". Iată unde se gîndeşte Regina.

Vine pastorul. Regina a băgat de samă că impresia ce face asupra pastorului e dintre acelea pe care se poate clădi cîte ceva şi nu pierde prilejul de a fi singură cu dînsul. Ca o pisică linguşitoare îi ia pălăria şi o aşază cu mare băgare de samă pe o masă, îi ia pardesiul, umbrela, le şterge, le usucă, îi pune o taburetă subt picioare, în timp ce-i tot spune: că ea este dornică să meargă la oraş, că e pacat de tinereţea ei să trăiască la ţară, că educaţia pe care a primit-o nu-i permite să stea la oricine, că are nevoe de o casă onorabilă, ca a d-lui pastor bunăoară...

Dînsa ştie că pastorul nu este însurat...

Ademenit, acesta făgădueşte să se ocupe de dînsa fără întîrziere.

Iată deci pe Regina, animalul bine înarmat, că şi-a aruncat deodată în trei părţi iţele. Intr'o parte tot trebue să izbutească!

Vine stăpîna casei, Elena Alving.

Din convorbirea ei cu pastorul, aflăm că aceşti oameni s'au iubit în tinereţă, că numai cedînd stăruinţelor mamei ei, Elena n'a luat în căsătorie pe Manders sărac, ci pe unul din lumea ei, pe Alving. Aflăm că, după un an de căsnicie, neputînd suferi destrăbălările soţului, Elena, care tocmai pierduse pe mama ei, fugise la pastor, dar că acesta îngrozit de ce-ar fi putut zice lumea, o hotărîse să se întoarcă înapoi, acolo unde o chema datoria, şi că de-atunci dînşii nu se mai văzuseră. Aflăm, că acuma după 24 de ani, Manders se însărcinase cu toate formele şi formalităţile pentru întemeerea unui spital ce avea să poarte numele soţului defunct şi venise să statornicească împreună cu Elena inaugurarea spitalului ce trebuia să aibă loc adouazi.

Intră Oswald, fiul Elenei, cu o pipă a tatălui său în gură. Elena tresare.

— Ce asămănare cu defunctul Alving.

— Nici decum! Oswald îmi samănă numai mie!"

Răspunsul acesta răstit ne arată armonia care fusese între soţi...

Oswald, care din copilărie trăeşte în străinătate, este un pictor de talent, cunoscut îndestul, dar grozav de abătut, de istovit şi de îmbătrînit pentru vîrsta lui. In convorbirea ce se'ncinge, el scandalizează pe pastor cu vederile lui, culese în lumea artiştilor şi a modelelor, în special cu teoria asupra căsătoriei. După cîteva vorbe se simte obosit şi pleacă să se plimbe.

Manders strigă indignat şi furios:

— Iată fructul educaţiei pe care i-ai dat-o! L-ai îndepărtat de lîngă d-ta, te-ai lepădat de îndatoririle d-tale de mamă, după cum ai încercat să te lepezi şi de acele de soţie...

Un zîmbet amar al Elenei prevesteşte mărturisirea deplină... Atunci aflăm că Alving şi-a petrecut întreaga viaţă mutîndu-se de pe o canapea pe alta, ademenind servitoarele şi bînd până ce cădea mort la pămînt; că toată administrarea şi conducerea averii o făcea Elena, care dona sume mari pe numele bărbatului ei, numai pentru a-i crea o reputaţie de care copilul ei să nu se ruşineze; că Oswald fusese trimis departe, ca să nu cunoască adevărul asupra tatălui său şi să-i poată păstra neştirbit, aşa cum cere datoria, respectul cuvenit unui părinte; că ea singură desbrăca pe bărbatul ei şi-l culca, dupăce se făcuse tovarăşa lui de palavre, numai spre a-l feri de ochii lumii. Că acuma dînsa dăruise tot ce rămăsese dela Alving.

— Nu vreau, zice ea, ca copilul meu să aibă altă moştenire, decît aceia dela mine."

O mînă criminală, dă foc spitalului. Acea mînă e a lui Engstrand, care se răsbună...

Manders îngrozit vede în această întîmplare o pedeapsă dumnezeiască. Oswald, tulburat peste samă, îşi dă toate silinţele, dar nu poate scăpa absolut nimic. Pare desnădăjduit cu totul...

Singură Elena privește cu liniște.

— Cu atît mai bine! Nu va rămînea nimic pe urma lui!"

In actul următor Oswald mărturisește mamei lui că a fost rău bolnav, că a consultat cele mai mari celebrități și că doctorii toți i-au spus că boala grozavă de care sufere e moștenită, iar atunci cînd el, cu scrisorile mamei lui în mînă, le-a dovedit că tatăl lui fusese un model de om și de soț, ei l-au răspuns: „Cu atît mai rău! Atunci ești singur vinovatul!"

Și Oswald sufere la gîndul că printr'o nesocotință și-a zdrobit sănătatea, și-a nimicit viața la care ține așa de mult.

Elena se'nfioară... Sacrificiul ei devine zădarnic: ea va trebui să spue lui Oswald adevărul, este nevoe de această mărturisire pentru liniștea lui, poate pentru scăparea lui.

Și-i spune cîte ceva, cu atîta menajare! Cu atîtea ascunsuri, cu atîtea alinări! Ba caută să-l scuze pe Alving învinovățindu-se pe dînsa...

Care nu-i este mirarea cînd vede că Oswald primește totul foarte liniștit, aproape cu nepăsare. Cel mult dacă își ia puțin din grija care-i apăsase sufletul.

Vra să zică ceiace dînsa considera ca o datorie nestrămutată, în ochii celorlalți pare a fi o idee foarte discutabilă?.. Oswald nu și-a pierdut respectul pentru tatăl său, fiindcă... nici nu-l avusese. Iar ea care renunțase la copilul ei, la singura mîngîiere ce-i acordase viața, numai pentru a-l cruța de lupta dintre dragoste și datorie...

In actul al 3-lea Oswald arată intențiunea de a lua în căsătorie pe Regina. Ingrozită, Elena cere ajutorul pastorului. Acesta nu găsește alt chip decît să eie pe Regina la dînsul...

Pe cînd dînșii pun la cale această hotărîre se aud alături Oswald și Regina glumind și rîzînd.

— Strigoii, strigă Elena...

Oswald se opune ca Regina să părăsească casa. Atunci Elena se vede nevoită să spue totul...

Regina este fiica lui Alving și a unei servitoare. Dînsa o crescuse ca să înăbușe un scandal...

O nouă uimire pentru mama nefericită. Oswald nu vede într'acest fapt nici o piedică!.. Iar Regina se mulțumește să-i reproșeze că o crescuse ca pe o servitoare pe cînd dînsa avea drepturi de stăpînă.

Totul se prăbușește în jurul Elenei! Vra să zică ceiace crezuse ea mai nestrămutat, mai sfînt, mai inatacabil, idealul căruia ea jertfise totul, era o simplă ficțiune...

Copilul ei trebuește scăpat însă! El are nevoe de veselie, de tinerețǎ, de fericire... Își înăbușă din nou orice repulsiune și... aprobă căsătoria.

Regina care își dă samă că Oswald e bolnav și că viitorul pe care-l spera din căsătoria cu stăpînul moșiei se reducea la perspectiva de a îngriji un infirm, ea care n'are stofa din care să iasă jertfele, se duce la Engstrand, pe care-l știe acuma că nu e tatăl ei...

Plecarea Reginei dă lui Oswald ultima lovitură. El mărturisește mamei lui că boala de care sufere este paralizia generală, că a avut un acces de nebunie și că pe al doilea nu l-ar mai putea învinge. Că nu vrea să trăiască nebun, că și-a agonisit cu mare greutate cantitatea trebuitoare de morfină pentru a-și da moartea.

— Regina era în stare să-mi facă acest serviciu",—și c'un gînd de răsbunare pentru plecarea Reginei:— Acuma tu trebue să-mi faci acest ultim serviciu.

— Eu? Care ți-am dat viața?

— Nu ți-am cerut-o! Ia-ți-o înapoi".

Acțiunea se precipită. Oswald înebunește. Elena doborîtă se întreabă cu groază dacă trebue să-și ție făgăduința dată fiului ei, sau nu...

Cortina cade. Ibsen e prea artist să ne lase mult timp subt impresia acestei lupte nelegiuite.

Elena, încarnarea devotamentului de mamă, în tot excesul lui, în toată exagerarea lui, este tipul cel mai dramatic, credem noi, din întreaga operă ibseniană. Jertfește copilului ei toate aspirațiile, toată simțirea, își înăbușă pentru el toate repulsiunile fizice și morale și nu-i rămîne măcar credința, convingerea în eficacitatea și în moralitatea jertfei ei!

Teoria moștenirii are în această dramă rolul apăsător al unui fatum din tragediile antice.

Toate dramele din perioada realistă au o structură simplă și oarecum arhitectonică și oglindesc, cași cele filozofice, teoriile morale ale cărui propovăduitor se făcuse Ibsen în avîntul lui de apostol.

Cu mult mai pregnant decît în alte opere, Ibsen ni se arată în ele subt trei înfățișări: ca cugetător, ca artist și ca moralist.

Ca cugetător Ibsen desfășoară în opera lui toate teoriile de mare proporție ale veacului, sociale, științifice, filozofice, le scoboară din domeniul Ideii în acel al Realizării, individualizîndu-le, înfățișîndu-le cu anumite îngrădiri, cu anumite țărmuriri și îmbrăcîndu-le în forma artistică, singura accesibilă marelui public.

Ca artist Ibsen este fără predecesori și fără imitatori. Cu mijloacele cele mai simple, ajunge la efecte de un dramatism neîntrecut.

Realismul lui este o fâșie din viață. La ridicarea cortinei simți că acțiunea la care asiști, începută de demult, va continua multă vreme și după căderea cortinei. Personajele lui sînt așa de amănunțit descrise că-ți dau iluzia vieții.

Scenele se urmează cu atîta simplicitate și cu atîta firesc, ideile se leagă cu o logică așa de strînsă și de ne'ndurată, că nu poți găsi acțiunii alt mers decît acel dat de autor.

Ceiace caracterizează însă perioada realistă este intensitatea de muncă cerebrală pe care ți o cere lectura sau asistarea la teatru, și pesimismul larg și generos care se resfiră din fiece operă și care răspunde așa de bine sufletului modern.

Aceste elemente fac din lectura lui Ibsen desfătarea cea mai fascinantă, dar și cea mai turburătoare.

Ca artist Ibsen poate fi comparat cu Rembrandt. Aceleași mijloace simple și același belșug de amănunte, aceleași perspective nețărmurite și ademenitoare, același colorit clarobscur și simbolic. Suflete copleșite de durere, dar dornice de lumină, de lumina pe care și Ibsen și Rembrandt o văd venind dintr'un singur punct, și acela foarte îndepărtat..

Ca nuvelist activitatea lui Ibsen este și mai însemnată.

Morala, cercetarea raporturilor dintre indivizi, și a celor dintre individ și organismele sociale, familie, Stat, etc. este disciplina căzută din vechea ei demnitate pe care Ibsen a vrut s'o sue din nou pe piedestalul ei.

Raportul acesta are două aspecte: acel al *dreptului* pe care-l poate păstra individul în sinul conglomeratului social din care face parte și acel al *îndatoririlor* la care se obligă prin însuși faptul că continuă să traiască în societate și că a beneficiat până la maturitate de bunurile vieții sociale.

Teoria dreptului este reprezentată la Ibsen prin ceiace s'a numit *individualism*. Ibsen crede că individul are un drept neștirbit la deplina dezvoltare a aptitudinilor și la desfășurarea întregii energii întru ajungerea aspirațiunilor, iar exercitarea acestui drept este *o datorie* și anume *datoria supremă*.

Ceiace fixează activitatea noastră zilnică și raporturile dintre noi, adică *morala curentă*, *scrisă* sau *nu*, este o formă goală și fără *nici o sancțiune*, fiindcă nimeni nu mai crede într'însa. Așa zisa *morală curentă*, care trăește și'n puterea energiei generațiilor care au statornicit-o, dar mai ales în puterea inerției noastre, care nu putem pune alta în loc, este bună pentru alte vremuri, alte nevoi și alți oameni. Pentru noi ea este o carapace care ne comprimă orice căldură și orice pornire generoasă. Această morală curentă este o morală obiectivă, exterioară, care se tot îndepărtează de noi. In locul ei trebuește una *subiectivă*, trebue morala *conștiinții*.

Concepțiunea aceasta nu-i unică: e acea a lui Socrat, e acea a lui Kant.

Și care ar fi virtuțile în care s'ar încarna, în care s'ar individualiza această morală?

Ibsen ne răspunde:

Respectul pentru durere, pentru suferința reală,—cum ne-o arată așa de frumos în *I. Gabriel Borcmann* și în *Brand*;

Respectul pentru copii și nevinovăția lor, pentru dreptul la viață, așa de suggestiv prezentat în *Rața Sălbatecă*, în *Stîlpii Societății* și altele;

Caritatea, tema dramatică din *Brand*, *Micul Egolf*;

Iubirea de adevăr..

Cu atîta rîvnă, cu atîta căldură îndemnătoare înfățișează Ibsen această învățătură, încît e de-ajuns să citești două-trei drame de Ibsen ca să te rușinezi de orice taină și să te simți gata a-ți deschide sufletul oricui, pentru a nu trăi decît numai *în adevăr*.

Și e atît de mare iubirea de adevăr la Ibsen, încît atunci cînd el nu mai crede în puterea învățăturii lui, în menirea lui, atunci cînd el nu mai crede în *el însuși*, Ibsen ne-o spune cu același suflet deschis, cu aceiași simplicitate, cu aceiași bună credință.

Această mărturisire este *leit*-motivul operei lui simboliste, în a cărei cercetare intrăm.

Adevărul *oricum*, *oriunde* și *cu orice preț*, iată învățătura morală care se resfiră din opera lui Ibsen, iată valoarea educativă și moralizatoare a geniului său stăpînitor.

Ana Conta Kernbach

Priveliște neagră

De dincolo de unde soarele apune,
Din tainele amurgului, se 'ntinde,
Uşoară ca un giulgiu, noaptea de cărbune...

Oraşul care ziua 'ntreagă s'a zbătut
Să spargă cerul mut
Cu ţăndările zgomotelor lui,
Ş'aprinde luminări la căpătăi
Şi îşi avintă gindurile iarăşi ca un stol
De zurgalăi
Spre ceru 'ntunecat-acum şi gol...

Acolo, sus, nu ştie nimeni unde,
Departe, dincolo de nouri şi de boltă,
Tărimul altei lumi mai bune se ascunde,
Ori pilpie lumina unui vis
Pe care noaptea oarbă l-a ucis...

Spre-acolo-şi tae gindurile cale largă
Si 'n pieptul nopţii toate bat, să-l spargă...

Iar străzile
Urcind podoaba colbului cărunt
Spre pragul cerului închis,
După acelaşi vis
Prelung, ca nişte guri flămînde, urlă !...

Dar Vremea ce se 'mpiedică trecind
De fiecare turlă,
Aicea pe pămint din cind în cind
Cu glasul clopotelor de biserici, spune blind:
Că vinturile care eri s'au răzvrătit
De după zări zadarnic,—au murit;
Şi clipele ce-o tulbură şi-acum,
Ea, moarte, le răstoarnă 'n drum...

Oraşul rătăcit demult cu mintea lui bătrînă
Prin nourii de lînă,
Intreabă
Mereu
Pe care vint să se îndrume mine ?
Şi cere pentru sufletele lui un vis
Măcar de-o clipă
Cum ar cerşi neîndurat o pîne.

Pe truda zgomotelor pămînteşti
S'apleacă noaptea lin ca o aripă
Imbălsămind c'o bură de răcoare
Oraşul, care bîigue nebun,
Şi n'are timp şi nici odihnă n'are...

Tîrziu,
Nebunul care zi şi noapte-a vrut,
Cu strigătele lui să spargă cerul muț,
Sărac şi gol din nouri a căzut;
Şi 'n brațele 'ntunericului dărimat cu el
Adoarme...

Pe dînsul cade greu tăcerea ca de stîncă.
Iar sufletele, dedesubt, abia s'aud
Sărmanele cum gem în vizunia lor adîncă...

G. Bărgăuanu

Ca să pot muri...

I

— Pachiță!, strigă Irina, în picioare în fața dulapului deschis, din care eşea o undă uşoară de parfumuri amestecate.

— Iaca vin, dudue! Şi în uşă apăru bătrîna, a cărei față cătrănită, încrețită toată într'un zîmbet blajin, era înconjurată de un bariz portocaliu cu verde.

Irina zîmbi şi dînsa o clipă. Aşa era făcută Pachița încît nu se putea nimeni uita la ea fără să-şi simtă necazul uşurat un moment

— Adă geamantanul conaşului, să punem rufele în el.

— Da' ce, iar pleacă conaşul?

— Iar!" zise scurt Irina; şi înăbuşi un oftat..—ca să nu ştie până şi slugile cit e de nenorocită.

Şi mînile ei dibace nimereau lucrurile trebuitoare, şi le netezeau cu grijă în geamantan, fără să-i fie gîndul la cele ce făcea. Mîni de femee, obişnuite să servească uşor şi repede ființele iubite! Din cînd în cînd se oprea şi privea, prin uşa largă a balconului, minunea unui peisaj de cristal, strălucind subt soarele luminoasei zile de iarnă; pajiştea de subt fereastre, unde trandafirii îngropați aveau fiecare cîte un mormînt mic; apoi, departe, cîmpul nesfîrşit, urcînd încet spre dealuri, şi la dreapta, cei doi stejari bătrîni, a căror contururi potolite şi mărețe le purta ea în amintire decînd era copilă. Tot cuprinsul, aşa de cunoscut, şi unde fusese atît de fericită, îi părea azi ceva străin şi pustiu.

Tresări auzind un tropot de cal, şi inadins nu se uită spre fereastră. Pachița zise:

— Conăşelul! s'a întors dela călărie... L'aud cum sue scara...

— Poți să te duci, Pachiță,—zise Irina, întorcînd spatele spre uşă, şi fața spre dulap.

Sandu intră, cu haina scurtă, blănită, cu cravaşă şi cu cismele de călărie. Era aprins la faţă de ger, ochii îi străluceau, şi în toate mişcările lui era acea vioiciune instinctivă a oamenilor deplin sănătoşi, deplin egoişti şi mulţumiţi de sine, care în tinereţe, revarsă în jurul lor un farmec neînvins.

— Bravo, fată harnică! mi-ai şi făcut bagajul!—zise el, intrînd.

Irina nu se întoarse.

— Ce? tot bosumflată, ca azi dimineaţă?—întrebă Sandu. Şi o cuprinse de mijloc.

Irina se împotrivi uşor, dar ochii ei întîlniră privirea surîzătoare a lui Sandu; şi, fără să vrea, zîmbi şi dînsa.

— Nu rîde, zise Sandu. Mie îmi pare bine să fii tristă cînd plec. E semn că ţii la mine!

Irina gîndi repede: „I-ar plăcea să şi mor de durere, dacă ar fi din pricina lui..." Dar răspunse liniştit:

— E absolută nevoe să pleci? Am venit de Crăciun să petrecem trei săptămîni cu Bunica; şi n'ai stat acasă două zile în rînd. Vînătoare, întîlniri cu prietini, ştiu eu cîte toate mai născoceşti!... Altceva trebue să fie la mijloc... Nu mă crede atît de proastă!... Sandu nici nu încercă să-şi ascundă veselia. Toate mustrările Irinei nu atingeau miezul adînc al *mulţumirii* lui. Răspunse uşor:

— Ce pricepeţi voi femeile, din îndatoririle noastre! Vrei să-mi pregătesc candidatura şezînd lîngă foc, şi ascultînd cum ceteşti Bunicăi *„Les Trois Mousquetaires"*? Eu am treabă, drăguţa mea! Colindăm satele, ne facem populari, bem vin fiert prin toate circiumele; facem propagandă, nu glumă!

— Atunci dece ai spus să-ţi pun smokingul în geamantan?

Sandu se tulbură puţin; simţi chiar că se înroşea. I se păru că vede iar scrisorica parfumată, pe velin englezesc cu monogram gotic, pe care o primise în ajun:

„Te aştept mîne. Sînt pentru trei zile la unchiul Petrache..."

Răspunse grăbit:

— Smokingul?.. M'am gîndit că trecînd pe la Mireşti, pe la coconul Petrache, om da poate peste un prînz de vînătoare, cu lume multă... nu putem apărea, între oameni ca nişte sălbateci...

— Cine are să fie la prînzul acela?

— Cum vrei să-ţi spun? Nici nu ştiu dacă are să fie.

„Minte! îşi zise în gînd Irina. Lasă, că am să aflu eu. Şi, de data asta, nu tac... De data asta, am să iau o hotărîre". Şi pe cînd gîndea astfel, buzele ei rosteau:

— Să nu uiţi, să-ţi pui vesta cea blănită. Poate întîrziaţi pe vre-un viscol.." Şi punea în sac vesta, cu mîni care tremurau de mînie ascunsă. Iar gîndul îi mergea repede-repede, fără voe: „Şi dacă o răci, ce-mi pasă? Să răcească! Nu-l mai iubesc! Prea minte! Prea nu-i pasă de mine! Prea nu vede că-l iubesc!"

Se întoarse să ia o sticlă de vervenă de pe poliţa de marmoră a toaletei. O puse în geamantan. Apoi o scoase, şi o aşeză iar pe poliţă: „Să fie parfumat şi frumos pentru altele?" Şi strînse buzele, ca să nu zică nimic.

— Ce faci? întrebă Sandu. Nu-mi pui vervena? Cu ce să mă fricţionez pe păr?

— Vervenă pentru alegători!—zise ironic Irina, cu buze care tremurau.

— Vezi bine!—rîse Sandu, care îşi freca unghiile cu un aparat de fildeş şi de piele. In casele ţăranilor, mirosul e greu. Sticla de parfum se impune.

Irina tăcu. Puse şi o pereche de mănuşi blănite. „Şi dacă o răci, şi dacă o muri, şi dacă nu l-oiu mai vedea, nu mi pasă!" zicea gîndul ei, îndîrjit, pe cînd îi picau pe mănuşi două lacrămi furişate.

— Destul, zise Sandu. Vrei să bagi toată casa în sac? Doar n'am să stau un an!

„Poţi să stai şi doi!" strigă gîndul ei nebun de mînie. Dar ea zise potolit:

— Ai să stai exact cît ţi-o conveni ţie. Nici mai mult, *nici mai puţin*. Nu prea te importă pe tine ce convine altora. Ştiu!..

Sandu ridică ochii, mirat de tonul sever al Irinei. Ar fi răspuns brusc dacă conştiinţa că era vinovat nu l-ar fi făcut sfios. Zîmbi încurcat, cu o graţie copilărească, în care chipul lui căpătă atîta farmec, încît se îmblînzi şi Irina. Se uită mai lung şi mai senin la el, şi zise:

— Eşti inconştient ca un copil!

Apoi, o mare tristeţă se scobori în sufletul ei. Tăcu. I se părea că vede înaintea ei un drum lung şi pustiu, pe care trebuia să meargă departe, departe, singură de tot..

Iar Sandu, cu polisoarul în mînă, oftă încet. Doamne, Doamne, cine-l va scăpa odată de mustrări, de idealuri morale, de conştiinţa care îi vorbea prin glasul Irinei! Bine, bine, o iubeşte, e o nevastă fără cusur. Dar viaţa! Viaţa e ceva plin, ceva pătimaş, cu mii de glasuri care cheamă, cu mii de feţe care strălucesc, cu mii de zîmbete care ispitesc... Yolanda!.. Yolanda, cu părul ei oxigenat, cu talia ei mlădioasă, cu parfumul de chiparoase care se revărsa din corsajul ei mai mult decît decoltat, cînd juca fox-trott, după prînz la Conacul din Mireşti, unde se prînzea în costum de gală, *à l'anglaise*, şi unde nici o femee nu era invitată fără *flirtul* ei... Pe cine o fi invitat pentru Yolanda, în lipsa lui? Sandu se uită lung la Irina, şi îi trecu prin minte un gînd ca un fulger: Dece tocmai aceia pe care o iubeşti să fie stavilă la fericirea unui om? El pe Irina o iubea, şi Irina era stavilă în viaţa lui.. Cum sînt femeile astea! îşi zicea el. Parcă îşi pun în minte înadins să-ţi fie cătuşe şi închisoare! Ori a ne lua lumina zilei, ori a ne lua pe celelalte femei, tot atîta e pentru noi!

Ele nu înțeleg. Nimeni nu le spune asta! Ele cred că, dacă ne-au pus un inel în deget.. Bine, așa ar trebui să fie. Dar dacă nu e! Ce să-i fac? Poate sînt unii care pot... nu știu; eu unul, nu pot, și pace!.. Și dacă o plînge ea puțin?.. Las'să plîngă, că fac eu să-i treacă!.. Mai bine să plîngă ea nițel, așa, cîteodată, cînd mă prinde cu o minciună, decît să mă prăpădesc eu.. Că zău m'ași prăpădi: să stau trei săptămîni să fac concina cu Bunica; să ascult cetind din Dumas; și să-mi cînte Bach și Haendel!.

Ca distracție, sara: — Sandule, ți-a cerut „*Revista albastră*" un articol asupra reformelor agrare. Nu te apuci?...— Nu pot!.. Iaca, nu pot! " E frumoasă, deșteaptă, bună, *o iubesc*, mă adoră... dar... nu e numai ea pe lume...

Puse polisoarul jos. Irina eșise încet din odae. Sandu începu să fredoneze: «*Non, je ne marche pas*» și plecă spre grajd, însoțit de Bob, foxul care nu se despărțea de el nici zi nici noapte.

— Ah, dacă ar ști o femee să iubească așa cum iubește Bob! Să mă iubească *așa cum sînt*, fără cerințe, fără idealuri, fără egoism... ca Bob, însfîrșit! și se apleacă să mîngîie cățelul, care pe loc înebuni de bucurie. Apoi Sandu intră în grajd, și uită pe Bob, și lumea toată, așa cum știa el să uite orice, în intensitatea cu care trăia, cași un copil, momentul actual, până în adînc, oricare ar fi fost...

Irina, rămasă singură, chemă pe Pachița.

— Pachiță, să dai jos din pod cufărul meu cel mare și geamantanul.

Pachița deschise gura să răspundă; aruncă o privire asupra stăpînei ei, și tăcu.

Dupăce se mai învîrti prin casă, zise însfîrșit sfios:

— Pleacă și Duduia?... astăzi?..

— Nu azi, răspunse scurt Irina. Mîne, poate... nu știu. Adă cuferele.

«Să plec; cînd o veni, să nu mă mai găsească!» șoptea durerea din ea. «Să mă caute, să nu știe nimeni unde sînt.. poate o să-i pară rău atunci!»

Trecînd în fața oglinzii, se văzu fără să vrea și încremeni. Chipul îi era descompus și îmbătrînit ca de zece ani de suferință. Numai atunci își dădu sama că era nenorocită. Vroia să-l rănească pe dînsul, dar pe dînsa o durea. Raul ce-l facem celor iubiți, se întoarce asupra noastră ca boomerangul australian. Căci iubitul, îl poartă o femee într'însa cum își poartă rodul: Cînd o lovește cineva, pe amîndoi îi sîngeră.

Irina rămase o clipă cu mînile încleștate, răsuflînd greu. Apoi își netezi fruntea cu mîna, și intră la Bunica.

II

Dela ușă o izbi mirosul de tămîie, de sulfină și de paciuli. Bunica avea totdeauna un călugăraș aprins pe mescioara ei de lucru și pernițe cu miresme răspîndite printre cultucele divanului. In odae la Bunica, lumina era îmblînzită prin fel de fel de perdeluțe, storuri, obloane, toate cîte le putuse născoci pentru a potoli strălucirea zilei; astfel încît intrai la dînsa ca într'un locaș sfînt, plin de umbră și miresme. Și ca o icoană frumoasă, sta în jețul ei Bunica, în haină albă, cu dantela neagră pe cap. Sta mai mult nemișcată, parcă un tainic instinct ar fi învățat-o să nu turbure decorul atît de potrivit cu bătrînețea ei. Dar știa să umble, repede și mărunt ca un șoricel, cînd scotocea ceasuri întregi prin cele multe sertare și cutii ale ei. Cutii și sertare multe ca la dînsa nu mai văzuse Irina nicăiri! Și toate erau pline cu scrisori, cu fotografii, cu amintiri și însemnări. Cîte nu adunase Bunica în cei optzeci de ani, în care iubise *atîția care* nu mai erau, și o iubiseră atîția, copii din copiii ei! Nu deschidea comorile ei decît noaptea, cînd era singură. Ziua, sta la mesuța ei de lucru, dar nu lucra. In mînile ei netede ca fildeșul vechiu, și care miroseau atît de frumos încît parfumau tot ce atingeau, ținea totdeauna o carte. Așa o pomenise o lume întreagă, cu cartea în mînă, și alături cu un vas frumos, plin cu duzini de creioane, bine ascuțite, care miroseau și ele frumos, ca lemnul de cireș.

Ce făcea ea cu atîtea creioane? se mirau cei care o vedeau. Copia în niște carnețele tot ce găsea frumos în cele multe cărți pe care le cetea zi și noapte. Cînd mai dormea Bunica? Nu se știe. Cetea mereu și scria. Incepuse pe timpul cînd era la modă Jocelyn, iar acum cetea pe Nietzsche și din toate scotea ce-i plăcea mai mult. Așa tocea ea creioanele. In vremea de demult, a slujbelor bizantine, de care povestea dînsa, cînd o bunică a ei era, la Stambul, una din cele șase fete de boeri «*Purtătoare—de pieptene—pentru barba Sultanului*»,—ar fi fost nevoe să se institue, anume pentru a o sluji pe dînsa, un «ascuțitor de creioane»...

Și în acea luminoasă zi de iarnă, în liniștea odăii, în care și în luna Mai ardea focul, intră Irina, cu zbuciumul în sufletul ei tînăr, cu cetea de furtună care e în fundul iubirii, chiar cînd e fericită. Ar fi vrut să lase la ușă povara gîndurilor pătimașe, ca să intre în atmosfera atît de specială și de claustrală a vieții Bunicăi, care nu eșise din casă de vre-o doi ani. La ce ar mai fi eșit? Pe dînsa n'o mai interesa din lumea toată nimic decît cărțile și copiii, care veneau ei la dînsa, mai ales Irina, preferata ei. Și totuși, de cîteori intra Irina la Bunica, o cuprindea o neînțeleasă înduioșare.

Bunica era frumoasă, sănătoasă, iubită de toți; dar Irina, de cîteori îi săruta mîna, simțea un nod de lacrămi în gît, și se ruga fără voe: „Doamne, Doamne, să n'ajung și eu așa!"

atît de mult se teme tinereţea de veştejirea anilor; atît de mult se teme sufletul pătimaş de resemnare!

Irina se aşeză la locul ei obişnuit, pe divan, şi luînd seama să nu răstoarne cumva vre-un obiect din cele înşirate la îndămîna Bunicăi pe o mesuţă scundă, pe care copiii o botezaseră: „Universelul Bunicăi".

Ce nu era pe acea mesuţă! Mai întâiu, creioane—apoi tutun, ţigaretul de chilimbar, dicţionare, parfum, foarfeci, un fluieraş cu care chema servitoarea, trei perechi de ochelari, carnete, o undrea pentru a curăţi ţigaretul cu vată parfumată, portretele celor iubiţi, morţi şi vii, ş'apoi dedesubtul mesei, în locul poreclit de Bunica „actul al II-lea din Aida", trăia ca într'un subteran o lume întreagă de cărţi şi de reviste, tăiate şi netăiate. Căci Bunica trebuia totdeauna să aibă cea dintâiu cărţile nouă, şi să le tae cu mîna ei, altfel, bună cum era, se supăra foc!

„Doamne, Doamne, ce singurătate a sufletului, se gîndea Irina. Cum trăeşte ea aşa, fără nimeni de o seamă cu dînsa, cu care să vorbească de trecut! Cei mai iubiţi ai ei sînt subt pămînt". Şi se mira de seninătatea blîndei fiinţe, care, înconjurată de atîta lume, era aşa de singură într'o lume de străini — căci străinii sînt cei ce n'au iubit cu tine ce ţi-a fost mai drag pe lume.

— Bunică, zise Irina, Sandu iar a plecat.

— Unde? întrebă Bunica, lăsînd cartea şi creionul, şi scoţînd ochelarii de cetit ca să pună pe cei de toată ziua.

— El zice că în turneu electoral, şi la vînătoare.

— Apoi dacă zice, aşa e.

Irina stătu pe gînduri. Aşa o fi fost pe vremea Bunicăi. Femeile credeau pe bărbaţi! Oftă încet. Să-i spună? Să nu-i spună? Prea era bătrînă... prea era departe de dînsa tot zbuciumul iubirii...

Incepu, într'un tîrziu:

— Bunico, ştii ce? aş vrea să plec la Roma.

Cînd intrase, n'avusese gîndul ăsta. Il venise deodată.

— La Roma? ce să faci?

— Să petrec iarna cu Ştefan...

— Ce? Ţi-a scris frate-tău că e bolnav?

— Ba nu; dimpotrivă, mi-a scris că e foarte mulţumit cu postul lui.

— Te-a invitat?

— Nu; aşa mi-a venit mie, un dor de el şi de Italia.

— Apoi nu poţi să te duci aşa, ne-invitată. D'abia s'a însurat omul cu italianca lui—şi nici n'o cunoşti; nu ştii cum or fi instalaţi... Ba mai bine să stai frumos acasă, cu bărbatu-tău, cu toate ale tale...

Irina luase mătăniile de chilimbar şi se juca încet cu ele printre degete. Alunecarea lor dulce parcă îi netezea treptat gîndul zbuciumat. Timpul trecea domol în camera tihnită ca o

chilie. Insera. Se făcuse aproape cinci ceasuri. Irina sună să aducă lămpile. Focul lumina mai tare în amurgul vioriu. Călugăraşul ardea înfundat cu un vîrf subţire de jeratec.

De-odată, se auziră zurgalăi de sanie.

— Cine să fie? întrebă Bunica liniştit.

Inima Irinei surîse. S'o fi întors el? Nu se sculă să vadă. De ce să arăte cît îl aşteapta!

După un răstimp, apăru Pachiţa, roşie ca după o sfadă şi gâfîind.

— Nu ştiu ce să fac, Duducă! E o cucoană care nu vrea să spună cine e!

— De ce-mi spui mie? întrebă Bunica, fără a se turbura.

— Apoi pe mata vrea să te vadă, Duducă!

— Pe mine!

Irina se sculă, îngrijată.

— Ia vezi, fetiţo, ce e!

Irina se întoarse spre uşă. Pachiţa o deschisese, şi intrase o femee bătrînă, caşi Bunica de bătrînă, dar înaltă, oacheşă, slabă, învălită într'o manta lungă blănită cu sînjeap şi avînd, peste căciula de blană, un şal de dantelă. Rămase în uşă, nemişcată, cu o privire rugătoare şi sfioasă; şi în tăcerea tuturor, se auzea cît de greu răsufla,—şi se simţea parcă oboseala care o istovea.

Irina se repezi s'o ducă spre un scaun—dar cînd ajunse în faţa Bunicăi şi-o văzu, încremeni: Bunica se sculase în picioare, galbenă ca ceara. Mînile îi tremurau aşa, încît scăpase cartea şi creionul. Buzele i se încleştau în încercarea zadarnică de a vorbi.

— Bunico! vru să strige Irina, dar cealaltă începuse să vorbească.

— Iartă-mă, Coană Catincă! iartă-mă că am îndrăznit să viu!...

— Şezi, şopti însfîrşit Bunica stăpînindu-se. Şezi, Smarandă. Ce cauţi la mine—D-ta?... După atîta amar de ani?

— Nu eu am venit, Coană Catincă. — Nu eu îţi vorbesc acum!... Iţi vorbeşte glasul soră-mi Frăsina!...

Bunica să lăsease pe spatele jeţului, ca după o oboseală grea.

— Nenorocita! mai trăeşte? şopti ea.

— Nici nu trăeşte, nici n'a murit, Coană Catincă! Trage de moarte, se chinueşte de trei zile, şi nu-şi poate da sufletul! ce n'am făcut!.. Doctori, preoţi... De geaba.. Ea are în gînd că D-ta ai blestemat-o... pe vremuri, cu blestem greu—şi că aşa o pedepseşte D-zeu, să nu poată intra în odihna de veci, cu păcatul neertat de D-ta!... Şi mi-a zis: Imbracă-te, şi du-te la Catinca. Şi spune-i să vie, s'o aud eu cu urechile mele că m'a ertat—ca să pot muri. Şi iacă, am venit... cale de trei ceasuri...

bătrînă şi bolnavă, cum mă vezi.. Coană Catincă, fie-ţi milă! dacă eşti creştină, şi crezi în viaţa de-apoi!

Bunica părea că n'aude, că e departe... că ochii ei văd cele întîmplate cu veacuri înainte..

— S'o iert?... dar am iertat-o... Nu mai ştiam că e pe lume..

Bătrîna se sculă, ca una care şi-a împlinit datoria, şi gîfîind, se apropie de uşă.

Bunica se sculă şi ea, strigă pe Pachiţa, care aştepta în sală:

— Pachiţă, adă-mi rondul de blană! şi începu să-şi potrivească dantela pe cap.

— Bunică! strigă Irina, în culmea mirării, să eşi mata, pe frigul ăsta! Mata care n'ai eşit de doi ani! Nu se poate!

Bunica nici nu răspunse. Trecu în cealaltă odae şi se întoarse cu o basma de lînă. Părea atît de hotărîtă, încît Irina nu îndrăzni să se mai împotrivească. Pe figura senină şi blândă a bătrînei se aşezase o expresiune de reculegere atît de impunătoare, încît Irina abia se încumeta să-i vorbească. Se îndreptă atunci spre cealaltă şi o rugă.

— Plecaţi D-voastră înainte, că venim şi noi. Trebue mai întâiu să pun cupeul pe tălpi de sanie, că Bunica nu poate eşi prin frig.

Şi ca într'un vis, văzu pe Cucoana Smaranda cum eşea greoiu din odae, şi auzi zurgalăii săniei ei.

Şi acum, se deslănţui în toată casa, un vîrtej pricinuit de plecarea Bunicăi: Pachiţa să îmbrace pe Duduca; Moş Ion să pună tălpile la cupeu; Irina să se îmbrace şi să se învîrtească împrejurul Bunicăi, atît de schimbată încît se sfia să-i vorbască..

Şi însfîrşit, porniră.

— La Conac, la Coana Frăsina Haciu la Prăjeşti! porunci Bunica, suindu-se în cupeu, pe cînd Pachiţa îi învălea genunchii cu o şubă de blană de vulpe, şi îi punea o cărămidă caldă sub picioare.

— Dă-le drumul, mă Toadere! strigă de pe scara pridvorului Moş Ion, bătrînul vechil; şi caii porniră ca o săgeată.

III

Cale de trei ceasuri, noaptea pe ger senin. Niciodată nu făcuse Irina un drum mai straniu. Eşită deodată din adînca preocupare a durerii ei, i se părea că trăeşte alături cu Bunica drama neghicită a unei vieţi văzute de departe, ca printr'un ochian ţinut de-a îndoaselea. După o lungă tăcere, unde nu auzise nimic decît suspinele Bunicăi, care plîngea înfundat—şi ce e mai trist pe lume decît lăcrămile bătrînilor?— începuse să-i netezească încet mîna, zicînd:

— De ce plîngi? Bunicuţo? Ce ai?... spune-mi şi mie, că te-i uşura!

Şi Bunica, potolindu-se treptat, începu să povestească. O lume întreagă—din care aproape nimeni nu mai era în viaţă— o lume întreagă răsărea ca prin farmec înaintea ochilor Irinei; toţi cu chipul şi glasul lor, cu patimile lor. demult stinse, cu trupurile lor pline de caldă tinereţe, demult prefăcute în cenuşă.. Cît de bine ştia Bunica să povestească, şi cum se resfrîngea de limpede în Irina drama povestită; fie din asemănarea, peste tot regăsită, cu propria ei durere; fie pentrucă ființa ei, plămădită din acelaşi sînge ca al Bunicăi şi Bunicului, era legată de a lor prin firul unei identităţi ascunse în modul de a simţi şi de a suferi.

Povestea Bunica:

— Tu, maică, n'ai apucat pe Bunelul, iar mama-ta, mititica, era numai de patru ani cînd s'a prăpădit bietul tată-său, aşa că n'a putut să-ţi spună multe despre dînsul. Era un om înalt şi voinic, frumos cum l-ai văzut în portret—dar nu poţi să ştii cît era de plăcut la vorbă, şi hăzos, şi bun, cam aşa ca Sandu al tău. Şi trăiam bine amîndoi, de ne ştia lumea toată, aşa ca tu cu Sandu. Am fost cea mai fericită femee, până într'un timp, cînd am început să bag de samă că Iancu, bunică-tău, se schimbă faţă de mine. Tot pe gînduri, cînd era acasă; tot pe drumuri, cînd putea lipsi. Mii de pricini născocea ca să tot plece. Dar care femee nu simte cînd îi lunecă din mînă iubirea de care se credea sigură!—Tot aşa; până într'o zi, l-am văzut printr'o oglindă, cum ţinea de mijloc pe Frăsina Haciu, o prietină a mea, care sta la mine cu săptămînile...

Parcă o văd şi acum... Eu deschisesem uşa să intru în salon... Ea nu se împotrivea.. zîmbea, şi lăsase capul pe umărul lui.. Îi văd şi acum gropiţa din obraz, şi aluniţa din colţul gurii.. Am căzut jos leşinată, fără un cuvînt... Cînd mi-am venit în simţiri, după vre-o două zile, el era în genunchi la patul meu, şi-mi săruta mînile plîngînd... Ea nu mai era acolo, şi nici n'a mai călcat pe la noi...

Atunci a început nenorocirea...

— Cum? se miră Irina. Aş fi crezut că atuncea s'a sfîrşit!

— Ce ştii tu de iubire? reluă Bunica oftînd. Tu n'ai fost nenorocită; nu poţi şti ce e a iubi adevărat. Eu îl iubeam adevărat; şi atunci a început nenorocirea, cînd îl vedeam pe Iancu că se topeşte de pe picioare, pentrucă nu putea fără dînsa... De unde era omul cel mai vesel şi mai plin de viaţă, a început să tînjească: sta tot acasă, nu-şi mai vedea de treburi, slăbea... Ce folos că era lîngă mine, şi gîndul lui aiurea?.. Marina Ţiganca, pe care o aveam dela mama, de cînd era roabă, spunea mereu că trebue să-i fi făcut Frăsina farmece de dragoste. Făcea şi ea tot felul de descîntece ca să-l deslege, dar de geaba..

Trebue să știi că Frăsina rămăsese văduvă, la douăzeci și cinci de ani. Apoi se dăduse în dragoste cu cumnată-său Manolache Haciu, un burlac bătrîn și bogat. După ce i-a tocat averea, se vede că-și pusese gîndul pe bietul Bunelul tău. Ce să-ți mai spui?... Iancu a tînjit așa ca vre-o șase luni; și, într'o zi, a plecat zicînd că se duce la oraș pentru un proces... și nu s'a mai întors trei ani.

— Trei ani!... strigă Irina, îngrozită. Și ce te-ai făcut, Bunicuță?

— Iaca, mi-am căutat de moșie și de copii... Tot credeam că e un vis urît și că am să mă deștept într'o zi cu dînsul lîngă mine... Auzeam că trăește la ea în casă, în petreceri necontenite, joc de cărți, sindrofii... De noi uitase, parcă nu fusesem. Cheltuia nebunește, punea ipoteci pe avere...

— Cum puteai răbda?

— Răbdam, că aveam trei copii, pe mama ta, și pe frații ei, mai mărișori... Și într'o zi, m'am pomenit, după trei ani, că se deschide ușa și intră el.

— Vai! Bunică! strigă Irina.

— Uite așa, fără veste. Eu stam pe canapea și coseam la gherghef, și s'a deschis odată ușa, și a intrat el... Era slab, îmbătrînit, neras, ca după o boală. Ce o fi fost, nu știu. Nu mi-a spus niciodată, și n'am întrebat. Numai ce-l văd că se apropie de mine, fără o vorbă, îmi sărută mîna, și-mi zice:

—Iartă-mă, Catincă.

Și Bunicuța, care pînă atunci își ținuse firea, începu să plîngă... Cît de aproape de dînsa era încă ceasul acela, de acum patruzeci de ani!

— A intrat; a zis: „Iartă-mă, Catincă"—reluă ea, după ce se mai potoli.

— Și l-ai ertat? întrebă Irina, cu glasul stins de emoție.

Bunica nici nu răspunse la o asemenea întrebare.

Urmă:

— Am pus să-i facă bucatele care îi plăceau mai mult. Am scos din dulap plapuma lui de mătase, strînsă de trei ani și i-am făcut așternutul. Ne-am pus la masă, parcă fusese dus de-o zi. Copiii întrebau:—Unde a fost tata până acu? Adică moșu-tău Nicu întreba, că mama-ta îl uitase, era prea mică; iar Grigore, cel mai mare, n'a scos o vorbă toată sara nici cu el, nici cu nimeni. Și se uita la tată-său parcă să-l strîngă de gît. Asta m'a durut mai rău decît toate. Niciodată nu l-a ertat Grigore pe tată-său. El mă iubea mult, și pricepuse ce fuseseră pentru mine acei trei ani...

— Și pe urmă? șopti Irina.

— Pe urmă, parcă fusese un vis care s'a șters într'o clipă. Iar se făcuse omul bun, vesel și înțelept, cum nu mai era nimeni. Vorbeam cîteodată cu Marina țiganca; tot farmece trebue să fi fost...

— Dar ea? întrebă Irina.

— Ea? Nu mai știu nimic de dînsa. Ședea cu soră-sa, asta, pe care ai văzut-o, văduvă și ea. I-a mers rău la moșie mai mulți ani. Au sărăcit de atunci; toată averea lor e numai ipoteci și datorii. Nici nu știam de mai trăește. Nimeni n'a mai vorbit de dînsa față de mine.

Irina tăcu lung. Apoi:

— Cum ai putut să-l erți, Bunică!

— Era ertat gata cînd s'a întors, fetițo... La început, plînsesem mult... Dar în singurătatea și tăcerea dela țară, gîndeam mult. Și parcă mi-a venit treptat o minte potolită, care-mi spunea: „Toate se plătesc pe lume. Așa e lăsat dela Dumnezeu. Dacă ți-a plăcut să iei de bărbat pe Conu' Iancu Racieș, cel mai frumos cavaler depe vremea lui, pe care nu-l întrecea nimeni la joc, la călărie, la vînătoare, la haz, la vorbă,—*o adevărată grădină de om*,—apoi să nu-ți pară de mirare că a plăcut și altor femei, și a căzut în ispita lor! Iaca, dacă vroiai liniște în casă, dece n'ai luat pe vărul Teodor? Aceala,—apoi *mergeai la sigur*, că nu se uită la nici-o femee, dar nici ele la el!... Dar ți-a plăcut mai bine Iancu Racieș? Acum rabdă!" Uite așa îmi șoptea mintea cea potolită care se născuse în mine, încetul cu încetul...

Irina ridică mîna Bunicăi, și o sărută lung.

Și, într'un tîrziu, ajunseră la Conac la Prăjești, cam pela douăsprezece noaptea.

IV

Din prag, fură întîmpinate de acea atmosferă de mîhnire tăcută, care parcă întinde dinainte zăbranicul negru asupra locurilor unde se luptă un suflet cu moartea. Pașii lor abia îndrăzniră să apese podelele; glasurile lor, abia cercară să turbure o clipă liniștea. Cucoana Smaranda, cu chipul desfigurat de lacrămi, luă de mînă pe Bunica, și o duse spre camera cea mare. Abia șopti:

— S'o vezi, săraca, ce-a ajuns!

Și intrară. Era o odae mare și joasă în tavan, care părea și mai mare, din pricina umbrei de prin colțuri, pe care n'o putea învinge slaba lumină a unei lampe. Singurul punct luminat, era un iconostas mare în care sclipea argintul, pe care juca fantastic pîlpîirea candelei de cristal roșu.

Bunica, înainte de a se apropia de pat, păși spre icoane și le sărută, după ce-și făcu cruce. Se simțea învăluită într'o suflare de evlavie, ca într'o biserică; și, de sigur, numai redeșteptarea unui înrădăcinat și tainic sentiment religios al tinereții ei, îi dăduse puterea sufletească să înfrunte emoțiunea unei clipe ca aceasta. Orice pas făcea, îl făcea ca într'un locaș sfînt, unde prezențele umane se pierd, în fața prezenței divine.

Irina se oprise sfioasă în prag. Ar fi vrut să n'o vadă nimeni, și nici ea să nu vadă taina cea mare care avea să se desfășoare în fața ei, subt ochii ei străini.

Bunica se apropie apoi de pat. Muribunda avea ochii închiși: o suflare grea, amestecată cu gemete slabe, eșea neregulat din gura ei deschisă, care făcea o pată neagră în paloarea obrazului supt. Șuvițe de păr alb încîlcit eșeau de subt broboada albă depe cap. Miniie bătrîne și osoase netezeau nervos cearșaful depe piept. Din cînd în cînd, glasul ei istovit șoptea:

— Smarandă!.. Unde e?... Să vină!.. Să vină Catinca!...

Insă repetarea cuvintelor părea mai mult o înșirare fără înțeles. Expresia pierdută a acelui chip de o slăbiciune ce nu mai era omenească, arăta că mintea rătăcea departe de toate cele pămîntești.

Cucoana Smaranda se apropie de pat, și zise cu glas domol, dar limpede și apăsat:

— Frăsină! a venit Catinca. M'auzi? Catinca, a venit!

Frăsina nu tresări, nu răspunse. Glasul cunoscut nu pătrundea până la conștiința ei, învăluită în negura morții. Irina se înduioșă, gîndind că au ajuns poate prea tîrziu. Privea, și se gîndea la gropița din obraz, și la alunița din colțul gurii... Iar Bunica se uita lung, și lacrămi lungi și grele îi picurau încet pe obraji... Asta era femeia pentru care plînsese atît!... Asta era tot ce rămăsese din acea frumusețe falnică, al cărei farmec avusese atîta putere! Asta era femeia pe care vioiciunea, dorul de plăcere, rîsul zglobiu o făceau atît de cuceritoare, încît până și frumusețea era uitată, în vîrtejul veseliei ei! .. Și deodată îngenunchie lîngă pat. Bătrînă și greoae la mișcări cum era, găsi puterea să se aplece ușor asupra bolnavei; o luă de mînă, și zise încet de tot:

— Eu sînt, Frăsină!

Și bolnava auzi. Deschise ochii: întâiu vag, apoi țintă asupra Catincăi. Irina întoarse capul. Ii era rușine să fie martoră la întîlnirea a două suflete față în față în toată goliciunea lor. Privi înadins spre icoane, și se rugă în gînd: „Doamne, iart'o! dă-i odihna!"

Frăsina privea în tăcere. Gura ei, căscată în descleștarea animală a morții apropiate, reluă un moment o formă omenească, și un fulger de inteligență trecu prin ochii ei pierduți. Buzele voiră să rostească ceva; dar înloc de cuvinte, un zîmbet de o nemaipomenită dulceață lumină deodată chipul descompus de o viață de suferință. Zîmbetul vorbea mai bine decît cuvintele. Zicea:—Tu ești!... te cunosc... Ai venit!.. Mi-ai adus pacea!... Pacea morții, tu mi-ai adus-o!...

Și cu zîmbetul ca o lumină pe față, trecu hotarul vieții, fără zbucium, fără durere, cum adoarme un copil.

Irina eși tiptil din odae, ca să nu vadă cum săruta Bunica mîna cea sfințită prin moarte.

In prag, servitorii îngenunchiați, plîngeau. Irina ceti pe fața lor o adîncă și adevărată durere. Cu o uimire neînțeleasă, pricepu cîtă durere lăsa în urma ei Cucoana Frăsina. Nici nu știu cum se regăsi în trăsură cu Bunica alături, în drum spre casă. Iatacul întunecos, icoanele sclipind, în lumină, tăcerea măreață a morții, toate parcă fuseseră un vis. Bunica nu vorbea; istovită ca după o boală, sta ghemuită în colțul ei, mai mică și mai plăpîndă decît oricînd.

Și Irina se gîndea la cele ce văzuse. Vrasăzică, fusese bună și iubită de ai săi, femeia care făcuse pe Bunica să plîngă atît! Vrasăzică, era un colț pe pămînt unde ea fusese ca soarele și lumina altora? Așadar, nimeni nu era rău, numai dintr'o bucată!... Voise să trăiască; și pentru asta, strivise inima Bunicăi. Și totuși, o ertase Bunica, pentrucă simțea că moartea era ceva mai mare și mai sfînt decît durerea și patima ei.

Și i se păru Irinii că vede toate viețile omenești ca o țesătură în care un fir se îmbină cu toate celelalte și alcătuesc, laolaltă, un izvod atît de complex, încît nu poate deșira pe unul fără a destrăma pe toate celelalte. De scurgerea anilor nu se ținea socoteală în larga conturare a izvodului. Patruzeci de ani se numărau ca o zi. Și Bunica se regăsise, față în față cu cealaltă, în adevărul pătimaș al sufletelor lor; parcă ar fi fost eri, ceasul cînd cu glas mut îi strigase: Ieși din casa mea!... Și, minune a minunilor! își zîmbiseră, căci ertarea și moartea sînt deasupra tuturor celor omenești!...

Sania aluneca ușor pe drumul de zăpadă netezit de ger. Pe geamul aburit, Irina ștergea necontenit cu manșonul o părticică mai limpede, ca să privească mai bine stelele. Niciodată nu avusese mai multă nevoe de a le vedea. Și erau ca niciodată de mari și de aproape.

Cît de aproape e Cerul, cînd te gîndești la dînsul! îi trecu vag prin minte. Și parcă o mustră ceva, pentrucă nu se gîndea destul de des la „cele ce sînt deasupra", oricum le-am numi. Simți cît de tare ne trage pămîntul; cît sîntem de încătușați de viața, atît de scurtă și de fărămițată, pe care o trăim, parcă ar fi numai ea pe lume!

Parcă viața ar fi numai ceasuri înșirate! se gîndea ea. Dar e făcută din altceva... n'ași putea spune ce... E făcută din ceva larg și înălțător, ca sunetul de orgă auzit de departe... ceva ca zgomotul mării, lin pe nisip... ca zarea depărtată în amurguri de toamnă... ca cerul de astăsară, cu stelele aproape... Și simțind cît de slabă era bîjbîirea ei pentru a găsi cuvinte care să-i formuleze clar gîndirea, însumă astfel: E făcută din ceasuri înșirate, deasupra cărora plutește ceva infinit.

Dar nici asta n'o mulţumi. Oftă şi se gîndi :—Lasă aşa. La ce să caut să-i pun un nume. E ceva sfînt de sigur, în sufletul omenesc. Chiar la o femee plină de păcate, ca Frăsina !...

Şi în toropeala oboselei ei, gîndul îi alunecă spre Sandu— veselia lui, bunătatea lui, tinereţea lui atît de aprigă... slăbiciunile lui copilăreşti... dragul lui de viaţă... smokingul... vervena... fox-trottul la Mireşti... Ochii i se închideau.

— Iaca am ajuns, zise Bunica deodată.

Pachiţa deschise uşa cupeului. Ajută Bunicăi ; urcară împreună treptele şi intrară în camera caldă şi luminoasă, unde aştepta masa pusă şi samovarul în clocot. Dar înainte de a turna ceaiul Bunicăi, Irina se apropie de Pachiţa, şi îi zise la ureche :

— Să duci iar cuferele în pod, că nu mai plec, Pachiţă.

Marg. Miller Verghy

Odă blestemată

Intr'un tărîm de stînci de aur,
Cîndva, copil, în vis am pomenit
Pe pajişti largi, cu flori fîlfîitoare
Ca nişte curcubee distrămate 'n soare,
Am pomenit trecînd prin mine
Convoiul lung şi ostenit
Pe care-l mînă către soare
Cu biciul ei de stele sunătoare
În infinit
Necontenit
Gloria hohotitoare...

Ca o fiară
Cu coama de-apusuri roşii în vînt,
Cu dinţii ca nişte pumnale de-argint,
Gloria zbiară...

O simt mereu în mine cum se sbate,
Şi ghiara ei subt fruntea mea străbate
Ca un cuţit!
Şi-mi răzvrăteşte gîndurile toate...

Mă scurmă ghiara-i otrăvită şi adîncă;
Şi sufletul, bucată cu bucată, mi-l mănîncă;
Şi 'n mine 'ntemniţată ca'ntr'o cuşcă
Zbiară şi muşcă...

O, Fiară, svîrcoleşte-te mereu!
Şi muşcă-mi inima! Să nu rămînă
Decît un bulgăr rece de ţărînă
In pieptul meu...

Să-mi calc eu singur sufletu 'n picioare
Şi ca un stîrv să ţi-l arunc drept hrană;
Să ştiu că 'n veci de-acum nu mă mai doare
De-apururi netămăduita rană
A bietei omeniri şovăitoare...

In visul meu neprihănit şi clar
Ca un gheţar
Din cei care plutesc în ierni eterne,
O, Glorie, de-apururi te aşterne...

Şi-aşa mereu, o Glorie, în mine
Ucide tot ce-i rău, şi tot ce-i bine,
Dispreţ şi ură, milă şi iubire,
De-avalma în aceiaşi năruire.

Dar cînd, tîrziu, în viaţa mea pustie,
Deasupra visului nebun şi sfînt,
Avîntul desnădejdilor din urmă,
Deslănţuit prin mine ca un vînt,
Va isbucni;
— Cînd freamătul Luminii supreme şi lucide
Pe totdeauna mă va stăpîni, —
La rîndul meu, atunci — te voiu ucide!

Al. A. Philippide

Abuzul de legiferare

I) Decretele-Legi.—II) Justificarea din punctul de vedere formal a decretelor-legi.—a) Puterea regulamentară a Şefului Statului; b) Delegaţiunea tacită dată de parlament unuia din factorii puterii legiuitoare.—III) Justificarea decretelor-legi din punctul de vedere material.—a) Teoria dreptului de necesitate; b) Teoria funcţiunii juridice a ilegalităţii; c) Teoria extensiunii automate şi progresive a puterilor Statului.—IV. Controlul judecătoresc asupra situaţiunilor invocate ca motiv al legiferării excepţionale.—V) Caracterul politic al chestiunii legitimităţii decretelor-legi.—VI) Concluzii.

> Ideia de justiţie este tot atît de necesară spiritului nostru caşi ideia de cauză. Ea este resortul tainic al tuturor acţiunilor ce săvîrşim, după cum ideia de cauză este resortul cugetării noastre.
>
> P. Lapie, *La Justice par l'Etat.*

I) **Decretele-legi.**—Latura jurisprudenţială a discuţiunii validităţii decretelor-legi şi a posibilităţii controlului judiciar asupra caracterului împrejurărilor ce au determinat promulgarea lor nu mai prezintă nimic de explorat.

Doctrina Curţii noastre supreme s'a fixat în senzul că instanţele judecătoreşti nu au dreptul să aprecieze dacă situaţiunile legiferate pe această cale excepţională pot, în mod legitim, sta la baza dreptului de necesitate în numele căruia se conferă decretelor-legi un caracter legalmente obligator. *

Dacă în jurisprudenţă nu mai este nimic de spus, discuţiunea rămîne, însă, în doctrină, larg deschisă. ** Directorul

* Cas. I. No. 1/1919, *Dreptul* 4 1919; Cas. I. N. 261 1920, *Curierul Judiciar*, N. 63-66 1920.

** C. Dissescu, *Dreptul* N. 4 1919, p. 41 şi N. 33 1920, p. 386.

revistei juridice „Dreptul" şi unul din cei mai străluciţi reprezentanţi ai doctrinei, d. Dissescu, găsea nimerit, nu demult, că pentru elucidarea problemei să deschidă, în modul cel mai ospitalier, coloanele revistei ce conduce.

Este legală legiferarea pe cale de decrete-legi?

Se ştie că legea trebue să întrunească nu numai condiţiunile relative la existenţa sa materială—condiţiuni care consistă în generalitatea dispoziţiunilor şi caracterul lor prohibitiv sau imperativ—dar şi condiţiunile formale, necesare existenţei sale, determinate prin art. 32 şi 93 al. II, potrivit cărora toate legile, în afară de cele referitoare la budget şi contingentele armatei, trebuesc a fi votate de ambele Adunări, sancţionate şi promulgate.

Este unanim admis că parlamentul are puterea, fără a fi supus vreunui control judecătoresc, de a face legi cărora le-ar lipsi—din punctul de vedere material—generalitatea dispoziţiunilor, reglementînd situaţiuni izolate, individuale. Această soluţiune este departe de a mai întruni unanimitatea părerilor atunci cînd legea este lipsită de condiţiunile ei formale, care constituesc titlul ei de aparentă validitate şi aspectul subt care ea se impune spiritului public. Absenţa condiţiunilor formale ale legii îi ridică caracterul ei de expresiune a voinţei colective naţionale, care trebue să fie manifestată de toate organele instituite, în acest scop, prin legea fundamentală, deoarece complexitatea formelor parlamentare, prin supunerea textului legii votului succesiv al celor două Camere, nu este un procedurism solemn şi inutil, ci o garanţie. *

Statul fiind un subiect de drept, este obligat, în ipostaza sa de legislator, să nu facă legi care ar constitui o încălcare a normelor de drept public, după care trebue să-şi călăuzească activitatea.

El trebue să respecte legile, în acelaşi măsură, caşi supuşii lui.

În ţările cu Constituţiuni rigide, cum e ţara noastră, această obligaţie a Statului nu mai decurge din teoria mai mult sau mai puţin impalpabilă—pentru unele guverne—a respectării drepturilor individuale şi publice, ci dintr'o declaraţiune expresă a textului constituţional, după cum se vede în art. 14, 15, 16, 18, 32 a Constituţiunii noastre. **

II) **Justificarea din punctul de vedere formal a decretelor-legi:** a) *Puterea regulamentară a Şefului Statului.*—S'a zis că puterea regulamentară a Şefului Statului îl îndrituește a legifera pe această cale excepţională. Această teorie este, însă, în contradicţie cu textul art. 93 şi 96 din Con-

* Duguit *Manuel de Droit Constitutionnel*, p. 91; Delpech, *Revue du droit public*, anul 1906, p. 507; Berthélemy, idem 1907, p. 472.

** v. Duguit, op. cit, p. 31.

stituție, care mărginesc rolul legislativ al factorului suprem al puterii executive numai la inițiativa și promulgarea legilor precum și la o legiferare regulamentară, în temeiul art. 93 al. ultim 9 din Constituție. Puterea regulamentară a Regelui este o prelungire a atribuțiunilor parlamentului, concedată de Constituant, în mod cu totul complimentar, în scopul de a asigura aplicațiunea efectivă a legilor prin stabilirea modalităților practice necesare. Atributul regulamentar, recunoscut în aceste condițiuni, unui factor izolat al puterii legiuitoare, constitue o excepție, care, ca orice excepție, trebue interpretată restrictiv, neputîndu-se întinde pe cale de analogie sau interpretare și altor situațiuni.

Decretele ce pot emana dela Șeful Statului sînt:

1) Decrete relative la numirea și revocarea funcționarilor; 2) decrete avînd de obiect instituirea sau dizolvarea de Corpuri publice, cum ar fi de exemplu, comisiunile interimare; 3) decrete pentru punerea în aplicațiune a regulamentelor făcute conform art. 93 al. 9 din Constituțiune, în temeiul și cadrul principiilor unei legi; 4) decrete pentru punerea în aplicațiune a unor regulamente autonome, independente de existența vreunei legi votate de parlament, și care sînt considerate ca niște simple acte de ordin administrativ, întrucît prin ele nu se pot lua decît dispozițiuni referitoare la mersul serviciilor publice și măsuri de poliție. *

Regulamentele alcătuite de puterea executivă în afară de cadrul competenței sale de organ administrativ și de guvernămînt și în afară de delegațiunea excepțională de a face regulamente care sînt accesorul și complimentul unei legi, nu pot fi considerate ca acte administrative „de oarece ele con- „țin, prin însăși definiția lor, dispozițiuni luate pe cale gene- „rală și abstractă și sînt prin urmare, din punctul de vedere „material, acte legislative". **

In Franța, dreptul Șefului Statului de a legifera, singur, există numai pentru colonii în temeiul legii din 25 Februarie 1875.

b) *Delegațiunea tacită dată de parlament unuia din factorii puterii legiuitoare.*—Al doilea argument cu care s'a căutat a se legitima, din punctul de vedere formal, decretele-legi este o presupusă delegațiune tacită a parlamentului. Ideia unei asemeni delegațiuni sau mandat de drept public trebue exclusă ca neîntemeiată pentru următoarele considerațiuni:

1) Constituantul nu a delegat dreptul de a face legi decît puterii legiuitoare, privită în complexul ei, ca organ colectiv. Aceasta rezultă din art. 101 și 102 din Constituție, care, impunînd legiuitorului ordinar facerea unei legi asupra responsa-

* v. Duguit, p. 409 și 429.

** Idem p. 417.

bilității ministeriale, a stabilit că, până cînd va interveni o lege în acest senz, dreptul caracterizării delictului și determinării pedepsei aparține Curții de Casație și Justiție, pe care a substituit-o, astfel, în rolul legiuitorului ordinar, considerînd ca mai puțin grav pericolul, ce ar rezulta din investirea unei instanțe judecătorești cu atribuțiuni de ordin legislativ, decît acela care ar putea decurge dintr'o legiferare făcută exclusiv de unul din factorii puterii legislative.

Această dispozițiune dacă poate fi interpretată și ca un simplu mijloc practic de a se da o sancțiune reală dezideratotului constituțional este, însă, în acelaşi timp, și afirmațiunea neîncrederii legiuitorului constituțional în oportunitatea legiferii ce ar emana dela organele de guvernămînt

2) Nu poate fi delegațiune pentru motivul că chestiunile de competență nu pot face obiectul unei delegațiuni. Competința nu este un drept ce se poate transmite, ci o calitate subiectivă ce investește pe un anumit organ al vieții de stat și care, cu acest titlu, nu se poate ceda în lipsa unei dispozițiuni categorice a legii constituționale. *

III) **Justificarea decretelor-legi din punctul de vedere material.**—Considerate ca fenomen legislativ, studiat în materialitatea sa juridică, decretele-legi au fost explicate și legitimate pe temeiul a trei teorii:

a) *Teoria dreptului de necesitate.*—Una din noțiunile juridice recent încetățenite în viața dreptului public romînesc este și teoria dreptului de necesitate. Probabil că o afinitate mai mult sau mai puțin directă și palpabilă cu doctrina forței, profesată de conducătorii fostului imperiu german, a făcut ca teoria dreptului de necesitate să nu fie întîmpinată cu toată simpatia și cu tot entuziasmul intelectual ce suride totdeauna binevoitor doctrinelor proaspăt formulate.

Dreptul de necesitate a fost recunoscut totuşi de spirite distinse și consacrat de Curtea noastră supremă, justificîndu-se astfel, poate, afirmațiunea cu aparență de paradoxă, făcută de E. Guérin, fostul ministru de justiție francez, prin cuvintele: „l'arbitraire dans une certaine mesure c'est la liberté de l'administration".

Sînt considerate, cu drept cuvînt, ca justificînd exercițiul dreptului de necesitate toate împrejurările care au o legătură cu apărarea țării sau cu siguranța publică. Legitimitatea dreptului de necesitate rezultă, în acest caz, din faptul că la mijloc este vorba de un act de conservațiune, care, prin însăși caracterul lui imperios și urgent și prin natura împrejurărilor care îl reclamă, nu poate fi un act de deliberare complexă.

* Hauriou, *Droit public*, p. 419; Duguit, op. cit. p. 422; Dissescu, *Dreptul* 34/1920.

colectivă, ci constitue o măsură reflexă, dictată de instinctul defensiv al organismului național. *

Orice alte măsuri, luate pe calea decretelor-legi, în afară de trebuințele apărării naționale și siguranței publice nu pot beneficia de scuza dreptului de necesitate.—Urmează, deci, a fi excluse din cadrul dreptului de necesitate actele de gestiune și măsurile organice luate pentru mersul serviciilor publice, ce nu au nici-o legătură cu siguranța publică sau cu apărarea națională. **

Din punctul de vedere al tradițiunii juridice romînești, dreptul de necesitate a primit o primă aplicațiune subt regimul Statutului din 2 Mai 1864, promulgat de Cuza în urma loviturii de Stat.

Prin art. 18, al Statutului, se prevede că, până la alegerea unor alte corpuri legiuitoare, decretele date de domnitor, în urma propunerii guvernului și cu avizul prealabil al consiliului de Stat, vor avea putere de lege.—Savantul nostru constituționalist, d. Dissescu, arată că, deși în teorie legile promulgate în baza acestui statut, între care este și codul civil, ar fi ilegale, totuși nu li se poate contesta validitatea, întrucît ele au fost de o netăgăduită utilitate și întrucît, în ordinea politică, faptul îndeplinit se impune și se legitimează, cîteodată, prin înseși rezultatele sale.

Teoria d-lui Dissescu introduce în viața dreptului public romînesc conceptul funcțiunii juridice a ilegalității și conceptul legitimității sinonimă cu utilitatea, care caracterizează în materia obligațiunilor civile quasi-contractul gestiunii de afaceri.

b) *Teoria funcțiunii juridice a ilegalității*.—Dreptul de necesitate explică producerea materială a actului legislativ excepțional.

După sociologul francez Durkheim, ilegalitatea îndeplinește o adevărată funcțiune juridică.—Ea constitue o manifestare a individualismului și un mijloc de a determina progresul juridic al unei legislațiuni staționare și osificate.—Această teorie este un reflex direct al moralei utilitariste a lui Hobbes, Bentham, Stuart Mill și Spencer și se razimă pe unul din postulatele fundamentale ale Statului socialist, după care Statul, în acțiunea sa, este determinat de îndoitul obiectiv al asigurării drepturilor și pozițiunii individului și al utilității generale, căreia îi subordonează interesul individual ***.

Să nu se uite însă, că ilegalitatea, considerată ca mijloc activ al progresului juridic și social, are și o lature primejdioasă. Ea poate constitui un exemplu contagios. D. Dissescu

* Trib. Iași s. II, N. 136/1919, *Tribuna Juridică* No. 28-29/1919.

** C. Dissescu, *Dreptul* No. 33/1920 p. 386, idem *Dreptul Constituțional* p. 368—369.

*** G. Renard, *Le régime socialiste* p. 7; Jean Jaurès, *Vues politiques, Revue de Paris*, 1898 p. 565.

atribue mărirea criminalității și delicvenței comune, din ultimul timp, „exemplelor date prin ilegalitățile de sus și furturilor prin abuz de încredere și de putere" (Vezi *Dreptul*. No. 34 | 1920 p. 399).

În acest sistem, dreptul este transformat într'o disciplină sau politică a forței, deși misiunea sa este guvernarea și canalizarea forței. Această legiferare contra regulelor de drept fundamental public a dus la Germani—spune Jules Huret—la o hipertrofie a sentimentului de legalitate și la anihilarea inițiativelor și atitudinilor sufletești din care pornesc reacțiunile sănătoase contra încălcării drepturilor. Ea poate, însă, provoca, după temperamentul popoarelor și după dispozițiunile morale ce caracterizează un anumit moment istoric, și o intensificare a sentimentului de neliniște agresivă, ce stăpînește uneori sufletul popoarelor.

c) *Teoria extensiunii automate și progresive a puterilor Statului*. Atît sociologia cît și economia politică cunosc legea extensiunii crescînde a puterilor publice, formulată de Ad. Wagner, potrivit căreia acțiunea Statului, ca organ de conservațiune și coordonare, se lărgește în mod mecanic și depășește limitele rezervelor legale atunci cînd Societatea se găsește într'o activitate excepțională *.

Această lege mecanică socială legitimează doctrina forței. Exuberanța vieții sociale desfide calapodul șubredelor și îngustelor forme legale, cărora li este imposibil să comprime pulsul de viață, de activitate și de tendințe ce-și fac loc pe lume, ca o sfidare aruncată prevederilor legiuitorului și puterii sale de a cuprinde lărgimea orizontului vremurilor.

La obiecțiunea firească că extensiunea puterilor Statului ar trebui să aibă ca organ de manifestare numai parlamentul, ca o garanție contra abuzurilor și opresiunii, s'a răspuns cu ingenioasa formulă a „auto-limitării Statului" datorită lui Jellineck în virtutea căreia actele de autoritate făcute în afară de cadrul legilor existente nu ar întrece o anumită limită, conturată de necesitatea strictă a liberei lor produceri și dezvoltări.

Foarte seducătoare ca valoare abstractă, această teorie, emisă de un apologet al forței, este brutal desmințită de realitatea faptelor. În adevăr înaintea Curții de Apel din București s'a desbătut o speță, avînd de obiect discuțiunea dacă caracterul executor de lege urmează să-l aibă numai decretele promulgate de Suveran subt titulatura de decrete-legi, sau și simplele deciziuni ministeriale, luate în baza jurnalelor Consiliului de miniștri, în care s'a inserat formula „subt rezerva ratificării ulterioare a Corpurilor legiuitoare".

* Ad. Wagner, *Principes*, citat de H. Joly în *Le Socialisme Chrétien* p. 295; Cauwes, *Cours d'économie politique*, I. p. 904; Ihering, *Scopul în Drept*, p. 326.

Minoritatea Curţei a fost de opiniune a se recunoaşte un caracter legal executor şi unor asemeni deciziuni.*

Sînt cu totul interesante observaţiunile şi reflexiunile pe care un cunoscut publicist şi înalt magistrat, d. Corneliu Botez, consilier al Inaltei Curţi de Casaţie, le face asupra decretelor-legi.**

Iată într'un rezumat de cîteva cuvinte, apărarea înaltului magistrat, care nu vorbeşte numai în calitatea sa de teoretician jurist, ci ca un om de realitate, care, în dubla sa calitate de fost membru în parchetul Curţii de Casaţie şi de fost secretar general al Ministerului de Justiţie, a avut prilejul să aibă la dispoziţie un material informativ şi documentar cu totul preţios:

1) Decretele-legi sînt elaborate cu o uşurinţă de legislator improvizat, fiind lipsite de orice norme precise şi logice. Ele nu sînt în concordanţă cu realitatea vieţii sociale şi economice, iar uneori vin în conflict chiar cu interesele Statului.

2) In alcătuirea lor se observă o vădită ignorare a principiilor elementare de drept.

3) Tendinţele de arbitrar administrativ au luat un mers ascedent, ajungîndu-se la situaţiunea de a se înfiinţa jurisdicţiuni excepţionale penale pe cale de simple deciziuni ministeriale.

In această din urmă ordine de idei, este interesant de semnalat faptul că Inalta Curte a avut prilejul să intervină, punînd capăt acestui abuz de legiferare prin anularea deciziunilor pronunţate de instanţele represive, ilegal instituite.***

IV) Controlul judecătoresc asupra situaţiunilor invocate ca motiv al legiferării excepţionale. — Teoria, larg aplicată, a dreptului de necesitate, fără corectivul controlului justiţiei, ar putea duce în fapt la o primejdioasă situaţie, caracterizată atît de fericit de d. Dissescu prin cuvintele: „Executivul ar putea cere puterii judecătoreşti complicitatea sa".****

Să se admită că un guvern, căruia Şeful statului i-ar refuza sancţionarea şi promulgarea unei legi primejdioase, făcută cu complicitatea parlamentului, ar impune instanţelor judecătoreşti, printr'o promulgare ilegală făcută de consiliul de miniştri, aplicarea unei asemeni legi în temeiul dreptului de necesitate sinonim, în speţă, cu refuzul Suveranului de a acorda promulgarea, care este complimentul necesar al legii şi unul din actele prin care Şeful Statului este efectiv, asociat la exerciţiul puterii legiuitoare.

* C. Bucureşti S. I, N. 25 919, *Dreptul*, N. 30/1920.
** Corneliu Botez, *Dreptul*, N. 8 1919, p. 86—92.
*** Vezi Cas. S. II, din 20 Martie 1919; idem din 7 Mai 1919; Idem din 24 Octombrie 1919.
**** Dreptul, No. 33 | 1920, p. 586.

Ar putea, oare, Tribunalele să aplice o asemenea lege? Evident că nu! Judecătorul nu se poate abate dela credinţa ce a jurat Regelui, conform art. 77 din legea organizării judecătoreşti, tot aşa dupăcum nu-şi poate încălca legămîntul, luat prin acelaşi jurămînt, de a respecta legile ţării. Este primejdios pentru ordinea publică şi asigurarea continuităţii Statului, de a se supune la asemeni încercări conştiinţa acelora, care, în cazul unor conflicte de acest fel, nu trebue să ia ca normă de judecată nici respectul fetişist al suveranităţii, nici consideraţiunile perfide de oportunitate, şi care nu trebue să se călăuzească în hotărîrile lor decît de doctrina senină a legalităţii pure.

Dreptul de a examina constituţionalitatea legilor, şi care este netăgăduit astăzi instanţelor judecătoreşti, implică şi pe acela de a aprecia situaţiunile de fapt, pe care puterea executivă le invoacă ca fiind nişte circumstanţe excepţionale, ce legitimează dreptul de necesitate. Examinarea constituţionalităţii interne a unei legi şi corolarul ei firesc care este puterea de a înlătura însăşi aplicaţiunea legii sînt acte cu mult mai grave decît controlul împrejurărilor ce justifică presupusul drept de necesitate. Din momentul în care opera legislativă, făcută cu paza formelor ordinare, şi care este rezultatul colaborării tuturor factorilor puterii legiuitoare, suferă controlul justiţiei, nici-un principiu de drept public nu poate înlătura exerciţiul acestui control pentru actele—aparent legislative—ale puterii executive, căci, altfel, am ajunge la straniul rezultat de a conferi imunitatea unor evidente abuzuri numai pentru motivul că autorul lor le-a dat eufemistica calificare de măsuri dictate de dreptul de necesitate. Ce ar spune magistratura noastră de un simplu decret-lege prin care s'ar suspenda inamovibilitatea în temeiul dreptului de necesitate, al cărui caracter imperativ este de aprecierea, în ultim resort, a organelor de guvernămînt?

Lucrul nu este cu neputinţă şi avem motive să credem că se va întîmpla chiar. De altfel primele avertismente au şi fost date. Primul este încercarea insidioasă, făcută nu demult, de a se legifera, în mod binevoitor, pe cale de decret-lege, asupra situaţiunii unui fost înalt magistrat. Mîndria şi rectitudinea înaltului magistrat, care a fost o podoabă a ordinului judecătoresc, au declinat, însă, bunavoinţa oficialităţii competente. Al doilea avertisment este modificarea, tot pe cale de decret-lege, a condiţiunilor de admisibilitate în magistratură şi dreptul conferit ministrului de justiţie de a face singur numiri de judecători provizorii de tribunale, care pot fi mutaţi şi înlocuiţi după arbitrarul său.

Oare, şi aici, a fost la mijloc tot dreptul de necesitate, eterna teorie şi eterna poveste a dreptului de necesitate?

D. Alexandresco, marele nostru jurisconsult şi decanul facultăţii de drept din Iaşi, spune, pe cît de judicios tot pe atît de spiritual, că pe baza teoriei dreptului de necesitate nu ar fi

exclus să se ia de fisc toată averea cetățenilor numai pentru motivul că Statul are, in aceste vremuri, nevoe de cit mai mulți bani.*

V) Caracterul politic al chestiunii legitimității decretelor-legi. — S'a obiectat că numai parlamentului îi aparține dreptul de a aprecia oportunitatea, și deci legitimitatea, decretelor-legi. Dreptul parlamentului de a ratifica decretele-legi nu poartă asupra confirmării efectelor juridice ale acestor decrete, ci are numai de obiect acordarea unui bil de indemnitate pentru ministrul care a contrasemnat decretul. După cum foarte bine s'a spus, „teoria decretelor-legi este o teorie politică, iar nu juridică, ea putind, cu acest titlu, să fie supusă controlului justiției pe cale specială de judecată".**

Controlul judecătoresc nu ar putea fi o imixtiune in actele de guvernămînt sau o încălcare a libertății de ratificare a parlamentului, de oarece el nu derivă dintr'o inițiativă spontanee a justiției, ci este o consecință directă a funcțiunii jurisdicționale, care îngădue desbaterea asupra principiilor de drept, relative la litigiul dedus în fața unei instanțe.***

Singura garanție contra abuzurilor este numai controlul concomitent al justiției, intrucît controlul posterior al parlamentului se reduce la o formalitate de procedură parlamentară, ce nu are legătură decît numai cu legea asupra *responsabilității* ministeriale.

Din punctul de vedere al eficacității juridice a decretelor-legi, ratificarea este inutilă pentru următoarele două considerațiuni:

1) Această ratificare nu poate conferi acțiunii izolate a unui singur organ al puterii legiuitoare, caracterul unui mandat de drept public, potrivit principiului *ratificatio mandato aequiparatur*, intrucît competența, neputind fi delegată, nu poate fi obiectul unui mandat nici convențional, nici de fapt. Dacă teoria dreptului de necesitate există și este recunoscută, prin însăși această împrejurare factorul legislativ izolat este abilitat de a legifera;

2) Dacă acțiunea legislativă, exercitată pe calea decretelor-legi, are loc in baza unei gestiuni de afaceri, făcută în cadrul dreptului public, ratificarea nu-și are, de asemeni, locul, și ea nu mai constitue decît o comedie procedurală, lipsită de orice efect practic, de oarece în cazul cind această gestiune a fost utilă, ea are un caracter legalmente obligator, legitimitatea fiind sinonimă, și aici, cu utilitatea cași în materia gestiunii de afaceri, prevăzută de dreptul civil.

Dar, in afară de inutilitatea juridică a controlului parlamentar, acest control este evident inutil și in fapt, intrucît multe

* *Tribuna Juridică* No. 28 29 din 1919 p. 128.
** C. Disescu, *Dreptul* No. 33 din 1920, p. 386.
*** C. Disescu, *Dreptul Constituțional*, p. 659.

dintre decretele-legi consacră situațiuni definitive în privința cărora lipsa unei intervențiuni, în timpul util, a puterii judecătorești face cu totul inoperant eventualul refuz de ratificare, care nu mai poate folosi victimei unei situațiuni de fapt, iremediabil consumată.*

* * *

In rezumat, situațiunea creată prin justificarea dreptului de necesitate este de o extremă gravitate, fără admiterea unuia din aceste două corective:

1) *Dreptul de rezistență*, consfințit, altădată, în timpul marei revoluțiuni franceze prin art. 33—35 ai „Declarațiunii drepturilor omului".

2) *Dreptul de control judecătoresc.* — Cel dintâiu mijloc trebue exclus ca fiind incompatibil cu principiul de ordine și disciplină socială. Cel de al doilea nu constitue nici-o primejdie, ci este o reală garanție a legalității. Controlul judecătoresc nu trebue să îngrijoreze pe nimeni. In recentul său mesagiu prezidențial, d. Millerand spunea: „Voința sufragiului universal, manifestat prin vocea reprezentanților săi, trebue respectată și îndeplinită de o putere executivă liberă subt controlul parlamentului și al unei puteri judecătorești libere".

Fără corectivul controlului judiciar, dreptul de necesitate este sinonim cu arbitrarul și impunitatea.

A nu legifera de loc este preferabil, căci cu drept cuvînt s'a zis: „Un gouvernement fait assez de bien quand il ne fait pas de mal et se borne à empêcher d'en faire".

Traian Alexandrescu
Prim-Președintele Tribunalului Teleorman

* Trib. Iași S. I. *Justiția* No. 8 din 1919; Alexandresco, *Explicațiunea teoretică și practică a dreptului civil romîn*, vol. I, ed. II. p. 43; idem în *Tribuna Juridică* No. 21 - 22 din 1919 și No. 28 - 29 din 1920.

Zimbet de Primăvară

Cum astăzi cupa cerului e plină,
Eu beau un dor de veşnică lumină...
Şi sufletul meu bun
E beat de viaţă multă şi-i nebun...

...Şi toată ziua cîntă prin grădină :

Sînt murmur de albină,
Sînt flutur vagabond
Ce zbor din raza gîndului meu blond
S'aduc un zimbet moale de zefir,
Pe foi de trandafir...

Şi 'n aer blînd florul se mlădie,
Cînd ciripesc sclipiri de bucurie,—
Cînd rîd spre cer, ca ochii de copii,
Cu ramuri înflorite de April...

Şi parcă sînt un joc de amăgiri,—
Un lac orbit de-atîtea străluciri...

Dar ştiu să simt, de nu mai văd nimic,
Că pentru dorul meu pămîntu-i mic...

Şi 'n îngeri albi văzduhul se distramă,
Iar fericirea visului mă cheamă,
Ca 'n fîlfîiri de aurite pene,
Spre infinit să mă ridic alene...

Şi-acolo sus, cu degete de vînt,
Pe razele de soare—ca pe-o liră,
Eu cînt, eu cînt...

Iar fluturul din gînd,
Mereu, o să danseze, până cînd
Sătul de bolta cerului senin
O va preface 'n cupa unui crin,
Din care beau parfum de nălucire,
O luminoasă, veşnică zîmbire,—
Să fiu un roiu, un murmur de albine,
Să fiu pe veci cu primăvara 'n mine...

Alexandru N. Nanu

Amintiri din anul Invierii

Potemchiniști.

La 23 *Martie* Chișinăul, punct așa de îndepărtat de marile focare ale incendiului din fosta gospodărie a *Romanovilor*, se găsește abia în primul toiu al beției *revoluționare*... *Mai* mult: dela început se simțea în lumea revoluționară din „stolița" Guberniei basarabene o teamă că orașul acesta de hotar din mijlocul unei populații străine, întunecate și neîncrezătoare, nu se va putea ridica la înălțimea momentului istoric, că acolo va fi rezistență, că într'un cuvînt Chișinăul e osîndit să rămînă o caricatură a revoluției față de o pildă de Odesa, de *Moscova*—față de Cazan! — o rușine pentru întreagă lumea lui revoluționară foarte pestriță, foarte numeroasă și foarte agitată.

Căci aici boerimea toată și o parte din burghezime sigur sînt nemulțumite cu răsturnarea grabnică a vechilor rînduelì... Iar cît privește pe *Moldovanul* cel cu desagii, cu lemnele ori cu cărbunii, cel din piață ori dela „ocrujnoi sud", el parcă nici nu trăia pe lumea asta... Trecea tot așa de nepăsător, cași cînd nimic de samă nu se întîmplase, cași cînd lui nu i-ar fi trebuit libertate... Nu că el ar fi avut ceva împotriva „slobodei", care venise peste nacialnicii cei vechi, — de care pe el, la urma urmei, nu-l lega nimic, — dar nu prea înțelegea ce avea să-i dea lui „nacialnicii" iștialalți, cei din „slobodă"... De aceia trecea nepăsător și trăia și mai departe fără slobozenie... Iar dacă-l întrebai ce crede despre stăpînirea cea nouă, da din cap cu răgaz, cu atît răgaz cași cînd

aștepta tot tu să dai răspunsul, ca și cînd n'ar fi simțit cum fierbe lumea împrejur — și ori ocolea, ori răspundea cam așa: „Si dee Dumnezău, cucoane, sî șie ghine; da' ma-tin-că n'ar s'sî poată ține rînduiala fără împarat... Ii ghine și amu — nu zic, îi ghine — și te cerceta cu ochii—dar tot parcă *mai* ghine era cînd era stăpîn".

Neumblat nici cu revoluția și nici pe la adunări și necunoscut cu gazetele, cu politica și cu „ispitele" ca tîrgoveții, badea Ion se silea să ascundă, și tocmai atunci își trăda părerea,—pe a lui, pe a vecinilor, a satului întreg, unde toate rămăseseră încă aproape ca înainte, afară de Impărat, care se dusese ca totdeauna fără știrea lor. De aceia nu putea încă să-și dea samă că-i rău să nu-ți arăți „fața revoluționară" și să rămîi cu popii și cu boerii... Și se lăsa greu la revoluție, cum se lasă el la toate de altfel.

Poate de aceia lumea revoluționară din Chișinău alerga înfrigurată și se agita. Simțea nevoia să compenseze lipsurile și încetineala lui badea Ion, om neumblat și bănuitor. Și era o agitație—după temperamentul raselor care îi făceau Basarabiei revoluția. Și pornise totodată goana împotriva zubrilor, împotriva reacțiunii, împotriva Vandeii basarabene. Gazetele din Odesa, din Chiev, din *Moscova*, surori cu cele din Chișinău, reușiseră chiar să asocieze, să identifice în mintea cetitorului „*Vandeia*" cu mișcarea națională din Basarabia încă mai *înainte* de a se fi pornit ea cumsecade. Iar badea Ion și de asta era străin și lăsa pe cei din tîrg să facă revoluție cum or ști ei pe sama tuturor. Doar cînd se mai arată printre tîrgoveți ori acasă la dughiană, dacă mai trăgea cu urechea la politică.

Și fiindcă Chișinăul, pe lîngă toate acestea se simțea întîrziat față de restul Rusiei, el se folosea acum de un nou prilej bun pentru a-și arăta duhul revoluționar: Aruncați de evenimente în Moldova, patrusprezece dintre potemchiniștii din Romînia se reîntorceau în patrie — și Chișinăul trebuia să le facă cea dintăiu primire.

Străbătea convoiul pe Alexandrovscaia, prin mijlocul străzii înapoi spre gară.. Se părea că fuseseră până la capul celălalt. *Mai* sus ceva se opriseră, cuvîntaseră și veneau... Opriți apoi iar într'un punct a cărui însemnătate n'o puteam cunoaște, fu iarăși ridicat un orator pe umeri — un tînăr roșu, teribil și rece, cu mișcări sigure, largi, dominînd cu privirea mulțimea amestecată... Simte și el că nu vorbește pentru întăia dată—și glasul lui pare străbătut de patima, de beția sacrificiului. E un bas detunător și după ton parcă ar continua un discurs început mai înainte. Nu înțeleg nimic din legătura vorbelor, dar este în glasul lui ceva ce înțeleg de minune, însă fără să pot zugrăvi deajuns prin vorbe... E o exaltare proprie, ochii mari, cu glasul adînc, monoton, profetic, greu, că-

zînd ca un ciocan uriaș. Se ascultă însuși cu intonări prelungi și se electrizează, se înfioară. Peste șăpci cenușii muscălești și peste șăpcile celelalte de cetățeni, de ucenici și de cinovnici—și peste capetele femeești în „șarfă" e misticismul rusesc care vine până la mine fără cuvinte, foarte de departe, parcă printr'o frîntură de melodie... Și după fiecare period omul acela cu melodia de departe, ascultat cu adîncă religiozitate de ceilalți și înțeles adînc de mine, este săltat pe brațe cum se saltă încă la alegeri primarii noștri — și chipul lui imobil și roșu se ridică și se lasă cu adîncă seriozitate deasupra ropotului de aplauze...

Nu se aud altfel de întreruperi; doar arare cîte-un „pravilno" pe care-l cam bănuesc ce înseamnă—și lumea ascultă cu capetele descoperite și nu se acoperă nici cînd convoiul s'a pus iarăși în mișcare — ca la unele procesiuni religioase. Iată, liniștit, un soldat ia unui camarad șapca de pe cap și i-o pune în mînă. Acela o primește și ascultă mai departe, cași cînd mișcarea tovarășului său adăogase și ea ceva la măreția adunării. Și mă descopăr și eu, cași alți cîțiva de lîngă mine, ca să nu fac notă discordantă, cu toate că nu înțeleg decît două-trei vorbe: revoliuție, svobodă, gaspada, grajdani...

Alt orator a fost săltat pe umeri: un localnic cu ochelari, care cu gestul mînii parcă dă să împungă cu un ac, cași cum s'ar apăra de unul care vrea să se apropie... Și curînd îl leagănă și pe el în aplauze.

Mai departe apoi se opresc iar...

Și altceva mai mult mintea mea caută în zadar să înțeleagă și nu poate din această manifestație serioasă, impunătoare, din această beție a libertății. Însă lumea aceasta amestecată mi-e o lume străină, un convoiu străin care se va risipi curînd și va uita. Căci noi toți zecile de mii, cu convoiul acesta împreună, eram unii cu alții străini pe dealul acela, de pe care, în miază-noapte, se vedeau înfrunzind livezile, iar jos peste Bic ogoarele..

Și am pornit spre casă lăsînd convoiul să se îndepărteze pe *Alexandrovskaia* tot mai adînc, urmărit de lumina vie a apusului—și să se piardă... Și trecui prin grădină, copleșit de gînduri care năvălesc la asemenea prilejuri.

Dar cînd ajunsei acasă, la ușă sta pe piatră un băietan încă și mai străin prin locurile acelea. Și se uită lung la mine, apoi mă întrebă: „Mata iști di-iși di la gazetă?" — mai mult ca să vadă de-i înțeleg graiul lui, care se vorbește numai pe afară... Apoi cel ostenit de o lungă așteptare, înseninîndu-se, mă întrebă deadreptul dacă am „cîntece"...

Am căutat atunci prin dulapul dela intrare, unde se țineau cîntecele lor — și i-am dat toate cîntecele și „Cuvînt

Moldovenesc" și cărțulii de rugăciuni și de sfaturi folositoare, multe... Risipeam, parcă țineam un discurs... Și cînd le văzu băiatul adunîndu-se mereu, le îmbrățișă cu ochii în așteptare și, copleșit de priveliștea lor, îngînă cu un accent de adîncă sinceritate și duioșie: „Tare ni-s dragi, cucoane, tare ni-s dragi..." Și ținea mînile amîndouă adunate, cași cînd îi era teamă să nu-i cadă pe jos. Apoi, înțelegînd că era un dar ceiace așteptase el atîta vreme la ușă, se uită mirat la mine. Și abia se putu reculege să mulțumească; căci se grăbea să-mi mai spună odată — mai înainte de a fi închis ușa după el—cît îi sînt de dragi... Și porni devale mai așezîndu-și cușma și iuțind pașii, să nu-l apuce noaptea pe drum.

Nu știam pe unde-i este drumul către sat; dar drept să spun, tare mi-ar fi fost drag și mie să-l văd trecînd cu cărțulile subsioară pe lîngă manifestația revoluționară de pe Alexandrovscaia...

Romulus Cioflec

Noapte de toamnă

A ostenit şi vîntul
Să tot învîrtă morile
Inconjurînd pămîntul.

Acuma doarme'n poala nopţii vîntul
Şi tac privighetorile.

Şi-i pare vîntului, în vis,
In toamna care-l înconjoară
Subt cerul pur ca un iris,
Că iar e cald şi primăvară,
C'au înflorit sculptaţi în ceară
Toţi trandafirii la fereastră,
Ca 'n vremea cînd sburda pe-afară
Şi scutura deasupra noastră,
Cu degetele lui uşoare,
Petale de cais
Şi stropi
De soare.

Dar iată 'n deal, după hambar,
Incins în pîrg de grîne coapte
Răsare soarele hilar
Să prindă vînt şi noapte
Iar
Vorbind în şoapte.

Dar noaptea fuge 'n faţa lui
Şi fuge vîntul după ea
La capătul pămîntului.

N'a mai rămas decît o stea
Pe cer, veghind tristeţea mea...

S'a dus şi noaptea şi cu ea
Şi visul vîntului.

Al. O. Teodoreanu

Reforma Administrativă

Celulele vii ale oricărei organizări de stat sînt acele formațiuni naturale numite la noi sate sau tîrguri, iar în occident comune. [1] Alcătuiri de sine stătătoare, cu viață proprie, grupări firești de familii, în cît personalitatea lor este tradițională, ca și a statului, anterioară recunoașterii prin legi a ființei lor juridice.

Fără a cerceta aci organizarea satelor și tîrgurilor în trecutul nostru, este destul a zice că ele formau unitatea politică primordială a Principatelor romîne. Legea din 31 Martie 1864 a creat *comuna ficțiune juridică*, pentrucă nu corespunde, ca în Occident, cu alcătuirea naturală care poartă, acolo, același nume și care, la noi, este satul. Acea lege, după ce prevede că *„toate satele*, orașele și tîrgurile vor forma pe viitor comune independente", adaogă îndată că „comunele se împart în comune rurale compuse din unul *sau mai multe sate...* și în comune urbane". [2] Motivul acestei alcătuiri a fost de natură financiară. Legea fixa un minimum de 100 familii pentruca un sat să poată fi comună, dar adăoga că „satele care, avînd mai puțin de 100 familii, vor declara că pot *să susțină singure sarcinile comunale*, se vor putea recunoaște ca comune".

Astfel, toate satele n'au mai putut fi, ca mai nainte, de sine stătătoare, din cauza sarcinilor pe care o organizare modernă de stat le arunca asupră-le, o organizare de care, vom vedea, s'au folosit prea puțin. [3] Alipirea mai multor sate într'o singură

[1] Laveleye, Le gouvernement dans la démocratie, I. 83: „Comuna este embrionul societății, celula primordială, elementul constitutiv al Statului. Ea l-a precedat și îl supraviețuește. Ea păstrează oamenilor, chiar subt cel mai sinistru despotism, ...libertatea și autonomia locală". „Ea naște spontan din gruparea familiilor".

[2] I. M. Bujoreanu, Legiuirile Romîniei, Buc., 1873, p. 877.

[3] Progresele pe orice tărîmuri, întrucît nu s'au repercutat asupra satelor unde trăește majoritatea covîrșitoare a poporului romîn, au fost numai progrese de suprafață.

Nota redacției.—Deși nu împărtășim toate vederile autorului, dăm cu plăcere ospitalitate interesantului studiu al d-lui I. C. Filitti.

comună a împiedicat dezvoltarea vieții locale. Totuși sistemul a fost menținut, din motive financiare, și în legiuirile administrative de după 1864. Este adevărat că legea în vigoare a comunelor rurale prevede o organizare sătească, un sfat sătesc și un delegat, dar care se pierde de fapt în cea comunală căreia este subordonată. [1] Viața locală se rezumă astfel într'un număr redus de centre. În județul Ialomița spre pildă sînt 193 sate, dar numai 93 comune rurale. [2] Aceasta înseamnă că de fapt interesele a 100 grupări naturale sînt lăsate în părăsire în acest singur județ.

Cu acest chip, o viață adevărat democratică, cu toate consecințele ei educative în masele adînci, devine cu neputință. De aceia, la baza unei reforme administrative trebue să fie căutarea mijloacelor pentruca fiecare sat să poată dobîndi o viață publică proprie. *Întrebuințez deci, în paginile ce urmează, cuvîntul comună, nu în înțelesul oficial dela noi, dar în acela pe care-l are în țările unde comuna juridică coincide cu comunitatea firească.*

Diviziunile teritoriale existente, județe și plăși, sau cele propuse, gubernii ori directorate, n'au altă menire decît de a înlesni legătura și raporturile necesare dintre comună și stat, precum și controlul și supravegherea comunelor de către stat ca reprezentant al intereselor permanente ale națiunii, pe care o formează obștea trecută, prezentă și viitoare a locuitorilor tuturor comunelor legați prin identitate de limbă, de tradiții, de obiceiuri, de aspirațiuni.

Administrația centrală nu poate satisface prin dispoziții uniforme cerințile atît de felurite, regionale și locale. De aceia este normal ca centrul să ia numai acele măsuri care nu pot varia dela un loc la altul fără prejudițiu pentru unitatea națională.

Omenirea datorește progresele ei indivizilor și asociațiilor spontane, iar nu statului. Statul trebue să intervie numai unde lipsește inițiativa, altfel este amenințat să se prăbușească subt greutatea sarcinii. Un om de stat cu îndelungată experiență, șef de partid, a putut spune de curînd: „Zemstvele Basarabiei, cu atribuții culturale religioase și financiare, au dat Basarabiei o administrație bună. Ardealul cu consiliile lui cercuale și comitatense a cunoscut o adevărată autonomie administrativă. Atunci foarte firesc, cînd constatăm că sistemul nostru administrativ nu ne-a dat o administrație bună, să nu aducem Basarabia și Ardealul la starea noastră administrativă, ci să căutăm pe a noastră s'o înălțăm către ele". [3]

Idealul administrativ ar fi într'adevăr o cîrmuire de sine stătătoare a satelor, prin organele lor alese, statul mărginindu-se a asigura, prin reprezentanții săi, unitatea națională și centrali-

[1] Art. 66—7 și mai ales 92—3 din l. com. rurale.

[2] Nomenclatura oficială publicată de N. Ioan la 1916.

[3] Discursul d-lui Al Marghiloman la clubul conservator-progresist, publicat în „Steagul" de Duminică 26 Dec. 1920.

zarea politică, armonizarea intereselor locale și intimplătoare, cu cele generale și permanente.

Descentralizarea lasă interesele regionale și locale in sarcina organelor *elective*.

In *desconcentrare*, funcționarii regionali și locali sint numiți dela centru, dar numărul actelor pentru îndeplinirea cărora au nevoe de autorizația centrului este redus la minimum.

Descentralizarea este un ideal democratic. Dar democrația nu se înfăptueşte nici prin singura electivitate a funcționarilor, nici numai prin introducerea sufragiului universal.

Votul obştesc nu aduce neapărat la suprafață elementele cele mai pregătite. Gustave Le Bon a citat exemplul unor orașe franceze, Roubaix, Dijon, unde alegătorii au trebuit să înțeleagă, după triste experiențe, că pentru a cirmui un oraş trebue oarecare cunoştințe, ceva cultură, şi că interesele obşteşti nu pot fi date pe sama unor oameni ce se deosebesc numai prin îndrăzneală, abilitate sau lipsă de scrupul. [1]

De altă parte, o țară in care, cu tot sufragiul universal, trebile publice continuă a fi monopolul unui număr restrins de funcționari, nu este o democrație, este o birocrație, după părerea autorizată a lui Paul Deschanel. [2] Democrația este *reală* atunci cînd un număr cit mai mare de cetățeni au *dobindit practica trebilor publice, participînd la ele. Numai prin această participare* efectivă se poate trezi până în masele adînci interesul pentru chestiile obşteşti. Numai astfel se poate stirpi sau indiferența lor totală, sau mărginirea interesului lor la discuții sterpe asupra „politicei", adică a formelor exterioare de guvernămînt, sau a rivalităților de persoane. In expunerea de motive la proectul său de descentralizare dela 1911—1912, Petre Carp cita definiția lui Gneist: „dezvoltatea inițiativei politice și obligația pentru fiecare de a-şi îndeplini datoriile politice față de stat, iată caracteristica unei descentralizări serioase".

A cere o pregătire prealabilă, este a se învirti într'un cerc vițios. Practica şi priceperea a cît mai mulți cetățeni se dobîndesc tocmai prin premenirea continuă a celor chemați să participe la afacerile publice. Consecințele neapărate şi dăunătoare ale nepregatirii se pot evita pe deoparte prin control şi supraveghere de către elementele pregătite, iar de altă parte prin distincția ce trebue să se facă între atribuțiile pentru îndeplinirea cărora bunul simț şi experiența unui cetățean matur

1 Psychologie du socialisme, 1910, p. 420. Lysis, Vers la démocratie nouvelle, Paris, 1920 (deci după războiu) p. 184: „sistemul nostru electoral ajunge să selecționeze şi să aducă la putere, oarecum în mod mecanic, pe oamenii cei mai vicleni, sceptici, lipsiți de credințe și de idei". Dacă ar fi altfel, candidații n'ar izbuti să se aleagă. — Cf. discursul lui Eugeniu Stătescu la întrunirea dela Tirgoviște, 5 Nov. 1884 (Broşură, p. 34).

2 La décentralisation, p. 21.

sint îndestulătoare, și acele pentru care trebue o pregătire specială. Acestea nu pot fi date în sama unor funcționari electivi. [1] Trebue deci ca «un personal recrutat şi selecționat cu îngrijire să conlucreze cu organele alese». [2]

Limitele in care trebue să se ia măsuri de precauție sînt impuse de gradul de cultură al fiecărui popor la un anumit timp. Reforma administrativă, ca oricare alta, nu poate fi aplicarea unui principiu ideologic.

In aceste limite, la temelia organizării administrative trebue să stea comuna, dar înțeleasă ca expresiune juridică a satului. Tendința trebue să fie ca prin educație cetățenească dobîndită într'un regim democratic, satele să ajungă în măsură de a se cîrmui autonom, întrucît o permit interesele regionale sau de stat.

Dar reforma administrativă se mai complică la noi prin realipirea unor provincii care vreme îndelungată au avut o dezvoltare deosebită de a patriei mume. De aceia nu poate fi vorba de o unificare deplină. Normele principale ale administrației trebue să fie bine-înțeles aceleaşi in tot cuprinsul statului unitar, dar totodată trebue să se ție samă de urmele adînci, unele chiar binefăcătoare, pe care sisteme administrative deosebite le-au putut lăsa în viața publică a noilor ținuturi. In acest sens, diviziuni administrative pe provincii se impun tocmai pentru a face cu putință respectarea unor particularități regionale, întrucit nu vin în conflict cu principiile generale de administrație adoptate de statul romîn pentru întregul său teritoriu.

In cadrul acestor considerațiuni au fost scrise rîndurile ce urmează şi care se referă în privința amănuntelor, numai la vechiul regat.

I

Satul este adevărata şcoală de «self government». Mai ales în cercul restrîns al satului, fiecare cetățean îşi poate da sama mai uşor de trebuințele lui esențiale. „Credem că, zicea

1 Cf. Aurel C. Popovici, Naționalism sau democrație. Buc., 1910, p. 86, unde reproduce părerea lui Eminescu despre inconvenientele electivității funcționarilor. — Cf. Lysis, l. c. 269. — O persoană cu îndelungată experiență în administrația noastră, a scris decurînd: „Cred că sintem prea înapoiați ca educație socială și prea săraci de oameni pregătiți și serioși ca să putem adopta imediat o descentralizare administrativă completă, întemeiată *nu ai* pe electivitate". (N. Ioan, fost prefect, Anteproectul de lege pentru independența comunelor, județelor..., întocmit de cercul de studii al partidului liberal. In Arhiva pentru știință și reformă socială, anul I, 1919, p. 520).

2 N. Ioan, l. c. „Vor mai trece mulți ani până cînd conștiința intereselor publice să-și găsească locul meritat în discernămîntul cetățenilor" (ibid.).

P. P. Carp la 1911, comuna, școala, drumurile și higiena publică reprezintă interese puternice care oferă ambițiilor locale un atrăgător cîmp de activitate".

Comparînd articolele din legile noastre privitoare la gospodăria comunei rurale,[1] cu starea reală a satelor, ne izbește disproporția ce dăinuește de zeci de ani între formă și fond. Prin formă, sîntem alături de statele civilizate, prin fond în urma lor. Comuna, zic legile noastre, *trebue:* să împrejmuiască vatra satului; să aibă un plan al întinderii și un inventar al averii ei; să-și păzească proprietățile de încălcare; să îngrijească de higiena și salubritatea publică, ceiace cuprinde o serie de îndatoriri cu privire la apa de băut, alimente, curățirea caselor, curților și drumurilor. Am enumerat numai obligațiuni pe care comuna le poate îndeplini fie prin ordonanțe aprobate de prefect, fie prin regulamente încuviințate de ministerul de interne, obligațiuni relative la gospodăria propriu zisă, fără de care o comună este lipsită de elementele esențiale ale unei viețuiri eșite din starea de sălbătăcie. Cîte din aceste îndatoriri s'au îndeplinit?[2] Și dacă nu s'a aplicat aproape nimic din dispozițiile obligatorii ale legii, cum o dovedește o simplă preumblare prin satele noastre, asupra cui cade răspunderea?

Mai întâiu este de vină starea de înapoere *culturală* și economică în care populația dela sate a fost lăsată, încît nu este de mirare ca sfaturile comunale și primarii eșiți din rîndurile lor să nu-și fi înțeles mai bine menirea. Cu drept cuvînt a observat d. Garoflid că o pătură țărănească neatîrnată economicește s'ar fi putut apăra de ingerințele unei administrații adesea abuzive, ceiace ar fi fost un mare progres.[3] Adaog că o stare economică mai bună ar fi asigurat populației rurale răgazul necesar pentru a se interesa de chestiile obștești și în primul rînd de activitatea școlară. Atunci alegătorii ar fi fost consultați cu folos asupra lucrurilor pe care le cunosc, care constitue specialitatea lor, care le sînt familiare.[4] Consultația n'ar fi fost o simplă ficțiune.

De vină este apoi nepăsarea organelor însărcinate cu supravegherea administrației comunale, cu exercitarea așa zisei tutele administrative. Dacă mortalitatea este mai mare la noi decît aiurea, vinovat este statul care a lăsat satele fără personal sanitar și fără medicamente; dacă vitele se plimbă libere prin holde, de vină sînt autoritățile care n'au vegheat la exe-

1 Art. 10. 59—61. 144. 155. 227 din l. pentru organizarea com. rurale.

2 Cf. Discursurile lui Vasile Lascăr, p. 884—5 (în ședința Camerei dela 9 Aprilie 1904).

3 Problema agrară, p. 94.

4 Lysis, l. c. 191.

cutarea obligațiilor legale despre oboruri; dacă gospodăriile sînt veșnic expuse la furturi, răspunzători sînt cei ce au lăsat pe hîrtie dispozițiile legilor despre paza în comune. In toate ramurile unei administrații comunale, legile noastre, tot atît de bune ca cele occidentale, au rămas literă moartă.

Eminescu a arătat minunat disproporția dintre legile noastre și realitate, lipsa de pregătire, nu numai profesională, dar mai ales sufletească a organelor noastre administrative, care s'au mărginit a fi „birouri de corespondență" cu toată înmulțirea lor constantă.[1] Inspecțiile administratorilor de plăși s'au mărginit la cancelariile primăriilor. Prefecții s'au văzut *prin* județ numai cu prilejul campaniilor electorale. Cauza? Politicianismul. Nu s'a cerut funcționarilor nici pricepere, nici tragere de inimă, dar numai devotament politic, în schimbul căruia li se tolera totul. Comunele au fost și ele privite ca instanțe politice, și pentru serviciile politice aduse guvernului se erta organelor comunale orice abuz.[2] «Cînd nu se va mai face politică în comună, zicea Vasile Lascăr la 1905, se va face o adevărată gospodărie, și comunele vor putea să iasă din starea nenorocită în care sînt».[3] Dacă în Ardeal, cum se recunoaște unanim, aspectul satelor este altul decît la noi, aceasta se datorește unei administrații de carieră, cu tradiții de secole.

Se *impune* dar:

descentralizarea, care să sporească atribuțiile deliberante și să dea și atribuții hotărîtoare organelor alese, regionale și locale; s'ar face astfel educația cetățenească, s'ar trezi inițiativele, s'ar deștepta interesul pentru chestiile obștești;

înființarea unei *cariere administrative,* sustrase influențelor politice, din care să se recruteze agenții executivi, oameni cu pregătire profesională;

desconcentrarea în favoarea agenților executivi numiți, sporindu-se numărul atribuțiilor pe care să le poată îndeplini fără a cere dezlegare dela centru.

Pe aceste baze trec la cîteva considerații practice.

II

Consiliul comunal va fi ales pe viitor prin sufragiu universal.[4] Dacă însă orice flăcău fără experiență și fără griji a dobîndit dreptul de a-și da părerea în afacerile publice, acest drept se cuvine mai vîrtos femeii care muncește alături

1 Eminescu, Articole politice, ed. Minerva, 1910 p. 14—15. 26. 168.

2 Discursurile lui P. P. Carp, I. 419.

3 Discursurile lui Vasile Lascăr, p. 970.

4 Până acum: o dare *cît de mică* statului, sau a ști scrie și citi.

de bărbat şi duce sarcina gospodăriei.[1] Apoi, reprezentarea minorităţilor trebue admisă şi în alegerile comunale.[2]

Ar trebui ca din consiliul comunal să facă parte şi unii membri de drept, spre pildă preotul, învăţătorul şi agentul sanitar, care şi după legile existente[3] sînt chemaţi a lua parte, dar numai în anumite împrejurări, la dezbaterile consiliului. Am revenit asupra părerii că s'ar putea adopta şi la noi sistemul în vigoare în Ardeal până la anexare, al unui număr de membri virilişti. Nu din consideraţia că ar fi „o instituţie necorespunzătoare postulatelor democraţiei"[4], ceiace este o simplă frază, dar pentrucă mi s'a observat cu drept cuvînt că admiterea viriliştilor n'ar însemna aportul fie al unei culturi mai înaintate, fie al unei experienţe mai bogate, fie o contribuţie bănească la care astfel de membri s'ar simţi moralmente obligaţi, dar introducerea în consiliu a albăstrimii exploatatoare din sate.

Consiliul ar trebui să se preînoiască periodic, numai parţial, prin tragere la sorţi. Astfel o parte a consiliului ar fi sustrasă fluctuaţiilor politice, s'ar asigura o continuitate de acţiune şi o transmitere de experienţe dobîndite. Dacă totodată s'ar spori numărul consilierilor[5] şi s'ar opri realegerea aceloraşi în două rînduri consecutive, un număr tot mai mare de locuitori ai satului ar fi chemaţi a se interesa de gestiunea intereselor locale şi ar face şcoală de *„self-government"*. *Un astfel de consiliu, în fine, ar fi mai sustras ascendentului primarului.*

Primarul, ca reprezentant al intereselor locale, este ales de consiliul comunal. Astăzi i se cere o singură condiţie de eligibilitate, ştiinţa de carte, în înţelesul cel mai restrîns, pe cînd funcţionarii comunali trebue să fie absolvenţi ai cursului primar.[6] Sistemul prezintă mai multe defecte.

Primarul este deseori lipsit de însuşirile necesare pentru a face o bună gospodărie comunală.

Are tendinţa de a părtini pe rude şi prietini, ceiace se resimte în cercul restrîns al unei comune rurale.[7]

Preocupat de a-şi asigura realegerea, este dispus să ocolească aplicarea legilor şi a regulamentelor. Spectacolul satelor

---

1 Cf. Laveleye. l. c. I. 85.

2 P. Deschanel, l. c. 25.

3 Art. 36 şi 37 din l. com. rurale.

4 Victor Onişor, Principii de organizare administrativă a Ardealului. In Arhiva pentru ştiinţa şi reforma socială, II, (1920), 8, 17.

5 Acest număr va fi sporit şi prin aceia că fiecare sat va forma o comună. In acest sistem cade şi argumentul d-lui Ioan (articol citat, p. 523) împotriva colegiului comunal unic, că satele nereşedinţe n'au glas în consiliul comunal.

6 Art. 109 din l. com. rur.

7 Din astfel de consideraţii au izvorît art. 41 şi 209 din l. com rur., cu privire la subprefecţi şi consilieri comunali.

noastre este o dovadă vie despre aceasta. Proprietatea comunei este încălcată de locuitori, regulele de higienă şi edilitate nu sînt aplicate, zilele de prestaţie rămîn neîmplinite.[1]

O măsură de îndreptare ar putea fi introducerea şi în administraţia noastră a organului hotăritor colectiv. Sîntem stăpîniţi încă de formula lui Roederer, pe vremea marei revoluţii franceze, că a delibera este faptul mai multora, a executa al unuia singur. Dar se uită a se face deosebirea între hotărîre şi executare. Şi în societăţile financiare sau industriale, un consiliu de administraţie hotărăşte, iar un director execută.[2]

Colegiul[3] ales de consiliul comunal, ar avea deci atribuţia de a lua hotărîri şi de a da ordonanţe pe care primarul să le execute. Tot odată ar exercita un control permanent asupra gestiunii primarului. Astfel s'ar mărgini posibilităţile de abuzuri ale acestuia.

Dacă însă se menţine puterea hotărîtoare unitară, s'ar impune oarecare condiţii de eligibilitate a primarului. Condiţii de vîrstă, sau de absolvire a şcolii de notari, ori de a fi aparţinut unui consiliu comunal anterior, spre pildă. Realegerea ar trebui subordonată unor îmbunătăţiri reale aduse gospodăriei comunale.

Legea dela 1908 a făcut, pentru comunele rurale, deosebirea conformă cu principiile, între interesele locale încredinţate organelor alese, consiliu comunal şi primar, şi între interesele generale de stat, de care a descărcat pe primar şi le-a trecut asupra unui funcţionar cu pregătire specială, numit notarul, agent al puterii centrale. Totuşi, s'au mai lăsat primarului[4] unele atribuţii care es din cadrul gospodăriei comunale şi care s'ar putea da deasemenea, cele mai multe, în sarcina notarului sau judecătorului de ocol.[5] In schimb, ar trebui ca atribuţiile de ofiţer de poliţie judiciară ale primarului să fie întinse în senzul ca el să poată constata contravenţiile la toate regulamentele privitoare la interesele locale, pe care consiliul comunal are cădere să le întocmească.[6]

---

1 Discursurile lui Vasile Lascar, p. 905–6 (la 1904).

2 P. Deschanel, l. c. 4—5, 9—10.

3 Prevăzut în proectul din iniţiativă parlamentară dela 1871 (Paul Negulescu, Tratat de Drept Admin. Romîn, p. 250). De curînd s'a propus ca primarul cu ajutoarele sale să formeze delegaţia comunală (C. L. Negruzzi, Proect de descentralizare, Iaşi. 1919, art 76). In Ardeal, *primăria*, organ executiv, era compusă din primar, notar, medic, etc. (V. Onişor, l. c. p. 8)

4 Prin art. 79 al. 2 şi art. 81 din l. com. rur.

5 Cele din legea învoelilor agricole; a băncilor populare (art. 5, 10, 12, 21); a cooperativelor săteşti (art. 2); a creditului agricol (art. 26, 35); a judecătoriilor de ocoale (art. 24 şi urm.); cele din codul de procedură civilă (art. 74 al. 6 şi art 75 al. 11). Ar rămîne asupra primarului oficiul stării civile; atribuţiile pe care i le dă l. pentru monopolul vînzării băuturilor spirtoase, şi, *poate*, întocmirea tabloului zilelor de prestaţii.

6 Cf. art. 61 din l. com. rur. Vezi Ilie Gănescu, Călăuza admi-

III

Consiliul județean este organul ales, care deliberează asupra intereselor județene. In compunerea lui, nu trebue să fie mărginit la aleșii sufragiului universal. Trebue să i se adaoge și la noi, ca în congregația comitatensă ungară, un număr de membri viriliști, precum și reprezentanți aleși ai grupărilor profesionale din județ (cooperative, sindicate agricole, bănci populare, camere de comerț, etc) și delegați ai consiliilor principalelor comune. [1] Preînoirea periodică a consiliului județean să fie numai parțială.

In principiu, *puterea hotărîtoare județeană* n'ar trebui să fie exercitată, ca până acum, de același funcționar, numit de guvern, care reprezintă totodată puterea centrală și interesele generale de stat, adică de prefect. [2] Ar trebui să aparție unui organ ales, după cum primarul este ales de consiliul comunal, unui colegiu ales de consiliul județean, [3] cam în felul comitetului permanent desființat la 1894 sau a comisiei județene franceze, și compus din 5-7 membri.

Comitetul ar avea toate atribuțiile de azi ale delegației județene precum și pe cele *județene* de azi ale prefectului. In comitet ar trebui neapărat să poată fi aleși și specialiști din afară de consiliul județean. Președintele comitetului permanent ar fi însărcinat cu executarea hotărîrilor comitetului.

In acest sistem, reprezentarea intereselor generale de stat în județ ar aparține unui funcționar numit de centru, unui comisar al guvernului, [4] care ar asista la deliberările consiliului județean, cu dreptul de a face propuneri, [5] și ar lua cunoștință de hotărîrile comitetului permanent.

Menirea lui ar fi: a veghea ca organele județene și comunale să nu iasă din atribuțiile lor, să nu calce legile și re-

nistrativă, Buc 1915, I, 327 nota. D. Ioan (l. c. p. 525) socotește că primarul ales fără condiții de capacitate nu poate fi învesmîntat cu prea multe atribuții, în nici un caz cu cele de delegat al puterii centrale. Notarul ar trebui să devie secretar-general al comunei, să colaboreze permanent cu primarul, contrasemnînd toate actele acestuia și putînd, subt răspundere, să refuze semnătura. Se mai propune ca în loc de a fi numit, notarul să fie ales de consiliul comunal dintre trei candidați, cu însușirile cerute, propuși de admin. de plasă. Acest sistem de recrutare exista în Ardeal pentru notari, medici etc. (V. Onișor, l. c., p. 9 și 18). S'ar împăca astfel principiul autonomiei cu necesitatea ca funcționarii executivi să aibă pregătire profesională.

[1] Al consiliilor comunale urbane, în proectul Negruzzi (art. 56). In același sens, N. Ioan, l. c. p. 523.

[2] Cf. Comptes rendus du 1-er congrès intern. des sciences administratives. Bruxelles 1910, 2-e section, p. 10.

[3] Cf. art. 44 din proectul Negruzzi: interesant pentru alcătuirea comitetului județian.

[4] P. Deschanel, l. c., 67.

[5] Ca azi prefectul (art. 93 din l. consiliilor județene).

gulamentele de administrație publică și să nu vatăme interese superioare de stat sau centralizarea politică; a asigura poliția generală în cuprinsul județului; a îngriji de publicarea legilor și de executarea lor. In aceste limite, ar avea dreptul să suspende încheerile consiliului județean și hotărîrile comitetului permanent, făcînd totodată recurs la guvern pentru anularea lor; [1] ar putea cere guvernului suspendarea sau revocarea funcționarilor, sau dizolvarea consiliilor județene și comunale.

Aplicarea principiului enunțat întîmpină însă greutăți practice tocmai pentrucă sistemul electivității nu este cel mai nimerit pentru desemnarea titularilor unor funcțiuni care cer o prealabilă pregătire profesională. Este drept că până acum nu se cerea prefectului, șef al administrației județene, nici-o condiție de admisibilitate. Prefectul era un funcționar politic, numit de centru pe chezășia credințelor lui politice. Cînd prefectul era localnic, era luat de obiceiu din aceleași cercuri din care proveneau și cei mai mulți consilieri județeni. Față deci de sistemul de până acum, atribuirea funcțiilor executive unui organ ales, n'ar fi însemnat totdeauna o scădere a nivelului competinței. Dar tocmai acest sistem trebue schimbat. Prefectul trebue să devie funcționar de carieră, [2] cu pregătire profesională prealabilă în ramura administrativă. Interesul superior al unei bune administrații nu poate fi subordonat principiului democratic al electivității, nici principiului deosebirii atribuțiilor locale de cele generale de stat. Acordul se poate însă face atribuind președinția comitetului permanent, prefectului de carieră, cu garanții de stabilitate și sustras influențelor politice. Știrbirea adusă astfel principiului va fi compensată prin garanția unei mai bune administrații.

Ca președinte al comitetului județean, prefectul ar fi deci organul executiv al hotărîrilor acestuia. [3]

Agenții săi de execuție ar fi *funcționarii de carieră* ai diferitelor ramuri de administrație. Avem azi: administrator financiar; șef al serviciului tehnic; șef al serviciului silvic; revizor școlar; protoereu; consilier agricol; medic șef; veterinar șef; șef al serviciului telegrafo-poștal; comandant al jandarmeriei. Mai lipsește unul, care trebue creat, un șef al

[1] Art. 95 din l. consiliilor județene. Art. 51 din l. com. rur., Art. 53—5 din l. com. urbane.

[2] Cum cerea proectul conservator dela 1907.

[3] In proectul Negruzzi, art. 26, prefectul executor al hotărîrilor consiliului județean. — Pentru considerațiile expuse în text, nu pare nimerită soluția din proectul liberal de a se numi prefectul dintre consilierii județeni. Interesantă este propunerea d-lui Ioan (l. c.) de a se alege prefectul de către consiliul județean dintre trei candidați cu însușirile profesionale cerute, propuși de consiliul permanent administrativ.

ramurei administrative propriu-zise, un director administrativ, [1] funcționar de carieră, care să aibă atribuțiile executive de administrație județeană propriu-zisă.

Șefii enumerați ai diferitelor servicii din județe, au azi subt ordinele lor funcționari răspîndiți prin județ și comune, iar dealtăparte depind ei înșiși de ministerele respective din capitală. Nu există în județ nici-un organ care să coordoneze activitatea lor, deși toți trebue să conlucreze în interesul județului și comunelor. Fiecare serviciu apreciază singur ce are de făcut, fără legătură cu celelalte servicii, fără a fi subordonat împreună cu ele unui șef comun, dela care să pornească directiva. Aceasta este, după socotința mea, o cauză principală care a împiedicat o bună administrație.

Trebue să reamintesc cum se petrec azi lucrurile.

IV

In privința *drumurilor*, rolul prefectului este redus la executarea zilelor de prestație și la întocmirea de rapoarte către ministerul lucrărilor publice asupra activității personalului tehnic. [2] Comunele dau prestațiile pentru drumuri, în bani sau natură, după norme stabilite de ministerul lucrărilor publice. [3] Județele sînt *obligate* să înscrie în bugetele lor zecimi adiționale pentru drumuri, și să întocmească un buget ordinar și altul extraordinar al drumurilor, supuse aprobării aceluiași minister. [4] Dar nici comunele, nici județul, n'au cuvînt hotărîtor de spus la înființarea și întreținerea drumurilor județene, vicinale și comunale. Construcția și întreținerea acestor drumuri se fac de minister, [5] și rezultatul este că județele și comunele n'au drumuri. Sistemul este același pentru alte lucrări publice de interes local, secări de bălți, iezături de apărare, alimentări cu apă. [6] Se înțelege ca personalul tehnic să formeze o erarhie, dar nu se înțelege ca până și conductorii să fie numiți de minister, fără amestecul prefectului, care reprezintă interesele locale, și ca șeful serviciului tehnic din județ să fie cu totul neatîrnat de prefect.

Serviciul sanitar județean și comunal se află subt directa administrație a ministerului de interne. Acest minister mînuește alocațiile bugetare pentru scopuri sanitare, ale județelor și comunelor, alocații ce se varsă direct în casa statului. Legea fixează subvențiile pe care trebue să le plătească județele și comunele. Veniturile donațiilor și legatelor făcute județelor și comunelor în scopuri sanitare, se varsă de asemenea integral la stat. [1] Avem frumoase regulamente despre atribuțiile agentului sanitar în comune, despre infirmeria rurală, [2] dar comunele n'au nici agent sanitar, nici infirmerie, deși înscriu în mod obligator în bugetele lor subvenții în aceste scopuri. [3]

Invățămîntul depinde direct de ministerul instrucției publice. Comunele plătesc subvenții, [4] au cheltueli obligatorii pentru școală, precum chiria, locuința dirigintelui, mobilier, luminat și încălzit, remunerarea oamenilor de serviciu, dar sumele se administrează de minister „după a sa chibzuință", [5] fără amestec al contribuabililor. Această absorbire a fondurilor, care a început cu secularizarea, a paralizat toate instituțiile independente, [6] după cum a împiedicat orice interes al localnicilor pentru școală. Reforma d-lui Mehedinți pornea tocmai dela înțelegerea interesului pe care-l poartă omul instituției de care îngrijește cu banul lui. Azi, nici comunele, nici județele nu pot nimic asupra școalelor, decît să plătească. [7] Construirea localurilor de școală, chiar cu mijloacele proprii ale comunelor, [8] depinde exclusiv de minister. Casa școalelor centralizează subvențiile comunelor și județelor și le repartizează cum vrea. Aceiași lipsă de orice autoritate a județelor și comunelor asupra personalului didactic. Până și ajutorii de învățători ai unei școli de cătun sînt numiți de minister. Numai suplinitorii în învățămîntul primar se numesc de inspectorii de circumscripții școlare. [9] Cea mai mică pedeapsă disciplinară, avertismentul, nu poate fi dat decît de inspectorul de circumscripție. Revizorul școlar nu dispune de nici o sancțiune. Amenda și censura se pronunță de ministru în urma unui raport motivat al inspectorului. [10]

Constatări de același fel se pot face cu privire la biserică, la așezămintele de binefacere, la serviciul poștal, la servi-

---

1 Cf. art. 28 din proectul Negruzzi: un serviciu administrativ, cu un șef specialist. — Un secretar general sau director administrativ, zice d. Ioan (l. c. p. 526).
2 Art. 20 din l. drumurilor, 1906.
3 Art. 26 ibid.
4 Art. 30—33 ibid.
5 Art. 19, ibid.
6 Art. 22, ibid.

1 Legile din 17 Martie 1906 și din 1 Aprilie 1908.
2 Regulament din 1904.
3 Art. 10 al. a și b și art. 155 al. 20 din l. com. rur. — Art. 5 al. a și b din l. com. urbane. In Ardeal, până la anexare, serviciul medical era un serviciu județean, depinzînd de prefect. (V. Onișor, l. c., p. 20).
4 Art. 155 al. 8 din l. com. rur.
5 Ibid.
6 Discursurile lui T. Maiorescu, II 156—7.
7 L. din 28 Aug. 1901 asupra învățămîntului primar.
8 Art. 52 și urm. din l. de la 1906 asupra organizării ministerului instrucției publice.
9 Regulam. din 3 Iunie 1904.
10 Art. 67 și urm. din l. învățămîntului primar 1901 și regulam. din 16 Sept. 1908 p. comisiile disciplinare.

ciul de pază și ordine în județ. [1] Sistemul actual împiedică dezvoltarea instituțiilor județene și comunale.

In sistemul propus, președintele comitetului județean ar fi adevăratul șef al puterii executive în județ. Ar fi un mic președinte de consiliu, rolul de miniștri îndeplinindu-l diferiții șefi de servicii. [2] Pe cînd azi acești șefi depind deadreptul de diferite ministere, așa că prefectul n'are nici o autoritate asupra lor, și că este în birourile lor un simplu mosafir, [3] pe viitor toate serviciile ar depinde, în limita chestiunilor de interes local, de președintele comitetului județean, [4] a căruia autoritate ar fi reală și ale căruia ordine ar fi aduse la îndeplinire în toate ramurile administrației unui județ.

V

Dar acest sistem mai presupune o schimbare a regimului actual în ce privește atît situația cît și competența funcționarilor județeni și comunali.

1. Cei mai mulți funcționari din județ și comune îndeplinesc servicii care interesează totodată și statul. Ei trebue deci să atîrne atît de centru, cît și de reprezentantul intereselor județene, adică de prefect. Pentru *toți* trebue stabilite norme de admisibilitate, [5] de înaintare, dar și sancțiuni *disciplinare* care să asigure îndeplinirea atît a îndatoririlor către stat cît și a celor privitoare la interesele locale. Trebue ca toți acești funcționari să

---

1 D. Vararu în articolul „Centralizare și descentralizare" apărut în Arhiva p. știința și reforma socială, I (1919) p. 161. a arătat foarte bine neajunsurile organizației jandarmeriei rurale. O plasă întreagă este lăsată în sama unui simplu plutonier care nu depinde decît de ofițerul de jandarmi dela reședința județului, de obiceiu un ofițer inferior. fără cunoștințe administrative și fără experiență în afară de domeniul exercițiilor și disciplinei militare. Mai sus stă numai comandamentul general al jandarmeriei la București. In aceste condiții, satele sînt pradă unor adevărați satrapi de rînd, care-și pot permite, fără control și sancțiune, orice samovolnicii. Puterile date de lege unor astfel de indivizi, lipsiți de orice pregătire, sînt cu totul disproporționale. Este nevoe urgentă ca jandarmeria rurală să fie subordonată. pentru toate atribuțiile care nu sînt curat militare, organelor administrative civile.

2 In Ardeal exista comitetul administrativ compus, subt președinția prefectului, din procuror, revizor școlar, administrator financiar, consilier agricol, toți aceștia îndeplinind funcțiunea de raportori pentru afacerile serviciului respectiv. Comitetul „armoniza activitatea singuratecelor resorturi administrative". (V Onișor, l. c p 21 2)

3 Expresia d-lui N. N. Săveanu într'o conferință despre descentralizare la cercul de studii al partidului național-liberal (1919)

4 In proectul conservator dela 1907 pe lîngă fiecare dregător de provincie funcționau șefi de servicii (art. 9 și 10). Cf. cu mai multă rezervă, art. 28 din proectul Negruzzi.

5 Cum se cer azi p. subprefecți, notari, casieri de comune urbane, secretari comunali

fie de carieră, sustrași influențelor politice cași arbitrarului șefilor lor ierarhici, dar și răspunzători de exacta împlinire a datoriei.

Invățători, guarzi silvici, factori poștali, agenți fiscali și sanitari, spre pildă, ar putea fi numiți, bine-înțeles dintre candidați care întrunesc condițiile de admisibilitate, de prefect asupra propunerii șefului serviciului respectiv, sau aleși de consiliul județean de pe o listă prezintată de prefect. Funcționarii care ar continua a fi numiți dela centru ar trebui să aibă agrementul prefectului. [1]

Partidul conservator a fost cel dintîiu care, încă dela 1882-3 a cerut înlăturarea influențelor politice din administrație, condiții de admisibilitate și garanții de stabilitate pentru funcționari. [2] Chestiunea fiind foarte gingașă, rezolvirea ei a întîrziat. „Este o lege morală nestrămutată, zicea Eugeniu Stătescu la 1884, care vrea că acolo unde este puterea să fie și răspunderea. Inamovibilitatea, fără responsabilitate, ar fi răsturnarea complectă a acestei legi". Este într'adevăr cu neputință a obține disciplina sau corectitudinea funcționarilor, dacă nu li se pot aplica sancțiuni. De altă parte, măsurile disciplinare nu trebue să fie acte arbitrare ale șefului ierarhic. La noi, s'a căzut dintr'un extrem în altul. Funcționarii care fac acte de autoritate sînt, în genere, revocabili *ad nutum*. Sînt însă unii inamovibili, în senzul că nu pot fi revocați fără îndeplinirea unor anumite formalități. Dar procedura este uneori atît de complicată și instanța de judecată atît de depărtată de centrul de activitate al funcționarului, încît garanțiile ce i se acordă echivalează adeseaori cu impunitatea. Trebue ca în scara pedepselor să se dea prefectului o mai largă competență asupra tuturor funcționarilor județeni și comunali.

Nepotismul și favoritismul trebue să devie cu neputință. Trebue o înfrînare care să pue pe ministru sau șef ierarhic la adăpost de solicitări, și pe funcționar la adăpost de arbitrar. Este un sofism a confunda suveranitatea poporului cu atotputernicia reprezentanților săi trecători. [3]

Dacă se va da funționarilor un statut, li se va putea interzice de a și-l acorda ei înșiși subt formă de sindicate pe urma cărora ajung să crează că funcțiunile sînt create pentru funcționari, că sînt patrimoniul lor, și să uite că administrația este bunul obștesc al administraților. Funcționarii au dreptul de a se asocia pentru apărarea intereselor lor profesionale, dar până

---

1 In proectul dela 1907, numirile rezervate decretelor regale nu se puteau face fără avizul prealabil al dregătorului. Cf. art. 31 din proectul Negruzzi.

2 Discursurile lui Maiorescu, III. 142, 145, 180 — Eminescu, Articole politice, p 176.

3 Paul Deschanel, L'organisation de la démocratie, Paris 1910, p 69. 278. 294.

la limita unde ar putea păgubi interesele obștei cetățenilor, paraliza activitatea statului, stînjeni dreptul națiunii la viață [1].

2. Odată cu stabilitatea funcționarilor, cu sustragerea lor de subt influențele politice, se impune și *desconcentrarea*. Trebue revăzute legile, pentru a spori numărul actelor pe care șefii de servicii județene să le poată îndeplini fără deslegare dela centru. Sînt inadmisibile cazuri ca acele semnalate de d. C. Negruzzi în expunerea de motive la proectul d-sale de descentralizare administrativă [2]. Pentru o mîță căzută în fîntîna unei stații de drum de fier, raport la șeful secției, de acolo la divizie, dela divizie la direcția generală. Alt exemplu: ministerul de interne refuză rectificarea de buget cerută de comisia interimară de Iași ca în loc de 2 toboșari cu cîte 80 lei lunar să se tocmească numai unul, cu 120 lei, și comuna rămîne fără toboșar. La ministerul instrucției „5 la sută din ocupațiile birourilor sînt direct sau indirect legate de mandatarea salariilor și a cheltuelilor diferite; o altă bună parte este reclamată de corespondență în rezolvirea de chestiuni mărunte, ca cereri și plîngeri ale elevilor, părinților și membrilor corpului didactic, repartiții de ore, mutări de personal, și numai o mică parte se referă la lucrări privitoare la mersul propriu zis al învățămîntului [3]. Administrațiile superioare se pierd astfel în amănunte și nu se pot ocupa de directivele generale. Articolul 6 din proectul Carp dela *1911—1912* constituia din acest punct de vedere un însemnat progres. Desconcentrarea era făcută în favoarea celor patru directori regionali (de interne, de finanțe, de instrucție și de lucrări publice) și circumscripțiilor în care se împărțea țara. Pe temeiul acelorași norme desconcentrarea s'ar face mai degrabă în favoarea șefilor serviciilor județene. [4]

VI

O altă garanție a unei bune administrații județene și comunale este menținerea ***așa zisei tutele administrative.*** [5] Controlul se exercită asupra funcționarilor și asupra actelor. El are de scop a trezi inițiativa unde lipsește; a împiedica nesocotirea legilor și a asigura aplicarea lor; a cruța banul public, a împiedica măsuri contrare intereselor generale de stat și unității naționale.

Decît, controlul dela centru este în cele mai multe cazuri o simplă superfetație. Centru judecă și hotărăște prin rapoartele reprezentaților săi și după trecerea politică de care aceștia se bucură, neavînd nici mijlocul, nici timpul de a-și face o convingere proprie despre trebuințele locale.

In sistemul prefectului de carieră, motivele de suspiciune care puteau justifica controlul amănunțit prin chiar interesul administraților nu mai există. De altă parte prezența prefectului este o garanție că interesele de stat vor fi apărate.

1) De aceia cred că controlul asupra administrației comunale, încredințat azi ministerului de interne sau chiar regelui, ar trebui deferit, întrucît privește interesele locale, comitetului permanent prezidat de prefect, [1] subt rezerva, bine înțeles, a dreptului interesaților de recurs la centru, dar numai pentru călcare de lege sau nesocotire a intereselor generale de stat. Controlul atribuit comitetului permanent ar concorda și cu principiile care voesc ca supravegherea organelor elective să se facă de alte organe tot elective, superioare.

In atribuția corpurilor legiuitoare ar rămînea fixarea impozitelor comunale, iar în a regelui sau a parlamentului aprobarea împrumuturilor și concesiunilor întrucît ar greva bugetele comunelor pe un prea îndelungat număr de ani, urcîndu-se însă limitele peste cele actuale; [2] încuviințarea donațiilor pe care comunele le-ar face statului; dizolvarea consiliilor comunale și instituirea de comisii interimare.

S'ar desființa astfel:

aprobarea ministerului de interne pentru regulamentele de higienă și de poliție sanitară veterinară ale consiliilor comunale;

încuviințarea casei școalelor sau casei bisericii pentru clădiri școlare sau bisericești, întrucît, bine înțăles, cheltuiala o suportă comuna; [3]

aprobarea ministerului de lucrări publice pentru clasarea unui drum vicinal sau comunal; [4]

aprobarea ministerului de interne, cu avisul consiliului technic superior, pentru clădiri și reparații comunale ce trec peste 15.000 lei;

---

1 P. Deschenel, l. c. Briand, ca prim ministru francez, discurs în Camera Deputaților la 29 Oct. 1910. *„Nici un fel de teorie pe lume nu poate scuza (statul) pentru această călcare a datoriei sale de a-și apăra siguranța temeliilor proprii"* (Aurel C. Popovici, l. c. 306).

2 La pag. 7.

3 D. M. Cădere, Descentralizarea ministerului școalelor, în *Conv. Lit.* anul 52 (1920) p. 206.

4 Un început s'a făcut de curînd în serviciul poștelor. Șeful serviciului poștal județean numește, transferă, pedepsește personalul subaltern din județ și ia toate măsurile necesare serviciului fără să aștepte dezlegare dela centru (vezi *Indreptarea* de Vineri 9 Aprilie 1920).

In Franța s'a socotit că pentru a obține dreptul de a așeza o magherniță pe un loc viran trebue 24 formalități; pentru ca o barcă să poată staționa pe un rîu, 16 formalități; pentru a ridica un pavilion pe un chei, doi ani de formalități (Lysis, l. c. 20).

5 Un proect al lui Ion Ghica, la 1866, făcea imediat executor ii fără aprobare superioară, cele mai multe încheeri ale consiliilor comunale. Proectul din inițiativă parlamentară dela 1871 acorda autonomie comunelor urbane (Paul Negulescu. Tratat de drept admin. 249-250). Cred că astfel de reforme nu s'ar potrivi nici azi cu contingențele. Mi se pare că d. Negruzzi merge prea departe în al său art. 74.

1 O lărgire deci a competenței de azi a prefectului și delegației județene.

2 Vezi, spre pildă, art. 95 și 108 din l. com. urbane.

3 Cf. P. Deschanel, La Décentralisation p. 115.

4 Art. 10 din l. drumurilor, 1906.

intervenția ministerului de interne pentru primirea dimisiilor primarilor;

intervenția ministerului de interne sau chiar a regelui pentru aprobarea bugetelor comunelor și pentru deschiderile de credite suplimentare și extraordinare ale comunei urbane de reședință; [1]

aprobarea ministerului de interne sau chiar a regelui pentru regulamentele polițienești elaborate de consiliile comunale în marginea legilor și regulamentelor de administrație generală; [2]

aprobarea regală pentru înființarea, strîngerea, reducerea sau desființarea de taxe și contribuții în limitele legilor; [3]

aprobarea regală pentru planurile de aliniere a străzilor și piețelor în comunele urbane. [4]

Cît privește dreptul de revocare a primarilor cred că ar putea fi dat comitetului județean. [5] Dreptul de revocare decurge din cel de control pe care asupra organelor elective trebue să-l aibă organele elective superioare. Dar în afară de chestia de principiu, îngrădirile puse azi revocărilor de primar provin din cauza că sînt cerute de prefecți politici care pot fi călăuziți de alte motive decît de interesele adminstrației. În sistemul propus, această considerație nu mai există. Apoi, cele mai multe cazuri de revocare sînt motivate pe abatere dela datorie, [6] deci pe chestii de fapte, pentru care comitetul județean va fi tot atît de pregătit a le aprecia cași ministerul de interne și consiliul superior administrativ. In fine, rămîne deschisă primarului calea recursului. De asemenea cînd prefectul ar cere singur revocarea pentru turburarea ordinii publice sau compromiterea altor interese generale de stat, [7] va fi locul ca ministerul de interne să ia avisul consiliului superior.

In toate împrejurările se va recurge la ministerul de interne în caz de neînțelegere între prefect și comitetul județean.

2. Cît privește controlul statului asupra administrației județene, el trebue redus la apărarea intereselor generale de Stat, garantate de altfel prin prezența prefectului. Așa cum s'a înțeles

1 Art. 117, 118 din l. com. urbane.

2 Art. 45, 46, 58 din l. com. rurale și art. 41 din l. com. urbane. Aprobarea superioară se cere azi în virtutea principiului că regulamentele sînt explicative și dezvoltătoare a legilor și că nu se poate tolera ca un organ electiv inferior să denatureze sau să modifice intențiile legiuitorului. Dar regulamentele de care este vorba privesc interese locale, așa că aprobarea de către minister produce o întîrziere zadarnică, iar controlul Statului se poate exercita în deajuns prin prefect.

3 Art. 104—107 din l. com. urbane.

4 Inutilitatea aprobării superioare se vede din alinierea Capitalei.

5 Ceiace nu e tot una cu revocarea de către prefect cu avizul comitetului, ca în sistemul dela 1887.

6 Exemple în Ilie Gănescu, l. c. 576-595.

7 Exemple ibid. p. 595 și urm.

până azi n'a dat nici la noi [1] roadele așteptate, și n'a fost nici măcar ocrotitor al averii județelor.

Art. 71 din legea consiliilor județene înșiră încheerile supuse aprobării regale. Cred că această aprobare n'ar trebui cerută decît pentru actele care ar angaja averea județului pentru un număr prea mare de ani. Acesta ar fi criteriul, iar nu suma împrumutului sau ipotecii, cum este astăzi. In acest sens ar trebui fixată și limita peste care să nu se poată trece fără un vot al parlamentului. [2]

Acest vot ar rămâne necesar pentru alipiri și deslipiri de comune, [3] pentrucă aceste chestiuni intră în cadrul centralizării politice.

Nu se înțelege necesitatea aprobării dela centru, cerută azi în afaceri de interes județean, precum:

clasarea, direcția și deschiderea drumurilor județene, potrivit legilor și regulamentelor;

elaborarea de către consiliul județean de regulamente privitoare la interese speciale ale județului; [4]

primirea darurilor și legatelor făcute județului sau așezămintelor publice pendinte de județ, măcar cînd nu există reclamații, și totdeauna cu drept de recurs al interesaților; [5]

înființarea de stabilimente de folos public pe cheltuiala județului; [6]

elaborarea bugetelor județene în limitele legii dela 3 Aprilie 1884; [7]

virimente de credite dela un capitol la altul, sau chiar înlăuntru aceluiași capitol;

deschiderile de credite votate de consiliul județean în marginea fondului prevăzut de buget.

VII

Subprefectul trebue să aibă și pe viitor atribuții privitoare la interesele generale de Stat și atribuții relative la interesele locale. In prima calitate, va lucra ca delegat al centrului, subordonat prefectului; în a doua calitate ca delegat al comitetului județean, prezidat de prefect. In îndoita lui calitate, va fi trăsura de unire și calea de transmitere de ordin între reședința județului și comune.

1 Cf. P. Deschanel, La décentralisation, 61.

2 Azi se cere aprobarea regală pentru împrumuturi și ipoteci peste 20.000 lei și votul parlamentului dacă suma trece de 100.000 lei.

3 Art. 6 din l. com. rur. și art. 67 din l. consiliilor județene.

4 Art. 71, al. XI al l. consiliilor județene.

5 Cf. P. Deschanel, l. c. 86.

6 Ibid. 73-4.

7 Ibid. 94.

Ca agent al puterii centrale, trebue să fie numit de centru, dar ca agent executiv județean, trebue ca numirea lui să aibă agrementul comitetului prezidat de prefect. Dela prefect va obține congediile; de prefect va putea fi suspendat sau mutat în altă plasă pentru interes de serviciu. [1]

Mutarea în alt județ, pentru care se cere azi decret regal, n'ar trebui să poată fi refuzată dacă ar fi cerută de comitetul județean.

Pentrucă administratorul de plasă va avea încă multă vreme un rol de educator al organelor comunale, de „părinte al populației rurale", cum îl numea Eminescu, [2] și pentru a accelera mersul administrației, atribuțiile lui trebue sporite.

1. Se știe că azi nici un fel de încheeri ale consiliilor comunale nu sînt imediat executorii. Ele sînt în suspensie timp de zece zile pentru a fi examinate de autoritățile superioare dacă nu sînt nule ori anulabile. [3] Cred că principiul trebue încă menținut cu această modificare ca să se lase subprefectului sarcina de a pronunța, fie din oficiu, fie la cererea interesaților, nulitatea încheerii în cazurile cînd ar fi străină de căderile consiliului, ar fi luată în afară de adunarea legală, sau ar fi contrară legilor și regulamentelor de administrație publică. Tot subprefectul ar trebui să examineze bugetele comunelor, înainte de a fi trimise la reședința județului. [4]

2. Ar trebui sporit numărul cazurilor cînd subprefectul poate aplica sancțiuni imediate pentru contravențiile pe care, în calitate de ofițer al poliției judiciare, le constată. Intr'adevăr, consiliul comunal poate, subt rezerva aprobării superioare, să întocmească regulamente de higienă, de edilitate, de poliție rurală, și să prevadă chiar pedepse de simplă poliție pentru călcarea acestor regulamente. Dar din neîncredere în agenții executivi, cele mai deseori unelte politice sau ușor părtinitori, aceștia nu pot decît constata contravențiile prin procese-verbale, iar pedeapsa rămîne să se pronunțe de judecătorul de ocol. Pentru a evita un rău, se cade în altul. Sancțiunile devin cele mai deseori iluzorii. Prin legea poliției rurale dela 1868 se acorda primarului dreptul de a pronunța amenzi pînă la 15 lei. Acest drept a fost trecut asupra judecătorului de ocol prin legea dela 1896. Azi primarul [5] poate pronunța amendă numai în

---

1 Azi în căderea ministerului de interne (art. 219 și art. 220, al. II din l. com. rur.). — In proectul partidului liberal subprefectul va fi numit de consiliul județean. D. Ioan propune ca alegerea să se facă dintre trei candidați profesioniști propuși de consiliul superior admin. (l. c.) Este poate soluția cea mai nimerită.

2 Articole politice, p. 15.

3 Art. 51, al. II din l. com. rur.

4 Cf. V. Onișor l. c., p. 13.

5 Și ceilalți funcționari enumerați în art. 21 al l. pentru monopolul vînzării băuturilor spirtoase.

cazurile prevăzute de art. 29, 30 și 33 din legea pentru monopolul vînzării băuturilor spirtoase. [1] Pentru celelalte infracțiuni la aceiași lege, agenții executivi nu pot decît întocmi procese-verbale pe care le înaintează judecătorului de ocol. [2] Nu există nici măcar dreptul de confiscare a alimentelor sau băuturilor alterate ori vătămătoare.

Dreptul de a confisca și de a amenda ar trebui dat subprefectului pe o scară mai întinsă decît îl are azi prin legea poliției rurale, a drumurilor, a pescuitului și a vînătoarei. [3] Astfel s'ar da mai multă eficacitate atribuțiilor subprefectului în materie de poliție administrativă, comunală și rurală; în supravegherea și poliția tîrgurilor și bîlciurilor; în aplicarea măsurilor de higienă și salubritate publică și pentru combaterea epidemiilor și epizootiilor. [4] Dreptul de a aplica sancțiuni imediate ar trebui de altfel acordat și funcționarilor tehnici, sanitari și veterinari, în limitele atribuțiilor lor, [5] precum și prefectului și șefilor de servicii județene.

3. Trebue ca subprefectul să poată da ordine, prin delegație dela prefect, în îndoita calitate a acestuia de reprezentant al centrului și de președinte al comitetului județean, tuturor funcționarilor din plasă, nu numai, ca azi, celor ce depind de ministerul de interne. Ordinile diferiților șefi de servicii dela reședința județului ar trebui să se comunice subalternilor lor din plasă prin mijlocirea subprefectului. Toți funcționarii din plasă ar trebui să fie subordonați subprefectului [6], care să fie trăsura de unire între ei și șefii de servicii dela reședința județului.

Cît privește atribuția esențială a subprefectului, de a controla, supraveghea și chiar îndruma administrația comunală, subprefectul ar trebui să fie ajutat în îndeplinirea ei, de inspectori comunali [7], de carieră a căror îndatorire exclusivă ar fi inspectarea cît mai des a comunelor.

VIII

Descentralizarea financiară este neapărată pentru a realiza pe cea administrativă. „Este învederat, zicea Petre Carp la 1911,

---

1 Anume: închiderea circiumelor la anumite ore și zile; jocul de cărți în circiumi; primirea în circiumi a minorilor, înscrișilor pe lista bețivilor și femeilor cu moravuri stricate.

2 Art. 2-3, 25, 26 din l. pentru monopolul vînzării băuturilor spirtoase.

3 Art. 197 din l. com. rur. Amendă de 10 lei (p. contravenții) sau 25 lei.

4 Art. 194 din l. com. rur. Tot astfel p. oborul comunal (art. 144).

5 Art. 85 din aceiași lege.

6 Principiul subordonării admis în proectul Negruzzi. In Ardeal erau subordonați prim pretorului: unul sau mai mulți pretori, șeful contabil, medicul și veterinarul de plasă. (Onișor, l. c. 20)

7 Cf. art. 57 din proiectul Negruzzi. Secretar general, propune d. Ioan (l. c. 326).

că regiunile nu pot fi de sine stătătoare decît cînd vor dispune ele singure de resursele lor bugetare". Iar Maiorescu la 1878: „cînd îi dați comunei școala, biserica și higiena, dați-i și averea... Atunci va fi comuna într'adevăr descentralizată".

Și în materie financiară, trebue deosebite interesele locale de cele generale. Azi, mijloacele bănești ale comunelor se reduc aproape exclusiv la zecimile adiționale și la taxele și contribuțiile prevăzute de legea maximului. Comunele întocmesc *șase* bugete, care există aproape numai pe hîrtie din lipsă de mijloace. [1]

De altă parte, județele și comunele dau statului subvenții ca să plătească din ele diferite servicii județene și comunale. [2]

Normal ar fi ca aceste servicii să fie îndestulate de județ și de comune din propriile lor mijloace, după cum serviciile de stat, ca poliția generală spre pildă, trebue să fie în sarcina statului.

Comunele și județele nu se pot dezvolta fără mijloace financiare îndestulătoare.

Dela 1903, comunele au fost lipsite de venitul accizelor. Legea care a înființat fondul comunal a fost, din punct de vedere economic, o reformă fericită, dar a lovit în neatîrnarea financiară a comunelor. [3] Cu sistemul actual de impozite, un mijloc de a asigura venituri comunelor a fost acela de a fixa în așa chip numărul minimum al contribuabililor pentru ca o comună să se poată constitui, încît să se acopere trebuințele ei bugetare. Dar tocmai de aceia comuna noastră este o *ficțiune juridică*. O comună cuprinde mai multe sate, *așezate departe* unele de altele, și ale căror interese sînt lăsate în părăsire. [4]

Trebue găsite alte izvoare de venituri, un sistem financiar care să permită fiecărui sat de a subveni măcar la trebuințele sale strict esențiale și de a alcătui o comună. Comunele prea mici pentru a-și îndestula singure aceste trebuințe, se vor putea grupa cu altele într'o „mare comună, dar păstrîndu-și fiecare individualitatea. S'ar putea lărgi în acest scop dispozițiile legilor noastre [5] cu privire la asociarea comunelor pentru lucrări de interes comun". [6]

Tot astfel în privința județelor, pe lîngă o revizuire a întinderii lor, uneori cu totul insuficientă pentru a le asigura mijloace financiare, [7] s'ar putea recurge, pentru interese comune, la asociarea lor. [8] Un sistem eficace de a alimenta bugetele ju-

[1] Cf. discursurile lui Vasile Lascăr, p. 876 (la 1904).

[2] Art. 155 din l. com rur: p. cult și instrucție; p. poșta rurală și telefon; p. serviciul sanitar și veterinar, infirmerie și medicamente; p. pază; p. asigurarea clădirilor comunale.

[3] P. Negulescu, l. c. 290-2.

[4] Cf. discursurile lui V. Lascăr, p. 893-4 (la 1904).

[5] Art. 165 și 172-181 din l. com. rur.

[6] Cf. Comptes rendus du 1-er congrès int-l des sciences adm. Bruxelles 1910, 2-e section. p. 12.

[7] Art. 2, al. II din proectul Negruzzi.

[8] Comptes-rendus. l. c. 19. Cf. N. Ioan, l. c. 516.

la guvern nu mai este rezultatul nici a unei schimbări de opinie publică, nici a greșelilor guvernanților, ci a unei agitațiuni lipsite adesea de temeiu și totdeauna de scrupul". Și încheia, cu o viziune pare-se profetică: „în timpuri furtunoase se va manifesta repede cît de slab este sprijinul ce-l pot da partide fără consistență".

Dar proectul lui Carp, dacă s'ar fi aplicat, mă îndoesc că ar fi fost, cum spera el, școala „de ucenicie în care cetățenii își vor încerca forțele fără să fie victimile neexperienței lor". Proectul lui Carp era o *desconcentrare* în favoarea unor directori regionali numiți de centru în fruntea a șase circumscripții regionale în care se împărțea țara. Ministerele de interne, de finanțe, de instrucție și de lucrări publice renunțau în favoarea acelor directori regionali, la o parte din drepturile lor de hotărîre.

Petre Carp justifica înființarea regiunilor prin considerația că „dacă sfera de acțiune (în care se exercită inițiativa) nu este întinsă, micimea rezultatelor va produce descurajarea și simțul neputinței. Dînd (cîmpului de activitate și ambițiilor locale) o întindere mai mare decît o permite suprafața restrînsă a prefecturilor noastre, am creat posibilitatea unei puternice dezvoltări locale, care încetul cu încetul va constitui o stavilă serioasă atotputerniciei centrale". Era mai degrabă la Carp, oarecare sfială de a spori prea mult puterile prefecților și șefilor de servicii ai administrațiilor județene, și convingerea, întemeiată, că o descentralizare nu este cu putință fără mijloace financiare.

Tot astfel, decurînd, proectul Negruzzi împarte țara în circumscripții mai mari decît județele actuale, și numește în fruntea lor dregători cărora le subordonează diferitele servicii ale administrației publice. Din cetirea art. 1—23 ale proectului, se vede că preocuparea a fost mai ales de a asigura resursele financiare pentru acoperirea cheltuelilor regionale. [1] Dar există și alte mijloace pentru a întîmpina trebuințele județene, sau ale mai multor județe deodată, iar din punct de vedere administrativ, desconcentrarea se poate face și în cadrul mai restrîns al județelor. Cred chiar că „școala de ucenicie" se poate face mai degrabă în acest cerc mai restrîns și că efectele desconcentrării în favoarea județelor vor fi mai repede simțite.

De aceia socotesc că din punctul de vedere administrativ, înființarea de noi circumscripții cuprinzînd mai multe județe, nu se impune. Asemenea circumscripții însă ar putea avea, ca

[1] D. Negruzzi arată că fiindcă Statul a refuzat în 1912 un credit de 300.000 lei pentru sfîrșirea palatului administrativ din Iași, se plătesc chirii anuale de 42.000 lei, adică anuitatea la cel puțin 840.000 lei. Fiindcă nu s'au acordat 1-2 milioane necesare spre a împiedica inundațiile periodice ale Prutului, rămîn necultivate circa 12.000 ha și se produc pagube, în anii de mari inundații, de cel puțin 3 milioane

dețelor și comunelor, ar fi de a aplica, măcar în parte, pe cel introdus în Prusia la 1893. Statul a cedat comunelor întregul produs al impozitului funciar, pe case, și industrial și s'a despăgubit printr'un impozit complimentar pe capitalul global.[1] La noi, d. Negruzzi a propus, pentru provincii, ca toate încasările ce se realizează în hotarele lor, să și intre în bugetele lor, iar din total să se verse ministrului de finanțe partea necesară pentru cheltuelile generale de stat. De asemenea pentru județe, tot produsul cu caracter local al impozitelor să revie județelor și comunelor.[2] Cu alte cuvinte, impozitele să se perceapă de aici înainte în folosul regiunilor de unde provin, și să se dea o parte ca subvenție statului pentru cheltuelile de interes general. Este un sistem logic, tocmai opus celui de azi, în care statul percepe totul, lăsînd o parte, zecimile, județelor și comunelor.

La 1912, d. Mihail Seulescu propunea în Cameră ca în loc să se repartizeze fondul comunal între județe și comune, ceiace provoacă discuții și competiții, statul să cedeze județelor și comunelor o parte din impozitele directe, spre pildă din patente sau licențe.

Fără de modificarea sistemului nostru de impozite, orice încercare de descentralizare rămîne o ficțiune.

IX

Ridicîndu-se la înălțimile unor considerații de filozofie politică, P. P. Carp, în expunerea de motive la proectul său de descentralizare, se exprima astfel: „Prea marea centralizare înăbușește libera desfășurare a inițiativei. puterea centrală devine atît de covîrșitoare încît poporul pierde, încetul cu încetul, deprinderea de a exercita libera sa voință. Caracterele se atrofiază, și nici comoțiuni violente nu mai sînt în stare a reda celor ce au pierdut deprinderea de a se conduce singuri, posibilitatea de a decide de soarta lor... Dacă însă descentralizarea deprinde pe cetățeni a se guverna singuri, a eși de subt tutela atrofiantă a puterii centrale; dacă ea întărește caracterele și mărește acțiunea unui popor, ea mai este și condițiunea sine qua non a dezvoltării regimului constituțional. Partidele și Coroana au un interes egal a se găsi față cu alegători care nu atîrnă de administrație, care dau ei loznica guvernanților, în loc să o primească dela dînșii... Neavînd nici o credință în alegători, (partidele) dau asalt guvernului prin mijloace anarhice și alternanța partidelor

1 Boucard et Jèze, Science des finances, Paris 1902, p. 874. — Negulescu, l. c. 326-9.

2 Art. 21 și 62 din proectul Negruzzi. Cf. discursurile lui Maiorescu, II. 155 (la 1878).

și proectatele consilii de plasă,[1] un rol însemnat de desvoltarea economică, educativă și culturală.[2] Dar aceste considerații es din cadrul articolului de față.

X

Sistemul propus în paginile ce preced este o desconcentrare și totodată un pas înainte în descentralizare, în favoarea județelor. După cîtăva vreme de experiență se va putea păși la descentralizare desăvîrșită județeană prin despărțirea atribuțiilor între reprezentantul intereselor de stat și cei electivi ai intereselor județene. Va urma apoi emanciparea satelor, ceia ce trebue să fie ținta de urmărit.

Ioan C. Filitti

1 Proectul Negruzzi, Iași 1919. Din publicațiile „Frăției Moldovei unite". Cf. N. Ioan. l. c. p. 517.

2 Am spus însă la începutul acestui studiu ce rost poate avea în România mare o organizare provincială.

Cronica literară

„Clerambault" de Romain Rolland

Doi poeţi ajunşi de curînd la celebritate, doi *oameni* în adevăratul înţeles al cuvîntului, stăpînesc şi frămîntă în prezent mai cu deosebire conştiinţele libere din lumea civilizată: *Romain Rolland* şi *Henri Barbusse*. Scrierile lor pătrunse de un larg spirit umanitar şi pacifist au asupra conştiinţei umane convalescente, înfierbîntată încă de marea criză prin care am trecut, efectul unui duş rece, deşteptător. Sărmana conştiinţă omenească! „Floare splendidă eşită din lutul instinctelor seculare!" Furtuna războiului a culcat-o la pămînt, subt bălăriile şi mărăcinii prejudecăţilor şi a minciunilor *convenţionale* printre care crescuse cu atîta anevoinţă. „*Sufletul individual* a fost înghiţit în prăpastia sufletului multitudinar."

In acea prăpastie întunecoasă peste care plutesc umbre fantastice: Justiţie, Drept, Libertate, Patrie... în numele cărora suflete deopotrivă de sincere, deopotrivă de înşelate, combat şi se întreucid cu convingere, cu frenezie, în timp ce deasupra lor „realiştii, oamenii de afaceri, ca nişte păduchi într'o blană călduroasă, foriotesc şi rod: guri lacome, mîni rapace, aţiţînd pe ascuns nebuniile pe care ei le exploatează fără să le împărtăşească..."

In faţa nebuniei sau imbecilităţii universale, aceşti scriitori, spirite libere, neînlănţuite nici de opiniunea publică, nici de pasiunile şi instinctele animalice care zac în fiecare om, se ridică şi strigă: „Omule, trezeşte-te! Priveşte! Eşi din ideile tale, fă-te liber de propria ta gîndire! Invaţă a domina Gigantomachia ta, aceste fantome turbate care se întresfîşie... — Patrie, Drept, Libertate, Mari Zeiţe, noi vă vom descorona mai întăiu de majusculele voastre. *Scoborîţi* din Olimp în staul, şi veniţi fără podoabe, fără arme, *bogate numai de frumuseţea voastră şi numai de dragostea voastră!*"

Glasul lor de pace şi frăţie, dominat de strigătele furioase ale mulţimii înfierbîntate, nu e încă decît slab auzit. Dar purtat din gură în gură, el va creşte încetul cu încetul, până va cuceri toate sufletele care, cuprinse de farmecul lui, vor intona în cor acelaşi cîntec, acelaşi imn al unei nouă vieţi.

Ca un slab ecou al acestui glas, vom profita de spaţiul restrîns pe care ni-l îngădue această cronică pentru a reda publicului cetitor romîn unele din ideile mai frumoase conţinute în ultima carte a lui Romain Rolland: Clerambault. Nu vom face o analiză critică a romanului, ci pur şi simplu un rezumat, ca motiv pentru a broda ici şi colo cîteva din perlele luate din grămadă.

Agenor Clerambault, poet cu faimă, trecut de 50 ani, trăia în vila sa din Paris o viaţă fericită, plină de visări liniştite şi de gînduri generoase, înconjurat de afecţiunea şi admiraţiunea micei sale familii: soţie, fiu şi fiică, cînd în August 1914, un eveniment neaşteptat surveni: războiul. Fire bună şi entuziastă, cam nesigură totuşi, el fu luat de marele curent al mulţimii, de entuziasmul patriotic al naţiunii, şi din vechiul pacifist şi umanitarist ce era înainte, deveni curînd caşi ceilalţi, naţionalist şi războinic. Fiul său, cucerit de acelaşi avînt, se înrolase voluntar şi plecase pe front. Clerambault scria versuri patriotice, poeme care atingeau fibra populară, cîntînd războiul, ura şi sfînta ucidere.

Moartea năprasnică a fiului său îl trezi însă din rătăcirea aceasta a minţii. Clerambault trece atunci, într'o noapte de spaimă şi pocăinţă, printr'o cumplită criză sufletească, cînd—făcînd cu amănunţime examenul conştiinţei sale—o găseşte îmbicsită şi astupată cu o grămadă de idei pe cît de false pe atît de periculoase. „Cu spaimă, dar cu o mînă curajoasă, el începu să smulgă în fâşii sîngerînde, învelişul de prejudecăţi mortale, de pasiuni şi idei străine sufletului său, care-l acoperea în întregime."

Sufletul său desbrăcat astfel de groasa blană care-l înăbuşa, liberat de instinctele şi ideile turmei, rămase gol şi tremurînd...

Pentru a se mai încălzi la flacăra altui suflet şi în speranţa că va găsi un tovarăş în lupta pe care voia să o înceapă, Clerambault face o vizită bătrînului său prieten Perrotin (nume subt care pare că se ascunde Anatole France).

Perrotin, spirit îndrăzneţ dar sceptic şi rece, opune însă durerii umane a lui Clerambault, neumanitatea calmă a gîndirii sale.

„Această criză care te înspăimîntă, spune el, această mare ciocnire, nu e în definitiv nimic mai mult decît un simplu fenomen de sistolă, o contracţiune cosmică, tumultuoasă şi ordonată, analoagă cu încreţiturile coajei terestre, însoţite de tremurături distrugătoare. Omenirea se restrînge. Şi războiul e sismul său. Eri erau în războiu, în fiecare naţiune, provinciile; alaltăeri în fiecare provincie, oraşele. Acum cînd s'au închegat unităţile naţionale, o unitate mai vastă se elaborează. E regretabil, evident, că acest lucru se face prin violenţă. Dar acesta e mijlocul natural. Din amestecul detunător al elementelor care se izbesc, un nou corp chimic va lua naştere. Va fi Occidentul sau Europa? Nu ştiu. Dar desigur, compusul va fi înzestrat cu proprietăţi nouă, mai bogate decît componentele. Şi lucrul nu se va opri aici. Oricît de frumos ar fi războiul la care asistăm... (îţi cer ertare! Frumos în ochii spiritului, pentru care suferinţa nu mai este) altele mai frumoase încă, altele mai mari se pregătesc. Şi bieţii oameni care-şi închipuesc că ei clădesc cu loviturî de tun pacea eternă!... Dar pentru asta, trebue să aşteptăm mai întâiu ca universul întreg să fie trecut prin retortă. Războiul celor două Americi, acela al noului continent şi al continentului galben, apoi acela al învingătorului şi al restului pămîntului... Iată de ce să ne ocupăm încă timp de cîteva veacuri! Şi eu nu am prea bună vedere, nu zăresc totul. Natural, fiecare din aceste ciocniri va avea ca o contralovitură nişte bune războae sociale. Cînd totul se va fi săvîrşit, într'o duzină de veacuri (eu aşi fi înclinat să cred că aceasta se va face totuşi mai repede decît se pare după comparaţia cu tre-

cutul, fiindcă mișcarea se accelerează în cădere), se va ajunge fără îndoială la o sinteză puțin cam săracă: un număr de elemente constitutive, cele mai bune și cele mai rele vor fi distruse în cale, cele dintâiu prea delicate pentru a rezista la intemperii, cele de al doilea prea răufăcătoare și hotărît ireductibile. Vor fi faimoasele State-Unite ale pămîntului; uniunea lor va fi cu atît mai solidă cu cît după cum e probabil, omenirea se va găsi amenințată de un pericol comun; canalele din Marte, uscarea pămîntului, răcirea, pesta misterioasă, pendulul lui Edgar Poë, viziunea morții fatale scoborînd peste genul uman... Ce frumoase lucruri se vor vedea atunci! In aceste spaime supreme, geniul speciei, supraexcitat. De altfel puțină libertate. Multiplicitatea umană pe punctul de a dispare, se va face deja Unitate de voință (Nu se tinde într'acolo chiar depe acum?).

Astfel se va efectua, fără schimbare bruscă, reintegrarea complexului în unul, a Urii în Iubire a vechiului Empedocle."

Perrotin sfătuește pe Clerambault să fie prudent, să nu se opue prea fățiș curentului și ordinii stabilite, căci va fi strivit. „Cînd un ideal îmbătrînește, îi spune el, ca acela al patriei cu forma de societate care depinde strîns de el, se întărîtă ușor și aruncă un foc îndrăcit; cea mai mică atingere la legitimitatea lui îl face feroce; căci îndoiala a intrat deja în el însuși."

La obiecțiunea lui Clerambault asupra rolului pe care ar trebui să-l aibă intelectualii, Perrotin îi răspunde: — „Da, inteligența e așa de mare și așa de înaltă, încît nu poate să se pue în serviciul altor forțe fără să decadă. Trebue să-i dăm totul. De îndată ce ea nu mai e liberă și stăpînă, se înjosește. E Grecul degradat de Roman, stăpînul său și superior lui, obligat de a se face îngrijitorul lui. *Graeculus*. Sofistul. *Laeno*... Cel vulgar înțălege să uzeze de inteligență ca de un servitor bun la orice. Ea se achită cu dibăcia necinstită și vicleană a servilor. Cîteodată e în solda urii, a orgoliului, sau a interesului. Inteligența lingușește pe acești mici monștri, îi îmbracă în idealism, dragoste, credință, libertate, generozitate socială: (cînd un om nu iubește oamenii, el spune că iubește pe Dumnezeu, Patria sau Omenirea). Cîteodată sărmanul stăpîn al inteligenței este el însuși sclav, sclav al Statului. Subt amenințarea pedepsei, mașina socială îl constringe la niște acte care-i repugnă. Binevoitoarea inteligență îl convinge îndată că aceste acte sînt frumoase, glorioase și că el le îndeplinește liber..." — „Ar fi mai puțin pericol pentru un om să fie o brută sinceră decît să îmbrace brutalitatea sa cu un idealism mincinos și bolnăvicios". — „Omul vede în ideile sale pentru care luptă superioritatea sa de om. Și eu văd într'aceasta nebunia sa. Idealismul războinic e o boală care-i este proprie. Efectele sale sînt asemenea alcoolismului. El înteţește răutatea și criminalitatea. Intoxicația sa vatămă creerul. El îl populează cu halucinații sacrificînd pe cei vii..."

Plecînd dela Perrotin și amintindu-și de ultimele sale sfaturi să mai aștepte, să nu o ia înaintea naturii, orice adevăr nu e bine de spus,—cel puțin îndată, etc., Clerambault, a cărui gîndire nu mai era în serviciul său și-l covîrșea, își spune: — „Să aștept să se sature pofta exploatatorilor și neghiobia exploatațiilor? Cum nu înțăleg ei că gîndirea pătrunzătoare a celor mai buni abdică în folosul gîndirii oarbe a celor din topor, merge tocmai în contra planurilor naturii pe care ei pretind că le urmează și împotriva destinului istoric subt care ei consideră ca onoare să se plece? Inseamnă oare că res-

pecți scopurile naturii cînd înăbuși o parte din gîndirea ta și încă pe cea mai înaltă? Concepția aceasta, care tinde să suprime din viață forțele ei cele mai îndrăznețe, pentru a o pleca subt pasiunile mulțimii, tinde să suprime avangarda și să lase grosul armatei fără direcție... Barca se apleacă într'o parte; mă veți împiedeca de a mă da de cealaltă parte pentru a face contra-greutate? Va trebui să ne punem cu toții de partea unde ea se apleacă?

„Ideile înaintate sînt contraponderea voită de natură, la trecutul greu care se îndărătniceşte. Fără ele, barca se cufundă. Cît despre primirea care le va fi făcută, aceasta e o chestiune accesorie. Cine le spune se poate aștepta să fie lapidat. Dar cine gîndindu-le, nu le spune, acela se dezonorează".

Și Clerambault începu să strige adevărul.

Primul său articol fu pentru a se acuza:

„*O morților, ertați-ne!*"

Acest articol purta ca epigraf fraza muzicală prin care David plîngea pe fiul său Avesalon: „*O fili mi, fili mi, fili mi, fili mi*"

„ Aveam un fiu. Il iubeam. L-am ucis. Părinți ai Europei îndoliate, nu pentru mine singur, ci pentru voi vorbesc, milioane de părinți, părinți văduvi de fiii voștri, dușmani sau prietini, toți mînjiți de sîngele lor, cași mine. Voi toți vorbiți, prin glasul unuia din ai voștri, ticălosul meu glas care suferă și se căește.

„Fiul meu a fost ucis, pentru ai voștri, de către ai voștri? (nu știu) cași ai voștri. Ca voi, am acuzat dușmanul, am acuzat războiul. Dar principalul vinovat, îl văd astăzi, îl acuz: sînt eu. Sînt eu; și eu sînteți voi. Sîntem noi. Să vă silesc a auzi ceiace voi știți prea bine, dar nu vroiți să știți!

„Fiul meu avea douăzeci de ani, cînd a căzut subt loviturile războiului. Douăzeci de ani eu l-am alintat, l-am apărat de foame, de frig, de boli, de noaptea minții, de ignoranță, de eroare, de toate pîrdele ascunse în umbra vieții. Dar ce-am făcut ca să-l apăr contra prăpădului care venea?

„Totuși eu nu eram dintre acei care pactizau cu pasiunile naționalismelor geloase. Iubeam oamenii, îmi plăcea să-mi închipui înfrățirea lor viitoare. Pentruce atunci n'am făcut nimic împotriva aceia ce o amenința, împotriva febrei care clocea, împotriva păcii mincinoase, care cu zîmbetul pe buze, se pregătea să omoare?..."

— Dupăce mai departe arată că teama a nu displace publicului, teama de a vedea clar în sine, dorința de a menaja totul, vechile instincte și noua credință, forțe care se întrenimicesc și se anulează mutual, Patrie, Umanitate, Războiu și Pace, teama de sforțare pentru a lua o hotărîre și a face alegerea, lenea și lașitatea, încrederea în bunătatea lucrurilor care or ști, gîndeam noi, să se organizeze prin ele însele, cum toate aceste l-au făcut pe el cași pe alții să se mulțumească a privi și a glorifica, ca niște curtezani ai forței, cursul impecabil al Destinului, Clerambault își continuă astfel articolul:

„In locul nostru, lucrurile,—sau oamenii (alți oameni) au ales. Și am înțăles atunci că ne înșelasem. Dar ne era așa de grozav să recunoaștem aceasta, și ne dezobișnuisem până într'atîta să fim adevărați, că am lucrat cași cum eram de acord cu crima. Drept gaj al învoelei, am dat pe fiii noștri...

„Ah, noi îi iubeam desigur! Mai mult chiar decît viețile noastre... (dacă s'ar fi putut să nu dăm decît viețile noastre...), dar nu

mai mult decît mîndria noastră, care se trudea să ascundă dezordinea noastră morală, golul spiritului și noaptea inimii noastre.

„Aș mai înțelege încă pe acei care cred în vechiul idol, sfădos, invidios, mînjit cu sînge închegat,—Patria barbară! Aceia, jertfindu-i pe ceilalți și pe ai lor, ucid; dar cel puțin nu știu ce fac! Dar acei care nu mai vor să creadă, (și sînt eu! și sîntem noi!) jertfind pe fiul lor îl oferă unei *minciuni*: (a afirma în îndoială înseamnă a minți), ei îl oferă pentru a-și proba lor înșile *minciuna* lor. Și acum cînd iubiții noștri sînt morți pentru *minciuna* noastră, departe de a o mărturisi, noi ne înfundăm până peste ochi, pentru a nu o mai vedea. Și trebue ca după ai noștri și alții, toți ceilalți, să moară pentru *minciuna* noastră!...

„Dar eu, nu mai pot! Mă gîndesc la feciorii încă vii. Îmi face mie vre-un bine, ca să se facă rău altora? Sînt eu barbar din timpul lui Homer, ca să cred că-mi voiu alina durerea pentru fiul meu mort și foamea sa de lumină, răspîndind pe pămîntul care-i devoră, sîngele celorlalți fii? Sîntem mereu tot acolo? — Nu. Fiecare nou omor, ucide pe fiul meu odată mai mult, face să apese pe oasele sale noroiul greu al crimei. Fiul meu era viitorul. Dacă vreau să-l salvez, trebue să salvez viitorul, trebue să cruț părinților care vor veni, durerea în care sînt eu. Săriți! Ajutați-mă! Aruncați această minciună! Pentru voi se dau aceste lupte între State, acest jaf al lumii? De ce avem noi nevoe? Cea dintâiu dintre bucurii, cea dintâiu dintre legi, nu e oare aceia a omului care, asemeni unui arbore, urcă drept și se întinde pe cercul de pămînt care e după măsura sa și prin seva sa liberă și munca sa liniștită vede viața sa *multiplă*, în el și în fiii săi, împlinindu-se cu răbdare? Și cine oare dintre noi, frați ai lumii, e gelos de ceilalți pentru această dreaptă fericire și ar voi să i-o fure? Ce avem noi de făcut cu aceste ambițiuni, cu aceste rivalități, cu aceste pofte, cu aceste boli ale spiritului, cărora blestămătorii le dau numele de patrie? Patria sînteți voi, părinților. Patria e fiii voștri. Toți fiii voștri: să-i scăpăm!“

Articolul de mai sus, scăpat de cenzură, văzu lumina tiparului, dar nu făcu nici un sgomot. „Oamenii sînt cuirasați cu voința de a nu auzi, își spuse Clerambault, sau mai degrabă cu o minunată nevoință de a auzi. La argumentele contrarii, spiritul lor e impermeabil ca o rață în apă. Oamenii în general sînt înzestrați pentru comoditatea lor, cu o facultate prețioasă: ei pot, la comandă, să se facă orbi și surzi, cînd nu le convine de a vedea și de a auzi, sau dacă din nebăgare de seamă, au apucat în trecere un obiect care-i jenează, ei îl lasă să cadă și-l uită îndată“.

Un al doilea articol urmă, prin care Clerambault își ia rămas bun dela vechiul fetiș sîngeros: Patria. Acest articol e intitulat: „*Aceleia pe care am iubit-o*“. Și din el cităm: ...„*Patrie*, cum ne-ai înșelat! Vocea ta ne părea acea a iubirii frățești, tu ne chemai la tine pentru a ne uni: nu mai stați izolați! Toți frați! Fiecăruia tu îi împrumutai forțele altor mii; tu ne făceai să iubim cerul nostru, pămîntul nostru și opera mînilor noastre; și noi ne iubeam toți, iubindu-te... Unde ne-ai condus? Scopul tău, unindu ne, era numai de a ne face mai numeroși, pentru a urî și pentru a ucide?...—„Pentru ce aceste lupte? Pentru libertatea noastră? Tu faci din noi sclavi. Pentru conștiința noastră? Tu o batjocorești. Pentru fericirea noastră? Tu o jefuești. Pentru propășirea noastră? Pămîntul nostru e ruinat...“. — „Patrie vîndută bogaților, traficanților sufletului și a corpului națiunilor. Patrie care ești complicea și tovarășa lor, care acoperi josniciile lor cu gestul tău eroic,—ia seama! Iată ora cînd popoarele scutură vermina lor, zeii lor, stăpînii lor care-i înșeală...“ — „Sînt singur, nu am decît vocea mea, pe care un suflu va să o stingă. Dar înainte de a dispărea, eu strig: „Tu vei cădea! Tirano, tu vei cădea! Omenirea vrea să trăiască. Timpul va veni, cînd omul va sfărma jugul tău de moarte și de minciună. Timpul vine. Timpul e aici.“

Răspunsul iubitei.

„Vorba ta, fiul meu, e piatra pe care un copil o aruncă contra cerului. Ea nu mă atinge. Ea cade asupra ta. Acela pe care tu o batjocorești care uzurpă numele meu, e idolul pe care l ai cioplit tu. Ea e după chipul tău și nu după al meu. Adevărata Patrie e aceia a Tatălui. Ea e comună tuturor. Ea vă îmbrățișează pe toți. Nu e greșeala sa, dacă voi o micșorați după talia voastră. Nenorociți oameni! Voi murdăriți pe toți zeii voștri, nu e nici o idee mare pe care voi să n'o înjosiți. Binele care vi se face, voi îl schimbați în otravă. Lumina care vi se varsă vă slujește să vă ardeți. Eu am venit printre voi să încălzesc singurătatea voastră. Eu am apropiat în turme sufletele voastre tremurînde. Eu am făcut mănunchiu din slăbiciunile voastre împrăștiate. Eu sînt dragostea fraternă, marea comuniune. Și în numele meu, o nebunilor, voi vă distrugeți!...“— „Popoare, sînteți nebune. Voi omorîți patria, crezînd că o apărați. Patria sînteți voi toți. Inamicii voștri sînt frații voștri. Îmbrățișați-vă, milioane de ființe!“.

După acest articol, zidul de tăcere care părea că blochează cuvîntul lui Clerambault, căzu. O avalanșă de ură și de răutate se abătu asupra sa. Prietinii începură să-l atace, cunoscuții să-l evite, familia să-l tiranizeze...

Clerambault era el însuși înspăimîntat de consecințele îndrăznelii sale, dar totuși se simțea împins a merge înainte. „Omul, de voe de nevoe, merge sprijinit pe operele sale și remorcat de ele; ele trăesc în afară de el, ele îi redau vigoarea sa pierdută, îi reamintesc datoria sa, îl conduc și-l comandă.“

Un al treilea articol intitulat „*Apel cătră vii*“, ca o replică indignată la „Apel către morți“ pe care-l croncănea Barrès, conținea aversiunea sa față de orice violență și condamna revoluția cași războiul. Acesta, cași articolele următoare, cu toată masacrarea lor de cătră cenzură, îl arătară pe Clerambault puterii ca pe un om hotărît periculos. Ziarele nu vrură să-i mai primească nici un rînd. „Singur, fără mijloace de a lucra, Clerambault întoarse asupra lui febra gîndirii sale. Nimic nu-l mai reținu depe calea aspruiui adevăr. Nimic nu mai venea să tempereze lumina crudă. El își simțea sufletul ars al acelor *fuorosciti*, care aruncați dintre zidurile asprei cetăți, o privesc din afară, cu ochi fără milă. Nu mai era acum viziunea dureroasă a primei nopți de încercări, ale căror rane sîngerînde îl uneau încă cu grupul său omenesc. Toate legăturile erau rupte. Spiritul său prea lucid, scobora rotindu-se deasupra prăpastiei. Scobora în infern. Încet, din cerc în cerc și singur în tăcere.

— În cele din urmă prietinii începură totuși să se arate. Unii prea timizi, alții prea îndrăzneți și nerăbdători. „Ah! ce greu e să comunici sufletul tău celorlalți oameni! Imposibil poate. Și cine știe?... Natura e mai înțeleaptă decît noi... Poate că aceasta e un bine...

A spune *toată* gîndirea ta! Se poate? Trebue? Ai venit la ea încet, penibil, printr'un şir de încercări: ea e ca formula echilibrului fragil între elementele interioare. Schimbă elementele, proporţiunile lor, natura lor, formula nu mai valorează şi are alte efecte.

„Aruncă gîndirea ta într'altul, deodată, în întregime, ea poate să-l înebunească. Sînt cazuri chiar, cînd dacă celălalt ar înţălege, ar putea fi omorît. Dar natura prevăzătoare şi-a luat precauţiunile sale. Celalt nu te înţălege, nu vrea să te înţăleagă, instinctul său îl apără...“ —„Ce-i de făcut atunci dacă ai mîna plină de adevăruri? Să arunci grăunţele la întîmplare? Dar din grăunţele gîndirii poate să răsară iarbă rea sau otravă!... Haide, nu tremura! Tu nu eşti stăpînul destinului, dar şi tu eşti destinul, tu eşti una din vocile sale. Vorbeşte deci! E legea ta. Spuneţi toată gîndirea, dar spune-o cu bunătate. Fii ca o mamă bună, căreia nu-i este dat să facă din copiii săi oameni, dar care-i învaţă cu răbdare să devină, dacă o voesc. Nu se liberează cineva, contra lui sau fără el; şi chiar dacă ar fi posibil, la ce bun? Dacă oamenii nu se liberează singuri ei înşişi, mîne ei ar cădea din nou sclavi. Dă pildă şi spune: „Uite drumul! Vedeţi, vă puteţi face liberi...“—De aceia Clerambault era contra violenţelor din ori şi ce parte, de sus sau de jos, el nu accepta formula prietenilor săi că „scopul scuză mijloacele“. El credea din contra că mijloacele sînt mai importante pentru adevăratul progres decît scopul... Scopul? E oare cîndva vre-un scop? El era de asemeni contra programelor, absolute deşi îşi dădea sama că trebue să vrei absolutul pentru a putea realul. Gîndirea se poate amuza cu nuanţe pe care acţiunea însă nu le comportă. Clerambault vedea cu groază cum şi prietinii săi revoluţionari, subt influenţa revoluţiunii ruseşti, discută alte violenţe, alţi idoli asasini de opus celor dintăiu, „zei noi de carnagiu, pe care omul şi-i făureşte lui însuşi pentru a încerca să înobileze instinctele sale rău făcătoare!“

—„Ah, Dumnezeule, cum nu simt ei neghiobia furioaselor lor agitaţiuni, în faţa prăpastiei în care se prăvale, cu fiecare om în agonie, întreaga omenire! Cum se trudesc milioane de fiinţe care nu mai au decît un minut de trăit, ca să-l facă infernal, prin atrocele şi ridicolele lor disentimente de idei! Calici care se strivesc pentru un pumn de gologani ce li se aruncă şi care sînt falşi! Cu toţii ei sînt victime, deopotrivă condamnate, şi în loc de a se uni, ei se luptă între ei!... Nenorociţii! Să ne dăm sărutarea păcii. Pe fiecare frunte care trece, eu văd sudoarea agoniei...“

Clerambault găsi răspunsul mult timp căutat: „Trebue să iubim oamenii mai mult decît iluziunea şi mai mult decît adevărul“.

Ajuns în acest punct, cînd dragostea de omenire a lui Clerambault se ridicase pe cele mai înalte culmi, ura oamenilor ajunsese şi ea la maximul ei. Deşi stătuse singur şi nu mai publicase nimic de cîteva luni, niciodată nu fusese mai mult atacat ca acum. De altfel conducătorii şi autorităţile întărîtaţi de lungimea peste măsură a războiului, începură a se răzbuna asupra acelora care nu-l voise. O serie de persecuţiuni începură contra pacifiştilor, sau „defetiştilor“ cum îi numeau ei. Curînd se înscenă şi contra lui Clerambault o acuzaţiune de trădare şi el începu să fie purtat pe la Parchet şi Instrucţie. În cursul acestor plimbări el fu de mai multe ori apostrofat de mulţime şi odată chiar bătut în stradă. Dar Clerambault nu se plîngea. El înţelegea oamenii şi-i erta.

Se putea prevedea că sfîrşitul îi e aproape. Gîndindu-se la viaţa sa „el revedea încercările, sforţările, avînturile, erorile sale. Ce puţin rămînea din viaţa sa! Aproape tot ce construise, distrusese apoi cu mîinile sale; negase cu aceiaşi inimă ceia ce afirmase; nu încetase de a rătăci în pădurea îndoelilor şi a contradicţiilor, strivit, însîngerat, neavînd ca orientare decît stele întrezărite, care apăreau şi dispăreau printre ramuri. Ce înţeles avea această lungă cursă sbuciumată, care se sfărăma în noapte? Unul singur. Pusese liber...

„*Liber*... Ce e deci această Libertate care-l îneca cu beţia sa imperioasă,—Libertate al cărei stăpîn şi pradă se simţea, — *această necesitate de a fi liber?* Nu se înşela, ştia că la fel cu ceilalţi, nu era liber de înlănţuirea eternă; dar consemnul ce primise el era deosebit de al celorlalţi, căci nu toţi îl au la fel.

„Cuvîntul libertate nu exprimă decît una din poruncile— înalte şi clare — ale nevăzutei Suverane care conduce lumile,—Necesitatea. Ea e aceia care iscă revolta Precursorilor şi-i pune în luptă cu trecutul greu, pe care-l tîrăsc mulţimile oarbe. Căci ea e cîmpul de bătae al veşnicului Prezent, unde se luptă veşnic Trecutul şi Viitorul. Şi pe acest cîmp se sfărîmă fără încetare legile vechi, pentru a face loc legilor nouă, care vor fi sfărmate la rîndul lor.

„O, libertate, tu porţi mereu lanţuri, dar ele nu sînt acelea prea strîmte ale trecutului; fiecare din mişcările tale îţi lărgeşte închisoarea Cine ştie? Cine ştie?... Mai tîrziu!... Tot depărtînd zidurile închisorii...“

*

Clerambault fu ucis puţin după aceasta, în stradă, pe cînd se ducea la convocarea judecătorului de instrucţie. Ucigaşul său era un bătrîn de acelaşi vrîstă, tot aşa de convins de ideile sale, care avea caşi el un fiu ucis pe cîmpul de luptă. Astfel sfîrşi „cel mai periculos adversar al societăţii şi al ordinii stabilite, al acestei lumi de violenţe, de minciuni şi de josnice complezenţe — fiindcă fusese omul păcii şi al liberei conştiinţe“. Moartea sa ne reaminteşte pe acela a marelui Jaurès. R. Rolland într'adevăr, spre deosebire de H. Barbusse care e mai „*leninist*“, caşi eroul său, e un „*jauressist*“ adică un socialist pacific şi libertar, care nu aşteaptă emanciparea socială decît dela progresul spiritelor şi din evoluţia instituţiilor. La recentul congres din *Tours* s'a făcut însă dovadă că majoritatea lumii socialiste franceze nu împărtăşeşte această tendinţă moderată, care e mai potrivită cu vechea tradiţie franceză.

N. Negru

Cronica artistică

Patraşcu.—Steriadi.—Băncilă.—Pallady.

27 Martie

Trăim o epocă *revoluţionară*.

Aşa ne spun, cel puţin, *marii proprietari—foştii mari proprietari*—şi bancherii. Şi unii şi alţii resimt direct noutatea vremii, cei dintâiu printr'o pagubă cu care nu erau deprinşi, cei de pe urmă prin cîştiguri neaşteptate.

Nu sînt nici mare proprietar, nici bancher. Paşnic, până şi în închipuire, ca toţi Romînii care se respectă, văd revoluţia cel mult în gazeta care mi-o serveşte în fiecare sară. Dar o văd fără convingere, ca un fapt divers şi mărginit, străin şi depărtat. Şi totuşi revoluţia există. Am simţit-o dintr'odată, brutal, prin lovitura unui fapt:

Pătraşcu şi Steriadi expun la... Ateneu!

Doi artişti serioşi, doi pictori adevăraţi, pictori în înţelesul care se dădea altădată cuvîntului, au fost primiţi să expue la *Ateneu*.

Este ne-mai-auzit...

Ce se face tradiţia, domnilor,—şi care este cataclismul care abate direcţia Ateneului din drumul său obişnuit?

Să fie adevărat, cum se spune, că oarecare norme de selecţie ar putea să determine pe viitor admiterea expozanţilor în acest lăcaş al artei quasi-oficiale?

Dar ce se fac atuncea nechemaţii, caraghioşii şi începătorii, plus invalizii, care găseau un orfelinat sau un azil atît de prielnic la umbra cupolei pierdută în sunete?

Nu se poate. Evident că nu se poate. Sînt din fericire semne destul de serioase că ceiace s'a întîmplat este o scăpare din vedere. Paşnici cetăţeni ai ţării mele, fiţi pe pace: revoluţia nu este nici măcar la Ateneu. Această nobilă instituţie va fi şi pe viitor un aşezămînt de filantropie.

*

Faptul rămîne totuşi: străinul rătăcit la Bucureşti, caşi bucureşteanul rătăcit la Ateneu, au putut vedea una lîngă alta două expoziţii interesante.

Pătraşcu şi Steriadi nu mai sînt astăzi o revelaţie pentru nimeni. Reputaţia dumnealor stabilită, măestria la care au ajuns şi unul şi altul, le-au cucerit demult stima cunoscătorilor. Intre expoziţia trecută şi cea de acum, cronicarul are de notat numai particularitatea care deosebeşte o recoltă bună de alta mai puţin bună, sau dimpotrivă, şi observaţiile pe care i le suggerează preferinţele sale. Şi pentru *Steriadi*, şi pentru Pătraşcu, recolta din urmă a fost dintre cele mai frumoase.

Pătraşcu este un îndîrjit lucrător al culorii. Restul îi este simplu pretext. Ceiace îl interesează în pictură nu este atît preocuparea de a surprinde şi de a nota efectele nesfîrşit de variate ale naturii, în traspuneri realiste sau de fantezie, ori grija de a reţine amănuntele caracteristice, ci mai degrabă putinţa de a scoate din pasta lucioasă şi fluidă, din materia colorată, acele acorduri intense, pline, vibrante, care turbură ca o muzică. Niciunul dintre pictorii noştri nu a acordat acestei materii colorate o atenţie mai exclusivă şi mai continuă, niciunul nu s'a ţinut mai departe de inovaţii şi de mode, niciunul nu s'a împlîntat cu mai multă îndărătnicie în ceiace se cheamă o manieră, pentru a stoarce dintr'însa tot ce poate să dee.

Pătraşcu şi-a creiat astfel o originalitate mărginită, dar indiscutabilă. El s'a imobilizat într'o stare de suflet care-i îngădue să scoată veşnic efecte reînoite din aceiaşi arie. Aria este posomorîtă şi destul de monotonă, dar armonia ei nu este niciodată găunoasă şi rece. Ea se răsuceşte în loc, ca unele cîntece populare, dar răsunetul ei neprefăcut are prestigiul creaţiilor fireşti. Căci meritul cel mare al lui Pătraşcu acesta este: de a nu-şi fi silit niciodată natura. Pictura sa, chiar cea de atelier, a ştiut să se menţie totdeauna în gama proprie. Reeditările sale, destul de numeroase, sînt de aceia mai puţin supărătoare decît ale altora. Ele corespund unei stări sufleteşti, pe care o exprimă fără scînteeri, dar şi fără falşificări.

Ceiace lipseşte mai mult din această pictură este lumina, splendida lumină albă şi străvezie, care acuză contrastele şi valorifică tonurile. Este neînţeles cum vigoarea lui Pătraşcu se exprimă constant în acorduri joase, obosite. Plain-air-urile sale—marine, privelişti pe plajă, etc.—sînt pline de spaţiu, dar întunecoase. Cîteva dintre dînsele, acele mai lisse, au patima pe care Millet a căpătat-o numai după trei sferturi de veac. Un geam vînăt sau fumuriu pare a fi amorţit întotdeauna viziunea artistului. Şi aceasta apare mai cu seamă în expoziţiile personale, pe care nu le variază nici-un efect străin.

N'am notat particularitatea pentru a imputa o scădere lui Pătraşcu. La noi, mai mult decît oriunde, adevăratele temperamente trebuesc primite în întregul lor. Un artist este—am mai spus-o, pe cît îmi aduc aminte—o cutie de rezonanţă. Intr'însa se răsfring, după legile proprii, imboldurile din afară. Pentru Pătraşcu, minunea neîncetată a naturii este un veşnic amurg. Viziune care nu este lipsită nici de grandoare, nici de înţeles.

Ea nu poate fi însă decît parţială. Şi, ca atare, cuprinde ger-

mesii tuturor insuficiențelor lui Pătrașcu. Mărginită de o impresie,
ca nu va putea duce decît la armonii de ansamblu. Sînt aceiea care
se exprimă instinctiv, și pentru care forma simplă și darul culorii
pot fi mijloace indestulătoare. Dar linia mobilă a unui corp, sau
sinuozitățile unei figuri sînt aproape o intenție. Și aici, virtuozitatea
lui Pătrașcu se oprește. Portretele sale sînt, de cele mai multe ori,
închipuiri nebuloase, iar trupurile sale plăsmuiri confuze. Cît accent
au în schimb unele flori, unele naturi moarte, și acele priveliști atît
de personale, care răscumpără cu prisosință toate stîngăciile.

*

In depiin contrast cu Pătrașcu, Steriadi este un delicat. Tot
ce este la cel dintâiu vigoare înnăscută, instinct, obișnuință, este la se-
cundul fineță, intenție, gust. Temperamentul său colorează puternic
pictura lui Pătrașcu, inteligența sa artistică dă o scinteere specială
picturii lui Steriadi.

Această scinteere este făcută din claritate și echilibru. Totul
este limpede în pictura lui Steriadi—linia, culoarea, compoziția—și
totul este echilibrat. Deosebit de sensibil și tot atît de ager, Steriadi
nu se lasă robit de nici-un exclusivism. El nu poartă povara unei
însușiri necontrolate. El nu stă în serviciul darului său de desen sau
de culoare, ci acestea stau în serviciul său. Foarte curios, ca toate
spiritele vioae, Steriadi este solicitat de tot ce este amuzant și pi-
toresc. Dar destul de leneș, ca toți delicații, nu suportă efectele vi-
olente. Celace îl atrage sînt amănuntele obișnuite, care altora le
scapă, și pe care ochiul său le colorează deosebit. O casă veche, o
curte părăsită, o margină de oraș—lucruri de cea mai desăvîrșită
banalitate pentru oricare dintre noi—sînt pentru Steriadi cutia anti-
carului în care dorm curiozitățile de preț. Și Steriadi are dreptate:
ochiul nostru blazat caută emoția estetică în efecte neobișnuite, in-
geniozitatea sa află această emoție în cea dintâiu priveliște, peste
care plutește armonia unui joc de lumină.

Preocuparea armoniilor, iată ce ar putea caracteriza pictura
lui Steriadi. Sînt pictori care văd tablourile lor subt forma unui de-
taliu primordial, în jurul căruia restul vine să alcătuiască fondul.
Pentru Steriadi, subiectul este un pretext; celace îl interesează
este ambianța, atmosfera. Atît de greu perceptibilă, aceasta este
totuși marea realitate. Valorile, armoniile, semnificația, nu sînt decît
printr'însa. Izolate, scoase din cămașa ei diafană, lucrurile devin
abstracte și reci. Ele cîștigă poate o individualitate aparentă—indi-
vidualitatea florilor rupte—dar pierd toate atașele vieții. Aceasta
explică atonia acelei picturi cărora nu li se poate găsi cusur de
compoziție sau de tehnică, și care împietresc totuși în rigiditatea
lor, ca într'un lințoliu. Celace lipsește acestora este acel ceva care
nu se poate defini și care este atmosfera. Este mediul vibrant care
stabilește legătura dintre lucruri. Este învelișul lor sensibil și mobil.
Este aerul în care se mișcă și în care trăesc. Căci înainte de a fi
un tot unitar pentru privitor, orice subiect este dublu pentru pictor:
un pom nu este un pom, ci atmosfera și un pom; o casă nu este
o casă, ci atmosfera și o casă; o floare nu este o floare, ci at-
mosfera și o floare. Atmosfera, acest nelipsit factor comun, este

virtutea, este puterea, este unitatea unui tablou. Miopul care trece
peste dînsa pentru a se lovi cu nasul de suprafața opacă a lucrurilor
se mulțumește cu aparențe inerte. El nu creiază, nu compune, ci
izolează și desface. Opera sa va putea fi inteligentă și abilă, ea nu
va fi niciodată armonioasă și vie în întregul ei, și nu va beneficia
de puterea aceia de înrîurire subtilă și durabilă care este apanagiul
compozițiilor desăvîrșite.

Adevărurile acestea care n'au fost niciodată mai cinstite decît
în epoca marilor clasici, au fost repuse în lumină de pictura în
plin-aer nu ca postulate nouă, ci prin mijloace nouă și într'o aplicare
nouă. Epoca romantică, și cea de intens realism care i-a urmat, au
schimbat în parte și au lărgit cîmpul de reprezentare al picturii.
Expresia și culoarea ea le caută astăzi altundeva decît în palate,
iar spiritul care se pleca în fața madonelor îngenunche astăzi îna-
intea naturii. Dar celace rămîne măreț din pictura de Curte și de
Biserică a clasicilor este tocmai atmosfera. Este tocmai puterea cu
care au creat armonii durabile și complecte. Este tocmai acelace
au lăsat să se stingă post-clasicii, și celace moare atît de penibil
în pictura din ajunul romantismului. O lungă ucenicie a reînviat as-
tăzi, în toate organele, plastica creatore. Tot felul de imbolduri pun
în veșnică frămîntare legile de bază ale oricărei arte. Lipsa noastră
de pietate nu sufere valoare care se recomandă numai prin tradiție.
Inutilitățile dispar. Și în schimb, pe căi cotite și grele, după eroică
luptă, urcăm iarăși spre liniștea adevărurilor cuminți.

Intre aceste adevăruri, atmosfera—sinonim al armoniei și al
unității pe care le prezidă o concepție sintetică—ține întâiul loc. Și
cu deosebită bucurie relevăm de aceia preocuparea ce-i consacră
unul dintre cei mai pricepuți artiști pe care îi avem.

Steriadi se clasează astfel între peisagiștii noștri, nu printr'o
predilecție de culoare—ca Pătrașcu, sau printr o dispoziție de spirit—
ca Ștefan Popescu, ci prin atitudinea sa egală și calmă care-i în-
gădue să fixeze cu o sobrietate care nu este niciodată lipsită de
pitoresc, armonii diverse ca tonalitate, diverse ca semnificație, pe
care le apropie totuși claritatea aceluiași mod de exprimare.

Intre cele două sorginți ale peisagiului romînesc, idilicul Gri-
gorescu—fericit Alecsandri al picturii—și Andreescu, observator re-
alist, cel dintâiu pentru care natura colorată a fost la noi nu motiv
de inspirație ci cîmp de cercetare, Steriadi se leagă desigur de a-
ceasta din urmă. El caută a se apropia astfel de frumosul pictural,
nu prin abandonul unei sentimentalități înduioșate, ci prin asaltul
unei inteligențe curioase. Dorința de a cunoaște a acesteia se com-
plectează, în redare, cu o serie de calități cărora li se zice cu un
singur cuvînt: gust. Steriadi știe să prezinte un subiect, știe să
nuanțeze un efect. Materialul brut al naturii devine în mîna sa ele-
ment artistic. Și de aceia erorile sale nu sînt niciodată strigătoare:
tăcute și modeste, ele știu să treacă nebăgate în samă. Și este enorm.

*

8 Aprilie.

Despre expoziția recentă a d-lui **Băncilă** aș fi vrut să nu
vorbesc. Pentrucă obișnuesc să evit subiectele penibile. Această ex-
poziție am vizitat-o și revizitat-o, respins și totuși atras de mome-

frumoasa deformare a unei talent dela care s'ar fi putut aştepta altăceva.

Spuneam, cu cîteva rînduri mai sus, că erorile lui Steriadi sînt tăcute şi modeste. Erorile d-lui Băncilă sînt nu numai ţanţoşe şi zgomotoase, dar agresive; şi aceasta mă obligă să vorbesc.

Cele ce voiu spune nu se referă întru nimic la însuşirile d-lui Băncilă, pe care le presupun inatacabile, ci numai la pictura sa, şi în special la expoziţia din urmă despre care se poate vorbi cu oarecare libertate.

Dacă nefericirea mi-ar fi mărginit cronica de faţă la acest unic subiect, aşi fi intitulat-o, în felul celor vechi: d. Octav Băncilă, sau brutalitatea în pictură.

Cei care au urmărit manifestările artistice din ultimul timp, la noi şi aiurea, au putut înregistra tot felul de ciudăţenii, din care unele, prin exorbitantele lor anomalii, frizau insanitatea, dar care toate se caracterizau prin hotărîrea violentă de a preface, de a inova. Moderniştii, cubiştii, futuriştii şi ceilalţi, au luat în braţe legile plasticei trudindu-se să le răstoarne, şi au scuturat cel mult praful de pe dînsele. Aceste străduinţi au avut ecoul lor şi la noi—timid şi trecător, dar l-au avut. Au fost unii tineri care au vrut să rupă cu trecutul, să clădească din nou. Îndrăzneala căruntă a d-lui Băncilă nu-l poate clasa printre dînşii.

Căci d. Băncilă nu aduce în pictură o concepţie nouă, un mod deosebit de a pricepe raporturile de reprezentare în linii şi culoare, sau măcar un chip nou de a face. De loc. D. Băncilă vrea să desemneze ca toată lumea, dar desenează prost; vrea să compue după vechile legi ale orînduirii academice, dar compune incoherent şi stîngaciu; vrea să obţie efecte de culoare,—dar neputîndu-se mulţumi să le obţie după reţetele cunoscute, căci ar fi însemnat să treacă nebăgat în seamă, şi-a zis cu energie: să-i dau mai tare!

Şi i-a dat. S'a pus să arunce culoarea, cum aruncă pugiliştii loviturile: una, două, şapte, nouă, cinsprezece—şi subt fălci, şi peste gură, şi la coaste, şi efectul a venit. Dar să ne erte d. Băncilă: o fi asta putere, o fi muncă, o fi cheltuială de culoare (care se poate stabili prin factură), dar pictură, în accepţia care se dă de cîteva sute de ani cuvîntului, nu este.

Singurul lucru care nu se poate tăgădui d-lui Băncilă este temperamentul. Dar temperamentul necultivat şi nestrunit nu poate face un artist. Am arătat altădată în această revistă ce preţioase însuşiri înnăscute are d. Băncilă: ochiul său înregistrează impresiile elementare cu o incomparabilă acuitate, iar talentul său simplu şi trust le redă puternic şi sincer. Dar aceasta până în pragul intenţiilor. Cum vrea să spue ceva, să adaoge ceva dela sine peste impresia brută, d. Băncilă strică. D-sa este, probabil, un sentimental al acelui umanitarism eftin, care colorează viaţa şi natura cu tot felul de intenţii generoase. Viaţa şi natura au generozitatea lor şi nu au ce face cu generozităţile d-lui Băncilă. Iar cultura şi spiritul, care sînt numai ale omului şi care adaogă într'adevăr ceva la datele naturii, acelea sînt cu totul străine d-lui Băncilă.

S'a spus despre d-sa * cu o ironie pe care n'am fi găsit-o nici odată, că este un „primitiv". Expresia este răutăcioasă şi nepotrivită: d. Băncilă este mai degrabă un primar. Căci nu are niciuna din însuşirile primitivilor, dar străluceşte prin toate lipsurile pe care le explică cea dintâiu treaptă a unei evoluţii.

Aceasta se vădeşte pe de-a'ntregul în desenurile d-sale pe care nu le poate salva înşelăciunea culorii. Cine vrea să aibă preţuirea justă a *artistului* Băncilă, să privească aceste desenuri care nu pot sta prin nimic deasupra unor încercări şcolăreşti.

Dacă s'ar mărgini la posibilităţile pe care i le oferă temperamentul său, şi dacă nu s'ar sili să „producă" atît, d. Băncilă ar putea da lucruri interesante.

*

Dela „primitivitatea" d-lui Băncilă, la rafineria decadentă — nu fără intenţie — a lui Pallady, trecerea este cam anevoioasă.

Aceleaşi cuvinte — pictură, desen, culoare, compoziţie — întrebuinţate cu privire la unul şi la celălalt înşeală şi dezorientează.

Prilejuri ca acesta vădesc cît de aproximativ este înţelesul vorbelor şi ce greu este a fixa, cu oricît de puţină pretenţie, pentru cei care n'au văzut ei înşişi, fizionomia atît de trecătoare a unei expoziţii.

Pallady este fără îndoială la antipodul d-lui Băncilă. Acesta din urmă află în pictură ceva cu totul analog jocului cu cioburi colorate, în care se complac unii sălbateci, — cel dintâiu depăşeşte cîteodată, prin intenţii de expresie care se pierd, limitele unei arte care prin firea ei cere riguros controlul simţului comun. Sau, cu alte cuvinte: dacă celace deosebeşte pe d. Băncilă este un exces de impulsivitate naturală, celace caracterizează pe d. Pallady este dimpotrivă un exces de reţinută, de delicateţă, de ingeniozitate.

N'am stăruit în această antiteză decît pentrucă am găsit-o vie în calea mea. Expoziţiile d-lor Băncilă şi Pallady au fost vecine, le-am vizitat una după alta. Mi s'a oferit, dela sine, ideia acestei apropieri, pe care aşi fi găsit-o altfel cu desăvîrşire absurdă. Dar să mă întorc „la chestiune", cum se zice într'un loc unde se vorbeşte totdeauna alături.

Expoziţiile lui Pallady ne vin de obiceiu cu un mic parfum de exotism. Pictura pe care ne-o aduc este o floare preţioasă, desigur, cu totul rară, dar turburătoare şi străină. Ea este rodul unei întregi evoluţii împlinite aiurea, şi care la noi nu se explică prin nimic. Privitorul care ignorează acest lucru va găsi-o de aceia artificială şi stearpă. Faptul nu poate interesa pe Pallady. Expresia picturală nu este pentru dînsul o limbă pe înţelesul tuturor, ci un mod de a se pricepe între oameni civilizaţi. Riscul de a pierde astfel în suprafaţă şi în adîncime, prin depărtarea contactului viu al mulţimii, tot cela-

* De către d. Paul Bujor, în *Ţara Nouă*.

Articolul scris de d. Bujor, cu toată autoritatea pe care i-o dă situaţia sa politică, voia să fie o rectificare a unei notiţe critice pe care o publicasem însumi în acea gazetă.

N'am socotit necesar să relev celace era neuzitat în intervenţia d-lui Bujor. Iar în ce priveşte părerile, în orişice materie, profesez şi respect şi la alţii cea mai deplină libertate. Un singur amănunt voiu reţine din articolul d-lui Bujor: clasificaţia sa: 1) Grigorescu, 2) Băncilă—care-mi aduce aminte de memorabila clasificare a lui Maiorescu — Alecsandri, Bodnărescu, Eminescu... Timpul, marele zurbagiu, a cam deranjat această orînduire. E drept că spre a clasifica poeţii, Maiorescu nu era decît profesor de literatură...

ce cîştigă în subtilitate, nu-i va face decît să surîdă. Arta trebue să fie doară tot mai mult o însuşire excepţională.

Cu aceste intenţii bine lămurite, celace face Pallady este într'adevăr interesant. Ca tonalitate generală, expoziţia recentă se prezintă cu o notă mai sus decît cea din anul trecut. Gris-urile străvezii, atît de dragi pictorului, cu infinitele lor resurse de nuanţe, persistă, dar nu mai sînt întunecate şi aspre, ci tot mai des uşoare şi clare. Ele samănă pretutindeni inponderabila lor ploae de cenuşă — fond evocator pentru tot celace trăeşte atît de puţin — dar printre direle de ploae se străvede o geană de lumină. Aceasta dă ansamblului o înfăţişare mai atrăgătoare, mai caldă. Şi este un cîştig. Ajungem să ne spunem că această firească evoluţie de paletă ar putea aduce după dînsa o evoluţie analoagă în gustul, în preferinţele artistului. S'ar putea spera că încet-încet, aplecarea sa către unele aspecte maladive, cu totul nestabile, ale vieţii să descrie o curbă identică. Am notat şi altădată această emotivitate specială a lui Pallady şi atracţia pe care o exercită asupra sa subiectele morbide. Moartea naturii în fiecare dintre înfăptuirile sale, fie şi cele mai disgraţioase, este desigur un măreţ spectacol. S'ar putea spune totuşi că repetarea oricît de izbutită a aceloraşi pretexte, în acelaşi spirit, duce forţat la manieră. Unele dintre nudurile expuse îmi suggerează această teamă. Însuşirile lor picturale sînt în afară de discuţie; linie, culoare, prezentare, concordă într'o armonie de ansamblu urmărită şi redată conştient. Fără unele neglijenţe în notarea valorilor, fără anumite excentricităţi voite de atitudine, aceste lucruri ar fi perfecte. Deasupra lor pluteşte însă un vag sentiment de neliniştе. Nefirescul şi Frumosul sînt, în artă, duşmani neîmpăcaţi. Şi pentru a varia studiile sale, Pallady recurge *cîteodată la îmbinări nefireşti*. Aşi putea cita mai multe exemple; mă mulţumesc cu unul: acea femee goală, care meditează cu fruntea aplecată asupra unei cărţi, răsturnată într'un fotoliu verde şi acoperită de o cămaşa străvezie care se sfieşte să se coboare prea mult. Totul, afară de carte şi de meditaţie care seamănă a poză, este excelent în acest tablou. Şi la fel cu dînsul sînt multe dintre cele care pornesc din aceiaşi inspiraţie: nepreţuite invenţiuni de tehnică, minunate apropieri de culoare, un dar foarte puţin obişnuit de a face să vorbească linia capricioasă şi mobilă, dar pe deasupra un nu ştiu ce care îşi rîde de toate acestea — ironia unui blazat, ori schima unui maliţios.

Puterea de expresie, darul de a creia forma potrivită, este desigur o mare însuşire. Ea permite intrarea în artă multor ciudăţenii. Pallady este însă un prea ager judecător în materie, spre a nu-şi da socoteală că ciudăţeniile, fie şi cele mai plăcute, se duc odată cu moda, şi că celace rămîne sînt numai realizările armonioase, oricît de îndrăzneţe, dar aşezate pe un fond de umanitate care nu poate să dispară.

Această umanitate, Pallady o primeşte larg în peisagiile sale. Într'însele, ea se îmbină fericit cu toate însuşirile sale de meserie, de culoare, de gust. Vederile de pe Seina, din Paris, colţul din vechea Marsilie, unele naturi moarte, sînt în această privinţă, prin amploarea compoziţiei, prin siguranţa realizării, prin calitatea vibraţiei luminoase, lucrări de o valoare cu totul aparte.

Şi aceasta ne îndrituеşte să sperăm că originalitatea lui Pallady se va lega tot mai puţin de celace trece şi tot mai mult de celace rămîne.

Eugen Crăciun

Cronica teatrală

„Sonata Umbrelor" de A. Dominic

În zilele din urmă, în literatura noastră dramatică s'au ivit nume nouă şi opere originale. Cronicari dramatici şi-au făcut sau îşi vor face datoria şi nimic din celace merită să fie cunoscut nu va rămînea în întuneric. Mi-e dragă şi mie iluziunea teatrului. Cînd treburile şi nevoile mă mai slăbesc, mă duc bucuros să veghez două-trei ore, în templul *Melpomenei*... Dar nu sînt un fervent, adică nu sînt un închinător devotat templului şi nelipsit dela slujbele lui.

Acest cusur se preface uneori în calitate. Este adevărat că văzînd teatrul mai rar nu pot să expulzez dintre mine şi teatru acea impresie de convenţional, de artificial şi de sforărie, care împovărează acest gen literar. Adeseori îmi vin în minte unele pagini ale lui Tolstoi din: *Ce este arta?* şi în deosebi gîndurile lui dela audiţia lui *Siegfried*... „Şi cugetam, fără voe, la un ţăran cuminte, luminat şi vrednic de respect, unul din acei oameni cu adevărat cucernici, cunoscuţi de mine printre ţăranii noştri. Îmi închipuiam grozava nedomirire în care s'ar afla un asemenea om, dacă ar trebui să fie de faţă la privelişteа la care fusesem eu..."

Dar această primitivitate de cuget în faţa artificiilor şi a farmecelor teatrului are şi o parte bună. Rămîi mai stăpîn pe judecata proprie şi nu te rotunjeşti atît de bine — ca de pildă confraţii cronicari de meserie — nevoiţi să se lase rostogoliţi pe albia tuturor spectacolelor, în şuvoiul convenţiei atotputernice.

Am văzut dăunăzi, pe scena Teatrului Naţional, piesa *Sonata Umbrelor*, de A. Dominic, autorul volumului de poezii *Revolte şi Răstigniri*, despre care am vorbit cîndva în această revistă. Ziceam atunci că poetul A. Dominic e un poet muncit de gînduri, o minte deschisă frumuseţilor intelectuale, mai mult decît celor pămînteşti

În noua lui creaţiune, *Sonata Umbrelor*, Dominic merge înainte pe acelaşi drum. *Sonata Umbrelor* este o piesă de idei, cu alte cuvinte, autorul îşi ia sarcina (totdeauna prost plătită) să ne trezească

luarea aminte şi să ne aţiţe judecata cu oarecare probleme disgraţioase — servite după cină, nouă care am venit să digerăm şi să petrecem.

Ivan Nour e un compozitor de geniu, dar şi-a pierdut vederile acum vre-o zece ani, şi lumea lui de armonie şi de lumină superioară se mărgineşte de jur împrejur cu noaptea cea fără sfîrşit. S'a întîlnit cînd era om întreg cu o femee pe care a idolatrat-o, care-a zguduit adînc puterile lui de artist şi care este azi soţia lui şi lumina inimii lui. Au o copilă, pe Anca, acum fată mare. In casa compozitorului trăeşte Mihai, elevul şi secretarul lui Ivan, un muzicant ratat, bun ca să scrie ce-i dictează maestrul, dar încolo un prost păgubitor, căci iubeşte în taină pe Elena şi căşunează toată nenorocirea din piesă. Ivan are un prietin devotat, pe Andrei Rateş, un scriitor, de-o tăetură şi de-o factură sufletească neobişnuite pela noi. E un om serios, plin de gînduri, îndrăgostit de arta cea mare, cald şi întreprinzător prietin ca să ajute pe prietin, dar aspru cu femeile şi protivnic sexului lor, ca un călugăr sau ca un elev al lui Schopenhauer.

In fine, în casa compozitorului mai vine — dar nu pentru el, ci pentru nevasta lui şi pentru copila lui — un om de nimic, o secătură, cu alte cuvinte: un bărbat frumos, gol de orice înţelepciune şi intelectualitate şi pe deasupra îmbogăţit de războiu. Il cheamă Traian Pandrea şi are mii de fraţi şi de veri primari în toată Romînia contemporană întregită.

Ivan Nour, artistul mare, greu ghicit de oamenii din vremea lui, a scris o ultimă alcătuire măiastră *Sonata Umbrelor*, în care, cu focul privighitoarei oarbe, în colivie, cîntă sus, deasupra capetelor noastre, cîntecul iubirii lui pentru Elena... *Avara şi surda celebritate* se pare că începe să ştie cine e Ivan. Andrei Rateş a făcut, pentru aceasta şi face tot ce poate.

Dar e multă vreme de cînd Ivan Nour e orb, e geniu necunoscut şi trăeşte numai pentru arta lui atot absorbitoare. Elena e încă tînără. Increderea în Ivan a pierdut-o. Iar din toată frumuseţea zilelor de altădată cine poate să păstreze mai mult decît mirarea sau regretul!...

Elena cade; şi cade — după o regulă care va consolida despururi filozofia misoginilor — în braţele vulgarului seducător, căptuşit cu muşchi bine hrăniţi şi gol la cap ca o nucă seacă.

Dar cade şi Anca tot în braţele lui Traian Pandrea — ea copila curată, atît de vrednică de gîndurile şi de iubirea unui om adevărat! Şi asta ne întristează şi mai mult.

Mihai, secretarul lui Ivan, din neputincioasă gelozie, îl pune pe compozitor pe urma tainei: Elena îl înşeală cu Pandrea. *Din întîmplare* Anca găseşte corespondenţa maică-si cu Pandrea şi înţelege că acela de care şi-a suspendat lianele ei de visuri şi de iubire e un putregai ruşinos. Ţipetul durerii ei deşteaptă pe Ivan. El vrea să ştie totul. Dar pe cînd Ivan se luptă cu Elena ca să-i smulgă pachetul cu scrisori, voinţa de a mai trăi a fetei atîrnă de un fir de păr: Este măcar Ivan, tatăl ei, artistul de geniu, lîngă care va putea de aci înainte, biata Ancă, să-şi adune zilele, devotamentul şi raţiunea ei de a fi?.. Ratatul pizmaş şi prost care e Mihai tae cu foarfeca acest fir de păr — „Ivan şi tot geniul lui: o simplă legendă!“ — şi Anca îşi curmă zilele, la sfîrşitul actului al doilea.

In creştetul lui Ivan Nour s'au frînt două trăsnete dintr'odată: Elena e, cu totul altceva decît zeiţa din extazul lui muzical, iar Anca s'a sinucis!

Ce prăbuşire, ce dezamăgire, ce deşteptare din visul ţesut atîţia ani şi sfîşiat într'o zi! Ce face un poet cu poemele-i cele mai trăite, atunci cînd icoana cultului său intim cade în ţăndări? Vai! le-ar nimici fără de urmă, dacă n'ar fi apucat mai demult, să le arunce tiparului şi cetitorilor. Ivan Nour poate să nimicească desăvîrşit pe nebunul care a socotit că iubirea femeii este ocara lui Jacob, proptită de cerul artei şi al gloriei. Ivan Nour poate să ucidă pe Ivan Nour şi să arunce în neant, odată cu opera lui muzicală, şi minciuna oribilă a iubirii Elenei şi ridicolul ucigaş al credinţii lui absurde. Şi Ivan Nour aruncă în foc opera lui Ivan Nour, artistul mare şi naiv, care a crezut, copilăreşte, că, prin inima femeii, duce, drept şi fără primejdie, drumul spre ideal şi spre nemuritoarele îndepliniri artistice.

*

Această piesă care s'a reprezentat până acum de vre-o 5—6 ori a fost o curioasă piatră de încercare pentru temeinicia şi bogăţia de resurse a opiniunii noastre critice. Confraţii cronicari s'au împărţit, din capul locului, în două tabere greu de conciliat, fiindcă una susţinea că *Sonata Umbrelor* e o creaţie gîndită şi adîncă iar cealaltă că e o elucubraţie pretenţioasă şi stearpă.

Publicul spectator a avut o atitudine mai interesantă. La premieră, n'a fost prea numeros, dar a primit piesa cu entuziasm crescînd şi cu încredinţarea că asistă la o operă de valoare. La reprezentaţiile următoare, participarea şi căldura, brusc scăzute, au mers tot sporind...

Opiniunile defavorabile, exprimate în ziare, trebuiau să aibă neapărata lor repercusiune. Dar un articol de ziar trece repede... Piesa a oscilat în cîteva seri, şi s'a înfipt apoi, cu fermitate în atenţia şi în convingerea spectatorilor.

Sonata Umbrelor este o piesă îndrăzneaţă, care ne pune în faţa unor probleme grele şi ne cere să ţinem minte şi să medităm o mulţime de aforisme şi de paradoxe. *Sonata Umbrelor* cutează să ne scoată din lumea noastră mediocră şi ne obligă să ne frîngem gîtul privind în sus la un personagiu cu cheresteaua lui Ivan Nour.

Are autorul dreptul să conceapă, în romîneşte, — fie şi la teatru — eroi care „convorbesc cu idealuri“, compozitori de geniu şi intelectuali, aspri şi anahoreţi ca Ivan Nour? Unde a văzut Dominic printre noi, oameni care să înebunească fiindcă li s'a frînt scara idealului, sau scriitori romîni care să aibă crezul misogin al prietinului lui Ivan?

Mi se *pare* că răceala şi defavoarea parţială cu care a fost primită această piesă au izvorît în deosebi de aici. Pe cine vrea să păcălească autorul? Unde l-a văzut pe Ivan Nour şi pe a cui măsură l-a croit pe Andrei Rateş?

Insăşi ideia care stăpîneşte piesa — Eva face încă odată pe Adam să-şi piardă paradisul — e străină de tradiţia şi de experienţa noastră. Artiştii, eroii şi semizeii care se prăbuşesc în calea lor din pricina femeii, or fi pe unde-or fi, dar nu la noi. Aşa ceva găsim în Biblie, cu Samson şi cu Dalila. Aşa ceva li se întîmpla sfinţilor, prin

Tebaida... La noi, slavă Domnului! o femee frumoasă este comoară la casa omului.

Displăcerea şi indispoziţia criticei noastre nu sînt decît instructive. Desigur că *Sonata umbrelor*, odată ce ai luat-o drept ceiace se dă, ridică întrebări şi discuţie. Dar care piesă de idei voeşte altceva? Afirmarea însă că avem de a face cu o lucrare falşă, pretenţioasă şi neizbutită este o erezie. Dacă eroii piesei lui Dominic ar purta nişte nume străine care să ne îndrepteze gîndul spre un mediu rusesc sau polonez, toată dihonia ar înceta şi am fi unanimi să recunoaştem că autorul ni-a dat o lucrare puternică.

Poate că această unanimitate se va realiza cu vremea... Dacă autorul ne dă a doua, a treia piesă—sper că vom ajunge să-l credem pe cuvînt, aşa cum merită să-l credem. Pe lîngă aceasta, la toamnă, piesa va fi jucată pe o scenă străină, într'un mediu occidental. Vom avea un mijloc nou de control asupra valorii ei artistice.

Interpreţii *Sonatei Umbrelor* au intermediat între autor şi noi cu deosebită convingere şi au pus în rolurile lor dar şi farmec. Domnii Notara, Ciprian, Sîrbu, Atanasescu, doamnele Ana Luca Moldoveanu şi Lili Dominic şi-au dat fiecare izbutite silinţe, ca să facă din premiera *Sonatei Umbrelor* o sărbătoare neuitată.

G. Galaction

Bîrladul.

Am auzit despre Bîrlad din adînci vremuri de copilărie. Cînd mă jucam cu fîrtaţii „de-a gîsca furată", cînd sărea mînios „domnul" şi poruncea „armaşului" să pedepsească aspru furtişagul neîngăduit al gîştei, făptaşul se apăra cu îndîrjire, rostind, în dese răstimpuri frînturi dintr'o versificaţie lungă, în care era pomenit Bîrladul şi laolaltă cu el, un popă de-acolo:

> *Astă gîscă frumoasă nu-i furată;*
> *Astă gîscă frumoasă-i cumpărată*
> *Dela popa Vlad*
> *Din tîrg din Bîrlad...*

Ne jucam; ca tîlhari, mîncam bătăi la palme dacă nu ştiam cîntarea gîştii furate; ca domni, porunceam loviturile; ca armaşi, le îndeplineam, ş'apoi în clipe slobode ne gîndeam: ce tîrg vestit putea să fie Bîrladul acela, în care trăia un popă, un mare negustor de gîşte.

După ani de copilărie au venit alte vremuri, şi în amestec de lume felurită, în izbucniri şi mărturisiri de patimi, de multe ori mi s'a'ntîmplat să văd bătrîni şi tineri,—şi bătrîni mai ales,—apăsîndu-şi pieptul în dreptul inimii suspinînd „of—of..." şi pomenind cu duioasă părere de rău pomelnicul cu cele

> Şapte fete din Bîrlad
> Ş'o nevastă cu bărbat...

Ş'atunci, de cîte ori auzeam o cîntare ca aceasta, de-atîtea ori îmi era îngăduit să-mi închipui Bîrladul aşa cum trebuia, cu popa lui, cu cele de şaptezeci şi şapte ori cîte şapte fete frumoase, fără a le mai spori numărul cu-atîtea neveste, cu-atîtea pravili nesocotite... Bîrladul, — un oraş mare, dela Tecuciul meu încolo, în sus, departe, pe larga vale a apei cu acelaşi nume... Uliţi cu negustori vestiţi, case cu ferestri strălucitoare de mulţimea florilor, grădini cu verdeaţă pururi rourată, după frunzişul cărora s'ascund frumoasele gospodine ale boerilor dregători şi încă mai frumoasele odrasle ale acestora, gata oricînd să aducă mărturie proaspătă că Bîrladul este cela ce-a fost şi va fi multă vreme cela ce este...

Căci Bîrladul trebuia să aibă încă boerii săi dregători. Un oraş aşa de bătrîn, întemeiat nu se ştie cînd şi nici de cătră cine,—

Paloda vremurilor lui bădica-Traian, înfricoșatul cuib de vînători care scoborau pe înguste și sprintene corăbii până în pontul Euxin ca să lovească în negustorii Levantului și să se întoarne încărcați cu lucruri scumpe și rare,—scaunul principatului sau al republicei din anii 1134 și mai încoace reședința dumisale vel-vornicului Țării-de-jos,—Bîrladul acesta trebuia să-și aibă încă datinile sale deosebite... Ceva rămășiți de ziduri și castele, săli vaste împodobite cu panoplii și tablouri medievale și o mireznă în felul Nürenbergului, necunoscută micului, tînărului și neînsemnatului meu Tecuciu...

Bîrladul,—până una, alta,—trebue să se știe, este cu mult mai vechiu ca Tecuciul. Dacă pentru veacurile cînd Bîrlădenii făceau piraterii în Marea-Neagră, nu avem dovezi temeinice (pentru celelalte mări, Arhipelagul și Mediterana, nu se știe nici atîta),—dacă povestea cu *Paloda* romană pare să rămie curat poveste,—dacă vestita diplomă din 11 Mai 1134 a lui Ivanco Rotislavovici s'a dovedit a fi pe deplin mincinoasă,—dacă toate acestea au căzut ca niște fulgere din senin, sfărîmînd un blazon hieroglific, Bîrladul se poate lăuda totuși c'o vîrstă respectabilă, pe care, de pildă, nu și-o pot însuși Tecuciul, Galații.

Intr'adevăr se știe sigur că Bîrladul era în a doua jumătate a veacului XIV, că la 1407 era tîrg „de margine", un loc de popas pentru negustori și unul pentru vameșii Moldovii; acestea toate stau scrise într'un privilegiu dat de Vodă Alexandru-cel-Bun. Cînd mai tîrziu urmașii acestuia, Ilie și Ștefan, se ceartă, se împacă, se gîlcevesc din nou și iarăși se întocmesc și-și fac zapise unul la mîna altuia, pomenesc și Bîrladul; din acele scrisori, pe care astăzi le cunoaștem, Tecuciul lipsește cu totul din numărul tîrgurilor, iar pentru falnicii Galați de astăzi se înseamnă de abia locul unor *mori*,—niște „mori la Cuhurlui...",—și atît.

De unde a putut răsări Bîrladul pe șesul deschis al unei ape, în mijlocul unor smîrcuri în care s'au înglodat atîția trecători care au lăsat mărturii după vremuri? Cînd satele își căutau adăposturi împotriva vîntului și cotloane lesne de apărat împotriva Tătarilor și-a Turcilor,—cum s'a întîmplat ca Bîrladul să se așeze acolo unde este astăzi, în calea tuturor însetaților de pradă și de sînge?

Bîrlad,—este un nume de om; va fi fost poate întăiul ureadnic care avea porunci domnești în legătură cu vămuirile, cu popasul, odihna și hrana olăcarilor, cu schimbarea cailor; va fi fost poate întăiul hangiu, lîngă bordeiul căruia s'au oprit pentru o noapte podvodari de toate felurile, care veneau din sus și mergeau spre Brăila Țării-romînești, ori porneau dintr'acolo spre tîrgurile Țării-de-sus. Intăile case ale așezării lui Bîrlad vor fi fost de lut, precum pomenesc vechile hîrtii pentru întăia biserică a Sfîntului Dumitru din veacul XVI și XVII,—lut și lozbe de lemn, alcătuite în grabă, cu osteneli puține și cheltueli mărunte, pentruca pagubele să nu se ridice prea mult cînd veneau nevoile asupra Moldovii, și erau siliți—tîrgoveți și „săraci" de prin sate,—să'njuge boii la unul din proțapuri și să plece în bejenie... Așa va fi fost Bîrladul pe vremea cînd Ștefan-cel-Mare încredința șoltuzului, pîrgarilor și tuturor tîrgoveților hrisovul de miluire; într'o casă ca de pe atunci, lipită cu lut și văruită din proaspăt va fi fost găzduit un Iuga Coriatovici Voevod care în vara lui 1374 întărea de aici un slujbaș pentru Cetatea-albă și mai apoi se înmormînta undeva mai pe-aproape. Petru-Vodă Rareș, cu diecii lui, totdeauna se abătea din Vaslui și din Huși, unde

erau curți domnești și vestite podgorii, pentru a face judecăți și-a scrie minunatele pergamente lucii și moi, de care atîrnau peceți grele de ceară, mari cît pumnul. Ca și „curtea" bîrlădeană va fi fost și „biserica domnească", pomenită înnainte de Vasile Lupu, poate că chiar pe locul unde se află „domneasca" de astăzi, ctitoria bogatului Arbănaș, prefăcută după el de-atîtea ori, tot mai cu greu și tot cu mai multă nepricepere. Celelalte biserici: Sf. Ilie, Sf. Gheorghe, Sf. Voevozi, Sf. Neculai-Tuchilă, Sf. Neculai-Eșanu, Vovidenia, Sf. Aralambie și Mina, Sf. Ion, Sf. Trei-Ierarhi numită și *Trierași* sau *Biserica-flăcăilor*,—sînt toate de construcție nouă, ridicate mai toate de breslele tîrgului, cu puțin ajutor din dijma păcurii și-a oborului, hărăzit de luminații și drept credincioșii domni, precum se și cuvenea într'un oraș domnesc.

Căci Bîrladul s'a socotit cam astfel totdeauna,—și'n zilele de mai tîrziu chiar cînd Principii Moldovii răstălmăciră așezămîntul bătrînului Ștefan și începură să tae din vechiul hotar al tîrgului autonom bucată cu bucată, ca să-și înzestreze neamurile ori să-și mărească veniturile visteriei...

Bîrladul, astăzi? Un Nürnberg?... Vai Doamne!...

Nu știm ce s'a întîmplat cu Bîrladul în iarna cînd mînioasa oaste a Agarenilor a trecut pe-aici și-a mers spre Vasluí, ca să măsoare hleiul din gîrlele Rahovii...

Nu cunoaștem bine omenia cu care sălbatecile valuri ale răsăritului vor fi călcat pămîntul Moldovii înainte de leat 1439, cînd, scrie cronicarul că „iarăși au intrat Tatarii în țara-de-gios de-au *prădat și-au ars Vasluiul și Bîrladul*"; nu știm, apoi, de cîte ori s'a întîmplat la fel, până'n 1711, cînd iată, Gavril Banul, vornicul de Fruntiseni, eșise peste țarini, de-asupra tîrgului, ca să-și caute oamenii și pe popă, și zice așa: „nu i-am aflat,—iară tîrgul Bîrladului era ars peste tot..."

După această cumpănă, de bună samă că Bîrladul s'a înălțat din cenușă: pe obiceiu, s'au bătut pari pentru păreții caselor, s'au lipit cu lut și s'au acoperit cu stuf ori cu scînduri subțiri... Lesne și în grabă... De aceia cînd la 1826 în Octombrie 14, se aprinde o casă, arde întreaga uliță mare laolaltă Vovidenia; și de-aceia însamnă cineva pe o carte,—ca să nu se mire urmașii pentru nevrednicia bătrînilor, că la „1851 Aprilie 17 zile, la șasă ceasuri turcești s'a aprins tîrgul, dela Solomon, feciorul lui Leiba-stolerul, și a ars 23 de zile la multe locuri"...

Sînt șaptezeci de ani de-atunci și Bîrladul nu s'a mai aprins; an cu an, s'au ridicat case, s'au întemeiat ulițî, s'au așezat mahalale: „*Muntenii*" sînt coloniștii celor ce-au venit din Țara-muntenească; „*Podenii*", mai toți, buni Romîni, au strămoși care grăiau odată altă limbă și umblau în port deosebit de-al Moldovenilor; mai toți aveau un nume bisilabic și se chemau: Dediu, Penciu, Dinu, Dima, Nastea, Neacșu... Unul dintr'înșii își aduce aminte de Tîrnova, de-o călătorie pe mare, de-o furtună groaznică și'nsamnă întîmplarea pe poalele de argint ale icoanei Maicii Domnului, pe care o hărăzește unei biserici... „Cotu-negru"—mahala de plugari, prelungește Bîrladul spre miază-noapte; „Raiul", „Morile de vînt",— spre apus...

„Strada Regală" tae tîrgul în lung, trimițînd spre răsărit cele trei ulițî cu dughene: „Cojocarii", „Strîmba" și „Ștefan-cel-Mare". „Paloda" le unește pe tustrele, aproape de malul Bîrladului și le adună'n piața „Sf. Ilie". Biserica se ridică în margini; ea avea odată

chilii, şi Bîrladul avea odată un primar care ţinea să viziteze şi să schimbe mesagii cu colegul din capitala Franţei. Şi într'o noapte a poruncit acest primar pojarnicilor să dărîme chiliile, să curăţe locul şi s'aştearnă caldarîm, ca să se minuneze adouazi norodul pentru lărgirea neaşteptată a pieţii.

Bîrladul are şcoli şi are dascali, dar lumea, pururea nemulţămită, pomeneşte mai ales şcolile şi dascalii care *au fost*. Din toate reşedinţele de ţinuturi, pe vremea cînd numai Iaşul îşi avea *academia* sa, la Bîrlad se afla un „clas de latină" întemeiat prin dărnicia celor doi fraţi holtei, boerii Neculai şi Gheorghe Roşca-Codreanu, ctitori şi şcolii profesionale de fete. *Clasul de latină* a ajuns mai apoi „Liceul Codreanu". In Tecuciul meu, pe vremuri, se vorbea de acest liceu ca de cea mai bună şcoală din Moldova; după el, se pomenea cel dela Piatra; după acesta,—cel din Brăila... Mai în urmă s'au adaos altele, şi astăzi toată lumea ştie că toate liceele sînt bune, şi, la fel...

Dela şcoli, dela dascali—cred eu— Bîrlădenii au rămas cu oarecare patimi: să'ntemeeze tipografii, să-şi facă librării încăpătoare, să citească, să scrie chiar... S'au tipărit gazete culturale, reviste literare, istorice, cărţi de toată mîna...

Vlăhuţă, Ion Adam...

... Bîrladul a dat ţării oameni mari. Dacă Vodă-Cuza s'a născut ori ba în Bîrlad, va dovedi cîndva preasfinţitul arhiereu Iacov Antonovici-Bîrlădeanu; se ştie însă bine că pentru întâiul Domn al Principatelor-unite, Bîrladul era un soiu de reşedinţă în felul său,— un loc de dulci şi lumeşti mîngîeri, *pentr'o zi, pentr'o noapte, pentru cîteva ceasuri, cît trebuia viziteului, ca să-şi schimbe caii...*

Bîrladul a dat ţării oameni mari: miniştri, generali, magistraţi, —şi va mai da, de bună samă... Bîrlădenii, se înţelege, fac politică „mare" şi'n sînul lor se vor găsi în orişicare clipă stegari vajnici pentru toate principiile dezbătute şi aparate în cuprinsul Romîniei...

Pîn'atunci rămîne un oraş al furtunosului trecut şi al amintirilor...

Tudor Pamfile

Scrisori din Paris

Caracteristici etnice.

O prejudecată comună explică marea imigraţie de străini în Franţa, prin renumele mondial de care se bucură încă de multă vreme geniul francez. Imensitatea impestriţată de seminţii, care-şi amestecă într'o barbară simfonie dialectele pe străzile Parisului, ar fi atrasă acolo de lumina orbitoare a civilizaţiei franceze.

Explicaţia poate fi adevărată, dar numai în parte. Pe atîţia muncitori analfabeţi, pe atîţia parveniţi aproape la fel, virgini şi unii şi alţii în ceiace priveşte categoriile intelectuale, ce i-ar atrage? Snobismul? E explicabil pentru cei din urmă. Dar pentru primii?

Adevărul e altul. El e mult mai general, mult mai comprehensiv pentru toate categoriile. Străinii vin în Franţa, pentrucă din toate ţările Franţa e cea mai aproape de patria orişicui. Francezul se apropie mai mult decît oricine de *omul în genere*, abstract, de omul „în sine", de oricînd şi de oriunde; el reprezintă omul mediu, rezumativ al tuturor tendinţilor, al tuturor caracteristicilor. L'homme moyen" al statisticianului Quetelet se pare că a fost inventat inadins ca să-l reprezinte. Deaceia el e mai puţin personal decît Rusul, Englezul ori Evreul. In Germania, în Italia, în Anglia, călătorul rămîne multă vreme „depaysat". Adaptarea e mult mai grea. In Franţa însă, fiecare se recunoaşte în ceva încă dela început. Se poate spune că această ţară e o sucursală a umanităţii, un rezumat logic şi oarecum artificial al întregii categorii omeneşti.

Există, incontestabil, o cultură franceză specifică, poate cea mai strălucitoare dintre toate. Ea nu apare însă într'o lature exagerată, subt un aspect caracteristic, ca un produs necesar al unui mediu social şi cosmic cu totul particular; ea nu se prezintă cu un caracter bizar, incomprehensibil pentru străin, cum e mentalitatea rusă, scandinavă ori mahomedană. Civilizaţia Franţei e mai mult a omenirii întregi decît a ei proprii. Ea constă dintr'un amestec de raţionalism general valabil pentru toţi cu o serie de moravuri lipsite cu totul de particularitate. „L'esprit français" înseamnă o serie de formule impersonale, care transformă claritatea în evidenţă. Ori, în general ceiace este evident nu poate fi prea personal. In Franţa nu poţi fi mirat de nimic. Poţi să admiri, nu poţi să fii surprins.

Se înţelege de minune că francofilii noştri exageraţi au putut spune că fiecare om are două patrii: a lui şi Franţa. Nu acelaşi lucru poate spune călătorul din ţările nordice, Anglia ori Rusia. Acolo

totul e obiect de mirare, de studiu ; acolo totul ți se pare enigmă și bizarerie neînțeleasă. Atîtea obiceiuri, care nu se pot explica prin mentalitatea europeanului mijlociu.

Aceiași armonie medie între toate elementele caracterului, care domină viața interioară a individului, se resfrînge și în afară în raportul dintre clase. Egalitarismul francez e sincer și veritabil. Deosebirea între straturile sociale e minimă. Dela uvrier la funcționarul sus pus, de pildă, sînt puține diferenți izbitoare. Raționamentul unuia poate fi mai strălucit, ori mai bogat formal: în calitatea lui generală e acelaşi. Majoritatea populației o formează proprietarii mici și mijlocii. Nobleța despotică a trebuit să cedeze aici, înaintea altor țări. In schimb tendințele extremiste se înjghebează cu greu. Partidul comunist e mai slab ca număr și mai puțin viguros în luptă ca oriunde. Baza poporului o formează rentierul semidoct și filistin sau răzeşul chiabur și avar, eroul din „la Terre" a lui Zola, ori din nuvelele lui Maupassant. Anecdota lui Mirbeau cu țăranul care favorizează sinuciderea mamei sale, neputincioasă, octogenară, fiindcă mînca prea mult și nu producea nimic, nu e de loc exagerată şi departe de a nu fi reprezentativă pentru sentimentele clasei mijlocii de aici.

Avariția, clasica avariție a Franțuzului e legată tot de acest spirit mijlociu. Cetățeanul acestei țări nu poate pricepe că există o plăcere, de multe ori generoasă, de a cheltui ca să cheltueşti. Vanitatea situațiilor false care va seduce pe un Grec, Spaniol ori Italian nu-l atrage de loc. Nobleța improvizată într'o zi, nevoia de a risipi banii pentru a-ți da iluzia de confort ori de boerie măcar o noapte, i se pare ridicolă.

In locul unei seri grandioase, el *preferă* mai multe zile mediocre dar sigure. Natural că forma politico-socială, adequată unor astfel de moravuri nu poate fi decît o *democrație conservatoare*. In fond nepotul marei revoluții, cetățeanul republicii de azi tremură de plăcere cînd privește defilarea unui falnic regiment de dragoni. Acelaşi mîndru cetățean, îmbuibat de morala kantiană, care prețueşte și respectă în mod egal calitatea de „om" a cuiva, se va închina cu o resemnată venerație în fața unui titlu de conte ori de marchiz. Prudhon, cu eclectismul său conciliant, cu dispoziția sa sintetică, pentru toate contradicțiile, cu revoluționarismul său „petit épicier" e geniul cel mai reprezentativ al acestui popor.

* * *

Forma intelectuală a unei astfel de mentalități nu poate fi decît *raționalismul*. Retorica, logica și stilistica, preocuparea de a exprima clar și frumos, stă în fruntea programelor școlare. La Sorbonna, în Ecole normale superieure pulsul timpului nu e ascultat. Bătrîna „composition française" sau „l'art de bien penser" își menține tronul pe deasupra metodelor experimentale de aiurea. Scolastica e încă la putere. Prin sălile mucegăite ale vechilor academii e nevoe de aer proaspăt.

In literatură, teatrul retoric al lui Corneille și Racine, mai ales al lui Corneille, nu poate îmbătrîni. Cu o induișătoare perseverență, parizianul copil se va regăsi la șaizeci de ani ascultînd aceleaşi trucuri, mișcat de aceleași fraze declamatorii pe care le știe pe dinafară, în fața acelorași clasici care veşnic par că îi spun ceva nou.

Spectacolul lumii exterioare se înfățișează pentru acest popor în categorii strict delimitate, în compartimente clar deosebite unele de altele. Logica și inteligența îi conduc nouăzeci la sută din toate mișcările. Deaceia alături de Evrei, de unii din Germani, Ruşi ori Italieni, Francezii sînt probabil poporul cel mai inteligent din lume. Inţeleg prin inteligență cele patru facultăți speciale, pe care le distinge phychologia subt acest nume generic, adică, iuțeala percepției, direcția gîndirii, cenzura critică și spiritul inventiv. Toate aceste aptitudini la Franțuzi stau în fruntea scării de comparație față de celelalte popoare. Dacă unui Englez trebue să-i repeți de trei ori o explicație, pentruca la urmă să fii tot așa de prost înțeles ca la început, un Franțuz îți depășește întotdeauna gîndirea. Dela primele cuvinte îți complectează el restul frazei. Și nu doar intelectualii. Vorbesc de simplii uvrieri.

Pentru acelaşi motiv, literatura eminamente franceză e cea clasică. Secolul al XVII-lea, „le siècle de la raison", o reprezintă în modul cel mai fidel, căci el e esența indestructibilă a spiritului celui mai național. In alte timpuri, cu aceiași unitate în genealogia morală, un Voltaire, un Rivarol, ori un Chamfort, tot așa de reprezentativi cași înaintașii lor, se vor declara fii intelectuali ai secolului al XVII-lea.

Romantismul e puțin gustat de Franțuzi. Dovada e, că după ce epidemia morală a acelui „mal du siècle" s'a stins, romantismul e puțin citit. Lamartine și Musset zac subt straturi de praf. Doar Victor Hugo se mai recită pe la serbări școlare, la zile naționale odată cu comemorări militare sau la teatrul-muzeu, care se mai cheamă cu un titlu uzurpat și „Comedia franceză". Neo-romantismul subt forma de simbolism e apanajul unor cenacluri minoritare.

Ch. Maurras, diriguitorul conştiinței naționaliste celei mai pure în politică, luptă în literatură pentru neo-clasicism. El găsește că majoritatea erorilor, pe care le-a comis poporul său sînt rezultatul imaginației romantice, facultate cu totul străină de aptitudinile etnice.

Entuziasmul francezilor pentru Voltaire, în care se recunosc ca într'o oglindă e fără limită. Prin claritatea inteligenții sale, prin logica sa tot atît de riguroasă pe cît de îngustă, prin lipsa de umanitate sentimentală, prin disprețul său față de forțele misterioase subconștiente ale sufletului, Voltaire e parcă însăși „ideia-tip" de franțuz. Intrebați în schimb pe oricine ce crede despre J. J. Rousseau. O exclamație de oroare e primul răspuns. In urmă ți se dau desluşiri că sentimentalismul umanitar, sufletul profund omenesc al acestui apostol n'au nimic comun cu mentalitatea lor. Pentru mulți el e pur și simplu un „boche" deghizat. La un curs am auzit o celebritate sorboniană care-l caracteriza nu fără oarecare ironie prin această comprehensivă formulă: „C'est un cheminot protestant." Tot ce se apropie de familia intelectuală a lui Jean Jaques, e privit la fel. Misticismul creator, vitalismul sănătos și plin de optimism al lui Bergson îi lasă reci. Pentru grupul „*Action française*" marele filozof contemporan e un... trădător, fiindcă a îndrăznit să afirme o senzibilitate evreiască alături de cultul splendidei „rațiuni" franceze.

Cum aptitudinea mistică le lipsește cu desăvîrșire, marea noastră soră latină, constitue poate poporul cel mai ireligios și cel mai anticlerical din lume. Catolicismul are mai mult o semnificație socială și una estetică. El e religia care sancționează prin postulatul

erarhiei, al autorității, pretențiunile oricărui regim aristocratic. Nobleța și clerul, sabia și crossa sînt și azi cei mai legați prietini. De
la marchizii ofiliți subt haine de dantelă care mai apără și azi în
politică preeminența bisericii, până la cucoanele caritabile din faubourgul Saint-Germain care arborează peste tot tovărășia unui abate
elegant și pânăla snobii parveniți, care înainte de a călca pragul nobleții se reconciliază cu biserica, cerînd scuze pentru ateismul plebeian de altădată, — toți, dar absolut toți reprezentanții boerimii
împart cu clerul amărăciunea unei duble decadențe. Afară de această
semnificație socială, catolicismul a mai putut creia o arhitectură sau
un ritual fastuos al vieții cotidiane.

Ceiace se numește o civilizație religioasă, o morală și o metafizică cum e aceia a reformei de ex., n'a putut favoriza niciodată.
Viața interioară i-a fost străină. Complicațiile cazurilor de conștiință
le cunoștea doar după norme exterioare.

Deaceia dacă Franța a lăsat atîtea invenții intelectuale ori literare, ca n'a lasat nici una *morală* ori *religioasă*.

Entuziasmul pentru idei poate fi fără margini: probă iacobinismul, probă toate revoluțiile pe care le-a făcut în sec. XIX-lea.
Pentru sentimente însă, el e mult mai slab. Astfel Pascal ori Rousseau vor rămîne genii stranii, zvîrlite de accidente neînțelese în sînul unui popor care-i consideră ca străini. Renan, care de altfel era
un spirit foarte franțuz, a lăsat o vorbă care constitue o enigmă
pentru majoritatea poporului de aici doritor de claritate: „dans ce
monde il n'y a que des à peu près." Mentalitatea logică, raționalistă
refuză să admită aproximația.

Pe altă cale, căpătăm aceleași diagnoze. Dintre toate *artele*
muzica e cea mai aproape de natura subconștientă, intimă, mistică a
sufletului. Ea cuprinde năzuința neînțeleasă a mișcării sufletești. În
ritmul ei, nelimitat nici măcar de melodie, profunziunile tainice scapă
de tirania inteligenții. Doar printr'un elan ezoteric, sufletul comunică cu exteriorul. Și pe această cale inaptitudinea franceză pentru
misticism e evidentă. Veți găsi puține popoare, vorbesc de marea
mulțime, care să fie mai puțin înzestrate muzicalmente.

Nu există menaj burghez în care domnișoara casei să nu ia
lecții de piano ori de canto. Nouăzeci din o sută însă, încep prin a
face disperarea profesorului pentru a sfîrși prin a cînta falș... marsilieza. Pentru Rus și Italian muzica e limbaj. Majoritatea gîndirii lor
se exprimă prin sunete. Neamțul mai puțin dotat în mod natural,
printr'o puternică aplicație reușește să devie bun muzicant. Francezul se va trudi în zadar: în această privință mediocritatea e fatală.
Cîntecul uvrierilor la eșirea din fabrică, a școlarilor din școală, cîntecele țărănești de petrecere sînt de o sărăcie și de o monotonie
exasperantă. Cel mai variat, doar dacă cuprinde trei note combinate
între ele! Bine înțeles e vorba de muzica populară. căci în producția
muzicală cultă intervin și alți factori.

Un popor de logicieni nu poate fi în acelaș timp un popor religios sau muzical.

* * *

Amintirea dominației istorice, conștiința unei vechi civilizații,
imprimă acestui popor un sentiment foarte pronunțat de exclusivism
și grandomanie.

Formula raționalistă: „il y a en France quatre états antifrançaises: les métèques, les juifs, les ouvriers et les protestants", nu o proprietatea unei slabe minorități. Aproape toți o gîndesc, dacă ceva mai puțini o spun. Ideia că tot ce este peste hotare e inferior, că singuri Franțuzii produc cultură în toată lumea, e în capul tutulor mai ales dela războiu încoace.

La cursuri nu se citează decît foarte rar celebritățile străine. Atunci cînd se citează se amintește numaidecît că aceiași idee a fost formulată întâiu de un Franțuz și că străinul n'a făcut decît ori s'o repete ori s'o aplice. Neîncrederea față de literatura străină e proverbială.

Dela Voltaire, care spunea despre Shakspeare că e un „barbar beat", pânăla Lemaitre care susținea că teatrul nordic, Ibsen în special, plagiază pe... Georges Sand (despre care Nietzsche zicea: es ist eine schreibende Kuh", în ediția franceză „Vache a traire au beau style"), lipsa de simpatie pentru literatura străină e aceiași. Azi avem la Paris un teatru afectat special lui Ibsen, care se umple numai cu străini și cel mult cu snobi. Felul cum e masacrat acolo marele scandinav e o impietate. În limbajul curent, pentru a caracteriza o femee absurdă ori imorală se zice: „une dame d'une ibsenité révoltante". Deasemenea editorii care întreprind traduceri străine știu bine ce înseamnă asemenea aventuroase încercări.

În ultimii ani, știința modernă a fost profund zdruncinată de teoria unui evreu neamț, Einstein, care încearcă să pue la îndoială, printr'o teorie numită a relativității, însăși legea gravității.

La Collège de France, la Sorbona, în laboratorii particulare savanții de aici se trudesc să demonstreze că nu știu cînd, nu știu care Francez a fost un precursor al aceleiași teorii, pe care Einstein s'a mulțămit doară s'o aplice.

În toamna trecută, au apărut aproape simultan în librărie trei capo d'opere ale romanului contemporan: „Frau Mari Grubbe", a Danezului Iacobsen, „La Grande Faim" (Das Grosse Sehnen) a Norvegianului I. Brojer și „Sous les yeux d'occident" a Englezului Joseph Conrad. Prima e analiza delicată a existenții unei femei desorientate: o poezie delicată se aliază la pagini de cel mai crud realism; a doua, care a cunoscut până și în America mii de ediții, a fost apreciată acolo ca „evanghelia morală a timpului"; a treia e poate cea mai bună pictură a caracterului rus din toată beletristica contemporană.

După cum se vede nu e vorba de producții banale.

Am urmărit înadins toată publicistica franceză ca să întîlnesc o recenzie ori o apreciere. Afară de cîteva rînduri de o revoltătoare neînțelegere în „le Temps" (Paul Souday) nicăeri nimic. Mentalitatea nordică trece drept nebuloasă. Pornirile de pasiune puternică le par ridicole și neverosimile. Crescuți pe malul senin al Mediteranei, Franțuzii nu pot avea categoria infinitului. Pe pragul cunoștinții ei somează fenomenele ca să-și prezinte frontierele drept carte de identitate.

Pentru *nehotărît* n'au loc de cetățenie.

Din bogata literatură modernă germană: Thomas Mann, Arthur Schnitzler, Richard Dehmel, Rainer Maria Rilke, Stephan George, Wede Kind, nimic nu există tradus. Mai mult, din manualele clasice de școală, cel puțin în domeniile unde Nemții sînt neîntrecuți, ca e-

economia politică, psichologia etc. nu veți găsi nimic. Și totuși grandomania acestui popor n'are nimic egoist în ea. Din sinul său a radiat ca un dar trimes continentului, exemplul libertăților constituționale, respectul umanității, scinteia spiritului și a bunului gust. Secoli întregi omenirea întreagă *a luat* veșnic fără *să dea* nimic Franței.

Azi orgoliul ei seamănă cu al boerului ruinat care preferă să nu mănince, decît să nu dea un bun bacșiș. Franța nu se poate resemna la rîndul ei la rolul de școlăriță ascultătoare. Ea crede că nu mai are ce învăța de peste hotare. Tot ce a fost de spus, a fost săcătuit de geniile ei naționale, pe a cărui trecut își menține întreaga viață de azi. Cum se exprimă ei însuși: „elle se raconte".

Și tocmai în această neputință de asimilare, de utilizare a produsului străin, în acest dispreț osificat care nu mai vrea să primească nimic din afară, în tragedia aceasta mută, stă nobilul suicid al poporului francez.

Impietrit în gestul generos al sămănătorului, ei nu vrea să-și umilească mîndria în platitudinea imitației. Cavalerește, resemnat și eroic își pregătește singur asfixia prin care vrea să moară.

Mihai D. Ralea.

Recenzii

C. Stere, *In literatură.* Edit. „Viața Romînească", 1921, Iași, Prețul 12 lei.

Intre oamenii noștri politici, d. Stere e desigur o figură aparte. Trecutul său revoluționar, cultura lui vastă, spiritul său filozofic, tăria convingerilor, intransigența și acel fanatism logic atît de reproșat de adversari, dau un relief deosebit acestei personalități, a cărei acțiune în ultimele două decenii a avut darul ca nu odată, să provoace discuții aprinse și să răscolească pasiuni violente.

In orele de răgaz ale vieții sale agitate, închinate studiului și acțiunii, d. Stere a făcut excursii și în domeniul literaturii. Afară de „Notele de călătorie din Ardeal" și „In voia valurilor", dramatice amintiri din Siberia, însuflețite de acea religie a suferinții pe care o intîlnim la romancierii ruși. d-sa a scris, subt pseudonimul Șărcăleanu, mai multe încercări critice, unele în „Evenimentul literar", acum douăzeci și opt de ani, altele în revista noastră. Cîteva din ele au fost reunite în acest volum, care cuprinde afară, de pagini despre Coșbuc și despre Pallissot, două studii lungi asupra lui Constantin Golescu și a lui Goga și trei consacrate lui Ibsen, Tolstoi și Oscar Wilde.

Cetitor pasional și cunoscător a mai multor literaturi străine, cum e cea engleză și rusă, d. Stere posedă un gust literar dezvoltat și farmecul estetic al unei opere nu-l poate lăsa insensibil. Studiul asupra lui Tolstoi și paginile în care analizează tehnica lui literară. ne-o dovedesc în deajuns. Dar pentru d-sa, arta nu poate fi considerată ca un simplu joc al imaginației și al simțurilor, cum fac acei esteți pe care substratul sufletesc și etic al unei opere nu-i interesează. Fără a merge până la tezism, d. Stere e din acei care văd în artă un puternic mijloc de suggestie, care poate fi întrebuințat pentru bine sau pentru rău, din acei care cred că un scriitor îndeplinește chiar fără voia lui un rol social, că el are o sarcină, „une charge d'âmes". Deaceia, în opera unui romancier, a unui dramaturg, sau a unui poet, celace pe d. Stere îl interesează în primul rînd e omul, și acest om nu atît din punct de vedere psihologic ca pe d. Ibrăileanu, în pătrunzătoarele și subtilele lui analize, cît din punct de vedere filozofic, acel al concepției asupra vieții pe care o are scriitorul și a crezului său social. Senzul profund, semnificația etică și socială a unei opere, iată celace d. Stere încearcă și reușește să redea în aceste studii, în care apare ca un gînditor și ca un om de luptă care înțelege și apreciază aproape în totdeauna lucrurile în raport cu idealul său.

Naţionalistul şi democratul militant, luptătorul social şi politic e cu deosebire vizibil, în studiul plin de un tineresc şi înflăcărat entuziasm asupra lui Goga, studiu al cărui ton patetic, cînd ne gîndim la activitatea ulterioară a poetului, ne poate surprinde azi. Socotind însă împrejurările în care aceste pagini au fost scrise, (la 1906, în Chişinău, în provincia asuprită de jugul străin, în frigurile revoluţiei ce permiteau speranţa), nota lor sentimentală îşi găseşte uşor explicaţia.

In studiile asupra lui Ibsen şi a lui Tolstoi, din care cel din urmă ar face onoare oricării literaturi europene, apare mai ales gînditorul. D. Stere admiră pe Ibsen, dar are rezerve în ceiace priveşte individualismul său: „Dacă în numele individualităţii şi a demnităţii omeneşti, e legitimă critica cea mai vehementă a temeliilor societăţii", individualitatea emancipată de jugul prejudecăţilor şi al minciunilor convenţionale, trebue să-şi supună acţiunea unor norme conştient acceptate, în virtutea solidarităţii omeneşti superioare. Altfel nu putem ajunge decît la un groaznic anarhism, la peirea societăţii şi la ruina individualităţii în acelaşi timp." Şi d. Stere nu îşi ascunde simpatia sa pentru Björnson, poetul ţărănist şi democrat, care e desigur mai puţin genial, dar are un suflet mai echilibrat şi o concepţie mai sănătoasă a vieţii.

Opera lui Tolstoi e analizată în chip superior şi rostul adînc al propagandei acestui înfricoşător prooroc biblic, degajat cu o rară pătrundere. Nu mă pot opri de a nu face această lungă, dar atît de caracteristică şi semnificativă citaţie: „Nimeni nu aude chemările lui patetice la „viaţa aşezată pe pămînt", nu-şi însuşeşte „regula de nempotrivire", nu-l urmează pe calea ispăşirii prin abstinenţă, nu primeşte formula lui de reformă agrară, nici celelalte îndrumări variate spre rezolvirea crizei actuale. Dar groaznicele-i asalturi împotriva tuturor „autorităţilor, obiceiurilor, tradiţiilor, legilor", *toată critica-i destructivă serveşte numai operei revoluţionare şi glasul său profetic pătrunde în sfere, face să se cutremure în mustrarea de cuget inimele, inaccesibile propagandei revoluţionare obişnuite şi... impune revoluţia, ca o cerinţă, ca un imperativ categoric al raţiunii şi al conştiinţei morale.....* Aşa dar, cu toată lupta-i nepregetată de lungi decenii, împotriva revoluţiei, Tolstoi, desigur, contribue şi el, şi în măsură uriaşă, la îngrămădirea acelor forţe destructive, a căror explozie ameninţă să dărîme în curînd vechiul edificiu al Sfintei Rusii, pravoslavnice, ţariste şi feodale. Dar, tot aşa desigur, zbuciumata lui căutare a cărărilor nouă nu găseşte răsunet, şi din tot sistemul său creştin şi rural, nici o pietricică nu e menită să servească la reclădirea din dărămături a Rusiei de mîine....."

Studiul final, asupra lui Oscar Wilde, e scris c'o deosebită căldură. Cetindu-l, simţi că subiectul a pasionat pe autor şi figura seducătoare a acestui Petroniu contemporan, cavaler al artei pure şi apostol al trîndăviei elegante, din care încercările grozave ale vieţii reuşesc să facă un alt om, e redată în trăsături viguroase. Opera poetului englez e apreciată c'o senină obiectivitate. „Cel ce a început aşa cum a început Oscar Wilde, şi a *sfîrşit* cum a *sfîrşit* el, desigur nu se află în condiţii prielnice pentru a ne da o concepţie sănătoasă şi justă asupra vieţii şi asupra manifestării ei în artă şi chiar cînd e prins în chingile de fier ale durerii şi ale înjosirii, e firesc să auzim la el note false.....

Dar strigătul lui de amară căinţă, în „De Profundis" şi protestul lui sîngeros în „The Ballad of Reading Gaol", — îi dau dreptul la recunoştinţa noastră şi numele lui va rămînea în galeria marilor poeţi, şi marilor victime ale vieţii...,"

Scrise cu îngrijire şi într'un stil care vibrează ades de emoţie concentrată, pline de idei care deschid cetitorului o largă perspectivă, străbătute de un înalt suflu etic, excursiile literare ale d-lui Stere sînt menite a avea asupra tineretului nostru intelectual şi asupra celor „ce nu pot trăi fără zbucium şi veşnica căutare a lui Lessing" o binefăcătoare şi tonică influenţă.

OCTAV BOTEZ

* * *

D. D. Patraşcanu, *Domnu' Nae*. Edit. Steinberg, 1921, Bucureşti, Preţul 14 lei.

Subtitlul acestei cărţi este: „Scene din vremea ocupaţiei". Aşa dar este vorba de un nou document literar asupra vastului cataclism omenesc, în care s'au scufundat vre-o zece milioane din specia noastră şi care ne-a izbit de aproape şi pe noi Romînii. Multă vreme de aci înainte, documentele asupra acestui eveniment vor clădi teancuri şi biblioteci şi cugetul omenesc înfiorat nu se va linişti până cînd nu va ajunge să înţeleagă — de ce nenorocirea aceasta a trebuit să fie... Istoricii, sociologii, economiştii şi alţi cercetători ai rostului şi ai fenomenelor vieţii omeneşti se vor trudi o sută sau două sute de ani, de aci înainte, ca să ne lămurească pentruce biata omenire a trebuit să verse putineiul cu lapte, tocmai cînd îl umpluse mai bine...

Şi, într'o zi depărtată, strănepoţii noştri vor desluşi, subt larga şi însîngerata scenă a măcelului din anii 1914 – 1918, 1919, 1920... întocmai ca subt scena unui teatru de păpuşi, sforăria fatală care ne-a făcut să dănţuim în bălţile de sînge aşa precum am dănţuit. Strănepoţii noştri, străbătînd cîmpiile încă însemnate cu cicatricele fostelor tranşee, se vor gîndi la noi, miloşi şi compătimitori: „Sărmanii! ei nu-şi dădeau sama că au murit pentru cu totul altceva decît credeau ei că mor! Ce credeau ei că fac şi ce-a eşit!"

Bănuia, putea să prevadă Alexandru Macedon ce va eşi din cuceririle lui? Intrezărea măcar Aristotel ce urmări era să aibă revărsarea elinismului asupra popoarelor Asiei? Cine ştie ce forme nouă de viaţă socială, cine ştie ce alcătuiri neaşteptate vor creşte şi vor prospera într'o zi, pe mormintele celor ce-au murit eroi, luptîndu-se să izbîndească altceva decît ce era dat să iasă.

O, noi, contimporani, de-apururi miopi şi pătimaşi, continuăm să fremătăm de simţirile şi de convingerile cu care ne-a apucat cataclismul. Nu putem să credem aşa uşor că toţi laolaltă am fost deopotrivă de picliţi şi că în rolurile noastre felurite şi uneori protivnice n'am făcut decît să ne zbuciumăm la capătul sforii, legate de piciorul fiecăruia dintre noi.

Fireşte, înţelepciunea aceasta începe să ne coprindă totdeauna adouazi după eveniment, adică după ce am alergat, am răcnit, am blestemat şi-am anatematizat. Trebue să adăogăm însă că şi atita e prea mult, întrucît bănuiala tristei şi universalei păcăleli e un fel de rază ultra violetă, pe care prea puţini ochi intelectuali pot s'o perceapă şi s'o reţie.

Dintre toţi spectatorii vieţii omeneşti şi dintre toţi culegătorii de documente asupra ei, cei mai norocoşi şi mai cîştigaţi sînt cei din neamul lui Juvenal, Molière, Caragiale ş. c. a., adică scriitorii care scot rîs din plînsul nostru şi comedie din nenorocirile noastre. D. D. Patraşcanu face parte din această fericită familie.

Sînt rari scriitorii dăruiţi cu această preţioasă însuşire a rîsului care ne cenzurează şi deşteaptă în noi bunul simţ. In vraful literaturilor de pretutindeni vei găsi belşug de scriitori posomoriţi, trişti, îngînduraţi... vei găsi numai cîţiva care să ştie să scoată din bolovanii şi din nisipul vieţii omeneşti acea licură de aur menită să ne înveselească şi prin rîs să ne împace cu soarta şi cu oamenii.

Un scriitor din această categorie excepţională are dreptate totdeauna. Scriitorii care discută sau pledează sau se jelesc şi umplu lumea cu vaetele lor, pot să aibă sau nu dreptate... Cine are puterea rară să ne facă să rîdem nu se înşală niciodată.

Amicul Patraşcanu redeschide amintirii noastre cartea tristă a celor din urmă ani, prin care am trecut, dar nu spre mai multă întristare, ci spre mîngîierea şi despăgubirea noastră.

E adevărat că autorul ni se arată pe ici pe colea cu zana ruptă. Dar cine poate să-l învinovățească! Humorul lui de-ar fi fost puternic ca armura lui Achile, și tot ar fi plesnit cîteodată, în luptă cu ce ni-a fost dat să vedem și să trăim, pe vremea restriștelor naționale.

Totuși, sentimentele cetățeanului chinuit de durerile țării lui și exprimate nud, ca la d-ta și ca la mine, ne întîmpină numai în „Prolog". Incolo, Patrașcanu ajunge iar stăpîn pe mijloacele lui și pe darul lui firesc. *Domnu' Nae, Popa Trăsnea, Five-o'clock, Frica lui Gogu Tasică*... ne desfătează astăzi cu atît mai mult cu cît odinioară împrejurările descrise și oamenii pilduiți în ele ni-au strîns inima sau ne-au amărît mai mult. *Gambetta travestit, Jalnica tragodie a Căpitanului Pontbriant* sînt niște ținte admirabil înfipte în lumina ironiei lui Patrașcanu și izbite fără greș - ca la tir cu fiecare frază, cu fiecare glonț, din prodigioasa cartușieră a prietinului meu.

Patrașcanu „și-a ales partea cea bună care nu se va lua dela el..." Darul lui fericit ne împacă și ne ajută să ridicăm mai sus gîndurile noastre. Este de-o mie de ori mai bine să rîzi și să faci și pe alții să rîză, în fața vieții covîrșitoare, în fața oamenilor incorigibili și în fața evenimentelor uriașe pe care nici nu le-am chemat, nici nu putem să le explicăm... De-o mie de ori mai bine, decît să plîngem ori să facem pe alții să plîngă!

Alături de *Amintiri și Schițe*, de *Timoteiu Muceenicul* și de *Candidat fără noroc*, Patrașcanu așează astăzi pe simpaticul *Domnu' Nae*, personaj de aci înainte cu notorietate durabilă, ca unul care a dus pe umeri povara ocupației străine, a ținut aprinsă, în taină, candela încrederii naționale și a proorocit, cu uimitoare siguranță, că roata sorților ne va scoate iarăși de-asupra.

In teancul documentelor romînești asupra dramei noastre din anii 1914—1919... documentele ca *Domnu' Nae* vor fi cele mai interesante. Nu ne vor obosi niciodată. Pentrucă adevărul, logica, elocința.... și sănătatea trăesc, toate, în rîsul a toate ertător.

G. GALACTION

* * *

Paul Adam, *Le lion d'Arras*, Flammarion Editeur. Pasiunea lui Paul Adam pentru întîmplările istorice adaugă ciclului „Le temps et la vie", în ultimul roman apărut, un episod din frămîntările antemergătoare revoluției franceze dela 1789 și preludiul acelei lupte hotărîtoare pentru soarta principiilor de libertate, egalitate și fraternitate, care l-a făcut pe Goethe să exclame adouazi după Valmy: „o lume veche a pierit, o alta nouă se naște".

In cadrul orașului Arras, unde se născuseră Maximilian Robespierre, Fouché și Carnot, el analizează starea de spirit a tuturor claselor sociale, ale acestui colț de provincie, frămîntate de ideile sociale și politice și de noile descoperiri științifice. Scrierile lui J. J. Rousseau, Montesquieu și alții, memoriile științifice ale lui Lavoisier, Carnot, Franklin, erau continuu subiect de discuție al celor culți, Răsboiul de liberare al Americei, unde Franța luase parte activă prin marchizul de La Fayette și unul din eroii povestirii Juste-Emile Héricourt, precum suflarea de libertate, egalitate și dreptate ce venea de peste ocean, prin povestirile celor întorși, înflăcărau poporul de jos. Teoriile nouă în fortificație și tactică ocupau pe ofițeri, între care și pe viitorul general al revoluției Carnot.

Ziarele revoluționare erau cetite cu aviditate, articolele violente învățate pe de rost și recitate altora, pasionații teoreticiani ai îndreptării sociale, incoruptibilul Robespierre, violentul Danton, Roland, Marat, Fouché, erau idolatrizați. — Revoluția se anunța totuși destul de pașnică, dar trecerea celor 20000 de nobili în străinătate pentru a aduce armate străine, trădările și primele eșecuri, exasperară poporul. Revoluția amenințată se confunda în mintea lui cu însăși patria, și furtuna de patriotism arzător dezlănțui furia întregei Franțe.

Revoluția avea în frunte pătimași teoreticiani ai republicei, avea pe partea ei întregul „tiers état" și mare parte din armată, care nu mai era formată din nobili, avea de partea ei știința, care-i dădu pentru întâia oară putința de a recunoaște dela distanță pozițiile și intențiile dușmanului, cu ajutorul balonului. Marea bătălie dela Valmy, a fost cîștigată grație balonului captiv ridicat de Juste Emile Héricourt deasupra cîmpului de bătae, purtînd emblema leului dela Arras, marca orașului și a provinciei Artois.

Romanul nu are un subiect propriu zis epic. E mai mult filmul frămîntărilor premergătoare revoluției și a stării de spirit înaintea Teroarei. E un tablou într'un reușit colorit istoric al unei mulțimi înflăcărate, naive și ușor încrezătoare, purtată dela o hotărîre la alta, dela simpatie la ură, dela idolatrizare la moarte, după cum i se sugerează de alții, dar împinsă înainte de o credință fanatică în dreptatea ce-o are.

O. ALEXIU

* * *

Joseph Rivière, *Gérard de Lacaze-Duthiers*, biographie critique, edit. Stavrinos, Le Caire, 1920.

Ni se revelează prodigioasa activitate a unui scriitor care, de 25 de ani, își clădește opera lui critică și estetică după principii personale și care e totodată unul din precursorii „vieții estetice" a omenirii viitoare.

Numai titlurile cîtorva cărți ale lui Lacaze-Duthiers ne-ar indica preocupările lui de luminător și creator al frumuseții în artă și în viață:

„*Idealul omenesc al artei*", încercare de estetică liberfară; „*Descoperirea Vieții*" considerată ca cea mai frumoasă carte ce s'a scris dela Ruskin încoace, despre filozofia artei. Ideia centrală este: „Arta e descoperirea vieții". Aceasta poate fi un răspuns tinerimii neliniștite, ce-și caută o nouă credință: — idealul estetic, generator al operei de artă, care nu e nici copia, nici deformația vieții, ci transpoziția ei prin sinteză: omul „descoperă" viața recreînd-o prin opera de artă. Estetica este „știința vieții"... Iar critica este „sentimentul artei" — arta care judecă arta. Critica să fie creatoare, să „descopere estetica vieții".

In altă lucrare, „*Unitatea Artei*", Lacaze-Duthiers pune definitiv problema artei în viață, studiind tehnica artelor, școlile artistice, etc.

Fondul artei e iubirea. „Arta și iubirea se confundă, — iar critica e viața înțeleasă și simțită". Frumusețea e în sinteza vie dintre logica gîndirii și emoțiunea inimii. Arta e adevărata rugăciune a omului modern; ea nu poate fi utilitară, ci utilă.

In „*Cultul Idealului* sau Artistocrația", autorul pune arta în raport cu societatea. Pentru el democrația nu-i nici mai bună nici mai frumoasă decît aristocrația. El desparte societatea în două tabere ce se luptă între ele fără milă: 1° *Artistocrația*, alcătuită din indivizi liberi, sinceri, deslegați de tradiții și care n'au alt scop decît să se înfrumusețeze în contact direct cu viața, reacționînd în contra mediului prin „acțiuni de artă". Ei alcătuesc aristocrația gîndirii, „partidul frumuseții", opus 2° *Mediocrației* care cuprinde pe toți arîviștii, pseudo-artiștii, pseudo-anarhiștii, falșii gînditori, politicianii, moraliștii, sociologii — toate „brutele" fixate într'un mediu, parazitare și

utilitare. Acesta e „partidul urâțeniei"... împotriva căruia autorul mai scrie „*Libertatea Gîndirii*" (950 pg.) care e o enciclopedie cuprinzînd 300 capitole în care sînt cercetate școlile filozofice, sociologice, literare și artistice. In alte cărți el constată triumful brutei care are azi toate onorurile; împotriva barbariei organizate, el opune idealul estetic al vieții, și profetizează (1913) că „Patriotismul de afaceri ne amenință cu un războiu universal".

Pentru Lacaze-Duthiers, arta pură e de neconceput, căci arta, fiind o funcțiune a vieții, își are rădăcinile în umanitate. Dar arta nu e nici socială, ci a-socială, a-morală, a-politică; ea nu suferă nici-un compromis nici cu poporul, nici cu altă clasă a societății. Arta e individualistă, bazată pe egoismul creator. „Sfîntul egoism artistic" e una din forțele vieții conștiente. De-aci, autorul ajunge la „turnul de fildeș", care e însă *viu*, deschis la toate curentele și sgomotele naturii și ale oamenilor.

Dela visul unui „socialism estetic" Lacaze-Duthiers a revenit — după crude experiențe — la artistul ce-și păstrează autonomia sa creatoare, căci numai creînd pentru sine el va crea și pentru ceilalți.

Artistocratul e un supra-artist care își pune actele vieții sale în acord cu gîndirea sa. Emoțiunea, prin care artistul recreează viața naturii, e o „acțiune de artă" ce purifică viața, ce face și din existența omului o operă de artă. După cum supraomul lui Nietzsche e caracterizat prin „voința de putere" — supra-artistul lui Lacaze-Duthiers e o „*voință de forță estetică*" ce tinde către creațiunea frumuseții fără nici-un compromis moral, politic sau religios. Idealul e deci în „viața prezentă" mereu ajuns și mereu urmărit. Intr'un cuvînt, Lacaze-Duthiers face din estetică o știință universală „adevărata știință concretă, vie" ce înlocuește toate celelalte științe, pentrucă ea condiționează, dirijează și devine unica regulă a vieții.

Biograful, d. Joseph Rivière, încearcă să dea *acestui precursor* al artistocrației viitoare locul pe care-l merită, anexînd la studiul său numeroase opiniuni, între care ale lui R. de Gourmont, A. Suarèz, R. Rolland care împărtășesc credințele acestui neobosit combatant.

Incă vre-o 15 opere, la care autorul lucrează de 20 ani, vor completa mărețul edificiu al „Artei și al Vieții".

EUGEN RELGIS

* * *

Max Deri, *Naturalismus, Idealismus, Expresionismus,* 1919, Verlag Seemann, Leipzig.

Partizan al lui Mach, autorul admite că, propriu vorbind, n'ar exista teorii adevărate și teorii false, așa că alegerea dintre teorii nepuțîndu-se face serios din punctul de vedere al adevărului, rămîne să se facă după economia de energie mai mare, ce una din ele ne oferă, zice Deri. Și anume, cea mai economică este acea teorie care cuprinde într'un sistem închis toate faptele la care pretinde că se raportă, fără ca între faptele subordonate ei să existe cea mai mică contrazicere.

Plecînd dela această teorie epistemologică, Max Deri răspunde că în problema apropierii sau depărtării de asemănare dintre natura ce servește de model și opera de artă plastică, soluția cea mai economică este a considera producțiunea artistică subt patru feluri tipice, singurele posibile, de prezentare: naturalismul, permutația naturalistă, idealismul și expresionismul.

Ce înseamnă fiecare din aceste patru categorii?

Naturalismul caută să reproducă obiectul cît mai exact, astfel încît în fața reproducerii artistice să se producă în privitor cît mai exact sentimentul pe care îl provoca modelul natural. Exemplu de naturalism este tabloul „Politicianii de sat", unde Leibl redă cu uimitoare asemănare un grup de cinci țărani ascultînd într'o odae cetirea unui ziar politic.

Permutația naturalistă desface obiectele în fragmente și din fragmente dela diferite obiecte compune o singură operă unitară de artă, care în unitatea ei nu reprezintă nimic existent întocmai așa în natură. De pildă un centaur cu bustul de om și cu restul trupului de cal.

Idealismul lasă la o parte din model toate particularitățile și reproduce numai ceiace obiectul are comun cu celelalte obiecte de același fel. Exemplu de idealism este statuia Idolino din Florența, unde lăsîndu-se amănunțimile particularizante ale unui anumit nud de tînăr, se modelează numai ceiace e oarecum noțional la un tînăr nud.

Expresionismul face la obiect o alegere între însușiri, nu între părți ca la permutația naturalistă, și pe unele însușiri le exagerează cu intenție, spre a produce mai mult efect. Exemplu de expresionism este „Ingerul care cîntă" al lui Grünenwald, unde toată figura a fost deformată în senzul deformațiilor ce se produc la cîntare, însă cu mult mai mult decît de obiceiu.

Ce viitor au aceste feluri de artă? — Aplicînd teoria economică „Grenznutzentheorie" la judecata de valoare estetică, anume că un obiect de artă face o cu atît mai mare plăcere cu cît capitalul nostru de impresii de același fel cu cele produse de obiect este mai mic în momentul receptării, zice că viitorul apropiat aparține expresionismului. El ne poate îmbogăți capitalul nostru restrîns de sentimente expresioniste, pe cînd de sentimente idealiste, care au dominat mai mult de trei secole în Germania până la jumătatea secolului al XIX, și de cele naturaliste care au dominat dela jumătatea sec. al XIX-lea, publicul este astăzi în condiții de săturare. Despre permutația naturalistă uită să ne mai profetizeze.

Ideile lui Max Deri provoacă o serie de reflexiuni asupra bazei sale epistemologice, asupra diviziunii cvadruple și asupra viitorului artei. Să vedem pe rînd.

Dacă este să nu ne jucăm de-a cuvintele, criteriul comodității al lui Deri trece într'o dificilă alternativă. Ori criteriul este într'adevăr comod, economic, și atunci aplicarea lui, după cum oricine poate să observe din propria-i experiență, duce la rezultate, în genere, superficiale; ori căutăm să-i dăm profunzime criteriului economic, și atuncea punînd problema în toată complexitatea ei, criteriul nu mai poate fi numit în mod normal comod, ba dimpotrivă: e foarte incomod. De pildă e comod să gîndim că soarele se învîrte în jurul pămîntului, dar ca să aprofundăm realitatea și să înțelegem că pămîntul se învîrte în jurul soarelui, se cere o sforțare intelectuală mai puțin comodă decît cea dintăiu.

In contra diviziunii cvadruple a lui Deri, voiu căuta să construesc o alta, întrucît mi se pare defectuoasă, prea comodă. Mai întăiu e de observat că diviziunii lui Deri îi lipsește o întreagă categorie. Deja la impresioniști se făcuse încercarea de a se reda în artă plastică, sunetele.

Futuriștii au redat sunete și mirosuri în culoare și în forme. Pictorul rus Kandinski reda prin undoeri colorate sonate și simfonii. Acest fel de producție artistică trecut cu vederea de esteticismul german, să-l numim transpoziționism sau încă producțiune artistică prin sinestezie. Apoi categoria idealismului pe care Deri o cita deosebit, aparține expresionismului. Așa Idolino nu e decît o sculptură expresionistă unde se accentuiază formele generale ale unui corp de tînăr. Pe de altă parte, permutația naturalistă și expresionismul sînt două

moduri ale artistului de a se îndepărta de natură, de a idealiza, deci
două moduri de idealism. In ce privește termenul de permutație natura-
listă, e mai bine să se spună pur și simplu permutație, fiindcă ea poate
în celelalte însușiri ale ei, decît locul formelor, să se apropie sau să
fie foarte depărtată de natură. Dacă s'ar încerca să se treacă mai
departe, zicîndu-se că și permutația este tot un fel de expresionism
extins, mă voiu opri totuși de a admite, în vederea nevoii ce revine
în discuțiile de artă de a avea mai multe categorii distincte. Putem
acuma rezuma, că în ce privește raportul de apropiere și depărtare
dintre natura de model și opera de artă plastică, sînt două mari ca-
tegorii: naturalismul și idealismul; iar idealismul poate fi de trei
feluri: idealismul expresionist, de permutație și de transpoziție sau
sinestezic.

Viitorul artei, în diferitele ei direcții, îl putem discuta, — însă
aicea numai ca o schiță — în cadrul ideilor lui Deri chiar, sau in-
dependent de dînsul.

Max Deri acordă expresionismului, după înțelesul ce-i dă el,
viitorul. Argumentul este: cu atîta societatea prețuește mai mult o
direcție de artă, cu cît societatea e mai săracă în impresiile artistice
pe care i le procură acea direcție. Ținîndu-mă în cadrul ideilor lui
Deri, ne apar două obiecții la afirmația lui. Intr'o parte Deri zice că
expresionismul se întîlnește de-alungul istoriei artei, de pildă în epoca
elenistică, în renașterea germană de pela 1500, în barocul lui Rubens,
al lui Haendel, al lui Bach, sau Shakespeare, în Beethoven, în roman-
tismul lui Delacroix sau Kleist. De unde prima obiecție: dacă expre-
sionismul e vechiu, nu e gustul publicului tot așa de săturat cași de
celelalte direcții? Intr'o altă parte a lucrării, decît acolo unde stabi-
lește criteriul economic al valorii estetice, Deri adaugă just că une-
ori operele de artă nu sînt înțelese și apreciate pozitiv decît de cei
mai bogați sufletește în aceiași direcție cu opera. De unde a doua
obiecție: operele expresioniste cer cunoștinți speciale și o mare li-
bertate de judecată de gust, adică bogăție sufletească expresionistă,
ceiace e greu și deci, cum o va putea avea societatea de mîne care,
după cum spusese Deri, e săracă de expresionism? Toate contrazi-
cerile se pot concilia; fapt este însă că expunerea lui Deri este con-
fuză și contrazicătoare, în ce privește viitorul artei.

Independent de cadrul lui Deri, se poate spune că viitorul
depinde mai mult de geniile și talentele artistice, a căror natură va
fi rezultată dintr'o imprevizibilă concurență și asociație de forțe per-
sonale și externe sociale și nesociale. Ele vor da impulziuni și vor
produce imitatori și public favorabil — un grad mai slab de imitatori
în masa socială pasibilă de toate direcțiile artistice. In ce privește
expresionismul, în senzul nostru larg, atîta putem spune, că *unul*
dintre curentele însemnate ale viitorului va fi el, prin posibilitățile
de realizare nouă, *deja* întrevăzute și nerealizate încă

O. SAVUL

* * *

Edmond Laskine, *Le Socialisme suivant les peuples*, Biblio-
thèque de Philosophie scientifique, Paris, 1920.

După titlu, e ușor de ghicit și ideia conducătoare a acestei cărți
și conținutul ei. Cîteva cuvinte puse în frunte ne lămuresc și mai
bine: „cîte popoare, atîtea socialisme; și socialismul nu se poate trans-
mite dela un popor la altul, fără a-și schimba sufletul".

Acest volum analizează socialismul françez, belgian, irlandez și
anglo-saxon, autorul făgăduindu-ne pe curînd un altul: *Marxism și*

bolșevism, în care va analiza socialismul în celelalte țări mai prin-
cipale.

Punînd problema, Laskin, înlăturînd rasele, afirmă existența u-
nui tip național, care, dacă se schimbă subt diferite influente, se
schimbă după propria sa natură. Un popor nu primește din afară de-
cît ceiace-i convine, totul capătă pecetia propriei sale personalități.

Socialismul nu trebue confundat cu mișcarea muncitorească. Sînt
două lucruri distincte. O definiție precisă și obiectivă a socialismului
e greu de dat. Fiecare autor își definește socialismul său ori e unila-
teral, căci socialismul nu-i o doctrină fixă, neschimbătoare: „el are
un înțeles diferit după țări și școli".

Prin socialism trebue să înțelegem, deci, orice năzuință spre îm-
bunătățirea societății, un ansamblu de idei și sentimente umanitariste,
nu un singur sistem rigid economico-politic, bun pentru toate țările și
în orice timp.

Pentru Francezi, autorul crede că socialismul e prelungirea fi-
rească a ideii republicane și democratice, afirmată de Revoluția din
1789. Dar, după părerea lui, nu-i nevoe numaidecît ca socialismul să
fie democratic. Dovadă: socialismul lui Platon și Statul socialist creat
de jesuiți în Paraguay. Dupăce arată ce legătură-i între socialism și
știință, Laskin analizează socialismul în Franța: „du marxisme nous
n'avons rien à dire ici: il appartient à l'Allemagne, il ne s'explique
bien qu'en elle et par elle". Prin urmare, marxismul nu-i decît un
strat subțire de colb, care trebue scuturat de pe socialismul francez.
Acesta se poate lăuda cu un Babeuf, Fourier, Saint-Simon, Proudhon,
Blanqui, Jaurès, etc. La toți aceștia se vede același idealism demo-
cratic, raționalist și laic, cu care se mîndrește gîndirea franceză. So-
cialismul francez nu poate fi opus „democrației burgheze", fiindcă el
e însăși această democrație. Reformismul și patriotismul sînt carac-
teristicile socialismului francez. Sindicalismul revoluționar se explică
prin firea și tradițiile poporului francez.

Intre socialism și catolicism ar fi o strînsă legătură: cel dintâiu
e fructul unei lungi tradiții catolice...

Dacă trecem la socialismul belgian, constatăm că e original, nu-i
copia nici unui soiu de socialism străin. In Belgia, marxismul n'a
prins. Cele două națiuni componente alcătuesc un tot armonic, care
s'a lăsat mai degrabă influențat de doctrina lui Proudhon, fiindcă a-
ceasta se potrivea cu firea poporului belgian. — Caracteristica socia-
lismului belgian e cooperația. Cooperative, societăți de ajutor mutual,
universități populare, diferite societăți de muzică, sport etc. sînt fruc-
tele socialismului belgian, care în esență deși-și zice marxist, e re-
formist, anti-etatist și descentralizator. Socialismul municipal e foarte
agreiat. Și nici socialismul englez nu vrea să audă de marxism. Pe
englez nu-l interesează metafizica socială, ci tehnica economică. După
Laskin, nicăeri în Anglia nu găsim socialismul subt forma unei doc-
trini precise și mărginite; el e pretutindeni subt formă de tendințe și
de aspirație, în toate partidele și în toate clasele. Cooperația e una
din preocupările principale ale socialismului englez. Intre el și creș-
tinism e mare afinitate.

Partidul muncii — Labour Party — nu-i propriu zis un partid socia-
list, are o organizație originală, specific englezească. Sindicatele —
Trade-Uniunile — sînt puternice asociații de muncitori, care vor îmbu-
nătățirea traiului și transformarea evolutivă a societății. După ce ex-
plică tot mecanismul social al Angliei, Laskin trece la socialismul ir-
landez, care-i mai vioiu, mai aprins, și se bazează pe un aprig națio-
nalism.

Socialismul din Statele Unite și din Australia și Noua Zelandă
(colonii englezești) prezintă puncte de asemănare cu socialismul din

patria-mumă, fiind totuşi însemnate diferenţe, datorite mediului, felului nou de traiu şi evoluţiei deosebite.

Nicăeri însă în ţările anglo-saxone, marxismul nu prinde decît la locuitorii de origine germană.

Şi cu acestea îşi închee Laskin volumul: lucruri interesante, observaţii originale prin unele locuri, operă sănătoasă, în orice caz, scrisă într'un stil plăcut.

Cîteva lacune şi stîngăcii, amestecate cu o ignorare voită a unor realităţi, sînt defecte despre care s'ar putea vorbi pe larg.

AL. R. MOROIANU

* * *

G. Nofri şi F. Pozzani, *Rusia aşa cum este*, cu o prefaţă de *Filippo Turati* (1921, Firenze, Bemporad, 6 lire, pg. IX/157).

„Rusia bolşevică nu este socialistă; ba chiar este ţara cea mai departe de Socialism" (pg. 152)

Autorii,—membri ai Partidului socialist italian şi *foşti delegaţi ai acestuia în Misiunea Socialistă Italiană din Rusia*,—publică în scrierea de faţă rezultatul anchetei făcută de curînd la Moscova, pe care-l ilustrează cu un bogat material informativ în mare parte inedit.

Cartea aceasta are toţi sorţii de-a se multiplica în zecimi de ediţiuni * şi chiar de-a colinda lumea în traduceri cît mai numeroase. Preconizăm acest succes de oarece interesul pe care-l trezeşte cetirea ei trece graniţele Italiei, prezintînd în mod obiectiv multiplele aspecte ale vieţii sovietiste, dupăce autorii au trăit-o efectiv cîtăva vreme; pe lîngă aceasta ea apare ca *Manifestul politic al socialiştilor* turatieni-italieni, despărţiţi de Comunişti în ultimul Congres dela Livorno (din acest punct de vedere are o deosebită semnificaţie prefaţa lui Turati care se arată în totul solidar cu cei doi autori în ce priveşte critica acerbă adresată leninismului rus).

Acolo unde însă ni se pare că stă marele interes al scrierii, este în faptul că ea e poate prima critică senină, serioasă, documentată cu probe furnizate de realitatea imediată,—şi neprejudiciată de prejudecăţile spiritului de partid; este prima critică adresată de către socialiştii marxişti, Bolşevismului Rus.

Animaţi de o convingere fermă, bazată pe-o sinceritate ce dă savoare etică paginilor lor,—coautorii relatează în mod clar, precis şi documentat, care este *organizaţia teoretică* a Sovietelor, ca apoi să confrunte *eficacitatea ei practică*, culegînd probe şi aspecte din toate straturile societăţii şi vieţii ruseşti în prezent (atît cît le-au îngăduit să facă acest lucru, agenţii guvernului Sovietic, care—dupăcum spun autorii,—i-au cam stingherit să vadă prea adînc nemulţumirea unanimă).

Astfel că, dacă pănă acuma, criticele aduse Bolşevismului Rus erau oarecum suspectate ca pornind din tabăra partidelor adverse,—scrierea de faţă vine să înlăture această suspiciune, de oarece porneşte din calda convingere şi din obiectiva mentalitate a doi înaintaţi marxişti italieni, care ne declară că au publicat-o cu scopul de-a servi adevăratului socialism, prin distrugerea legendarei beatitudini ruse, care adesea dăunează intereselor muncitorimii occidentale şi italiene în special.

* Intr'o lună a ajuns la a 60-a mie, a II-a ediţie italiană.

Dat fiind însuşi caracterul strict-obiectiv al cărţii (mai mult o înşirare de documente, de citate textuale a conversaţiunilor avute cu diverse personalităţi din guvernul sovietic, cu lucrătorii din uzine cu ţăranii şi cu copiii de prin şcoale, extrase din presa guvernamentală şi din cea opoziţionistă, etc.)—se înţelege uşor că nu se poate da un rezumat propriu-zis. De aceia preferăm a traduce din prefaţa lui Turati un pasagiu în care expune succint coprinsul cărţii, mai ales că tonul întrebuinţat de şeful socialist, este întocmai tonul lui Nofri şi Pozzani:

„Astfel că în această carte, redusă ca format dar îndesată cu atîtea fapte, defilează în paragrafe distincte, pe baza mărturiilor sigure şi multiple, scoase în cea mai mare parte din înseşi textele oficiale cele mai ortodoxe şi inopugnabile,—analiza Constituţiunii politice a noului Imperiu, atît de franc-democratică în principii şi atît de... viceversa în aplicaţiuni; darea pe faţă a ceiace este în realitate,—tot în ciuda principiilor admirabile,—misteriosul *Soviet*, devenit în ochii mulţimilor noastre, de-o sanctitate religioasă mitică; realitatea antidemocratică a acelui instrument electoral, aşa cum se exprimă el efectiv; dictatura unui partid minoritar sau mai bine zis a unei fracţiuni de partid şi în numele ei,—a unui restrîns mănunchiu de oameni,—asupra unei mase de mai bine de o sută milioane de cetăţeni; violenţa şi viclenia obişnuită a Tribunalelor fără legi şi a Poliţiei politice făţişă şi ocultă; siluita libertate de întrunire, de tipar, de cuvînt, care este negaţiunea vieţii şi demnităţii omului cugetător; depresiunea spirituală ce urmează de aici în straturile populare şi în însăşi viaţa casei şi familiei; soluţiunea oportunistică şi mică-burgheză (sub aspectul unui classism intransigent şi a unui marxism extrapur, totul de paradă) a celei mai mari probleme din Rusia, caşi din Italia: problema pămînturilor; prăbuşirea economiei naţionale şi,—consecinţa inseparabilă,—condiţiunea iremediabilă şi jalnică a lucrătorilor; triumful speculei şi corupţiei în negustoria de toată ziua; descreşterea potenţialităţii schimbului cu străinătatea; în fine, examenul sufletului naţionalist, care se află înăuntru aceleia care pretinde a fi singura şi cea mai adevărată dintre Internaţionalele popoarelor: pentru a ajunge la concluziunea la care—la dreptul vorbind,—ajungea (şi a fost de-ajuns!) intuirea oricărei cugetări nu de tot străină de determinismul economic şi istoric: *imposibilitatea şi inexistenţa miracolului*" (V).

Dovedirea cu fapte şi precizări a acestei inexistenţe,—iată scopul ce-şi propun să atingă autorii. De ce?—„Pentruca să nu mai fie îngăduit arviviştilor şi aventurierilor care s'au aninat de coada Partidelor Socialiste,—(prevăzîndu-i pe-aproape de putere)—şi figurilor necunoscute,—să nu le mai fie deci îngăduit acestor domni de-a cultiva mereu în mase marea iluziune a mirajului rusesc, şi anume că: Rusia ar fi astăzi ţara fericirii, a plăcerii şi a egalităţii sociale" (Cuvinte din Introducerea autorilor pg. 5).

Mulţumindu-ne cu aceste crîmpee fugitive, pentru luminarea şi mai vie a paginelor acestora de „critică socială"—le vom completa cu ultimele cuvinte din *Concluziunea* care închee cartea, ele fiind cu adevărat impresionante:

„Independenţa noastră de orice preocupare politică şi de orice consideraţiune oportunistică precum şi sincera noastră credinţă în doctrina socialistă-marxistă, pe care am văzut-o şi o vedem realizîndu-se *încet-încet* odată cu progresul economic şi social al maselor muncitoreşti care de mai bine de 30 ani marchează un pas mai accelerat spre forme superioare de civilizaţie,—toate acestea ne întăresc în convingerea noastră şi ne îngăduesc a afirma din nou, în modul cel mai energic că *ceiace am văzut şi studiat noi în Rusia nu este noua societate socialistă*". (156).

„După părerea noastră este o mare iluziune acela prăsită în Rusia şi aiurea că Socialismul s'ar putea realiza prin mijloace violente, în mijlocul durerii şi spasmurilor unui popor şi că frumuseţa Dreptăţii şi Superiorităţii sale civilizatoare ar putea apare minţii omeneşti subt imperiul despotismului şi foamei; căci Socialismul este o problemă de umană fericire şi de înălţare morală, la care trebue să se ajungă cu ajutorul educaţiei popoarelor şi al îmbunătăţirii stării lor materiale şi spirituale" (157).

„Din această cauză, Rusia înloc de-a dicta legile sale şi de-a impune dogmele sale, ar trebui ea însăşi să înveţe la Şcoala experienţei demult făcută de popoarele care-au precedat-o în cuceririle civilizatoare ale Socialismului" (pg. 157).

OV. ROSSI

* * *

Olga Metchnikoff, *La Vie d'Elie Metchnikoff,* Librairie Hachette, 1920, Paris.

Intr'un volum de 272 pagini, soţia marelui biologist descrie viaţa acestuia în trăsăturile ei principale, începînd cu cea mai fragedă copilărie.

Vom reţine aci numai punctele principale. Din punctul de vedere al originei sale imediate Metchnikoff era Rus. Totuşi între ascendenţii săi mai îndepărtaţi găsim un Romîn – Spătarul Milescu, dotat cu însuşiri intelectuale remarcabile, numele său fiind legat după Picot de istoria literaturii moldoveneşti, greceşti, ruseşti şi chinezeşti. Bunicul matern a lui Metchnikoff era deasemeni un om foarte cult şi de o inteligenţă deosebită. Acesta era Evreu de origină.

Metchnikoff a fost un copil foarte impresionabil, îi era frică să rămînă singur într'o cameră sara. Era foarte iubitor de muzică. Dragostea de ştiinţă se deşteptă în el foarte de timpuriu şi fu observată şi cultivată de un învăţător al fratelui său mai mare. La 8 ani îl vedem pe Metchnikoff făcînd cursuri de botanică fraţilor săi şi altor copii cărora le împărţi banii ce-i căpăta, pentru a-i stimula să urmeze cursul.

La 11 ani era să plătească cu viaţa această dragoste de ştiinţă, fiind aproape să se înece într'un lac în care voia să pescuiască hidre.

La 15 ani cunoscu fiinţele microscopice care făcură asupra lui o impresie profundă.

Mai tîrziu în fine dădu la lumină o întreagă serie de lucrări de zoologie şi embriologie, stabili raporturi de înrudire necunoscute până la el între anumite specii şi făcu cercetări de mare valoare asupra digestiunii intra-celulare. Acestea din urmă-l conduseră la descoperirea fagocitozei care-l făcu cunoscut în lumea medicală. Se ştie că subt acest nume se înţelege dela lucrările biologistului de care vorbim, înglobarea şi digestiunea de către celulele organismului a microbilor, resturilor celulare, etc.

Fenomenul inflamaţiunii putu astfel să fie privit subt o lumină nouă.

Cercetări de mare valoare sînt de asemeni acele referitoare la mecanismul bătrîneţei şi raporturilor ei cu infecţiunile şi intoxicaţiunile în bună parte provenite din putrefacţiunile intestinale.

Se ştie şi am avut ocaziunea să o amintesc în No. 3 (din acest an) al revistei că Metchnikoff era de părere că omul moare prea de timpuriu, că graţie unei igiene şi a unui tratament bine înţeles omul ar ajunge la o vrîstă aproape îndoită, cînd ar apare un instinct al morţii şi viaţa s'ar stinge fără durere şi fără părere de rău. Am văzut în

articolul menţionat ce se poate spune despre optimismul acestei concepţii.

Oricum ar fi, Metchnikoff are meritul de a fi abordat în mod conştient studiul bătrîneţii punîndu-l, nu pe terenul „filozofiei", ci pe acela al ştiinţei de observaţie şi experienţă.

Cu drept cuvînt d-na Metchnikoff pune în fruntea capitolului în care vorbeşte de studiile soţului său asupra bătrîneţei şi chestiunilor conexe următoarele versuri ale lui Victor Hugo care arată bine gîndul intim al oamenilor de ştiinţă de elită:

> Misérable homme, fait pour la révolte sainte,
> Ramperas-tu toujours, par ce que tu rampas?
> Qui sait, si quelque jour on ne te verra pas
> Fier suprême, atteler les forces de l'abime
> Et, dérobant l'éclaire à l'Inconnu sublime,
> Lier ce char d'un autre à des chevaux à toi?
> Oui, peut être on verra l'homme devenir loi,
> Terrasser l'élément sous lui, saisir et terdre
> Cette anarchie au point d'en faire jaillir
> Le saint ordre de paix, d'amour et d'unité;
> Dompter tout ce qui l'a jadis persécuté,
> Se construire à lui même une étrange monture
> Avec toute la vie et toute la nature.

In legătură cu problema bătrîneţei precoce se ocupă cu studiul sifilisului reuşind a-l inocula la maimuţe, celace constitue un progres remarcabil în studiul chestiunii. Mai menţionăm lucrările lui Metchnikoff asupra immunităţii, asupra mecanismului morţii viermelui de mătase, etc.

Nu putem analiza aci opera acestui mare învăţat fără a eşi din cadrul rezervat unei analize bibliografice.

Revenind la caracterul lui Metchnikoff, găsim pe copilul impresionabil de altădată, un tînăr şi un om adult extrem de frămîntat, veşnic nemulţumit, şi ce e drept, soarta nu l-a favorizat totdeauna. In două rînduri a încercat să se sinucidă. Intîia dată după moartea de tuberculoză a primei soţii pentru a cărei îngrijire a făcut toate sacrificiile, iar mai tîrziu amărît de diferite necazuri ale vieţii pe care o vedea printr'o prismă foarte pesimistă. De astă dată-şi inoculă febra recurentă care n'a fost poate străină de turburările cordio-renale ce l-au răpus mult mai tîrziu.

Cu cît înainta în vrîstă, caracterul său deveni din ce în ce mai senin, iar în lucrarea sa „Incercări optimiste" voi să demonstreze că viaţa poate fi privită printr'o prismă cu acest colorit.

Doamna Metchnikoff vorbeşte de o dezvoltare a unui instinct al morţii în timpul boalei din urmă a soţului său. El însuşi pare a fi avut această credinţă.

Descrierea amănunţită a ultimei perioade din viaţa savantului de care vorbim nu lasă însă în mintea cetitorului o astfel de convingere. Se poate, după cît mi se pare, vorbi cel mult de resemnare şi de curaj în faţa morţii. Despre un instinct comparabil cu cel de conservare, despre o aprehensiune a vieţii, comparabilă cu acela a morţii la omul normal nu mi se pare a putea fi vorba. Metchnikoff se stinse la 71 ani.

Lectura acestui volum mai evidenţiază între altele rolul sentimentului în creaţiunea ştiinţifică, asupra căruia de atîtea ori a insistat genialul Pasteur.

DR. C. I. PARHON

Revista Revistelor

Gîndirea (No. 1, Mai. 1921, Cluj).

Tînăra revistă din Ardeal e o apariţie îmbucurătoare pentru toţi intelectualii din România Mare. Cuprinsul primului număr ne dovedeşte că la Cluj s'a format un cerc de oameni care în adevăr *gîndesc* şi nu privesc lumea prin prisma prejudecăţilor sau a „adevărurilor recunoscute de toată lumea".

Dacă primim după Leon Tolstoi clasificarea oamenilor în cei ce „gîndesc prin sine înşişi" şi „cei ce urlă ca lupii", e evident că confraţii noştri din Cluj fac parte din categoria întăia.

Revista, cum spune în primul ei articol, nu-şi propune un program rigid şi nici nu se pune în serviciul unei precise concepţiuni asupra lumii şi vieţii. Şi'n adevăr din articolele de direcţie n'am putea deduce vre-o unitate de vedere în această privinţă, dar totuşi aproape în fiecare din aceste articole se simte sufletul unui om modern, un *european* care nu e străin de uriaşa frămîntare de idei caracteristică acestor vremuri după marele războiu.

Desigur n'am putea iscăli fără rezervă cele mai multe din articolele publicate în primul număr al Gîndirii, (în ce ne priveşte personal am iscăli poate „fără rezervă" numai critica unei recenzii din... „Viaţa Romînească" !). Dar le putem discuta ca manifestări de gîndire a unor oameni care stau pe acelaşi teren al culturii contemporane cu noi.

Aşa, de pildă, ni se pare că în articolaşul său despre „Falimentul democraţiilor parlamentare", d. Dan Rădulescu nu-şi dă în deajuns seama că acest „faliment" este mai mult rezultatul unei crize sociale adînci şi generale şi nu se datoreşte atîta instituţiilor parlamentare în sine. De altfel criticele aduse regimului parlamentar de către d. Dan Rădulescu au fost formulate demult ca şi indicaţia măsurilor de îndreptare. Le găsim de pildă şi în lucrările profesorului de drept constituţional din Bordeaux (acum, ni se pare, din Paris) *Duguit* şi în polemicile şi scrierile de propagandă ale lui *Lysis* (Vers la démocratie nouvelle). În forma lor extremă aceste critici şi remedii au inspirat şi pe creatorii „Republicei sovietelor" din Rusia în care circumscripţiile electorale teritoriale sînt înlocuite de diferite organisme profesionale şi sindicale, înlesnind astfel selecţiunea competenţilor şi alegerea specialiştilor dorită de colaboratorul Gîndirii. De-asemeni în conformitate cu suggestiunile d-lui Dan Rădulescu, mandatul unui ales poate fi întotdeauna revocat de către alegătorii săi în „Republica Sovietelor" din Moscova.

Faptul acesta ne arată cu atît mai bine cu cîtă atenţiune colaboratorii revistei din Cluj urmăresc mişcarea de idei.

Dacă semnalăm şi simţul estetic al revistei, putem afirma că revista ardeleană va confirma credinţa noastră că ea va servi intereselor culturii generale, nu numai în Ardeal.

În această privinţă putem releva notiţa d-lui Victor Ion Popa asupra expoziţiunii pictorului Băncilă, deşi credem că ar trebui să lipsească menţiunea că d. Octav Băncilă e un „tovarăş" şi că a încasat totuşi cincisute mii de lei din vînzarea pînzelor sale. Aceste fapte n'au nimic a face cu valoarea artistică a tablourilor expuse.

Notăm încă cronica d-lui Lucian Blaga (despre Oswald Spengler), cronica d-lui D. I. Cucu (Literatura de după războiu), articolul d-lui Radu Dragnea (Mihail Kogălniceanu şi descoperirea Poeziei populare), nuvela d-lui Ioan Agîrbiceanu (La post), poezii de Adrian Maniu, Nichifor Crainic, Ecaterina Pitiş, George Voevidca,

A. Cotruş, D. Karnabat, etc., recenzii, revista revistelor (între altele a revistelor în limba germană şi maghiară ce apar în Ardeal), multe notiţe despre mişcarea literară şi ştiinţifică din ţară şi din Apus, etc.

„Viaţa Romînească" salută cu bucurie pe noul confrate şi-i urează să biruiască dificultăţile de ordine materială de care aminteşte în treacăt atît „Cuvinte pentru drum" cît şi cronica măruntă.

Revista Moldovei (No. 1, Mai, 1921, *Botoşani*).

Noua publicaţiune literară din Moldova de sus promite de a fi o excepţiune în rîndul manifestărilor literare din provincie. „Primul cuvînt" formulează scopul revistei de a da forţelor intelectuale din provincie putinţa de a se manifesta şi de a se cultiva. Vom urmări cu simpatie această încercare de „descentralizare culturală". Semnalăm în primul număr articolul d-lui N. N. Răuţu („*Un povestitor de amintiri bucovinene*", Em. Grigorovitza), precum şi articolele d-lui Tiberiu Crudu, d-nei Margareta Crudu, poezii de George Voevidca, recenzii, revista revistelor, etc.

Revue des deux mondes (April, 1921). Sub titlul **Bolşevismul în Ungaria**, fraţii *Tharaud* continuă cu descrierea evenimentelor care au provocat căderea Habsburgilor. Contele Michail Karolyi e descris ca un magnat ambiţios, chinuit de dorinţa de a juca un mare rol politic. La douăzeci de ani, el era stăpînul unei averi princiare, posedînd domenii de cîteva sute de mii de hectare, iar în Pesta, un palat şi un parc măreţ. Amator de sporturi şi jucător pasionat, plin de datorii, nu era luat în serios în cercurile aristocratice. De aceia el a căutat să se singularizeze şi să devină important, susţinînd păreri cu totul contrare celor acceptate în mediul său. În politica internă s'a declarat partizan al sufragiului universal şi al reformei agrare, în cea externă s'a raliat la programul vechiului partid dela 1848. Acest partid, care nu număra în parlament decît zece deputaţi era ostil Austriei şi Germaniei, cel puţin în teorie, voia să rupă cu Tripla alianţă, manifesta simpatii pentru Franţa şi respingea ideia unui războiu în care Ungurii învingători, ar fi fost tot mai aserviţi Germaniei, iar învinşi,—ţara lor ar fi eşit micşorată şi supremaţia Slavilor stabilită în Europa centrală. E uşor de înţeles că între Tisza şi Karolyi exista o profundă antipatie. Cîţiva ani înaintea războiului, o violentă altercaţie în Cameră i-a adus pe teren. Se spune că Tisza, duelist de forţă, s'ar fi cruţat adversarul, lucru pe care îl regreta mai tîrziu. În primăvara anului 1914, şeful partidului patruzecioptist, Francisc Kossuth, murind, Karolyi luă conducerea. El elaboră îndată un vast program de acţiune pentru a răsturna sistemul alianţelor şi a detaşa pe Unguri de Germani.

Mai mulţi deputaţi unguri trebuiau să se ducă la Petrograd şi Paris, pentru a intra în legătură cu oamenii de stat ruşi şi francezi. Iar el, împreună cu secretarul său Ştefan Friedrich şi cîţiva amici, s'a dus în America ca să atragă la vederile lui cele două milioane de Maghiari emigraţi acolo şi să strîngă banii necesari propagandei. Pe cînd era în drum spre Europa, războiul izbucneşte. Karolyi e internat la Bordeaux, ca aparţinînd unei naţiuni inamice. Dar el obţine repede dela guvernul francez libertatea şi autorizaţia de a se întoarce în ţara sa, prin Spania şi Genua, cu condiţie de a nu se bate împotriva Franţei. Cît timp Germanii erau victorioşi, rolul său a fost şters. Dar după Verdun şi Somme, cînd triumful Germaniei apăru mai puţin evident şi mai ales cînd Rusia se retrase din luptă, popularitatea lui crescu repede, mai cu samă la ţară. Căci armatele ruseşti scoase din cauză, războiul înceta să mai aibă un senz pentru ţăranii unguri. După el războiul nu mai continua decît fiindcă o cereau Germanii şi erau recunoscători lui Karolyi de a fi fost ostil

celor din Viena și Berlin. In
această țară subjugată de voința
germană și de tirania generalilor,
el apăru în curind ca singurul
om, capabil de a realiza acea
imensă dorință de pace, care era
in fundul tuturor inimilor. La Bu-
da Pesta, se raliau în jurul lui
cițiva intelectuali radicali, franc-
masoni sau socialiști, mai toți e-
vrei. Cei mai distinși dintre a-
ceștia erau Oscar Iaszy și Louis
Halvany. In acest mediu, revoluția
rusă avu un mare răsunet, și după
ruptura frontului bulgar și retra-
gerea lui Ludendorf în Franța,
Karolyi declară în parlament că
salvarea țării sale cerea desface-
rea ei de Germania, depunerea
armelor, acceptarea propunérilor
lui Wilson, reforme democratice
care să atragă asupra Ungariei
simpatia Occidentului. Cuvintele
lui Karolyi stirniră indignarea u-
nei Camere dominate de spiritul
lui Tisza, dar avură un mare ecou
in masele populare care-l consi-
derau ca un profet și ca singurul
om în stare de a salva țara La
finele lui Octombrie, după capi-
tularea Bulgarilor, dezordini iz-
bucnesc în provincie. Unele re-
gimente se revoltă și bande de
dezertori invadează capitala. In
fața lor, poliția e neputincioasă
și la otel Astoria, Karolyi și ami-
cii săi formează, subt prezidenția
preotului Hock, un consiliu națio-
nal, compus din treizeci de mem-
bri, după tipul celor alcătuite la
Praga, Lemberg, Agram și în
toate provinciile imperiului, care
în numele principiilor prezidentu-
lui Wilson aspirau să devie state
particulare. Primul act al acestui
consiliu a fost un manifest care
cerea încetarea ostilităților, sem-
narea armistițiului, libertatea na-
ționalităților în interiorul statului
ungar și menținerea lui în limitele
milenare. Regele se întorsese la
Gödölo, la cițiva kilometri de
Pesta. Neliniștit și dezorientat,
împotriva avizului consilierilor săi,
el se decise să cheme pe Karo-
lyi. Carol, care nu avusese nici-
odată simpatie pentru Tisza și
vechiul personal al parlamentului
ungur, avea intenția să-i încre-
dințeze guvernul.

Dar pe cind vorbea cu dinsul,
prințul Windischgraetz îi telefonă
din Viena să nu facă aceasta.
Carol, pornind la Viena, invită pe
Karolyi să-l însoțească.

Dar aici el fu repede congediat.
Intoarcerea lui la Pesta a fost
triumfală.

Pe cind contele Hadik, însărci-
nat de rege, nu reușea să forme-
ze cabinetul, țara întreagă se ra-
lia consiliului național care părea
că reprezintă în acel moment i-
deia independenței ungare și acea
a păcii imediate. Banii recoltați
în America și sosiți tocmai atunci
prin Elveția fură împărțiți solda-
ților și muncitorilor care, amenin-
țind palatul archiducelui Iosif, ce-
reau ca ministru prezident pe
Karolyi. Regele, care voia să e-
vite orice vărsare de singe, îi în-
credință formarea guvernului. Ka-
rolyi depuse prin telefon jură-
mintul de credință, asigurîndu-l
de devotamentul său. Dar a doua
zi, ceru să fie dezlegat de jură-
mint.

Pactul care unea *regatul Sf.
Ștefan cu imperiul Habsburgilor*
era astfel desființat. Două ore
mai tirziu, cind Windischgraetz și
Iuliu Andrassyi, ministrul de ex-
terne al monarhiei se prezentară
la Carol, acesta fu chemat la te-
lefon, unde Karolyi îi ceru abdi-
carea. Regele indignat, refuză să
răspundă; iar Andrassyi conster-
nat de atitudinea ginerului său,
ceru explicații. Contele Batyani,
ministru de interne în cabinetul
Karolyi, îi răspunse: „Dacă nu ab-
dică, îl vom goni ca pe un servi-
tor". Patru zile mai tirziu, la 16
Noembrie, republica era procla-
mată la Pesta. In veselia inde-
pendenții cîștigate, conducătorii
ei nutreau iluzii nebune. „Ceiace
ne-a aruncat în brațele Germa-
niei, spuneau ei, a fost frica de
Ruși. Această primejdie nu mai
există azi și putem relua cu Fran-
ța vechea prietinie. Ea ne va tra-
ta desigur ca egali și nu ca în-
vinși, dacă vom deveni un stat de-
mocratic". Dar misiunea trimisă
în fața generalului Franchet d'Es-
pérey, la Belgrad, fu primită gla-
cial. „Am fost tratați spune Hat-
vanyi, nu ca reprezentanții unui

stat civilizat, ci ca niște trimiși ai
unui trib african". In același timp
naționalitățile oprimate, Romîni,
Slovaci, Serbi nu voiau să pri-
mească autonomia în cadrele sta-
tului maghiar. Tratativele lui Os-
car Iaszy la Arad cu delegații ro-
mîni nu duseră la nici un rezultat.
Impotriva condițiilor armistițiului,
trupele cehe, serbe și romîne
înaintară pe teritoriul ungar. In
jurul lui Karolyi, miniștrii bur-
ghezi și cei socialiști se certau.
Fără arme și fără poliție, burghe-
zia era neputincioasă. Socialiștii
dimpotrivă, în număr de două su-
te de mii, grupați în sindicate e-
rau singura forță în mijlocul de-
zorganizării generale. Acelor ca-
re-i reproșau că cedează socia-
liștilor, Karolyi le răspundea:
„M'am urcat intr'un tren rapid.
Cine nu vrea să mă urmeze cu
viteza aceasta, nu are decît să se
scoboare".

André Beaunier ne dă un stu-
diu interesant asupra volumului
de versuri a lui *Raul Ponchon*:
La muse au cabaret. Filozofia
acestui poet poate îl numită bio-
logică. Ponchon se ridică contra
celor ce disprețuesc plăcerile
mesei. Lor li se datorește dimpo-
trivă civilizația. In onoarea vinu-
lui, strămoșii noștri au inventat
pe Bachus și în acea a griului, pe
Ceres. Bucătăria e opera femei-
lor; arta culinară le-a făcut să
fie prețuite de bărbați și aici tre-
bue căutată origina căsătoriei.

Medicina e datorită deasemeni
primei indigestii. Consequent cu
această filozofie, Ponchon cele-
brează plăcerile bucătăriei ca un
gourmand și un gourmet.

El preferă însă bucatele simple
ale vechii Franțe, jigoul, fasolele,
supa cu usturoi, celor moderne și
savante. Conservator și reacțio-
nar, Ponchon nu poate suferi ca-
fenelele zgomotoase, acest pro-
dus al vieții contemporane, ci
preferă circiumele izolate și li-
niștite:

Ah! Les bons cabarets d'autre-
fois, si plaisants,
Combien je les regrette!
Avec leur peu de bruit, leur
lambris reposants,
Leur lumière discrète.

Desigur că poezia circiumii, a
mîncărilor și a beției nu poate a-
vea decît un izvor limitat, dar a-
cea a lui Ponchon are o însușire
prin excelență franceză: bonho-
mia. In această poezie nu apare
nici o influență străină, ci naivi-
tatea, naturalismul și în același
timp arta savantă și simplă a u-
nui Villon sau La Fontaine.

Fără zgomot și fără furie de-
monstrativă, versurile lui Ponchon
sînt în realitate un protest împo-
triva exagerărilor și a artificiului
care vatămă atita poezia contim-
porană.

Mercure de France (April,
1921).

La 11 April s'a împlinit o sută
de ani dela nașterea lui *Baude-
laire*, mort în 1867, zece ani după
apariția volumului său, *Fleurs du
Mal*. Dar cu mulți ani mai înainte
Baudelaire era cunoscut și apre-
ciat în cercurile literare; el pu-
blicase o mare parte din poemele
sale prin jurnale și reviste, tra-
dusese și descoperise publicului
francez pe Edgar Poë, se relevase
ca un minunat analist în *Paradis
artificiels* și prepara admirabilele
sale *Petits Poèmes en Prose*, nu-
mite apoi *Le Spleen de Paris*.

Baudelaire, zice *d. André Fon-
tainas*, care-i consacră un articol
cu prilejul aniversării centena-
rului nașterii sale, Baudelaire voia
să fie o figură aparte, izolată în
literatura franceză: „Je n'aime rien
tant que d'être seul", scria dinsul
mamei sale în 1866, semnalînd un
articol al lui Verlaine despre el.
„Mais ce n'est pas possible et il
parait que l'école Baudelaire e-
xiste". Și se mîndrea că n'a su-
ferit influența nici unul din pre-
decesorii sau contemporanii săi.
Dar studiul atent al poeziei sale
ne relevează influența exercitată
de Josephe Delorme, de clasicii
secolului XVII, de Hugo și Th.
Gautier, cum și o înrudire, chiar
prea mare, cu Edgar Poë, pentru
care a fost acuzat că l-a copiat și

plagiat; Baudelaire, bun cunoscător a limbii engleze, a comentat şi tradus admirabil pe Tomas de Quincey, a imitat pe Longfellow (Le Calumet de Paix) şi era un admirator entuziast al lui Shelley. Cu toate acestea, din studiul şi observarea continuă a sufletului său propriu, a scos Baudelaire tot ce-i mai bun şi mai sigur din geniul său.

Pentruce, se întreabă d. André Fontainas, Baudelaire, mai degrabă decît oricare altul, este pentru generaţia actuală de scriitori, un maestru, un conducător, un sfătuitor, un amic mai apropiat, mai esenţial, mai prezent simţii? Pentrucă prin natura variată a inspiraţiei sale, prin concepţia sa despre frumos, compus din „oboseală, melancolie, săturare de viaţă şi totodată dorul de a trăi, unite cu o amărăciune refluentă, venită din privaţie şi desperare... misterul, părerea de rău", prin atitudinea sa lipsită de poză, — cînd se acuză, îşi arată rănile, lenea sa, inutilitatea plictisită în mijlocul veacului muncilor, — prin ideile sale despre femee, şi a cărei prestigiu absorbant şi reprezentativ l-a definit minunat, prin estetica sa, prin stilul său concentrat şi plin, prin preocuparea continuă de ordine şi armonie, — Baudelaire a deschis drumul şi a arătat direcţia poeziei simboliste contemporane.

Verlaine, Rimbaud şi ceilalţi poeţi ce au venit pe urmă sînt înrudiţi cu dînsul, au urmat drumul indicat de el fără a fi nevoiţi să treacă prin crizele sale de credinţă şi disperare; poeţii cei mai îndepărtaţi sînt tributarii lui, a concepţiei sale despre frumos, a alegerii expresiei plastice şi sonore, a simbolismului său inconştient şi măsurat... „Cine ne-a învăţat, zice d. Fontainas, să ne arătăm lumii nu în atitudinea de proteţi, de semizei, de eroi, ci ca simpli muritori, care, bucurîndu-se şi suferind ca toţi oamenii, cîntă cu glas omenesc, cu glas de frate, entuziast sau mihnit, sau care, dacă *cugetă* în versuri ingenuu colorate şi imateriale, nu mai au pretenţia de a conduce neamurile şi de a instaura, în folosul lor, religii nouă? Baudelaire ne-a dat noţiunea frumuseţii nelimitate la imaginile create de cei vechi, nici la formele sale imuabile, şi ne-a arătat că trebue să surprindem faţa cu aparenţe multiple a lucrurilor celor mai familiare, mai vulgare, mai întrebuinţate, că nu se cîştigă nimic disimulînd, subt denumiri neobişnuite, atenţia care s'ar încinta mai mult scăldîndu-se în sînul misterios al tuturor lucrurilor şi surprinzînd adevărul viu şi temeinic al bucuriilor tristeţelor, iubirilor şi decepţiilor noastre".

Revue de Paris (April, 1921) *Albert Thibaudet* consacră un studiu interesant lui Baudelaire, cu ocazia centenarului acestui poet. După el, „Les fleurs du mal" ca şi „Poèmes en prose" ar putea fi intitulate tablouri pariziene, pitoreşti, dar mai ales interioare, ale sufletului unui mare oraş.

Până în secolul al XIX viaţa urbană era, printr'un fel de convenţionalism tacit, exclusă din poezie. Marile cetăţi cosmopolite: Alexandria, Syracuza, Roma lui August au dat naştere unei *poezii pastorale*. Totuşi Roma, care a cunoscut plenitudinea vieţii urbane, a avut o poezie originală, autochtonă, satira lui Persiu şi Juvenal. In literatura franceză, tradiţia clasică s'a ţinut în genere departe de inspiraţiile urbane ale poeziei, considerînd viaţa marilor oraşe în ceia ce avea nou şi particular, ca ceva artificial şi corupt. Romanticii au continuat în această privinţă pe clasici, practicînd poezia homerică, considerată în chip arbitrar ca poezia eternă. Opera lui Lamartine şi Hugo respiră sănătatea; natura e pentru ei exuberantă şi luminoasă. In poezia lui Musset deasemeni, întîlnim mai mult sentimente simple exprimate retoric, decît corupţie sau complexitate. Vigny şi Gauthier pot fi consideraţi ca nişte precursori ai lui Baudelaire, dar poezia celui dintîiu are ca decor o natură spiritualizată, iar a celui de al doilea un magazin de antichităţi sau un atelier de pictură. In poezia lui Baudelaire, nu mai găsim un decor de natură, ci unul de piatră sau de carne. El compară frumuseţa cu un vis de piatră şi lumea lui ideală e figurată ca o architectură. „Mi s'a părut totdeauna, scrie Baudelaire, că natura înfloritoare are în ea ceva trist, dar şi crud". Pentru romanticii oricît de tristă ar fi uneori muzica naturii, ea exprimă o realitate sănătoasă, eternă, divină. Baudelaire dimpotrivă o urăşte. Succesul lui Mistral, cu Mireille, în 1859 îl face minios, căci între poetul parizian şi cel ţăran din Crau, e un contrast şi o antiteză absolută. Poezia lui Baudelaire nu se putea naşte decît într'o mare capitală. In ea găsim o transpunere a valorilor naturale în valori urbane, a peisajului în umanitate. Baudelaire a creat poezia Parisului, după cum Mistral a creat pe acea a Provencei. Această poezie corespunde rafinării maladive a unei civilizaţii bătrîne. Forma pe care o ia într'însa iubirea, e acea a senzualităţii fizice, care se transformă repede într'o senzualitate cerebrală şi tristă. Ea are acel element de poligamie care e în aerul şi viaţa unei capitale moderne, simbolizat în Jeanne Duval, mulatresa stupidă, vicioasă, alcoolică şi în doamna Apollonie Sabatier, femeia madonă, pentru care Baudelaire a avut un sentiment ideal şi platonic. Pe cînd poezia romantică e pătrunsă de spiritul creştin, acea a lui Baudelaire e catolică prin obsesia pacatului ca şi prin satanismul său. Catolicismul lui e fără Dumnezeu, un creştinism redus la materialismul imaginilor şi lipsit de acel suflu care ridică spre cer. Caşi Hugo, el are sentimentul fizic al morţii şi preocupările funerare nu sînt la el o simpla mistificare macabră. Din punct de vedere al stilului, opera lui Baudelaire, caşi acea a lui Vigny, e departe de perfecţiune. Totuşi, ea seduce fiindcă vorbeşte sufletului şi simţurilor. Ca şi la Vigny, găsim la el versuri pătrunzătoare, care ating prin muzica lor ondulaţiile noastre interne. In ele vibrează viaţa grăbită, condensată, maladivă, a marilor capitale, cu ambiţiile şi ideile grămădite în spaţiul lor artificial. Caşi Boileau, Voltaire, Musset, acest poet e un copil al Parisului, căruia unele izvoare de inspiraţie îi sînt interzise, dar care are darul lucidităţii. Muza lui bolnavă, conştientă şi tristă a proeciat o luminoasă inteligenţă critică asupra lui însuşi şi mai ales asupra oraşului, cu patru milioane de suflete.

La Revue Mondiale (April, 1921).

Poetul elveţian Carl Spitteler a cunoscut la adînci bătrîneţe celebritatea după o muncă îndărătnică în ciuda indiferenţii şi tăcerii criticii şi rivalităţilor meschine: premiul Nobel de poezie i-a fost acordat, consacrînd astfel înalta valoare literară şi morală a autorului lui *Prometeu* şi *Primăverei olimpiene*. D. *Mauriciu Wolff* ne dă în numărul de faţă cîteva date asupra operei şi vieţii scriitorului.

Născut în 1845 la Liestal, un mic canton de lîngă Bâle, Spitteler a început prin a studia dreptul şi sfîrşi făcînd studii complecte de teologie. Chemarea sa însă nu era aceasta „Stăpîna severă", cum îşi numeşte dînsul Muza, îl subjugă. Şi vreme de douăzeci de ani, în care timp este preceptor în Rusia, jurnalist la Noua Gazetă din Zurich, critic la Kunstwart el poartă în sufletul său şi elaborează înainte de a-l oferi publicului poemul epic *Prometeu şi Epimeteu*, legendă mistică, ce a apărut întîmpinată de totala tăcere a criticii. Dar Spitteler continuă munca, sigur că va veni odată ziua cînd holda aurie va răsplăti din belşug oboseala săcerătorului. Şi dela 1889 încoace operele sale se succed cu o infinită varietate de ton şi manieră: poezii lirice *(Fluturii)*, Balade, incursii în domeniul prozei ca *Parabole literare*, *Adevăruri vesele*, nuvele şi un roman *Imago*, iar între 1900 şi 1910 publică marea sa epopee *Primăvara olimpiană*, operă de 18500 versuri iambice, care în multiplele sale episoade dezvălue întreaga gîndire simbolică şi filozofică a poetului asupra marilor probleme a vieţii şi a morţii, şi l-a clasat pe Spitteler între somităţile poeziei mondiale.

In *Prometeu şi Epimeteu*, poetul reia vestita legendă, ne redă însă o figură de Prometeu cu mult

mai omenească şi mai dureroasă decît a Marelui crucificat: simbolizează în el chinul veşnic reînoit al sufletului mîndru şi al artistului îndrăgostit de perfecţie în mijlocul civilizaţiei moderne rafinate şi crude, unde mai mult decît în antichitate orice superioritate jigneşte, căci spiritul de turmă însufleţeşte lumea şi-i impune, ca o armură de plumb, incurabila sa mediocritate. Prometeu, respinge domnia lumii, oferită de îngerul Domnului, pentru a nu renunţa la mîndria sa şi a nu recunoaşte alt stăpîn decît pe zeul ce locueşte în sufletul său. El trece prin tot soiul de suferinţi şi patimi în luptă cu robia, exilul, boale şi moartea chiar, care zădarnic cearcă să plece spre pămînt fruntea lui înălţată spre lumină, să-i îndoae sufletul curat de orice amestec; în cele din urmă soarta se mărturiseşte însăşi şi acelaşi înger îl roagă să salveze împărăţia lui Dumnezeu, ameninţată de prostia lui Epimeteu. Drept răsplată eroul nu doreşte decît singurătatea, unde să mediteze şi să creeze, singurătatea ce consolează pe omul superior de incurabila prostie şi de răutatea omenească.

Alături de acest poem religios şi simbolic, „pentrucă tot ce e suprasensibil nu se poate exprima în chip poetic decît prin simboale", se aşează pe o treaptă mai înaltă epopeia sa *Primăvara olimpiană*, care în vastul ei ansamblu cuprinde frumuseţi de primul rang şi episoade ce clasează opera printre cele mai interesante în acest gen; dar în ea Spitteler e preocupat mai mult de relieful şi exteriorul vieţii.

Ansamblul epopeii ne prezintă o generaţie nouă de zei pe care Hades îi deşteaptă din Ereb spre a-i face succesorii vechilor zei căzuţi, aruncaţi în neant, de unde eşiseră odinioară pentru a se urca spre lumină. Drumul ambelor generaţii se încrucişează şi noii zei întrevăd cu melancolie căderea lor viitoare. Sfîrşitul, care ne dă oarecum sensul omenesc şi concluzia vastei epopei, este acesta: Zeus, desgustat de oameni, cere zeiţii Genesis sufletul unei fiinţi viitoare, independente şi mîndre, pe care-o va creşte el însuşi şi o va trimite oamenilor ca purtător al unui nou ideal de nobleţă şi frumuseţă. Acest om al viitorului, mai perfect decît stăpînii săi, este Heracles, frate spiritual a lui Prometeu şi care luminează sfîrşitul operei cu toată frumuseţa sacrificiului şi încercărilor fără număr, primite cu un curaj surîzător: „Prostie, te desfid: răutate, apropie-te şi intră în luptă. Veţi vedea cum birue cel consacrat de Zeus. Zise şi aruncă mîndria sa departe înainte pe drumul pămîntului şi se luă după ea cu un pas sigur, dar liniştit, şi moderat". Concluzia tristă şi pesimistă ce implică aceiaşi izolare caşi în Prometeu.

Intre aceste două opere capitale, care marchează începutul carierei sale literare şi cealaltă, desigur, testamentul cugetării sale poetice şi filozofice, se înşiră lucrările foarte variate ca inspiraţie şi factură, ce-i permit să dea la iveală darurile *felurite* şi *inerente naturii sale complexe* şi ale căror *titluri* le-am amintit mai sus.

Dacă lucrătorul, se întreabă d-na *Augusta Moll-Weiss* în articolul Educaţia populară şi ziua de opt ceasuri, dacă lucrătorul a dovedit că nu ştie să-şi administreze bugetul său crescut considerabil în şi după războiu şi continuă a trăi în aceiaşi lipsă de confort şi igienă, va şti el oare să-şi întrebuinţeze mai bine răgazul cîştigat prin reducerea zilei de lucru la opt oare? Chestia este serioasă şi organizarea unei bune utilizări a timpului liber trebue bine studiată şi trebue create instituţii numeroase şi adaptate nevoilor lucrătorului, pentruca el să se dezvolte atît din punct de vedere tehnic, sportiv şi artistic cît şi pentru a cîştiga o educaţie generală mai completă. Până azi organizări temeinice în scopul acesta nu posedă decît Belgia la Hainaut şi Germania în şcoala sa dela Francfurt, Academia muncii. In Anglia s'a organizat numai aşa numitele oraşe-grădini şi în Franţa casele sociale.

D-na Weiss este de părere că educaţia lucrătorului în direcţia confortului estetic şi igienic, cum şi a comprehensiunii sociale, trebue începută chiar din şcolile de copii, în săli vesele, largi şi luminate, cu profesoare numeroase care să se ocupe de fiecare în parte şi să-l deprindă cu ordinea şi curăţenia; acest început trebue să fie continuat şi dezvoltat în şcoala primară prin escursii şi vizitări de muzee, prin învăţarea unor rudimente de meserii, prin tot ce va contribui să creeze în sufletul copilului trebuinţi nouă şi reale. Mai ales este necesară educaţia copilului pentru viaţa socială spre a înţelege frumoasele şi fecundele legi ale solidarităţii, căci numai aşa va dori sincer să utilizeze cît mai bine orele de repaos. In ce priveşte pe lucrători, autoarea pledează pentru ziua de lucru engleză, adică munca neîntreruptă de opt ceasuri decît printr'un repaos de un sfert de oră necesară luării unei mici gustări.

In chipul acesta muncitorul are o parte mai mare din zi, pe care s'o consacre unor lucrări serioase şi poate lua ambele mese în tovărăşia familiei, lucru ce ar aduce economie în cheltueli şi întărirea vieţii de familie.

Intr'un articol de o admirabilă structură logică, **Despădurirea mondială şi inundaţiile**, *d. Girot-Genet* pune în evidenţă cauza probabilă a acestui fenomen ce de o serie de ani produce pagube extraordinare vechiului continent european. D-sa pleacă dela două constatări exacte ce par totuşi că se exclud. Prima: pădurea, şi în special cea de munte, exercită o putere regulatoare asupra cursurilor de apă, pentrucă atenuiază viteza de infiltrare şi forţa torentelor şi împiedică sau micşorează puterea de eroziune a acestor torente şi ca urmare împotmolirea albiei rîurilor. A doua: Plouă mai mult într'un masiv păduros decît pe marginele lui şi mai mult pe margini decît la cîţiva chilometri distanţă pe un teren cultivat sau gol şi diferenţa în cantitatea de ploae căzută asupra pădurii şi terenurilor cultivate sau goale este independentă de anotimpuri şi direcţia vînturilor. In faţa ultimei constatări au rămas încurcaţi toţi cei care cereau cu insistenţă plantarea de păduri până la împlinirea coeficientului de 33 la sută, proporţie admisă ca necesară între terenul păduros şi cel gol şi se întrebau nedumeriţi dacă trebue sau nu continuată împădurirea.

Pentru a rezolva această contrazicere aparentă, d. Girot-Genet aminteşte mai întâiu faptul foarte simplu că fenomenele meteorologice n'au frontieră şi că diferitele părţi ale suprafeţei globului sînt în dependenţă una de alta. Dacă privim sub acest punct, modul de repartiţie a pădurilor pe întinsu pămîntului, observăm că în vreme ce Europa posedă păduri pe o întindere de 30.2 la sută din suprafaţa sa, America se prezintă numai cu un coeficient de 14 la sută, Asia şi Australia cu 8.5 la sută, iar Africa cu 7.9 la sută şi dacă ne amintim că atmosfera terestră are o densitate de apă, dacă nu constantă, dar sensibil constantă, atunci cauza ploilor torenţiale ce cad statornic asupra Europei este evidentă: Apa din atmosferă, odată ajunsă la gradul de saturaţie voit, trebue să cadă pe pămînt; ori ea va cădea acolo unde masa forestieră e mai extinsă, căci se ştie că pădurea exercită o influenţă asupra norilor pe care-i atrage şi precipită apa condensată în ei, provocînd astfel o cădere de apă sensibil superioară cantităţii căzute în afară de pădure. Şi cum Europa are cea mai mare suprafaţă de păduri, efectul este evident.

Ce este de făcut atunci pentru a împuţina cantitatea de apă ce cade în Europa producînd inundaţii dezastroase şi în acelaşi timp secete tot atît de păgubitoare pe imense suprafeţe ale globului? Răspunsul e uşor: să împădurim celelalte continente până la coeficientul de 33 la sută din suprafaţa lor spre a egala precipitările atmosferice. De aici încep însă dificultăţile şi pentru asta autorul, fost şef de misiune în coloniile franceze şi bun cunoscător a celor ce se petrec pe acolo, cere cu insistenţă ca, până la reglemen-

tare, cel puţin să nu se distrugă pădurile din colonii: serios ameninţate de feluritele societăţi ce se formează pentru exploatarea lor.

Marzocco (Mart, 1921).

A. Faggi se ocupă de Nevinovatele utopii ale Prinţului Kropotkine — Articol ocasionat de moartea acestui pionier al anarhismului rus. Născut la Moscova în 1842, a stat exilat în occident 50 de ani, şi nu s'a putut întoarce în patrie decît la izbucnirea Revoluţiei, care i-a produs o amară decepţiune, şi cu această decepţiune a murit de curînd la Moscova. De oarece guvernul Leninist i-a refuzat permisiunea de-a se reîntoarce în Occident, a trebuit să moară în mizerie şi uitare, renegat de admiratorii săi de odinioară.

Viaţa acestui profund cugetător o putem cunoaşte din Memoriile sale autobiografice (traduse în limba franceză sub titlul de „Autour d'une vie" şi întovărăşite de o prefaţă a criticului danez *Brandes*). Pentru Brandes, Kropotkin — împreună cu Tolstoi — este cel mai reprezentativ cugetător şi în acelaşi timp luptător pentru înălţerea poporului său. Se declară pe faţă revoluţionar, — dar a fost un revoluţionar blînd, uman, urînd violenţa, şi simbolizînd sacrificiul de sine pentru propăşirea comună, dezinteresat şi plin de cele mai grandioase sentimente umanitare.

Caşi la Tolstoi, adesea la Kropotkin simplicitatea capătă un colorit de nevinovăţie, — care dacă nu ne îngădue a lua în serios aplicarea practică a teoriilor lor, adaogă o oarecare fascinaţie poetică la fizionomia lor spirituală.

Kropotkin a fost om de ştiinţă — s'a ocupat cu matematica, fizica, dar marea lui pasiune a fost geografia: a colaborat cu bunul său prieten *Reclus*, şi a făcut multe exploraţiuni în Siberia şi în alte părţi ale Rusiei asiatice. De aici gustul său pentru natură ce apare adesea transpus în Memorii.

Din paj la curtea Ţarului Alexandru II, ajunge ofiţer şi e trimis cu garnizoana în Siberia unde avu multe de învăţat (fie din punct de vedere geografic, fie mai ales social). Dela început se vădeşte în spiritul acestui anarhic, entuziasmul pentru ştiinţă şi mai ales pentru ştiinţa pură — şi acest aspect ne explică în parte desgustul său pentru materialismul sovietic.

Cu toată gravitatea sa de doctrinar, de om de ştiinţă şi de sociolog, Kropotkin nu e mai puţin poetic şi ingenuu decît Tolstoi. Intr'adevăr în Siberia şi-a format convingerea că individul, curăţat de crusta depusă de societate, are un fond de sentimente bune şi simple, şi se mulţumeşte cu puţin de îndată ce iese din cercul convenţionalismului social; învaţă mai ales în Siberia că fericirea maselor nu poate fi ajunsă fără înlăturarea biurocraţiei administrative, care printr'o disciplină iraţională, înlătură orice libertate de manifestaţiune spontană. Cu un cuvînt, în Siberia deveni anarhic.

Ideile sale cele nouă, se găsesc mai ales în volumul intitulat „*Entr'aide* ajutorul reciproc ca făuritor al evoluţiei sociale. In această lucrare Kropotkin se opune teoriei darwiniene a luptei pentru existenţă ce i-a fost suggerată de o conterinţă ţinută în 1880 la Petrograd de zoologul Kessler, care susţinea că alături de legea luptei există în natură şi acela a ajutorului reciproc, — care e mai decisivă decît prima, pentru evoluţia progresivă a speciilor. Dar Kropotkin merse şi mai departe, susţinînd ajutorul reciproc chiar între indivizi nelegaţi prin ideia de familie ori de naţiune (cu această ocazie se vădeşte în sociologul Kropotkin naturalistul; într'adevăr examinează ajutorul reciproc întâiu între animale, între sălbatici, apoi între popoarele barbare, în civilizaţia medievală şi în fine în civilizaţia modernă). Aşa dar, opus cu totul lui *Hobbes*, se apropie de *J. J. Rousseau*, deşi impută acestuia idealismul prea exagerat — cu toate că e greu de găsit un idealism mai mare decît al lui Kropotkin. De aceia ideia preconcepută că omul natural este bun, simplu şi sociabil, fără a ajunge niciodată la conflicte de interes — îl conduce

la cele mai ciudate deducţiuni (exemplu tipic: puşcăriaşii se corijează mai lesne în libertate decît în disciplina închisorii). Tot din această cauză desconsideră cu totul importanţa luptei pentru existenţă care nu-i altceva decît expresiunea instinctului de conservare, — recunoscut ca existent de toţi filozofii tuturor timpurilor.

Cu un cuvînt, înainte de Bolşevism, Kropotkine, — caşi Tolstoi, caşi ori care alt idealist utopic, n'a înţeles că aşa zisele calităţi native ale poporului, erau condiţionate de starea specială de subjugare în care se găsea; n'a înţeles că acei oameni, puşi în stare de a voi şi de-a putea, se vor arăta tot atît de hrăpareţi caşi clasele asupritoare contra cărora se răscoală, — şi că pentru dorinţa de-a poseda, aveau să uzeze de aceleaşi mijloace de nedreptate şi violenţă.

Aceasta a fost suprema amărăciune cu care Prinţul Kropotkin a coborît în mormînt, după ce zadarnic încercase să se sustragă dărămăturilor sistemului său utopic, refugiindu-se în Occident.

Mişcarea intelectuală în străinătate

LITERATURA.

Karl Spitteler, *Petits misogynes*, éd. par la librairie Crès, Paris, 1921.

Premiul Nobel din anul acesta a făcut celebru pe un poet simbolist elveţian, până acum nu îndeajuns de preţuit nici chiar între hotarele Germaniei mari. Născut în 1845, se manifestă în literatură tîrziu cu poema sa mitică „Prometheus und Epimetheus" — apărută în 1881 — apoi cu celelalte poezii: „Glockenlieder", care ies în volum în 1903. Cititorii de limbă germană găseau baladele şi poeziile sale lirice prea neîngrijite, întunecate ca fond de influenţa lui Nietzsche şi a lui Schilling, iar romanul „Imago", „mai aproape de lumea reală", îl găseau că este „obscur şi căutat". Traducerea de faţă este o povestire scurtă din viaţa copiilor, care dă prilej la descripţii şi îngădue autorului să zugrăvească peisagiile, în mijlocul cărora şi-a petrecut copilăria.

Karl Hauptmann, *Der Mörde*, Verlag von Rudolf Kämmerer, Dresden, 1920

Autorul este fratele mai mare al dramaturgului Gerhard Hauptmann, s'a manifestat întâiu cu studii de psic ologie şi fiziologie. Pe urmă a publicat poezii lirice; drama sa simbolistă „Bergschmiede" (1901) a fost distinsă cu premiul divizibil „Schiller". Se inspiră mai ales din viaţa dela ţară, arătînd contrastul dintre sat şi oraş, influenţa nefericită a acestuia — ca în romanul „Mathilde" (1902), unde urmăreşte cum se transformă fata d. la ţară în lucrătoare de fabrică. In nuvela „Mörder" K. Hauptmann zugrăveşte tipul criminalului incurabil, criminalului din instinct, care de copil dovedeşte predispoziţii sanguinare; are privire crunta, ameninţătoare, tatăl său este şi el un hoţ. Copilul acesta nu poate sta acasă, ci pleacă în lume, de unde se întoarce mai târziu în rasă de călugăr şi găseşte în viaţă numai pe soră-sa, devenită şi ea călugăriţă, după ce a donat mînăstirii toată truma de avere rămasă dela părinţi. Criminalul însă are gînduri cumplite, dă năvală în schit, se aruncă asupra soră-si, o ruşinează, o pradă şi fuge. Duce apoi viaţă vagabondă, trăind cu fel de fel de femei, ţinîndu-se de hoţii prin porturi, şi dîndu-se drept om cu stare — până la moarte, cînd se spovedeşte şi cere iertarea păcatelor.

ROMANE

Ernest Pérochon, *Nêne*, Plon, Paris, 1920, 7 fr.

Autorul nu este parizian. Este un institutor din provincie şi scrie un roman din viaţa dela ţară, fiind pentru aceasta distins cu premiul Goncourt. Eroul este deci un plugar, rămas văduv după o căsnicie scurtă. Munca îl ţine încordat, totuşi are vreme să simtă şi singurătatea cum îl apasă şi-l plictiseşte. Dela nevastă i-au rămas nişte copii, de aceia el tocmeşte pentru casă o slujnică — Nêne. Autorul poetizează natura, eroul este un ţăran mai deosebit, cu ceva ştiinţă de carte; idealizează şi pe Nêne, care posedă simţire pentru frumuseţile naturii, şi încă în grad şi mai înalt sentimentul matern. Nêne prinde lipici de casă, de copiii pe lîngă care s'a acinat, şi de lîngă care nu mai pleacă...

Charles Le Goffic, *L'abbesse de Guérande*, Paris, Plon, 1921.

Autorul are îndărătul său o activitate literară mai întinsă: versuri, romane, nuvele, critică literară şi foiletoane. Noua sa carte este un roman din viaţa de provincie, în care ni se zugrăveşte mediul catolic francez, dar un mediu deosebit, aducînd aminte de catolicii „refractari" din 1791 şi de mişcarea populară provocată de jurămîntul de fidelitate al clericilor faţă de constituţia civilă. O stareţă invidioasă, şi ipocrită, e nemulţumită că fiul ei, militar, s'a însurat cu o fată de rînd, însă frumoasă. De aceia după ce băiatul pleacă să lupte în China, bătrîna îşi umileşte nora, o calomniază, deşi o ştie fără sprijin şi singură. Fata se îmbolnăveşte, iar boala o diformează într'atît, că se hotărăşte să se sinucidă. Dar iată, se întoarce şi bărbatul — orb. Şi totul se liniştește de odată: Soacra nu mai nutreşte pentru fiul ei nici o ambiţie, iar fata se simte şi ea împăcată, căci pentru el ea a rămas tot fata frumoasă de odinioară...

Ernst Zahn, *Das zweite Leben*, Stuttgart, Deutsche Verlagsanstalt, 1918, 252 S. M. 4. 20.

Autorul este elveţian de origină şi ţine un restaurant în gara Gösschenen. In povestirile şi romanele sale zugrăveşte natura plină de farmec, dar şi de primejdii, a munţilor.—Eroul romanului e faţă a comis un omor. A fost o fatalitate, ca aceia care împinge pe un lucrător spre o maşină şi-l zdrobeşte. După ce a stat 25 de ani în închisoare, ese iarăşi la lumină cu sufletul limpezit. In oameni el vede nişte fraţi, în nenorociţi vede nişte copii ai săi. Insă nu poate birui cu nici un chip o tainică povară sufletească. Işi duce viaţa cu răbdarea unui hamal. Ii lipseşte bucuria, lumina vieţii. Un porumbel, cu care se împrietenise în închisoare, îi moare. Fata, care-l iubea şi pe care a intimidat-o cu rezerva sa, fuge de el şi nu şi-o mai poate apropia. Se leagă de o vagabondă şi cearcă s'o aducă pe calea cea bună, dar face experienţa tristă că nici un noroc nu se poate întemeia pe făgăduelile nesigure ale străinului. Cartea este străbătută de un puternic sentiment de resemnare.

TEATRU

M. Maeterlinck, *Le bourgmestre de Stilmonde*, Paris, Ren. du Livre, 1918.

Piesa a apărut mai demult, însă în vremea războiului se spune că a fost refuzată la Comedia Franceză, şi interzisă de cenzură. Stilmonde este o mică localitate în Belgia, locuitorii sînt paşnici, primarul lor cultivă flori şi orhidee. Şi-a măritat o fată după un Neamţ. Cînd izbucneşte războiul, vin ulanii şi cantonează la el. Şi în gazdă la primar, între alţi ofiţeri vine să stea Otto, ginerele. Comandantul previne pe primar: la cel dintâi act de ostilitate—represalii... Şi iată că se omoară un ofiţer. Şi de oarece grădinarul primarului s'a aflat în apropierea crimei, comandantul îl arestează hotărîndu-l morţii, dacă până sara nu se află vinovatul. Fiind-că grădinarul e fără vină, primarul se oferă el, iar Otto e însărcinat cu plutonul de execuţie. Intâiu ofiţerul e hotărît să nu se supună, dar pe urmă primeşte, gîndindu-se că moartea sa atrage moartea nevestei. Deşi în ultima clipă a fost schimbat cu altul, pentru acest rol sinistru, totuşi cînd se duce acasă, nevastă-sa îl întîmpină revoltată şi-i închide uşa.

Henry Bataille, *La Tendresse*, pièce en trois actes, Paris, 1921.

Noua piesă, care a luat de curînd contact cu scena teatrelor noastre, reprezintă încă un caz din multele variaţii ale temei obişnuite la Bataille: iubirea. Barnac, autor dramatic celebru, prezidentul societăţii scriitorilor, are o amică: o actriţă, care-l înşeală.

Nişte prieteni se însărcinează să i-o spună, iar eroul caută să

descopere pe rival după niște indicii foarte neprecize: inițiala unui nume. Fiindcă în registrul cu adrese se găsesc numai doi inși cu această literă, Barnac îi invită pe amîndoi la el într'o zi, cînd are grije să o lase pe amică singură. Dintr'un ungher ascuns, cineva notează conversația cu musafirii. Dar gusturile femeei sînt capricioase și întîmplătoare; în locul invitaților ea preferă pe un licean, ce vine să caute pe celebrul autor acasă; apoi pe un golan, de profesie actor de cinematograf... În sfîrșit, Barnac se convinge că nu-i este credincioasă și se separă, cu toată protestarea ei că îl „iubește".

Rămas singur, se simte însă abătut, nemulțumit, deranjat în viața lui jurnalieră. A îmbătrînit. Barnac nu se poate dispensa de amica lui, și o chiamă, hotărît ca pentru rest să închidă ochii.

Intr'un suspin adînc, Barnac constată că pe ruinile amorului a luat ființă un sentiment delicat: prietinia afectuoasă.

Karl Schönherr, *Kindertragödie*, in drei Akten, Leipzig, Staackmann, 1919. M. 3.50.

Schönherr este cunoscut. De profesie medic, reprezintă în literatură viața țăranilor din Tirol—patria sa—fiind înrudit prin inspirație cu Anzengruber și Defregger. Un gen designat în nemțește cu numele „Kleinleutedrama" și ilustrat de piesa sa „Erde", premiată cu „Schiller". În această piesă Schönherr a concretizat lăcomia, iubirea țăranului pentru pămînt; cînd e vorba de moșie, simte un îndemn natural și irezistibil să și-o ap re, și nu se dă în lături de la nimic. În piesa de față autorul dezvoltă tema femeei stăpînite de patimi și dorinți, cu urmări funeste pentru copii. Copii află și cunosc purtările mamei, ba în disperarea lor omoară pe amant. Atunci se simt zdrobiți, le piere credința, rămîn fără orientare în viață—și fug în lume.

Walther Bloem, *Dreiklang des Krieges*, Szenen aus der Zeit, Leipzig, Grethlein und Co., 1919, 120 S. M. 2.50.

În romanele sale de până acum „Vormarsch" și „Sturmsignal" autorul a dat impresiile sale proprii din anii războiului. De rîndul acesta încearcă trei schițe dramatice, de cîte un act. În întîiul—„Leben" — ne prezintă un maior lovit de un glonte orb și care își vede pentru ultima oară nevasta, o ființă cu vreo 20 de ani mai tînără decît el: spaima femeei, care nu se poate stăpîni, și groaza bărbatului, care înțelege că moare. Al doilea act — „Tod" — reprezintă moartea unui sublocotenent, care n'a sărutat încă nici o femee, și care în clipa din urmă se roagă de o călugăriță, îngrijitoarea lui, să-i ușureze suferințele sărutîndu-l. Al treilea act — „Unsterblichkeit" — este o icoană din luptele ucigașe dela Somme, arătîndu-ne cum moare o ceată de viteji.

MEMORII

Friedrich Curtius, *Deutsche Briefe und Elsässische Erinnerungen*, Frauenfeld, Hubert et Co., 1920.

„Scrisorile" au fost publicate întîiu în „Basler Nachrichten", ca să știe și Neutralii preocupările Germanilor, dela dezastru încoace. Autorul lor este pătruns de ideologia democratică, pacifistă. Militarizmul este de vină în toate, zice el. Spiritul cazon a provocat în 1913 cunoscutul incident din Zabern, din provinciile renane, cu participarea telegrafică a prințului de coroană. Tot el a adus în 1914 invazia în Belgia, și a inaugurat politica, a căreia urmare nu putea să fie alta decît dezastrul. „Forțele care au creat Germania prusacă, au dus-o și de rîpă" adaogă autorul. Masa populației nu se resimte de „conștiința națională" a claselor culte, constituția germană n'a fost întocmită pe dogma purei democrații—temelia Germaniei de azi. Curtius a fost 37 de ani slujbaș în administrație și prin urmare a văzut multe. Dar „amintirile" sale sînt străbătute de același suflet ideologic. Militarizmul în unire cu pangermanizmul îngust și cu naționalizmul acut—sînt factorii, care au făcut situația Germanilor imposibilă în Alsacia, ridicînd împotriva lor pe Wetterlé și întreaga burghezie.

CĂLĂTORII

Wilhelm Volz, *Im Dämmer des Rimba*, Verlag von Ferdinand Hirt in Breslau, 1921, M. 7.50.

Autorul este un cunoscător al Sumatrei, pe care a străbătut-o în lung și în lat, pornind dela Palembang — un fel de Veneție malaeză — și înaintînd până în interiorul țării acesteia răscolite de vulcani, dintre care cinci fierb mereu, trimițînd în aerul liniștit niște funii de fum cenușiu, drepte ca lumînarea. Volz descrie pădurile, oamenii, înșiră impresii din insula aceasta caldă, umedă, plină de zăduf, — patria mirodeniilor, după care au umblat atîta vreme corăbierii, și care azi formează monopolul guvernului olandez.

FILOZOFIE

Maine de Biran, *Mémoire sur les perceptions obscures*, publié par P Tisserand, F. Alcan.

Multă vreme confundat cu reprezentanții școlii eclectice, Maine de Biran e recunoscut azi ca unul din precursorii psihologiei moderne. Dar nu există încă o ediție complectă a operei lui, care cuprinde multe inedite ce se găsesc în biblioteca Institutului. D. Tisserand s'a servit de acest izvor bogat pentru restabilirea textului acestui memoriu publicat numai în parte de Victor Cousin. Această ediție clasică e menită să aducă mari servicii, căci analizele profunde ale lui Maine de Biran interesează în gradul cel mai înalt psihologia afectivă și mai ales studiul simpatiei.

Leclerc du Sablon, *L'unité dela science*, Paris, Félix Alcan, 1919 (din Nouvelle collection scientifique).

„Unitatea științei" înseamnă pentru autor unitate de metodă, iar metoda științifică prin excelență este metoda experimentală, care se afirmă în toate domeniile cunoștinței omenești, chiar și în cele care par pătrunse de raționament: astfel matematicele derivă din experiența senzibilă printr'o serie de abstracțiuni și generalizări succesive. Autorul accentuează caracterul experimental al științei, în detrimentul caracterului său raționalistic. Cu ocazia aceasta du Sablon definește poziția sa față de problema vieții: legile vieții trec dincolo de legile fenomenelor fizice și chimice, dar nu le contrazic. Fenomenele vitale apar cu originalitatea lor ireductibilă. Materia vie se explică prin proprietățile naturii anorganice, materia realizînd o erarhie ascendentă de forme, în al căreia vîrf stă spiritul.

CRITICĂ LITERARĂ ȘI ARTISTICĂ

Sebastian Röckl, *Ludwig II u. Richard Wagner*, München, 1920, L. H. Becksche Verlagsbuchhandlung (Oskar Beck), M. 18.

Sînt cunoscute legăturile de prietinie între romanticul rege al Bavariei și Wagner, a căruia activitate înseamnă — pentru istoria culturii germane — mai mult decît o simplă problemă muzicală, Wagner ducînd o luptă aprigă pentru dreptul la existență al artei naționale, înfruntînd dușmănia tuturor celor care socoteau arta drept un articol de modă și distracție. Din pricina aceasta, pe „Tristan și Isolde" Wagner n'a putut să-l reprezinte decît la 1865, cînd cu ajutorul lui Ludwig II se construi teatrul de solemnități din Bayreuth. După partea întîia a publicației de față, apărută în 1913, urmează acum partea II-a, cuprinzînd epoca dela 1866-1883, adică începînd cu anul cînd Wagner n'a mai putut trăi în München și trebui să plece „izgonit". Autorul ne pune la îndămînă izvoare nepublicate încă, și devenite acum accesibile. Cu ajutorul lor, se vădește caracterul prietiniei dintre artist și rege, precum și persona-

litatea lui Wagner, consiliile sale de natură politică. In ce privește pe rege, acesta a ținut cu stator-nicie la Wagner, la moartea că-ruia a și zis: „pe artistul, pe ca-re-l jelește azi toată lumea, l-am descoperit eu cel dintăiu."

ISTORIE

Frédéric Loliée, La Païva, Paris, Jules Tallandier, 1921.

Cine a trăit sub imperiul al do-ilea și la inceputul republicei, n'a uitat pe galanta marchiză, de care vorbește autorul aici. Domnia lui Napoleon III a fost prielnică a-pariției acestor preotese ale a-morului, imortalizate de Emile Zo-la in Rougon-Macquart. Puține au avut farmecul umilei Thereza Lach-mann, devenită mai apoi marchiza de Païva și contesa de Donners-mark. Era născută în ghetto, fiică de evreu. In cariera ei scurtă și strălucitoare e stăpînită de ambi-ție tenace și prevăzătoare. Avînd bani, mai avea și înțelepciunea să prefere celorlalte altețe pe suve-ranii cugetării: Theofil Gauthier, Sainte-Beuve, Gambetta; concepu ideea să servească de trăsătură de unire intre Franța și Germania. Intrasigența brutală a lui Bismarck a făcut să cadă proectul acesta. Païva muri in 1884, în castelul ei din Silezia de sus, după ce a rea-lizat aproape tot ce a visat, și a lăsat în urmă o legendă stranie.

Dr. Viktor Bibl, *Der Tod des Don Carlos*, Wien u. Leipzig, Wil-helm Braumüller, Mk. 14.

In istorie domina până acum pă-rerea că Don Carlos a fost bol-nav, de aici regimul tutelar al lui Filip, nevoit să pună existența monarhiei la adăpost de loviturile lui fără rost. Autorul, profesor de istorie la Universitatea din Viena, zdruncină acum credința aceasta atît de răspîndită, și pe baza iz-voarelor istorice arată că nu-i vorba de vre-un caz patologic, ci de tragedia unui moștenitor de co-roană fără noroc, precum și de lupta intre două concepții — Filip r. prezentînd despotizmul politic și bisericesc, iar Don Carlos ideea blîndeței și autonomiei provincii-lor din marele imperiu spaniol. Schiller l-a imaginat deci pe Don Carlos mai just decît atîtea expu-neri științifice, care au făcut din-tr'insul un personagiu inutil și pri-mejdios. Bibl utilizează corespon-dența lui Maximilian II, sau docu-mentele necunoscute încă ale fe-luritelor arhive, iar izvoarele vechi sînt supuse din nou unor cerce-tări atente.

ȘTIINȚĂ.

Walter I. Kilner, *The human atmosphere*, Paul Kegan, London, 1921.

După războiu, se observă o pre-dilecție pentru științele oculte— mai ales la popoarele anglo-sa-xone. Printre numeroasele volume, care apar, se intîlnesc și expuneri științifice de oarecare interes. In cartea amintită se vorbește despre un fluid *aura* - de natură încă mis-terioasă, care ar fi învăluind ființa omului. Autorul, membru al cole-giului fizicienilor din Londra, zice că a izbutit să-i zărească și că este un fenomen datorit *radierii* unde-lor. Omul este observat în stare nudă printr'un ecran de sticlă, în care se pune o soluție de dicya-nină. Se constată atunci o pîclă luminoasă, înfășurînd corpul și va-riind dela bărbat la femee. Aura se manifestă subt trei zone dis-tincte. Culoarea ei este albastră, cu o nuanță cenușie, dar se schim-bă după preocupările de cugetare ale momentului: utilindu-te la o carte roșie, aura devine în parte roșie. Autorul crede că fluidul a-cesta are aplicații practice, medicul putînd stabili după forma lui diag-nosticul boalelor, putînd căpăta indicații asupra părților din orga-nism atinse, sau asupra facultăți-lor mentale: aura este cenușie la idioți, albastră la oamenii normali. Dar încă nu s'au putut obține ima-gini fotografice.

FILOLOGIE

Iohannes Geffcken, *Griechische Menschen*, Leipzig, Quelle und Meyer, 1919, XI—244 S. M. 8.

Autorul, profesor de filologia

clasică la Rostock, cunoscut în lumea specialiștilor, a fost „două-zeci de ani preocupat de planul" acestei cărți. Intr'însa el a cer-cetat toată literatura greacă până la era noastră, și expune felul cum au zugrăvit și au judecat Grecii pe om atît în operele lor poetice, cît și în istorie, filozofie și în dis-cursurile oratorilor. Primul capi-tol tratează despre Homer, și trece în revistă figurile omenești schi-țate de poet, împreună cu însuși-rile caracteristice, pe care epicul grec le atribue portretelor sale literare. Uneori cartea capătă for-ma unui rezumat de istorie lite-rară. După aceia Geffcken se o-cupă de eroii tragediei și come-diei grecești. Aici, în limba ger-mană, trebue să mai menționăm o lucrare, iarăși de specialitate: Karl Heinemann, *Die tragischen Gestalten der Griechen in der Weltliteratur.*—Un capitol deosebit din cartea lui Geffcken este consa-crat lui Socrate și școalei sale. Apoi se ocupă de Aristotel, Teo-frast și Peripatetici. Insfîrșit, de noua comedie.

Karl Spitzer, *Ueber einige Wörter der Liebessprache*, Leipzig O. R. Reisland, 1918, 74 S. M. 250.

Autorul face un studiu onoma-siologic asupra expresiilor roma-nice pentru „a iubi", pe care le cercetează în mod comparativ. De vreo influență a temperamentului popoarelor în nuanțarea cuvintelor autorul vorbește, dar se arată cam sceptic, căci bunăoară intrebuința-rea lui „a dori" în loc de „a iubi" nu se găsește numai la popoarele meridionale (span. *querer*), dar și la Germani (*gern*). In general, în limba scrisă găsim termenii pro-prii, pe cînd limba vorbită și limba populară intrebuințează expresii adequate: „a avea drag", „a vrea binele cuiva", „a îndrăgi"... In Bu-covina (Marginea) „a iubi" este cu-noscut, dar împrumutat din limba literară, căci după legile fonetice locale ar fi trebuit să găsim „a iubgi" (cf. *a să grăbgi, a izgi*).

POLITICĂ

Harald v. Hoerschelmann, *Person u. Gemeinschaft*, Eugen Diederich, Jena, 1919.

Autorul se ocupă cu problema comunistă. Insă nu e vorba numai de mișcarea socială cunoscută în deobște sub denumirea de bolșe-vism, ci de teoriile fundamentale, din centrul cărora au pornit toate mișcările populare, care au la ba-ză cam aceiași concepție, căci fră-mîntarea din Rusia are la temelie o idee pornită din conștiința mo-rală și religioasă a omenirii. Bol-șevismul vrea să libereze „sufle-tul pămîntesc" al omului, socotin-du-l în stare să creeze o ordine de lucruri nebănuită până acum. Scopul bolșevismului este educa-rea unei generații omenești cu su-flet nou, diriguită de puterea spi-ritului, iar nu de aceia a banului, a funcției în stat ori a nașterei. La opera comună a culturii să con-tribue fiecare după predispozițiile personale, fără a-și însuși bunu-rile, care stau la îndămînă pen-tru muncă. Importantă este cons-tatarea inegalității de fapt intre oameni, și chemarea ce o au cei înzestrați, pentru conducere. Pen-tru recoltarea acestor oameni, este necesar să se dea puterea pe mîna acelora, care cred în noua ordine de lucruri. Guvernul lor se nu-mește în Rusia „dictatura prole-tariatului". Sînt însă semne că miș-carea rusească are să ajungă la un punct mort, cînd va lua o di-recție cu totul neprevăzută: trans-formarea imperiului intr'o demo-crație liberă țărănească.

BIBLIOGRAFIE

I. Popescu-Băjenaru, *Cartea Omului matur*, Edit. „Cartea Romînească", 1921, București, Prețul 25 lei.
Maiorul Gheorghe Brăescu, *Maiorul Boizan* (Schițe umoristice) 1921, București, Prețul 10 lei.
Lucian Blaga, *Pașii Profetului*, Edit. „Ardealul", 1921, Cluj. Prețul 12 lei.
Vasile S. Moga, *Cultura Legumelor*, Edit. „Cartea Romînească", 1921, București, Prețul 4 lei.
Vasile S. Moga, *Cultura Pomilor Roditori*, Edit. „Cartea Romînească", 1921, București, Prețul 6.50 lei.
Vasile S. Moga, *Cultura viței și fabricarea vinului*, Edit. „Cartea Romînească", 1921, București, Prețul 7 lei.
Al. I. Alexandrescu, *Raporturile dintre Stat și Funcționari*, Tip. „România Nouă", 1921, București, Prețul 15 lei.
Rodica, *Terra* (Descrierea pămîntului), Edit. „Cartea Romînească", 1921, București, Prețul 12 lei.
Armand M. Calinesco, Le change roumain, sa dépréciation depuis la guerre et son rétablissement, Edit. Jouve et Co.
Mark Twain, *Furtul elefantului alb*, Biblioteca „Lumea", 1921, București, Prețul 1 leu.
Mihail Negru, *O poveste de iubire*, „Biblioteca pentru toți", No. 1054—1059, 1921, București, Prețul 6 lei.
Emile Zola, *Greșala abatelui Mouret*, „Biblioteca pentru toți", No. 1076—1087, Trad. de I. Gr. Perițeanu, 1921, București, Prețul 12 lei.
E. Lovinescu, *Critice* (Vol. V), Edit. „Viața Romînească", 1921, București, Prețul 14 lei.
S. Muncel, *Eroii Țării la o răspîntie*, Edit. „Viața Romînească", 1921, București. Prețul 5 lei.
C. B. Urlea, *Cu Moș Teacă 'n Moldova*, Inst. „Viața Romînească", 1921, București, Prețul 12 lei.
Edmond Rostand, *L'Aiglon*, în romînește de I. C. Asian, Edit. „Viața Romînească", 1921, București, Prețul 20 lei.
C. Stere, *Un caz de conștiință* (Cuvintările rostite în ședințele Adunării Deputaților din 4, 5 și 9 Martie 1921 asupra validării alegerii din jud. Soroca), Edit. „Viața Romînească", 1921, București, Prețul 5 lei.
George Ranetti, *D'atunci și d'acolo*, Edit. „Casa Școalelor", 1921, București.

M. Sadoveanu, *Oameni și locuri*, Edit. „Cartea Romînească", 1921, București, Prețul 15 lei.
P. Vergilius Maro, *Aeneis*, Trad. de George Coșbuc, Edit. „Cartea Romînească", 1921, București, Prețul 14 lei
Ion Agîrbiceanu, *Trăsurica verde*, Edit. „Cartea Romînească, 1921, București, Prețul 14 lei.
Ion Agîrbiceanu, *Ceasuri de seară*, Edit. „Cartea Romînească", 1921, București, Prețul 10 lei.
Livia Hulea Rebreanu, *Răvașe 'n tabără* (Poezii), Edit. Librăriei diecezane, 1920, Arad, Prețul 8 lei.
Ovidiu Hulea, *Blestemul codrului*, Edit. Librăriei diecezane, 1920, Arad, Prețul 8 lei.
St. Antim, *Capitalul mobiliar*, Edit. „Samitca", 1921, Craiova, Prețul 5 lei.
I. C. Vissarion, *Vrăjitoarea*, Edit. „Cartea Romînească", 1921, București, Prețul 15 lei.
E. Lovinescu, *Gheorghe Asachi*, (Viața și opera lui), Edit. „Cartea Romînească, 1931, București, Prețul 14 lei.
Elena Farago, *Traduceri libere și Reminiscențe*, Edit. „Samitca", 1921, Craiova, Prețul 10 lei.
Dr. N. C. Paulescu, *Cele patru patimi și remediile lor*, Edit. „Cartea Romînească", 1921, Iași, Prețul 15 lei.
Econom I. Goțcu, *Concordat ?* Tip. „Albina", 1921, Iași, Prețul 3 lei.
Const. A. Giulescu, *Dragostea unui trubadur*, Edit. „Cartea Romînească", 1921, București, Prețul 12 lei.
Victor Costin, *La corruption légale et l'esclavage international*, Impr. „Viața Romînească", 1921, Iași, Prix 6 fr.
Mihail Manoilescu, *Regimul impozitelor față cu producția națională*, Edit. „Reforma Socială", Prețul 8 lei.
Th. Carlyle, *Răzvrătirea Femeilor*, în romînește de P. Moșoiu, Biblioteca „Revista Ideei", Str. Fluerului 28, București, 1921.
P. Kropotkin, *Din Marea Revoluție Franceză*, Biblioteca „Revista Ideei", Str. Fluerului 28, București, 1921.
Pierre Mac Orlan, *Le nègre Léonard et Maître Jean Mullin*, Editions de la Nouvelle Revue Française, 1920, Paris, Prix 7 francs.

Transilvania, No. 1-2, Prețul 10 lei.
La Nouvelle Revue Française, 1 Avril, Prix 4 fr.
Moldova noastră, No. 1, Prețul 2 lei.
Renașterea Moldovei, No. 2-3, Prețul 3 lei.
Biblioteca Copiilor și a Tinerimii No. 13—14, Prețul 2 lei.
Lumina Femeii, No. 4, Prețul 8 lei.
Analele Dobrogei, No. 1 Prețul 10 lei.
Independența economică, No. 1, 2, 3, Prețul 10 lei.
Școala, No. 2, Prețul 2 lei.
Lamura, No. 6, Prețul 5 lei.
Foaia Tinerimii, No. 3, Prețul 1.50.
Junimea, No. 1, Prețul 3 lei.
Țara de Sus, No. 2-3, abonament anual 48 lei.
Economia Forestieră, No. 1—3, Prețul 15 lei.
Ideea Europeană, No. 64, Prețul 1 leu.
Cuvîntul liber, No. 6, Prețul 2 lei.
Cartea Satelor, No. 2, abonament anual 36 lei.
Orizontul, No. 11 și 12 Prețul 1 leu.
Higiena, No. 2, Prețul 3 lei.
La Revue Mondiale, 15 Avril, Prix 3 francs.

Mercure de France, 15 Avril, Prix 3 fr. 85.
Bibliografia, No. 9, Prețul 3 lei.
Muzica, No. 3 4, abonament anual 50 lei.
Romînia, No. 7, Roma.
Pasztor Tüz, 24 April, Prețul 4 lei.
Vocea Romîniei, No. 11 și 12, abonament anual 60 lei.
Cele trei Crișuri, No. 7 8, Prețul 3,50 lei
Romînia Viitoare, No. 4, Prețul 2 lei.
Revista Jiului, No 10, abonament anual 40 lei.
Calea Nouă, No. 1, Prețul 2 lei.
Poetul, No. 2 3, Prețul 1 leu.
Revista Moldovei, No. 1, Prețul 5 lei.
Moldova dela Nistru, No. 1 4, Prețul 2 lei,
Hasmonaea, No. 11–12, Prețul 5 lei.
Cîmpul, No. 7–8, abonament anual 35 lei.
Foaia Plugarilor, No. 5, Prețul 2 lei.
Roma, No. 4, Prețul 4 lei.
Buletinul Industriei (Ministerul Industriei și Comerțului), No 1–3, Prețul 30 lei.

1921 ANUL XIII. IUNIE. No. 6.

Viața Romînească

REVISTĂ LITERARĂ ȘI ȘTIINȚIFICA

SUMAR:

IAȘI

Redacția și Administrația: Strada Lăpușneanu 33

1921

VIAȚA ROMÎNEASCA apare lunar cu cel puțin 160 pagini.—Abonamentul în țară un an 100 lei jumătate de an 50 lei. Numărul 10 lei.—Pentru străinătate: [illegible]

VIAŢA ROMÎNEASCA

REVISTĂ LUNARĂ

CONDIŢIILE DE ABONARE

Abonamentele sint: semestriale şi anuale.

Cele semestriale se socotesc dela No. 1 până la No. 6 inclusiv, sau dela No. 7 până la 12 inclusiv.

Cele anuale dela No. 1 până la No. 12 inclusiv.

Abonamentele se pot face in orice lună a anului, trimiţind suma *prin mandat poştal.*

Reinoirea se face cu o lună inainte de expirare, pentruca expedierea Revistei să nu sufere intrerupere.

Preţul abonamentului este:

IN ŢARĂ:

Pe un an	100 lei
Pe jumătate an	50 „
Un număr	10 „
Pentru Societăţi comerciale, financiare şi autorităţi, pe an	200 lei

IN STRĂINĂTATE:

Pe un an	140 lei
Pe jumătate an	70 „
Un număr	14 „

Abonaţilor li se acordă intre alte avantagii şi reduceri insemnate de preţ asupra operelor literare şi ştiinţifice editate de *Institutul de arte grafice şi editura „Viaţa Romînească"*, astfel că abonamentul revistei le revine aproape gratis.

Un exemplu:

Costul abonamentului la Revistă este de 100 lei pe an. Costul a 50 volume, ce vom edita minimum pe an, va fi aproximativ de lei 600.

Reducerea ce se acordă abonatului la cărţile editate de Revistă fiind 15% aproximativ (adică in cazul nostru, lei 90)—costul revistei pe an ar reveni deci abonatului *numai la 10 lei*, adică *zece lei pe an.*

Administraţia.

Pentru siguranţa primirei regulate a Revistei D-nii abonaţi sint rugaţi a trimite odată cu abonamentul şi 12 lei anual costul recomandărei.

Cazul dela farul Olinca

— Note de drum pe apă —

Tresar din somn speriat.

Un zbirnîit răguşit de sonerie îmi sfredelea urechile. Intr'o clipă fui in picioare. Dormeam epureşte de cînd instalasem telefonul chiar la capul patului.

— Allo! Cine-i acolo?

— Bateria dela gura Dunărei. Incepem manevra pentru deschiderea estacadei? E ora 4 dimineaţă. Pilotina Letei e gata de plecare; vă aşteaptă.

Afară era încă întuneric,—o noapte rece, umedă, de toamnă întîrziată.

Oraşul cu vechile case de lemn, portul cu vasele ancorate, pădurile de stuf şi bălţile cu lumea de vietăţi din Deltă, dormeau neclintite încă în besna oarbă a nopţii.

Era atita linişte in tot cuprinsul mort al Deltei, încit pămintul obosit şi marea potolită păreau căzute în somnul adînc de veci. Şi din natura întreagă amorţită, numai Dunărea cea fără de astimpăr îşi mîna necurmat undele tăcute la vale, în spre mare. In noaptea ceia apa era tulbure, cenuşie şi groasă ca uleiul.

Dela începutul războiului ne deprinsesem să trăim la întuneric caşi cîrtiţile; in fiecare noapte ne aşteptam la vre-un bombardament din largul mării sau la vizita hidroplanelor germane. Ochii noştri se obişnuiseră să pătrundă întunericul, ca ochii de pisică.

— Gata de plecare! Mola! — şopteşte pilotul; pe cind Neculai, ordonanţa mea, un uriaş mototol şi somnoros, îmi aruncă de pe mal pelerina făcută ghem, cu binoclu şi revolverul în ea.

Plecăm cu luminile de drum stinse. Nici un zgomot, nici o vorbă; toţi sint muţi; mişcările se fac încordate, pipăind şi

pe tăcute; comenzile la cîrmă și mașină se șoptesc tainic dar hotărît; ochii deschiși mari și auzul ascuțit. O navigație pe furiș; singură mașina mică a pilotinei mai sfîrîe și dudue pe înfundate ca un samovar supraîncălzit. Alunecăm ușor pe lîngă niște umbre negre lipite în șir de cheu: sînt torpiloarele rusești. Nici o mișcare. Rușii dorm tun.

Ocolim o pată mare vînătă care ne închide o clipă vederea: e crucișetorul nostru, bătrîna *Elisabeta;* vîrfurile catargelor înalte se pierd in cerul întunecat. Trecem la cîțiva metri de ea. Nu se simte nici o suflare; numai cînd ajungem la pupă, un glas răgușit, ne întreabă răstit: Cine-i?

— Pilotina Letei!

— Liber!

Portul mort, orașul adormit, rămîn în urma noastră perdute în bruma răce a nopții. Dacă n'am auzi din cînd în cînd lătratul cînilor credincioși sau cucurigul cocoșilor harnici, singurii care nu se supun străšniciei ordinelor militare, nici n'am bănui ființa unor așezări omenești în toată pustietatea Deltei. Nici o lumină, nici o mișcare, firea întreagă a împietrit; o lume ca 'n povești; viața oprită în loc; un oraș mut, încremenit deodată, fermecat de-o taină, adormit în vrajă de-o mînă nevăzută.

Eșim în largul mării.

Abia se desprinde din faldurile nopții bateria dela gura Dunărei. Tunurile mute, îngropate în nisip, dorm cu gurile căscate în spre mare.

Farurile stinse, la capetele cheurilor de piatră, par niște orbi uriași împietriți la poarta Dunărei. Și 'n masa neagră de umbre și 'ntuneric care rămîne în urmă, tresare cîteodată un fulger scurt, o scîntee albastră ce scapără o secundă pe cerul înourat. E telegrafia fără fir dela Elisabeta. La ora asta se prind știri de războiu pe care turnul Eiffel, prin unde herțiene, le împarte în lumea întreagă.

Navigăm pe lîngă coastă, pe fund mic, să nu ne prindă submarinele germane care veneau în nopți întunecoase să samene torpile fixe între Insula Șerpilor și gura Dunărei, în drumul vaselor rusești.

Mergeam cu toată viteza ca să nu ne apuce ziua pe drum, să fim surprinși pe mare de hidroplanele care zilnic veneau dinspre Constanța.

Eram nerăbdător s'ajung la Sfîntul Gheorghe cît mai degrabă: primisem c'o zi mai înainte o scrisoare ciudată dela moșul Ghiță Orez, gardianul farului Olinca.

Noi cei din Deltă, rămași complect izolați de țară, ne aflam direct subt comanda rusească. Aliații noștri, de dragul morunilor, nisetrilor și a icrelor negre, găsiseră că este o absolută necesitate militară de a se cuibări la gura brațului Sfîntul Gheorghe, centrul pescăriilor noastre.

In punctul de observație dela farul Olinca, postul de marinari romîni fusese înlocuit, pentru motive militare, printr'un post rusesc. Jandarmii noștri rurali aduși legați la Sulina. Agenții de pescarie ai statului arestați ca spioni periculoși. Vasele militare ruse cărau mari cantități de pește și icre, pe care le vindeau la Odesa și Sevastopol.

Și dintr'o parte și din alta, zilnic primeam reclamații prin telefon. Trebuiau cercetate lucrurile la fața locului.

Cel mai dîrz reprezentant al autorităților locale se ținuse acolo Moșul Ghiță Orez.

Veteran din 77 78, tunar la bateria dela Calafat, era de treizeci de ani funcționar al Comisiei Europene dela gura Dunărei. Odată cu debarcarea Rușilor în Deltă, el își luase cu dela sine putere drepturi, privilegii și prerogative internaționale, întrucît susținea că el reprezintă interesele Europei la gurile marelui fluviu.

Deși se găsea singur la un far, Rușii îi recunoșteau titlul pe care și-l luase: *nacialnicul* (șeful farurilor Comisiunii Europene).

Tovarășul lui dela far, un Turc bătrîn din Anatolia, fusese ridicat din prima zi de Ruși și expediat la Sevastopol.

Cînd maiorul rus, care avea comanda trupelor din Sfîntul Gheorghe, i-a trimis vorbă să se astîmpere că altfel îl scoate dela far și-l trimite și pe el pachet în Rusia, moșul Ghiță Orez, nacialnicul farurilor, s'a îmbrăcat curat, și-a înșirat cele trei decorații romînești și Sfîntul Gheorghe rusesc, netezindu și țăcălia albă în formă de pensulă, mîndru și grav s'a prezentat maiorului rus. I-a vorbit ritos și foarte de sus ca un vechiu funcționar al Comisiei, diplomat cu rutină:

— Farul nu este al statului romîn ci al Comisiei Europene; el, Ghiță Orez, a fost așezat în funcție de cele șapte Puteri ale Europei, și deci nici într'un caz nu poate fi scos numai de o singură Putere, fie chiar o mare putere ca Rusia. Și trebue să se știe că de toate ce se înfăptuesc acum la gurile Dunărei se va da într'o zi socoteală la masa verde, ori la Paris, ori la Londra.

Maiorul rus, cam slab în diplomație, a rămas de o camdată pe gînduri.

Ultimul raport pe care îl primisem dela farul Olinca era scrisoarea ceia ciudată, pe care un marinar o adusese ascunsă în teaca baionetei, de teamă să nu cadă în mînile Rușilor.

Domnule Comandor,

„Rog bunătatea Domniei-Voastre a veni aici la fața locului, negreșit și cît mai repede de urgent.

„E mare trădare la mijloc, care va să zică am ajuns ca

„frate pe frate să se vîndă precum Iuda pentru treizeci de „arginţi a vîndut pe Hristos. Mai mult nu pot spune că aci „şi păreţii au urechi. Musai trebue să vă vorbesc în patru „ochi, care am zis şi voiu zice toată viaţa că nu sînteţi numai „şeful suprem ci şi părintele nostru al Romînilor din Deltă.

„Vă aşteptăm cu nerăbdare prezentarea Dumnevoastră la „farul Olinca de urgenţă neintîrziat fiind la un caz de foarte „mare forţă majoră.

„Ţineţi în foarte secret scrisoarea şi nu suflaţi nimirica".

„Al Domnielor-Voastre prea supus la ordine
Ghiţă Orez
„Veteran şi gardian la farul Olinca al
Comisiunii Europene"

Deşi cunoşteam bine apucăturile moşneagului de care făceam cu toţii haz, totuşi eram cam îngrijat, mai cu samă că ultima dată, postul de observaţie dela Olinca nu semnalase ca de obiceiu venirea hidroplanelor germane

Fusesem surprinşi. Sirena crucişetorului Elisabeta dăduse prea tîrziu semnalul de alarmă. Şi cu toate că douăzeci şi trei de guri de foc trăgeau din Sulina, bombele aruncate omorîseră într'o singură zi şase inşi, răniseră vre-o zece şi distruseseră trei case.

Infăşurat în pelerină, cu pulpele îngheţate, ghemuit între doi colaci de frînghie, şedeam afară pe puntea pilotinei, care se legăna domol şi cadenţat.

Cu ochii pe jumătate închişi, vedeam mereu aceleaşi scene care mă tulburase în timpul zilei: mă urmărea continuu privirea rătăcită a unui soldat Rus, care înebunise trăgînd la mitralieră, pe-o şalupă surprinsă pe mare şi urmărită de două hidroplane... o femee căzută într'un lac de sînge, omorîtă de o schijă de bombă.. patru copii care se jucau în curtea în care exploadase bomba scăpaseră neatinşi, iar mama lor, în fundul camerei, ascunsă după un dulap, pe cînd striga la copii să se ascundă fusese lovită de o ţandură intrată pe fereastră.

Deschid ochii, şi fără să-mi dau samă, privesc talpa cizmei care călcase în lacul acela de sînge cald încă, atunci cînd am intrat în casă.

Negurile nopţii se limpezeau. Luceafărul dimineţii începuse a păli. Şi în vasta respiraţie a mării, o *briză* răce de brumă înfiora geana viorie care se ridica treptat la orizont.

Un marinar la proră sta de gardă cercetînd înainte faţa apei ca să descopere minele ce le-am putea întîlni. Ciocnind una din ele ne-am ridica în naltul cerului. Un alt marinar la pupă căuta în sus, pîndind ivirea hidroplanelor. Loviţi de vre-o bombă ne-am cobori în fundul întunecat al mării.

Şi totuşi, ce uşor deprinderea ne schimbă firea. Privesc pe subt gene la cei trei oameni din jurul meu pe punte: cel din pupă, un băeţandru rotund şi roşcovan, şi-a scos din carimbul cizmei o perie neagră de vax; tacticos îşi netezeşte părul şi tiuleile de musteţi.

— Mă, boxule! tu îţi faci freza la tauletă în loc să pîndeşti hidroplanele? îi strigă în glumă pilotul dela cîrmă.

— N'ai grijă, că nu trece nici o pasăre in zbor fără s'o prind în binoclul meu. Ajungem noi în port înainte de venirea musafirilor. Iaca, a şi prins a înegri uscatul înainte.

O liniuţă cenuşie tăia zarea înaintea noastră spre miazăzi.

In revărsatul zorilor cerul şi apa îşi schimbau spre răsărit culoarea. O draperie de purpură se vedea căzînd în falduri, mlădiată pe oglinda răce a mării metalic poleită.

In clipele aceste de farmec, în solemna pace a deşteptării, subt ploaia ceia de aur, cînd pare că natura rizînd deschide ochii în faptul dimineţii, simţi parcă mai greu gîndul ce-apasă cu mustrare pe cugetul omenesc — războiul: milioane de oameni învrăjbiţi putrezesc prin şanţuri, pradă, distrug, se ucid pe brazdele pămîntului ce trebue să-i hrănească... se caută, se pîndesc pe marea argintie ce o răscolesc în clocotul exploziilor... se lovesc din zbor prin văzduhul albastru, prin aerul ce-l infectează cu gaze ucigătoare şi miros de benzină.

Toate elementele naturii stăpînite de mintea omului sînt astăzi tulburate de răutatea şi duşmănia lui. Numai soarele, veşnic acelaşi, se înalţă căutînd, în magica şi eterna-i nepăsare, la deşărtăciunea vietăţilor cugetătoare ce, fără de astîmpăr, se frămîntă pe un petec din scoarţa globului pămîntesc.

— Se vede bine farul dela Olinca — îmi spune pilotul dela cîrmă.

Schimbăm drumul spre coastă. Colibele negre de pescari pătează pînza cafenie ce undulează în zare pe dune de nisip.

Intrăm încet pe gura Sfîntului Gheorghe şi abatem în canalul îngust ce duce la Olinca — o potecă de apă verde, clară, între păreţi de papură imensă, de înălţimea catargelor şalupei.

De sus, din balconul farului, moşul Ghiţă Orez, *nacialnicul farurilor*, ne-a recunoscut de departe. Deprins cu scările, ca un flăcău sprinten coboară în fugă şi prinde *bandula* dela pilotina ce acostează la piciorul farului.

— Să trăiţi, domnule Comandor! vă aşteptam ca pe tata, că nu mai e chip de trăit aici.

— Ce faci, moşule? vino înăuntru să stăm puţin de vorbă.

— El se codeşte făcînd cu ochiul la cîţiva Ruşi, care se adunaseră în jurul şalupei căutînd chioriş la noi.

— Ba, eu oiu zice că mai bine-i să o luăm încoace pe malul mării.

Am plecat amîndoi spre dunele de nisip.

— Ei, ia spune, moşule, ce ai pe inimă, ce-i cu scrisoarea ceia?

Ei se opri în loc căutînd tainic în jurul nostru, deşi eram singuri în toată pustietatea ceia.

— E trădare mare! zău că-i trădare! ne vinde, domnule, ne vinde Rusul ţărişoara, crele ţi-mă, că-s om bătrîn, cînd vă spun că Rusul vinde pe Rumîn Neamţului! Şi moşneagul îşi scoase căciula făcînd cucernic o cruce mare şi o temenea spre pămînt.

— Ei, lămureşte-mă, moşule, că până acum n'am priceput i mic.

— Stai că spun tot, să ştiu bine că mă tae bucăţele, da' fiecare bucăţică din mine tot are să strige sfîntul adevăr.

Şi moşul, vorba lungă, o ia pe departe:—Că d-voastră ştiţi precum se poartă ei, pardon ca porcii... vin beţi aici sus la far, cîntînd cu armonica parcă ar fi pardon la *şantan* în Sulina... şi dacă le spun cu binişoru': măi băeţi, noi se cheamă că sîntem aliaţi cu voi, ei de colo: net aliaţi! noi prătectori!

— Bine, bine, moşule, lasă astea, spune odată ce-i cu trădarea, că asta mă interesează.

— Stai, că ajung acuma şi acolo, că eu dacă am rămas la far singur, că ştiţi doar că vor să mă scoată, că le stau ca sarea în ochi; eu nu pot să dorm noaptea, şi cum mi am făcut obiceiul stau şi mă uit la lună. Acuma patru nopţi şedeam singur, Ruşii dormeau tun; răsucesc eu o ţigară şi mă uit pe mare, în lumina lunei, că era plină, şi mi se pare că văd nişte umbre în cărarea de lumină de pe faţa apei... Iau ochianul cel mare al farului, că ştiţi ochianul nu l-am predat nici mort la Ruşi, şi zăresc bine două lotci de pescari cu cîte doi oameni în fiecare. Zic eu în mine: cine or fi lipovenii ceia care au eşit acu noaptea la pescuit? că doar nu-i slobod ca mai înainte. Trebue să fie învoiţi dela ştab, zic eu.

Şi cum stam şi priveam aşa, numai ce văd chiar în dîra de lumină a lunei că se ridică deodată o pată neagră din apă, mai întâiu s'arată aşa ca o spinare de bivol.

Ptiu drace! zic şi prind a mă freca la ochi. Iau răpede ochianul şi mă uit ţintă într'acolo. Se vedea bine eşind din apă aşa ca un coş de vapor înecat; am văzut cum s'a deschis un capac şi din el s'a ridicat până la brîu un om care făcea semne cu şapca. Măi, zic eu, mare minune şi asta. Cele două lotci s'au apropiat şi ca dracu, taman atunci o pînză fumurie de nour trecu prin dreptul lunei. Se vedea, dar nu bine.

Cînd s'a luminat din nou, coşul cela se afundase, pierise de tot; pe faţa apei nu se mai zăreau decît cele două lotci, dar numai cu cîte un om în fiecare. Mă uit din nou, şterg cu mîneca ochianul, zic: doar nu-s beat! Unde sînt ceilalţi doi oameni? Mare poznă e şi asta. Acuma vedeam bine cele două lotci care veneau încet spre gura canalului cu cîte un om în fiecare trăgînd rar la lopeţi.

N'am dormit toată noaptea. Dimineaţa dau fuga până în sat şi găsesc pe Neagu, caporalul de marină dela telefonul ro-

minesc. El după ce ascultă cu gura căscată, deodată îşi dă cu palma peste frunte: moşule, să ştii că a fost un submarin nemţesc. Şi dacă l-a luat pe cei doi pescari, asta-i numai ca să le arăte locurile pe unde să samene ei mine.

Vezi, ne minunam noi cum de ştiu ei să umble noaptea pe aici cînd farurile sînt stinse, gemandurile şi toate semnalele scoase; oricît de şiret e Neamţu', da' tot e greu de nimerit fără piloţi sau oameni din partea locului.

Care va să zică pescarii noştri îi slujesc pe Nemţi, lipovenii noştri din Deltă sînt spionii lor—halal! frumoasă trebuşoară-i asta!

Umblăm noi prin sat să aflăm cine au fost cei care au eşit noaptea la pescuit. Aflăm că numai două lotci: a lui Lidiroz şi a lui Eftimof au eşit în mare. Amîndoi dezertori, oploşiţi pe lîngă ştabul rusesc.

Dacă au simţit Ruşii că umblu să discos lucrurile, unul mi-a spus în patru ochi: rău faci, moşule, că te ameşteci unde nu-ţi fierbe oala. Atunci v'am scris la Sulina să faceţi cum îţi crede mai bine.

Mi-am notat numele pescarilor bănuiţi, dar n'a fost chip să mă înţeleg cu maiorul rus asupra cercetărilor ce trebuiau făcute. In timpul nopţii m'am întors la Sulina.

După trei zile, garnizoana mă anunţă că gardianul farului Olinca a fost ridicat şi închis în arestul rusesc, învinuit de spionaj, şi că peste două zile va fi expediat la Sevastopol.

Alerg la comandamentul rus; amiralul foarte politicos se scuză că ei nu ştie nimic, că el n'a dat un asemenea ordin; probabil că biuroul de spionaj a luat măsura asta; că acest biurou lucrează direct cu amiralitatea dela Sevastopol şi că îl spionează şi pe el, că nu poate face nimic altceva decît să întîrzie expedierea la Sevastopol.

După şase săptămîni de reclamaţii, interveniri şi protestări pe la ştabul rusesc, *Morskoi ceasti*, biuroul de informaţii, biuroul de spionaj al armatei, biuroul de spionaj al marinei, biuroul de contra-spionaj din Deltă, am izbutit să-l aducă pe moşneag, legat burduf, la arestul rus dela Sulina.

După alte şapte săptămîni s'a hotărît judecarea lui de o comisie ruso-romînă, după ce ne-am angajat solemn că dacă se va dovedi vinovat îl vom împuşca pe piaţa palatului Comisiei Europene, ca pildă pentru ceilalţi funcţionari ai Comisiei, despre care Ruşii susţineau că sînt toţi spioni plătiţi de Nemţi şi lăsaţi anume pe loc în timpul războiului.

Inculpatul avea trei puncte de acuzaţie:

Intr'o zi, pe cînd se scălda în mare, a fost surprins făcînd semne cu cearşaful la hidroplanele germane. In mai multe rînduri noaptea a fost văzut la far făcînd semnale luminoase,

subt motiv că îşi aprinde ţigara, deşi nu era permisă nici o lumină. S'a găsit asupra sa un carnet cu numere şi însemnări asupra mişcărilor vaselor şi direcţiei vînturilor—jurnalul obişnuit al farului.

Invinuirile erau aşa de copilăreşti şi ridicole, încît comisia de judecată i-a dat drumul moşneagului dela prima înfăţişare.

Dar înapoi la far cu nici un chip n'am mai putut să-l pun; trebuia să rămînă în Sulina.

Slăbit, amărît, vegeta toată ziua pe malul mării, cu undiţa la pescuit. Duminica, îmbrăcat curat, se ducea la biserică, cu cele trei decoraţii pe piept, pe cea rusească n'o mai punea, cumpăra cîte-o luminare de ceară şi o aprindea la altar în faţa icoanelor, bolborosind ceva o rugăciune sau un blestem dar de cîte ori eşea din biserică, se oprea în uşă căutînd încruntat în largul mării, oprindu-şi privirea spre coasta dela Miazănoapte.

Uneori venea pela mine să afle ştiri de războiu. De cîteori mă găsea singur începea să-şi spună paraponul.

— Vezi că eu am avut dreptate, că de aceia nici Dumnezeu nu le ajută lor, că praf şi scrum se alege de împărăţia asta.

Şi moşneagul îmi înşira iar chestia lui, cum o numea el: *Cazul dela farul Olinca*. Era ferm încredinţat că odată şi odată, la sfîrşitul războiului cînd va veni ceasul socotelilor la masa verde, ori la Paris, ori la Londra, se va dovedi că el, Ghiţă Orez, nu putea fi scos dela far de o singură Putere, întrucît fusese aşezat în funcţie de cele şapte mari Puteri reprezentate în comisia Europeană dela gura Dunărei.

Toată lumea din Sulina cunoştea chestia Ghiţă Orez sau *Cazul dela farul Olinca*. Mulţi făceau haz, şi unii chiar îl înteţeau să facă reclamaţii scrise; cîţiva străini, funcţionari ai Comisiei Europene, petreceau traducîndu-i petiţiile în limbi străine, asigurîndu-l că le vor trimite delegaţilor Puterilor reprezentate în Comisie.

Se sfîrşise războiul; eram în Galaţi gata de plecare la Paris, fiind numit în delegaţia romînă pentru conferinţa hotărîtă în chestia Dunărei.

Mă pomenesc într'o seară acasă cu moşul Ghiţă Orez, sosit cu vaporul din Deltă. Intră gîfîind, ştergîndu-se de sudoare pe frunte:

— Cînd am auzit că plecaţi am venit într'o întinsoare, că-mi era frică să nu vă scăp.... ştiţi... chestia mea... cazul dela farul Olinca.... pot mulţumi Domnului că iaca a venit şi ziua cea de judecată la masa verde, pe care o aştept de atît amar de vreme.... că vezi.... dacă am avut dreptate şi D-zeu mi-a

ajutat, nu degeaba am dat atîtea luminări la biserică... acum se cheamă că Rusia s'a prăbuşit, ţara noastră s'a făcut mare... a mai rămas să văd cum s'a alege şi cu chestia mea, şi pe urmă pot zice amin şi să închid ochii liniştit....

Scoate cu grijă din buzunarul dela piept un teanc de hîrtii, le desface cu sfinţenie şi mi le înmînează, arătîndu-le pe rînd.

Petiţiile erau făcute în trei limbi, cu timbru în regulă.

— Iaca, asta e pentru Franţuzu, asta e pentru Englezu şi asta pentru Italianu...

Cînd am observat pe cele trei petiţii, scris caligrafic, numele: *Clemenceau*, *Lloyd George* şi *Orlando*, eram gata să izbucnesc de rîs, dar m'am stăpînit în faţa bătrînului blajin, care cu atîta încredere în ochii umezi şi în glasu-i rugător stăruea să nu-l uit cînd a veni vorba acolo la Paris şi despre chestia lui.

Şi după ce mai scoase o hîrtie din buzunar se opri nedumerit.

Apoi cu petiţia asta e bocluc; unii zic s'o dau şi alţii zic că nu trebue s'o dau pentru American....

— Care american?.

— Cum, nu cunoaşteţi pe domnu' Vilson?

E drept că Americanul încă nu-i băgat în Comisia Dunărei, da' n'are aface dacă şi el lucrează laolaltă cu ceilalţi, o vorba n'ar strica şi pe lîngă el, mai cu seamă că am auzit că-i om tare de treabă şi cinstit. Iacă am şi o poză pe care mi-a dat-o unul dela casieria Comisiei. Vezi, cum stau la sfat iştia patru mari dela Paris împrejurul mesei verzi?

Era o gravură tăiată din „*Ilustration*", pe care moşneagul o păstra privind-o cu mare evlavie.

Credeam c'a isprăvit, cînd deodată îl văd că se întoarce, se apleacă şi ridică traista, pe care o lăsase la uşă.

— Mai am o rugăciune; dar să nu vă supăraţi... Iaca, m'am gîndit că n'ar strica să aveţi şi ceva de ale gurii... am adus oleacă de icre negre şi nişte peşte sărat.

Şi, hotărît, răstoarnă toată traista în mijlocul casei.

— O cutie de icre moi îndulcite cît trebue pentru drum şi astalaltă cu icre tescuite pentru cei mari dela Paris. Mai am cinci nisetri uscaţi şi potriviţi din sărătură, sînt minunaţi cu oleacă de usturoiu şi numai o ţîră de oţet.

De data asta n'am putut să-mi mai stăpînesc rîsul.

— Da' bine, moşule, cum vrei să mă car eu cu toate astea? nu ştii cît de greu e drumul acum?

Ba ştiu, tocmai de asta n'am adus de cît atîta, că altfel ştiam eu ce să le pregătesc dumnealor.

Zic să le duci numai aşa, de-o gustare, în chip de probă, numai ca să-şi facă şi cei mari dela Paris o idee de ce se lucrează şi pe la noi în Deltă.

Şi bătrînul nu mă lasă de loc, stărue mereu încercîndu-se pe departe să-mi dea sfaturi cum ar trebui să-i iau cu binişorul pe cei mari dela Paris, cum să pun chestia acolo cînd o veni vorba, la masa verde, despre cazul dela farul Olinca, dăscălindu-mă şi lămurindu-mă pentru a suta oară, ca să nu uit şi să încurc lucrurile: cum el, Ghiţă Orez, a fost aşezat în funcţie la far de cele şapte mari Puteri, deci nu putea o singură Putere să-l scoată dela farul Comisiei Europene a Dunărei.. şi îmi înşiră iar toată istoria pe care o cunoşteam pe de rost.

N'a fost chip să scap de el de cît după ce m'am angajat formal că voiu preda peştele sărat şi icrele tescuite la Paris, şi voiu susţine cauza lui în faţa Consiliului Suprem cînd va veni la ordinea zilei, la masa verde şi chestia lui: *Cazul dela farul Olinca.*

Jean Bart

RECREAŢII

British Museum

Porumbei.

1. Soseşti la British printre porumbei.
Se strîng şi ei acolo pentru pîne;
Le-o dau copii veniţi doar pentru ei
Cum pentru ei şi 'n aer sar fîntîne.

Iţi umblă pe grilaje sau pe trepte
Şi paşii lor desfăşură un ghem
De umbre mici, ce parecă se tem
Subt lespede ceva să nu deştepte.

Te văd: şi-o bunătate te 'mpresoară
De suflete care-ar veni la tine,
Luîndu-şi viaţa lor de-odinioară
In murmurul danteştelor terţine.

— Viaţa lor de 'ntunecate stoluri
Ce singure îşi supravieţuesc
Şi-umplîndu-ne-ale vremurilor goluri
Ca umbra în lumina zilei cresc.

Le 'ntinzi o mînă, ei îți vin pe umăr
Și-ți gurue din lumea lor obscură,
De parcă pămîntiul lor e-o sgură
Subt care focuri cîntă fără număr.

Li-i cald gîtlejul și zvîcnesc din gușe;
Și-atît de stranii pasările-aceste,
Cînd își așează zborul, par pe creste
De templu antic, urne cu cenușe.

2. Savantul care vine îi cunoaște
Mai bine, căci se-ocupă doar cu ei
Și are-acasă, puse 'n rafturi, moaște
De specii vechi de clasici porumbei.

De Iacobini cu gulerul trufaș,
Precum purta doar revoluționarul
Francez, sau albi Canadieni golași
Cum nu avea nici Enric Păsărarul!

Ori Skanderoni sălbateci de pădure
Și jucători în glugi de pelerin,
Blondine evocînd miniature
De lebede ce trec in Lohengrin...

— Și ei de altfel îl cunosc, căci oare
Nu-i ies în drum, și-l plouă din nacela
Ființei lor, cu umbră și răcoare,
Făcîndu-i inutilă chiar umbrela...?

Mai prietin unul vine și se-așează
Pe brațul care parcă-ar ține-o urnă
Și ca să scape statul de-o diurnă
In statuă îl imobilizează.

Pe cînd ceilalți deasupra lui, în roată
Se împletesc în zbor ca niciodată,
Ca și cînd ceru 'ncearcă să depună
Suprem, pe fruntea albă: o cunună.

Un evoluționist

Huxley ar fi foarte 'ncîntat să știe
Că mai vechi decît stratele de cretă,
Decît pădurea care doarme-adînc subt glie,
Decît coralii care stînci secretă,
Este savantu-acesta iluzoriu
Trecînd prin vremi ca și un infuzoriu
Și între două curi: de iod și fer
Descoperind un foraminifer.

Surtucu-i verde a 'ncercat soluții
De-acizi și baze, sau de vitriol
Și-a străbătut cu vremea evoluții
De sensibilități de turnesol.

Iar gulerul-i de clasic porumbel
Lipsește astăzi oricărui muzeu.
— Ori, dacă mort îl va purta cu el,
Va fi un exemplar în Empyreu....

Prin ochelarii stinşi ca două cremeni,
Dacă desigur nu mai vezi nimică,
E că privind silexuri vechi, asemeni
Cu vremea prefăcutu's-au în mică.

Stă drept, dar... „quantum mutatus ab illo!"
Căci braţul stîng ţinînd la spate-umbrela
Iţi sugerează parcă paralela
Fără să vrei, cu Venera din Millo...

Huxley ar fi foarte 'ncîntat să-l ştie:
Ca o mimoză diafanizat
In apa vremii şi arhaizat
Dela opinii pân' la pălărie.

...Căci vechiu cum e, e 'n stare să susţină
Şi-acum: a evoluţiei doctrină!

Mulier ignara

Dar cîte-odată printre obeliscuri
Şi sfinxi care de zeci de veacuri dorm
Printre reptile tragice cu pliscuri
Şi cripte cu miros de iodoform
Se rătăcesc picioare de mătasă.

Cum s'ar opri de-absentă şi frumoasă
O căprioară 'n funduri de brădet
La peştera unui anachoret,
Aşa şi ea, copilă-a unui trib
Ce n'a ştiut nici cînd de α, β,
Işi caţără spre-o lespede lorgneta
Silabisind pierdut: „Sen-na-che-rib".

— Vre-un Don Juan desigur din Tahiti!
(Căci par femei lăuze 'n piatră, robii
Ce-i cară blocuri şi nisip din Gobi
Şi munţi sparg fără pumnul dinamitii).

Şi astfel trupul galeş şi-l furişă
Prin tumuli, subt statui, din sală 'n sală,
Distrată aşezînd pe vre-o cornişă
De templu vechiu o mînă actuală.

Cu blana 'n care parcă se posedă,
A şters de praf un Budha de porfir,
Iar gîtul luminînd în ea o Ledă
Pe zid trezeşte-o umbră de satir.

Cu faţa de faianţă japoneză
Se pleacă spre o urnă funerară
Şi face cu 'n răsuflet o sinteză
Intre prezent şi moartea milenară.

Şi, Venus nou, se 'ndoae spre-o vitrină
In graţii parfumate de gavote
Şi nu ştie că 'n faţă-i se închină
Un şir de Afrodite chypriote.

...Dar iată 'n colţu-acela şi: mumia,
Femeia pare sugestionată.
Işi scoate roşul, se pictează toată,
Cu puful îşi usuca vag bărbia,

Şi pleacă admirîndu-şi pălăria.

Dragoş Protopopescu

Instituția publică numită „Zemstvo"
în cadrul statului absolutist rusesc şi în cadrul statului romîn în timpurile noastre

I

Odată cu unirea Basarabiei, în limbajul nostru gazetăresc şi politic, s'a introdus şi un nou cuvînt, „Zemstvo"-„ou", cuvînt cu totul străin, şi ca sunet şi ca conținut, subt care se înțelege o organizare administrativă, autonomă, locală, care a funcționat în Basarabia subt Ruşi, ar fi dat rezultate admirabile şi ar fi bună de aplicat în țara noastră întreagă, ca o instituție democratică de administrație județeană sau regională.

Gazetele din Basarabia, în special cele ruseşti, tinerele cercuri politice locale şi unele în legături cu cercurile politice din țară, fac o largă propagandă pentru această instituție.

Am crezut că se cuvine ca cei care cunosc într'o măsură oarecare Rusia cu istoria ei, pe Ruşi cu interesele lor, viața rusească cu obiceiurile şi instituțiile ei,—nu din vorbe, cărți şi reviste numai,—ci şi din viața trăită, din studii obiective, fără prejudecăți, idei preconcepute, sentimentalism, sau interes de partid politic sau electoral, să lămurească în limita cunoştințelor lor şi această chestiune.

O sută şase ani de stăpînire rusească în Basarabia, n'au putut să rămie fără urme asupra populației şi aportul acesta de influență străină, adus împreună cu Basarabia în cadrul statului romîn, trebueşte lămurit. Cum de asemenea, cei ce se simt în stare, ar trebui să lămurească şi influența statului şi a culturii austriace asupra Bucovinenilor şi a Ungariei asupra Transilvănenilor. Aceste elemente de influență rusească, austriacă şi ungurească, unele bune, altele rele, trebuesc cunoscute, căci ele vor fi factori în dezvoltarea vieții comune, ce începe de acum, a tuturor Romînilor.

II

Cuvintele: „Zemşcina", „Zemstvo", „Zemskie liudi", au rădăcina slavă dela cuvîntul „Zemlea"—pămînt; în senz di-

Nota redacției.—Față de interesantul studiu al d-lui Dr. Cazacu ne simțim datori să adăogăm următoarele observațiuni.

„Zemstvele" sînt prima încercare de organizare administrativă locală în Rusia țaristă. Că această organizare a fost defectuoasă nu se poate tăgădui. Criticile ce i le adresează autorul din punct de vedere al idealului sînt justificate. Dar aceste defecte nu ne împiedică de a recunoaşte că viitoarea organizație administrativă în țară trebue să aibă la bază organe elective locale autonome, iar în Basarabia în special nu este admisibil ca organizația administrativă locală să aibă mai puține atribuții şi drepturi decît a avut în Rusia țaristă.

rect şi imediat ar însemna: pămîntenism, oameni pămînteni, în opoziție cu cei nelocalnici, care sînt străini de loc.

Acesta este senzul strict şi strîmt al cuvintelor. Zemstvă ar fi dar administrația locală pămînteană în opoziție cu administrația generală, administrația de stat, indiferent locală sau centrală.

Pentru a putea înțelege conținutul variat şi senzul larg, ce se dă acestui cuvînt şi instituției pe care o reprezintă, trebue să-l luăm dela origină.

Istoria Rusiei, dela începuturile ei, conține şi pune în evidență lupta între elementul pămîntean primitiv, „zemşcina", şi elementul de importațiune, care era acela de stat, de organizare, de unificare.

Pămînteni slavi-„zemşcina",—oameni pămînteni-„zemskie liudi", au fost supuşi de Varegii (norvegii) ruşi,—primii cnezi, organizatori ai principatelor ruseşti. Tot ei—zemskie liudi—au dus lupta contra creştinismului, adus cu „foc şi sabie", şi contra Tătarilor.

Origina mai clară a cuvîntului „zemşcina" se vede la moscoviți, în opoziție cu „opricina"; el apare în secolul al al XVI-lea subt Ioan cel Groaznic. După luptele victorioase împotriva Tătarilor,—ocuparea hanatelor dela Cazan şi Astrahan,—puterea marelui Duce, marelui Cneaz de Moscova, conducătorul acelor lupte şi organizatorul lor, față de ceilalți cneji, a crescut foarte mult. Mulți, aproape toți aceşti cneji, s'au mutat la Moscova, pe lîngă curtea marelui Duce, păstrîndu-şi totuşi legăturile de influență în cnezatele lor. Ei constituiau clasa boerilor mari de curte, exercitau rolul oligarhiei de clasă acolo, căutînd să influențeze şi să limiteze puterea Marelui Duce de Moscova. Împotriva lor, Ioan cel Groaznic a instituit o organizație de Stat aparte—deosebită: „opricină", şi a luat subt administrația acestei instituțiuni rînd pe rînd toate treburile locale, provinciale, din mîna cnejilor şi descendenților lor. Astfel s'au desemnat două curente în luptă—pedeoparte „opricina", administrație de stat, şi „zemşcina": descendenții cnejilor. Încet-încet, prin luptă, persecuții, omoruri, asasinate (între alții a propriului său fiu), pustiiri, teroare straşnică, Ioan cel Groaznic (dela aceste metoade de luptă i-a venit şi porecla)—a reuşit în parte să distrugă, în parte să izgonească, în parte să supue pe cneji şi pe descendenții lor.*

Pămînturile lor se luau în administrație deosebită—opricină, compusă din oamenii lui Ioan cel Groaznic, iar celor din-

* „În capul zemşcinei stăteau boerii ei şi chiar un țar deosebit, Simeon Bekbulatovici (1574), exilat apoi de Ioan cel Groaznic la Tver. Opricina a devenit ulterior curte, curteni, dvor, dvoreni".
(Dicționar encicl. Brockhauz Efron 1899 volum. XII. Zemşcina).

tre ei, care se supuneau, li se dădeau pămînturi la marginile ţării spre Tătari, spre Lituania. Era o reformă şi politică şi agrară după metoda silniciei şi teroarei. Astfel că legăturile tradiţionale ale acelor cneji cu populaţia locală, organizările lor de curteni, armată, jurisdicţie, etc., se rupeau; populaţia prin noii stăpîni din opricină—slugile lui Ioan cel Groaznic, slugile statului—devenea supusă directă a Moscovei. Astfel se făcea unificarea şi nivelarea statului Moscovit.

Cu cîţiva ani mai tîrziu, în epoca numită de turburări a statului rus, cînd Moscovia era ocupată de Poloni şi Suedezi, iar pedeasupra era războiu civil, oamenii pămînteni au salvat statul Moscovit de subjugare; în adunările tuturor oamenilor pămînteni-„zemskii sobor", un parlament, au statornicit o dinastie şi legile.

Mai tîrziu ideia zemşcinei s'a manifestat în luptele contra inovaţiilor şi organizării de stat a lui Petru cel Mare.

După Petru cel Mare, influenţa organizării de Stat era precumpănitoare: elementele şi noţiunea zemşcinei au dispărut dela suprafaţă şi au rămas în profunzime, ca o legendă din trecut, ca un vis pentru viitor.

In rezumat, ideia Zemşcinei este ideia pur rusească, legată de istoria Rusiei, reprezentind în suflete luptele din trecut între autohtoni pămînteni şi străini, între elementul vieţii locale şi elementul vieţii de Stat. Ca legendă, reprezenta elementul local organizator de Stat şi fondator de dinastie în epoca turbure a istoriei, împotriva dezordinei războiului civil şi invaziei străine. Ca vis de viitor, reprezenta constituţia, adunarea constituantă, libertăţile, în opoziţie cu absolutismul.

III

Instituţia de administraţie locală numită zemstvou, aşa cum a funcţionat în realitate, şi-a luat naştere, după o criză mare a statului Rus. După războiul din 1854 (războiul Crimeii), în Rusia a început epoca liberalismului: cu eliberarea ţăranilor, introducerea justiţiei cu curţi de juri, împroprietărire, etc. Dar liberalismul era deja în scădere la 1864 cînd s'au decretat zemstvele.

Deaceia curentul absolutist, evitînd organizarea vieţii pe baza parlamentarismului, ca un surogat de parlamentarism pedeoparte, ca o jucărie pentru păturile liberale pedealta, a introdus o organizare de administraţie locală pe bază electorală.

Dar această reformă,—una care se clasa printre marile reforme ruseşti ale secolului XIX-lea,—fiind dată de sus, din sferele absolutiste şi într'un anumit cadru de viaţă, nu a putut fi celace se visa, ci ceiace împrejurările şi viaţa au impus.

După legile ruseşti, aşa cum a funcţionat în Rusia absolutistă, dela 1854 până la 1917 (nu în toată Rusia, ci numai în unele guvernăminte), organizarea zemstvei se prezenta astfel:

In fiecare ţinut exista un colegiu electoral al nobilimi în care fiecare alegător nobil trebuia să aibă 100-200 hectare de pămînt, sau avere, supusă impozitului zemstvei, de valoare analoagă; acest colegiu alegea un grup de deputaţi.

Colegiul al doilea compus din proprietari nenobili, dar cu acelaşi cenz, alegea şi el un grup mai mic de deputaţi.

Colegiul al treilea—colegiul ţărănesc—alegea şi el de fiecare plasă unul sau doi deputaţi.

In cele şapte ţinuturi ale Basarabiei (căci ţinuturile Izmailului şi Cahulului actuale constituiau un singur ţinut şi n'aveau organizarea zemstvei, ci acolo se menţineau consiliile noastre judeţene şi comitetele permanente, botezate de Ruşi „Nepremenii zemski Comitet"), colegiile electorale dădeau deputaţi:

	Col. I	Col. II	Col. III	Total
Cet. Albă	14	4	7	25
Tighina	13	6	7	26
Bălţi	20	5	10	35
Kişinău	18	5	9	32
Orhei	20	6	10	36
Soroca	20	5	10	35
Hotin	22	5	11	38
	127	36	64	227

Numărul alegătorilor pe judeţe şi colegii era următorul:

	Col. I		Col. II	
	direcţi	indirecţi	direcţi	indirecţi
Soroca	102	21	45	139
Tighina	40	11	28	354
Kişinău	94	90	42	201
Orhei	132	30	39	36
Bălţi	106	24	71	367
Hotin	156	37	13	83
Cet. Albă	28	11	55	1130
	658	224	293	2310

Ispravnicul avea dreptul de a opri orice alegător dela vot.

Deputaţii celor trei colegii se adunau, după ţinuturi, în adunare ţinutală, unde pe lîngă deputaţii aleşi, luau parte cu depline drepturi deputaţii delegaţi: un reprezentant al Direcţiei împroprietăririi, unul dela Direcţia agriculturii şi unul dela domenii, un reprezentant al cultului, numit de arhiereu şi primarul ţinutal. Preşedinte de drept era mareşalul ţinutal al nobilimii.

Alegerile se făceau pentru trei ani. Adunările ordinare erau odată pe an și durau zece zile, cu învoirea guvernatorului se puteau prelungi, sau se puteau convoca adunări extraordinare.

Adunarea zemstvei își alegea pe trei ani din sinul său organul executiv—direcția zemstvei, compusă dintr'un președinte și doi membri. Aleșii se confirmau de guvernator. Dacă guvernatorul, care avea puteri discreționare, nu îi confirma și zemstva nu vroia să aleagă alții,—sau, aleși din nou, iar nu se confirmau de guvernator,—numea el singur Direcția Zemstvei.

Membrii direcției zemstvei confirmați, deși aleși, erau socotiți funcționari de Stat și erau responsabili în fața organelor statului pe cale disciplinară.

In unele guvernăminte (șase occidentale, de exemplu Vitebsc), bazele electorale erau schimbate pentru a asigura elementului rusesc preponderența și conducerea față de elementul autohton; înloc de colegii pe tagme și cenz, erau colegii tot cenzitare, dar pe naționalități.

Zemstvoul ținutal avea datoria de a îngriji:

1) De impozitele speciale în bani și în natură;
2) De averile și capitalurile ei;
3) De drumuri și poduri;
4) Poștă și telefoane;
5) De spitale și instituții de binefaceri;
6) De asigurările mutuale.

De a da ajutor statului în chestiunile privitoare la:

1) Aprovizionare;
2) Ajutor săracilor, incurabililor, nebunilor, orfanilor și invalizilor;
3) Sănătatea publică;
4) Măsurile de poliție veterinară;
5) Instrucția publică;
6) Ajutor pentru agricultori, industrie și comerț.

Instituția zemstvei ținutale avea voe de a cumpăra, vinde și moșteni averi, a încheia contracte și a sta în justiție.

Fiecare adunare ținutală de zemstvă alegea un număr de deputați pentru adunarea zemstvei guberniale. In Basarabia fiecare adunare ținutală trimetea cinci deputați. La aceștia se adăogau de drept:

1) Mareșalii ținutali ai nobilimii;
2) Președinții direcțiilor zemstvelor ținutale;
3) Șefii serviciilor agriculturii, domeniilor statului și coroanei;
4) Reprezentantul cultului ortodox.

Adunarea era prezidată de Mareșalul nobilimii.

Această adunare se facea odată pe an; seziunea dura 20 zile cu drept de prelungire cu voia guvernatorului, care putea

permite și adunări extraordinare. Adunările zemstvei guberniale se deschideau și se închideau de guvernator.

Adunarea generală își alegea organul executiv: direcția zemstvei guberniale, compusă din președinte și membri. Zemstvo gubernial din Basarabia avea un președinte (ultimul a fost d. Mimi) și șase membri.

Zemstvoul gubernial avea aceleași atribuțiuni cași zemstvele ținutale, dar nu privitor la un ținut, ci la tot guvernămîntul, în plus avea dreptul:

1) A da ordonanțe;
2) A îngriji de asigurările mutuale;
3) De a permite împrumuturi;
4) A fixa timpul și locul iarmaroacelor;
5) A stabili îndatoririle populației pentru distrugerea insectelor și animalelor vătămătoare.
6) A fixa taxele pentru distrugeri agricole, pășune, etc.

In genere atribuțiile priveau „foloasele și nevoile locale".

Supravegherea regularității și legalității activității zemstvei se făcea de guvernator și de un consiliu compus din: guvernator, Mareșalul nobilimii, Viceguvernator, administrator gubernial de finanțe, procurorul Tribunalului, președintele direcției zemstvei guberniale, un membru al adunării zemstvei.

Această supraveghere se raporta la hotărîrile zemstvei și toată activitatea ei și a organelor ei, precum și la personal. Gubernatorul (și Ministrul de interne) avea dreptul discreționar de a opri angajarea în serviciul zemstvei a oricărei persoane. Președinții și membrii upravelor se pedepseau disciplinar de către consiliul afacerilor zemstvei și orașelor depe lîngă gubernator, precum și de Ministerul de interne.

Hotărîrile zemstvei, unele erau supuse aprobării guvernatorului, altele Ministerului de interne, altele nu se supuneau aprobării.

Dacă guvernatorul nu confirma vre-o hotărîre, atunci ea se cerceta de către consiliul său.

Dacă acest consiliu confirma părerea guvernatorului, ea rămînea definitivă,—de nu, hotăra Ministerul.

Hotărîrile, care urmau a fi supuse Ministerului de Interne, se prezintau de guvernator cu avizul Consiliului său de control.

Orice hotărîre a zemstvei se comunica guvernatorului și se aștepta două săptămîni fără început de executare. Dacă guvernatorul le găsea nelegale, atunci le da în cercetarea Consiliului său; dacă Consiliul era de acord cu guvernatorul, hotărîrea lui devenea executorie; de nu, se prezenta Ministerului, care, sau confirma hotărîrea Consiliului, sau raporta la senat, propunînd schimbarea.

Hotărîrile protestate de guvernator, din cauză că nu corespundeau scopului, se prezentau la cercetarea Consiliului Guvernatorului și cu hotărîrile acestui Consiliu se prezentau

Ministerului de Interne, Ministerul putea să le confirme, sau să le prezinte prin Consiliul de Miniştri, împăratului sau la Dumă.

Guvernatorul avea dreptul de a revizui zemstvele şi instituţiile pendinte de ele, a cere explicaţii de neregularităţile observate şi a propune îndreptări.

Toată instituţia zemstvei avea la bază impozitele sale proprii, în special asupra pămîntului şi imobilelor.

Iată cifrele bugetului majorităţii zemstvelor din Basarabia, pe ultimii opt ani.

Zemstvoul din ţinutul Chişinăului a cheltuit în:

1910	272 mii ruble
1911	330 " "
1912	376 " "
1913	462 " "
1914	574 " "
1915	520 " "
1916	586 " "
1917	770 " "

Ţinutul Sorocei:

1910	512 mii ruble
1911	747 " "
1912	789 " "
1913	762 " "
1914	963 " "
1915	804 " "
1916	784 " "
1917	2114 " "

Ţinutul Orhei:

1910	357 mii ruble
1911	393 " "
1912	427 " "
1913	464 " "
1914	545 " "
1915	551 " "
1916	568 " "
1917	718 " "

Ţinutul Tighina:

1910	383 mii ruble
1911	474 " "
1912	584 " "
1913	729 " "
1914	869 " "
1915	686 " "
1916	783 " "
1917	1052 " "

Ţinutul Cetatea-Albă:

1910	346 mii ruble
1911	391 " "
1912	418 " "
1913	435 " "
1914	1082 " "
1915	636 " "
1916	793 " "
1917	1429 " "

Ţinutul Bălţi:

1910	1200 mii ruble
1911	1154 " "
1912	1386 " "
1913	1011 " "
1914	1626 " "
1915	1494 " "
1916	2083 " "
1917	3806 " "

Ţinutul Hotinului:

1911	301 mii ruble
1912	374 " "
1913	248 " "
1914	258 " "
1915	273 " "
1916	417 " "
1917	488 " "

Din aceste cifre se vede că cheltuelile zemstvei creşteau din an în an, fără sărituri bruşte şi fără să apese în mod sensibil populaţia, fiind gradate şi ţinute în limite stricte de lege,

care nu permitea mărirea acestor impozite decît cu 3 la sută asupra anului precedent.

Așa se prezenta zemstvoul real în statul rusesc. O instituție de administrație locală, bazată pe colegii electorale cenzitare și de tagmă, funcționînd numai în acele părți ale Rusiei unde era o garanție de credință a acestor elemente către statul rusesc. Acolo însă, unde era siguranță sau bănuială că aceste clase nu ar fi perfect de supuse și credincioase statului, zemstvourile nu se introduceau, dovadă guvernămintele poloneze, unde cu toată lupta politică din Dumă, această instituție nu s'a introdus. Introducerea zemstvei subt presiunea împrejurărilor politice din Dumă, în unele guvernăminte cu populație mixtă — nu tocmai sigură pentru statul rus — se corecta prin stabilirea colegiilor electorale pe baze naționale în așa fel, încît cu siguranță nu numai majoritatea și conducerea să se afle în mînile elementului național rusesc, credincios statului, dar și manifestațiile naționale și politice neplăcute, ce cu toate acestea ar fi putut să aibă loc, să pară neserioase și să dovedească că majoritatea autohtonilor sînt Ruși de naționalitate.

Alt element caracteristic zemstvei este cercul restrîns al activității: „foloasele și nevoile locale", dar numai cele materiale: aprovizionare, ajutor săracilor, sanitarie, veterinărie, construcții de școli și drumuri, agricultură. Zemstvele cheltuiau cu școlile, dar conducerea programelor, limba, etc., erau în mînile organelor statului.

Zemstvele numeau funcționari, dar guvernatorul, fără nici-o răspundere, confirma sau infirma oricînd pe orice funcționar.

Al treilea element caracteristic instituției zemstvei este stricta supraveghere, control și supunere organelor statului.

Deși instituție electivă, direcția zemstvei se confirmă de organele statului și în caz de discordanță între organele statului și corpul electoral, statul numește organul executiv.

Deși aleasă, direcția zemstvei este responsabilă, nu atît în fața alegătorilor, cît în fața organelor statului; președintele și membrii direcției zemstvei sînt funcționari de stat, au grade, decorații, înaintări, în cadrul funcționarilor statului și sînt supuși pedepselor disciplinare cași toți funcționarii statului. Funcționarii numiți de zemstvă, nu pot intra în funcțiune fără agrearea guvernatorului, care n'are de dat seama de ce agrează și de ce nu agrează.

Nici-o hotărîre a zemstvei nu este executabilă, fără aprobarea tacită sau scrisă a guvernatorului. In caz de neînțelegere procedura apelului este așa de lungă și așa de complicată, încît un rezultat, chiar pozitiv, este așa de tardiv, încît își pierde valoarea lucrului în sine și degenerează, fie într'o luptă personală, fie într'o luptă politică.

IV

Zemstva, ca cea dintîiu instituție electivă cu drept de impozite în Rusia absolutistă, dela început s'a bucurat de mare popularitate, mai cu seamă în lipsa parlamentului. Cei care doreau să participe la viața publică își găseau un plasament și un interes.

La început societatea a căutat să lucreze în zemstvă în forma ei nesatisfăcătoare, ca să dovedească că și organele electitve sînt loyale și mai capabile, ca cele biurocratice. Mai tîrziu s'a încercat lupta cu organele statului pentru lărgirea drepturilor zemstvei, pentru generalizarea instituției și pentru formarea parlamentului pe baza zemstvei, pentru introducerea constituției.

„Mulți liberali ruși visau nu acel „zemstvou", pe care îl căpătaseră, ci un zemstvou central, cameră a zemstvelui sau o dumă a zemstvei".

„La 1865, în luna Ianuarie, adunarea nobilimii din Moscova, cea mai influentă atunci în Rusia, a votat cu majoritatea voturilor o adresă către țar, în care cerea mai ales două lucruri: 1) crearea unei instituții centrale a zemstvoului, cu deputații întregii Rusii, și 2) crearea unei instituții speciale pentru nobili, adică introducerea camerei comunelor și camerei Lorzilor" (Gore P. Gh. Auto-administr. și Zemstvou, Chișinău, 1920, pag. 17). Această luptă pentru constituție a creat popularitatea zemstvelor în întreaga pătură intelectuală a Rusiei. Dar această luptă a și dezbinat societatea. Elementul liberal a fost desgustat și scos din zemstvă, rămînînd acolo elementul oportunist.

„Instituțiile zemstvei prezintă priveliște tristă. Consilierii devin reci față de cauză, încetează de a vedea în ea o cauză serioasă de o însemnătate de stat și încep să se îndoiască de viitorul lui. Multe adunări din ultima seziune au decurs fără de viață din cauza numărului mic al membrilor, iar unele din ele n'au avut loc din cauza absenței unui număr de membri stabilit de lege" (Gore, pag. 20).

Nu erau partide politice organizate: erau grupări numai locale, fără legături trainice; grupări locale oportuniste guvernamentale și grupări locale cu nuanță liberală. Au fost încercări multiple de organizare și manifestări politice, toate cu tendințe pur constituționaliste. Una mai puternică a fost la întronarea lui Nicolae al II-lea, cînd i s'au făcut de partea zemstvelor multe adrese de felicitare, în care cereau constituția fără să o fi numit. Aceste manifestațiuni au fost reprimate și nu s'au reînoit decît la revoluția rusească din 1905. Infiintîndu-se parlamentul, zemstvele prin ele însile es din modă. Preocuparea generală era constituția, parlamentul și lupta politică. Zemstvoul conta numai ca o bază electorală și ca bază pentru o organizare viitoare a statului.

In zemstve se desemnau două curente, începuturi de partide: alegătorii proprietari şi aleşii lor; liberali oportunişti, mai rar conservatori, şi funcţionarii zemstvei: element radical iă protivnic atît al biurocraţiei ţariste cît şi al oligarhiei din zemstvă.

V

In Basarabia, organizarea şi funcţionarea instituţiei zemstvei reale, aşa cum a existat dela 1864—1917, nu se deosebea întru nimic de restul Rusiei, afară de ţinuturile luate dela noi la 1878, în care a rămas organizarea noastră a consiliilor judeţene şi comitetelor permanente.

Desigur, în trecutul istoric al Basarabiei, parte integrantă a Moldovei, nu exista nimic, care s'o lege de tradiţia zemstvei din Rusia. Nici norvegi-varegi, nici Ioan cel Groaznic cu opricina, nici fondarea dinastiei Romanov, nimic din ce forma legenda tradiţională a zemstvei ruseşti. Nici în visurile ţăranului Moldovan,—absolut analfabet la 1864,—nu putea să aibă loc viitorul parlament şi constituţia rusească. Pentru masa din Basarabia zemstvele nu se deosebeau întru nimic de celelalte instituţii ale statului rusesc. De altfel şi pentru Rusia, reprezentanţa zemstvoului n'avea legătură reală cu populaţia locală (Gore, pag. 25. Grodovski, vol. VIII, 537): „populaţia o priveşte ca pe ceva străin"; pentru păturile suprapuse, străine de ţăranul moldovan sau înstrăinate, zemstva reprezenta un serviciu public, un serviciu la Stat, grade, înaintări, leafă, decoraţii, etc. Supraveghiate strict, controlate, dirijate de guvernator, zemstvele îşi îndeplineau îndatoririle punctual; încasarea impozitelor, îngrijirea de averi şi capitaluri, se îndeplineau cu stricteţă, în special în ce priveşte pe ţărani; drumurile şi podurile erau cam neglijate, dovadă starea lor de astăzi, care nu se deosebeşte mult de cea dela 1869, poşta rurală (scrisori, etc.) in toată Rusia şi în Basarabia era rea şi a rămas rău organizată,—cetăţeanul trebuia să se ducă la Voloste (reşedinţa plăşii mici) ca să capete corespondenţa; în schimb poşta cu cai pentru transportul funcţionarilor era bine organizată; telefoanele s'au introdus tîrziu de tot, erau puţin răspîndite, numai în unele judeţe şi nu profitau ţăranilor moldoveni; de spitale şi instituţii de binefacere zemstvele s'au ocupat mai deaproape şi au obţinut rezultate frumoase; o altă instituţie bună şi de care s'au ocupat zemstvele, era instituţia asigurărilor mutuale obligatorii, bine organizată.

Dar toate acestea erau deservite, făcute şi conduse de funcţionari ruşi. Fără nici-o exagerare, 80-90 la sută din funcţionarii zemstvei erau importaţi în Basarabia, fiind Ruşi sa Armeni, Greci, Ruteni, Poloni-rusificaţi.

Chiar aleşii proprietari locali erau în majoritate străini de populaţia moldovenească.

Astfel fiind, zemstvoul real în Basarabia, pe lîngă defectele generale, pe care le avea în Rusia:

1) instituţie cenzitară de clasă;

2) subt strict şi excesiv control, supraveghere şi constrîngere a statului;

3) cu atribuţiuni foarte limitate, mai avea şi defectul esenţial: era străin, compus din Ruşi sau rusificaţi şi nu servea decît scopurile statului Rus, prin funcţionari ruşi—*rusifica*. Rusifica subt forma unei instituţii locale respectate de toată suflarea democratică şi subt aspectul simpatic pentru populaţie de a îngriji nevoile ei: de drumuri, de sănătate, de şcoli, de asigurări, de agricultură, industrie, etc.

Aşa a fost zemstvoul real, care a trăit dela 1864 până la 1917 în Basarabia.

Este adevărat, în unele momente, unele grupări din zemstvă şi unele persoane, în anumite împrejurări, au făcut acte şi au servit şi ideia naţională şi poporul moldovenesc, cel puţin dreptul lui la cultura naţională, chiar în epoca ţarismului. Aşa a fost zemstva din ţinutul Orheiului, in care se constituise şi un partid moldovenesc la 1905, din care făcea parte Dicescu, Teodosiu, Gore, Anghel, Catargi şi alţii. Aceştia, în special Dicescu, au ridicat atunci chestia şcoalelor moldoveneşti şi au făcut să nu se mai ia averile Sfîntului Spiridon de către Statul rusesc, care motiva luarea prin faptul că veniturile de pe acele moşii nu serveau populaţia din Basarabia.

Grupările liberale din zemstvou şi cercurile radicale ale slujbaşilor vedeau realitatea existenţei moldovenilor ca masă compactă şi majoritară; conform cu principiile lor dogmatice, recunoşteau drepturile acestui popor la cultură şi viaţă proprie. Dar în practică, ca instituţie şi funcţie, serveau pentru rusificare; recunoaşterea teoretică a drepturilor Moldovenilor la viaţă şi cultură proprie nu o făceau şi nu o fac decît în cadrul statului rusesc, a culturii ruseşti, tradusă în moldoveneşte şi numai pe timpul până cînd s'ar fi reuşit complecta rusificare.

VI

Revoluţia rusească a schimbat complect situaţia zemstvei.

S'a legiferat de către primul guvern revoluţionar rusesc, prin decret-lege (pare că de acolo este împrumutată această instituţie şi la noi), desfiinţarea complectă aproape a controlului statului asupra activităţii zemstvei, în special asupra limitării impozitelor, şi lărgirea atribuţiunilor acestei instituţii la maximum.

Toate straturile sociale şi toate varietăţile de sindicate şi partide politice improvizate şi proaspăt instituite au pătruns

din stradă în zemstvă. In acelaşi timp a apărut şi antagonismul între sovietele lucrătorilor şi soldaţilor pedeoparte şi instituţiile existente pedealta.

In Rusia starea aceasta a încetat curînd. La 25 Octombrie 1917, Lenin, devenind stăpîn, a desfiinţat cu totul toate instituţiile vechi şi noi, înlocuindu-le cu dictatura proletariatului, cu excluderea dela drepturile civile şi politice a tuturor celorlalte categorii de cetăţeni.

VII

In Basarabia Zemstva a persistat. Alegeri nu s'au mai făcut: improvizaţiile de organizaţii a soldaţilor şi lucrătorilor, a ţăranilor (congrese), şi-au trimis reprezentanţii lor improvizaţi în zemstvo.

In haosul care a venit, zemstvele nu se mai vedeau, mai cu samă că la 21 Noembrie 1917, se institue Sfatul Ţării, care în Decembrie îşi constitue organul executiv, Consiliul Directorilor, substituindu-se complect zemstvei guberniale, care totuşi continua a exista ca o rămăşiţă.

In Ianuarie 1918 intră în Basarabia dorobanţii. La 24 Ianuarie se proclamă republica independentă.

Zemstvoul Sorocii şi după dînsul cel din Bălţi, cer unirea cu ţara. Desigur acest act nu se făcea de zemstva veche, ci de zemstva nouă subt imboldul împrejurărilor, de elementele active naţionale şi democratice.

Zemstva gubernială vegeta subt conducerea d-lor Smidt şi Moghileansky; dar două corpuri elective: Sfatul Ţării şi Adunarea Zemstvei cu organe executive deosebite, dar amîndouă cu aceleaşi atribuţiuni, nu puteau exista, şi zemstvoul gubernial a încetat din viaţă. Iar la zemstvele ţinutale li s'au numit comisii interimare. Şcoalele au trecut la instrucţie, spitalele la serviciul sanitar, drumurile la serviciul tehnic, justiţia electivă s'a schimbat în magistratură. Astfel încît zemstvele ţinutale propriu-zise au ramas cu personal plătit de a administra şi a conduce servicii administrate şi conduse de alte organe.

Se înţelege, cred, uşor din cele de mai sus, că zemstvoul real, aşa cum a existat, cu colegii restrînse cenzitare şi de clasă, instituţie rusească ca tradiţie şi idee de luptă împotriva statului, instrument de rusificare în Basarabia, cu aparenţe de viaţă locală, nu se poate transplanta în cadrul statului romîn actual.

Zemstvoul, după concepţia rusească din 1917, are ca idee fundamentală o largă autonomie locală pe plasă, judeţ şi întreaga regiune; fiecare din aceste instituţii îngrijind aceiaşi sferă de activitate publică, socială, economică, culturală, financiară locală, avînd buget autonom, fără niciun amestec al statului, cu drept de a pune impozite. Conflictele între autorita-

tea de stat şi cea locală electivă, se tranşează exclusiv pe cale judecătorească.

O fi în mod teoretic ideia aceasta discutabilă şi poate acceptabilă în abstracto. In concreto, în timp şi spaţiu însă, e greu de spus dacă populaţia ar vrea să întreţie o organizare cu multe etaje, cu multe cheltueli, cu mulţi aleşi şi mulţi funcţionari, cu largi impozite locale, pe lîngă impozitele ce vor deveni din ce în ce mai grele ale statului. Până acum în Basarabia ideia zemstvoului din 1917 cu trei etaje, peste autonomia comunală, şi impozite largi şi multiple, n'a fost discutată de cercurile largi populare. S'au ocupat de ea mai mult cei interesaţi: foştii funcţionari de zemstve, puţini din foştii membri din zemstve, actualii membri ai comisiilor interimare din zemstve, funcţionarii şi unele cercuri locale care ţin subt orice chip la menţinerea subt o formă sau alta a instituţiilor de altădată.

In orice caz este de discutat concepţia şi de cercetat dacă masele ar accepta-o. Proba practică a unei atari concepţii însă, nu s'a făcut încă nicăeri, astfel încît nu se poate compara cu instituţiile similare din Europa occidentală.

Cum organizarea noastră administrativă, şi în special cea din Basarabia, cere urgent o reformă democratică practică şi realizabilă de masele din ţară—la discutarea ei se va avea desigur în vedere şi concepţia autonomiei ruseşti din 1917.

Dr. P. Cazacu

Din alte vremuri

(Amintiri literare)

Cercul literar din Iaşi

Nu mă puteam obişnui cu viaţa de Bucureşti, şi mereu mă bătea gîndul să iau înapoi drumul Iaşului.

Pricina adevărată a nemulţămirii mele erau neplăcerile ce înduram în afară de viaţa intelectuală.

Fusesem nevoit să capăt o slujbă la *Ministerul de Finanţe*, şi slujba aceasta mi-a făcut zile amare.

Dădusem, cîndva, concurs pentru o asemenea slujbă, sau—mai exact—mă prezentasem la un concurs, şi după ce ni s'a dictat subiectul tezei, pe care ar fi trebuit să o scriu, am salutat cuviincios pe domnul Director, şi am plecat spre şosea, să mă răcoresc de aerul nesuferit din mansardele Ministerului de Finanţe. Cum puteam să scriu, eu, bacalaureat în litere şi ştiinţi, un proces-verbal prin care să constat contravenţia la legea băuturilor spirtoase, săvîrşită de Stan Cutare, care a introdus pe bariera Colentinei, cinci decalitri de spirt, de atîtea grade, fără să fi plătit taxele cuvenite?

Ce lucrare vor fi făcut ceilalţi concurenţi, nu ştiu, precum nu ştiu care dintre nenorociţi a pus mîna pe slujbă.

Imi părea destul de rău după cei nouăzeci şi nu ştiu cîţi de lei, leafa ce aşi fi trebuit să primesc, dar eram foarte fericit că am scăpat de a fi slujbaş. Aveam o groază de funcţionarism; gîndul că voiu intra în tagma cenuşerilor, mă dezola.

Dar trebuia să am o leafă, trebuia să fiu slujbaş. Şi s'a găsit mijlocul să o iau fără de concurs.

Un unchiu al meu, frate cu mama, era deputat, şi în foarte bune raporturi cu Ioan Brătianu, şeful partidului atunci la putere. Intr'o zi de primăvară, pe la finele lui Martie, înarmat cu o scrisoare a unchiului meu, către un domn Perticari,

funcţionar superior, m'am îndrumat spre Ministerul de Finanţe. Mă simţeam prea umilit cînd am întins talismanul spre mîna omului grav dela biroul elegant, în faţa căruia mai stătea un slujbaş, cu un vrav de hîrtii pe braţe, dar d. Perticari a fost gentil, şi a făcut să se mai risipească negura de gînduri negre care mă învăluiseră. Mi-a spus: mîne, la 11 ceasuri, să vin la slujbă; în vedere că sînt student, orele de serviciu sînt dela 11 la 6 sara.

Ce slujbă am? Ce leafă am?... Nu ştiu.

Adouazi am aflat că sînt... copist.

Şi ce dispreţ aveam eu pentru copişti!

O altă umilinţă mă aştepta. Trebuia să depun jurămîntul, adică să jur, cu mîna pe cruce, în numele lui Dumnezeu, credinţă Regelui şi Dinastiei... Veneam doar din Iaşi, de unde se tipărea „Contemporanul", unde era o atmosferă de ateism, unde mă deprinsesem cu ideia că omenirea trebue îndreptată spre altă concepţie a formelor de guvernămînt. Şi, deodată, să rup cu o lume întreagă de idei, şi să fac un asemenea jurămînt!

Am trecut prin clipe grele. Nu a trebuit mult ca să întorc spatele şi să fug din acel Infern; dar mi-am amintit o scrisoare ce primisem de acasă: tata era bolnav... şi am renegat o viaţă întreagă de credinţi, în faţa unei necesităţi, pe care în alt chip nu puteam să o satisfac.

Primele zile de slujbă nu m'au prea nemulţămit. Nu aveam mult de lucru. Eram trei copişti în biurou, şi între noi atîta deosebire. Unul, cînd nu avea nimic de scris, şedea prosteşte, cu mînile întinse pe masă, ori se uita pe fereastră. Celalt, care făcuse şcoala comercială în Bucureşti şi doi ani la Anvers, cetea nişte lucruri de comerţ, iar eu ceteam „Metafizica Amorului" de Schopenhauer.

Mai făcusem o constatare, menită să nu mă desconsider aşa de mult eu insumi: în Bucureşti nu era o necinste să fii copist la un Minister, precum judecam eu. Lumea vede bine pe funcţionar, şi unui copist portarul îi deschide uşa, iar şeful de biurou nu se uită la tine cu prea multă indiferenţă. Ar putea să fie suportabilă şi viaţa de copist.

Iată însă că aceste reflecţii nu rezistă la prima ocazie cînd noua mea tentativă de concepţie este pusă la încercare. Intr'o zi, cînd aveam de lucru, intră în biuroul nostru un unchiu al meu dela Roman, Alecu Morţun. Masa mea era mai lîngă uşă, aşa că persoana care intra, putea să nu mă vadă, fiind cu privirea aţintită spre funcţionarul dela masa care venea în dreptul uşii. Cum l-am zărit, am şters-o pe uşă, şi nu m'am întors pînă ce n'a plecat: îmi era ruşine să mă vadă copist.

Aveam un mare cusur: eram moldovan, şi mi se pare că

singurul moldovan între sutimile de funcționari dela Ministerul de Finanțe. Postul de copist la contabilitate era prea puțin menit pentru unul ca mine, care puteam să fiu pus la o muncă mai grea.

Trebuia să fiu schimbat la un alt serviciu, și pentru asta era nevoe de un pretext, de o cauză care să induplece și pe d. Perticari să convie.

Pretextul s'a găsit lesne. Mi s'a dat să scriu o hîrtie pe care trebuia să o iscălească Regele, un decret oarecare. Mi se cerea să scriu „caligrafic", să fac lucrarea unui specialist. Mi-a fost cu neputință. Să devii caligraf în cîteva minute! Și atunci am fost trecut la serviciul datoriei publice, unde cinci ceasuri pe zi număram cupoane, le rînduiam după serii și după numere și le înșiram pe sfară, de făceam cîrnați lungi de metri întregi.

Mai ingenios mijloc de a tîmpi o minte omenească, nici că s'ar putea inventa. Cînd eșeam dela slujbă, la șase ceasuri, eram ametit, și blăstămam ceasul in care am întins d-lui Perticari talismanul unchiului meu.

Mai bine de o lună am urcat calvarul Ministerului de Finanțe, fără să mă fi gîndit că ași putea scăpa de acest supliciu.

Era Duminecă, și-mi venise dor de cîmp. M'am dus la Oppler. In grădină era o movilă de pe care mă uitam, peste gard, într'un cîmp mare, sămănat cu trifoiu, în care cînta o prepeliță. Verdeața cîmpului, vîntul cald de primăvară, cîntecul prepeliței, mi-au răscolit tot sufletul, mi-au evocat atîtea amintiri, mi-au inviat atîtea dorinți de viață in libertate, cu care fusesem deprins până atunci, de viața ce o duceam, în fiecare vacanță, în aerul de țară, la umbra pădurilor, pe malurl de pîrae, unde nu erau cupoane de numărat, nici ochi de superiori, care să-ți privigheze mișcările. Și atunci am conceput un plan îndrăzneț; să părăsesc Bucureștii, să-mi petrec vacanța acasă, și în toamnă să mă duc la Iași, unde să-mi isprăvesc studiile.

La finele lui Iunie am plecat, părăsind slujba care nu era pentru mine, și nici eu pentru dînsa.

In timp de un an și jumătate, cît am lipsit eu din Iași, aici se făcuseră multe schimbări, și mulți dintre acei cu care aveam legături sufletești, erau împrăștiați prin lume. Cu cei dela „Contemporanul" mă întîlneam, din întîmplare, și rar deloc; prietinii cu care înjghebasem, cîndva, clubul dela otel Rusia, erau în străinătate; pe mulți dintre studenți nu-i cunoșteam, încît mă simțeam acuma, în Iași, tot așa de străin cași la București, unde începusem a lega oarecare relațiuni cu intelectualii. Era firesc lucru să am, cîteodată, clipe de păreri de rău pentru schimbarea ce făcusem.

Intr'o zi întîlnesc pe stradă pe o veche cunoștință, un prietin al familiei, un om despre care nu auzisem multe vorbindu-se, dar despre care știam că-i profesor la un gimnaziu, că se ocupă cu arheologia și că scrie versuri.

Omul acesta era Neculai Beldiceanu.

Una dintre cele întâiu amintiri despre oameni, mă legau de Beldiceanu.

Sucevean de origină, născut în comuna Preutești, unde părinții lui aveau moșie, Beldiceanu a trăit cîtva timp în Fălticeni, și a fost într'un rînd și polițaiu al orașului. Mama lui Beldiceanu era prietină cu mama mea, și țin minte în ce casă a murit bătrîna. Acea casă astăzi nu mai există; și în locul vechei locuinți moldovenești, s'a ridicat o clădire cu pretenții de a fi modernă.

Beldiceanu venea adeseori la noi. Era, poate, singurul om din județul nostru, care cetea. Imi aduc aminte unele nopți cu lună, cînd stam cu toții în balcon, și Beldiceanu vorbea despre cer și stele. Erau lucruri pe care eu nu le pricepeam, dar de care mama se interesa mult.

Atîta mi-a mai rămas în minte despre Beldiceanu. Dacă l-am mai văzut de atunci, până la întîlnirea de pe stradele Iașului, nu pot să spun; și mi s'a părut lucru ciudat cînd omul acela, cu ochii așa de albaștri, m'a oprit, mi-a zis pe nume și m'a invitat la el. Și ciudat îmi pare astăzi, cum am putut eu să știu că acela-i Beldiceanu.

M'am dus la el. Cînd am plecat, după cîteva ceasuri, aveam un nou prietin: un prietin care mă captivase.

Incepusem să fac cercetări pentru un studiu care să fie teza mea de licență în drept: „Istoria proprietății la Romîni". Răsfoiam cărți felurite din Biblioteca Universității, adunam notiți; și adeseori aveam insomnie, gîndindu-mă la lucrarea aceasta care lua, în planurile mele, proporții din ce în ce mai mari. Voiam să încerc a lămuri o chestiune foarte însemnată, după părerea mea de atunci, anume dacă un același popor a locuit, în același timp, pămînturile pe care mai tîrziu s'au întemeiat popoarele de astăzi, din părțile care se numesc Romînia, Rusia, Polonia, Transilvania, etc. Nu-mi aduc aminte ce legături voiam să fac între această chestiune și Istoria proprietății la noi.

Beldiceanu ar putea să mă ajute la deslegarea acestei probleme, am zis eu, și cînd i-am pus întrebarea, s'a simțit foarte mulțămit: vedea în mine un tînăr cu aplecări spre arheologie, un tovarăș pentru niște studii așa de sarbede, care nu prea atrăgeau pe cineva dintre cunoscuții lui.

Răspunsul la întrebarea mea trebuia scos din examinarea antichităților găsite în aceste ținuturi. Beldiceanu făcuse explorări în stațiunile preistorice dela Cucuteni, județul Iași, dela

Rădășăni, din Arinii Băii, și depe aiurea, în județul Sucevii; George Diamandi, care într'o vreme avusese pasiunea studiilor preistorice, făcuse multe săpături în județul Vaslui, de unde adunase o colecție bogată de hîrburi, așa că, pentru Romînia, exista un material de comparație la îndămîna lui Beldiceanu.

Am petrecut ceasuri frumoase, ascultîndu-l. Antichitățile dela Cucuteni și Rădășăni nu samănă, a conclus Beldiceanu, cu acele din ținuturile vecine cu Romînia, ci sînt identice cu acele aflate de Schliemann la Tirynth și Mikena; nu samănă de asemenea nici cu acele găsite de Diamandi, în Vaslui, ceiace dovedește că Moldova de sus și cea de jos, a fost locuită de două popoare deosebite; că noi, cei de sus, ne tragem din Geto-Daci, că... Ce mai teorii! Rezultatul acestor cercetări întinse, a fost convingerea mea că nu este nici-o legătură între ghicitoarea aceasta și studiul meu, și am renunțat la acest capitol introductiv al lucrării plănuite.

In casa lui Beldiceanu am întîlnit pe Grigore Buțureanu, profesor, care începuse a prinde patimă pentru arheologie, subt influența lui Beldiceanu, care avea o bogată Bibliotecă și mania de a-și recruta ciraci. Cu Buțureanu, cu Gruber și cu G. Diamandi, voia Beldiceanu să întemeeze, în Iași, o societate de „Istorie și Arheologie", al căreia unul din membri fundatori îmi propunea să fiu și eu. Și fiindcă am primit cu atîta grabă, trebuia să fiu propus ca membru în Societatea de medici și naturaliști, pentruca noua societate proectată să numere persoane cunoscute macar prin o activitate de cotizații, dacă nu aveau alta la activul lor.

Cît de puțin se cerea, prin 1887, ca să fii socotit printre oamenii mai presus de restul muritorilor!

La Beldiceanu am întîlnit pe Eduard Gruber, pe care-l cunoscusem cu ocazia unui examen ce trecusem, ca preparat în particular, de clasa a șasa de liceu.

Gruber, care fusese un student distins al Universității din Iași, examina la limba romînă. Eu preparasem cîteva materii, chimia și trigonometria, împreună cu două domnișoare; una era d-ra Elena Sevastos, aceia care în lucrările literare de mai tîrziu, se numea: Elena Didia Odorica Sevastos, care era vară cu Gruber și, conform unei tradiții din străbuni, păstrată cu sfințenie până în zilele noastre, voia să pue un cuvînt pe lînga vărul ei, ca să fie mai indulgent cu mine.

Trebuia să facem o lucrare scrisă, o teză. Gruber ni-a cerut să analizăm poezia lui Eminescu: Lacul.

Ce bizarerie!

Eram un cetitor pasionat al ziarului „Romînia liberă", una din gazetele care a fost mai bine scrisă, în lumea noastră romînească, și în dimineața aceia chiar găsisem, în coloanele gazetei mele, un mic studiu asupra poeziilor lui Eminescu. Se

înțelege că am pus la contribuție studiul acesta, în teza mea care a eșit minunată, și mi-a atras laudele profesorului, în fața clasei, osebit de nota zece, singura notă zece dată în acea sesiune la limba romînă.

Gruber va fi crezut că observațiile din teză erau izvorîte din mintea mea, ceiace ar fi însemnat că am cunoștinți întinse în literatura universală, că sînt un viitor talent. Nu știu cum, am ajuns cu vorba la Homer, la examenul oral, și Gruber m'a întrebat de cunosc ceva din Iliada. Cunoșteam trei cuvinte dela începutul Cîntului întăiu, și ca urmare la răspunsul meu afirmativ, le-am recitat, au multă îndrăzneală: „Μῆνιν ἄειδε, θεά..."; am făcut apoi o mică pauză, și am zis de două ori: et caetera, et caetera...

A rîs Gruber, și de atunci m'a ținut minte.

Cu Beldiceanu eram acum prietin. De multe ori îmi făcea mărturisiri intime. Despre cei dela „Contemporanul" se plîngea adeseori. La o întrunire literară, în casa lui Morțun, fusese jignit de „tovarășul Neculau", cînd Beldiceanu cetise poezia „Capul de mort", și nimeni nu-i luase apărarea. Amărăciunea aceasta, probabil, îl făcea pe Beldiceanu să conteste lui Morțun gustul estetic, și poate că născuse în el ambiția de a grupa în jurul lui un mănunchiu de tineri, cu care să îndrumeze o mișcare literară, paralelă cu acea dela „Contemporanul", în jurul căruia ar fi dorit să provoace un gol.

Pentru reușita acestui plan, trebuia să conteze pe nemulțămiții de dincolo. Gruber era printre aceștia. Visător, studios, nu avea deloc temperament de luptător politic; era socialist sentimental, și nu se putea coborî în rîndurile mulțimii, pentru a-i ținea discursuri, a face propagandă, ca alți adepți ai „ideii mîntuitoare". De aici o neîncredere a șefilor în sinceritatea părerilor lui Gruber, și o nemulțămire a acestuia, nemulțămire latentă, care aștepta ocazia să se manifesteze.

Incepusem a ne întruni în casa lui Beldiceanu din strada Albineț, în fiecare săptămînă, iar eu mă duceam la el din ce în ce mai des, și de multeori m'au apucat ceasurile patru de dimineață, stînd de vorbă cu poetul-arheolog, ascultîndu-i poeziile și planul lucrărilor viitoare.

„Cercul" nostru începu a se mări. Și lucru ciudat, mai toți care ne adunam la Beldiceanu, eram dintre acei care aveau legături și cu cei dela „Contemporanul". Să fi fost oare toți aceștia „nemulțămiți", sau societatea noastră, compusă din ceiace „dincolo" se numea cu dispreț „burghezi", atrăgea mai mult tineretul?

In primăvara anului 1888, grupul Beldiceanu se alcătuia dintr'un număr măricel de membri, băeți și fete, care toți manifestau dragoste pentru literatură, și unii chiar aveau încercări pline de făgăduinți.

Afară de Gruber, considerat de toți ca foarte priceput în chestiuni de artă, al cărui cuvînt avea autoritate, rînd pe rînd veniră, în mijlocul nostru, d-ra Sevastos, d-ra Izabela Andrei, o altă domnișoară, din elita Iașului, al căreia nume îl tac, pentrucă nu știu dacă nu s'ar supăra de i l-aşi aminti; apoi Costică Anghel, C. Gheorghiu, zis și Filozoful, Vasile Lateș, cel mai entuziast dintre toți, Eduard Petrovici, care a murit demult, și alții, care după cîteva întruniri s'au arătat tot mai rar printre noi, până ce au dispărut.

La înființarea unei societăți, cu statute și comitete, nu ne gîndeam nimeni. Ne simțeam foarte bine în organizarea noastră. Beldiceanu, pe care-l urmărea mereu ideia societății de arheologie, care acum trebuia să fie o „Societate de antropologie, arheologie și istorie", convocă pe toți profesorii și pe toate persoanele din Iași, presupuse că le-ar interesa aceste chestiuni, la o întrunire în cancelaria liceului național. Incercarea lui Beldiceanu fu zadarnică, și atunci se propuse ca societatea proectată să se unească cu societatea de medici și naturaliști. Nici această încercare nu a izbutit. Unul dintre membrii vechii societăți, Dr. Rizu, declară că dacă se va face aceasta, membrii vor fi în ales, nu tineri ca George Diamandi.

Pe atunci se ducea o luptă în contra tineretului de către acei care aveau situații cîștigate eftin. Profesorii bătrîni, cași politicianii bătrîni, aveau intuiția insuficienții lor, dar credeau că se vor putea menține, punînd stavilă celor tineri, care năzuiau să urce treptele în vîrful cărora erau cocoțați mulți dintre cei nechemați. Ura aceasta o revărsau bătrînii asupra întregului tineret.

Beldiceanu, om bătrîn pentru noi, nu înțelegea să se despartă de tineretul care-l înconjura, și se solidariză cu noi, cei care nu eram primiți în vechea societate.

Beldiceanu, ca poet, e puțin cunoscut, deși a scris și lucruri de samă. Ca arheolog, aproape nu e pomenit, deși a desfășurat o muncă de uriaș, cheltuindu-și tot ce cîștiga, pentru a-și mări colecțiile de antichități și călătorind, pentru a culege, din toate colțurile, inscripții și însemnări.

Nu știu cine și cînd va utiliza imensul material adunat de omul acesta fără de noroc, dacă materialul s'a mai păstrat. Cu o răbdare neînchipuită a decalcat, în curs de ani întregi, sute și mii de inscripții depe pietre de mormînt, de pe clopote, de pe pisanii de biserici, și a reprodus nenumărate însemnări din cărțile aruncate în podurile bisericilor multor sate din Moldova și din Bucovina.

Munca aceasta nu i-a fost recunoscută în țară. Pe atunci arheologia romînească era monopolul profesorului Tocilescu din București, singurul care era bine răsplătit, și cu onoruri, și cu ordonanțe de plată din fondurile diferitelor ministere.

Cîte mi-a vorbit, despre aceste „afaceri", Titu Maiorescu, indignat de cele ce se petreceau, și care era în măsură să le cunoască așa de bine!

Necunoscut în țară, Beldiceanu era bine apreciat în străinătate, ceiace-i producea o mulțămire dureroasă.

Intr'o sară a venit Beldiceanu la mine, vesel ca un copil și mi-a arătat o scrisoare dela un d. Paul Hutten, student din Guben, care făcea diplomatica, dar în acelaşi timp se ocupa cu arheologia, și urma să fie numit consul în Egipt. In acea scrisoare, Hutten spunea că celebrul arheolog Jentsch, care considera pe Beldiceanu ca „singurul competent în Romînia, în materie de arheologie", a propus admiterea acestuia în „Anthropologische Gesellschaft" din Berlin. In scrisoarea sa, Hutten alătura și scrisoarea altei celebrități din Berlin, Voos, către Jentsch, prin care-l sfătuește să cumpere, pentru muzeul din Berlin, colecția lui Beldiceanu. Și Hutten îi face lui Beldiceanu propunerea să-și vîndă colecția muzeului din Lipsca oferindu-i șapte mii de lei.

Șapte mii de lei era o avere pentru Beldiceanu, dar el nu se îndura să-i treacă peste graniță bogata lui colecție, pe care încerca să o vîndă Statului romîn, dar nu izbutea, pentrucă nu era colecția unui bucureștean ca Tocilescu, a căruia lucrare fundamentală, „Dacia înainte de Romani", fusese dovedită un plagiat fără de pereche și fără de rușine.

Luat de curentul arheologiei, Beldiceanu scria acuma foarte rar versuri, și numai după ce s'a înjghebat cercul nostru a început a lăsa pe al doilea plan ocupația lui de predilecție, și la fiecare ședință ne cetea cîte ceva nou, care ne plăcea, și chiar ne entuziasma. Unii dintre noi, cei care făceau pe revoltații contra societății burgheze, mai mult decît erau în realitate, recitau cîteva din ultimele versuri ale lui Beldiceanu, dintr'o poezie care se sfîrșa astfel:

> Cînd ești număr, cînd ești minte,
> Pentruce mai stai la gînd?
> Inainte, înainte,
> Milionule flămînd!

Poezia lui Beldiceanu nu știu dacă s'a publicat, dar cercul nostru tindea să o treacă drept o Marseilleză romînească.

Venise vremea să putem spune că avem un „cerc literar", și lumea din Iași acuma știa lucrul acesta, și unii chiar se interesau despre mișcarea noastră.

Intrunirile noastre erau numai la Beldiceanu, singurul «gospodar» dintre noi, în casa căruia găseam primirea moldovenească și prietinoasă, de care simțeam cu toții nevoe.

In fiecare ședință se cetea mai întâiu din scriitorii noștri

clasici. Am făcut începutul cu Creangă, despre care nu se mai vorbea nimic în lumea noastră literară. Creangă a rămas singurul scriitor nesfîşiat de noi, căci pe toţi ceilalţi îi trecusem prin cel mai des ciur al criticei, şi din mulţimile de pagini ale multora, noi decretasem că numai prea puţine rămîn pentru posteritate. Eram foarte exigenţi, influenţaţi de Gruber, care găsea noduri în papură, şi cîntărea fiecare cuvînt.

După ce isprăveam cu cetitul clasicilor, venea rîndul să cetim din ale noastre. Din cauza asprimei criticei, cu multă greutate se hotăra fiecare să-şi scoată foile din buzunar, şi trebuia o intervenţie mai impunătoare, precum era a lui Beldiceanu, ca să ne dăm pe mîna neînduraţilor noştri călăi.

Din cîte se ceteau, prea puţine găseau aprobarea lui Gruber, care numai pentru poeziile lui Beldiceanu nu avea nimic de obiectat. Din cînd în cînd i se părea lui Gruber că nu sună destul de armonios un vers, ori că un cuvînt nu exprimă destul de clar ideia poetului, ceia ce Beldiceanu recunoştea mai totdeauna.

Acest respect al lui Gruber, pentru scrisul lui Beldiceanu, ni-a dat putinţa să-i facem o farsă.

Intre Beldiceanu şi Gruber era o veşnică neînţelegere, în privinţa unui membru al cercului, căruia Gruber îi contesta orice talent. Tot ce scria băiatul acesta, Gruber spunea că e prost, că nu poate fi cetit, şi totdeauna îl îndemna să nu mai încerce a scrie versuri.

Intr'o sară, Beldiceanu ceteşte o poezie „Luna şi dragostea", scrisă de el la 12 Maiu 1872, în Preuteşti, satul în care se născuse. Gruber a fost entuziasmat, iar Anghel şi-a copiat în carnet versurile aceste fără de cusur.

Dar... poezia aceasta, era opera poetului fără de talent, după aprecierea lui Gruber, care a făcut o mutră caraghioasă, cînd a aflat farsa izbutită aşa de bine.

Şedinţile noastre literare ţineau până după miezul nopţii; şi de prin luna Maiu, luasem obiceiul să plecăm cu toţii la Copou, unde ascultam privighitorile; şi cînd era lună, ne îmbătam de razele ei. Numai după ce se revărsa lumina răsăritului, ne întorceam în oraş, şi ne împrăştiam.

Un nou venit între noi, care ne fermecă: Artur Stavri.

In volumul ce a tipărit, Stavri nu a pus niciuna din poeziile tinereţii lui, şi cred că nu a făcut bine. A scris el lucruri de valoare, pe care le-a menit uitării, numai pentrucă forma amintea influenţa lui Eminescu.

Dela ivirea lui Stavri, un copil, întrunirile noastre sînt foarte însufleţite şi versurile lui armonioase le învăţăm toţi pe derost, şi le recităm ca o rugăciune.

Iată, însă, un mare eveniment.

Gruber ne aduce într'o zi vestea că a desmormîntat pe

Ion Creangă, uitatul din mahalaua Ţicăului, şi l-a înduplecat să vie la cercul nostru.

Sara de 4 Mai 1888 a fost, pentru noi, o adevărată sărbătoare: Creangă a venit la întrunirea dela Beldiceanu, şi ni-a cetit o parte inedită din «Amintiri».

A fost un delir, şi pentru a nu strica farmecul subt care ne desfătam, nu s'a mai cetit alt nimic, în acea sară.

Retras în singurătatea lui, lăsat în părăsire de prietinii dela „Junimea", care nu mai aşteptau nimic dela el, Creangă s'ar fi stins, în bojdeuca lui, uitat de toţi, fără să mai fi simţit emoţiile vieţii de odinioară, dacă nu ar fi încercat să-l însufleţească din nou, mîna aceasta de tineri, care dacă n'au avut talent, şi n'au produs nimic temeinic în literatură, au avut cel puţin o dragoste neîntrecută pentru scrisul romînesc, un entuziasm neţărmurit pentru un mare scriitor, ca Ion Creangă.

In mişcarea intelectuală a unui popor, în avîntul spre mai bine, au o influenţă necontestată şi acei indivizi, meniţi să rămîie necunoscuţi generaţiilor viitoare, dar care au contribuit la răspîndirea unui curent, la spulberarea unor prejudecăţi fără ca prin ei înşişi să reprezinte vre-o valoare ponderabilă. Cupola aurită, care scînteiază la razele soarelui, nu s'ar răsfăţa, acolo sus, în vîrful clădirii, dacă în zidurile ei nu ar fi cărămizile ascunse privirii tuturora.

Dacă cercul nostru literar n'a făcut decît atîta ispravă, să reverse cîteva clipe de mulţumire în sufletul amărît al lui Creangă, tot merită să se ştie cît de puţin despre existenţa lui.

Pe Creangă nu l-am avut de multe ori în mijlocul nostru, pentrucă vacanţa de vară ne-a împrăştiat ca pe un cîrd de potîrnichi.

La începutul lui Noembrie m'am întors în Iaşi, dar cercul nostru literar nu mai avea fiinţă. Prietinii nu se mai întîlneau la casa lui Beldiceanu, care avusese multe amărăciuni în ultimele timpuri, şi nu se mai arăta însufleţit de acelaşi dor de lucru şi de aceiaşi dragoste pentru prietini. Gruber era dus în străinătate; unii dintre ceilalţi, luaţi de nevoile vieţii, fusese nevoiţi să se dezintereseze de literatură. O atmosferă greoae apăsa asupra sufletului tuturora, caşi zilele posomorîte de toamnă.

Imprejurări neprielnice m'au silit şi pe mine să nu pot rămînea în Iaşi; după mai puţin de două săptămîni m'am întors acasă şi am întrerupt orice contact cu tovarăşii din cercul literar.

Pe la sfîrşitul anului, Gruber s'a reîntors în Iaşi. Tot aşa de entuziast, a încercat să reînfiinţeze cercul, dar a izbutit să-i dee numai o licărire vremelnică.

Incăpăţînat, Gruber nu a renunţat la ideia publicării unui „Album literar", care trebuia să cuprindă numai lucrări de ale

membrilor cercului nostru. Dacă întrunirile nu mai erau cu putință, Gruber, care avea răbdarea să ticluiască scrisori lungi și să ție o corespondență întinsă, a început a se adresa răsleților, îndemnîndu-i să scrie pentru «Album».

Intr'o scrisoare din 3 Ianuar 1889, Gruber îmi spune: «Am hotărît să publicăm «Albumul literar», adică Albumul nostru. Sîntem 15 colaboratori: Creangă, Beldiceanu, Alexandrescu (Crig), Izabela Anghel, A. C. Cuza, Gheorghiu, Ema Holban, Lateș, Petrovici, Elena Sevastos, Stavri, Țurcanovici, tu și eu. Avem bucăți admirabile, nouă, pe care nu le știi: ale lui Alexandrescu și Stavri, cît și altele. Va putea forma un volum de 150—200 pagini... Cred că te unești și tu la apariținnea Albumului, care avem noi obrăznicia a o crede — va alcătui un eveniment literar».

Gruber era un optimist incorigibil.

Intre colaboratorii Albumului erau persoane care nu luaseră parte la întrunirile cercului nostru. Pe d. A. C. Cuza îl văzusem prin Iași, dar nu-l cunoșteam. Crigo Alexandrescu, sau «Grig» din niște schițe publicate în «Convorbiri literare», era magistrat în provincie, dacă nu cumva în Piatra; Țurcanovici îmi fusese coleg în liceu, făcea medicina dar nu știam că scrie și versuri.

Gruber făcea minuni. Izbutise acuma să înduplice pe Beldiceanu să-și reînceapă activitatea, să-l scoată din toropeala în care-l prăbușise moartea lui Sorin, copilul răsfățat al maturității lui, un copil frumos și plin de viață, pe care i-l răpi anghina difterică.

Optimismul lui Gruber, în privința Albumului, începu să mai scadă. Intr'o altă scrisoare, zice: «Cu Albumul n'are să meargă așa iute precum credeam eu — poate îl vom amîna iarăși. De ce? Tot oamenii sînt de pricină. Sînt lucruri foarte delicate și greu de învins. Poate timpul să mai aducă lucrarea lui uitătoare. Apoi o parte voesc ca Albumul să fie din materie foarte aleasă alcătuit, și să adunăm materia, luîndu-ne angajamentul ca nime să nu publice nicăiurea bucățile alese, cum au făcut oameni ca X și Y. — Ce deosebire între scrisoarea ta și a Izabelei (ea e la Roman și i-am scris să trimeată ce mai are). «Din cauza cercului literar s'a întîmplat nenorocita de desbinare».. «Revista care trebuia să fie cinstea partidului, n'are colaboratori»..., «Zău, mai bine ați trimete la «Contemporanul» bucățile cele»... Intrunirile începem să le facem iar regulat la Stavri sau Anghel (nu la Beldiceanu din cauze profilactice). Volumul a trecut mult de jumătate. Ți-i mai mare dragul să cetești... Beldiceanu ne-a cetit niște admirabile poezii. S'a pus între poeții romîni de cel mai mare talent. A scris o poezie la moartea lui Sorin. E zdrobit bietul om».

Cînd m'am dus în Iași, prin Februar 1889, n'am mai găsit cercul nostru alcătuit ca înainte vreme. La Beldiceanu ne mai adunam din cînd în cînd, dar numărul membrilor scăzuse. Era un fel de oboseală în sufletele tuturora. Unii dintre cei care făceau multă gălăgie în întrunirile noastre, socialiștii care se manifestau în toate ocaziile, suferiseră de persecuțiile pornite în contra grupării dela «Contemporanul». După cum Lascari Veniamin, și alții, fuseseră luați în armată, Mihai Pastia, institutor, fusese transferat la Babadag, așa și unul din cercul nostru, copist la tribunal, fusese dat afară, iar altul, mai slab de înger, pentru a-și putea păstra slujba ce avea, fusese pus într'o situație greu de acceptat: a trebuit să ție într'o întrunire provocată de guvern, o cuvîntare în care să susție păreri diametral opuse celora pe care le desvoltase, cu cîteva zile mai înainte la o întrunire socialistă. Astfel umilit, acesta nu s'a mai arătat între noi, apoi a plecat din Iași, i s'a pierdut urma, și mai tîrziu am aflat că a murit după ce orbise.

Lipsa multora nu se simțea, acuma cînd aveam nedespărțit de noi pe Creangă. Intre el și noi se făcuse o adevărată prietinie, și Creangă parcă întinerise. Venea la multe din întrunirile noastre. Păstrez o scrisoare a lui Gruber, în care zice așa: «Desară să nu vii la Anghel, ci la Stavri, Păcurari, casele Goldenthal, unde este o piață dela dr. Rigler ceva mai înainte. Apuci în dreapta, scărița a treia în fund unde șede Albineț. Il aducem și pe Creangă. Avem să fim 8 sau 9. Manuscriptul se mărește».

Cercul nostru multe zile nu mai avea de trăit. La finele lui Maiu, Gruber a plecat spre Lipsca, și de acolo într'o călătorie mai lungă, prin Occident, de unde s'a întors în Septembrie, și în scrisorile ce mi-a mai adresat, nu pomenește nici un cuvînt despre «Albumul» nostru. Beldiceanu era bolnav și se înstrăina mereu de vechii lui prietini. Stavri plecase la București, iar cel care ne însuflețea mai mult, Ion Creangă, ne-a părăsit pe toți, la 31 Decembrie 1889, în ultima zi a unui an menit să stingă multe visuri, și să închee viața unui cerc literar din Iași.

Artur Gorovei

George Bernard Shaw

— Piesele „neplăcute" şi „plăcute" —

1

Sînt mai bine de patruzeci de ani de cînd Emile Zola, privind cu desnădejde progresele îngrijitoare ale imaginaţiei romantice pe scenele franceze, — cu toate încercările de reacţie naturalistă a vremii, ajunsese să exclame: „Unde e temperamentul tare, al cărui creer novator să poată mătura mizeriile scenei şi să aducă o renaştere în artă, pe care meşteşugul a coborît-o la simplele nevoi ale mulţimii?" *

Augier şi Dumas-fiul dăduseră la iveală cea mai mare parte a operelor lor, „le lipsea însă geniul ca să statornicească formula şi romancierul francez ar fi putut aştepta încă multă vreme apariţia, *în Franţa*, a geniului pe care îl nădăjduia. Inspiraţia creatoare se ivise mai demult, aiurea, în clipa cînd Zola scria aceste rînduri, dar chiar dacă criticul naturalist francez ar fi putut cunoaşte lucrările lui Ibsen, încă ele n'ar fi mulţumit îndeajuns aşteptările sale.

De atunci, subt înrîurirea puternică a scriitorului norvegian, o serie întreagă de prefaceri s'au împlinit în viitoarea mişcărilor dramatice. Pornirile vijelioase ale reacţiei naturaliste, manifestată în „teatrul liber" francez de Becque, Ancey, Brieux, Fabre, Donnay şi ceilalţi, în cel german de Arno Holz, Iohannes Schlaff şi numeroşii scriitori ce le urmară, mişcările asemănătoare din Anglia şi din Italia, au adus la suprafaţă o serie întreagă de opere teatrale purtînd pecetea deosebită a curentului. Toate dovedeau grija însemnată de a scormoni întreg adîncul sufletului omenesc, spre a scoate la iveală adevăratele simţiri şi gînduri ale omului.

* Emile Zola, *Le naturalisme au théâtre.*

Dar aşa cum altădată „revoluţia romantică" substituise exaltării datoriei, din tragedia clasică, o altă exaltare, a pasiunii, drama naturalistă venea să întemeeze domnia altor idoli, a altor exaltări: adoraţia neţărmurită a *Ştiinţei*, sau, mai bine zis, a cîtorva date revelatoare ale ştiinţii, care deschideau psicologiei şi retoricei orizonturi largi necunoscute până atunci, Darwin, Spencer, Haeckel, Büchner, de o parte, Renan, David Friederich, Strauss şi Dodel, de alta, popularizaţi şi adaptaţi pe tărîmul creaţiunii literare, dar, de cele mai multe ori greşit înţeleşi sau întrebuinţaţi pentru efecte eftine, ajung noii idoli ai curentului realist în teatru.

Pornirea şi înflăcărarea sînt însă caracterele cele mai vădite ale temperamentului romantic. E drept că *ţinta* devoţiunii se schimbase; în schimb *sentimentul* se întărise îngrijitor. *Excesele* de adîncire şi de redare a cusururilor omeneşti, nu puteau decît să desvălue mai bine tulburarea unei sensibilităţi romantice.

Furiei primelor porniri trebuia să-i urmeze o potolire. Liniştea nu întîrzie să vie cu drama lipsită de tărie şi de bărbăţie care ilustrează teatrul francez de azi, resfrîngîndu-se asupra întregii literaturi dramatice a lumii. Dar teatrul psihologic şi pasional modern, cu tînguelile-i nesfîrşite, cu delicateţa sentimentală a gesturilor şi cu idealizarea fără de margini a dragostei şi a femeii, nu poate însemna decît o revenire la obiceiuri literare de demult.

În aceste împrejurări apăsătoare, se iveşte în arena luptelor dramatice o figură nouă, cu un caracter deosebit în istoria literaturii: *George Bernard Shaw*. El va încerca să risipească valul de sentimentalism dulceag al producţiei literare contemporane şi să nărue, prin puterea loviturii, ceiace el numeşte efectele nenorocite ale educaţiei „romantice".

Încercarea literară este demnă de originalitatea vieţii celui care pregăteşte lovitura. Să vedem dar cine este şi ce vrea în amănunte acest iconoclast.

Deşi numele lui Shaw nu e necunoscut la noi în ţară, sînt puţini aceia care au o idee mai întinsă asupra bogatei sale activităţi literare. Împotrivirea pe care scenele franceze au arătat-o până astăzi reprezentării operei lui Shaw, a împiedicat ca renumele scriitorului irlandez să se răspîndească şi la noi prin concursul cronicelor-foiletoane ale ziarelor franceze.

Interpretarea „*Candidei*" pe scena romînească, într'un spirit atît de nepotrivit încît vederea ei ar fi făcut pe Shaw să se cutremure, n'a putut contribui decît în rău la răspîndirea numelui autorului englez care, chiar acolo unde se găsesc mai largi mijloace de interpretare, e urmărit cu pornire şi atacat cu înverşunare.

Acelaşi nenoroc l-a urmărit pe Shaw, tot cu reprezentarea *Candidei*, pe scenele franceze şi, de atunci, toate succesele pe care scriitorul irlandez le-a dobîndit pe scenele americane, ruse, scandinave şi germane, n'au mai putut trezi în marele public francez vreun curent de simpatie şi de înţelegere pentru operele sale.

Cu toate acestea, *în lumea intelectuală* franceză, piesele lui Shaw şi întreaga lui activitate n'au încetat să stîrnească nenumărate discuţiuni, fixate într'o serie impunătoare de polemici şi de studii. Nume din cele mai alese în critica franceză au ţinut să se rostească asupră-i, unele cu laude exagerate, altele cu violente învinuiri şi coborîri.

Arzătoarei apărări pe care Augustin Hamon i-o ia în dezvoltatul şi eruditul său studiu *(Molière al veacului XX, Bernard Shaw)*, în care-l numeşte *„cel puţin* egalul lui Molière, „mai mare decît Ibsen şi decît Beumarchais", — studiului potolit, dar desvelind larg adîncimile operei lui Shaw, al lui Charles Cestre *(Bernard Shaw et son oeuvre)*, — reflexiilor extrem de măgulitoare ale lui Remy de Gourmont, care-l numeşte „singurul *geniu* dramatic al timpului de faţă", singurul al cărui teatru „traduce o viaţă înaltă şi adînc originală", — le-au răspuns loviturile tăioase ale lui Muret *(Copilul teribil al teatrului englez: B. Shaw)*, cu învinuirile succesului şi de scandal, a doctrinelor „subversive", a „funestului apostolat" şi a „colosalei" şi „genialei sale mistificări", şi aprecierea lui Augustin Filon că succesul lui Shaw e „îngrijitor" şi „primejdios", opera lui fiind „o campanie împotriva vechilor instituţii".

Acestea au fost aproape pretutindeni părerile asupra operei lui Shaw. Dar discuţiunile aprinse încinse în jurul ei, departe de a privi valoarea ei artistică, au fost mai mult urmarea firească a stavilei hotărîte, pe care doctrina conservatoare a crezut că e nevoe s'o ridice împotriva răspîndirii pieselor *revoluţionare* ale lui Shaw.

Lovind fără cruţare, cu o îndrăzneală şi cu o naturaleţă uimitoare toate credinţele, obiceiurile şi afecţiunile individului şi ale societăţii contemporane, e uşor de înţeles dece Shaw a trezit, în relativ scurtul timp al creaţiunii sale, cea mai agitată furtună de împotriviri şi de mustrări. În Anglia conservatoare şi puritană, scriitorul irlandez a încercat cele dintâiu urmări ale sfidării aruncate mediului, care a primit cu o mînie crescîndă, dar şi cu o răceală ostentativă, loviturile repetate şi neîndurătoare ale satirei sale. Renumele său a trebuit să se impue din afară şi numai în urma succeselor crescînde, dobîndite pe scenele americane şi nord europene, unde atrăseseră privirile favorabile ale lui Georg Brandes şi ale lui Herman Bahr, opera lui Shaw a putut străbate mai larg în ţara lui de origine.

Deşi printre ţările care urmăresc progresele culturii europene, Romînia rămăsese singura în care nu se reprezentase şi nu se tradusese până acum un an nimic de Shaw, există şi la noi două studii datînd de cîţiva ani: unul, conştiincios, al lui Ilarie Chendi, care *rezumă* inteligent cîteva piese şi mai ales romanele lui Shaw, cu scurte şi slabe consideraţii generale; altul al d-lui I. Botez *(Bernard Shaw: Omul şi supraomul)*, în care, deşi privirile generale sînt juste, aplicaţiile la piesa studiată dovedesc o oarecare grabă şi o recunoaştere insuficientă a amănuntelor vieţii şi gîndirii scriitorului irlandez. — Aşa dar pentru cercetătorii literelor romîneşti, numele lui Shaw poate trezi numai o vagă aducere aminte.

Dacă însă *renumele* lui Shaw a străbătut cu repeziciune cele două continente, pătrunzînd în preocupările literare ale tuturor ţărilor civilizate, *înţelegerea* operei sale nu a putut avea aceiaşi soartă norocoasă. Caşi conaţionalul său irlandez, Oscar Wilde, autorul pieselor „neplăcute" şi „plăcute" se bucură de o faimă întemeiată mai cu osebire pe discuţiunile, degenerate în certuri, care s'au iscat în jurul numelui său.

E drept că însuşi Shaw a făcut tot ce-i stătea în putere ca să-şi răspîndească renumele cu ajutorul unei reclame meşteşugite, aşa că, într'una din vestitele prefeţe ale operelor sale, el exclamă cu mîndrie că „şi-a făcut reclama atît de bine", încît a ajuns să se considere „un personaj tot aşa de legendar ca olandezul zburător din *Vasul Fantomă*".

Reclama pare a fi fost una din marile pasiuni ale lui Shaw. Zgomotul polemicilor pricinuite de tăişul ascuţit al ironiilor lui usturătoare, îi produceau o plăcere deosebită. Înainte de a se deda cu totul carierei dramatice, pornise cu asemenea năzuinţe o campanie violentă împotriva lui Shakespeare, pe care îl învinuia că „nu lăsase nici-o dramă intelectual coherentă", că „n'a aflat mijlocul de a urmări o metodă curat ştiinţifică în studiile sale sociale şi de caractere", că prezintă doar „pasiuni romantice" şi „exaltări frenetice" într'un chip melodramatic şi, în sfîrşit, că desfăşoară ideile cele mai banale, cu aer meşter sibilic.

Fireşte că opera lui Shakespeare a cunoscut atacuri mai nedrepte şi mai pline în pornire, când Greene făcea din autorul lor un „plagiator" şi un „copist", — când Johnson îi critica „ignoranţa şi vulgaritatea" şi cînd Voltaire îi aducea învinuirea că „a pierdut teatrul englez cu farsele lui monstruoase pe care le dă drept tragedii". Scriitorul irlandez vine însă cu o notă adînc potrivnică în vremuri cînd opera lui Shakespeare s'a fixat de mult pe temelia veşniciei. Şi năpustindu-se împotriva geniului larg şi puternic al tragedianului englez, Shaw o face nu numai cu sfidarea pe care o presupune o asemenea încercare, ci şi cu cinismul său obişnuit, care tinde să doboare toţi idolii dintr'o lovitură.

„Exceptînd numai pe *Homer*", — scrie el, — „nu există nici un poet mare, nici chiar *Walter Scott*, pe care să-l dispreţuesc atît de mult ca pe *Shakespeare, cînd măsor inteligenţa*

mea cu a lui". Să nu ne prindă mirarea; acesta este omul. El nu şovăe o clipă ca să se proclame mai mare decît autorul lui Hamlet, şi să arunce, din înălţimea aprecierilor sale, expresia celui mai perfect dispreţ pentru Homer!

Invăluit în atmosfera ciudată pe care şi-o crease astfel, Shaw a pornit pe calea producţiei dramatice cu un spirit bătăios şi cu hotărîrea neclintită de a urma în piese polemicele trezite prin articolele sale de reviste şi de ziare. Socialist convins, dar văzînd realizarea idealului social prin evoluţii paşnice, cărora trebue numai să li se grăbească pasul —Shaw s'a slujit de scenă, ca de un cîmp de lupte şi de demonstraţiuni.

Prima lui piesă, *Casele d-lui Sartorius* (1892), trebuia să deschidă focul, după reacţia pe care reprezentarea pieselor lui Ibsen o provocase pe scenele engleze. Punînd în teatru cîteva cotituri urîte ale vieţii sociale, Shaw desvălue o parte din originile ascunse şi întunecoase ale averilor burgheziei şi aristocraţiei engleze. In cazul special pe care îl înfăţişează, el scoate la iveală izvorul averii lui Sartorius, care-şi trage, exclusiv, veniturile, din închirierea unor case muncitoreşti dărăpănate, în cartierile mărginaşe ale Londrei, unde pîndeşte boala, mizeria şi moartea. „Priviţi" — spune un personaj din piesă, — acest sac care e pe masă. Toţi banii care sînt în'rînsul, ar fi servit să se cumpere pîne unor copilaşi care mor de foame".

Felul aproape brutal şi fără *ocoliri*, cum pune Shaw aici problema socială şi adevărul trist pe care îl desfăşoară *provocător* în văzul tuturor, — asemenea celor mai usturătoare satire ale lui Octave Mirbeau din *Afacerile* şi din *Căminul*, — cerea un răspuns neîntîrziat.

Mustrările începură să curgă prin ziare şi prin reviste, spre marea bucurie a lui Shaw. Dacă nu putuse dobîndi succesul, „stîrnise cel puţin sgomotul". „Această senzaţie îmi fu aşa de plăcută", — scrie el în urmă, „încît hotărîi să reîncep".

In anul următor el dă la iveală *Iubitul femeilor*, satiră îndreptată împotriva caricaturilor create în societatea engleză de emulaţia ibseniană, unde loveşte în exagerările produse în încercările de imitare a Norei şi de profesare a principiilor de neatîrnare, de autodeterminare şi de afirmare a voinţei lipsită de culoarea sexului. — Acestei piese, nereprezentată la început din lipsă de interpreţi potriviţi, îi urmează a treia şi cea din urmă din seria celor *„neplăcute"*, *Profesia doamnei Warren*, a cărei reprezentare e oprită de cenzura engleză, din pricina felului îndrăsneţ şi deschis cu care Shaw atacă una din cele mai grele şi mai tainice probleme sociale, aceia a veniturilor, ce nu se pot mărturisi, — ale femeilor care trăesc din exploatarea caselor de toleranţă şi de desfrîu.

Piesa, împiedicată de a fi reprezentată pe scenele engleze, obţine succese strălucite în Statele-Unite, în Germania şi în

Rusia, în timp ce Skaw aruncă împotriva instituţiei cenzurii cele mai amare, mai înţepătoare şi mai doborîtoare critici, zdrobind-o subt ridicul şi subt conştiinţa inutilităţii ei.

II

Am ţinut să dau până acum aceste cîteva uşoare amănunte asupra vieţii şi a unei părţi din opera scriitorului englez, spre a înlesni o privire de ansamblu, care să ne ducă la consideraţiuni mai generale asupra felului deosebit al scrierilor lui Shaw. Dramatizarea problemelor sociale, nu e desigur, meritul cel mai însemnat al scriitorului irlandez. *Iniţiativa* acestor preocupări dramatice s'a manifestat aiurea şi însuşi autorul *profesiei doamnei Warren* şi al lui *Maior Barbara* a cunoscut revelarea lor în opera lui Ibsen. O privire mai amănunţită asupra lucrărilor sale ne duce uşor la constatarea că cele mai de samă însuşiri, care hotărăsc impresia specială ce o produc, sînt noutatea tratării, a concepţiei şi a prezentării lor.

Aceste noutăţi ar putea fi privite subt două aspecte deosebite, care se întregesc reciproc: unul *extern*, privind *forma* de redare a gîndirii dramatice, care e perceptibilă mai mult pentru cetitor decît pentru spectator; altul *intern*, privind tot fondul concepţiei intime a pieselor lui Bernard Shaw.

*

Autorul pieselor „neplăcute" şi „plăcute" caşi de altfel, cei mai mulţi dramaturgi care pun în opere un gînd serios şi temeinic, ţine mai mult la impresia pe care o piesă o produce asupra cetitorului, decît la cea trecătoare, obţinută la spectacol, prin concursul atîtor elemente străine valorei intrinsece a piesei. Alex. Dumas fiul a relevat în mai multe rînduri aceste preferinţe şi — fără a face o altă apropiere decît de nume — Shaw s'a declarat hotărît şi activ de această părere trăgînd numaidecît urmările ei fireşti.

De aceia piesele lui Shaw, spre a înlesni iluzia naturalului, nu se mai înfăţişează cu împărţirea convenţională în scene, nici cu numele personajelor în fruntea lor, nici cu denumirea lor, până nu ajung să şi-o desemneze singure, prin schimbul de cuvinte prilejit de mersul acţiunei scenice. Cetitorul nu poate afla, înainte de cunoaşterea întregii piese, nici numărul personajelor, nici proporţia de intervenire a sexelor, caşi în roman.

Schimbînd aceste amănunte şi urmărind ideia primordială, Shaw măreşte într'un chip care ar putea părea multora exagerat, numărul indicaţiilor scenice, mărginind artistului libertatea de interpretare. In privinţa aceasta, ideile dramaturgului irlandez sînt bine hotărîte. El aduce lui Shakespeare invinuirea că n'a dat decît prea slabe indicaţii scenice în operele sale şi mai ales

că *n'a schiţat în indicaţii caracterele personajelor*, ceiace întunecă perspectiva istorică a scrierilor sale şi nu aruncă lumina aşteptată şi asupra veacului al XVI. Aceiaşi mustrare i-o aruncă lui Ibsen, în favoarea căruia a dus totuşi o campanie din cele mai rodnice.

Ce înţelege Shaw prin aceste „schiţe de caractere", o arată mereu în toate comediile sale. Fiecare personaj e introdus în scenă cu un portret prealabil, care-i rezumă în cîteva observaţii pătrunzătoare exteriorul şi viaţa sufletească. Aceste portrete, a căror fiinţă şi inteligenţă de observaţie o poate gusta în plin numai cetitorul, sînt poate cele mai reuşite părţi din opera lui Shaw. Unele pot fi privite ca adevărate capo d'opere de concepţie realistă a vieţii şi de pătrundere sufletească adîncă. Adunate laolaltă, ele ar alcătui o galerie demnă de cei mai iluştri umorişti pe care i-a cunoscut omenirea. Iată, de pildă, lungul portret al lui Napoleon din *omul destinului*. El desvălue, în bună parte, filozofia vederilor lui Shaw.

„Cu două zile mai înainte, la Lodi, Austriacii încercaseră să împiedice pe Francezi să treacă pe puntea lui strîmtă. Dar Francezii erau comandaţi de un general de 26 ani, Napoleon Bonaparte, *care nu înţelegea nimic din arta războiului*. Şi apoi subt protecţia unei canonade îngrozitoare, la care tînărul general însuşi puse mîna, ei se repeziră pe puntea, pe care mitralierele o curăţau.

Tunul este specialitatea acestui tînăr general, format în artilerie, subt vechiul Regim. E militarul prin excelenţă. El e gata să se sustragă oricînd dela îndatoririle sale, să escrocheze pe visternic cu cheltuelile drumului şi să facă războiul într'adevăr demn, prin larma şi prin fumul tunului, aşa cum e povestit în toate portretele de militari.

De altfel, e un observator original. El a descoperit că o ghiulea de tun cînd loveşte pe un om, îl omoară. Dela invenţia prafului de puşcă, pentru întîia oară s'a observat acest lucru. El adaogă adîncei înţelegeri a acestei remarcabile descoperiri o capacitate foarte dezvoltată pentru geografia fizică şi pentru socotirea timpului şi a depărtărilor. Are o putere de muncă uriaşă şi o cunoaştere clară şi exactă a firii omeneşti în afacerile publice... E imaginativ fără iluzii, creator fără religie, fără sinceritate, fără patriotism, fără nici-unul din idealurile vulgului, nu că e incapabil să posede aceste idealuri. Dimpotrivă, el le-a înghiţit pe toate în tinereţe. Astăzi, dotat cu un simţ dramatic ascuţit, îl întrebuinţează cu o dibăcie extremă, inspirîndu-se din arta actorului şi a regisorului.

In general, nu e un copil alintat. El a îndurat sărăcia, nenorocul şi expedientele unei nobleţe sărăcite. El a suferit ca autor, înfrîngeri repetate; ca slujitor al puterii, umiliri, *ca ofiţer incapabil şi necinstit*, mustrări şi pedepse. El ar fi fost alungat cu dispreţ din armată, dacă emigrarea nobililor n'ar fi mărit, prin lipsa de ofiţeri, valoarea sublocotenenţilor, chiar a celor mai răi, până la acea a unui general. Aceste încercări i-au distrus orice vanitate, l-au silit să se ajute singur şi să se pătrundă bine de acest adevăr: oamenilor ca dînsul, lumea nu le dă de cît ceia ce smulg cu forţa. In aceasta, lumea nu e lipsită nici de laşitate, nici de nebunie; Napoleon, deci, are utilitatea lui, ca un luptător fără cruţare împotriva murdăriilor politice. Intr'adevăr, *e chiar cu neputinţă să trăeşti acum în Anglia, fără să simţi cîte odată, cît de mult a pierdut această ţară pentrucă n'a fost cucerită de el, cum a cucerit-o Iuliu Cesar*".

Am ales dinadins portretul unui personaj istoric spre a vădi mai bine contrastul dintre concepţia comună şi cea a lui Shaw. E unul din cele mai ingenioase pe care le-a redat scriitorul irlandez. Toată desfăşurarea următoare a personajului în piesă, nu e decît lărgirea, adîncirea şi întărirea acestor trăsături rezumative. In felul acesta portretele lui Shaw alcătuesc o serie de documente vii ale timpului pe care scriitorul irlandez vrea să le lase veşniciei, în clipa cînd va trece altora „torţa splendidă" a vieţii.

Probabil că ceiace l-a condus, în bună parte pe Shaw, la această concepţie a alcătuirii dramei, a fost şi teama de a nu-şi vedea greşit interpretate personajele, pe care închipuirea lui rafinată le prezintă într'un chip cu totul de neînţeles, nu numai pentru comunul cetitorilor şi al spectatorilor, ci şi pentru spiritele luminate, care ar fi nepregătite în sensul vederilor sale.

Cu aceasta intrăm în considerarea celuilalt aspect al noutăţii operei lui Shaw, al felului cum autorul irlandez concepe şi redă viaţa şi gîndirea personajelor, privite subt optica mişcării scenice.

*

Lunecînd pe această cale, trebue să relevăm în primul rînd adînca deosebire între felul cum priveşte scriitorul irlandez problemele sociale şi cum sînt ele înfăţişate în lucrările marei majorităţi a dramaturgilor şi a romancierilor moderni. Concepţiile despre bine şi despre rău ale acestora nu sînt de fel împărtăşite de autorul „pieselor pentru puritani". Ceiace ochiului comun se înfăţişează subt aspectul bunătăţii şi al nobleţii se răstoarnă cu totul subt scormonirea nemiloasă a criticii lui Shaw. El ajunge astfel să dispreţuiască ipocrizia blîndelor relaţii sociale care ascund pînda slăbiciunii celuilalt,—caritatea pe care o înfăţişează ca pe o armă întăritoare a capitalismului (*Maior Barbara*), —respectul, lipsit de înţelegere, pe care îl stabilesc relaţiile de familie între părinţi şi copii,—adoraţia romantică şi plină de fatuitate a femeii,—într'un cuvînt tot ceiace alcătueşte fondul *educativ*, ereditar şi afectiv, al individului, pe care scriitorul englez îl caracterizează într'un cuvînt: „romantic".

„După mine, — rezumă Bernard Shaw această idee,—romantismul este marea rătăcire, care trebue ştearsă din artă şi din viaţă; el e hrana pesimismului modern şi pacostea moder-

nului respect de sine". Această rătăcire e, după autorul irlandez,
urmarea necesară a unor relaţii sociale întemeiate pe necunoaş-
terea realităţii vieţii şi pe exaltarea unor însuşiri prost înţelese,
sau numai aparent existente ale individului; dar ridicîndu-se îm-
potrivă-i, Shaw recunoaşte tăria statornicirii ei în decursul vre-
murilor.

„In loc de à întemeia instituţiile noastre, — spune în altă
parte Shaw, — pe o istorie naturală în adevăr ştiinţifică, încer-
căm fără 'ncetare să le intemeem pe idealuri, pe care pasiunile
noastre pe jumătate satisfăcute, le suggerează inchipuirii noastre".
Şi urmînd ideia, scriitorul englez rezumă astfel esenţa filozofiei
lui: „Pentru mine, tragedia şi comedia vieţii, rezidă în urmările
cîteodată teribile, cîteodată ridicule, ale acestor încercări sta-
tornice".

Pornind dela acest punct de vedere, Shaw caută să smulgă
vălul mincinos pe care convenţiile sociale îl aştern peste nimic-
nicia indivizilor şi să dărîme faima cu care istoria omenirii şi
învestmîntează eroii.

Aşa cum îl atacase odinioară pe Shakespeare cu scopul
bine definit de a risipi atmosfera de înzeire ce se crease în ju-
ru-i şi de a-i scoate la iveală omeneştele-i slăbiciuni, el zgudue în
Omul destinului piedestalul de mărire ridicat lui Napoleon, pe
care am văzut că îl dă în indicaţiile scenice drept „incapabil şi
necinstit", necunoscător „în arta războiului".

Cine crede însă că Shaw, îndepărtînd atmosfera „romantică"
creată în jurul acestor două figuri celebre ale istoriei, micşu-
rează valoarea lor *omenească*, se înşeală. Meritul lor personal
se restrînge numai, prin concursul favorabil pe care li-l dau îm-
prejurările. Napoleonul său rămîne tot figura voluntară şi plină
de energie, pe care ne-o arată faptele istorice. Ca un omagiu
pe care i-l aduce, şi ca să exaspereze simţimîntul de mîndrie
şi de neatîrnare al englezului stăpînitor, el îşi arată în portret
părerea de rău că învingătorul Austriacilor n'a cucerit şi An-
glia.

Autorul irlandez mai este de părere, — şi aceasta e o idee
scumpă a sa, pe care o profesează în *Eroul şi soldatul* şi în
Omul destinului, — că bătăliile se cîştigă numai prin concursul
întîmplător al împrejurărilor, dar se pierd iremediabil prin apli-
carea principiilor strategice. După dînsul *(Omul destinului)*, calul
unui locotenent din armata lui Napoleon cîştigă bătălia dela
Lodi; şi un fapt de arme nebunesc şi împotriva tuturor regu-
lelor strategice, hotărăşte izbînda, într'o luptă povestită în *E-
roul şi soldatul*. Aceasta nu împiedecă însă pe norocosul cîşti-
gător al luptei, aşa de nefericit şi totuşi salutar inspirat, să
treacă drept un erou, deşi singurul său merit e împrejurarea că
duşmanul primise cartuşe care i-ar fi prăpădit armata, dacă n'ar
fi fost stricate şi de neîntrebuinţat.

Astfel Shaw ridiculizează izvoarele imaginaţiei populare,

care crează idoli de carton, lăsînd istoriei prezentarea falşă şi
neînţelegătoare a faptelor şi a gîndurilor omeneşti.

Fireşte că, privind subt aspectul realităţii crude cursul pre-
facerilor individuale şi sociale, — aşa cum Anatole France o face
numai uneori, mai potolit şi cu mai multă milă, — Shaw a cre-
zut, în primul rînd, că e nevoe să lovească în *sentimentalismul*
romantic, pe care educaţia curentă îl sădeşte în sufletul indi-
vidului. De aceia el se depărtează cu dispreţ de tema obişnu-
ită şi banalizată a dragostei, pe care se clădeşte tot edificiul
literar modern, punînd preocupările sociale şi luptele de con-
cepţii în linia principală a gîndirii şi, numai accidental, apro-
pierile fatale ale dragostei în „duelul sexelor", fără tot corte-
giul aspiraţiilor sentimentale spre bunătate, spre fericire şi spre
frumuseţea absolută.

„In piesele mele, — spune Shaw, — nu veţi fi contrariaţi şi
plictisiţi de fericire, de bunătate, de virtute sau de crimă şi
romantic". Acestea sînt „bagatele" romantice. Piesele lui au
„numai un subiect, viaţa, şi numai o calitate, interesul în viaţă".
Dacă însă nu e înţeles în deajuns, vina e a denaturării gîndi-
rii pe care a produs-o declamaţia romantică.

„Amatorul de teatru a pierdut orice simţ al nerealităţii şi
al nesincerităţii dramei romantice", — se plînge Shaw. „El ia
natura omenească pusă în scenă drept adevărata natură ome-
nească, pe cînd ea este cea mai amară satiră a celeia din urmă.
Urmarea e că, atunci cînd pun în scenă adevărata natură o-
menească, el crede că îmi bat joc de el... In realitate scriu nu-
mai istoria naturală, cu multă grijă". Shaw tinde să reducă
astfel la advăratele ei proporţii natura omenească şi să înfăţi-
şeze pe individ desbărat de tot învălişul înşelător, pe care o
educaţie greşită a sădit-o în suflete.

Cîtă deosebire între acest fel de a concepe lucrurile şi
încercările de altă dată ale lui Eschyl! Tragedianul anticei
Elade caută să inalţe personajul omenesc, să-i întărească gla-
sul şi să-i dea un aspect măreţ prin mijloace cu totul exteri-
oare, adoptîndu-i *coturnul* şi *persona* *.

Cu alte cuvinte el tinde să dee omului proporţii pentru
care natura nu i-a creiat însuşirile necesare.

Dimpotrivă, Shaw caută să întunece fără milă tot lustru
amăgitor cu care o imaginaţie nefirească împodobeşte pe indi-
vid, creîndu-i eroisme înşelătoare. El vrea ca, lovind în fai-
mele fără temeiu şi în nesinceritatea relaţiilor sociale şi famili-
ale, să dea putinţa unei dezvoltări libere a individului, clădită
pe o viaţă adevărată şi lipsită de turburările ipocriziei domi-
nante.

Deaceia, oricare ar fi neplăcerea desvăluirii infirmităţi-
lor sociale, Shaw nu şovăe să îndrepte într'acolo lumina scru-

* Masca cu aparatul vocal întăritor al glasului.

tătoare a realităţii. El aruncă, după fericita expresie a lui Gustave Lanson, „o sticlă de vitriol în figura prefăcutei Anglii, şi toată societatea modernă primeşte stropii ei".

Un adevăr dureros se proclamă de pildă, cu tărie, în *Profesia doamnei Warren*, prin gura Viviei: că „ţinta educaţiei fetelor de familie este de a dobîndi favoarea unui om bogat şi a-şi asigura beneficiul averii lui, căsătorindu-se". In faţa acestei prostituţii a conştiinţii, desfăşurată subt oblăduirea şi cu încurajarea generală, Shaw nu mai poate găsi vină prea mare celei fizice. El arată mîntuirea fetei în gestul Viviei, care rupe fără milă cu trecutul ruşinos al transacţiilor fizice şi morale ale „doamnei Warren", mama ei,—despărţindu-se de dînsa fără revedere şi renunţînd cu tărie la gîndul unei căsnicii întemeiate pe umilitoarea educaţie modernă. E şi aici un triumf al datoriei înalt înţeleasă, dar lipsită de retorica neverosimilă a tragediei clasice şi aplicată cu simplicitate în cadrul desfăşurărilor vieţii burgheze de azi.

In *Casele domnului Sartorius*, dimpotrivă, revolta doctorului Trench împotriva izvorului necurat al averii lui Sartorius se potoleşte repede la gîndul că nici averea lui nu are origini mai curate. De aci încolo, cea mai deplină înţelegere va domni între cei doi oameni, care se împărtăşesc din foloasele păcatului comun.

Hotărînd să pue în chipul acesta crud problemele sociale şi să lovească fără cruţare în toate „rătăcirile romantice", fireşte că Shaw a trebuit să ridice protestările şi revoltele despre care am vorbit la început. Un fapt mărea încă nemulţumirea: pe lîngă că fondul susţinerilor era menit prin sine să stîrnească reacţia spiritelor conservatoare, Shaw întărea iritaţia pricinuită de ascuţimea problemei prin concursul unei satire care nu înţelegea să se îndure de nimic.

Scriitorul englez pricepuse dintru început puterea armei pe care natura i-o dăduse în stăpînire şi, cu o dibăcie uimitoare, ştiuse să dea astfel lovitura, ca ea să nimerească în plin. Ciţi nu s'au revoltat cînd au simţit tăişul armei, ciţi nu au protestat împotriva nepietăţii, ciţi nu l-au învinuit de toate relele ce pot trece omului prin minte, dar ciţi au simţit în cele din urmă că un gol s'a făcut în credinţele lor de mai 'nainte şi că sînt multe lucruri pe care nu le mai pot privi cu ochiul îngăduitor al trecutului!

Imprejurările războinice ale fiecărei epoci au creat, în literatura epică a popoarelor, cunoscutele ţesuturi de legende în jurul isprăvilor de arme însemnate şi al făptuitorilor lor. Fără a lua în samă realitatea faptelor şi psicologia *omenească* a soldatului, închipuirea populară continuă să îmbrace uniforma cu o virtute specială, ca şi cum schimbarea îmbrăcămintei ar avea tăria să prefacă, dintr'odată, eternul neajuns al slăbiciunii omeneşti.

Aceste lunecări „romantice" ale imaginaţiei le atacă Shaw cu tărie, arătînd psicologia adevărată a soldatului, aşa cum se desprinde din realitatea luptei.

Pentru scriitorul irlandez ea e, de cele mai multe ori, psicologia fricei şi a oboselei.

Starea sufletească a omului hărţuit de lupte necurmate,—încordarea peste măsură a nervilor, curajul laşităţii, stimulat de teama morţii, care e izvorul aparentelor eroisme,—toată psicologia *carierei* militare, care „e profesie ca oricare alta", le expune Shaw cu limpezime, cu pătrundere şi cu curaj.

In privinţa aceasta figura căpitanului Bluntschli din *Eroul şi soldatul* e de o rară fineţe de observaţie. Ivirea lui pe cît de neaşteptată pe atît de îndrăzneaţă în locuinţa duşmanului, unde caută un refugiu,—urmărit de armatele învingătoare; curajul desnădejdii cu care ţintueşte în loc pe fata care vrea să fugă şi să strige la vederea lui,—apoi oboseala biruitoare care-i sfarmă puterile, slăbiciunea fizică de neinlăturat, tresărirea şi temerea de moarte care îi aţîţă din nou, pentru o clipă, forţele risipite, şi iar toropeala grea în toiul primejdiei şi al nesiguranţei vieţii,—sînt schiţate cu o mînă de maestru.

O asemenea psichologie a soldatului lipsea în teatru; de aceia Shaw a şi ţinut s'o pue cu ironie alături de cea a tradiţionalului erou.

Nota veselă e întîlnită şi aici cum nu lipseşte în nici-una din piesele lui Shaw. Spiritul e degajat şi se desenează cu uşurinţă în aruncătura nesilită a frazei.

— Giuseppe, — spune generalul Napoleon, adresîndu-se hangiului, în *Omul destinului*,—ce să facem cu acest ofiţer? Tot ce spune este rău!

— Fă-l general, Excelenţă, — răspunde repede hangiul. Atunci tot ce va spune va fi bine."

Sau alta:

Giuseppe: „Se spune, Excelenţă, că vă pasă de toate, numai de viaţa omenească nu".

Napoleon: „Vezi că viaţa omenească, prietine, e singura care are grija de ea însăşi".

Spiritele, nelipsite de înţeles filozofic, ţîşnesc astfel în unde bogate dealungul desfăşurărilor scenice; dar cu toată libertatea dialogului, cuvintele, chiar fără să aibă aerul, sînt spuse cu anumite scopuri de personagele lui Shaw şi fiecare gest se leagă cu celelalte, spre a lămuri o *atitudine*. In desvoltarea generală a întîmplărilor scenice, autorul păstrează însă o rezervă, care de multe ori împiedecă limpezirea *ideii*. Preferinţele lui nu sînt decît foarte discret arătate şi, adesea, nuanţa acestor preferinţi devine imperceptibilă prin însăşi grija şi voinţa autorului.

Shaw găseşte atîtea raţiuni potrivnice spre a lăuda sau spre a cobori un fapt sau o idee, încît spectatorul se vede

ameţit între atîtea justificări contrare. Abia ajunge să aprobe punctul de vedere al unui personaj, că deodată Shaw răstoarnă argumentarea şi îi dovedeşte cu o serie de alte judecăţi solide că şi contrariul poate fi primit cu cinste.

Aceste şerpuiri ale gîndirii, care fac pe scriitorul irlandez ca să petreacă pe sama publicului, sfîrşesc prin a ului şi pe cetitor, care nu mai ştie să se îndrepte după intenţiile nepătrunse ale autorului.

Adăogaţi şi nemulţumirea constantă pricinuită de atacurile „nepioase" împotriva a tot ceiace fiecare din noi s'a obişnuit a privi ca sfînt şi veţi înţelege de ce Shaw nu poate fi cetit cu simpatie decît printr'o sforţare de voinţă şi printr'o presiune exercitată asupra preferinţelor noastre obişnuite. Shaw a spus-o singur în prefaţa pieselor „neplăcute": „Trebue să previn pe cetitori, că loviturile mele sînt îndreptate împotriva lor, nu împotriva personagiilor de pe scenă".

Una din profesiile care se înfăţişază cu aparenţa unei demnităţi desăvîrşite, spre a-şi ascunde neajunsurile în faţa celor care cer înalta-i intervenţie, *medicina*, n'a putut rămîne în afara preocupărilor lui Shaw. Reînoind izvorul satirei din *Doctorul fără voe* al lui Molière, el ridiculizează poza profesiunii, desvăluindu-i rătăcirile posibile în *Dilema doctorului* şi în *Iubitul femeilor*. Tipul doctorului Paramoore din această din urmă piesă e demn de galeria lui Molière. Dar ca şi autorul lui *Tartuffe*, dramaturgul englez, atacînd viţiile şi ipocrizia posibile în *profesia* medicală, n'a putut atinge însăşi *ştiinţa*, care scapă săgeţilor ironiei lui.

*

In desfăşurarea intenţiilor sale, Shaw nu alege calea obişnuită a ciocnirii întîmplărilor scenice. Teatrul său e mai mult emanaţia unor lupte de idei, decît a înlănţuirii unor conflicte materiale. In acest fel de tratare stă şi meritul lui Bernard Shaw. El a ridicat comedia cu o treaptă mai sus decît cea cunoscută până la dînsul, depăşind sfera comediei de caracter, spre a consacra toate însuşirile bogatului său spirit, *comicului de idei*.

Atacurilor pe care criticele potrivnice le-au adus operei lui Shaw pentru lipsa unei acţiuni materiale puternice, le-a răspuns teoria lui Hamon a *acţiunii intelectuale*, care subordonează intriga materială, ciocnirii de concepţii. De altfel ideia aceasta a încolţit de multă vreme în mintea unor gînditori de samă şi rîndurile următoare ale lui Lessing din *Discursul asupra fabulei* vor arăta vechimea ei:

„Mulţi cred că nu este acţiune într'o tragedie, dacă amantul nu cade în genunchi... Ei n'au putut înţelege niciodată că orice conflict *intim* de pasiuni, *orice înlănţuire de diferite gînduri* în care una urmează celeilalte, constitue deasemeni o acţiune"... Iar Hauptmann a precizat ideia în formula: „Gîndul este o luptă şi prin urmare ceva dramatic".

Ciocnirea de idei se produce în opera lui Shaw între vechile concepţii asupra vieţii, familiei, religiei, armatei, relaţiilor dintre sexe, şi între vederile, lipsite de sentimentalism „romantic" al tineretului vremurilor nouă. Toate însă, cu excepţii pe care le vom pomeni în urmă, trec prin ironia lui înţepătoare, dînd lucrurilor o înfăţişare umoristică.

Vastei culturi sociale pe care scriitorul irlandez o pune în slujba artei sale, el îi adaugă cunoştinţi întinse în literatură, în muzică şi în artele plastice, şi o idee destul de cuprinzătoare a celor din urmă date ale ştiinţei.

Astfel nădejdea pe care o împărtăşea Bergson cetitorilor în studiul său asupra *Rîsului* că, poate, „cultura" va îngădui într'o zi fanteziei comice „să rivalizeze cu produsele cele mai rafinate ale artei", s'a împlinit, prin realizarea fericită a lui Shaw. Dar dacă filozoful francez însuşi întrezărise adevărul ideii, nu izbutise să întrevadă şi adevărul realizării. — „A pătrunde prea departe în personalitate, *a lega efectul exterior de cauze prea intime*,—scrie Bergson, — ar însemna să compromitem şi în cele din urmă să jertfim toată laturea umoristică a efectului".

Şi, totuşi, tăria operei lui Shaw stă tocmai în ridicarea comediei dela simpla observaţie exterioară, la pătrunderea mobilelor psicologice şi în legarea efectului exterior de cauzele sufleteşti intime. Că acestui soiu de comic îi urmează o înourare a frunţii, subt trezirea unei furtuni de gînduri şi de sentimente, cine o poate tăgădui? Efectul comic e însă de sine stătător şi premergător, punînd astfel pecetea geniului.

*

Interesant pentru fixarea caracterelor personajelor lui Shaw e atitudinea lor în dragoste. Autorului irlandez îi plac caracterele tari, care se reliefează printr'o voinţă şi printr'o putere de stăpînire deosebită. In unele piese bărbatul e cel care asaltează inima femeii tari şi rezistente, în altele femeia urmăreşte cu înverşunare încercările de acaparare a bărbatului.

După o luptă din cele mai nehotărîte, Shaw se înclină în faţa tăriei nepătrunse a soartei, care uneşte sexele, în ciuda pornirilor spre individualitate şi spre rezistenţă. Teoria spirituală a capitulării femeii o face el în comedia *Niciodată nu poţi spune*. El aseamănă educaţia femeii cu un scut, pe care invenţiile din ce în ce mai moderne ale bărbatului, îl doboară cu uşurinţă. Cu cît se întăreşte prevenirea educaţiei, cu atît creşte şiretenia atacului.

Personajele femeești din piesele lui Shaw, oglindind tendințele atît de nereușite ale femeii moderne de a se desbăra de slăbiciunile inerente sexului și năzuind spre „masculinizare" (v. „Clubul Ibsen" din *Iubitul femeilor*), oferă un șir de portrete din cele mai originale. Interesante prin calitatea voinței lor în luptă cu înclinările ereditare, cîmp de contraziceri și de manifestări capricioase, ele au o țintă comună: aceia de a înfrîna pornirea lor spre sentimentalism.

Aceste caractere dau operei lui o înfățișare deosebită, care poate fi interpretată ca un semn caracteristic al prefacerilor vremii. Și mă întreb dacă stavila pe care o pune Shaw sentimentalismului, nu reprezintă o etapă de regenerare a sufletului contemporan, uzat de sentimentalismul dulceag al dramelor și al romanelor moderne de salon.

Admițînd că sîntem în fața unui semn al evoluției viitoare, cine poate spune că, — după odihna impusă izbucnirilor afecționale prin acest gen de scrieri literare, — ele nu vor țîșni pe viitor cu puteri reînoite? Nu sînt oare tocmai rătăcirile sentimentului, cele mai reale și mai statornice manifestări ale sufletului omenesc? „Niciodată nu poți spune", exclamase singur altădată Shaw...

III

Lipsa de preocupare pentru desfășurarea materială a faptelor, nesocotirea voită a progresiunii lor obișnuită în teatru, satira ascuțită și necruțătoare, lovind în toate afecțiunile și credințele spectatorilor, lărgirea plănuită a trăsăturilor personajelor, caricaturizarea lor și noutatea formei și a concepției dramatice, au creat lui Shaw un loc deosebit în teatrul contemporan.

Supărarea vie pe care piesele lui o pricinuesc, nu e decît efectul căutat de scriitorul irlandez, căci el vede tocmai în țăria reacțiunii, semnul reușitei loviturii. Shaw caracterizează aceste nemulțumiri ca un simptom al „dezacordului fundamental care există între imaginația romantică a criticilor și concepția realistă a pieselor" sale.

Așî lămuri acest efect prin istoria veridică a părerii lui Condé despre *Tartuffe*, a cărui reprezentare fusese oprită, în urma protestului cîtorva demnitari ai Curții lui Ludovic al XIV*. Eșind regele Ludovic dela reprezentarea piesei *Scarmouche ermit*, întrebă pe Condé: — „Așî vrea să știu, dece oamenii se scandalizează așa de mult de comedia lui Molière și nu spun un cuvînt despre *Scarmouche*". La care Condé răspunse: — „Rațiunea e că *Scarmouche* își bate joc de religie și de cer de care acestor domni nici nu le pasă, pe cînd *Tartuffe* îi joacă pe ei înșiși, ceiace nu pot îndura".

* Povestită de Molière în prefața la *Tartuffe*.

Apropierea aceasta între acțiunea exercitată de drama shawiană și puternica piesă a lui Molière, nu este întîmplătoare. Intreaga operă a scriitorului englez e o satiră viguroasă îndreptată împotriva *ipocriziei*, care e axul principal în jurul căruia roesc loviturile sale. El aruncă împotriva prefăcătoriei cele mai ascuțite săgeți, pentrucă ea, fiind urmarea unei înțelegeri nefirești a vieții, împedică la rîndul ei pe om să ducă un traiu conform cu însușirile sale naturale. Părerea autorului englez este că omul trebue să se arate nu numai cu calitățile sale, ci și cu tot ceiace morala curentă dăunătoare socotește drept lipsuri și drept slăbiciuni. Ascunderea lor de teama prejudecăților sociale otrăvește viața și credințele individului, devenind izvorul suferințelor individuale și sociale.

Aceste credinți dau operei lui Shaw caracterul neschimbător al negațiunii critice, ceiace i-a și adus învinuirea că doboară numai, fără a lăsa nimic în loc. El ar fi putut răspunde că nu se poate ridica nici o clădire pe temelia rătăcirilor de odinioară și de azi, dacă, în viața practică, n'ar fi lucrat cu pilda pozitivă a faptei.

Teoretician convins și unul din șefii mișcării socialiste engleze, Shaw nu exercită pe acest tărîm aptitudinile demagogice ale altora. El nu lingușește slăbiciunile mulțimii, nici nu făgăduește fericirea apropiată a tuturor. El atacă, dimpotrivă, rătăcirile sociale și păcătoșia multora dintre aceia care se reped subt steagul său, tinzînd la îndreptarea lor și la luminarea largă a maselor.

„Nu aveam nici un gust pentru ceiace se numește arta populară, nici o credință într'o religie populară, nici o admirație pentru eroismele populare" — scrie Shaw în prefața pieselor „neplăcute". Departe de a-și coborî gîndirea la nivelul maselor, — și aceasta este poate slăbiciunea lui, — el tinde, dimpotrivă, să o ridice până la ei. In limbajul său paradoxal Shaw nu se sfiește să spue că numai atunci societatea va putea ajunge la ținta evoluției supreme, cînd fiecare englez va fi un Cromwel, fiecare francez un Napoleon și fiecare german un Luther și un Goethe împreună.

*

Profesînd asemenea idei în forma amintită, firește că Shaw, convins și dornic de luminarea maselor, nu poate fi înțeles tocmai de acei pe care ar voi să-i ridice. Succesul *popular* al pieselor sale își are obîrșia tocmai în tendința de caricaturizare și de farsă, atît de puternică la Shaw, care dă poporului o hrană suficientă, deși nu de cea mai bună calitate. Dar țesătura intimă a concepției sale atît de fină, — cerînd, spre a fi înțeleasă, o apropiere înceată, o cultură și un spirit de observație superioare, — nu poate fi privită în toată întinderea ei decît de o clasă puțin numeroasă de spectatori sau de cetitori. Deaceia Shaw a

putut avea până acum în teatru mai mult un succes al formei, aşi putea spune un succes al farsei, şi numai în liniştea odăilor de lucru o izbîndă grea dar sigură a ideii.

Pătrunderea neîntîlnită încă în teatru, a observaţiei sale în evoluţiile izbucnirii dragostei, e un semn neîndoios al calităţii spiritului său. El trece cu un aer aparent nepăsător peste situaţiile cele mai dramatice, pe care le provoacă totuşi cu intenţia hotărîtă de a răscoli sufletele spectatorilor.

Dramaturgul englez dispreţueşte mijloacele banale ale exploatării unor asemenea momente De aceia, tocmai împrejurările de care se reazămă mai cu osebire scenele culminante ale dramei pasionale, storcîndu-le până la cele mai mici efecte, sînt cele cari a Shaw se află mai discret prezentate şi mai repede înlăturate. Impresia este stranie, dar de un efect bogat.

Iată, de pildă, sfîrşitul comediei „topice", *Iubitul femeilor*. Cîteva cuvinte,—repede aruncate în indicaţii *, care luminează ca un fulger intensitatea dramei sufleteşti, abia bănuită înainte şi cortina cade. Un nour de gîndire amară acoperă deodată veselia spectatorului. Ce se intîmplase? Shaw l-a prins şi de astădată, dîndu i tragedia vieţii într'un decor uşor de farsă... *Castigat ridendo mores.*

Oricare ar fi părerile pe care critica le-ar profesa în privinţa operei lui Shaw, un lucru e neîndoios: scriitorul englez se înfăţişează cu un spirit puternic original şi cu facultatea, din ce în ce mai rară astăzi de a aţiţa gîndirea şi de a trezi cu putere reacţia conştiinţii noastre...

El se adresează nu simţirii noastre, care e cea mai supusă rătăcirii, ci voinţii şi inteligenţii, pe care vrea să le facă să triumfe asupra deformării sufleteşti a individului, creată prin efectul unei lungi educaţiuni ereditare.

In realizarea acestei îndreptări definitive a voinţii şi a inteligenţii, vede Shaw putinţa apariţiei *supra-omului;* şi numai în ridicarea tuturor indivizilor la nivelul acesta superior vede el mîntuirea omenirii.

Fireşte, ţinta e frumoasă şi demnă de visurile unui suflet mare. Dar nu presupune ea oare, pe lîngă o credinţă neclintită în prefacerea spre bine a omenirii, şi o uitare intenţionată a veşnicelor lipsuri omeneşti? Putea-va viitorul să făurească în fapt viziunea depărtată a celui mai temut dărîmător de iluziuni? Şi nu se ciocneşte oare partea pozitivă a operei lui Shaw cu năzuinţele acestea, care trec de recele control al minţii noastre?

Sînt atîtea întrebări, la care scriitorul irlandez nu ar răspunde decît cu acelaşi zîmbet tainic şi provocător, care pluteşte asupra întregii sale opere. De aceia cu George Bernard Shaw e mai bine să renunţăm la deslegarea unor asemenea enigme.

Aureliu Weiss

* *„Ei privesc pe Iulia cu solicitudine şi chiar cu oarecare gr... ...ă, căci, pentru întâia oară, ei simt că sînt în faţa unei dureri ...*

MAŞINA

Doctorul de cerc Ion Albu se sculase desdedimineaţă în Joia aceia dela sfîrşitul lui Iunie. Sluga lui, Pătruţ se coborîse cu noaptea'n cap din finul mirositor de pe şopron, săturase calul, unsese căruţa, o umpluse cu cositură proaspătă, cu luţernă, din grădină şi, cînd doctorul cobori cele trei trepte dela casă, Pătruţ tocmai adăpase calul şi-l aducea de căpăstru să-i pună hamurile. De-un şir întreg de ani Pătruţ ştia că doctorul, cînd avea să meargă la oraş, are acelaşi termen de plecare: mijlocul zilei.

— Gata, Pătruţ? se auzi vocea sonoră a doctorului.

— Numaidecît, răspunse sluga aruncînd hamurile pe spatele calului.

Surul necheză bucuros, întorcînd capul spre doctor. De şapte ani în şir rară era dimineaţa în care să n'audă glasul stăpînului şi să nu-i simtă mîngîerile pe grumazi, pe ochi. Doctorul avea opt sate sub îngrijirea sa, dar era chemat adeseori şi în sate străine.

In dimineaţa asta însă surul aşteptă în zadar mîngîerile doctorului şi, de ciudă, se lăsă cu mare silă să-i pună sluga zăbala în gură. Pătruţ, asemenea, nu era mulţumit: cu toate că se sculase cu noaptea'n cap şi pusese totul în rînd pentru o plecare la timp, doctorul era supărat. Cunoscuse după vocea lui, care dimineaţa era de obiceiu moale, somnoroasă ca la toţi bătrînii, şi după vorbele doctorului; „Gata, Pătruţ?" Numai cînd era supărat îi spunea astfel; vorba lui obişnuită de dimineaţă era: „Să-mi vedem finul cîtu-i de voinic?"

Pătruţ fusese însurat, şi nănaş la cununie i-a fost doctorul. După o jumătate de an i-a murit nevasta; a zăcut şi el între moarte şi viaţă mai multe săptămîni — dăduse tifosul prin sat — iar după ce s'a însănătoşat, n'a mai vrut să audă de altă

nuntă, şi a intrat slugă la doctor. Acesta îi îngrijise cum putu mai bine pe amîndoi finii în vremea boalei, şi Pătruţ se alipise acum de el ca de un părinte.

Indată ce căruţa durăi pe podul dela poartă şi eşi în drum, sluga începu să se gîndească ce năcaz se va mai fi abătut peste capul doctorului. Şi cum nu putea gici la repezeală, smînci de cîteva ori din hăţuri şi surul din trap trecu în galop. Praful pe drum era greu, era umed de rouă, şi căruţa fugea aproape fără sgomot pe aşternutul moale. Pătruţ văzu că doctorul nu-i zice nimic, deşi de cîte ori mîna în galop doctorul îi spunea: „Incet, fine, că nu dau Tatarii". Fiindu-i milă de cal să-l alerge aşa de la începutul drumului, îi potoli mersul; şi cînd surul trecu în trapul larg, domol şi odihnitor, în mintea lui Pătruţ se făcu de-odată lumină: „De bună samă scrisoarea de-aseară", îşi zise el. Işi aduse aminte că aseară doctorului îi sosi o scrisoare recomandată, şi el ştia de vr'o şapte ani acum că astfel de scrisori îi vin nănaşului dela fată-sa, şi că de cele mai multeori îl supără pe bătrîn.

De şapte ani era măritată domnişoara Genica, singurul copil al doctorului Albu, şi Pătruţ ţine bine minte că, după un an de căsătorie, ea îi scria foarte des bătrînului scrisori recomandate. Scrisorile au fost mai dese în vremea războiului, şi mai rare „dela Romînia-Mare încoace". "Ce-o mai fi păţit de-a supărat din nou pe nănaşul? se întreba bietul Pătruţ, schimbîndu-şi mereu locul pe scîndura ce-i slujea de capră.

Eşiseră demult din sat şi drumul şerpuia printre lanurile de grîu ce miroseau a grăunte în pîrgă. Incă nici o boare a dimineţii nu le trezise, şi spicele umede de rouă atîrnau grele, neclintite, într'o nesfîrşită uniformitate. Din locuri pe care niciodată nu le-ai putea hotărî anume, bolborosea pitpălaca. Aerul proaspăt, aromat de răsuflul pămîntului, te deştepta din morţi.

Bătrînul doctor, clipind din gene, zise deodată:

— Ce zici tu, fine Pătruţ, e rău pe la noi?

Sluga îşi întoarse faţa rumenită de dimineaţă, şi întrebă mirat:

— Unde?

— Unde! La noi! La noi în sat, aici pe hotar, în sfîrşit în lumea asta în care trăim.

Sluga înălţă din umeri şi-şi întoarse faţa. I se părea că asta-i aşa o întrebare care nu aşteaptă nici un răspuns.

Şi într'adevăr doctorul nu-i mai zise nimic multă vreme. Trecuseră printr'un sat, oamenii le dădură bună-dimineaţa, şi doctorul Albu abia ridica mîna la pălărie, pe cînd alte dăţi se'ncurca în vorbă cu creştinii, până ce surul, plin de nerăbdare, pornea fără să mai aştepte îndemnul lui Pătruţ, ştiind că pentru atîta lucru n'o să-i mînie pe cei doi din căruţă.

Totuşi prin sat, fiind husdoape multe pe drumul stricat de care, surul nu eşi din pas, dar îndată ce se văzu între fînaţe, trecu fără nici un îndemn, la trap.

— Ce zici tu, măi Pătruţ, nu-i mai bună o căruţă ca asta decît un automobil? întrebă deodată doctorul, descheindu-şi paltonul din nasturul de deasupra, ca şi cînd i-ar fi împiedecat respirarea.

Pătruţ se mulţumi să ridice din nou din umeri, avînd credinţă că naşul său îi pune azi întrebări fără de nici un rost. Insă numaidecît, aducîndu-şi aminte că bătrînul se neliniştea, ca şi el de altfel, cînd întîlneau vr'un automobil, din pricină că surul se speria, îi fu milă de doctorul şi zise:

— N'ai nici o grijă, nănaşule, până la oraş n'o să întîlnim nici unul. Ştii Dumneata că domnii nu se scoală aşa de dimineaţă.

— Hm! Adevărat, Pătruţ! Dar nu la asta mă gîndeam eu acum. Eu mă gîndeam la prostia oamenilor care în loc să-şi ţină o trăsură cu doi cai buni — cînd Dumnezeu le-a ajutat să aibă mijloace — îşi cumpără o maşină de-asta care multora le frînge gîtul, ori că-i răstoarnă într'un şanţ, ori că-i face să cheltuiască este puterile lor.

— Să pui numai blestemele oamenilor cînd drăciile astea, ce-s tot mai multe pe drumuri, le sperie caii şi vitele, şi încă n'aşi vrea să fiu în pielea domnilor ce se plimbă cu ele. Eu, vezi bine, sînt mulţumit cu căruţa şi cu surul nostru. Iată că abia am pornit şi se zăreşte oraşul.

Pătruţ mişcă din hăţuri şi calul îşi iuţi pasul.

Ion Albu zărind turnul cel înalt dela biserica Saşilor, simţi o strîngere a inimii, simţi o răceală între spete. Fu cuprins din nou de zbuciumul care nu-l lăsă toată noaptea să închidă ochii. Văzu din nou primejdia care-l ducea pe el la oraş, să spună o vorbă tinerilor, lui Vasile Mărginean, ginerelui, şi fetei sale Genica.

Eri seara, tîrziu, trecînd pela poşta din sat să-şi ia gazeta, poştăriţa îl puse să iscălească şi o recipisă. Era o scrisoare recomandată dela Genica; şi la înapoiare, ca de-un lung şir de ani acum, bătrînul i-a spus şi finului său că i-a venit o scrisoare. Cum era văduv de cinsprezece ani şi cum fata părăsise casa de şapte, Ion Albu îşi spunea toate năcazurile şi bucuriile acestui om ce se alipise cu credinţă de el. Nu-i mai spuse dela cine-i scrisoarea, dar sluga ştia că bătrînului nu-i scrie nimeni decît fata.

In casă aprinse lumînarea, desfăcu plicul, şi cu ochelarii pe nas începu să cetească. Scrisoarea era scurtă de tot. Genica îl vestea că are să-i comunice o mare bucurie, pe care cu siguranţă va împărtăşi-o şi bătrînul. Ion Albu aici se opri puţin din cetit, zîmbi şi-i veni gîndul acesta mîngîitor: „Bine că aţi mai apucat şi voi de-asupra năcazurilor". Scrisorile care i le-a scris de-o jumătate de an, vr'o trei, toate erau vesele, şi în nici una nu se mai plîngea Genica de greutăţile vieţii.

Bătrînul îşi tocmi deci ochelarii, şi ceti mai departe. Dar fraza care urmă îi opri bătăile inimii: „Tată dragă, ne-am cumpărat acum un automobil şi Duminecă venim cu Vasile să te

vedem. Să vezi maşina noastră cum străluceşte, e nouă nouţă şi face patruzeci de kilometri pe ceas".

Doctorul ceti de cîteva ori şirele aceste şi nu-i venea să-şi creadă ochilor. Cam îl ştia pe Vasile ca pe unul ce nu cunoaşte preţul banului; cel dintăiu gînd ce-i veni în cap fu acesta: „Işi va fi pus, nebunul, toţi banii cîştigaţi în timpul din urmă în drăcia asta!" Dar numaidecît îşi aminti că auzise şi el vorbindu-se cît costă o prostie de-astea, şi îşi zise că ginerele său n'are de unde avea zeci de mii „Va mai fi luat şi împrumut, nebunul, că-i obişnuit el cu poliţele! In loc să le plătească pe cele girate de mine, va mai fi adaos unul. Doamne-Dumnezeule!" El nu mai ceti nici un rînd mai departe, aruncă scrisoarea în coşul de hîrtii. Se hotărîse repede, ca totdeauna în viaţă: nu va aştepta să vină cu maşina în satul lui, să-l facă de rîs la lume, ci va merge dimineaţă la ei şi-i va face să-şi vîndă automobilul.

— Ce prostie. Dumnezeule, ce prostie! repetă el plimbîndu-se prin casă, şi crezînd că cu sentinţa asta şi cu hotărîrea ce şi-a luat, a depărtat primejdia pe care nedesluşit o simţea cum se apropie de casa lui.

Dar cu toată hotărîrea luată, el nu se putu linişti şi noaptea întreagă se zvîrcoli în aşternut. Şi acum, cu cît se apropia de oraş, sbuciumul nopţii trecute reveni.

Cînd să intre în oraş, un domn cunoscut îl salută; bătrînului i se păru că domnul acela a zîmbit într'un chip ciudat, c'un fel de batjocură, şi bătrînul se făcu palid de ruşine: „La asta nu mă puteam aştepta! îşi zise el. Tot oraşul va şti! Şi, Doamne-Dumnezeule, va crede lumea că şi eu sînt amestecat în cumpărarea maşinii! Cîte nu s'au întîmplat dela Romînia-Mare încoace! Cîţi oameni de eri nici n'ai fi gîndit, au ajuns să fie arătaţi cu degetul?

Aproape instinctiv îşi ridică gulerul paltonului şi spuse slugii;

— Mînă mai repede, Pătruţ!"

Dar calul, la îndemnul slugii, ciuli urechile şi nu schimbă pasul. Pe străzile oraşului nu mergea decît în pas. Dealtfel, abia cotiră la dreapta pe-o uliţă mai strîmtă, şi ajunseră.

Ion Albu răsuflă uşurat cînd nu zări maşina în curte. Ii veni un gînd care-i însenină sufletul: „Genica va fi fost veselă şi a voit să facă o glumă cu mine. Nu vor fi făcut ei o prostie ca asta".

Erau ceasurile şapte de dimineaţă, şi o domnişoară care eşi pe uşa dela bucătărie se uită destul de încruntată la Ion Albu care tocmai voia să intre în casă.

— Ce voiţi Dumneavoastră? îl întrebă fata.

Doctorul n'o mai văzuse pe-aici. E adevărat că de trei luni n'a mai fost la oraş, şi pe-o clipă se gîndi că poate copiii lui s'au mutat de-aici.

— Pe domnul Vasile Mărginean, răspunse el.

— Nu e acasă.

— Atunci pe doamna Geni, pe fiica mea!

— Da? Dumneavoastră sînteţi domnul doctor Albu? Scuzaţi. nu vă cunoşteam. Doamna e sus, la etaj, aici stau acum servitorii. Da. Doamna e acasă. S'a sculat chiar acum. Poftim!

Şi fata îl conduse pe scări, şi după ce dispăru pe o uşă, reveni din nou şi zise iar: Poftim!

Ion Albu, tulburat, zăpăcit de schimbarea asta, intră pe uşa deschisă şi nici nu băgă de seamă din care cameră vecină îi eşi Genica înainte.

— Dragă tată! Aşa de dimineaţă la drum? El se uită cercetător la fată-sa; o văzu mai grasă, mai albă, mai plină de sănătate şi veselă cum nu o văzuse niciodată. Se bucura că o vede aşa de schimbată, dar bucuria lui nu putea să se ridice deplin din suflet şi să-i umple fiinţa întreagă.

— S'au făcut schimbări la voi, Genică. Mi-ai scris tu că o duceţi acum mai bine, dar nu mi-ai pomenit niciodată că v'aţi mutat locuinţa.

— Păi, că nu ne-am mutat-o! Atîta doar că stăm la etaj, dar parterul încă îl ţinem noi. Dar, te rog, şezi, tată. Să-ţi aduc o cafea cu lapte.

— Nu, încă nu! Mai tîrziu.

— Dar un păhărel de cognac, tătucule?

— Aveţi cognac?

— Da, o calitate excelentă! L-a adus Vasile din Bucureşti.

— Din Bucureşti? Vasile are drumuri şi prin Bucureşti?

— Of! dar' cîte! Nu zic că slujba lui e proastă, că nu aduce, dar e veşnic pe drumuri.

Genica trecu repede într'o odae vecină şi veni cu cognacul. Ştia că tatăl său ia totdeauna cu plăcere un păhărel-două din această băutură.

— Da! e bun! zise doctorul. Dar spune-mi, Genico, cine e fetişoara, domnişoara care mi-a deschis uşa?

— E domnişoara dela copii.

— Domnişoara dela copii? întrebă mirat bătrînul, punînd pe tavă al doilea păhărel de cognac pe care tocmai vrea să-l ridice.

— Da, tată. Ionel şi Virgil sînt mărişori şi trebue să înceapă a învăţa cîte ceva. Domnişoara ştie nemţeşte.

— Dar una pentru limba franţuzească încă n'aţi luat? întrebă bătrînul simţind cum i se înăspreşte glasul pe fiecare clipă.

— N'am găsit încă, tată, dar o să caute Vasile. Desigur azi e bine să ştie cineva şi franţuzeşte. Chiar Vasile vrea să ia ore de franceză. In relaţiile lui cu lumea, cu cercurile în care se învîrteşte, necunoştinţa limbii franceze îi pune destule piedici.

Ion Albu se întunecă tot mai tare, îl strîngea ceva în gîtlej tot mai mult.

— Da, se'nţelege. Azi nu mai sîntem slugi, nu mai sîntem

robi. Avem o ţară mare, în care orice om poate ajunge un mare nume. Bine zici tu, să înveţe copiii şi franţuzeşte; cine ştie, Ionel al vostru poate să ajungă şi ministru, iar bărbatul tău s'ar putea trezi, într'o bună zi, că-i numit consul sau chiar ambasador undeva. Ce ar face dacă nu ştie limbi?

Genica tresări, se pierdu cu privirea cercetătoare în faţa tatălui său, simţi că bătrînul e supărat, dar încă nu-şi putea da sama de ceiace se petrece în el.

— Tată! Cine se gîndeşte aşa de departe! zise ea înfricată puţin, dar gîndim că e bine să cunoască copiii limbi străine.

— Nu mai încape vorbă, mai ales acum cînd are şi neamul nostru posibilitatea să-şi înveţe temeinic limba lui! Dar să-mi spui, Genico, mobila asta e a proprietarului sau a voastră?

— E a noastră, tată!

— Nouă-nouţă?

— N'am cumpărat-o din magazie, ci dela un Ungur care a părăsit oraşul.

— Mai aveţi, afară de asta?

— Încă în trei camere. Vreai să o vezi?

— Nu. Mai tîrziu!

Pleoapele i se lăsară ca de somn peste ochii albaştri, întunecaţi acum, şi bătrînul se lăsă înapoi răzămindu-se de spatele scaunului.

— Ascultă, Genico, văd că s'au făcut schimbări mari de cînd n'am mai fost pe la voi. Cred că, cu o locuinţă aşa de mare, nu veţi avea în serviciu numai pe domnişoara dela copii.

— Nu, desigur. Avem încă o servitoare şi o bucătăreasă.

— Bănuiam eu. Şi totuşi încă nu aveţi personalul complect, zise cu vocea aspră, ridicată, tatăl, sculîndu-se deodată depe scaun, şi oprindu-se drept înaintea fiicei sale.

Genica nu ştia ce să creadă, ce să răspundă.

— Ce crezi d-ta că ne-ar mai trebui? îl întrebă ea nehotărîtă, începînd să se simtă rău subt privirile bătrînului.

— Oricît aşi fi eu om dela sate, dar văd că nu vă puteţi ajuta fără sfatul meu. Ascultă deci: Mai întâiu ţie-ţi trebue o femee care, dimineaţa, să te spele, să te îmbrace, să te pieptene.

— Tată! zise ea înfiorată, plecîndu-şi ochii subt privirile bătrînului.

— Da! Asta-i una la mînă. A doua oară îţi trebue o damă de companie.

— Tată! Şopti din nou femeia, ghemuindu-se, simţind caşi cînd i s'ar fi rupt ceva în şira spinării.

— Da, da, nu te supăra. Inceputul l-ai făcut în deplină înţelegere cu el. Trebue să continuaţi acum. Ascultă dar: Lui îi trebue un secretar personal, pe urmă altul care să-i scarpine sara spatele, pentru a putea adormi mai uşor.

— Vai, tată! Te rog taci! gemu femeia.

— Incă n'am terminat. După ce le veţi avea toate aceste, vă mai trebue încă ceva: lui o amantă şi ţie un amant.

— Tată! ţipă femeia, sărind depe scaun şi izbucnind în hohote de plîns care o făcură să şează din nou pe scaun.

— Da, asta e legea, dar încă nu ţi-am spus sfîrşitul. Sfîrşitul va fi executorul şi poate închisoarea.

Bătrînul făcea acum paşi rari prin cameră, aprins la faţă, cu ochii lui albaştri deveniţi suri, din care ţîşneau raze de mînie, de ură. Genica, frîntă în fotoliul scump, plîngea cu hohote.

— Ascultă, Genico, începu din nou tatăl, oprindu-se în faţa femeii, am primit asară scrisoarea ta în care mă înştiinţai că v'aţi cumpărat un automobil, şi că veţi veni Duminecă cu el la mine, în satul meu. Toată noaptea n'am închis un ochiu. Mă întrebam:—De unde atîţia bani? I-aţi furat? I-aţi luat împrumut? Cine să fi fost nebunul pe care l-aţi înşelat să vă gireze poliţa? Intrînd în curte şi nevăzînd nicăiri maşina, m'am liniştit puţin. Mi-am zis: A fost veselă Genica şi mi-a scris o glumă. Dar cînd am văzut schimbările de-aici, sînt sigur că mi-ai scris adevărul. Aţi cumpărat maşina?

— Da, tată! şopti femeia printre lacrimi.

— Şi, desigur, scumpă!

— Cincizeci de mii.

— Şi mobila?

— Mobila e şaptezeci de mii.

— Şi personalul de serviciu vă ţine cît?

— Două mii pe lună, cu şoferul.

Doctorul Ion Albu simţi cum i se ridică părul în cap.

— Aşa dar bărbatul tău a trebuit să fure până acum peste o sută de mii!

— Tată! gemu din nou femeia izbucnind în hohote.

— Nici un cuvînt mai mult! Eşti fata mea, şi-ţi sînt singurul apărător pe pămînt.

Da, îţi repet, bărbatul tău a trebuit să fure până acum peste o sută de mii. In mai puţin de-o jumătat' de an! Sau eşti tu aşa de mărgenită încît să crezi că voi, care n'aţi avut o para chioară ci numai poliţe girate de mine, aţi putut cîştiga în şase luni banii pe care i-aţi risipit cu amîndouă mînile? Pentruce n'am putut cîştiga şi eu? Şi cine împrăştie, ca voi, banul pe mobile şi pe automobile, decît aceia care, caşi voi, nu l-au muncit?

— Tată—izbuti să spună femeia, Vasile n'a furat banii. El învîrte afaceri. Are legături.

— Dar nici afacerile, nici legăturile lui nu pot fi cinstite, nu pot fi lucruri care se pot face la lumina zilei. Iar cine lucrează în întunerec e un hoţ de rînd. Ascultă fiica-mea. Un singur drum de mîntuire vă rămîne: Vindeţi maşina, vindeţi mobila asta care nu e pentru voi, pună capăt Vasile la toate afacerile pe care le învîrteşte în umbră, şi apucaţi-vă de lucru. Să-şi redeschidă biuroul pe care l-a avut, să vă apucaţi de un comerţ cinstit, sau,

poate ceiace ar fi şi mai bine, veniţi la mine. Imi rămîn dela expropriere şaptezeci de jughere de pămînt. O să le lucraţi voi; eu demult nu mai sînt harnic. Vă veţi plăti întâiu datoriile. Sînt sigur că nu le-aţi plătit.

— Nu ştiu, tată; mie prea puţine îmi spune Vasile din ceiace face.

— Şi totuşi te-ai făcut partaşă tuturor faptelor sale. Ai putut tu crede vr'odată că se pot cîştiga atiţia bani într'o vreme aşa de scurtă, pe cale cinstită?

Genica îşi plecă ochii în pămînt şi suspina încet.

— Hei, nu poţi răspunde! Şi totuşi tu ai primit să cumpăraţi mobila asta, automobilul, să ţii bucătăreasă, domnişoară la copii, în loc să-l fi oprit, să-l fi desmintat! El totdeauna a fost mai uşuratic; dar tu, fata mea, să-ţi uiţi aşa de mult de tine! Să te faci de risul lumii, să ajungi subt dispreţul tuturora! Căci, ce crezi tu, ce vor zice toţi aceia care v'au cunoscut sărăcia? Vă arată, desigur, cu degetul. Şi tu, în loc să te fi împotrivit ispitei, te-ai simţit bine în saloanele astea, între mobila asta, care ar trebui să te frigă de ruşine deciteori te atingi de ea! Fata mea, Genica mea, unde ai ajuns!

Două lacrimi grele scăpară din genele bătrînului. Genica plîngea de moarte şi printre lacrimi abia putea să spună rar slabe cuvinte de desvinovăţire. Spunea că ea nu se gîndise să fie chiar aşa de rău ce face Vasile; că atîta lume e azi ca ei, încît s'ar părea că aşa e rostul zilelor de azi în ţara cea nouă, cînd am ajuns să fim şi noi stăpîni; că era sătulă până în grumaji de mizerie şi că, într'adevăr, se simţea bine în noile condiţii de viaţă, dar că n'a fost voia ei s'aducă nici bucătăreasă, nici fată la copii, ci voinţa nestrămutată a bărbatului ei, precum tot el a hotărît şi cumpărarea maşinei.

— Da, tu vreai să te înşeli, să te desvinovăţeşti că n'ai fost deplin conştientă de vina ce vă apasă, începu tatăl după ce o ascultă, adînc îndurerat, până la sfîrşit. Dar nime nu se poate minţi pe sine însuşi. Spune-mi, te mai întîlneşti tu cu prietinele tale de altă dată? Cu acele care au rămas în cinstita lor sărăcie? Nu-ţi întoarce privirile, fiica mea, eu ştiu că nu le mai vezi, că te ruşinezi de ele. Inima ta nu s'a putut strica aşa de mult încît să nu o mai recunosc. Nu! pe tine nu te poate face fericită o astfel de viaţă. Tu-ţi dai samă că înălţîndu-te cum ai început, într'adevăr nu faci decît să te micşorezi tot mai mult, în ochii tăi.

Te-am ştiut fată dreaptă, curată şi cu inima vitează. Eu nu mai pot rămînea o clipă aici! Eu plec, Genico; tu te gîndeşte, spune-i lui Vasile sfatul meu. Şi, dacă vă hotărîţi să-l urmaţi amîndoi, bine; dacă nu, tu şi copiii veţi veni la mine! Bătrînul puse mîna pe clanţă.

— Tată, dar stai cel puţin să-ţi aduc cafeaua.

— Nu, fiica mea! Nu pot mînca la voi. Cînd vine Vasile?

— Peste două zile, Sîmbătă.

— Să-i spui povaţa mea. Roagă-l să fie şi el odată om şi să se gîndească temeinic pentru a putea lua o hotărîre bărbătească. Cred că tu mă vei înştiinţa cum s'a hotărît; şi în caz că ei nu se mai poate întoarce din drum, cred că tu nu vei aştepta să vin eu după tine. Rămîi cu bine, fata mea.

Genica îl sărută pe obraz şi voi să-l petreacă până jos, dar izbucni numaidecît în hohote de plîns.

— Rămîi, Genico! Nu-i bine să-ţi vadă străinele acestea lacrimile, îi zise doctorul Albu; şi închizînd cu grijă uşa în urma sa, începu să coboare scările. Gangul răsuna trist, prelung, în urma sa.

II

Doamna Eugenia Mărginean, Genica, cum îi spunea tatăl său de cînd era copiliţă mică, se trezi la realitate abia după ce auzi căruţa bătrînului eşind în stradă. După ce tatăl său eşise din odae ea mai plînse un răstimp, apoi deodată amuţi, cu privirile pierdute în gol. Avea senzaţia că se trezeşte dintr'un somn adînc în care a fost prada unui vis rău. Se sculase de dimineaţă în cea mai strălucită dispoziţie sufletească: avea să aranjeze azi două pompoase lampe electrice, pentru salon şi pentru dormitor. I le adusese dela magazie sara, şi abia aştepta să le vadă atîrnate, cu toate decorurile, şi să se convingă de efectul lor în cele două camere nou mobilate. Nu putea să creadă, nu voia, ca din visul frumos în care a trăit mai ales de trei luni încoace, să se trezească la o realitate aşa de grozavă ca aceia pe care i-o arătase bătrînul ei părinte.

Dar cînd auzi căruţa eşind din curte, Genica se cutremură de-un fior ce-i trecu prin tot trupul, se duse la fereastră şi rămase mult acolo privind în neştire şi după ce dispăru la o cotitură căruţa bătrînului. Pentru întâia oară în viaţa ei se simţea părăsită, se simţea singură. Caşi cînd ar fi ajuns la marginea unei prăpastii, ea începu să se teamă; şi, cu faţa întoarsă dela geam, privind în odae, ea simţi deodată în jurul ei pustiul. Dar era atîta părere de rău după ceiace-i păru că pierduse, aşa într'o clipă, încît începu să plîngă din nou.

Se lăsă frîntă pe un divan şi voi să cerceteze mai amănunţit ceiace se petrecuse cu ea; dar mobila nouă, moale, o primi cu atîta ocrotire, cu atîta bună voinţă, cufundînd-o în pielea-i surie, încît femeia simţi deodată cum îi aleargă prin trup sîngele cald de plăcere. Simţea că are un prietin în mobila asta, şi atunci îşi dădu sama că, în realitate, ea n'a pierdut nimic, ci tot ce-a avut eri are şi azi, că nimic nu s'a schimbat din împrejurările care o făceau pe ea, în timpul din urmă, să fie aşa de fericită. Curajul îi crescu şi se trezi că începe să-l judece pe bătrînul său tată.

Tatăl său, zicea ea, nu poate pricepe împrejurările vieții de azi, nu se poate închipui în condiții nouă de viață, nu poate crede că în țara cea nouă, cînd nouă sîntem stăpînii, s'ar putea cîștiga mai mult și mai repede decît pe vremea cînd nouă ne erau închise toate ușile. El nu știe că munca azi e cu mult mai răsplătită decît înainte de războiu, iar serviciile pe care le poți face altora, și pentru care n'ai motive să roșești, sînt încă și mai bine răsplătite. El a rămas și acum cu taxa pe care o lua înainte de războiu, dela bolnavi. Desigur cîștigînd puțin, el nu poate înțelege ca alții să cîștige mai mult! Nu, bătrînul niciodată n'a priceput să se acomodeze împrejurărilor. A fost un inadaptabil, toată viața.—Ce vină poate afla în împrejurarea că ei au acum mobilă nouă în casă ? Cîți nu au la fel, și mai ales cîți n'au avut înainte de războiu dintre aceia care n'au muncit niciodată mai mult decît Vasile al ei ? I-a acuzat cineva vr'odată de necinste ? Numai noi Romînii să n'avem dreptul decît la un traiu umilit, în sărăcie, și în țara noastră cea nouă ? Nu ne-au fost deajuns suferințele noastre din trecut ?

Tot mai încurajată își aducea noi argumente, pentru a se convinge cît de mult exagerase bătrînul cînd s'a speriat așa de tare de mobila, de automobilul lor, de domnișoara dela copii. Și cu cît se înmulțeau argumentele cu atîta mobila din casă devenea mai caldă parcă, mai prietinoasă, și-i îndemna sufletul la bucurie.

„O să-l convingem însă noi pe tata", își zise ea veselă ridicîndu-se depe divan și pornind să îngrijească de atîrnarea lampelor celor nouă. Eși pe-o ușă, trecu printr'o odae vecină, se opri în a treia unde erau lămpile și sună să vină servitoarea. Pe masă, alăturea de decorurile pentru lampă, era un plic fără adresă, pe care de cu sara nici nu-l văzu. Il luă, îl desfăcu: era o notă, a lămpilor—cîteva mii de lei.

Cînd văzu cifra asta, auzi limpede glasul bătrînului:

„Așa dar barbatul tău a trebuit să fure până acum peste o sută de mii".

Bucuria, veselia pe care și-o recîștigase cu atîta greutate, se risipi din nou ca și cînd ar fi dus-o o undă repede de vînt, și ea simți din nou nu numai pustiul în jurul său ci, cînd intră servitoarea, se rușină de ea cași cînd ar fi auzit slujnica cuvintele bătrînului.

— Credeam să vedem de lămpi, dar o să le lăsăm până după prînz, îi zise ea, necutezînd să privească în ochii fetei.

— Cum crede doamna, răspunse fata și eși.

Dar Genica nu mai dădu prin camera în care erau lămpile nici după masă, nici în ziua următoare. Sufletul ei se întuneca tot mai mult într'o luptă din care nu putea eși biruitoare nici dragostea ei pentru viața aceasta nouă, care-i plăcea atît de mult, nici hotărîrea de-a rupe cu prezentul de belșug și fericire pentru a se întoarce la viața plină de jertfe și privațiuni de mai nainte.

Ii părea că i s'ar rupe sufletul dacă ar părăsi bucuriile vieții ei de-acum, aceste calde nimicuri după care rîvnim cu toții, și care intră cu atîta grabă în obiceiurile noastre împlîntîndu-și adînc rădăcinile în sufletul nostru. Dar iarăși, se cutremura la gîndul că lumea îi va arăta cu degetul, mai ales la gîndul că într'adevăr toată bunăstarea lor de azi nu e datorită unei munci cinstite. Se gîndea că tatăl său n'o certase nici odată până acum și că bătrînul, fără puternice motive, n'ar fi venit anume din satul lui să le arăte drumul greșit pe care au pornit.

Genica în două zile slăbise, se făcuse palidă, o durea strașnic capul; și cînd, Sîmbătă, se'ntoarse bărbatul, își află nevasta bolnavă în pat. El se miră, păru foarte nemulțumit văzînd-o bolnavă, dar după ce Genica îi povesti vizita bătrînului, Vasile Mărginean începu să rîdă cu hohote.

— Ce prostie ! Ce nebunie ! Nu, pe onoarea mea, bătrînul e bun de legat. Dar ce crede el, că eu sînt hoț ? Ce crede el, că toți aceia care și-au cumpărat case, care și-au făcut avere fiindcă împrejurările i-au ajutat, sînt hoți ? Iată ce însamnă să fii simplist, să fii naiv ! Iată ce înseamnă să trăești o viață întreagă într'un sat, într'un mediu mărginit, în credința că nimic nu trebue să se schimbe din condițiile de viață în care ne-am trezit. Iată ce înseamnă să nu-ți dai sama de extraordinarul rol pe care-l are generația de azi ! Adică între împrejurări ca cele de azi, cînd se pun bazele unei noui societăți, într'acest nou descălicat de țară : cînd elementul romînesc trebue să se întărească și din punct de vedere material, cînd fiecare are datoria să-și pună un temeiu solid căsniciei sale, pentruca astfel să poată răsări adevărata societate romînească, tu să fii un păcătos dacă te supui unei legi generale, unui instinct firesc de conservare și întărire ? Cum ? Cînd sînt așa cum sînt condițiile de-ați face o stare, noi să stăm la o parte, pentruca alții, străinii în rîndul cel dintăiu, să cîștige în locul nostru ? Nu, e o prostie ce spune bătrînul ! Fii sigură, Genico : nime nu ne va judeca ! Iată eu, așa cum sînt, ajung să văd pe miniștrii țării. Nime nu mă arată cu degetul ! Dimpotrivă, dacă are cap să judece, zice : Uite un om vrednic ! Unul care contribue la mărirea, la creșterea bogăției naționale. Da, Genico, eu și alții ca mine ajutăm la creșterea averii romînești, noi punem temeiul cel adevărat consolidării vieții romînești din viitor. Inchipui-ți tu că eu nu m'aș fi mișcat de-acasă, și altul ca mine tot așa. Nu s'ar fi găsit sute și mii de străini care să facă afacerile învîrtite de noi ? Nu ar fi cumpărat un evreu, de pildă, mobila doctorului Palfi ? Nu s'ar fi adunat numai în punga străinilor bogățiile care s'au putut cîștiga în acești ani de tranziție ? Nu, pe cinstea mea, bătrînul tău e nebun.

Genica asculta cu mare plăcere cuvintele bărbatului său! Ii era atît de cu neputinţă să se gîndească la părăsirea vieţii acesteia calde şi noi, abia începute, încît fiecare cuvînt nou al bărbatului îi părea un argument care nu se poate răsturna. Incepu chiar să compătimească pe tatăl său că nu pricepe atîtea lucruri care pentru alţii sînt prea limpezi.

— Tu ce i-ai răspuns? o întrebă bărbatul după ce mai aduse o serie întreagă de argumente, cu care o făcu pe femee să înţeleagă că el lucrează pentru binele naţiunii care trebue să iasă odată din sărăcia ei proverbială.— Nădăjduesc că nu vei fi făcut prostia să-i făgădueşti că vom vinde tot ce avem şi ne vom duce să-i muncim pămîntul lui.

— Nu, Vasile, eu nu i-am făgăduit nimic, zise femeia, care simţindu-se acum în siguranţă voia să se liniştească deplin. Eu am fost aşa de nenorocită subt înfruntările lui. Dar trebue să-ţi mărturisesc că m'am gîndit mult la ceiace mi-a spus tata. Tu ştii cît ţine el la noi,—doar numai pe noi ne are; şi m'am gîndit că fără nici un motiv nu mi-ar fi spus el vorbe atît de amare.

— Cum, Genico, ai început să te îndoeşti şi tu dacă e bun şi drept drumul pe care am pornit? Nu-ţi spune ţie inima că e mai bine acum decît înainte? Nu eşti mulţumită? Nu vreai să ajungă familia noastră o familie frumoasă, o familie cu vază? Nu vezi tu că până eşti sărac, să fi căzut din cer, nime nu te bagă în samă? Şi apoi, după tot ce-am îndurat, spune-mi, nu sîntem vrednici şi noi de o viaţă mai bună?

— Ascultă, Vasile, eu n'am de ce mă plînge, tu ştii cît de bine mă simţesc eu, cît de bine m'am simţit în timpul din urmă. Dar tot îmi pare că o parte de adevăr se cuprinde şi în cuvintele tatii. Ai putea tu să-ţi faci afacerile tale pe faţă, în văzul tuturor, aşa cum se face în orice muncă cinstită? Uite, eu te întreb, pentrucă niciodată nu mi-ai spus ce fel de lucruri sînt acelea pe urma cărora cîştigi tu.

— Şi nici nu-i nevoe să le ştii! Să le fac pe faţă, în văzul tuturor! Ce naivitate, Doamne Dumnezeule, dar tu nu 'nţelegi că astfel de afaceri dacă s'ar îmbia pe faţă tuturor, s'ar îmbulzi toată lumea de n'ai mai putea prinde una singură?

— Bine Vasile, dar te-ai gîndit tu vr'odată ce va zice lumea, cunoscuţii, cînd te văd în automobilul tău, şi cînd ştiu ce casă mare ţii?

— Ba m'am gîndit şi ştiu ce zice: cei vrednici caşi mine îmi string mîna şi mă felicită; şi să ştii, Genico, nu sîntem noi, cei harnici, aşa de puţini. Sîntem o mînă bună de oameni care ne stringem tot mai mult rîndurile. Odată cuvîntul nostru va fi hotărîtor, noi vom face opinia publică. Cei slabi, cei meniţi peirii, ne pismuesc şi ne vorbesc de rău. Atîta pot. Iar cîţiva nebuni, ca tatăl tău de pildă, ţin cazanii despre principiile etice care trebue să conducă viaţa popoarelor. Aceştia

sînt făcuţi pentruca să viseze, nu pentruca să creeze. Lumea trece pe lîngă turnurile lor înalte în care s'au izolat, fără ca să i audă, fără ca să-i vadă.

— Şi totuşi tu ştii că tata are o avere. N'ai pentruce să rîzi. In ziua de azi desigur ea nu mai valorează nuştiu cît, dar înainte de războiu a fost o avere. Cum se face atunci că el,—deşi nebun după cum spui tu, adică un vizionar care vorbeşte de principiile etice,—a putut agonisi o avere?

Bărbatul se mînie din bun senin, după părerea Genicăi, şi-i zise cu asprime:

— Dacă tu te îndoeşti de drumul pe care am pornit, n'ai decît să pleci înapoi. In lupta ce-am deschis-o avem nevoe de caractere tari, să mă crezi tu. Cine nu se simte destul de tare, să rămînă; se vor găsi alţii care să le ia locul.

Femeia începu să plîngă.

— Nu, Vasile, eu nu voiu putea să mă întorc din drum. Drept sau greşit, cum va fi, dar eu mă simt bine aşa. Numai cît n'aşi voi să-l supărăm pe tata, ci aşi voi să aflăm un mijloc pentru a ne legitima averea înaintea publicului. Iată, tu-ţi spui aşa de frumos teoria cea nouă. N'am putea face oarecum s'o înţeleagă şi lumea, s'o înţeleagă şi tata?

— Dar ştii cît eşti de mărginită, Genico! Cum să-ţi legitimezi averea? Cine ţi-o cere? Cine are dreptul să ţi-o ceară?

— Nu te supăra, Vasile; dar, uite, mie mi se pare că tata ar avea dreptul. Şi nu ştiu cum să-ţi spun, dar şi eu aşi fi nespus mai liniştită, mai fericită, dacă s'ar putea face lucrul acesta.

Bărbatul săltă dispreţuitor din umeri.

— Mi se pare că tu începi să baţi cîmpii. Ţi-am spus că, dacă nu-ţi place, dacă n'ai curajul să mergi mai departe pe drumul deschis de mine, te poţi întoarce. Dar dacă te hotărăşti să rămîi, te opresc să mai spui astfel de prostii. In sfîrşit, cu poticnirile tale ai fi în stare, poate, să-mi slăbeşti şi puterea mea de voinţă. Şi-ţi repet, pe drumul nostru avem nevoe de oameni întregi, de oameni hotărîţi, care nu ştiu ce-i şovăirea.

Femeia se gîndi un răstimp, apoi zise:

— Poate ai dreptate, poate că într'adevăr trebue voinţă tare. Eu voiu cerca să nu te mai supăr. Vezi tu, în mintea mea, în inima mea, mai ales,—nu văd lucrurile aşa de limpede cum le vezi tu. Dar, în sfîrşit, tu eşti bărbatul, nu eu. Numai un lucru vreau să-ţi mai pomenesc, Vasile.

— Că nu vom mai merge Duminică la bătrînul?

— Asta se'nţelege! Dar altceva voiam să-ţi spun: tata m'a întrebat de poliţele iscălite de el.

Bărbatul se înfurie, se ridică depe scaun şi începu să vorbească cu glasul foarte ridicat:

— Aici e buba, Genico! Cu asta trebue să începi! Desigur tot necazul și toată mînia bătrînului împotriva noastră pornește dela nenorocitele acele de polițe. Vezi și omul cel mai bun—căci trebue să recunosc că tatăl tău e bun—e un egoist înainte de toate. Ei bine, nu le-am plătit încă, dar încă mîne le voiu plăti! Douăzeci și cinci de mii de coroane e o floare la ureche pentru mine.

Femeia se înfioră din nou cînd auzi o cifră așa de mare pe care bărbatul său o va plăti fără să-i pese.

— Așa vorbești acum: o floare la ureche, zise ea. Dar adu-ți aminte de cîteori nu ne îngrozea pe noi datoria asta. Ni se părea o bîrnă pusă în calea vieții noastre peste care niciodată nu vom putea trece.

— Da, atunci era altceva. Acum o s'o arunc cu piciorul. Încă mîne voiu trimete polițele achitate bătrînului pentruca să se convingă și el. Și acum, Genico, vino la masă. Sînt flămînd ca un lup. După cum te văd, nici tu n'ai mîncat încă nimic. Îmbracă-te și vino!

Vasile Mărginean eși înalt, spătos, voinic, cu pasul greu și îndesat de stăpîn, și se auzea cum strigă șoferului să-i aducă geamantanul dela bucătărie, de jos.

Doamna Genica se îmbrăcă și, mai mult veselă decît tristă, se duse să prînzească cu bărbatul său.

III

Trecură patru luni și nici o scrisoare nu veni să-l lămurească pe doctorul Ion Albu despre hotărîrea luată de Vasile Mărginean. La o săptămînă după vizita sa la oraș primi polițele achitate, polițele girate de el, însoțite de trei șire în care ginere-său îi mulțumea pentru sprijinul ce i l-a dat în vreme de strîmtoare. Dela Genica nici un rînd.

Bătrînul nici nu aștepta vr'o lămurire; el înțelese, îndată ce primi polițele, că Genica nu avea curajul să părăsească felul ei cel nou de viață. Presimțise el demult, de'ndată ce văzu cît de bine se simțea fiică-sa în belșugul de acum, cum se obișnuise cu el; și de-aceia încă în drum spre casă îl copleșise o tristețe grea, și nu schimbă cu sluga un singur cuvînt până acasă. În sara în care primi într'un plic recomandat polițele, bătrînul se tulbură adînc, ochii i se umeziră de lacrimi, apoi o mînie grozavă începu să urle în întreaga lui ființă, ca un uragan care s'a pornit să deschee și să împrăștie o veche clădire ce i-a eșit în drum. Tîrziu după miezul nopții, se trînti îmbrăcat în pat cu hotărîrea neclintită să plece dimineața la oraș să-și aducă fata și nepoții.

Însă dimineața nu se mai putu ridica din pat. Sluga, Pătruț, după ce înhamase calul, văzînd că bătrînul întîrzie, intră acasă să vadă ce-i.

Doctorul zăcea pe spate, cu ochii arzători, palid, cu fruntea îmbrobodită de sudoare.

— Nu vom putea merge, fine. Parcă m'a bătut cineva, așa mă simțesc de greu și fără putere.

— Ți se va fi stîrnit veninul, nănașule, răspunse Pătruț, uitîndu-se trist la bătrînul. Să nu aduc oțăt cu sare?

Fricțiunea cu oțet sărat era singurul leac pe care se bizuia Pătruț de cîteori doctorul nu se simțea bine. Și, adesea ori, l-a ajutat.

— Nu, Pătruț! De astădată nu-i veninul!

— Atunci să desprind calul?

— Da. Să-l duci în grajd.

Ion Albu nu se ridică toată ziua din pat, nici adouazi. In dimineața zilei de a treia n'a mai putut scăpa de finul său: trebui să-l lase să-și încerce leacul.

Pătruț văzu cu spaimă că doctorul rămîne tot fără puteri, tot mai palid, tot mai slab. Sluga bănuia de cînd a fost cu bătrînul la oraș că între el și între cei tineri coace o bubă rea. Il mai văzuse el supărat pe nănașul său, deciteori era vr'o încurcătură în casa tinerilor; dar ca acum, să bolească o săptămînă, încă nu l-a văzut.

Dar doctorul Ion Albu nu boli numai o săptămînă, ci două luni încheiate. Nu-l durea nimic, nu se plîngea decît de oboseală, dar din casă n'a eșit; și rare erau mîncările din care să guste mai mult decît de trei-patru ori.

Sluga slăbea alăturea de bătrîn; și surul, mereu în grajd, slăbise și el, părînd că dormitează mereu, cu pleoapele pe jumătate închise, cu capul mare atîrnîndu-i spre iesle de care se lovea din cînd în cînd.

Bolnavii din cele opt sate veneau la doctorul acasă, unii pe jos, alții erau aduși în căruțe. Ion Albu îi cerceta amănunțit, ca și mai înainte, le scria rețetele, dar împotriva obiceiului său, era foarte scump la vorbă, și părea că abia așteaptă să rămînă singur.

Sluga îi zise de cîteva ori:

— Să chemăm pe domnișoara Genica. Femeia asta dela bucătărie nu știe găti cine știe ce. Domnișoara ți-ar face niște bucate pe care să le poți mînca.

De cîte ori pomenea Pătruț de fata sa, doctorul clătina din cap că nu o cheamă, dar nu spunea un singur cuvînt.

In sfîrșit, după două luni Ion Albu putu să iasă din casă, să cerceteze bolnavii din sat; iar după alte două săptămîni, porni în căruță prin satele vecine, ca de obiceiu. Dar Pătruț, și chiar surul, simțiră numaidecît că bătrînul nu mai e omul de mai nainte. Nu mai avea un cuvînt bun pentru nime, adevărat că nici nu înfrunta pe nime, doctorul căzuse într'un fel de amuțenie care apăsa greu asupra celor doi tovarăși de drum.

Pe la începutul lui Noemvrie căruța doctorului trecea prin satul Curmătura. Ion Albu fusese la primărie, cercetase, prin sat, cîțiva bolnavi și acum porni către satul vecin. Drumul era înghețat, ciorofleaca înțepenise în dungi groase, împletite în forme ciudate, în părăiașe, în umflături sure, peste care, ici și colo, începură să cadă, mai întâiu fulgi de zăpadă. Văzduhul era mocnit, neclintit. Bătrînul privi vesel pe sus, apoi zise:

— Bine că am potcovit calul, o să se facă lunecuș.

Sluga se miră de glasul schimbat, mai cald, mai prietinos al doctorului.

— Bine c'a înghețat! zise din nou bătrînul, strîngîndu-și blana în jurul trupului. De-acum nici iarna nu mai poate fi departe.

Sluga știa că doctorul iubește foarte mult iarna. În loc de căruță, înhama atunci calul la săniuța vopsită verde; și surul pășea mai falnic, întinerit parcă. Apoi, iarna, se stingeau și boalele și doctorul mai mult se plimba decît intra prin casele oamenilor.

Înainte, la cîțiva pași se înălța biserica nouă de piatră.

— Ce-ai zice, fine, dacă ne-am opri puțin la părintele Mărculeț? Nu l-am mai văzut demult? vorbi din nou bătrînul cu aceiași voce caldă, prietinoasă

— Ar fi chiar vremea! oftă Pătruț

— Cum ai zis?

— Am zis că ar fi chiar vremea să mai fie iar ca odată! De cînd te-ai făcut sănătos, încă nu te-ai oprit la nici unul dintre preoții satelor. Cine știe ce vor gîndi și dumnealor.

Părintele Mărculeț fu foarte vesel cînd îl văzu pe doctor. Preuteasa înfiripă repede ceva de mîncare și, până cînd o puse pe masă, cei doi prietini băuseră o jumătate de litru de vin. Doctorul nu mai gustase băutura de cînd băuse păhărelul de cognac în casa fetei sale. Se amețise puțin de cap, și sufletul începu să i se umple cu duioșie.

Il întrebară despre boala lui, despre beteșugurile ce mai umblă prin sate; își aduseră aminte de trecut și stăruiră mult asupra vremilor de azi. Erau de-o vrîstă, cunoscuți vechi, și se potriveau în păreri. Părintele Mărculeț încunjurase orice întrebare despre doamna Genica; el simți că bătrînului nu i-ar face nici o plăcere. Dar preuteasa, cît era de trecută, fiind încă femee, scăpara toată să aducă vorba despre Genica. Preotul, de cîteva ori, îi opri cuvîntul pe buze; dar într'o clipă de nesupraveghere, cînd cei doi prietini tocmai vorbeau despre scumpetea îngrozitoare de azi, zise deodată.

— Sînt oameni destui cărora nu le pasă de scumpete. Trăesc în petreceri și liboviri, de parcă ar avea sacul cu bani lîngă ei.

— Da, sînt, zise doctorul simțind cum i se așază un sloiu de ghiață între spete. Buzele i se lipiră strînse, subțiate și nu mai putu continua.

Părintele Mărculeț se uită urît la nevastă, o trimise să-i dea și lui Pătruț ceva de mîncare; și după ce „capul său de muere", cum îi zicea în gînd, eși—preotul se apropie de doctor și-i zise cu adîncă părere de rău în glas.

— Cap de muere! Te-a supărat, nu-i așa?

— Supărat nu sînt eu de azi, dragă prietine, oftă bătrînul. Supărat sînt eu demult.

— Așa dar știi și tu! zise cu uimire preotul.

— Ce să știu?

— Pricina supărării tale, viața pe care o duce ginerele tău acum! Ticăloasa aceia de profesoară!

Doctorul rămase mut de mirare. Pe cîteva clipe ochii lui rămaseră mari deschiși, și luminile lor albastre se tulburară. Clipi din ochi repede de cîteva ori, cași cînd i s'ar fi întunecat vederea de ceva, apoi zise:

— Să ne'nțelegem, prietine. Despre ce profesoară vorbești?

— Dacă n'ai ști nimic aș regreta întreaga viață că-ți spun eu, și n'aș erta niciodată preutesei că mi-a scos vorba asta din gură. Profesoara aceia pe care ginere-tău a luat-o în casă pentru copii. Ori nu-i adevărat?

— Da, are o domnișoară la copii. Și ce-i cu ea?

— Sfinte Dumnezeule! Acum văd că nu știi nimic! Și tot orașul vorbește, și toți cunoscuții din jur.

— Și ce spun despre ea?

— Ce să spună! Ce știe toată lumea! Și, după o clipă de gîndire, adaose: poate tot e mai bine să știi și tu.

— Ce se vorbește? întrebă din nou bătrînul, cu fața subțiată parcă de nerăbdare.

Își petrece cu Vasile Mărgineanu în birturi, în cafenele! E mereu cu el în automobil, călătoresc împreună. Cum, n'ai știut nimic?

— Nu! răspunse cu greu doctorul. Eu știam altceva. Dar din ceiace știam eu se putea bănui că va ajunge aici.

El se ridică, gata de plecare.

— Iți mulțumesc, prietinul meu. Ai făcut bine că mi-ai spus. Își strînse blana în jurul trupului, își îndesă căciula pe ochi, întinse o mînă slabă și uscată și zise: „Rămîi cu bine".

Preuteasa nu mai avu vreme să-și ia ziua bună dela doctor.

* * *

In dimineața următoare căruța doctorului se opri înaintea locuinței lui Vasile Mărginean pe cînd încă nu era nime sculat în casă. Sluga bătea cu furie în poartă, și din cînd în cînd striga tare. Un cap nepieptănat de femee se zări înfirșit la un geam

din parter, dar ei avură să aştepte încă mult până ce veniră să descue poarta.

Pe Genica o aflase îmbrăcată, în colţul unui divan, cu fruntea rezimată în mîna stingă. Era palidă, obosită, slăbită, cu cearcăne mari negre în jurul ochilor. Se vedea bine că nu dormise toată noaptea.

Cînd îl văzu pe bătrîn intrînd, se făcu parcă şi mai mică, şi mai puţină; şi nu avu putere să se ridice să-l întîmpine pe tatăl său. Doctorul intră cu inima grea, împietrită, gata să-i spună fetei sale cuvintele cele mai grele. Dar văzînd-o aşa de istovită, inima i se mue, ochii i se umeziră; şi el, şezînd lîngă fiica sa, îi luă mîna rece, şi începînd s'o mîngîie, zise:

— Cît de mult m'am înşelat eu cu tine, copila mea! Aşa de mult să te robească nimicurile vieţii tale cele nouă încît să mă laşi patru luni de zile fără nici o vorbă, fără un răspuns. Tu ştii că-mi erai datoare cu un răspuns.

Femeia îşi plecă şi mai tare capul în piept, şi nu răspunse.

— Adică răspunsul mi l-ai dat tu, chiar prin tăcerea ta. A fost un răspuns amar pentru biata mea inimă bătrînă. Tu nu vei şti niciodată cît m'a durut hotărîrea ta de-a rămînea lîngă un om pornit pe calea pierzării. Dar niciodată n'aşi fi crezut că vei mai sta în casa asta, cînd el te necinsteşte pe tine.

Genica se zgudui toată de plînsul pe care se chinuia să-l înăbuşe. Dar nu mai putu opri hohotele. Bătrînul o mîngîia cu duioşie, ştergîndu-şi din cînd în cînd lacrimile.

— Aşa dar ştii! Ştii şi dumneata! gemu ea încet. Cine ţi-a spus?

— Nimic nu se poate ascunde, în lumea asta, fata mea. Cu deosebire nu se pot acoperi faptele rele, chiar cînd sînt făcute la întunerec! Ce să mai spui de acele care se fac la lumina zilei, în văzul tuturor?

Femeia se zgudui din nou.

— Şi cu un om ca acesta, care nu mai e bărbatul tău, tu să mai poţi trăi subt un acoperiş? Aşa de rău am cunoscut eu sufletul femeii, sufletul tău? Să primeşti a trăi în mijlocul ticăloşiei numai pentru a-ţi păstra nimicurile ce te înconjoară? Nu te mai cunosc fiica mea.

Genica se ridică cu greu, îl luă pe bătrîn de mînă, şi-i făcu semn să o urmeze. Trecură printr'o cameră, în care se vedea o oarecare dezordine, şi se opriră în a treia în care erau geamantane, lăzi, coşuri, gata toate de drum.

— Bătrînul cunoscu două coşuri, i le cumpărase el, precum şi un geamantan.

— Sînt ale tale? o întrebă el simţind cum i se îndreaptă trupul îngîrbovit.

— Da, tată! De-o săptămînă sînt gata de drum, şopti femeia.

— Şi... n'ai cutezat să vii la mine? Ţi-ai perdut încrederea în bătrînul tău părinte?

— Nu, tată. Voiam să mă conving. Aşteptam să mă conving şi eu.

— Şi n'ai avut probe destule păn'acum? Doctorul, plin de mînie, începu să înşire tot ce auzise dela părintele Mărculeţ.

Femeia îşi îndreptă trupul şi se uită ţintă în ochii bătrînului:

— Cine crezi că sînt? Să se fi petrecut toate acestea, aşi mai fi putut eu rămînea o singură clipă aici? Nu tată! Gura lumii măreşte totdeauna lucrurile. Ea a fost de două ori cu el, cu automobilul: s'a dus la mamă-sa, bolnavă, şi el avea drumul prin oraşul acela. Odată, la o serată, eu simţindu-mă rău, nu m'am dus, şi l-am rugat s'o ia pe dînsa. Atîta a fost tot ce s'a petrecut în public. Nu, probele nu le am din afară, le am de aici e-acasă..

Ea îşi plecă din nou capul.

— N'am nevoe să mi le spui, strigă bătrînul. Vorba e că acum nu te mai îndoeşti?

— Nu, şopti femeia.

— Şi eşti gata să vii cu mine?

— Da, tată; dacă nu soseai dumneata azi, plecam singură. De-asară ştiu că nu mai am ce căuta în casa asta. La zece o să-mi sosească trei căruţe pentru bagaj.

Ea începu să plîngă din nou, răzimată de umărul doctorului.

— Vino! zise el şi-i ajută să iasă din camera asta răscolită şi plină de bagaje.

După ce şezu din nou pe divanul din camera în care o aflase doctorul, Genica, ştergîndu-şi ochii cu batista, zise:

— Aseară a plecat cu ea la Bucureşti.

— Cu automobilul?

— Da, cu maşina!

Bătrînul avu un larg surîs de satisfacţie plină de sarcasm:

— Nici nu putea să îndeplinească o slujbă mai potrivită maşina aceia ticăloasă! Şi ţie ce ţi-a spus?

— Să fac ce vreau! El nu va alunga fata.

— I-ai cerut tu s'o alunge? întrebă tatăl în vreme ce o cută puternică i se ivi între sprincene.

— Nu i-am cerut. Dar l-am văzut cînd o săruta. Bănuiam demult, dar nu aveam probe. A început să se apropie de fată îndată după ce a plătit poliţele girate de dumneata. De-atunci a început să cheltuiască mult, să joace iar cărţi. Sara cînd era acasă, venea tîrziu. Începuse să bea.

Genica vorbea acum cumplit de liniştită, părea că vorbeşte despre alta, nu despre sine. Tatăl său o privea cu durere, cu dragoste şi cu un fel de mîndrie, care-i aducea în faţă unele linii bărbăteşti, demult trecute de pe obrajii bătrînului.

— Mi-a spus, urmă ea, de multe ori, că el înţelege să trăiască, să guste viaţa; şi cînd era băut, făcea aluzii urîte la bătrîneţele care vin aşa de repede şi la tinereţa de care trebue să ne folosim ori unde am întîlni-o. Aseară mi-a spus limpede

că eu sînt prea bătrînă pentru el, că-mi dă deplină libertate să fac ce vreau, dar să nu mai mă amestec în trebile lui.

— E mișel, e mișel! strigă doctorul. Taci, Genico, nu mai vreau să aud nimic. Mulțumește lui Dumnezeu că n'ai căzut de tot, că avuția asta nouă nu ți-a corupt până în adinc sufletul! Cîte femei nu pot s'o părăsească, după ce s'au obișnuit cu ea, chiar cînd ajung în situația ta! Am încercat, și eu n'am putut să te smulg de-aici. Acum vii singură! Domnul fie lăudat! După tine o să se risipească și casa asta! In patru vînturi se va împrăștia ceia ce-i adunat fără de muncă. Pe tine nu te va mai apăsa nici o vină. Tu nu vei sta în calea ursitei, apărînd o avere care trebue să piară așa cum s'a născut! Ce piatră grea îmi cade de pe inimă, copila mea. Vino în brațele mele!

Și tatăl își îmbrățișă fata cu putere, cu duioșie; simțea că întinerește din nou, și văzu viața din nou frumoasă:

— Nu te teme, fiica mea! Ai din ce trăi, ai din ce să-ți crești copiii. Ceiace se cîștigă prin munca unei vieți întregi, nu se risipește în cele patru vînturi.

Peste două ceasuri eșiră din curte patru căruțe: trei încărcate cu bagaje înainte, iar la urmă căruța doctorului, cu el, cu Genica, cu cei doi nepoți.

Sluga era veselă și surul, deși povara era mai mare, trăgea mulțumit, mîndru, cu grumazii încordați, cum nu și-i purtă demult. Vezi că îl mîngliase pe cap, pe *grumazi și doctorul, și* cei doi nepoți și, mai pe urmă, și bădicul Pătruț.

I. Agîrbiceanu

Sară sentimentală

Am stat în astă sară amîndoi,
Cu gîndul și privirile 'mpletite,
Noi atîrnînd de ele, numai noi,
Ca două mici păpușe părăsite.

Am stat tăcuți,—cu gîndurile noastre
Zburînd în depărtare ca lăstunii,
Am stat privind în depărtări albastre
Ofranda rece și albastră-a lunii.

Amurgul palid închidea din pleoape,
Așa, ca cei căror le vine-a plînge,
Și 'n cerul liniștit ca niște ape
Simțeam cum totul moare, cum se stinge...

Am stat în astă sară împreună
Și-am ascultat a cerului vecerne
Pe care o suna tăcerea 'n lună
Cu clopote albastre și eterne.

Noapte

D-lui Petru Iliescu

Işi stringe noaptea genele-i bogate..
E ceru 'ntunecat ca o pădure
In care luna, nici pe jumătate,
Luceşte ca o lamă de secure...

S'a înoptat.
Parfumul negru, umbră de răcoare
Imi flutură pe frunte şi prin păr.
In rai se văd de-aici ca'ntr-o ninsoare
Mii stele mici ca nişte flori de măr.

Ca un albastru cîmp de stînjinei
E cerul calm catifelat de rouă,
Iar fluturele nopţii peste ei
Din aripele lui polenu 'şi plouă.

Abia s'aude'n linişţea albastră
Cum stau de vorbă florile 'ntre ele...
Subt streşină-atîrnat deasupra noastră
Se 'ncurcă un paianjen printre stele.

Iar îngeri blonzi ţinîndu-se de mini,
Din ceru 'n care stau ca 'ntr'un copac,
Se uită să se vadă în fîntîni
Şi-aruncă toate stelele în lac.

In ape tulburi ca un ochiu de mort
Zădarnic lumea vrea să se mai vadă.
Mă iau de mînă singur şi mă port
Prin înălţimi care-au căzut grămadă.

In orb parfum ce umblă dibuind,
Presimt cum noaptea 'ngenunchiată trece ;
In zări se-opreşte umbra ei pe grind
Şi vine până-aici suflarea-i rece.

Metamorfoză

Adio toţi, farsori de vremuri bune,
Adio vreme stearpă şi bătrînă.
Simt soarele în mine cum apune
Şi cum m'afund adînc ca 'ntr'o fîntînă.

Salut, pămînt, decor de 'nmormîntare;
In tine mă cobor ca 'ntr'un vulcan
Cu buzele închise şi amare
Cu gîndul înflorit ca un castan.

Cobor în humă ca o rădăcină,
Spre inima pămîntului, spre ea,
Cu două mici ulcioare de lumină
In ochii clătinaţi ca o mărgea.

Voi reveni în piatră de camee,
In care timpul va săpa cu ură
Ca pe-o bijuterie de femee
Intreg Nimicul în miniatură.

Demostene Botez

Anglia şi Germania, înainte de 1914

— Părerile unui om de stat englez —

I

Autorul scrierii de care voim să vorbim,* este bine cunoscutul fost Ministru de Războiu al Marii Britanii, care, se ştie, s'a arătat, „înainte de Războiu", unul dintre cei mai stăruitori partizani ai unei „înţelegeri" a Angliei cu Germania.

Pentru aceasta i s'a aruncat de către unii, — mai ales de către ceiace s'a numit „presa Lordului Northcliffe", presa patriotică, *jingoistă*,—tot felul de cuvinte grele şi de învinuiri, asupra „Arhivei lui" care putea,—nu ştim să se fi zis că anume tindea.—„să înşele ţara".

Insă „vizitele" sale, ca „persoană privată", la Berlin, pe cînd era Ministru de Războiu, în 1906 şi 1912, „vizite" despre care s'a vorbit pe vremuri atît de mult, au fost făcute numai după cererea întregului guvern englez şi, în deosebi, a Prim-Miniştrilor Campbell-Bannermann şi Asquith, precum şi a Ministrului Afacerilor Străine, care era tot Sir Edward Grey, care avea aceiaşi însărcinare şi în 1914, cînd s'a declarat războiul.

De altfel Sir Edward Grey a tratat el însuşi deadreptul cu Germania, după Mai 1912, cînd Haldane a fost numit Lord-Cancelar, iar Ministru de Războiu a fost vestitul Lord Kitchener. Se ajunsese, atunci, chiar la înţelegere asupra multor puncte, mai ales privitoare la posesiunile din Asia şi din Africa. *Convenţiunea era gata de iscălit cînd a izbucnit războiul*.

Este vădit că o scriere ca aceasta, fiind dat şi autorul ei, trebue să aibă, negreşit, o mare însemnătate.

De fapt aşa şi este, căci dacă ea nu limpezeşte deplin toate lucrurile de care vorbeşte, dacă lasă chiar unele în o chinuitoare nedumerire, ea totuşi poate ajuta ca să îndrumeze, cu timpul cel puţin, la unele lămuriri şi să învedereze însemnătatea şi înţelesul unor fapte.

---

* *Viscount Haldane*, Before the War, 1 vol. London, 1920.

Această scriere are trei scopuri de căpetenie. Autorul voeşte să arate că pe cînd se căuta „înţelegerea“ cu Germania, s'a luat însă de către dînsul, ca Ministru de războiu, cu încuviinţarea deplină a întregului guvern englez, *toate* măsurile trebuitoare, „care se puteau lua în timp de pace“, pentru prefacerea şi îmbunătăţirea armatei,—aşa că ea a fost astfel bine pregătită, cum s'a arătat în războiu, adică la înălţimea tuturor celorlalte oştiri.

Pe lîngă aceasta Lord Haldane vrea să apere ţara sa de învinuirea că ea a împins la războiu, dinadins sau nu, căutînd „încercuirea“ Germaniei, a cărei rivalitate economică şi comercială se făcea necontenit mai „primejdioasă“ pentru ea. Totodată el voeşte să desvinovăţească Anglia de bănuiala cum că ar fi căutat această înţelegere „de asigurare“ cu Germania sau, cum s'a zis, „de reasigurare“, peste şi în afară de „înţelegerea“ ce avea cu Franţa şi cu Rusia, adică fără ştirea acestora, şi poate chiar împotriva lor.

Prin spusele sale, Lord Haldane caută tot odată să se apere de îndoita învinuire ce i s'a adus, şi anume: din partea unora din compatrioţii săi, de „*progermanism*“ nechibzuit şi dăunător; din partea Germanilor, de a fi căutat să-i adoarmă, amăgindu-i cu propuneri şi „făgăduinţe de posibilităţi“.

Nu ni se pare că se poate spune cu deplină dreptate, cum au spus unii în Anglia, că această scriere nu are alt scop decît o apărare personală *(hisapology)* a autorului, deşi faptul acestei desvinuiri reesă dela sine din tot ceiace spune. S'ar părea chiar, că unii din acei care odinioară defăimase aprig, dar cam uşuratec, pe fostul Ministru de Războiu,—nu se pot hotărî nici acum să recunoască, în faţa faptelor, netemeinicia judecăţii lor din trecut.

Fostul Ministru a izbutit însă, cu desăvîrşire în „apărarea“ sa, deadreptul sau lăturalnică, împotriva învinuirilor compatrioţilor săi. Serviciile foarte mari, aduse ţării sale, ies deplin dovedite din pregătirea de netăgăduit minunată a armatei engleze, aşa cum s'a găsit gata pentru războiu cînd acesta a izbucnit.

Nu se poate însă spune că prin cele ce a destăinuit acum, a izbutit in aceiaşi măsură să facă lumină şi dovadă desăvîrşită în toate ţelurile sale. Poate,—desigur chiar,—că nu a putut încă spune *tot* ce ştie şi da toate dovezile ce crede că are. Trebue deci recunoscut cinstit că chinuitoarele probleme istorice de pe care Haldane a căutat să ridice un colţ al vălului ce le acopere încă, au rămas şi în urma scrierii sale tot aproape în întregime învăluite şi în o taină încă nepătrunsă şi prepuelnică.

Astăzi în Anglia, toată lumea de bună credinţă este de aceiaşi părere în privinţa destoiniciei Lordului Haldane ca reorganizator al armatei care şi-a arătat, în chip strălucit, vrednicia ei. Chiar *The Times*, cel mai însemnat dintre ziarele lordului Northcliffe, recunoaşte cinstit că „Lordul Haldane a fost cel mai bun Ministru de Războiu ce am avut“. Şi aceasta este părerea tuturor cunoscătorilor.

Lord Haldane dă mai multe amănunte technice asupra măsurilor mulţumită cărora, din o armată de 80.000 oameni pregătită numai pentru expediţia colonială şi pentru India,—armată rămasă simţitor în urmă, faţă cu progresele „ştiinţii“ militare,—s'a făcut, în *trei ani*, o armată de 160.000 oameni, înzestrată cu tot ce „ştiinţa“ de atunci a războiului cerea, şi care a putut fi mobilizată în trei zile şi dusă pe front, in Franţa şi Belgia, în douăsprezece zile, aşa cum nici armata germană nu putea face mai repede. Acea întocmire, cum s'a dovedit, cuprinde în ea şi putinţa măririi oştirii până la întinderea ce a avut. Această putinţă de întindere s'a datorit, mai cu samă, organizării iscusite a pregătirii cadrelor de ofiţeri. Autorul dă înaltă însemnătate faptului despărţirii depline, în atribuţiunile Statului-Major ce a înfiinţat, între îndeletnicirile pur tehnice militare şi acele de administraţie, fiecare din ele „avînd o pregătire cu totul alta“, ceiace la început a fost greu înţeles în Anglia. Autorul recunoaşte că a luat această idee r. dnică din Germania, unde i-a fost îngăduit, deşi era Ministru de Războiu al unei ţări străine, să vadă şi să studieze in 1906, ajutat de un colonel englez, toate amănuntele întregii organizări militare germane. Această îngăduire a fost aspru învinovăţită atunci de naţionaliştii germani şi în deosebi de contele Reventlaw, care a proorocit primejdia destăinuirii tainelor apărării.

Aceasta a fost socotită de către mulţi în Germania, atît atunci cît şi în urmă, ca una din „multele mari greşale“ ale conducătorilor politicii germane şi mai cu samă a Împăratului, în felul judecării lor asupra politicii engleze.

Lord Haldane spune de altfel, în alt înţeles nici vorbă, că «Germanii nu au priceput niciodată pe Englezi», cum nici Englejii nu au cunoscut, nici înţeles pe Germani niciodată.

Politica engleză, zice el, nu urmărea însă decît pacea între «intreaga» *Entente* şi Germania şi toate pregătirile Angliei, caşi acele ale Franţei şi acele ale Rusiei, nu aveau alt scop decît acel al apărării faţă de ameninţarea Germaniei, unde marile pregătiri militare şi navale erau întovărăşite de acele cuvîntări răsunătoare şi «nenorocite» ale Împăratului.

Din convorbirile ce Lord Haldane ne arată că a avut la Berlin şi din unele scrieri apărute de curînd în Germania, se vede că Germanii, la rîndul lor, susţineau şi ei că pregătirile lor erau tot numai şi numai pentru apărare împotriva «văditei» ameninţări a «înţelegerii», care «încercuia» Germania, «a căreia situaţie în mijlocul duşmanilor ajunsese grozavă».

In fiecare din aceste țări, unii ziceau, e drept, că nu trebuia pus prea mult temeiu pe vorbăria unor ziare și a unor anumiți oameni fără răspundere.

Ca să îndreptățească măsurile luate de Anglia și cererile ce ea făcea Germaniei pentru mărginirea construcțiunilor navale, Lord Haldane spune, stăruind de mai multe ori, că Anglia «*era datoare*» să ia măsuri nu numai împotriva a ceiace *trebuia* să se întîmple, ci chiar împotriva a ceiace era *cel mai probabil* să se întîmple"; iar mai departe adaogă că războiul s'a datorit, „nu voinței oamenilor de Stat", ci „unor împrejurări nenorocite, și la Germani și la noi". Pentru cuvinte de acest fel, Haldane a fost viu criticat de unii.

Ceiace este straniu, însă, și desvăluitor al cugetării și simțirii engleze, este faptul că, de curînd, Lloyd George, vorbind delegaților din *Dominions* la Liga Națiunilor, a spus cuvintele următoare: „Nici-unul din oamenii care aveau atunci sarcina afacerilor publice nu voia cu dinadinsul războiul", nefăcînd nici-o deosebire între foștii beligeranți, cuvinte care au stîrnit, firește, mînia aprinsă a francejilor și, îndeosebi, a d-lui Poincaré în „scrisorile" sale din ziarul *Le Temps.*

* * *

Odată războiul început, Germania, zice Haldane, a uitat „țăria forțelor morale, care sînt temelia Dreptului în Omenire". Nu se poate tăgădui, că în toată această parte a scrierii sale autorul alunecă pe un povîrniș oarecum declamatoriu și destul de nedeslușit. Nu lipsesc, pe alocurea, vorbe umflate: ca „forțe morale", „drept și dreptate" și altele, care se întrebuințează atît de des și acum, fără ca înfăptuirile să li se potrivească. Această vorbărie nu se prea potrivește cu spiritul practic și rece al Englejilor, și s'a zis că ea se datorește educației filozofice în Universitățile germane, a autorului, care-și zicea, înainte de războiu bine-înțeles, „fiu spiritual al Germaniei", și numea Germania „*his spiritual home*". *

Autorul spune că, dacă Germania „*ar fi renunțat la militarism*",—ceiace, din toată scrierea, însemnează: dacă ar fi renunțat la sporirea flotei de războiu,—cearta sau neînțelegerea Angliei cu ea ar fi fost sfîrșită și nu ar fi fost acest războiu. Și, senin, ne încredințează că „Anglia nu avea niciun gînd egoist", așa că fără niciun temeiu „Germanii,—cași Francejii altădată, de altfel,—au bănuit-o, pe nedrept, că ar voi să pescuiască în apă tulbure".

Reflecțiunile și tălmăcirile autorului,—chiar dacă nu ar convinge deplin pe unii,—sînt însă, nu se poate tăgădui, foarte interesante. Ele vor sluji, mai tîrziu, atunci cînd o îndestulă depărtare de fapte, precum și cunoașterea lor întreagă, vor îngădui o judecare rece și nepărtinitoare. Ele, oricum, fac să se vădească o mentalitate, care tălmăcește multe din lucrurile ce s'au întîmplat, mai cu samă după pace și deschid orizonturi largi asupra viitorului.

Una din părerile cele mai ciudate și mai neașteptate este spusa acestui fost Ministru de Războiu al Marii Britanii, că Anglia se găsea în această stare, înadevăr „paradoxală", cum o numește chiar el, că un războiu numai între ea și Germania se înfățișa, pentru patria sa, mai lesnicios decît dacă ar fi fost făcut în același timp de Germania și Franței. Ocuparea în acest caz de către Germani a porturilor franceze depe Canal, ar fi fost primejdia cea mare pentru Anglia.

Oricum ar fi, Anglia deci trebuia să fie gata „să se apere"; căci nu trebue să se uite că, „deoarece Anglia atîrnă, pentru hrană și pentru materiile prime, de libertatea de comunicare pe mare,—*ea nu putea să vadă cu liniște dezvoltarea flotei germane*, în așa fel încît să ajungă o primejdie pentru ocrotirea ei navală". Aceasta era, se vede lămurit din spusele autorului, *singura* considerațiune călăuzitoare a politicei engleze. Și neîndoios că ea rămîne, și pentru viitor, aceiași.

Se știe că Anglia nici nu a voit să fie pusă în discuțiune, cu prilejul Păcii, chestiunea „libertății mărilor", care era unul dintre cele patrusprezece puncte Wilsoniene; ea a cerut răspicat, și a dobîndit lesne, ștergerea, chiar din condițiunile armistițiului, a acestui „punct" primejdios pentru ea.

Lord Haldane ne spune că atît în „convorbirile" lui dela Berlin, cît și în acele avute în răstimp, cînd Vilhelm II a venit în Anglia, el a arătat Impăratului Germaniei, Cancelarului Bethmann-Holveg și Amiralului Tirpitz, acest chip de a vedea al Angliei, vestindu-i că „pentru orice vas construit de Germania, Anglia va construi două" stăruind asupra faptului că ea „are mijloace să o facă".

Germania, însă, pe de altă parte, după cum mărturisește Lord Haldane, nu numai că nu a ascuns nimic din planul ei naval, dar în Februarie 1912, Impăratul chiar a dat lui Haldane o copie de pe acest plan, care până atunci fusese ținut ascuns și care nu a fost încunoștiințat nimănui altuia. Impăratul a dat lui Haldane învoirea să-l comunice colegilor săi din Minister. Acest „gest" al Impăratului a fost și a rămas neînțeles și a fost aspru criticat, atunci și în urmă, în Germania, de către toți acei care l-au cunoscut. S'a socotit a fi una, ia-

* „Patria sa sufletească".—A se vedea, între altele, calda cuvîntare ținută de Lord Haldane, în August 1911, la Oxford, publicată în volumul *Universities and National Life*, precum și volumul *England and Germany*, din 1912, care cuprinde 46 studii scrise de Englejii și Germani de căpitenie, ca Balfour, Haldane, Bonar Law, Trevelyan, Pr. Lichnowsky, von Gwinner, Posadowsky, Wundt, Rathenau, Thyssen, Hugo Stinnes și alții din amîndouă țările.

rășî, din multele și marile „greșeli" impulsive ale politicii germane.

Cînd a văzut acest plan,—care a fost supus cercetării Statului-Major Naval al Angliei,—guvernul englez, ne spune Lord Haldane, și-a dat sama, cum și-a dat sama și el însuși, că orice înțelegere, în această privință, cu Germania era cu neputință și au renunțat la ea. Acest „plan" întrecea tot ce-și închipuia guvernul englez. „Primejdia și amenințarea erau mult mai mari decît le crezuse".

De altfel, cum am văzut, in Mai 1912 Lord Haldane a trecut la alt Minister, așa că nu a mai avut a se ocupa nici de oștire nici de asemenea tratări, lucruri ce erau în atît de strînsă legătură. Constituția engleză se opune ca Lordul Cancelar să iasă din Anglia.

Credința autorului este că, totuși, nu s'ar fi ajuns la războiu, dacă Germania asculta pe Cancelarul ei și dacă nu s'ar fi lăsat, în acea țară, ca militarii să hotărască politica ei,—„*ceiace este oriunde, o greșală de neertat*".

Lord Haldane face încă o observațiune însemnată, care învederează faptul că în Germania era mare nedumerire și o lipsă de conducere. Această dovadă s'ar găsi în faptul că Impăratul nu a ascultat, deplin, sfaturile lui Tirpitz, ci a șovăit, chiar după ce începuse războiul. Dacă Impăratul, zice Haldane, ascultînd îndemnul lui Tirpitz, s'ar fi slujit *dela început* de submarinele sale, ca să impedice, „ceiace atunci se putea", ca Englejii să treacă în Franța, și dacă ocupa îndată Calais și Dunkerque, se poate spune, adăogă el, că „mersul faptelor se schimba".

O părere la fel o găsim arătată in polemica ce se urmează, cu aprindere, în Anglia in privința viitoarelor construcțiuni navale, în lupta dintre cei ce sînt pentru submarine și cei ce sînt pentru *capital ships* (Vase mari, cuirasate și blindate). De curînd cunoscutul amiral englez, Sir Percy Scott, a publicat în *The Times* un articol subt titlul: „*La ce slujește un Cuirasat*"? a cărui concluzie este că Germanii au făcut greșala de a nu fi avut cincizeci de submarine mai mult, căci ele au fost arma dominantă în războiu; așa că, dacă Germanii ar fi avut acest adaos de cincizeci de submarine „*la început*", ele ar fi făcut, poate, «din Anglia o colonie germană», —ceiace este, vădit, exagerat pentru nevoile polemicei.

După părerea Lordului Haldane, tot Germania are, fie oricum, vina de căpetenie pentru acest războiu, fiindcă, fără ea, Austro-Ungaria nu ar fi îndrăznit să-l facă. Și „deși poporul german era pașnic", el trebue făcut răspunzător de faptele și de vinovăția cârmuitorilor săi, cărora el se supunea de bună voe.

Prin urmare nu „gîndurilor" altora, ci ei înseși își datorește Germania de a fi astăzi „biruită", zice autorul, adăogînd însă îndată că ea este „numai căzută (*prostrate*), dar nu este moartă".

Dacă Germania, urmează el, părăsește „visul ei militar", —în care intră, firește, și acel naval care îngrijea și îngrijește pe Anglia,—„glasul ei se va auzi, iarăși, pe cîmpul industrial, pe care ea a arătat atîta vrednicie", cîmp pe care „toate năzuințele și toate luptele sînt îndreptățite, dacă sînt duse cu mijloace cinstite * (*provided her procedure was decent and in order*).

Și cu acest prilej, această personalitate cu autoritate și bine cunoscătoare a lucrurilor de care vorbește, pregătitorul *destoinic al oștirii care a putut ajuta atît de puternic la biruință, dă compatrioților săi o vestire*, care se cuvine să o audă și alții și pe care o reproducem întreagă. El le spune că: „Anglia nu trebue să-și facă închipuiri, căci va fi, și de acum, o luptă nouă, aprigă...",—așa că „Anglia trebue să se pregătească să ducă și acest războiu, care va fi *formidabil*, dar în care se biruește prin cunoștințe și prin o organizare așezată pe temelia cunoștințelor exacte larg răspîndite, precum și pe un *standard* moral înalt".

Vom ști noi oare, cît încă nu va fi prea tîrziu, să ascultăm de acest îndemn, dat de unul din acei care, chiar dacă nu a voit acest războiu, a știut să-și pregătească neamul pentru cumplita încercare prin care avea să treacă? Vom ști noi oare să ne folosim de această înțeleaptă învățătură. Cele ce vedem în jurul nostru îndreptățesc, din nenorocire, orice îngrijorare!

* * *

In o altă parte a scrierii sale, cea mai întinsă, Lord Haldane discută cele ce spun asupra războiului Bethmann-Hollweg și Tirpitz, în scrierile lor apărute de curînd, și caută să răspundă, mai cu samă acestuia din urmă, care îi aduce unele învinuiri destul de grele.

Lord Haldane vrea să dovedească, mai întâiu, că cei doi oameni de stat germani se înșală cînd zic, și caută să facă dovada, că Anglia a urmărit pe toate căile, cu o stăruință neclintită, „încercuirea Germaniei", fapt care, după Bethmann-Hollweg, constituia „o agresiune" din partea Angliei,—așa că, după acesta, la urma urmei și „cu dreptate", Anglia ar fi răs-

* In Tratatul dela Versailles, Capitolul II al Părții X, (art. 274 și 275), se ocupă de: „*Concurența Neleală*" și prevede măsuri împotriva ei.

punzătoare pentru războiul din 1914. Dacă Anglia, zice Bethmann, „pizmașă pentru succesele Germanilor", nu le îndemna, nici Rusia, nici Franța nu „începeau" războiul. Aceasta este, foarte pe scurt, părerea fostului Cancelar german, în ale sale *Betrachtungen zum Welt kriege*. Lord Haldane, bine-înțeles, neîmpărtășind această părere a fostului Cancelar german, spune că-l crede de bună credință, recunoscînd că expunerea sa este iscusită, iar ziarul *The Times*, în suplimentul său literar, arată că scrierea lui Bethmann se deosebește „prin moderațiunea" ei.

Dar Lord Haldane adaogă că Bethmann-Hollweg se „înșală", și găsește că această „amăgire" a sa se învederează bine din înseși „Amintirile" amiralului von Tirpitz.

Dar și fără „mărturia" acestuia, Lord Haldane socoate că relațiile din trecut, precum și toate demersurile din „vizitele" lui, sînt fapte care alcătuesc o dovadă, ce crede tare și de netăgăduit, cum că Anglia „a avut alte gînduri" și că alte cuvinte,—în urmă călcarea neutralității Belgiei,—au hotărît-o să intre în un războiu „pe care nu-l căuta, pe care nu-l voia".

Dacă ținta ce urmărea Germania,—dezvoltarea ei economică,—era, zice el, firește îndreptățită, erau însă neîndreptățite, printre *mijloacele* ce căuta să întrebuințeze pentru a ajunge la ea și a o sprijini, acele descrise de Tirpitz. Anglia însă, din partea ei, ne asigură Haldane, nu voia să întrebuințeze niciun mijloc „*illegitimate*" în „apărarea împotriva amenințării germane". Aceasta vrea el să o dovedească, acum, între altele, mai cu samă. Oricît de grea era pentru ea această luptă economico-comercială, Anglia nu ar fi căutat o biruință prin arme, pe cînd Germanii, chiar după spusa lor, vedeau în sporirea înarmărilor un mijloc de ocrotire a acestei desvoltări a lor.

Anglia, stărue Haldane, era deci silită să ia măsuri de „apărare", fiindcă, „din pricina poziției ei insulare, care o face să atîrne de transporturile pe mare, nu putea *îngădui (could not permit)* ca ocrotirea ei pe mare să devie precară pentru ea". O asemenea ocrotire este de veacuri recunoscută ca neapărat trebuitoare și, adaugă autorul, „*nu se poate îngădui* ca ea să fie amenințată prin înființarea unei puteri navale, al cărei scop era tocmai acesta".

Această declarațiune hotărîtă reprezintă, neîndoelnic, părerea obștească din Anglia. Amintim că ea s'a manifestat ciudat și prin propunerea lui Lloyd George, făcută la Conferința din Paris, de a îneca flota germană, în loc de a o împărți între Aliați,—propunere respinsă cu aprindere de Franța. *

* Amintim însă, în urmă, putința ca, în un port englez, la Scapa-Flow, un amiral german să scufunde toate vasele germane ce erau reținute acolo. Acest amiral a fost după aceia aproape sărbătorit, în Anglia, ca un erou.

În fața unor asemenea păreri, lumea se poate întreba, cu întemeiată îngrijorare, cum privește Anglia sporirea neîncetată și urmată stăruitor, a flotei Statelor-Unite? Aceasta va întrece, peste trei ani flota engleză, dacă se îndeplinește programul ministrului Daniels. Un scriitor francez se întreba de curînd „dacă Englejii vor îngădui *(permettraient)* aceasta"? Cînd scriem aceasta, se urmează discuțiuni între cele două guverne, pentru mărginirea reciprocă a construcțiunii de vase de războiu și se pare că se merge pe calea care duce la o înțelegere, cel puțin vremelnică. Dar Anglia a trebuit să renunțe la vechea sa teorie, că flota ei de războiu trebue să fie mai mare decît coalițiunea celor trei „puteri navale cele mai tari din lume". Astăzi, ca o dovadă a dorinții unei micșorări obștești a înarmărilor navale, d. Walter Long, Ministrul Marinei Marii Britanii, arată că această țară „își propune numai să aibă o putere navală egală cu acea a țării care are marina cea mai puternică". A rămas, firește, ca o Conferință internațională să găsească soluțiunea micșorării acestor înarmări, la care Japonia s'a arătat gata a lua parte. Oricum, problema «mărilor» și a «căilor de aprovizionare» se va pune altfel pentru viitor, decît o arată Lord Haldane că se punea înainte de 1914 *

Pe de altă parte lupta navală se dă între Statele-Unite și Anglia și în privința marinei de comerț. S'a vorbit îndeajuns de Convențiunile dintre Societățile germane de Navigațiune cu cele americane, care alcătuesc, astfel, «o puternică întreprindere mondială», cu aprobarea și sprijinul Guvernului Statelor-Unite, reprezentat prin Administrațiunea Navigațiunii *(The Shipping Board)*, care «vede în această întovărășire garanția dezvoltării marinei comerciale americane», menită, mulțumită unei legi speciale, legea Jones, «să crească puternic», zice un comunicat oficial al zisei Administrațiuni. Legea Jones,- numită astfel după numele senatorului care a propus-o,—prevede măsuri atît de mari împotriva transporturilor maritime ale altor țări, încît vor trebui denunțate douăzeci și două Tractate de Comerț. **

Nu se poate tăgădui că spusele Lordului Haldane nu pot fi socotite ca «dovezi» deplin convingătoare. Firește, cum am mai spus, mai sînt lipsuri, așa că ele ar putea fi socotite cel mult ca «presumpțiuni», cum se zice în stil judiciar. Cine ar putea, acum, să judece desăvîrșit și temeinic, a cui este dreptatea? Cine ar putea, acum, să dezlege această mare problemă istorică, fără îndoială cea mai mare a vremurilor noastre?

* În Statele-Unite se zice că toate aceste pregătiri se fac împotriva Japoniei și a primejdiei galbene, și că este siguranța că ele nu vor fi sprijinite de Anglia.

** Vorbind despre această atît de însemnată chestiune, ziarul francez *Le Temps* constata, apăsat, de curînd, că „trebue recunoscut că războiul nu a scăpat marina britanică de *toți* rivalii săi".

In un alt articol, urmind cu cercetarea însemnatei scrieri a Vicomtelui Haldane, vom arăta cum înfăţişează d-sa faptele de dinainte de războiu, şi cărora dintre aceste se datoreşte, după credinţa sa, groaznica ciocnire din 1914—1919.*

Părerile unui om de însemnătatea acestui scriitor, şi care sînt viu discutate în Anglia şi în Germania, alcătuesc, chiar dacă nu sînt deplin dovedite, o pagină de căpetenie a istoriei diplomatice a vremurilor noastre, din care se pot trage unele învăţăminte şi vederi pentru viitor.

Constantin Em. Krupenski

* Asupra încercărilor de „înţelegere", de „alianţă" chiar, între Germania şi Anglia, pentru care era şi vestitul bărbat de stat englez Joseph Chamberlain şi Bismark, sînt interesante Memoriile, apărute de curînd, ale diplomatului german Hermann von Eckhardstein.

LEON DREI

V

In mica locuinţă a lui Saul Rozen, tihnită şi despărţită parcă de restul lumii, e o linişte şi o tăcere aproape mormintală. Din grădiniţa din stradă înspre uşa deschisă a unui mic balcon, vine miros dulce şi îmbătător de salcîmi. Iudita, sora cea mai mare a lui Saul, pluteşte în visuri. Stă culcată pe un micuţ divan, destul de vechiu, cu nasturi mari, de culoare cafenie, ceteşte un roman al lui Ponson du Terrail, visează că se află în micul palat din pădurea Boulogne şi soarbe, după cum a cetit ea în carte, răcoarea unei gingaşe sări de Mai.

Dar faţa ei e agitată, pieptul i se ridică, nările i se lărgesc... Contele Armand de Quergats, eroul ei iubit, se află în cea mai mare primejdie. Ea ştie perfect de bine, că contele Armand de Quergats are să fie serios rănit de spada ticălosului său frate, vicontele Andrei, — de cîte ori n'a cetit ea această minunată, dulce-otrăvitoare şi emoţionantă carte!—şi că după o boală lungă şi îndărătnică, contele se va însănătoşi, ca să pedepsească viciul atît de adesea triumfător. Dar în procesul cetirii acest lucru întotdeauna dispărea,—nu se ştie unde, —şi ea cu ochi mari speriaţi, întocmai ca un copil, înghite cu lăcomie cunoscutele, minunatele pagini... inima ei slabă se strînge chinuitor şi gura e gata să dea un ţipăt de groază.

— Armand de Quergats, dragă, scumpe conte, fugi!—îi vine ei să strige,—acest bandit infam, fratele dumitale, are să te rănească cu siguranţă. Te implor, nu te bate cu el, renunţă la duel, dumneata eşti necesar altora...

Dar, vai, destinul, soarta sînt neînduplecate. Crima, viciul trebue să serbeze triumful lor vremelnic, şi adesea,—o, cît de adesea!—tîrziu vine triumful virtuţii...

Tot mai puternic simte ea fermecătoarea emoţie, mînile ei slabe şi ofilite string nervos batista, ochii sînt gata să se umple de lacrimile compătimirii şi milei, cînd vocea Esterei

risipeşte deodată tot farmecul. Iudita se desparte oftînd de cartea ei dragă, tovarăşa unor ani lungi şi trişti, şi cu vocea înceată şi obosită a păcătoasei pocăite, Bacara, viitoarea contesă de Quergats, care mai tîrziu căpătă titlul de contesa Artov, întreabă:

— Ce s'a întîmplat, scumpă Estera?

Modesta Estera demult a încetat de a fi Estera în capul plin de visuri romantice al Iuditei. Estera e şi ea una din eroinele ei cele mai iubite. Aureola suferinţei o înconjoară pe această fată atît de nostimă, care însă nu mai e tînără, şi care ar merita soarta unei ducese. Şi, subt diferite nume, Estera ia parte caşi dînsa, Iudita, la diferite aventuri romantice. Cînd e contesa Laura, cînd fermecătoarea ducesă Blanche, cînd vicontesa de Mantouagne... Şi de bună samă, există oare pe lume o fată mai distinsă, mai nobilă, mai sfîntă, decît Estera? Se va găsi oare în lume altă fiinţă, capabilă a se sacrifica cu atîta simplitate, ca dînsa? Nu, nu! Sufletul ei, ca un cristal curat, răsfrînge soarele, dar un soare al iubirii, al devotamentului. Surorile trăesc într'o iubire duioasă una faţă de alta, şi aici, în mica lor locuinţă, unde chiar viconţii şi conţii ar putea găsi linişte după furtunile şi nenorocirile vieţii, zgomotul acestei vieţi n'ajunge. Dar ce ţi-i bun, dacă soarta e atît de necruţătoare faţă de dînsele?

Din mica lor locuinţă, caşi fermecată de un vrăjitor răutăcios, ele văd cum zboară viaţa pe aripile ei *fermecate, li se* arată, cum fără milă se schimbă totul, cum ceiace a fost tînăr, îmbătrîneşte, cum boalele, moartea şi alte nenorociri urmăresc neamul omenesc fără încetare... Toate trec pe lîngă fereastra lor: şi alaiu de nuntă, şi ceremonie funerară, şi rîsul vesel şi amarnicele plînsete cu hohot; iar ele, surorile, ca nişte scriitori ataşaţi la condica vieţii, înscriu în memoria lor cele văzute şi auzite, totul... Cîte visuri frumoase, ca zilele cu soare, n'au trăit şi murit în sufletul lor!... Au pierit toate speranţele de aur ale îndepărtatei adolescenţe. Unde mai sînt conţii, fermecătorii viconţi, ducii, chiar regii? Unde-s atîţia bărbaţi nobili, cărora ea cu Estera le-ar fi putut aduce o fericire cerească? Darurile cele mai înalte dela Dumnezeu, iubirea, credinţa ar fi fost date pe veci fiinţii frumoase care le-ar fi iubit... Dar, vai, inimile lor n'au trebuit nimănui! Vai, vai!...

Şi totuşi Iudita nădăjdueşte în bunătatea Providenţei. Sfîrşitul suferinţelor se apropie. Visurile ei de aur se arată aevea. Crede că trebue, trebue să se arate odată acela,—frumosul chip,—care samănă poate cu contele Armand, şi căruia îi va da inima ei lacomă de iubire şi de jertfă. Şi cînd aceasta se va îndeplini, şi în ziua solemnă a vieţii ei îi va apărea nobilul „el"—însuşi Dumnezeu va zîmbi de bucurie şi va binecuvînta fapta sa. Atunci ea, care nu-i aşa de frumoasă, se va deschide ca o floare cu frumuseţea fermecătoare şi minunată a Bacarei, Ga' rielei d'Aistré, spre mirarea, spre bucuria tuturora!

Vino, vino, zi solemnă a vieţii ei! Ochii ei de gazelă speriată vor deveni şi mai frumoşi, mai frumoasă decît tinereţa se va arăta toamna ei de aur...

Iudita îi întrerupe din nou cursul gîndurilor, vocea melodioasă,—cum i se pare Iuditei,—a Esterei.—Iudita, nu vrei să eşi în balcon? Vom pîndi sosirea Betsei. Are să-i facă plăcere Betsei... Şi sara e aşa de frumoasă, de fermecătoare...

Berta aici, subt influenţa Iuditei, al cărei cap era plin cu romane franceze, s'a transformat în Betsi. După Saul şi Estera, Betsi e al treilea ideal al Iuditei. In ea, în această femee drăgălaşă, care aminteşte până într'atîta pe naiva Serise, s'au combinat minunat trăsăturile nobile ale unei mame şi ale unei femei. Dar frumuseţa ei gingaşă nu-i demnă de iubirea scumpului Saul? Parcă ei amîndoi nu-s întruparea fericirii omeneşti pe pămînt? Betsi i-a venit lui Saul ca o răsplată pentru anii lungi de suferinţă... Frumos a fost romanul lor! Ce subiect minunat pentru un pictor iscusit! Numai în ochii unor oameni de rînd istoria lui Saul şi a Betsei ar putea părea obişnuită; pecînd pentru un poet cu inima rafinată, pentru scriitorul cu o sinceră şi liberă inspiraţie,—ce abis de amănunte interesante, emoţionante şi originale! Cîte aventuri!... Apoi creşterea încrederii, perderea speranţelor, lacrimi sfinte, din nou aşteptare, clipe de singurătate, îngreuiate de suferinţi, ca o viţă de vie, de struguri grei! Frumoasă e partea poetului! Lucrurile adînc ascunse şi nebăgate în samă de ochiul omului de rînd, subt pana poetului învie într'o formă nouă şi frumoasă, ca să ne dea putinţa de a concepe sublimul, ca să ne zgudue inimile, să ne îmblînzească sufletul, să stoarcă nobile lacrimi ochilor noştri. De bună samă, parcă nu iubirea pentru Betsi l-a făcut poet pe Saul? Cine ar putea să susţie contrarul? Subt influenţa suferinţelor şi extazului, sufletul lui s'a modelat în alt chip, şi tot ce era nobil şi înalt în adîncul unei sărmane inimi, după zguduirile dragostei a eşit sus, la suprafaţă. Dar întreaga noastră viaţă parcă nu-i un necontenit roman,—roman fermecător subt pana poetului, ale cărui pagini sînt pline, cînd de lacrimi, cînd de desnădejde, cînd de triumf, cînd de înfrîngeri?...

— Conte Armand de Quergats—şopti Iudita deodată solemn, punînd mîna pe cartea mult iubită,—mă jur că te iubesc. Dar tăcere, tăcere... Să ascundem taina noastră. Te las. Dumneata auzi,—mă cheamă.

— Vin îndată, scumpă Esteră,—zise ea tare. Să-mi îndrept numai pieptănătura. Cît e ceasul?

Se apropie de oglinda veche, necruţată de timp, se privi în ea singură, şi faţa i se întunecă de tristeţă.—Dumneata trebue să eşi mai des la plimbare, îşi zise ea singură.—Dumneata ai uitat cu desăvîrşire regula înţeleaptă, că culoarea feţei atîrnă, mai înainte de toate, de viaţa în aer liber. Eşti palidă

ca moartea. Trebue să te cruţi, Iudita! Nu trebue să stai închisă în turn săptămîni întregi, ca o deţinută. Cine ştie, poate că „el" deja vine? Poate că soarta e gata însfîrşit să-şi facă milă de dumneata. Şi atunci ce are să zică el, cînd te va vedea aşa?... Nu-şi va întoarce faţa? Eşi mai des la plimbare, Iudita. Pentru faţa dumitale,—aer, cît mai mult aer!

„Cît s'ar mai mira buna mea Estera,—se gîndea ea,—dacă ar afla gîndurile mele tainice, dacă ar bănui, că eu nu mai sînt Iudita! Cu toate acestea,—îşi urmă ea monologul cu zîmbetul misterios şi slab al Bacarei,—cine ar putea să spună cu siguranţă, că sînt anume Iudita, şi nu una din eroinele romanului lui Terrail, Dumas, Montepain,—eroină, pe care o aşteaptă încă o soartă extraordinară? Dar tăcere, tăcere... să simulăm mereu, să avem aerul, că eu sînt Iudita, altfel copiii aceştia au să se sperie. Parcă nu sîntem noi aici cu toţii fermecaţi? Parcă nu sîntem cu toţii grimaţi de destin, unul ca bogat, altul ca celebritate, altul ca cerșetor? Dar iată că apare regisorul, anunţă o piesă nouă, şi Iudita joacă pe o regină fericită. O, tu, marele regisor, o, Doamne Dumnezeule, o, poet al poeţilor... Dar tăcere, tăcere..."

Şi subt influenţa acestor gînduri, vede acuma în oglindă o femee elagantă, şi deşi nu în întâia tinereţă, dar nostimă, fermecătoare. Cîte graţii în ea, cît aristocratism în privire! Fruntea visătoare, înaltă, cu trăsăturile ei regulate, arată inteligenţă şi tărie. Această femee bine făcută va şti să întimpine cu demnitate şi bucuria, şi nenorocirea...

— Conte Armand de Quergats,—zice dama din oglindă,—te iubesc.

Şi după o neaşteptată şi uşoară ameţeală Iudita cu eleganţă se reazămă cu mîna tremurîndă de mesuţa dela oglindă, închide ochii şi repetă în şoaptă această frază, plăcută ca o muzică.

— Te iubesc demult,—urmează dama din oglindă. Eu cred, conte, că soarta însfîrşit ne va uni.

— Iudito!—aude Iudita,—ai să fii a mea. Nimeni pe lume, nici chiar moartea nu va fi în stare să ne despartă.

Cu mersul uşor, aproape veselă, Iudita eşi în odaia vecină, unde în aşteptarea lui Saul şi Betsei, era pusă deja masa.

— Iată-mă şi eu,—zise Iudita.

Şi luînd la braţ pe Estera, care era îmbrăcată într'o bluză roşie cu cordon şi fustă neagră, eşi cu ea în micuţul balconaş. Aici surorile se aşezară pe cîte un scaun, şi Estera, aspirînd aerul îmbalsamat al sării, zise visătoare:

— Cît de frumos miroasă salcîmii sara, Iudito. E atîta farmec în ei, şi ceva, care te cheamă departe... Aşa-i? Aşi vrea să mă cobor până jos, să rup o rămurea şi s'o aduc aici; pentru Saul—adăugă ea, îndulcind glasul: aşa de mult îi plac salcîmii...

— Nu, n'ai să te cobori jos,—protestă Iudita,—tu ai picioarele slabe. Şi apoi, nu ţi-i milă să răpeşti viaţa unei sărmane rămurele? În copac, caşi în braţele unei mame iubitoare, ea e frumoasă. Dar în vazul cu apă—ah, e o privelişte aşa de tristă! Nu, nu. Să nu răpim viaţa celor ce trăesc. Cine ştie cîtă durere pricinuim noi florilor! Noi nu le auzim plînsul, dar ele plîng... Dar, mai încet, aud paşi cunoscuţi. E Betsi, mi se pare...

— Da, ea este,—întări Estera, dupăce ascultă puţin,—hai să-i eşim înainte.

Vesele, întocmai ca nişte fetişoare tinere, strigînd în tot felul: „Betsi, Betsi!"—amîndouă intrară în casă. Estera deschise uşa în sala curată şi micuţă. Acolo era Betsi, zîmbind şiret şi misterios. Un domn necunoscut, foarte frumos şi extrem de elegant, stătea lîngă ea cu pălăria în mînă. Iudita, speriată, ţipă uşor şi se dădu îndărăt, simţindu-se deodată eroina unui roman. Şi cum era să nu se gîndească la aşa ceva? Necunoscutul sămăna aşa de mult cu un conte, eşit parcă din vr'o carte a lui Dumas, sau Terrail! Frumuseţea, nobleţea, rasa, minunaţii ochi albaştri,—totul era aici. Deci se dădu teatral îndărăt. Estera, mai curajoasă, alergă spre Betsi şi exclamă:

— *Nu eşti singură, Betsi?*

Se ruşină însă îndată de exclamaţia ei şi făcu o mişcare, ca să fugă. Dar Betsi observă, o prinse de mînă şi atrăgînd-o spre ea, o sărută cu drag. Apoi cu vocea gravă rosti:

— Faceţi cunoştinţă: Estera, domnul Leon Drei. Da,—ridică ea curajos capul: tocmai acela, despre care vă povesteam eu atît de multe. Da, toate se întîmplă, şi numai tu, scumpă Iudita, poţi înţelege aceasta perfect. Insăşi soarta a făcut să ne întîlnim în stradă pentru binele scumpului nostru Saul,—continuă să strige ea, încîntată, fără să bage de seamă că Leon Drei se simţea mizerabil, din pricina neputinţei de a eşi înainte, spre a se arăta în toată splendoarea lui, acestor femei care, deşi nu străluceau prin vr'un farmec deosebit, erau totuşi femei...

— Fiţi binevenit,—rosti Iudita însfîrşit, cu tonul unei castelane, eşind din toropeala de care era cuprinsă;—cel care poate influenţa soarta lui Saul al nostru, apare ca un prietin al nostru. Nu-i aşa, Estera?

Şi, luînd pe soră-sa de talie, întinse cealaltă mînă lui Leon Drei.

Leon Drei, căpătînd putinţa de a poza o clipă, eşi cu îndemînare înainte, pocni din călcîe ca un cavalerist, şi arătă deodată, şi cît e de bine făcut, şi cît de elegant, şi cît de frumos; îndată îşi scrise pe faţă: eu sînt un om foarte bun, foarte drăguţ! Şi rosti cu voce limpede şi sonoră:

— Îmi pare foarte bine de cunoştinţă.

Intrară cu toţii în odaia de mîncare. Iudita, cu puternice bătăi de inimă, izbită de frumuseţea acestui oaspete neaşteptat, trecea prin momente neobişnuite: romanul se desfăşura cu o iuţeală vertiginoasă. Intriga era fermecătoare şi plină de poezie.

„Intr'o sară luminoasă şi limpede de Maiu, cînd pe turnul Saint Jaques sună ora 8,—şopti ea..."

Insăşi providenţa se părea că l-a adus aici. Capul ridicat sus şi cu mîndrie, francheţa convingătoare a vocii, pridvirea limpede şi minunată a ochilor,—cît de izbitor îi amintea ei pe contele Armand de Quergats! O, cît de plăcut ar fi să rămîi cu el singură în vr'o grădină frumoasă, să te retragi în vr'o alee indepărtată, să te aşezi în umbra vreunui castan bătrîn, cu ramuri puternice, luminat de luna palidă şi blîndă! In tufişurile de trandafiri, în clipa asta privighetoarea ar cînta eternul cîntec al dragostei, şi trilurile ei s'ar revărsa tremurătoare subt umbra misterioasă a grădinii... Dar bătrîna grădină, care a văzut multe crime în viaţa ei lungă, n'ar fi povestit tainicei părechi tainele sale. Fără grijă ar fi stat ei acolo, fără să bănuiască iţele complicate ale vieţii. Şi în umbra bătrînului, puternicului castan din nou s'ar revărsa minunatul şi fermecătorul cîntec al dragostei, veşnic frumos şi neîntrerupt în omenire o singură clipă.

„Anita",—se aude vocea discretă, dar bărbătească a *tînărului* viconte, care seamănă ca două picături de apă cu vocea lui Leon Drei, — Anita, eu te iubesc, şi jur pe Dumnezeu atotputernicul, — continuă el cu aprindere, căzînd înaintea ei în genunchi, — vei fi a mea. Cerurile ne aud. Chem destinul la luptă. Toate puterile iadului nu ne vor despărţi, o, scumpă Anita".

O sărutare pătimaşă pe gură, trilul privighetorii se opreşte, ramura tremurătoare a bătrînului castan parcă i-ar binecuvînta... In castel se aprinde o lumină. Bătrînul conte, coborîtorul lui Valois, se arată pe terasă, la braţ cu perfida lui fiică, Luiza. Anita are să fie descoperită îndată!...

Vocea lui Leon Drei o trezi din visuri. Indată tresări. Vocea lui Leon Drei o trezi din visuri. Intr'un extaz tainic ea îl priveşte din nou, îi spune din ochi cît de mult l-a aşteptat. Inima îi spune, că el o va înţelege, că a şi inţeles-o...

Leon Drei în timpul acesta, intrînd în odaia de mîncare, miji cochet din ochi şi se gîndi în treacăt:

«Da-a, în bună companie am nemerit. Două fecioare, nu tocmai în prima tinereţe, şi o fostă amantă! Acuşi are să apară şi bărbatul. Pentru variaţie nu-i rău. Doar s'o dau pe amor cu vre-una din fecioare... Am s'o fericesc... Dar aici totul e regulat: parcă aşi fi fost aşteptat. Masa acoperită. Aprob. Imi place să fiu bine primit şi ospătat".

Se aşezară cu toţii la masă, Leon Drei faţă în faţă cu

Iudita. Betsi îndată îi propuse un ceai, cu atîta ceremonie, că parcă ar fi avut în vedere nişte şampanie, nu ceai. Leon Drei, fără să fi fost prea încîntat, dădu din cap, şi aruncă numaidecît, din deprindere, cătră Iudita o privire iute, provocătoare, care fu primită de cătră aceasta cu roşeaţă în obraz. Apoi Leon scoase înainte buza de jos, făcu ochi dulci... Distrîndu-se cu acest joc, nu băgă de seamă, cum dinaintea lui apăru un pahar cu ceai minunat, o ciudată cutie cu zahăr, al cărei capac înfăţişa un berbec culcat pe iarbă verde, două farfurioare cu dulceţuri din anul trecut şi o păreche de turte cu mac.

„Berta, mi se pare, a înebunit, — se gîndi Leon Drei cu dispreţ: ceai cu dulceţuri înainte de masă! Mi se pare, vor să-mi strice apetitul. Nădăjduim că n'au să reuşească. Refuz turtele, cu toate că-mi plac foarte mult, şi dulceţurile, — cu toate că îmi plac deasemenea mult".

Dar toate trele îl priviră cu ochi atît de rugători, încît nu mai avu curajul să le jignească.

„Dracu să le ia! — se gîndi el din nou, am să le arăt eu că nici turtele nici dulceţurile nu pot strica apetitul lui Leon Drei. Mare treabă, nişte turte!

— Poftim zahăr, — îi propuse Iudita cu o voce armonioasă, dar tremurătoare, luînd berbecul depe cutia cu zahăr.

— Mulţumesc, — răspunse Leon Drei, aruncînd spre ea o privire iute ca fulgerul; şi începu a mesteca stăruitor în pahar.

— Excelente dulceţuri, — aprobă el, adresîndu-se cătră Estera, mai ales astea de fragi! Dar nu-s rele nici cele de vişine, — linişti el cu blîndeţă pe Iudita, căreia, în urma vorbelor lui, iute-iute începu a i se bate inima. Dar turtele? — se uită el la Betsi, — ce mai turte! De cele adevărate! Numai în copilărie am mîncat de astea...

— Tot de casă, — şopti Estera, — noi din prăvălii nu cumpărăm nimic.

— Şi foarte bine faceţi, — aprobă Leon Drei, neştiind la care dintre cele două fete să se oprească definitiv: la cea mai mare, sau la cea mai tînără; — azi pretutindeni e numai falşificaţie. Parcă băcanul se gîndeşte la sănătatea consumatorului? — începu el să flecărească cu plăcere. — El ştie să ţină la punga lui... — dulceţuri minunate, — repetă el, hotărîndu-se deocamdată să-şi îndrepte atacurile împotriva Iuditei, — ca „cea mai coaptă", se gîndi el în glumă.

Betsi înota în fericire. Un musafir aşa de neaşteptat, conversaţia cît se poate de plăcută, faţa inviorată a Iuditei, totul o extazia. Ascultînd răspunsul lui Leon Drei, începu să povestească iute şi emoţionată, cum s'a întîlnit ea cu dînsul întîmplător, cum a stat la îndoială, să se apropie de el, sau nu, — i se păruse un gentlemen (aici Leon Drei făcu un gest corespunzător din umeri) — aşa de impunător! Dar, desigur, a împins-o soarta...

— Şi-i strigai cu curaj,—continua Betsi, uitîndu-se la toţi cu ochii strălucitori. — Şi el a fost aşa de drăguţ! Doar am adus un salvator în casă,—continuă ea încîntată, ne vroind să bage de seamă, că Leon Drei, simţindu-se jenat, vroia s'o facă să tacă, — un salvator, Iudita, — am să-ţi spun totul imediat. D. Leon Drei acuma a devenit foarte influent. D-lui are nişte legături în societate...

— D-na Serebreanaia, Petru Avramovici Rozen, Grigorii Matfeevici, Tetel şi alţii, — apucă să intercaleze Leon Drei.

— Grigorii Matfeevici şi alţii, — repetă Betsi întocmai, ne vroind să cedeze nimănui dreptul său de a se entuziasma, de a vorbi şi de a admira izbînzile lui Leon Drei. Şi iată că, mulţumită legăturilor sale, are să facă rost scumpului nostru Saul, poate chiar în viitoarele sale biurouri, cu o leafă foarte convenabilă. Nu-i aşa Leon? Dar ce fericire are să fie, cît de bucuros are să fie scumpul nostru poet...

— Pe vecie, pe vecie avem să vă fim recunoscători! — rosti Estera; dar după ce surprinse privirea lui Leon Drei pe braţele ei abia-abia goale, se potoli până la atita, încît nu mai îndrăzni să se amestece în conversaţie...

„Dece, — se tortura ea, — dece Iudita mă face să port bluze cu mînicile scurte? Ce nenorocire! Subt ce pretext să es eu, ca să schimb bluza asta oribilă? Iar d. Drei parcă înadins se uita la mînile mele roşii. Şi cum să nu se uite, *cînd sînt* aşa de urîte?!...“

Leon Drei, dupăce ascultă pe Estera, îndată se simţi filantropul cel mai nobil din lume, care şi-a închinat toată viaţa celor nenorociţi, celor lipsiţi de ajutor.

— Da, — zise el oftînd, — multă mizerie e pe lume. Nu odată mi-a sîngerat inima la vederea celor care pier în floarea vristei. Lui Saul al D-voastră, numai dacă merită, — şi nu mă îndoesc, că merită, — cu numaidecît, — şi subliniez pe „eu“, — am să-i fac rost în viitoarele mele biurouri. Îmi place să ajut lumea, chiar atunci, cînd nu mi-i aşa de uşor; dar în cazul de faţă.. Şi asta voi face-o cu atît mai bucuros, — adăugă el glumeţ, — cu cît îţi voi aduce o bucurie D-tale, surorilor şi soţiei lui.

Iudita şi Estera îl priveau ca pe o zeitate şi dădeau din cap. Fiecare vorbă a lui le pătrundea până în suflet. Iudita era aşa de mişcată de perspectiva, ce i-se deschidea lui Saul, încît îşi aduse aminte de admirabila poezie a lui,—veche, ce e drept,—„zăpuşala“, care începe aşa:

> Obosit de zăpuşală
> Călătorul
> Modest se ascunde
> În umbră.
> Dece amicul meu,
> Tovarăşul meu,
> Nu vii
> Din depărtare?

Leon Drei, dupăce se arată ca filantrop, gustă din nou din dulceţurile de fragi, mai luă din turte, ca să astîmpere gîdiliturile stomachului, apoi mîncă cu zîmbet dulceţurile de vişini, tot cu turte, şi uitîndu-se la Betsi, scrise nevinovat pe faţa lui: „D'apoi eu, Bertocico, cu plăcere aşi mai mînca încă două porţii ca astea“...

Betsi înţelese gingaşul lui limbaj de minune. Dinaintea lui, după dispariţia Esterei pentru o clipă, apărură din nou turtele şi amîndouă felurile de dulceţuri, pentru care Leon cu mulţumire dădu din cap.

— Da, — zise el, înfigînd cu poftă linguriţa în dulceţuri, — voi spune-o fără să mă laud, — sînt un caracter nobil. Aşa-i firea mea. Asta are să vă spună şi Bertocica, — o privi şi rămase deodată mirat, cît s'a urîţit ea în capotul, care-i ascundea sarcina, cu buzele şi nasul umflat. Dacă cineva a căzut, depildă, numaidecît îl ridic, nu pot să nu-l ridic, — urmă el, desfătîndu-se de impresia, pe care o produceau vorbele lui asupra ascultătorilor, — aici nu mă mai poate reţine nimeni. Eu n'aleg locul, unde să samăn binele. Il samăn unde se întîmplă. Mi aduc aminte, — urmă el, înghiţind din dulceţuri şi însoţindu le de turte, un caz interesant, — subliniez un „caz“, cînd am salvat în acelaşi timp o familie întreagă: doi bărbaţi, o femee, un copil şi o bunică. Niciodată n'are să se şteargă asta din amintirea mea, şi cît mi-au mai mulţumit! Bunica îmi săruta mînile. Dar ce ai să zici dumneata despre asta, — se întoarse el către Iudita, — fixînd-o cu privirea. Aşi vrea să aud părerea d-tale, anume a d-tale, — subliniez «anume». Numai gîndiţi-vă: în acelaşi timp o întreagă familie, cinci persoane şi mai ales această minunată bunică, — repetă Leon Drei, apropiindu-şi cu încredere o a doua farfurioară cu dulceţuri.

Iudita, zăpăcită de întrebarea presantă, adresată deadreptul ei, putu să răspundă numai atîta:

— Minunat, extraordinar; o astfel de faptă zugrăveşte pe un om în totul!..

— Băgaţi de seamă, — continuă Leon Drei cu un ton nobil şi mulţumit de răspunsul Iuditei, — că eu nu povestesc despre alte cazuri, nu mai puţin însemnate, numai pentrucă sînt modest şi nu pot suferi să mă întind asupra meritelor mele. N'am s'aduc de pildă întîmplarea, cînd aproape în glumă, aproape jucîndu-mă, am scăpat de sinucidere pe un colonel, — subliniez pe «un», — care pierduse la joc nişte bani ai statului. Dar pe cine nu mi s'a întîmplat mie să salvez! Eu astea le fac adesea pur şi simplu, cum se zice, în treacăt. Dumneata pieidă-mi mîna, eu îndată te scap. Dumneata, de pildă, ai căzut în sărăcie? vin'o îndată la mine. Am salvat odată, — închipue-ţi, — o firmă cunoscută, care se afla pe pragul bancrutei. Ştiţi cum? Am şoptit colo două vorbe, am şoptit ici, am vorbit cu Nina Marcovna Serebreanaia, cu Petru Avramovici Rozen şi—gata. Mulţumiri nu primesc. Am făcut, am uitat.

Intrase în rol până intr'atita, încit în clipa asta credea, şi în firmă, şi în colonel. Vorbea cu aşa sinceritate şi convingere, incit il credea chiar Bertocica. Surorile mureau de plăcere.

Trecură cu incetul şi la alte subiecte. Şi Leon Drei nu se lăsă bătut nici aici. Ajunse vorba la naşteri, cînd se dovedi, că Leon Drei odată a primit copilul dela o femee, care născu, „închipuiţi-vă, chiar in stradă", subliniind vorba dela „o femee" cu aşa fel de înţeles în privire şi în voce, că parcă asemenea lucruri s'ar întîmpla numai cu bărbaţi, sau se putea întîmpla şi cu un bărbat.

Despre timp vorbea cu un entuziasm adevărat artistic, aproba toate anotimpurile, cu o laudă deosebită se exprima despre primăvară, cînd apar, ştiţi, legumele acestea surprinzător de proaspete, verdeţurile acestea minunate, mielul tînăr, ţăranul; cînd până şi singele omului devine parcă verde. Soarele de vară il numea erupţia vulcanului ceresc. N'a uitat să poetizeze nici iarna: „Ştiţi, cînd e gerul de crapă pietrele, iar tu te aşezi colo in sania-troică, într'o blană bună, care îşi ride parcă de ger, şi zbori... şi zbori... spre farmecul depărtării, presărat de zăpadă măruntă, ca de o pulbere de argint..."

Asupra acestor femei Leon Drei produse o impresie enormă, ca să nu zicem mai mult. Se întrecu pe el însuşi, şi trebue să spunem că în toată odaia cel mai fericit era el însuşi. Ascultîndu-se, nu-i venea să-şi creadă urechilor, şi se pătrunse de un respect adînc pentru sine însuşi.

„Dracu ştie ce fel de om sînt eu,—se mira el, de sine însuşi. Cine va fi putut crede, că la o ocazie aşi putea eu să vorbesc aşa de elocvent! Şi cum vorbeam: curgător, solid, inteligent, fiecare vorbă la locul ei! Toate născocirile mele aşa semănau a adevăr, că eu singur eram gata să le cred. Un om extraordinar! Dar cum juca natura în minile mele! Nu, eu mă pierd pe nimic. M'am născut orator, şi-s gata să mă înmă pierd cu o ţiitoare de registre, care posedă milionul. Ce suflet venal! Iată de ce mă despreţuesc pe mine. Şi totuşi, bravo, bravo ţie. Mi-ai făcut azi mare plăcere. Iţi mulţumesc, dragă!

In clipa asta, în antreu se auzi o tusă. Betsi, ca subt influenţa unei lovituri electrice, se ridică iute şi cu o voce gingaşă exclamă:

— Dar eu aud tusa scumpului meu Saul! Noi ne-am luat cu vorba, şi pe dînsul l-am uitat. N'am să mi-o ert niciodată.

Intr'o clipă dispăru din odae. După dinsa se ridicară îndată surorile. Leon Drei se mai gîndi, şi hotărî să se scoale şi el, dar mai mult pentru rol, decit din politeţă. Indată se arătă Betsi, tirînd pe Saul, zăpăcit până în ultimul grad, — şi strigînd:

— Niciodată n'am să-mi ert, că am uitat de tine, scumpul meu Saul. Sînt o ingrată, o nedelicată! Nu mă scuza, — continuă ea să strige cu alintare şi atirnîndu-se de braţul lui. Merit măsura cea mai mare de pedeapsă. In schimb,—zicea ea, înecîndu-se parcă de triumf, — uită-te... dar uită-te, pe cine ţi-am adus eu. Pe d. Leon Drei, salvatorul nostru. A promis că-ţi face rost in viitoarele sale biurouri, cu o leafă foarte bună. Salută, mulţumeşte, scumpul nostru poet.

Leon Drei stătea modest mai laoparte, lăsînd şiret capul in jos. Intîlnirea cu bărbatul unei foaste amante! Al naibei de interesant. Nu-i ca întîlnirile cu bărbaţii amantelor lui bogate, mondene. Aceia îl protejau odinioară, acuma protejează el pe alţii. Cu totul altă senzaţie! Afară de asta, în mediul de aici e un fel de simplitate biblică, ceiace schimbă cu totul lucrurile. Pe cinste, acuşi am să mă emoţionez până la lacrămi. Ce caraghioşi şi caraghioase simpatice!

Intre acestea, Saul, cu cel mai blajin zîmbet pe faţă, înroşindu-se şi împins de Betsi, se apropie de Leon Drei, cu stîngăcie îi întinse mîna şi zise:

— Bucuros din suflet... bucuros din suflet... bucuros din suflet; apoi mormăi ceva neînţeles şi zîmbi din nou cu bunătate îngerească.

Dupăce sărută pe surori, dispăru din odae şi mai puţin decît peste o minută se arătă din nou. Şi se aşezară iar cu toţii la masă. Indată începură să dispară farfurioarele, paharul cu ceai, încă nebăut, cutia cu zahăr, împreună cu berbecul pe iarbă. Estera dispăru în bucătărie, şi se făcu tăcere, cum se întîmplă înainte de apariţia unei gustări.

Saul Rozen, fericitul bărbat al fericitei Betsi, nu mai sămăna acuma deloc cu Saul de mai înainte. Se cam îngrăşase puţin după căsătorie. Subt vestă acuma se desemna limpede pintecele. Işi lăsase,—ca un adevărat poet,—părul lung, pe care îl pieptăna negligent îndărăt. Nişte favorite micuţe îi împodobeau faţa. Pe lingă asta a învăţat să-şi sucească cu iscusinţă vîrfurile musteţilor, ceiace la urma-urmelor ajunsese o nostimă deprindere, cu care veşnic se războia Betsi. Pensneul îl purta nu de nevoe, ci din ştrengărie de poet. Distrarea era însuşirea lui înăscută. Suficienţa de poet se manifesta la el printr'un entuziasm ridicat, care însă nu-l făcea antipatic de loc. Oricine, dupăce ar fi stat cu el o clipă, ar fi putut spune îndată: un caraghioz simpatic. Indeobşte însă făcea impresia omului, care planează departe de acest pămînt, plin de păcate, şi numai zîmbetu-i delicat, aproape femeesc, care-i lumina faţa, arăta, că încă n'a zburat cu totul.

Zîmbind şi aruncînd priviri amoroase spre Betsi, frăţeşti şi iubitoare spre surori, şi prietineşti spre Leon Drei, cu o voce înceată, dar, se înţelege, tremurătoare şi emoţionată, comunică tuturora, că pe ziua de azi a reuşit însfîrşit să scrie poezia, care,—ţi-aduci aminte, Betsi, ţi-aduci aminte Iudito,—«Zorile purpurii», care până acuma nu-i eşea de loc.

— Cum se poate,—exclamă, grozav de bucuroasă, Berta, —adevărat? Citeşte-ne-o chiar acum. Dumneata auzi, se adresă ea cu încredere către Leon Drei, care îndată zugrăvi pe faţa lui o mirare de simpatie: «Zorile purpurii!» Şi ce extraordinar titlu, nu-i aşa, Iudita? Adică, zise ea cu foc, de ce nu te-a făcut soarta un moşier bogat, de ce a fost ea cu tine atît de nemiloasă,—continuă ea cu o sinceră amărăciune, repetînd cuvintele, spuse odată de Iudita.

— Dar mie nu-mi trebue nimic,—întîmpină Saul încet şi cu demnitate. Tu judeci ca un copil. Felul meu de ocupaţii de loc nu m'au împedecat de a deveni poet.

— Tu întotdeauna eşti mulţumit de toate,—rosti Berta cu un ton capricios, dar încîntată totuşi de nobleţa lui Saul. Dar eu te-aşi fi făcut moşier, aşi fi construit o casă cu o grădină, —mă rog, cum clădeau în vechime,—ştii tu, Iudita, despre ce fel de casă vorbesc eu,—şi scrie, scumpul meu, cît vrei.

— Toate astea sînt visuri,—răspunse Saul modest şi fără a discuta,—dar iată şi realitatea.

Aici arătă spre Estera, care aducea două farfurii cu scrumbii de Olanda, frumos tăiate şi atrăgător presărate cu ceapă verde. La vederea acestor scrumbii, împodobite cu verdeaţă şi garnisite cu masline, Leon Drei deodată se învioră, se dezmorţi, parcă ar fi fost trezit din somn,—se cam plictisise de conversaţia soţilor,—îşi înghiţi saliva şi la moment se declară mare iubitor de scrumbii de Olanda: deşi icrele proaspete păstrate în ghiaţă sînt, se înţelege, mai bune; dar nici scrumbiile nu-s de lepădat.

— Eu nu ştiu,—spuse el din convingere, tare şi din toată inima, nimic mai bun pentru o gustare, decît scrumbia de Olanda. Icrele sînt la urma urmelor prea delicate, prea uşoare. Icrele cer o pregătire solidă pentru aparatul gustului. Icrele, —continua Leon Drei, parcă ar fi făcut o lecţie,—n'au nevoe de rachiu, cu toate părerile curente. La drept vorbind, icrele ar trebui luate la sfîrşitul mesei. Aparatul gustului nostru la începutul mîncării are nevoe de ceva mai solid, de pildă chiar în felul scrumbiei asteia, de bureţi marinaţi, de rachiu. Aici toate sînt la locul lor. În pahar rachiul alb şi greu, ca mercurul, oţetul îndulcit cu unt, maslinele tari şi netede...

Ar fi vorbit încă mult, dacă nu-l întrerupea Iudita, cu propunerea de a încerca gustarea.

Leon Drei, după obiceiul lui, alegea cu nevinovăţie şi parcă, fără să bage de samă, tot bucăţile mai grăscioare, şi cu încetul ajunse la cea mai bună dispoziţie sufletească. Dar nu perdea timpul nici Betsi. Ea povesti cu deamănuntul şi cu emoţie despre întîlnirea întîmplătoare cu Leon Drei şi despre toate celelalte. Saul o ascultă cu evlavie, se sculă, se duse la Leon Drei şi în tăcere, dar cu recunoştinţă, îi strînse mîna.

— Nu-mi mulţumi,—zise Leon Drei, negligent,—pe mine

astea nu mă costă absolut nimic. Eu ţin la oamenii cum se cade.

Iudita deabia se atingea de mîncare; atît de mare îi era emoţia. Aproape nu-şi dădea samă, ce-i cu ea. Planurile cele mai fantastice îi coprindeau minţile. Sara asta ea o numea sara ei. Azi era sărbătoarea inimii ei, care de mult aştepta pe acela, căruia i se va putea da pe vecie. Ea se cufundă în fericire, fără să se gîndească, fără să întrebe, ce pedeapsă o aşteaptă, ce nenorociri cheamă ea asupra-i. Această sufragerie eşea la terasa castelului, cu dînsul ea are să se întîlnească lîngă iaz. O luntre micuţă deja îi aştepta. Ea vedea lacheii în dosul celor dela masă,—bătrînii lachei ai bătrînului ei tată, răposat. Enorma sofragerie era scăldată în lumină. În firide cînta, abia auzită, o muzică, conversaţia veselă şi rîsul ajungea până la urechile ei. Măştile căzură. Iată-l pe vicontele Jacques de Morrua fratele ei, iat'o pe Jeana, soţia lui, alături de ea Ivona, sora ei... dar iată-l şi pe dînsul, elegantul, îndrăzneţul Armand. Ce societate aleasă! Vocea lui Armand i se pare o muzică cerească. Fiecare privire a lui, ca un ascuţiş de pumnal o străbate până în inimă. Fiecare vorbă a lui lasă o urmă dulce în amintirea ei. N'are să uite ea nici peste zece ani cuvintele spuse de el. Nu, niciodată nu va uita ea privirea lui caldă, simpatică şi totodată adînc omenească. Cum să nu fie ea recunoscătoare Providenţei pentru o întîmplare atît de fericită? Cum să nu crezi în marea putere a destinului, care conduce evenimentele după voia sa. O, până dimineaţă are să petreacă ea în visuri dulci despre Armand al ei. Dar tăcere... tăcere...

(Va urma)

Semen Iuşchevici

Cronica feministă

Feminismul ar fi să fie, după noi, nu numai o mişcare de revendicare, ci şi o şcoală de cultură socială pentru dobindirea sentimentului de răspundere şi demnitate personală, acelui de respect faţă de obligaţiunile contractate de bună voe şi de lămurirea îndatoririi de a nu ne împotrivi, zădarnic de altfel, idealurilor cătră care, vrind nevrind, se 'ndreaptă omenirea. O asemenea şcoală ar fi tot atit de trebuitoare şi bărbaţilor...

Cit de puternică să fie o mişcare şi cit de îmbrăţişată o doctrină, ele rămin fără prestigiu dacă nu au un ferment de purificare şi de înălţare morală, rămin simple sindicalizări de interese mărunte.

Mişcarea feministă merge încet, fiindcă n'are încă teoreticiani. Merge însă sigur; dovada o avem nu în cuceririle mărunte făcute în multe state de către femei—la noi e firesc să stăm locului—cit mai ales în apariţia unei literaturi tot mai preţioase, în jurul acestei chestiuni.

Literaţi, sociologi, oameni politici, filozofi, în cercetările şi studiile lor, ating şi acest subiect, considerindu-l ca o manifestare specifică a vremii, mai ales în urma războiului. Că mulţi din aceşti cercetători privesc chestiunea duşmănos? Lucrul n'are însemnătate. Aşa e mersul vremii. Mine poate se vor deprinde cu dinsa şi-i vor fi cei mai puternici apărători. De altfel duşmănia respectuoasă a unui om de talia lui Oriani este cu mult mai măgulitoare şi mai de preţ decit încintarea şi sprijinul a sute de inteligenţi fără suprafaţă şi fără adincime. Calitatea nu poate fi niciodată învinsă definitiv de cantitate! Victoria acestia rămine absolut trecătoare...

Cercetătorii ţărilor nordice sint cei mai binevoitori, acei ai ţărilor latine, cei mai protivnici. Bergson singur face excepţie Lucrul este explicabil. Feminismul s'a născut în ţările nordice, în atmosfera neguroasă şi încărcată de misticism şi de reverie, unde soarele e mai totdeauna răpus de nouri apăsători: în ţările fiordurilor verzui şi înşelătoare, unde viaţa exterioară este extrem de redusă, unde petrecerile şi adunările sgomotoase sint o raritate şi unde viaţa de familie este ţinta, ca fiind singurul adăpost al tuturor mulţumirilor.

In aceste ţări viaţa sufletească este intensificată şi complexă, meditarea adincă şi prelungită. Analiza şi disecarea problemelor morale, amănunţită şi potenţială. Aici se trăeşte puţin prin simţuri şi foarte mult prin cugetare; deaceia femeia arareori de coboară la rolul de jucărie ori de obiect de desfriu al semenilor săi. Aici femeia se bucură din vechime adincă de stima şi deplina consideraţie de tovarăşă, şi era firesc ca dinsa să facă cea dintăiu pasul trebuitor pe calea revendicărilor şi să-şi ceară drepturile de „om".

Femeia latină nu-şi are încă dobindite în toate treptele sociale nici pe acele de tovarăşă. Prea mare rol dă ea petrecerii—pe care o confundă chiar cu însăşi ţinta vieţii—pentruca să-i mai rămie vreme şi pentru meditare.

In afară de literatura filozofică şi socială, constatăm şi 'n cea beletristică o pătrundere a chestiunii feministe. Romancieri, dintre care unul dă mişcării o înfăţişare foarte stranie, şi cronicari distinşi prezintă în chip felurit lucrul, după talentul şi autoritatea de care ei se bucură. Chestiunea feministă va primi un imbold spre izbîndă, ori va face un pas îndărăpt...

La noi chestiunea stă pe loc; ne lipsesc cu totul teoreticianii. Lipsesc ei pentru chestiunile ce se discută de-atitea decenii, dar încă pentru o importaţie aşa de recentă! Căci şi chestiunea feministă, ca tot ce este la noi viaţă socială, nu-i născută din condiţiunile noastre de traiu, ci o simplă imitare a apusului. Ea nu este nici o urmare firească a nevoilor economice ca 'n ţările industriale, nici o etapă nouă a meditării, ca 'n cele nordice. Cu aceasta nu voim să spunem că ea n'ar corespunde unei nevoi reale,—mai ales în ce priveşte emanciparea civilă.

Cel dintăiu care a vorbit de feminism în ţara noastră a fost, pare-ni-se, Gh. Asachi.

Tot Moldova cu prioritatea!

Femei care să fi îndrăznit a-l susţine au fost Dora d'Istria şi mai ales Sofia Hrisoscoleu.

Mi-aduc aminte ca prin vis de o revistă ce apărea în copilăria mea în format mare ca al „Convorbirilor" de pe vremuri, cu coperta verde şi cu titlul; „Femeia", directoară, Maria (?) Flechtenmacher.

Cine a fost această doamnă Flechtenmacher, ce-a însemnat revista ei şi unde a scos-o n'am aflat încă.

O contribuţie însemnată a dat d-na Sofia Nădejde în „Contemporanul", contribuţie cu mult mai mult tact, cu mai multă pricepere şi autoritate decit tot ce s'a făcut ulterior în această chestiune.

In beletristica romînească, doar citeva aluziuni răutăcioase. Să cităm ridiculizarea făcută de d. G. Marcu, drept salut întăilor studente ale Universităţii de Iaşi? Doar ca simplu document. Intr'o piesă de teatru, foarte puţin izbutită, d. Marcu înfăţişează o curte cu juraţi, în care respectivele *jurate* împletesc la colţuni şi vorbesc de cloşte, iar *advocatele*, care de care mai svăpăiate şi mai caraghioase, fumează, picior peste picior.

Ce şuerături straşnice la reprezentaţie! Erau studenţii care-şi simţeau îndatorirea să apere viitorul.

E firesc ca literatura duşmănoasă unei chestiuni să apară cea dintăiu. Mulţimii îi place progresul în hăpurele mici ca să nu-i strice deprinderile. Afară de aceasta ce-i mai lesne decit să prinzi caraghiosul, ba chiar să-l găseşti şi acolo unde nu-i? Tot ce nu pricepi, ţi se pare ridicol şi, Doamne, multe nu le pricepe omul!

Intre cărţile duşmănoase feminismului, una apărută nu de mult, are tendinţi vădite de combativitate: „Femeile, aşa cum sînt"... Un titlu, „preţ de reclamă"...

Am putea protesta împotriva generalizării, dar n'o facem. Formulele acestea generale sînt mai uşor de găsit, bătătoare la ochi şi bune pentru vitrina dughenilor..

Cuprinsul volumului? Oglindirea viţiului, a destrăbălării, a haimanlîcului femeesc. O serie de inconştiente, de desmăţate, de amorale. Din nefericire, şi repetăm cuvîntul, din *nefericire*, toate aceste tipuri pot fi zugrăvite după natură; în lume există femei de acestea şi încă în mare număr...

Nime nu deplinge faptul că există, ca femeile înseşi, deşi poate că nevropatele să aibă în societate un rol anumit, acela de... răzbunătoare! Răzbunătoarele celor ce sufăr pe nedreptul, dar asemenea rol nu ne interesează şi-l nesocotim cu intenţie.

Am zis că nu protestăm împotriva generalizării de pe coperta cărţii, oricît ar fi ea de jignitoare pentru cele care nu intrăm în seria zugrăvită de ea, şi aceasta din adîncă şi sinceră compătimire pentru autor. O formulă aşa de absolută, o generalizare aşa de cuprinzătoare dovedeşte la autor o stare sufletească de amărăciune, de desgust, de indurerare, de sfîşiere, întemeiată, desigur, pe o experienţă personală din cele mai nenorocite. Acest om n'a avut norocul, în toată viaţa lui, să 'ntîlnească o fiinţă omenească printre femeile pe care le-a cunoscut. Soţie, surori, prietine, mamă, toate au fost de acelaşi calibru. Amărăciunea autorului este o dovadă certă că i-a lipsit mama duioasă, devotată, i-a lipsit sufletul mlădios şi cald mîngîios şi gata de jertfă care sprijină copilăria şi ne adună în adîncimile sufletului comoara de nădejde, de încredere, de făgăduinţă, de voe bună, de simpatie şi bunătate, pe care cată s'o irosim în restul vieţii...

Autorul volumului „Femeile aşa cum sînt"... este desigur un nefericit. Pentru el nu putem avea decît adîncă şi sinceră compătimire

* * *

Pe ce se 'ntemeiază credinţa atît de generalizată în o inferioritate intelectuală a femeii? Căci în ţările orientale şi mai ales la popoarele mongolice ea are înfăţişarea unui postulat universal.

Pe experienţa zilnică sigur că nu. La fiece pas, şi asta în toate treptele sociale, n întîlnim femei a căror hărnicie, pricepere, vrednicie, tărie de suflet, prevedere, destoinicie, isteţime, sînt susţinătorii statornici ai familiei, ba uneori şi întemeitorii situaţiei sociale a bărbatului.

Pe faptul că contribuţia femeii în artă, ştiinţă şi filozofie, în aşa zisa cultură de carte, e minimă?

Faptul acesta este necontestabil. Femeia n'a produs în condiţiile în care se găsea,—în alte condiţiuni poate că producea. Nici sclavii n'au produs nimic cît a ţinut robia, nici şerbii cît au fost subt stăpînul pămîntului. Să schimbăm condiţiile şi atunci vom putea şti.

In industrie însă, în şlefuirea moravurilor şi 'n răspîndirea religiei, ele au contribuit destul...

Că femeile n'au dat nici un Platon, nici un Kant, nici un Beethoven? Cum zicea un domn nu tocmai nemerit reprezentant al superiorităţii masculine...

Că şi sînt mulţi pe lume Kant-ii, Beethoven-ii şi Platon-ii! Cîte unul la 5—6 veacuri! Se şi cuvine să-i băgăm în calcularea mediocrei mulţimi!

Un singur argument, acesta peremptoriu şi nestrămutat, se poate invoca: *principiul economiei forţelor.*

Să observăm lumea plantelor şi acea a animalelor. Să cercetăm întinderile pămîntului şi adîncimile mărilor: fiecare fiinţă îşi are darul ei specific, fiecare colţ de pămînt bogăţia lui caracteristică şi frumuseţa lui osebită. Natura nu iroseşte, nu risipeşte darurile ei; ea nu dă toate formele, toate culorile şi tot belşugul ei de farmec şi de frumuseţă aceleiaşi individualizări unice. Ea diferenţiază, osebeşte, multiplică, pentruca din diversitate să rezulte armonie deplină

In virtutea acestui principiu, al economiei de forţă în natură, putem afirma cu siguranţă, cu deplină certitudine, că natura care a dat femeii darul de a crea oameni de geniu, nu i-a putut da şi pe acela de a crea opere de geniu.

Atît numai că şi argumentul acesta nu-i valabil decît pentru cazul cînd toţi bărbaţii ar fi geniali...

Ana Conta-Kernbach

Cronica socială

Charles Guignebert (chargé de cours à la Sorbonne), *Le Problème de Jésus,* Flammarion, 1920.

Dacă ar fi să căutăm un cuvint atit de comprehensiv incit să
definească, fără nevoia unui altuia, timpurile in care trăim, nici-un
altul nu ar indeplini mai bine slujba cerută, ca adjectivul *social.* In
ce priveşte darea de exemple tipice pentru această afirmaţie, nu a-
vem decit încurcătura alegerii. 1 Acest adjectiv vine azi şi pri-
meneşte toată ştiinţa. Până şi în matematici este tolerat (v. teoriile
lui Poincaré, iar pentru Fizică ale lui Mach). Iar ştiinţele mai nouă,
oricit de geloş şi-ar apăra autonomia faţă de duşmanii mai apropi-
aţi, trebue să-i facă loc rivalului sociologic. Teoria cunoştinţii se
explică prin societate, spune Durkheim 2 expropriind simultan atit
pe apriorişti cit şi pe empirişti. Jumătate din Psichologie este so-
cială (dacă nu toată), zice Janet în cursul său dela Collège de France,
şi in „Les contingences des lois de la nature" il auzim pe Boutroux
spunind frumoasa vorbă: „Pentru a fabrica un om, tu insuţi nu eşti
suficient".

Teologia trebuia să primească şi ea vizita acestui oaspe al
timpului. Ultimele lucrări care se ocupă cu problema creştină com-
bat, construesc, atacă, răspund intr'o atmosferă vădit sociologică.
Consideraţiuni de ordin etnografic, folkloristic, interpretare sociolo-
gică a miturilor şi a culturilor, o concepţie materialistă a istoriei,
şi mai ales, nevoia de a se renunţa la un Cristos - Persoană

---

1 Exemplu: Economia din ce in ce mai monetară; luptele so-
cialiste; internaţionalizarea pieţelor, economiceşte, politiceşte şi cul-
turaliceşte; mişcarea cooperativistă; solidaritatea datorită Creditului
şi finanţei care guvernează toată producţia, acel gigantic socialism de
stat pe care l-a creat războiul, etc. Iar ca mişcare de idei, dezvolta-
rea unor discipline cu totul nouă ca Economia Politică, Etnografia
comparată, Sociologia, Volkerpsichologie, Ştiinţele politice. etc.; ideia
solidaristă, ideia marxistă, etc. etc.

2 Les formes élémentaires de la vie religieuse. Alcan, 1916.

pentru a se mulţumi cu un simplu creştinism-apariţie-anonimă, crea-
ţiune colectivă, unde factorul *individ* este considerat inutil şi numai
factorul-*masă* apreciat, — iată o serie de semne care ne învaţă că
Problema lui Isus s'a supus şi ea preferinţelor intelectuale ale Şti-
inţei contimporane.

S'ar putea susţine că, in trecutul problemei, găsim aproape
toate variantele interpretărilor de azi. Dar savoarea modei celei nouă,
a sociologismului, face ca nuanţele de diferenţă să fie în realitate
prăpăstii de deosebire.

Trei curente işi impart problema: 1) Teologia ortodoxă sus-
ţine un Iisus identic celui din textele sfinte. Despre această şcoală
nimic nou de spus. 2) Protestantismul *critic* este pentru teoria sim-
burelui de autenticitate al existenţei istorice a Mintuitorului impre-
jurul cărui simbure s'au altoit adaosuri străine. 3) Critica radicală,
care contestă în mod absolut istoricitatea lui Isus şi reconstitue
creştinismul după concepţiuni personale.

Despre aceştia exclusiv se ocupă d. Guignebert.

Argumentele de ordin general sint:

1) Toate scrierile, contimporane preţiosului Iisus, nu pomenesc
un cuvint despre el. (Lucru mai cu samă bizar din partea lui Iosef
cronicarul, care vorbeşte totuşi de Ioan Botezătorul; caşi cind un
istoriograf de pe vremea reformei ar fi putut fi complect informat
despre Zwingle, ignorind totul despre Luther.)

2) Literatura neo-testamentară (cele trei Evanghelii sau Si-
nopticele, aceia a lui Ioan şi Epistolele lui Pavel) cu interpolaţiile
sale *vădite*, cu contradicţiile, neverosimilităţile, anacronismele, cu li-
cenţele sale *surprinzătoare în situarea evenimentelor* povestirii, — nu
poate constitui un izvor sigur de cercetare.

De aceia toată naraţiunea nu este decit o *afabulaţiune* (Kal-
thoff) 1, o simbolizare a credinţelor timpului printr'un roman imagi-
nar. Cit despre Epistolele pauliene, ele sint pur şi simplu apocrife
(Kalthoff). După cum omul şi-a făcut zeii, tot astfel şi-a fabricat şi
Cristoşii; ar fi straniu ca ceiace a dat naştere celor dintâiu, să nu-i
fi putut creia şi pe ceilalţi (Robertson). 2 Sinopticele nici nu vor-
besc ca despre un om făcut Dumnezeu, ci ca despre un Dumnezeu
făcut om (Jensen, 3 Smith, 4 Drews, 5) De altfel, toţi Eroii mitolo-
gici sint de această provenienţă. 6 Dar dat fiind că toţi aceşti autori
refuză lui Isus viaţa, sint obligaţi să-i inventeze una creştinismului
Iată principalele construcţiuni:

După panbabilonistul Jensen, creştinismul nu ar fi decit reedi-
tarea cultului babilonian al lui Gilgamesh care simbolizează un mit
astral. Argumentele constă din citeva analogii şi multe semi-probe

---

1 Kalthoff, Das Christus Problem. Grundlinien zu einer Social-
theologie (Leipzig 1903): Was wissen wir von Jesus? (Berlin 1904).
Die Entstehung des Christentums (Leipzig 1904).

2 Robertson, Christianity and Mythology (Londra 1900); A short
History of Christianism (1902); Pagan Christ.

3 Jensen, Das Gilgames-epos in der Weltliteratur (1906); Hat
der Iesus der Evang. gelebt?

4 Smith, Der Vorchristliche Iesus (1911); Ecce Deus (1911).

5 Drews, Die Christusmythe (1911).

6 Concepţie neverosimilă mai ales după constatările făcute de
Frazer în „Origines magiques de la royauté", analizată mai jos.

filologice care fiecare în parte nu au nimic hotărîtor (autorul o spune el însuşi), dar—lucru ciudat—toate laolaltă devin zdrobitoare. I s'a reproşat, şi cu drept cuvînt (spune d. Guignebert), că are mania să studieze orice fără a „degna" să-şi lasă din specialitate. Studenţii din Dublin i-au răspuns în chip humoristic scoţînd o broşură în care citaţiile de erudiţie umpleau jumătate din feţe şi unde era dovedit că *el, profesorul Jensen, nu există,* ci este pur şi simplu o constelaţie personificată ulterior. Dar ceiace face ca teza lui Jensen să cadă definitiv, este că principalul din Evanghelii nu se găseşte în legenda sa orientală, şi vice-versa.

Robertson, Smith şi Drews sînt pentru teza cultului *pre-creştin.* In diferitele secte heterodoxe evreeşti, mai mult sau mai puţin răsculate împotriva religiei mozaice oficiale, au apărut o serie de culturi disidente. Cultul lui Isus n'ar fi decît o totalitate de practici impregnate de o serie de influenţe ne-naţionale (greceşti, egiptene, persane, indiene, asiro-babilonene, etc.), care se efectuau într'una din aceste secte separatiste.

Astfel, după Robertson, Creştinismul ar fi o dramă religioasă, un *mister* în genul saturnalelor, apărută *înainte* de data la care textele tradiţionale plasează pe Iisus, dramă jucată înlăuntrul sectei ebionite sau nazareene; iar succesul, expansiunea mişcării s'ar datori *tocmai lipsei* de originalitate a noii doctrine, similitudinii sale cu alte culturi. Graţie acestei analogii cu practicele popoarelor pe unde a trecut, a putut creştinismul să se răspîndească.

Smith se serveşte de probe filologice. Cuvîntul Nazaret înseamnă „acel care veghează", care apără, mîntuitorul, messia. Or, messianismul este cunoscut şi practicat în *Orient mult înainte* de naşterea Domnului. Explicaţia succesului *acestui* messianism stă într'un fapt exterior lui: nevoia de monoteism a unei societăţi „encombrée de Dieu" şi influenţată de filozofia grecească.

D. Guignebert se însărcinează să demonstreze că nici-unul din argumentele pe care se sprijină aceste construcţiuni nu rezistă analizei. Filologia furnizează mult mai multe probe în sens contrar, iar textele invocate sînt fie apocrife, fie disproporţionat de posterioare în dată. Însfîrşit, cum remarcă Guignebert, pentruce evangheliştii se obstinează să se pretindă martori oculari, cînd în realitate tendinţa naturală a oricărei religii este să se *îmbătrînească,* să-şi împingă divinităţile într'un trecut cît mai înapoiat?

Teza cea mai interesantă este aceia a lui Kalthoff, şampionul aşa-zisei sozialtheologie. După d-sa teologia curentă porneşte cu o greşală fundamentală de metodă: graţie unor texte îndoelnice (noul Testament) vrea să explice faptele, în loc să procedeze invers, de pildă pornind dela studiul amănunţit al unei comunităţi creştine din Roma în anul 64, să explice, prin Creştinism, origina noului Testament. Adoptînd metoda aceasta din urmă, Kalthoff ajunge la concluzia că Creştinismul a apărut din capul locului la Roma, în sînul populaţiunii proletare, unde Evreii erau în mare număr, şi într'o condiţiune materială neînchipuit de proastă. Mişcarea ar fi fost o grupare revoluţionară, democratică şi chiar socialistă împotriva capitalismului abuziv.

Principalele probe aduse în sprijinul construcţiunii sînt:

1) Asociaţiunile de lucrători (collegia) erau suficient de organizate. 2) Populaţia evreiască din Roma era singura care întrunea

dubla calitate de a fi în acelaşi timp muritoare de foame şi foarte cultivată intelectualiceşte. 3) Pasagiile socialiste din scripturi, unde există o vădită preocupare despre o mai bună repartiţiune a avuţiilor. 4) Exploatarea agrară este colonatul, marea întreprindere, după cum reesă dintr'o parabolă; or acest regim este specific Italiei, şi necunoscut de Palestina, o ţară de mică proprietate. 5) Evangheliile nu par a fi traduse, ci redactate direct în latineşte. 6) Pasajul: Dă Cezarului ce e al... Cezarului... etc.. 7) Caracterul universalist al Creştinismului, care contrastează cu egoismul şovinist al Evreilor.

Totuşi, oricît de eloquent ar fi, întreg acest eşafodaj nu rezistă criticei. Guignebert începe prin a se întreba cum se face că o tendinţă revoluţionară, care se reclamă din Spartacus, să se traducă într'o mişcare de resemnare, în cea mai caldă propovăduire a păcii printre oameni? In al doilea rînd, e de ajuns să ne gîndim la prăpastia dintre superstiţia politeistă a Romei şi monoteismul creştin.

Apoi procesul psicho-sociologic care ar consista mai întâiu din aceia că proletariatul roman a luat ca model de inspiraţie faptul concret al propriei sale mizerii, pe care apoi a idealizat-o într'o divinitate, pentruca în urmă, *din nou,* să o *reconcretizeze la loc* într'un *om,* Christos,—iată o operaţie mult prea complicată pentru a putea fi verosimilă. In al treilea rînd este fals că ar putea vre-un pasaj din texte să ne dea indicaţiuni asupra regimului de exploatare a pămîntului. Cît despre parabola cu „daţi Cezarului..." nu dovedeşte nimic, pentrucă nu se va găsi nimeni care să conteste că moneda romană, cu efigia împăratului, avea curs legal în Palestina. In sfîrşit, *Universalismul* religiei creştine este tot atît, dacă nu şi mai bine explicabil în Palestina decît la Roma. Pe vremea aceia ortodoxismul evreesc era foarte sdruncinat şi toate sectele, care mişunau în mare număr, erau puternic înriurite de Umanitarismul filozofilor greci, academia, porticul, stoicii şi Plotin.

In schimb, spune d. Guignebert, toate probele rămase par a fi *pentru* opiniunea că Isus a existat. Mai întâiu pentrucă noul testament are mult mai puţin o fizionomie de *dogmă* decît de *biografie.* Vedem mereu un *om* care încearcă prin mai multe mijloace, printre altele prin acela al prestigiului pe care îl exercită exemplul vieţii sale, să propovăduiască o nouă şi vastă concepţie care este aproape *numai etică.* Apoi nimic mai antidumnezeesc ca toate acele cuvinte prin care Isus îşi exprimă failibilitatea şi neputinţa. Faimoasa frază: „Dumnezeule, Dumnezeule, de ce m'ai părăsit" trădează o slăbiciune specific omenească.

Dar argumentul fundamental este că *nimeni* în primele polemici împotriva creştinismului, *nu s'a gîndit să-i nege existenţa:* nici literatura talmudică, nici cea romană. In schimb, găsim pasagii unde aceşti adversari insultă pe Isus sau pe mama lui, coroborînd astfel credinţa în realitatea lui. Niciodată însă nu i se contestă că a trăit.

Dar, spune d. Guignebert, dacă ştiinţa a reuşit să dovedească istoricitatea omului Cristos, dimpotrivă, ori şi ce încercare de reconstrucţie biografică este exclusă. Împrejurul sîmburelui de realitate s'au altoit atîtea straturi compozite, încît încercarea trebue părăsită. Cu aceasta, autorul se apropie de opiniunile aşa zise „critici liberale".

Acum, după ce am analizat sumar cele trei ordine de teorii: a mitului astral (Jensen), a precreştinismului dramatic (Robertson, Drews şi Smith) şi a socialtheologiei (Kalthoff), putem aprecia diferenţa între

aceştia şi primul detractor ilustru: David Strauss. In principiu, explicaţia sa este identică celei dată de Kalthoff: o origină anonimă, colectivă a mişcării. Dar pe cînd pe acesta din urmă îl auzim vorbind de socialism, repartiţia bunurilor, materialism istoric, infrastructură economică şi legi sociale, la Strauss nu întîlnim decît o Umanitate cu U mare, care îşi îndeplineşte opera sa de sinteză a antinomiilor Suflet-Dumnezeu şi corp omenesc-materie într'o înaltă conciliere metafizică al cărui simbol este creştinismul.

Acelaşi lucru despre explicaţiunile anterioare şi analoage cu ale lui Jensen şi ceilalţi. 1

După cum am spus la început, două decenii peste care a suflat vîntul gîndirji lui Marx, şcoala de Völkerpsichologie, cea sociologică a lui Durkheim şi mişcările socialiste, au făcut dintr'o problemă de erudiţiune, o chestiune quasi de actualitate politică.

* * *

Celace ne surprinde este că nimeni până acum nu şi l-a imaginat pe Crist ca pe un stipendiat al clasei capitaliste, care să înăbuşe mişcările proletariatului revoltat canalizîndu-le în direcţiunea unei resemnări beate şi unui dispreţ eroic pentru suferinţa fizică, permiţînd astfel exploatarea lor mai departe. Exemplul ortodoxismului rus, care a fost principala armă a autocraţiei vechiului regim, ar fi suggerat un model şi un termen de comparaţie. De asemenea s'ar fi putut suride cu mult simţ istoric văzînd cum consecinţele propagandei începute de acel condotieri sui generis care ar fi fost Isus, cum urmările mişcării au depăşit intenţiile abilului avocat al plutocraţiei, şi atunci s'ar fi fabricat repede o „lege de succesiune", o lege istorică, sau s'ar fi aplicat pur şi simplu legea heterogoniei scopurilor a lui Wundt.

Deasemeni, revoluţia rusească pe care, se ştie, au declanşat-o partidele feudalităţii, şi care pe urmă s'a întors împotriva acestora, oferă prilejul unei exclamări favorite a cronicarilor: „Cum se repetă istoria!"

* * *

Durkheim, *La famille conjugale*, Revue Philosophique, J.-Fevrier, 1921.

Domnul Marcel Mauss, colaboratorul şi nepotul regretatului Durkheim, ne anunţă vestea tristă că marele sociolog a rugat pe prietenii săi, puţine zile înainte de moarte, să nu dea publicităţii lucrările sale asupra familiei. Articolul de faţă nu-i decît concluzia unui curs despre evoluţia familiei, ţinut în 1892 la Universitatea din Bordeaux. In schimb, tot d. Mauss ne spune că în curînd va apărea în curînd o lucrare despre „Morala domestică" a cărei publicare a încuviinţat-o Durkheim. Acest eveniment este o sărbătoare pentru toţi

1 De pildă putem lua „La vie de Jésus" a lui Renan (a 5-a Evanghelie, cum a fost denumită) şi „La folie de Jésus" a lui Binet-Sanglé ca să ne putem da încă odată sama de uriaşa diferenţă între două concepţii în principiu analoage.

acei care au avut ocazia să savureze toată fineţa de gîndire a sociologului francez. Articolul de faţă ne face să întrevedem în lucrarea anunţată o serie de aplicaţii şi adaptaţii ştiinţifice de cel mai viu interes.

Prin „familie conjugale" Durkheim înţelege familia de azi, unde singurul element durabil este *legătura dintre bărbat şi soţie*, în timp ce copiii părăsesc din ce în ce mai de timpuriu casa părintească. Un alt caracter al acestei ultime forme istorice a familiei este *intervenţia Statului* din ce în ce mai mare. De altfel, spune Durkheim, este o lege istorică de o mare generalitate, care ne arată că volumul familiei variază în raport invers cu acel al comunităţii mai mari, al societăţii publice în care această familie trăeşte. Astfel intervenţia crescîndă a Statului este în acelaşi timp şi cauză şi efect. Codul civil este plin de asemenea dispoziţiuni. Cea mai tipică este aceia care *interzice ruperea legăturilor de rudenie* între diferiţii membri, lucru ne-auzit la toate celelalte forme anterioare ale familiei. O a treia trăsătură care dovedeşte *contracţia* familiei contemporane este *scăderea în importanţă a colateralilor*. Dar tendinţa care domină evoluţiunea acestei instituţiuni este, după Durkheim, o importanţă din ce în ce mai mică atribuită *bunurilor* materiale ale familiei, în beneficiul afecţiunii pentru *persoanele* care o compun. Inainte vreme familia era mult mai mult o societate comunistă de bunuri decît o asociaţie platonică de persoane. Azi este invers. Astfel, pe cînd legăturile morale cresc, dreptul succesoral regresează. Dela infima „rezervă legală" a codului Napoleon până la libertatea absolută de a testa şi de a desmoşteni a legislaţiunilor anglo-saxone nu este decît un pas. Dar, crede Durkheim, chiar acest stadiu va fi depăşit în curînd de o societate care are aerul să suporte din ce în ce mai greu inegalităţile exterioare spre deosebire de cele interioare (valoarea personală) care vor alcătui pe viitor singurul izvor de diferenţă dintre oameni.

Dar atunci, se întreabă Durkheim, dacă posibilitatea de a lucra în vederea unei progenituri ameninţă să dispară, cărui scop îşi va consacra omul de aci înainte sforţările şi munca? Omul care nu are alt scop în viaţă decît „El-însuşi" nu poate trăi. Este o desrădăcinare care ucide. Care va fi atunci grupul mai durabil care va culege roadele eforturilor noastre şi ne va da solicitudinea pe care familia nu ne-o mai poate oferi?

Căsătoria poate răspunde parţial la această întrebare. O vedem luînd o formă mai solemnă decît toate celelalte acte ale vieţii noastre. Aceasta este un simptom de creşterea ei în importanţă. Pe dealtă parte codul civil francez admite prezumţiunea legală a *comunităţii* de bunuri între soţi. Alt simptom în acelaşi sens.

Dar căsătoria are o durată efemeră. Ne trebue o instituţie care să ne supravieţuiască. Aceste condiţii nu le satisface, după autor, decît *asociaţiunea profesională*. Ea va înlocui, în colaborare cu *căsătoria*, familia de altădată.

Recapitulînd, putem spune că familia are tendinţa de a se *contrage*, de a primi o intervenţie crescîndă a *Statului*, de a neglija din ce în ce mai mult elementul *real*, bunurile, pentru acel *personal*, moral şi că toate acestea se fac în beneficiul căsătoriei care ese întărită.

* * *

Sir James George Frazer, *Les origines magiques de la Royauté*, Paris 1920, Paul Genthner.

La prima vedere poate părea straniu ca în singura ţară europeană, unde regalitatea şi-a păstrat aproape intact ceremonialul majestuos al timpurilor trecute, să apară o carte unde să se demonstreze că strămoşul oricărui împărat a fost un cavaler de industrie, un fel de Domn Pikman antic, un scamator şi un şarlatan. Dar întîmplarea nu e decît în aparenţă paradoxală. Mai întâiu pentrucă lucrarea d-lui Frazer are un caracter de seriozitate ştiinţifică absolută, vecină cu erudiţia, celace înlătură orişice comentarii de actualităţi politice. În al doilea rînd, pentrucă ea ar constitui mai degrabă o pledoarie *pentru*, decît *contra* regalităţii.

Autorul nu poate fi străin publicului sociologic. El şi Durkheim sînt recunoscuţi ca cei mai competenţi şi mai virtuoşi cunoscători şi interpretatori ai vieţii popoarelor primitive. Şi dacă lui Frazer îi lipseşte talentul compunerii şi acea dialectică pasionată a adversarului său francez, în schimb posedă un humor de aşa bun gust, încît nu contrastează supărător cu gravitatea subiectului şi cu gravitatea, în principiu plicticoasă, a unei lucrări de erudiţie.

Sir J. G. Frazer crede că origina regalităţii este în *magie*. În capitolele II şi III rezumă celace a spus pe larg în cartea sa „Le rameau d'or", unde defineşte magia: prima încercare a omului de a sintetiza şi aplica legile care cîrmuesc fenomenele naturii. De unde o Magie teoretică şi una practică, o *Magie-Ştiinţă* şi o *Magie-Artă*.

Legile fundamentale sînt: *Homeopatia* (analogul dă naştere la analog) şi *contagiunea* (două lucruri care au fost în contact continuu şi acţionează unul asupra celuilalt, chiar după ce contactul a *încetat*). Iar practicile fundamentale sînt: *vrăjitoria (magia pozitivă)* şi *interdictele* (sau Tabu) (magia negativă).

Această ştiinţă falşă a dat civilizaţiei două daruri nepreţuite: Ştiinţa *adevărată*, şi pe *Rege*, care, după Frazer, a reprezintat cel mai mare factor al progresului.

Intr'adevăr. Dacă populaţiunile din centrul Australiei au rămas atît de înapoiate, aceasta se datoreşte în cea mai bună parte faptului că acolo nu întîlnim decît foarte rar *şefi tribali*. Tribul este cîrmuit de un senat compus din şefii diferitelor sale clanuri totemice. Frazer numeşte acest regim *Democraţie* şi *Gerontocraţie*, expresiuni nu tocmai fericite. Prima, e uşor de înţeles pentru ce. A doua, pentrucă nu calitatea de a fi *cel mai bătrîn* este cerută, ci, pur şi simplu, oamenii prea tineri sînt îndepărtaţi dela funcţiunea de cap de clase. Dacă am vrea să întrebuinţăm o formulă de efect cum îi place lui Frazer, am spune mai curînd că tribul e condus de un *cenaclu de intelectuali*, căci toate căpeteniile de clan se recrutează printre cetăţenii care *gîndesc* (bine sau rău) asupra legilor naturii şi îşi *însuşesc* puterile acestea întrebuinţîndu-le în folosul comunităţii.

Dimpotrivă. Populaţiile care dovedesc o primă urcare pe scara civilizaţiei sînt acelea care au reuşit să evolueze dela oligarchie la monarchie. Astfel sînt aborigenii din Americi, din Melanezia, din Africa. Acolo întîlnim, aproape fără excepţie, căpetenii de trib care nu datoresc ocuparea magistraturii supreme decît faptului că ştiu să poruncească ploaei să cadă şi animalelor vătămătoare să renunţe; care ştiu să fecundeze pămîntul, să tămăduiască boilile şi să învingă pe

vecin în războae nu numai cu armele, dar şi graţie unor procedee mult mai literare.

Se pune atunci întrebarea: Dat fiind că toată teoria lor (magia) este eronată, atunci aplicaţiunile acesteia nu pot fi decît foarte ineficace. Şi în cazul acesta cum reuşesc monarchii să se menţină pe tron?

Printr'o serie de mijloace. Primul îl furnizează natura însăşi, a cărui regularitate în manifestări sfîrşeşte prin a servi şi cauza dinastiei. În al doilea rînd superstiţia neînchipuit de înrădăcinată a supusului. Dacă Majestatea Sa dă un ordin elementelor şi acestea se fac că nu aud, sălbatecul, în loc să se răscoale, se mulţumeşte să socoată că darurile aduse curţii nu au fost suficiente. Atunci aduce altele, şi apoi altele, până ce... ploaia cade (probabil din alte motive), sau epidemia încetează. Inutil să adăogăm că cu cît suveranul se face mai mult rugat, cu atît serviciul, cînd vine, apare mai important. Aşa încît, graţie prestigiului său necondiţionat asupra poporului, neputinţa nu numai că nu e o cauză de discredit, dar, dimpotrivă, un prilej de consolidare pentru tron şi de sporire pentru tezaur.

Fireşte, însă, că dacă experienţa se repetă prea des, imbecilitatea şefului sfîrşeşte prin a fi dezvăluită. De aceia, cea mai bună garanţie de durată pentru scaunul domnesc este abilitatea de care dispune proprietarul, cu alte cuvinte gradul său de rea-credinţă: dacă e cinstit, este pierdut. Numai şarlatanul se poate menţine, putînd lucra pentru propriul său succes, dar, lucru ciudat, *şi pentru interesul Umanităţii şi al Progresului*. Intr'adevăr, numai la adăpostul sigur al minciunilor scamatoriei, el va obţine liniştea şi reculegerea necesară observaţiunii, pentruca, încetul cu încetul, să poată găsi adevăruri adevărate. Mulţi călători se minunează cînd văd cum, subt o formă în acelaşi timp acrobatică şi solemnă, unii din aceşti mistificatori au făcut descoperiri ştiinţifice surprinzătoare.

În sfîrşit, ultimul procedeu de apărare al Puterii este organizarea unei armate cît mai invincibile. Cînd tribul a ajuns la acest stadiu, de monarchie imperialistă, progrese nouă pot fi făcute. Astfel cucerirlle vor permite relaţiuni economice şi politice mai complicate şi mai superioare.

Iată, deci, o primă evoluţie. Dela regişorul confederat al clanului (Australia) la şeful de trib, dela oligarchie, la monarchie.

Evoluţia continuă. Patru factori intervin: 1) Şeful, graţie prestaţiunilor poporului, se îmbogăţeşte din ce în ce, asigurîndu-şi posibilităţi de independenţă şi acţiune crescînde. 2) Funcţiunile laice, civile şi militare, încep să reclame o nouă separaţie a ocupaţiunilor, o mai economică diviziune a muncii. 3) Superstiţiile slăbesc în putere, truc-urile cusute cu aţă albă încep a fi rînd pe rînd demascate şi astfel apare o *criză a credinţii*. 4) În sfîrşit *magia* cedează *Religiei*, *vraciul preotului*, spiritele *totemice—Divinităţii*. Iar *acţiunea directă* este înlocuită cu *implorarea mediată* a zeului. (Frazer dă exemple sugestive de populaţii care se găsesc în această fază de tranziţie).

Pas important, care face să intervină în istoria civilizaţiei personajul care va juca un rol atît de important: *Dumnezeu*. De aci înainte vor exista *Preoţi* care să facă rugăciuni, şi un *Rege-Dumnezeu* care să le audă.

In acest stadiu, se găseau (şi aci părăsim Ethnografia pentru
a intra în istorie) Faraonii Egipteni, Impăraţii Asiriei şi ai Caldeei,
Fiul cerului din China, Mikadoul Japoniei, Regii Greciei şi Regii Romei.
Asupra acestora din urmă autorul insistă mai mult. De altfel
punctul de plecare al lucrării este un templu al Dianei aşezat între
un crîng şi un iaz, la Nemi, pe dealurile Albei. Se ştie că Alba a
fost, înainte de Roma, capitala celui mai puternic stat din Italia,
şi că Roma nu a avut decît să-i continue splendoarea. Autorul crede
că acest templu dela Nemi era reşedinţa regelui Alban, Regele-
Dumnezeu *Virbius*, soţul divin al Dianei. Acest monarch nu era alt
decît personificarea lui Jupiter sau Ianus, sau Dianus (Junona, Ianus,
Diana şi Joe sînt unul şi acelaşi lucru, după concluziile ce se pot
trage din cercetările filologice, coroborate de toate particularităţile
pe care le prezintă templul dela Nemi puse în relief de autor).

Regii Romei reprezintă deci, cel de al treilea stadiu al evolu-
ţiei monarchiei, rezumînd pe cele anterioare. Regimul succesiunii la
tron era foarte ciudat; jumătate electiv, jumătate ereditar. Regina era
totdeauna os domnesc, zeiţă a priori, iar soţul era ales, pentru cali-
tăţile sale fizice şi morale, din mijlocul plebei, şi nu era deci de-
cît zeu prin alianţă. Deosebirea între acest regim şi cele anterioare,
ale monarchului-vrăjitor, este că în loc ca puterea să fie exercitată
de un fost om de rînd graţie unui arivism de ordin special, în noua
faţă avem un arivism de Don Juan parazit, căruia i se încredinţează
numai funcţiunea de a întreţine buna dispoziţie a Reginei şi de a a-
sista la corvezile solemnităţilor oficiale, rămînînd ca puterea reală
să o aibă *Patricienii*. Dar valoarea personală a unui Numa, Tullus
Hostilius şi a altor cîtorva regi (mai destoinici decît acei ai căror
nume istoria le-a uitat) — a dat naştere la *o încercare revoluţio-
nară: înlocuirea succesiunii prin femei cu cea masculină*. Această
tentativă putea reuşi subt Tarquin Superbul care avea avantajul de a
se bucura de drepturi la tron *atît* prin femei (soţia sa era fiica lui
Servius Tullius) cît şi prin bărbaţi (era fiul sau nepotul lui Tarqui-
nius Priscus). Dacă izbutea, Regalitatea putea face un salt colosal,
un salt de 500 ani. Dar i s'a întîmplat o aventură analoagă aceleia
a regelui Danemarcei care a crezut în imbecilitatea prefăcută a ne-
potului său Hamlet. Primul consul al Romei Luc. Iunius Brutus scapă
de mefienţa lui Tarquin graţie unui procedeu identic, simulînd o să-
răcie cu duhul care îl făcea să pară inofensiv. Şi astfel, încercarea
de revoluţie monarchică, pe punctul de a reuşi, stîrneşte o contra-
revoluţie reacţionară mai puternică din partea patricienilor, care, a-
jutaţi de comedia primului Hamlet al istoriei, răspund printr'o miş-
care conservatoare, printr'un fel de *frondă*. Aceasta din urmă învinge,
şi de atunci încep în istoria Romei Analele Consulatului. Caracterul
reacţionar al acestei mişcări apare până şi în instituţiunea *magistra-
turii anuale*, care ar fi putut fi luată drept o inovaţie. In fond nu
e decît revenirea la o veche, foarte veche tradiţie, care era în con-
cordanţă cu dorinţa patricienilor de a limita cît mai mult puterea
capului Statului. Iată care era cutuma: După concepţia magică, su-
fletul, afară de caracterul invizibilităţii, era cu totul asemănător
corpului. Deaceia nu trebuia să se lase regele să îmbătrînească, pen-
tru a-i păstra intacte forţele după moarte în folosul obştesc. De aci
porneşte instituţia rituală a *regicidului* ale cărei vestigii le găsim în

sărbătoarea saturnalelor din timpul imperiului, cînd soldaţii alegeau
dintre ei un rege, care timp de cîteva săptămîni avea dreptul să facă
lucrurile cele mai licenţioase, pentruca la sfîrşitul sărbătoarei să-şi
tae singur beregata pe templul lui Saturn. Cutuma *Regifugiului* este
o atenuare a celei dintâiu (Regicidul). O altă atenuare o avem în con-
cursurile atletice (tournois, combat singulier) ale regelui cu rivalii săi
(probabil jocurile olimpice au început prin a fi consolidări sau schim-
bări de domnie). Insfîrşit, tot în legătură cu anualitatea scaunului, a-
vem tradiţia „championului" păstrată în Anglia până la Eduard VI.

Din toate acestea se vede cîte piedici a avut de întîmpinat a-
cest factor de progres care este *monarchul*. Desigur că unul din prin-
cipalele roluri ale *armatei* a fost să scape pe rege de *uzurpatori*,
cărora vechile credinţi totemice le dădea în principiu *dreptul* de a în-
locui oricînd pe şef.

Recapitulînd, evoluţia regalităţii după Frazer a urmat această
cale: Rege-Scamator, Rege-Dumnezeu şi Rege pur şi simplu. Faptele
şi raţionamentele aduse de autor fac până la un punct plauzibilă a-
ceastă concepţiune, deşi dă tuturor fenomenelor studiate un caracter
mult mai mult finalist-psichologic decît obiectiv-sociologic. Acest de
al doilea punct de vedere nu trebue nici el exagerat, cum o face Durk-
heim, dar nu rămîne mai puţin adevărat că o bună metodă de cer-
cetare ar trebui să înceapă cu el, recurgînd numai accidental la a-
precieri de ordin psichologic, care sînt foarte periculoase, căci sîn-
tem veşnic tentaţi să privim lucruri petrecute acum cîteva mii de
ani cu ochii unui cetăţean din 1921.

A. Suchianu

Dintr'un carnet de voiaj

Londra

Oraş monstru, enorm, gigantic, fantastic... Mormane de clădiri extraordinare, de toate stilurile, de toate formele, afară de cele nimerite. Oraşul negustorilor, bancherilor, luxului şi mizeriei neinchipuite; al ceţii, umezelii, vinturilor, miţelor, reclamelor, untului, mincării: oraşul materiei.

Oraş fără operă, fără berării şi cafenele, fără bulevarde, fără copaci pe străzi, fără pieţe; cu drept cuvint cel mai urit oraş din lume,—cum declară Oscar Wilde. Sirme aeriene iţi scrijelă vederea. Reclamele te zăpăcesc: cuvintele *Pears* şi *Bosril* te obsedează. Gazetele miroasă a ceaţă şi a mucegaiu. Intrările caselor sint păzite de lei cu gura căscată. Din cind in cind intilneşti, rătăcite din ţările soarelui şi luminii, ornamente şi statui, aruncate, amestecate, incurcate. Turnurile bisericilor sint după acelaşi model oribil, fără proporţii armonioase, imitind catedrala St. Paul, construcţie imensă, lăbărţată, datorită talentului de arhitect al astronomului Sir Christopher Wren din secolul al şaptesprezecelea. Cupola acestei catedrale, inspirată de cupola Sfintului Petru din Roma, domină toată imensitatea formată de cea mai mare capitală a celui mai mare imperiu. Şi in răceala şi izolarea ce ţi-o dă oraşul, găseşti un punct de sprijin, cind dinspre Tamisa, in ceaţă, se desprinde in depărtare silueta acestei cupole.

La stradă, casele arată feţe hidoase, murdare de funingină şi cu borte in loc de ferestre. La clădiri monumentale, linii şi forme intortochiate şi marcarea extrem de pronunţată a liniilor verticale. Iar la casele de locuit, găseşti dealungul străzilor, ziduri intregi fără o mulură, fără cea mai mică ornamentaţie, intrerupte numai de golurile exasperante, lăsate de uşi şi de ferestre. Cartiere intregi de locuit, cu pensioane (boardinghouse), in jurul lui British Museum, sint construite din astfel de case uniforme, monotone, cu intrările la bucătăriile din subsol pe trotuar, inconjurate de grilaje greoae şi revoltător de neestetice. Strada londoneză nu este infrumuseţată de faţadele clădirilor, nici insufleţită de ansamblul lor şi de armonia proporţiilor. Luxul străzii şi viaţa in apartamente sint preocupări franceze. Impărăţia Englezului este gospodăria, interiorul, *home*-ul lui. Estetica exteriorului nu-l interesează, nici la case, nici la oraşe,

nici la imbrăcăminte. Otele colosale sint văpsite alb, tocmai in oraşul ceţii, umezelii şi al fumului. Domnii umblă cu joben şi ghetre albe; iar hainele cucoanelor arată cele mai imposibile combinaţii de culori. Cai inţepeniţi, fintini decorative fără apă; mica statue a lui Carol I se pierde lingă colosuri de clădiri şi lingă enorma coloană Nelson, in virful căreia e cocoţat Nelson, *comme un rat empalé au bout d'une perche*,—după expresia lui Taine. De treci pe lingă această coloană şi ai nenorocirea să-ţi ridici capul ca s'o priveşti,—eşti pierdut: vinzătorii iţi dau asalt, căci te-au simţit că eşti străin. De aceia, cetitorule, să faci „pe Englezul" pe lingă această coloană, cind te va duce norocul să calci prin Trafalgar Square.

Oraşul, in loc de pieţe, are squaruri. Limba engleză nici n'are echivalent pentru cuvintul „piaţă". Din cind in cind, unele suprafeţe de teren inconjurate de străzi nu sint clădite şi atunci se imprejmuesc şi se amenajează in mici grădini publice. Acestea sint squarurile. De multe ori ele sint puse la dispoziţia numai a proprietarilor vecini. Pentru public, Londra are vestitele parcuri. Ca toate lucrurile din acest oraş, şi parcurile vor fi imense: ele ocupă două mii de hectare. Pela intrări intilneşti grupuri liniştite, serioase, ascultind oratori populari, care tratează subiecte foarte variate: umanitate, ateism, evoluţionism, versete din biblie, brichete pentru ţigări, etc. Alături auzi coruri religioase insoţite de dansuri semi-epileptice. In interior, pe iarba veşnic verde din cauza umezelii, pasc oi şi se ţin meetinguri socialiste, sufragetiste, cu oratori suiţi pe estrade improvizate. Şi in depărtare, clocotul oraşului imită vuetul cascadei Niagara.

Strada e intotdeauna animată: „cab"-uri, automobile, sandwichmen cu reclame in spinare, procesii de sufragete, vinzători de ediţii speciale de gazete anunţind rezultate sportive. Dar mai ales strada e incărcată de masivele şi fioroasele autobuse, cu imperiala ticsită de reclame. Berlinul e oraşul tramvaelor, Parisul al automobilelor, iar Londra al autobuselor. Şi e o minune cum se evită nenorocirile in această invălmăşală neinchipuită. Căci nu există pieţe pentru inlesnirea circulaţiei şi mai toate străzile se tae in unghiu drept. Regularea circulaţiei e lăsată pe sama dibăciei sergentului de stradă.

Pe trotuare trec domnii tăcuţi, serioşi, injobenaţi, inmănuşaţi, fără expresie, fără gesturi, cu mindria omului activ, care se excită muncind. Ei n'au vreme de pierdut, nu flanează, nu „cască gura", nu simt nevoia să admire silueta vreunei clădiri. De raze de soare, de jocuri de lumini şi umbre, nu se poate pomeni in clima Londrei. Să-ţi ridici capul spre cer, n'ai ce vedea decit norii de ceaţă şi de fum. Nu degeaba Englezul are două cuvinte pentru cer: *sky* şi *heaven*. Aici eşti lipsit de spectacolul măreţ al apusului de soare şi de fiorul neliniştei al ceasului tainic de *aprinsul luminărilor*. Peisajele englezeşti din muzee şi galerii vor fi deasemenea in ceaţă.

Din milioanele de clădiri ce formează oraşul, numai trei construcţii merită o menţiune specială; palatul curţilor de justiţie, de un gust indoelnic; clădirea parlamentului, care din anumite puncte oferă perspective impunătoare şi abaţiu Westminster, care ocupă locul de onoare.* Centrul comercial şi de afaceri este *City*, foarte animat numai in orele de biurou, de altfel fără teatre şi musichall-uri.

---

* In Holborn se mai intilnesc clădiri de stil vechiu englezesc, alături de micul magazin ce are inscripţia The Old Curiosity Shop, immortalized by Charles Dickens.

La Est, se întind cartierele sărace; la Vest cele bogate. La periferie, se găsesc vilele cele mai confortabile. Cu cît te depărtezi de oraș, cu atît abundă mai mult frumusețile naturii: pajiște, verdeață, parcuri.

In țara care a dat lumii tecnica edilității publice, capitala ei va fi, desigur, un oraș din cele mai salubre. Subt strada bine consolidată și totdeauna curată, circulă metropolitanul și *tubul* londonez. La Berlin, din cauza nivelului ridicat al apelor subterane, metropolitanul se află imediat subt pavajul străzii. La Paris, tunelul metropolitanului este la o adîncime, care permite boltirea lui, ca la pivnițe. Englezul, mai practic, are și metropolitane de mare profunzime (pănă la 80 metri). Traseul lor nu va urmări rețeaua străzilor și nu va ține samă de pivnițele și fundațiile clădirilor, nici de canalizarea orașului. Acesta este *tubul* Londrei, cu tunelul ovoidal. Stațiile lui nu se vor găsi pe stradă ca la Berlin și Paris; ci vor ocupa partere întregi de clădiri, din care ascensoare colosale te coboară la nivelul trenului. Deși opririle în stații durează numai cîteva secunde, Englezul nu se mișcă din vagon, decît în momentul cînd trenul s'a oprit și în ordinea depărtării dela ușile de eșire. Străinul se recunoaște imediat prin nervozitatea ce o manifestă dela apariția persoanelor. La *Charing Cross*, trenul aerian apare la înălțimea primului etaj. Subt podul căii ferate, circulă pe cheu trăsuri și automobile, iar alături de cheu se mișcă vapoarele Tamisei. Subt pavajul cheului se află metropolitanul, iar în adîncime se încrucișează la nivele diferite, tunelurile „tubului". Trenurile circulă cu viteză mare, cu ferestrele larg deschise. Curentul ce se formează astfel se suportă greu de orientali; mai ales că exemplul călătorilor te silește să stai în vagon, fără pardesiu și cu capul descoperit.

Politeța te obligă să declari frumoasă, vremea oricît de mizerabilă și la întrebarea „ce mai faceți?" să opui aceiași întrebare. Librăriile etalează volume de proporții respectabile, cu subiecte practice și utile atît pentru viața materială, cît și cea sufletească. In *Times*, se cere dreptate pentru femei: femeile nu trebue numai să se supună legilor, ci să contribue și la întocmirea lor; se cere egalitate pentru femei, căci munca lor e mai puțin plătită decît a bărbaților, afară numai de cărți și tablouri. Iar la „musichall", un comic citește din broșura care cere interzicerea învățării alfabetului la femei și cîntă romanța la modă: You made me love you, I didn't vant to do it.

Pretutindeni grupuri de inițiale: L. C. Y. M. C. A. însamnă: London Central Young Men's Christian Association. Fumezi: B. D. V.; W. S. P. T; W. C. N. Iai tramvaiul L. V. T.; L. C. C.; M. E. T.; sau trenul L. S. W. R., etc.

In tot și toate, un singur element impune Englezului: mărimea. Londra are suprafața județului Vaslui; cu străzile ei puse cap la cap faci drumul dus și întors dela Paris la Petersburg. Ești considerat nenorocit, dacă n'ai înălțimea de un metru și optzeci de centimetri. Jurnalele scriau: Little (micul) Poincaré! Little (mica) M-me Poincaré is a dear!

Se 'nțelege că nu e destul a vorbi despre un oraș, numai despre aspectul lui exterior; căci după banala vorbă a lui Taine: esențialul într'o țară este omul...

Cînd am părăsit patria lui Newton și Shakespeare, ochii mi se schimbase: tot depe continent mi-a apărut mic, prăfuit și veștejit.

N. Profiri

Recenzii

A. Steuerman-Rodion, *Frontul roșu*, Institutul de arte grafice „Viața Romînească", 1920, Prețul 10 lei.

Volumul cuprinde 139 de sonete postume, rămase pe urma neuitatului Rodion, și strînse subt îngrijirea d-lui Eugen Relgis. Sonetele sînt aranjate în volum după o oarecare clasificare, bazată pe subiect, și poartă patru mari titluri de capitol: 1) „La hotar cu moartea", impresii din războiul nostru, însemnate pe marginea frontului; 2) „Strigări în pustiu": apeluri la umanitate și iubire de oameni; 3) „Clipe de răgaz": însemnări variate și 4) „Colțul penaților mei": sentimente de familie, cu dorul de cei de-acasă a celor de pe front, puternic acolo ca groaza celui din urmă om care-ar rămînea pe pămînt.

Rodion a scos pe vremuri mai multe volume: „Sărăcie", „O toamnă la Paris", „Spini" etc., care s'au adresat altei generații decît celei de azi. Poeziile lui lirice de atunci ne-au rămas în amintire ca parfumul unei flori pe care-am purtat-o și noi la butonieră, și pe care astăzi o păstrăm presată în suflet. Și dacă reminiscența unor versuri din acele volume, pline de sentimentalitate și simplitate, ne urmărește și-acum în unele ceasuri, însamnă netăgăduit că a fost și un interpret al unei mulțimi de oameni, că a fost un poet.

Volumul apărut astăzi după moartea lui, scris în sonete, moralizător și concis ca niște parabole, trece și el de generația și preocupările generației de pănă astăzi însemnînd un prolog al unei mișcări intelectuale pornită pe calea umanitarismului. După atîta războiu și atîta ură, sufletul izolat și singur se simte așa de slab și irosit că-și caută un sprijin reciproc în iubirea de oameni. Ca după certele în amor, cînd dragostea revine cu patimă îndoită și energie nouă.

Prin volumul acesta, Rodion care a fost un om civilizat și cult, e un precursor al ideilor de umanitate și dreptate răsădite în morminte de groparii celor morți în războiu.

Rodion a fost o fire extrem de delicată, de-o sensibilitate maladivă, cu o construcție sufletească închinată spre meditare, sentimentalitate, milă. El nu a fost un contemplativ. Cea mai mică întîmplare din viață îl impresiona adînc,—nu privea niciodată nimic cu-o psihologie de simplu spectator,—sufletul lui suferea pentru toate nenorocirile și pentru toți nenorociții din lumea asta. Din acest punct de vedere el stă alături de Traian Demetrescu și St. O. Iosif.

In ziarul „Opinia" din Iași, Rodion a publicat ani de-arîndul, în fiecare zi, însemnări în proză, care uneori erau adevărate poeme, iar totdeauna un imn de bunătate și de milă. Intr'un fapt divers, într'o informație primită de toți cu o egoistă indiferență, el participa cu tot sufletul lui, și așa de adînc încît găsea totdeauna accente puternice

de înduioșare. Rodion era parcă pornit să facă lumea mai bună. S'a sinucis nu numai fiindcă îl copleșeau suferințele lui, ci și fiindcă l-a răpus durerea omenirii întregi, pe care n'o mai putea suporta cu conștiința și sufletul lui. Și oamenii deveniseră așa de răi!

„Aș vrea să-l văd pe cel din urmă om
Cum seamănă la suflet și'n cuvinte.
. . . .
„De-o rămînea la fel ca și 'nainte
L-aș vrea să piară spînzurat de-un pom!" etc.
(Genus Homo)

Rodion era medic: Această profesiune care te face să pășești de-atîtea ori pe alăturea de moarte și să analizezi suferința cu microscopul, nu l-a dus pe Rodion la cinism filozofic sau la o concepție pur materialistă a vieții, care împinge uneori prin scepticism la barbarie, ci din contra i-a exasperat sensibilitatea.

„Frontul roșu" cuprinde atitudinea unui atare suflet în fața războiului: Melancolie profundă ca în „În anul trist", „Sfîrșit de August" în care poetul presimte în țipetul cocoarelor ce pleacă desnădejdea că nu s'or mai întoarce niciodată. Revolta reținută cu strigăte spre o dreptate care trece dincolo de viață, ca'n „În țintirimul Oneștilor":

„Ce nedreptate! Prea sinteți avari
Cu morții neștiuți și hoinari,
Cu cei ce — vii ori stinși — nu au cuvînt.

Iar dac'au sîngerat pe-acest pămînt,
În gropi lăsați-i cel puțin mai rari:
Dați mortului un semn și un mormînt!"

Denegarea oricărui Dumnezeu, uneori cu amărăciune, alte ori cu cinism (ex. Ehova), din care cităm terținele celui de al doilea sonet:

„Bicisnice, Ehova, zeu hulit,
Nu le trimiți nici leac, nici ușurare,
Și-i cruni războiul lor, — e îndoit!

Cui poate ajuta un zeu ce n'are
Nici regi, nici popi, nici oaste, nici altare,
Nici bunuri ale lumii de 'mpărțit", —

și „Nu te ruga", în care dă povețe copilului său:

„Eu nu ți-aș da povețe să te rogi,
Nici să te 'nchini la ceruri și la zei,
În noi e mîntuirea, nu în ei;
Nu în biserici, nici în sinagogi".

Iar în tot volumul un suflu de umanitarism care explică atitudinea autorului în fața războiului.

Unele bucăți însă au un caracter de „cronici" prea pronunțat, ca versurile ocazionale.

Rodion și-a însemnat în aceste 139 de sonete notițele lui de război. Le-a cizelat așa pentru a uita nopțile insomnie care-l chinuia, dar le-a însemnat cu o sinceritate unică față de sine însuși.

Grupul ultim de sonete adunat subt titlul: „Colțul penaților mei" are motive culese din scrisorile „de-acasă", dela „tovarășa" lui. Sentimentele acestea de familie nu sînt în deobște obiectul unei inspirațiuni poetice, fiindcă uneori trebue prea mult curaj artistic, și apoi aceste sentimente sînt prea legate de cele mai multe ori de o viață pe care o purtăm ascunsă'n noi. Scrise pe front însă, aceste bucăți de evocare sentimentală, venite din locul pe unde se trece așa de ușor de moarte, înduioșează prin omenescul lor simplu, și prin sinceritatea

lor. Sînt înduioșetoare ca niște scrisori de familie pe care le recitești.

De-acolo, viața de-acasă părea o fericire. Rodion însă nu se putea să nu mărturisească și dezamăgirea reîntoarcerii, așa cum o face în „Satira Păcii", în care „penații" lui nu-i pot da mulțumirea din viață pe care un om ca dînsul nici nu o putea găsi vreodată. Și mărturisirea aceasta o face cu mult sarcasm chiar la adresa lui.

Rodion n'a fost prea mult preocupat de partea artistică, deși tot volumul e scris în sonete. A vrut să dea mai mult un crez al sufletului, pe care l-a și dat, ca'n evanghelii, simplu, și numai rare ori cu viziuni de poezie descriptivă, cu imagini. El descrie, nu ceiace vede în afară, ci ceiace poartă înăuntru. Se ocupă de sentimente, nu de contururi pe care să le transforme în material poetic.

Citez viziunea reușită, ca aceasta:

„În clocot surd, fierbînd ca'n iad, nici cînd
N'auzi un zgomot mic, un trup căzînd, —
Iar luna se 'nroșește 'ncetinel.

Ea scaldă 'n raza-i cîmpul de măcel
Și-albeața-i bea, de-asupra-i luminînd
Culoarea sîngerosului pastel", —
(Pictura)

la care se poate adăoga terțina ultimă din „O vie" și terținele din „Cu trenurile'n zbor".

Așa a rămas în acest volum sufletul delicat al lui Rodion, atunci cînd într'o noapte și-a chemat singur somnul de veșnicie și a adormit pentru totdeauna cu fruntea'n mîni, pe biurou.

DEMOSTENE BOTEZ

* *
*

L. Blaga, *Pașii Profetului*, Editura Instit. de arte grafice „Ardealul", Cluj. Prețul 14 lei.

Ne poartă mereu pe drumuri nebătătorite, renunțînd la armoniile ușoare pe care vîntul imitației îi suflă darnic din toate părțile, preferind să 'ntîrzie în oarecare asprime colțuroasă, neisprăvit în forme, ambițios să-și ciopleasca singur pietrele pentru templul său. D. Blaga e filozof în același timp cași poet; s'a coborît în adîncimile lucrurilor spre a da artei sale baza unei gîndiri proprii, spre a lărgi cu un ecou de viață lăuntrică poezia care se preocupă doar cu desăvîrșirea structurii exterioare.

D. Blaga reprezintă un moment de reacțiune al fondului asupra formei, aceasta din urmă devenită o preocupare aproape unică în poezia curentă și de aici nevoia de a cerceta în domeniul filozofic, sufletesc, social. Dar din cercetările sale revine cu negațiuni; contestă evidența științei care luminează doar la cițiva pași în jurul nostru, pe cînd mai departe dăinuește întunericul absolutului; noaptea misticismului însă, îți dă putința de a presimți o lumină nouă, de a fi creator, — și creațiunea e o nevoe vitală a spiritelor spontane, puternice.

Concentrarea sa de gîndire, lipsa elementului sonor din versurile sale, cași a jucăriei strălucite a rimei, pe care n'o întîlnești decît ici, colo, întîmplător, ritmul său neascultător, neregulat, dau o înfățișare puțin obicinuită strofelor, cu un pitoresc particular.

Dar poezia din „Pașii Profetului" nu e intelectualizată, cu toată cultura care se tăinuește în fundul ei; un dar de intuiție remarcabilă îi dă culoare și accent, ne oferă imagini, comparații originale:

In soare spicele îşi ţin la piept grăunţele
Ca nişte prunci ce sug,
Iar Timpul îşi întinde leneş clipele
Şi aţipeşte între flori de mac
...la ureche îi ţirie un greer.

In Păianjenul ne dă una din acele gingăşii de simţire pe care numai
la Francis Jammes o întîlneşti: Pan, zeul îmbătrînit, înstrăinat preţu-
itadeni de domnia crucii, nu-i mai rămîne decît un singur prieten:
un mic păianjen, care ţesuse pînza în urechea lui; dar cînd, cio-
plindu-şi un fluer, zeul vede pe spinarea păianjenului o cruce, „tresări
îndurerat – păianjenul s'a 'ncreştinat".
Ideia se 'nchează însă dominatoare, cu proporţii cosmice, în po-
emul dramatizat „Pustnicul", unde acel ascet de barbară înţelepciune
îşi dispreţueşte, îşi urăşte într'atîta trupul, încît pămîntul revoltat i-l
ascunde, împrăştiindu-i oasele, de nu-l mai poate regăsi în ziua jude-
căţii de apoi. Lucifer al d-lui Blaga încarnează toată ironia batjocori-
toare a lui Mefisto din Faust şi însuşi Teologul nu e altul decît con-
ştiinciosul şi doctoralul ignorant, Wagner, pe cînd concluzia, deşi de
un scepticism personal, nu e departe de acea a lui Goethe, din Faust.
Realizarea ideii, mai ales în poeziile de către sfîrşit, îndrep-
tăţesc aşteptările în direcţia poeziei filozofice, poate chiar şi a dramei
de idei.

CORA IRINEU

* * *

Bucura Dumbravă, *Ceasuri Sfinte,* Editura „Cartea Romî-
nească", 12 lei.
Sentimentul evlaviei stăpîneşte atît de puţin în domeniul litere-
lor noastre, încît inspiraţia cucernică a Bucurei Dumbravă mai că nu-şi
găseşte precedent. Şi nu trebue să'nvinuim sărăcia cultului ortodoxiei
răsăritene, a cărui profuziune de motive nu aşteaptă decît a fi deştep-
tată din uitare, ci mai curînd indiferenţa religioasă a romînului.
Lirismul „Ceasurilor Sfinte" nu e propriu-zis religios. Nu are
nici naivitatea domoală a credinţei, nici accentul extatic, vibrant, al
imnului, dar e stăpînit de pietatea culeasă din rugăciune şi din con-
templare, din dorul unei lumi supra-pămînteşti şi te fură cu vraja gîn-
dirii şi a cuvîntului; te zmulge din crezul materiei.
In gîndul Bucurei Dumbravă stărue mereu o întrebare, răscolind
adînc tainele creaţiunii, o întrebare care caută mai mult înspre origina
răului, a scăderilor, a înjosirii făpturilor, decît în spre procesele cos-
mogonice; căci legile fizice care robesc fiinţa omenească nevoilor
trupului şi slăbiciunilor lui, o înlănţuesc contingenţelor, o supun boa-
lei şi morţii, sînt: „un blestem de care mi-e ruşine". Dar ceia ce
trebue să ne răscumpere din scăderile acestei naturi, amestec de carne
şi de spirit, nu este durerea, flacăra izbăvitoare a suferinţei; nu e
dumnezeul care s'a asimilat omenirii în pînea şi în vinul cuminecă-
turii. Divinităţile „Ceasurilor Sfinte" planează ignorînd şi dispreţuind
durerea, în transcendenţa lor majestoasă, integră, ameninţătoare.
Prin munţii stîncoşi ai Caucazului sau ai Libanului, prin pădurile
parfumate cu esenţe puternic mirositoare, prin văi, prin peşteri, la iz-
voare, nu întîlneşti nici fauni, nici driade, nimic din cortegiul vesel şi
deşuchiat al lui Pan; doar un zburător învins de mîndria şi credinţa
unei pămîntene, tînjeşte lipsit de victima căutată. Pretutindeni se'n-
trupează făpturile grave şi severe din epopeia Genezei. Iriel, Adaman-
tor, Uriel, înconjuraţi de nouri arzători, în haine de lumină, cu glasul
de tunet, pe cînd Raharnon şi Satanael, cărora nu li s'a ertat nimic din
vina genială a curiozităţii şi a nesupunerii, copleşiţi de osînda iniţială,
rătăcesc prigoniţi de acelaşi destin arbitrar şi crud.

Ingerii, eroii, profeţii, sînt de aceiaşi neîndurată virtute şi tot
atît de intransigenţi faţă de poruncile supreme, caşi în vechea scrip-
tură. Nu cunosc îndoiala, nu sînt obosiţi de nemurire ca ai lui Vigny
şi nici curiozitatea, nici dorul de pasiune nu-i cercetează şi nu i-ar
face să exclame: „Hommes plus dieux que nous, vous la connaissez
la volupté de s'oublier soi-même et d'aimer!" Şi totuşi farmecele se-
ducătoarei Lili izbutiră să-l fure pe hieratecul Iriel şi Adamantor în-
suşi căzu în mrejile blestematei fericiri omeneşti. Dar cînd durerea, de
care sînt fatal legate aceste bucurii, veniră să încerce, ca o urmare
firească, pe glorioşii cavaleri ai Cerului, îndrăzneala pămîntenilor, care
prin femee se'ncumetară să atragă pe îngeri în legăturile lor vinovate,
fu crud pedepsită. Vina îngerilor nu fu socotită ca o cădere; numai
oamenii pătimiră, şi potopul fu ispăşirea cruntă, mai puţin justificată,
a păcatelor în jurul cărora toate teodiceele se'nvîrtesc într'un ame-
ţitor cerc vicios.
Autoarea „Pandurului" reînoeşte desconsideraţia biblică a femeii,
a femeii care se supune „robiei pe care o numiţi dragoste şi care face
asemenea chiar pe soţia unui viteaz cu o căţea sau o leoaică silită să
nască". Dar femeia-spirit sau femeia-înger, pe care o sublimează din
învrăjbirea cu „urăcioasele" legi organice, din amestecul inextricabil
de virtuţi şi de patimi, de duioşie şi cruzime, de ignoranţă şi rafina-
ment, pluteşte ireală, îndepărtată, tot atît de lipsită de intimitate caşi
florile pe care le descrie totuşi cu o artă, cu o cunoaştere de amă-
nunt inovatoare în literatura noastră. Vrea să ignoreze instinctul obscur
care le face să se gătească în graţiile formelor şi ale culorilor, neas-
tîmpărul nebănuit al aşteptării lor nemişcate, dorul pe care-l exprimă
parfumul lor, cînd discret, cînd cu violenţă, beţia amoroasă care în-
fioară această lume făcută în ritmul unor nervi nevăzuţi.
Acelaşi tâlc genezic stă în frumuseţea florii, caşi a femeii,
iar îngustimea ei de gîndire, slăbiciunile ei, sînt strîns legate de du-
ioşie, de suferinţă, de soarta ei, care a hărăzit-o durerilor lumii.

*

„Ceasurile Sfinte" schiţează încă odată în opera Bucurei Dum-
bravă acelaşi gest hotărît de izolare în sanctuarul naturii şi al cuge-
tării, de îndepărtare dîrză a socialului, chiar în momente cînd crizele
lui sînt atît de adînc strigătoare. E o icoană care nu vrea să redea
viaţa trăită, individualităţile, ci numai ceia ce e vecinic, măreţ, în
fiinţe, simbolizat pentru ideia filozofică, pe care o desprinde prin ac-
ţiune anecdotică, prin legendă, prin alegorie. De aceia personagiile
se zugrăvesc în linii mărite, sumare, în emulaţie cu proporţiile naturii.
Sînt tipuri decorative de panouri care să împodobească o vastă, somp-
tuasă sală de primire, unde nu-ţi este îngăduit să întîrzii peste sfertul
de oră al etichetei şi unde domneşte o neintimitate severă.
Dar „Ceasurile Sfinte" sînt, în aceiaşi măsură, ceasuri de slă-
vire ale artei, într'o curăţenie neîntinată de senzaţii moi, leneşe, fără
de armonii vagi, plutitoare, unde emoţia nu se exprimă nicăeri fără de
ajutorul acţiunii şi al imaginii, unde stilul e de un dinamism acuzat,
de un desen pictural, cu precizări vizuale mai ales. Ceva prea dog-
matică poate în dragostea adevărului, celace face ca balanţa liris-
mului să se plece mai mult în spre idee decît spre simţire, să se tra-
ducă în lumină şi evidenţă logică şi nu în vagul neguros al misti-
cismului.
Un geniu impersonal stăpîneşte în cerul spre care ne întoarce
privirea: Raţiunea, Desăvîrşirea, căutînd spre noi din depărtare ca un
crin trufaş, rece, străin.

CORA IRINEU

P. Poni, membru al Academiei Romine, *Statistica Răzeşilor*. Ediţia Academiei Romine, Librăriile „Cartea Romînească" şi Pavel Suru, Bucureşti, 1921. Preţul 20 lei. Un volum de 220 pag.

Intr'un rînd stînd de vorbă cu unii din răzeşii dela Buciumeni, în judeţul Suceava, despre satul şi pămînturile lor, pe care din vechi zile, tocmai dela Alexandru Vodă cel Bun, cu uric drept le aveau, am aflat interesante şi dureroase lucruri cu privire la istoria despoerii lor treptate şi a scăderii lor necontenite până în zilele noastre.

— Bătrînii noştri au fost mai cuprinşi decît noi, îmi spunea un gospodar tînăr. Aveau pămînturi şi vite de îndestulare. Şi după cît ne-a rămas dela ei ştire, cei vechi au fost şi mai cuprinşi şi mai bogaţi. Azi am rămas ca într'o vizunie, în vatra satului, înlăuntrul şanţului pe care l-au tras în jurul nostru cei care ne-au despoiat...

In adevăr, vechea moşie dată popei Iuga şi urmaşilor lui se întindea într'un larg hotar tocmai dela apa Moldovei până la a Şomuzului, cale de o jumătate de poştă. Iar astăzi şanţul de hotar strînge de-aproape şi înăbuşă săracele gospodării şi livezile care au mai rămas.

Intr'o cărticică tipărită de d. Artur Gorovei, cu numele *Istoria vieţii mele* şi cuprinzînd amintirile lui Teodor Vîrnav, boer moldovan, — se vorbeşte într'un loc ceva despre boerul Ciurea, proprietar la începutul veacului XVIII în hotar cu Buciumenii, acel care s'a străduit mult pentru reducerea ticăloşilor de răzeşi. De aceste procedeuri — ademeniri şi înşelăciuni, — îmi pomeneau şi răzeşii de astăzi cu care stăteam de vorbă.

Răzeşii sînt singura nobleţă a neamului şi pămîntului nostru. Aceasta o dovedeşte şi regretatul istoric Const. Giurescu, care lămureşte că nobil era sinonim cu stăpînitor de pămînt. Cum răzăşii sînt mai vechi decît descălecătorile, nobleţa lor poate fi pusă înaintea multor „neamuri" care se fălesc cu blazon şi se bucură azi de bunurile lumii aceştia. Răzeşii aveau fireşte conştiinţa nobleţei lor; ei se socoteau „neamuri". Işi spuneau „cucoane"; nu se amestecau cu clăcaşii; aveau o semeţie şi-o *îndîrjire vrednică de originea lor de oameni liberi*. Pe această slăbiciune a lor, — fudulia lor răzeşească, — îşi întemeia de pildă Ciurea metoda lui de despoiere. Poftea la curtea lui pe cuconu' Ionică, ori cuconu' Gavril, — răzeşi dela Buciumeni, — îi cinstea cu cafea şi cu ciubuc, îi încînta cu vorbe bune şi le pregătea cu dibăcie surparea şi pieirea. Astăzi, pe vechii scoborîtori dela 1400 şi dela Popa Iuga cu greu îi poţi deosebi, în năcazul şi sărăcia lor, de alţi năcăjiţi muncitori ai pămîntului acestuia.

Cînd mijloacele de încîntare şi de dibace înşelăciune nu izbîndeau, se întrebuinţau alte procedeuri. Cei mari ai lumii mergeau până la încălcarea silnică. Au fost domnitori — cum se arată în *Statistica* d-lui Poni — care prin hotărîri samavolnice au deposedat pur şi simplu, fără drept, fără pricină, fără milă, fără omenie pe vechii şi vrednicii răzeşi din Vrancea, Dorna şi Tigheciu.

Veacuri întregi, — XVII, XVIII, XIX, — s'au zbătut răzeşii în procese fără sfîrşit, cerînd dreptate şi milă dela voevozi. Zadarnic. Istoria acestor vremuri a cunoscut, însă a tăinuit cea mai oribilă crimă socială: despoierea răzeşilor. Din cercetările care încet-încet es la lumină, ai impresia că asupra pămîntenilor liberi din ţara aceasta s'au aşezat nişte străini cu suflet sălbatic — ca Spaniolii în Mexic — care au procedat fără nici un scrupul la zdrobirea şi despoerea pămîntenilor. Dezechilibrul vieţii noastre economice şi sociale — pricinuit de căderea aceasta a proprietăţii mijlocii şi de lipsa burgheziei indigene — este opera hoţiei sistematice a boerilor veliţi din veacurile trecute.

In *Statistica Răzeşilor* a d-lui P. Poni, comparînd datele de azi cu cele pe care le-a găsit d-sa în documentele dela începutul veacului XIX, sfîrşitul acestui proces se vădeşte deplin. La 1830 erau mai mulţi răzeşi decît astăzi. In 90 de ani au dispărut sate întregi; altele au fost

găsite sate de clăcaşi la 1864. Ingenuncherea unei întregi clase se desăvîrşeşte.

Şi totuşi... Din *Statistica* d-lui Poni se poate vedea că *tot* au mai rămas în ţara noastră destui urmaşi ai vrednicilor oameni liberi de odinioară. In tot cuprinsul vechiului Regat afară de Dobrogea se găsesc peste 300.000 familii răzăşeşti. In 1912, 26%, adică mai mult de un sfert din populaţia Regatului erau răzeşi.

Constatarea aceasta este dintre cele mai interesante.

Sila şi arbitrarul au lucrat sute de ani împotriva acestei clase a neamului nostru. Şi *totuşi* n'a izbutit s'o distrugă deplin. Un sfert din populaţia rurală a *Regatului vechiu* este urmaşă a nobleţei pămîntene. Şi cine cunoaşte pe răzeşi, ştie cîte calităţi de energie, şi vrednicie şi demnitate au mai păstrat ei. La acest număr însemnat de răzeşi din *vechiul regat* se mai adaugă acuma răzeşii şi mazilii din Bucovina şi Basarabia. Răzeşii şi mazilii din Moldova dintre Prut şi Nistru s'au bucurat un veac, subt domnia rusească, de un tratament mai bun decît la noi; drepturile şi privilegiile lor au fost respectate; au gospodării întinse şi înfloritoare. Satele de răzeşi şi mazili din Soroca şi Orhei, pe care le-am văzut în vara anului 1919, mi-au lăsat o frumoasă impresie despre puterea lor...

Clasa aceasta de oameni vrednici, conştienţi şi mîndri de trecutul lor, din punct de vedere moral şi social-politic mai ridicaţi decît *vecinii* lor, nu merită oare o deosebită atenţie?

După sila şi jaful veacurilor trecute, a venit nepăsarea prezentului. După 1864 oamenii aceştia n'au mai existat. Au fost lăsaţi să se piardă. Şi cu toate acestea ceia ce-au luptat cu Ştefan-Vodă împotriva duşmanilor din afară, cei ce-au luptat veacuri împotriva cumpliţilor lor duşmani dinlăuntru, au dat dovadă că ar putea fi astăzi un sprijin la ridicarea ţării. Ei ar fi indicaţi să formeze acea proprietate mijlocie, a cărei lipsă o simţim crud. Ei sînt vechi cultivatori de grădini, vii şi livezi, au avut iazuri, mori şi prisăci; au crescut vite bune; au locuit în case încăpătoare cu gust îmbrăcate; s'au simţit oameni şi au învăţat carte la bisericile lor; au păstrat amintirea trecutului şi s'au ţinut dîrzi împotriva clasei conducătoare şi asupritoare: atîtea calităţi de ordin economic şi sufletesc, care ar trebui să atragă asupra lor atenţia celor ce vor să pue temelia Romîniei nouă.

Preţioasa carte a d-lui Poni este plină de cifre. Cu toate acestea deşteaptă multe gînduri şi sentimente. Este un început de lumină într'o chestie aşa de obscură şi aşa de lăsată în părăsire. Iar îndărătul cifrelor şi tabelelor ei statistice se simte bătînd inima unui cărturar luminat şi înţelegător patriot.

M. SADOVEANU

* * *

Claude Farrère, *Les condamnés à mort*, Editeur Flammarion

Un roman nou de Claude Farrère în vitrinele librăriilor mă ispiteşte întotdeauna. Cetind dedesubtul numelui lui un titlu nou, îmi revine îndemnător în minte gîndul celorlalte romane cetite. Impresia puternică şi bizară ce mi-o lăsase acel: *Fumée d'opium*, atît de deosebit de capitolul respectiv din *Paradis artificiel* al lui Baudelaire, prin graţia exotică a acelei lumi chinezeşti şi psihologia curioasă, bolnavă a fumătorilor nevropaţi, m'a îndemnat să cetesc şi pe celelalte. Delicata şi duioasa povestire din „L'homme qui assassina", teribila „La maison des hommes vivants", care mi-a lăsat mai multe zile în minte groaza unui vis urît, şi celelalte: „Mademoiselle Dax jeune fille", „La bataille", „Quatorze histoires de soldats", „La dernière déesse", nu mi-au schimbat părerea. Mi-au rămas din ele impresiuni de ascunse şi delicate

procese sufleteşti, puse imperios dintr'odată şi rezolvate cu fineţe şi totuşi dramatic, impresiuni de ţări calde, de atmosferă exotică aduse de fostul ofiţer de marină din călătoriile lui pe mările Orientului îndepărtat. Mă atrăgea vraja stilului fin, cizelat, de povestitor meşter, un stil întotdeauna potrivit subiectului, completînd atmosfera lui.

Ştiam că nu voiu întîlni probleme grave de filozofie etică sau socială, ori de psihologie feminină, care îndeamnă la scris pe cei mai mulţi din scriitorii de azi. Nici descrierea banală, realistă a vieţii, cu intenţii de satiră, nici romantismul sonor, pedant şi gol al veacului trecut, nici senzualismul aproape pornografic al decadentismului ultimelor decade. Mă bucuram întotdeauna de făgăduiala cîtorva ore de distracţie plăcută, de impresiuni nouă, bizare şi exotice.

Cu noul roman, Claude Farrère explorează lumea viitoare. Intrat în literatură cu basmele Chinei mitologice din „Fumée d'opium", era sortit, venind spre zilele de azi, să treacă hotarul prezentului în necunoscutul mîne. Toţi cei care au încercat să citească în cartea indescifrabilă a viitorului, profeţi fantezişti, ameţiţi de gazele doctrinelor sociale la modă, vedeau o lume transformată, o societate comunizată, oameni schimbaţi fiziologiceşte, cu o altă mentalitate, cu alte obiceiuri. Claude Farrère vede o accentuare a puterii capitaliste, o dictatură a capitalului, căruia progresul ştiinţei îi pune la îndemînă mijloacele cele mai puternice de stăpînire şi de apărare, restul omenirii rămînînd aproape acelaşi. Tipurile create sînt asemănătoare oamenilor de azi, ai Americanilor aşa cum îi cunoaştem,—fiindcă acţiunea se petrece în America, cu o dezvoltare mai mare a calităţilor ce deosebeşte chiar astăzi sufletul american de cel european.

Acţiunea se petrece pela 1990 în America. James Mac Head Vohr, omul grîului, e miliardar de vre-o 80 de ori, este guvernatorul unei societăţi care furnizează pînea pentru întreaga Americă, lucrînd-o în uriaşe fabrici care ocupă treisute de mii de lucrători. E un tip hotărît, energic, un american în toată puterea cuvîntului, *lipsit de sentimentalitate*, din stofa celor capabili să *facă miliarde*, iubindu-şi însă pînă la idolatrie pe unica-i fiică. Unul din foştii ingineri ai societăţii, şi iubitul fiicei guvernatorului, vine în mijlocul lucrătorilor ca delegat al comitetului anarhist, pentru a îndemna pe lucrători la revendicări şi grevă. Greva fiind declarată, guvernatorul instalează nişte maşini-mini, care înlocuesc lucrătorii. Aceştia, rămaşi pe dinafară, dau un asalt contra uzinei pentru a nimici maşinele-mini. Guvernatorul ia măsuri de apărare. Un Francez, şeful laboratoarelor, descoperind mijlocul de a nimici dela distanţă materia organică, vie, e gata să pue în funcţiune maşina-i asasină. Dar guvernatorul află că fiica lui e în mijlocul greviştilor, lîngă iubitul ei. O scurtă luptă sufletească: dacă nu acţionează, adouazi 400 de milioane de oameni vor fi fără pîne, dacă dă ordinul de ucidere, fiica lui va fi omorîtă. Un ordin scurt, răguşit, şi în cîteva clipe întreaga masă de oameni a dispărut, ca evaporată şi fiica guvernatorului cu ea.

E o nouă concepţie a lumii viitoare: maşinele şi forţele naturii vor lucra pentru oameni. Cine ştie dacă nu e mai probabilă!

O. ALEXIU

* * *

Tristan Bernard, *L'enfant prodigue du Vésinet*, roman, Edit. Ernest Flammarion, Prix 7.50 fr.

Fabula fiului rătăcitor este cunoscută. Sătul de supunerea părintească, copilul inimos pleacă să-şi caute singur împlinirea dorinţelor, cu nerăbdare de împlinit în casa tatălui. Procesul psihologic e simplu: Părintele atingînd maturitatea, găsindu-şi rostul în viaţă, îşi condensează cunoştinţele despre raporturile lumii exterioare, în axiome

educative. S'au zdruncinat în cele din urmă postulatele lui Euclid, Newton, bazele geometriei şi mecanicei raţionale; însă un postulat educativ, trebue să rămîe veşnic, pentru tatăl care l-a cîştigat cu prinosul muncii lui! Instrucţia, mediul, etc... deschid copilului orizonturi nouă, nebănuite sau neadmise de logica părintească. Lucrul este firesc, îl cere progresul.

Din momentul în care deosebirea de vederi între părinte şi copii se accentuează suficient, ca soluţiunile ce le dau aceleiaşi chestiuni să lovească adînc libertatea uneia din părţi, se pune problema delicată: părintele netolerînd „noile păreri", copilului îi rămîne alternativa: fiu supus, cinstit sau ipocrit,—adoptă convingerea părintelui, ca să-i fie lui bine şi părinţilor lui, sau fiu rătăcitor—îşi ia toiagul pribegiei. Bine-înţeles, lucrurile nu sînt atît de simple. Cîţi părinţi, mai mulţi copii şi tot mai multe convingeri!

Fiul rătăcitor însă, e unul singur! Are curajul să părăsească adăpostul părintesc, dar nu are energia să poată trăi departe de cei care l-au îngrijit până atunci; şi după un şir de isprăvi, mai mult sau mai puţin romantice, se întoarce acasă. Fabula cere ca părinţii să-l primească în prag, cu uşile şi braţele deschise, şi să-i tae un viţel, de dorit cel mai gras.

Finalul e schimbat cîteodată. In loc de viţel gras, îl aşteaptă pe bietul înflămînzit, o nuia de corn sau, în cazuri fericite, o logodnică, cea mai frumoasă fată din vecini. Modificările acestea nu schimbă deloc reţeta eternei fabule, dimpotrivă dovedesc generalitatea isprăvii sentimentale, în toate timpurile şi la toate neamurile.

„L'enfant prodigue du Vésinet", e inspirat probabil de eroul biblic. Intrucît scena se petrece în zilele noastre, erau de aşteptat modernizările. Robert Nordement nu vrea să se însoare cu aleasa familiei. Mamă-sa ţine să ia fată cu zestre, Robert vrea fată frumoasă. Un timp de gîndire se impunea şi băiatul e trimis în Bretagne, trei săptămîni vacanţă. Nu prea avea intenţia să reediteze pe fiul rătăcitor, dar gîndea că o mică sperietoare părinţilor l-ar scăpa de d-ra Ourson. Hazardul care împacă lucrurile, îl face să-şi piardă la Cazino banii pentru toată vacanţa, şi deacum înainte se desfăşoară filmul.

E cazul să spunem iar „nimic nou subt soare", întrucît fabula veche suferă doar o transmutare în timp. In locul plecării pe jos, drum făcut cu trenul; înloc să-şi bea banii, îi pierde la cazino; înloc să mîne porcii, intră perceptor; şi-n loc să piardă banii cu femeile, îi cîştigă.

Finalul schimbat puţin: la înapoere, în locul unui harlan de viţel gras, *il prit une grosse tasse d'un café au lait de tradition, que personne ne faisait comme „à la maison"*. In locul hainelor scumpe, *on lui avait mis aux fenêtres des rideaux tout propres, et il trouva dans le bas de l'armoire une paire de pantoufles*.

Roman uşor, roman de vacanţă, deosebitele calităţi de stil îl fac să fie citit cu plăcere. Nu numai atît; dar tratarea abilă a subiectului cunoscut, îţi face simpatică şi morala fabulei, *car les douces joies familiales, ont besoin d'être inconscientes, pour être longtemps supportées...*

O. ALEXIU

* * *

Ferd. Feldegg, *Die Schönheit im Geschlechtsleben*, 1920, Verlag Frisch & Co., Wien-Leipzig-Zürich.

Care este din punctul de vedere biologic însemnătatea frumosului? El este la baza vieţii sexuale, ne răspunde profesorul Feldegg. Frumosul ar fi biologiceşte mai însemnat, după Feldegg, decît hrănirea şi decît forţa. Hrănirea atrage după dînsa plăcerea şi conservarea

individului; pe cind frumosul atrage plăcere și, in cazul că iubirea sexuală e in condiții posibile de creare, duce și la conservarea speciei. Frumosul ar fi și mai insemnat decit forța, căci, după cum spunea Darwin, este mai mult a captiva o femee prin frumos, decit a învinge bărbați în războae.

Din marea insemnătate biologică a esteticei sexuale urmează că omul viitorului merită să dea mai multă atenție estetică propriului corp. Astăzi mai nimenea nu-și cunoaște bine corpul intreg, și lipsa de grijă pentru corp este, după Feldegg, una din cele mai grave lipsuri ale culturii noastre.

O infrumusețare a corpului ca schelet, musculatură, grăsime, piele, păr, mișcare, costum și insuflețire, presupune o generare estetică și o educație corespunzătoare. Ca un copil să fie frumos, trebue să fie născut din doi părinți uniți pe inclinații de estetică sexuală reciprocă. Odată generarea indeplinită, incepe rolul educației. Ea, prin sporturi care săție samă de deosebirea de sexuri și de intregimea corpului, trebue să vizeze la corectarea a celace nașterea a adus imperfect și la menținerea in bună dezvoltare a celace nașterea a adus frumos.

Idealul normal al popoarelor albe și culte, in ce privește sexualitatea estetică, tinde, după Feldegg, să indeplinească următoarele condițiuni in adolescență. Scheletul, la ambele sexuri, să fie așa incit lungimea brațelor deschise înlături să fie egală, sau aproape egală cu lungimea dela creștet până la talpă și jumătatea lungimii dela creștet la talpă să fie egală sau aproape egală cu acela dela creștet până la sfirșitul trunchiului. La musculatură și grăsime se tinde spre o mijlocie aurită, adică tipul să nu fie nici prea musculos și gras, nici prea slab, și intre cele două părți ale corpului să fie un echilibru. De adăugat e ca bărbatul să fie mai musculos, iar femeia mai grațioasă; bărbatul să aibă umerii mai *dezvoltați* decit șoldurile, iar femeia să fie mai *dezvoltată în bazin*. *Sînii femeii să fie așezați între a treia și a patra coastă, bine prinși, nu prea mici, nici prea mari, elastici și să nu facă pe pielea pieptului nici un creț*. Pielea să fie curată și netedă. Părul potrivit de abundent și repartizat astfel pe corp incit să nu amintească de momițe. In ce privește mecanica sexuală, Feldegg e de părere că dinamica, desfășurarea ca orice mișcare pentru unii ca dinsul, ar fi extra-estetică, și că dacă uneori pare frumoasă, s'ar datori numai reflexului pe care il primește dela frumusețea statică a corpurilor frumoase in iubire. Relativ la costum, idealul de frumos sexual tinde să accentueze la femee calitățile sexuale, contrar de costumul bărbătesc, in genere; și explicația o dă în faptul că femeia e aceia care este să fie aleasă de bărbat, deci ea trebue să se pue sexualicește in relief.

La insuflețirea sexuală a corpului, Feldegg urmărește mijloacele de seducere, dela cele mai inferioare ale simțurilor, ca de pildă întrebuințarea parfumurilor frumoase și care în loc de a sugera ca vechile parfumuri ideia de floare, sugerează idei animalice, ca parfumurile la modă de cîtiva ani, până la mijloacele celei mai înalte intelectualități, care ar fi predispuse spre cea mai frumoasă manifestare sexuală. Autorul face și o analiză estetică a organelor de reproducere.

Lectura studiului lui Feldegg, e contrazisă mereu de neaprofundarea filozofică a chestiunilor de frumos estetic, de origină a lui, de judecată estetică: Afirmațiile cind sint juste, sint juste fără cizelare de gindire, și le lipsește adeseori dovada. Liber de prejudecăți antisexuale și intelectual onest, autorul asigură acestui studiu un loc simpatic intre publicațiile de acelaș fel ale anului.

Spre o nouă estetică. Estetica specialistă de până azi, subt toate formele ei psihologice, fiziologice, sociologice și metafizice, imi prezintă aspectul fragmentar și sterp al unor premize, ce nu conduc mai niciodată la o concluzie utilă. Pe de altă parte, problemele practice ale esteticei sint lăsate mai totdeauna pe sama unor diletanți ca Fel-

degg, sau pe sama altor diletanți biologi, medici, gimnaști, bone, artiști, funcționari de ministere, juriști sau a unor așa zise institute de frumusețe, societăți de protejarea peisajelor, a monumentelor, de educație artistică, de încurajare a artei naționale, a tinerilor artiști, și altele, care pun in mod brut concluzii, fără pregătirea filozofică a premizelor. Cind se va vedea clar situația, se va fi făcut preparativele prime pentru o estetică nouă, ce să închidă silogismul, precizindu-l din nou în elementele lui, organizindu-l înăuntru și înafară, și prezentîndu-l spre utilizare. O asemenea estetică dind o deopotrivă de mare insemnătate părții pur teoretice cași celei practice, adică organizării vieții estetice, și legîndu-le pe amindouă silogistic, lăsind apoi numai un mic joc liber premiselor teoretice pure și concluziei practice, separate, reprezintă direcția ce demult o cred și o controlez că va fi a viitorului.

Științele naturale s'au aprofundat sau, cum se zice: s'au pozitivizat, mai ales subt influența nevoilor practice, a experiențelor și a măsurătorii, și aprofundarea a transmis naturaliștilor o utilitate și o demnitate evidentă. Estetica cred că se va aprofunda prin contactul ei cu raporturile umane de organizat estetic și abia atunci va da esteticianilor, in fața unui public mai larg, un aer mai puțin inutil și irespectabil ca astăzi. Pentru publicul larg de azi, a fi estetician e acelaș lucru cu a fi specialist in oină sau in tenis.

Realitatea practică, precum e in reproducere, gestațiune, naștere, educație corporală, haine, mobilier, casă, ogradă, așezarea socială, natura minerală, vegetală, animală inferioară, raporturile sociale, raportul sufletesc cu sine insuși, cu divinitatea, cu intregul, va impune, în vederea estetizării, mai multă preciziune, complexitate, viteză și mai ales utilitate estetică.

Un Institut de studii și viață estetică, ce e uimitor că până acuma n'a fost nicăirea propus, ar organiza studiul și ar fi începutul unei omeniri mai frumoase.

G. SAVUL

* * *

F. T. Marinetti, *Democrazia futurista*, Dinamismo politico, 1919, Ed. Facchi. Milano, Prețul 5 lire.

Scopul omului, gindește Marinetti, este de a fi *nobil*, însă nu de o noblețe de moștenire legală. „Fiul eroului nu poate fi înobilat cu sîngele patern, fiindcă trebue să se înobileze cu propriu-i elan eroic". Scopul este noblețea, sau cu un alt cuvint gloria, cu condițiunea totuși ca scopul acesta să nu fie un motiv de stagnare pentru individ. Numai noblețea nouă ce întrece, clipă cu clipă, pe cea veche, poate fi scopul vieții. „A întrece, a se întrece,—sau a dispare".

Individul realizează scopul de a se înobila, fie prin sine însuși, fie prin națiune sau, cum îi mai spune Marinetti cu un termen geografic: prin patrie. Umanitatea este prea departe, crede Marinetti, și de aceia ar sta la îndămîna omului, spre a se înobila, numai *individualismul* și *patriotismul*, concepind patriotismul ca „maxima extenziune a generozității individului care se revarsă spre toate ființele umane asemenea lui sau înrudite și noțiunea de individualism rămînînd neprecizată. Dar familia? căci de alte unități sociale nu mai vorbește. Familia este, după dinsul, o instituție inferioară, și ca atare sentimentul familiei este de natură inferioară. A crede că patriotismul este o extenziune a sentimentului familial, este tot ce poate fi mai greșit. Sentimentul familiei ar fi înainte de toate frică, cvietism și prudență, pe cind patriotismul ar fi tocmai contrarul și deci „distrugerea sentimentului de familie egoistă". In afară de aceste vechi simplicități, Marinetti scoboară și în cunoscutul economist, cind afirmă că

patriotismul n'ar fi decît „sublimizarea" ataşamentului economic la patrie; şi totuşi ne asigură că „Adevărata concepţiune de patrie iese pentru prima dată din concepţiunea futuristă a lumii".

Din patriotismul ca mijloc de înobilare urmează *italienismul* lui Marinetti: „Unica religiune, Italia de mine" şi „Toate îndrăsnelile, toate progresele, toate libertăţile în această mare de lumină ce se cheamă Italia".

Constatînd că „orice rasă e predispusă la un anumit primat într'un anumit cîmp al activităţii" şi că „Orgoliul nostru italian este bazat pe superioritatea noastră în cantitatea enormă de indivizi geniali", aşa că pe cînd între 1000 de Slavi abia ar fi 2—3 capabili de o direcţie personală, iar la Italieni ar fi 10—15 între 20—40; cere, ceiace e cam curios pentru muscularul Marinetti, ca primatul Italiei să fie în „*gîndire, artă şi ştiinţă*".

Ca să se ajungă la primatul italian în „gîndire, artă şi ştiinţă", e nevoe de *viitorism*. Trecutul a ajuns înăbuşitor şi Marinetti dă *sfatul*, mai mult bun decît rău: „Să nu privim în urma noastră la aşa de îndepărtatele alaiuri de eroi romani. Să ne privim în oglindă: noi sîntem noi".

Viitorul măreţ italian nu poate fi conceput după Marinetti, decît ca o *democraţie liberă şi violentă*. Democraţie, fiindcă ea duce la cea mai întinsă şi mai justă selectare de valori, şi fiindcă în Italia e posibilă prin calitatea superioară a masei; liberă fiindcă numai în libertate se desvoltă individul în măsura valorii lui; şi violentă, adică agitată în mici grupuri şi fermentată, în răstimpuri, de revoluţii şi războae, fiindcă sînt naturale, iar cînd sînt potolite, crede el, masele umane se moleşesc şi decad.

Pentru realizarea unei democraţii libere şi violente e nevoe de o serie de *reforme* relativ la căsătorie, la institutele *guvernative de alaptare şi educaţie a copiilor*, la educaţie, la *ordine*, la *armată*, *birocratism*, anticlericalism, la viaţa artistică şi la *legiferare*.

Chestiunea *căsătoriei* preocupă mult pe Marinetti şi el adună o lungă listă de cusururi atribuite căsătoriei, tratînd-o ca pe un rău în sine. Căsătoria, mai întîiu evident, este o monopolizare a instinctului sexual, constringînd pe un bărbat, cum spune Biangino citat de dînsul, să fie însurat „numai cu o singură femee!" Ea este condamnarea de a iubi o femee sau un bărbat nu trei luni dece o aşa de lungă concesie de trei luni?..—nici trei ani, ci, supremul chin, toată viaţa. Ea ruşinează pe fata gravidă şi necăsătorită, tot ea aduce ruşinea copilului bastard, casele de toleranţă, goana după ginere, neegalitatea de concurenţă unde sînt puşi copiii bogaţilor cu cei ai săracilor. Pe urmă, pierdere de vreme, tiranie, gelozie, trădări, fleacuri, sfezi, înjosiri, grija copleşitoare de a întreţine o familie, distrugerea celor mai frumoase elanuri şi ipocrizie. Fără să discute valoarea instituţiei căsătoriei, după variabilele împrejurări colective şi personale, Marinetti declară căsătoria ca „o formă barbară ce n'ar fi putut să subziste *fără* supapa adulterului". De aceia, după discuţia unilaterală şi *fără spirit* sociologic, el scrie: „Voim să distrugem nu numai proprietatea pămîntului dar şi proprietatea femeii". La aproximativ acelaşi rezultat ar fi putut ajunge temeinic, pentru viitorul din anumite condiţiuni, prin alt procedeu de discuţie. Interesant este că un temperament violent ca Marinetti, propune, cu toate acestea, ca desfiinţarea căsătoriei să se facă treptat, prin cea mai mare facilitare a divorţului.

Copiii născuţi din libera împreunare să fie depuşi în *Institute guvernative de alaptare şi educaţie a copiilor*, ce vor exista în fiecare oraş, şi pentru întreţinerea cărora se va plăti de către toţi oamenii în stare, în general, de a procrea, adică dela 18—50 de ani, o „taxă de filiaţie". Copiilor li se vor da un nume progresiv de matricolă, şi nu vor cunoaşte pe părinţii lor,—cu nici-un chip. Institutele vor putea primi moşteniri, dar pentru toţi copiii. Gravidele vor fi gratis îngrijite până la întremare, şi după aceia ele vor fi reprimite în funcţiunile ocupate înainte. Institutele le vor plăti zilele de nelucru din cauza graviditaţii.

Relativ la *educaţie*, zice că băeţaşii să fie crescuţi la oparte de fetiţe, ca să nu se efemineze. Educaţia să fie sportivă, practică, de mecanică şi strategică, în opoziţie cu cea de azi care ar duce la o „stupidă hipertrofie cerebrală" sau la pedantism profesoral, la pesimism, cvietism, misticism, organizare mecanică. Şcoala să fie fără „disciplină monotonă" şi fără „datorie greoae". Să se deprindă în ea patriotismul, îndrăsneala, riscul, violenţa, independenţa, elasticitatea, viteza, practicitatea. Să nu se predea filozofia şi religia, fiindcă filozofia şi religia sînt pentru noi futuriştii două poliţii de teama lumii de aici—răsboiul sau revoluţia şi de teama lumii de dincolo—infernul".

Oamenii pregătiţi astfel nu vor avea nevoe de *ordinea* poliţienească. Să se desfiinţeze poliţia. Cetăţeanul se va apara singur şi statul va interveni numai în cazuri grave pentru a proteja individul cu autoritatea, nu cu forţa. Ce fel de autoritate ciudată va fi aceia nu ne explică. In caz de răscoale, să se întrebuinţeze mijloace moderate, ca stropirea cu apă în mulţime, şi dacă nu se reuşeşte, să se lese revoluţia să-şi urmeze cursul, căci e semn că e serioasă, şi noul echilibru să se stabilească dela sine.

Tinerii pregătiţi milităreşte în şcoli, nu mai au nevoe de instrucţia în cazărmi, „absurdă, deformată, exasperată, de trei ani de murdărie". Să se desfiinţeze recrutarea. Să se închege *o armată* de voluntari pentru colonii, şi din ea se vor forma cadrele elastice pentru armata improvizată în caz de războiu,—numai de va lăsa duşmanul timp. Contra statului major şi a şcoalei de războiu rigide. Deci încă un contra. Să se desfiinţeze cavaleria ca fiind inutilă în războiul actual. Această armată va fi necesară în viitor, fiindcă Marinetti nu crede în utilitatea Societăţii Naţiunilor. Căci, mai întîiu, naţiunile nu sînt egale. Cîtă distanţă, găseşte ocazia de a exclama Marinetti, dela Canibal la Tuareg, dela Tuareg la Prusian, dela Prusian la Croat, de aici la Francez şi Englez, şi departe de toţi, pe culmea capacităţii, până la Italian,—judecată care eventual poate fi justă, dar e aşa de dificil a o afirma casi a o nega. Societatea Naţiunilor va fi platonică sau va înăbuşi libertăţile naţionale,—deci al doilea. Şi al treilea e nenaturală; şi fiind astfel nu va putea, în cele din urmă, împiedeca izbucnirea violenţii omeneşti. Va fi însă şi aici o admirabilă definiţie—un „ridicol colectivism al naţiunilor castrate, cu depunerea în comun a testiculelor".

O naţiune pregătită futurist nu va mai suferi o *birocraţie* tîrzicinică. In consecinţă, autorul cere descentralizarea. De asemenea cere ca gradele în funcţii să se dee după capacitate, adică, ne atrage atenţia Marinetti, mai totdeauna după tinereţă, nu după bătrîneţă.

O altă consecinţă a noii stări de lucruri va fi *anticlericalismul*, şi anume, *catolic*. Celelalte clericalisme sînt tolerate de Marinetti?. Papatul „spion" şi cu spirit aerealist, fără improvizaţii, laş, încet, trebue expulzat din Italia ca o şcoală vătămătoare.

Pentru protejarea *artiştilor*, „proletari geniali", propune întemeiarea în fiecare oraş de palate, unde oricare cetăţean să aibă dreptul de a expune gratuit o operă artistică sau technică, de orice lungime, oricît de imorală sau cretină. Dacă opera e muzicală, se va executa. Nu va exista juriu de admitere.

Insfîrşit, pentru *legiferare* e nevoe de un alt fel de Cameră, fără „canalii şi ramoliţi"—ceiace, cu toată simpatia pentru Marinetti, cred că e o dorinţă exagerată. Camera aceasta să fie cu puţini advocaţi, fiindcă sînt oportunişti, şi cu puţini profesori, fiindcă sînt reacţionari. Dacă astfel de Cameră nu va da rezultate bune Marinetti are un alt proect la îndămînă, şi să sperăm că de astă dată va reuşi pe deplin. Să se aleagă, zice Marinetti, un guvern de 20 de technicieni, prin sufragiu universal. O altă adunare va fi compusă din 20 de tineri din toate clasele sociale, care n'au încă 30 de ani. Alegerea ei va fi

de bună samă prin sufragiu universal, şi anual. Adunarea aceasta, „Statul Tinerilor" sau „Excitatorii", va servi, după cum ne indică numele ei, de excitator guvernului. Futuristul Volt a propus, şi şeful Marinetti il citează, ca în caz de neînţelegere să se recurgă la referendum.

Pe ultima pagină. — Concepţia lui Marinetti este desigur în conformitate cu temperamentul său liberter şi cald, iar uneori dogoritor ca un siroco, — în foarte mică parte e şi nouă. In lipsă de o altă concepţie mai constringătoare, la un moment dat, nu zic mai bună, e şi explicabilă. Că unele propuneri par nenorocite, n'are nici-o importanţă aici. Imensa nerozie şi laşitate, fac societatea aptă de-a suporta toate, mai toate absurdităţile. Pentru a reforma societatea nu e nevoe de soluţii inteligente. O, deloc! I se ordonă şi i se arată biciul, până se aplică reforma şi devine obiceiu. Cel mai delicat mijloc obişnuit de a face politică este de a amăgi societatea. Doară omul politic obişnuit este un dobitoc energic şi viclean. Un dresor de fiare. In acest mod, ouăle clocite pot deveni mîncarea politică favorită a societăţii, ba chiar naţională. — Lucrarea lui Marinetti se citeşte şi din punctul de vedere al reprezentării diverselor grupuri, în timp sau geografic, depildă în cadrul neovitalismului apusean. — Unii o citim şi ca luminos, avîntat îndemn reformist, cu simpatia ce-o datorim toţi care ne simţim înăbuşiţi în societatea actuală. Unii o vor citi şi ca inspiratoare de direcţie. Cei însă care am dori o lectură de politică idealistă şi profundă, nu o vom afla aicea. Şi nicăiri nu ştiu să se afle. Nu e în Crist, pentru care Marinetti are incomprehenziune; nici nu e în Nietzsche, cu care are ceva asemănări, dar numai atîta cît apa de sodă se aseamănă cu şampania; şi cu atîta mai mult nu e în Marinetti.

Viitorul stă deschis.

G. SAVUL

* * *

Fr. Soddy, *Le Radium*, Interprétation et Enseignement de La radioactivité, Nouvelle collection scientifique, Paris, 1919.

Prezenta carte nu-i decît traducerea în franţuzeşte a cărţii lui Fr. Soddy. „The interpretation of radium", datorită lui M. Lepape, care a adăogat în apendice cîteva date recente despre progresele radioactivităţii în timpul din urmă (1914–1919).

Soddy, care alături de Rutherford şi W. Ramsay, a lucrat la dezvoltarea ştiinţei radioactivităţii (Rutherfod şi Soddy — Teoria desintegrării atomice: Ramsay şi Soddy — Producerea heliului din radiu, uraniu şi toriu), este un foarte bun vulgarizator şi cartea sa poate fi citită cu uşurinţă şi de profani, căci autorul ştie să facă din nişte cifre reci şi mute, pagini de lectură agreabilă şi uşor de asimilat.

Radioactivitatea este o ştiinţă nouă, care nu depinde nici de chimie nici de fizică, căci ea se referă la cunoaşterea atomilor elementari, la viaţa lor internă.

Descoperirea radioactivităţii se datoreşte lui H. Becquerel, care în 1896 observă că o placă fotografică fusese impresionată, fiind lăsată la un loc cu o sare de uraniu. Căutînd să studieze mai departe uraniul, soţii Curie au descoperit *radiul*, un metal asemănător cu calciul însă dotat cu proprietăţi extraordinare. El emite 3 feluri de raze (de fapt sînt corpuscule ce se mişcă cu viteze enorme) ce au fost botezate razele α, β şi γ.

Emisiunea este spontană şi nu poate fi influenţată sau oprită de noi. In privinţa acestei energii, care-i expulzată de atomul de radiu subt forma celor 3 raze, sînt 2 ipoteze: 1) energia este împrumutată din mediul exterior şi în acest caz atomul de radiu e un simplu transformator, 2) energia provine din însuşi atomul de radiu, care se distruge.

A doua ipoteză concordă cu faptele experimentale.

Atomul e un izvor de energie şi expulzînd o parte, subt forme de raze α, β sau γ, se dezintegrează dînd naştere la atomi noi.

Problema transmutării elementelor, mult visată de alchimişti, se realizează astfel.

Radiul expulzînd corpusculele β — atomi de *heliu*, un gaz din familia gazurilor rare — dă naştere la *emanaţiunea radiului*, un gaz care la rîndul său se dezintegrează şi dă naştere la *heliu* şi *radiu B*, care dă naştere la *radiu C* şi heliu, — ultimul produs al desintegrării fiind probabil *plumbul*.

Acestea nu sînt decît transformări radioactive, care se fac după o lege, aşa că, la un moment dat, avem o anumită cantitate din fiecare corp, avem *echilibru radioactiv*.

Rezultă, din coexistenţa tuturor compuşilor radioactivi, că numai o parte din atomi sufăr dezintegrare şi aceasta „la întîmplare".

Pentru ce şi cum? Totdeauna *„există o cauză la ultima cauză"*. Dezintegrarea atomică este cauza ultimă a radioactivităţii. Dar cauza dezintegrării?

Dacă considerăm o cantitate de substanţă radioactivă, timpul necesar ca ea să se reducă la jumătate, transformîndu-se în alte produse radioactive, se numeşte *viaţa mijlocie*.

Ea variază dela cîteva zecimi de secundă (0.002 sec. pentru actinium A) la milioane şi miliarde de ani (4×10[illegible] ani pentru torium).

Din viaţa mijlocie se poate calcula cantitatea de materie radioactivă conţinută în diverse minerale precum şi raritatea sau abondenţa relativă a elementelor în natură.

Dar din studiul radioactivităţii mai rezultă şi o nouă concepţie a naturii atomilor. Intr'un atom se pot considera 3 regiuni concentrice, o *regiune superficială*, care a fost studiată de vechile ştiinţe fizice şi chimice — regiunea care intervine direct în proprietăţile care au permis studierea şi identificarea atomului, a doua regiune intermediară care poate vibra şi a căror vibraţii ne sînt cunoscute subt forma de raze X sau electroni liberi şi însfîrşit *nucleul* inaccesibil mijloacelor noastre de investigaţie.

Autorul pune apoi radioactivitatea în legătură cu evoluţia lumii, cu geologia şi chiar cu mitologia.

Materia dezintegrîndu-se, energia se degradează şi probabil că există şi un ciclu de integrare a materiei şi acest fapt este destul de bine ilustrat în mitologie prin *şarpele care-şi mănîncă coada*.

Asemenea *piatra filozofală* şi *elexirul vieţii* nu sînt decît expresiuni foarte corecte după modul de vedere a radioactivităţii.

Energia este viaţa însăşi a universului fizic şi astăzi este ştiut că, graţie transmutării, iau naştere izvoarele prime ale vieţii fizice a universului.

Inălţarea omului din condiţiile vieţii primitive la starea actuală n'a fost decît o luptă grea contra *Naturii*, pentru a cuceri *energie* — această energie fizică, banală, care se degradează mereu şi devine inutilizabilă.

Lupta pentru viaţă nu-i decît o luptă continuă pentru cuceriri de noi energii fizice.

Radiul ne-a arătat că există încă energii inasecabile în atomi şi rămîne să ştim cum să utilizăm acele energii.

Energia este bogăţia reală a naturii şi nimeni nu ne poate împiedeca să credem că va veni ziua, cînd vom putea capta energiile pe care Natura ni le ascunde astăzi, păstrîndu-le pentru viitor.

C. V. GHEORGHIU

Revista Revistelor

Revue des Deux Mondes (Mai, 1921).

Istoricul *Louis Madelin* scrie un studiu Napoleon în cursul unui secol. Fiecare generaţie a privit pe Napoleon cu alţi ochi şi de nenumărate ori interesul partidelor sau acel al regimului a exaltat sau a micşorat, a accentuat sau a denaturat, cutare sau cutare aspect al caracterului său complex şi divers. Pe cînd, la 1815, dreapta reacţionară îl ataca în pamflete, legenda lui începea deja să se răspîndească în colibe de către soldaţii marii armate şi la amintirea lui, tinerimea se indigna împotriva Burbonilor. După moarte, el nu mai putea fi temut şi numele lui deveni pentru liberali o armă de luptă împotriva sfintei aliante. Poeţii romantici în frunte cu Victor Hugo începură să-l zeifice şi fiindcă prin moartea regelui Romei, bonapartismul părea înmormîntat, guvernul lui Ludovic Filip hotărî la 1840 să transporte cenuşa lui în Franţa. Thiers, autor al istoriei revoluţiei, scrise atunci, între 1845 şi 1848, istoria consulatului şi a imperiului. Această operă considerată de mulţi ca o evanghelie, e azi învechită. Figura omului e neexactă şi incompectă, căci Thiers nu vede în el decît un mare soldat. Nepotul împăratului a beneficiat după revoluţia dela 1848 de legenda napoleoniană. Guvernul conservator şi autoritar al lui Napoleon al III-lea a instituit un fel de cult oficial în jurul figurii imperiale. Napoleon I devenea astfel apărătorul ordinei, restauratorul altarelor, suveranul august. Dar confiscat de noul regim, omul devenea odios tuturor acelor ce urau regimul. Thiers începu să descopere eroului greşeli pe care odinioară nu le bănuise, iar Hugo, plin de indignare scrise „Les châtiments". O violentă mişcare antinapoleoniană se dezlănţui atunci cu Charras şi Schérer. Cursul lui Barni la Geneva şi „Istoria lui Napoleon" de Lanfrey sînt manifestările cele mai însemnate ale acestei mişcări. Antipatia împotriva lui Napoleon mai dură cîţiva ani şi după căderea imperiului. Memoriile lui Marmont, Lucien şi Metternich ca şi acele ale D-nei de Rémusat, publicate în vremea aceasta, nu erau favorabile imperiului. Unii făceau pe Napoleon responsabil de dezastrul dela Sedan, căci „dacă Napoleon I nu ar fi existat nu am fi avut pe Napoleon al III-lea". La 1887 apărură faimoase articole ale lui Taine. El considera pe Napoleon ca un condotier, un aventurier italian din secolul al XVI-lea, care supravieţuind miraculos timpului său, graţie unui geniu amoral, a aservit o generaţie lipsită de rezistenţă şi punînd mîna pe stat l'a reclădit după aspiraţiile temperamentului său tiranic. Taine nu era desigur stăpînit de pasiune politică, dar era filozof şi nu istoric şi de aceia a construit figura lui Napoleon pe baza unor documente insuficiente, cercetate fără de spirit critic. Portretul său făcu însă senzaţie, iritînd pe admiratori ca şi pe adversari; şi timp de treizeci de ani, istorici însemnaţi au studiat cu pasiune epoca lui Napoleon.

În fruntea acestora pot fi menţionaţi Frédéric Manon care a scris 26 volume de studii napoleoniene, Henri Houssaye care a studiat campania din 1814, Albert Sorel pentru politica externă a lui Napoleon. Arthur Chuquet pentru tinereţa lui şi Albert Vandal care a scris în chip magistral epoca consulatului. Din aceste studii, Napoleon apare, decînd era locotenent, ca un militar pasionat de meseria lui, dar preocupat în acelaşi timp de chestii economice, sociale, religioase, politice şi morale. În campania din Italia, el se arată nu numai mare general, dar în tratativele diplomatice cu principii italieni, ca un adevărat om de stat tot atît de pasionat pentru meseria civilă, caşi pentru acea militară. Lovitura de stat din 18 Brumaire, nu a fost pur militară. Ea fusese pregătită de un grup de oameni politici, de membri ai institutului şi de financiari. Politica primului consul e conciliatoare şi liberală. Napoleon a voit să fie un Washington, dar Europa ameninţa frontierele Franţei, voind să distrugă opera revoluţiei. În campaniile lui, Napoleon apare adesea ca agresor, dar de cele mai multe ori, loviturile lui nu au făcut decît să prevină agresiunea adversarului. După pacea dela Amiens, Napoleon a crezut că se va putea consacra exclusiv operei lui civile, dar Anglia a reînceput războiul, făurind împotriva lui atîtea coaliţii europene. Într'un imperiu veşnic în războiu, Napoleon a ştiut însă să menţină autoritatea civilă şi subt dominaţia lui, Franţa a beneficiat de cincisprezece ani de administraţie riguroasă şi ordonată. Omul de stat apare azi, mai eminent poate, decît şeful războinic. Datorită lui, Franţa a fost smulsă din ghiarele anarhiei şi se poate spune că în doi ani, el a săvîrşit o minune. Impunînd arbitrajul său luptelor intestine, a înăduşit facţiunile şi a canalizat spre scopuri utile energia care, manifestată în 1789 şi 1792, părea paralizată dela 1795 înainte. Căutînd în mijlocul ruinelor temeliile statului, acest fiu al revoluţiei a ţinut samă de tradiţiile latine ale Franţei, reluînd şi ducînd pînă la capăt opera seculară a regalităţii. Istoria l-a liberat de o legendă, care divinizîndu-l îl îndepărta de noi. Om cu micimi, cu suferinţi, cu greşeli şi cu patimi, el rămîne totuşi un exemplar superior al umanităţii. Aceasta priveşte la dînsul cu o mîndrie înspăimîntată şi figura lui se ridică azi deasupra partidelor şi a frontierelor

André Beaunier analizează opera romancierului Gaston Chérau. Realist şi pesimist, acest romancier e însufleţit caşi Flaubert şi Mirbeau, de ură împotriva burghezului Reflexiile lui asupra vieţii nu sînt profunde şi analiza sufletelor ocupă un rol mic în opera sa. Dar Chérau e un adevărat creator de caractere care au individualitatea lor completă, se agită, trăesc şi sufăr. Împotriva principiilor esteticei realiste, autorul intervine ades în romanele lui şi această intervenţie involuntară şi spontană măreşte puterea lor emotivă. Ca stilist, Chérau e departe de a fi perfect şi nu e deloc abil în exprimarea ideilor abstracte. Cînd e vorba însă de a reda realitatea, e un scriitor excelent, adesea minunat, mai totdeauna ingenios şi subtil.

La Revue Mondiale (April, 1921).

Articolul d-lui *Alphonse Roux*, **Criza universitară**, prezintă un puternic interes şi pentru ţara noastră căci situaţia din Franţa şi la noi se asamănă pînă la identitate în privinţa desconsiderării culturii şi a reprezentanţilor ei. Şi în Franţa alcătuitorii de bugete uită că profesorii trebue să mănînce normal, să se îmbrace cuviincios şi să-şi cumpere cărţi: starea lor, totdeauna mediocră în sine, este în orice caz inferioară celei a egalilor lor din alte funcţiuni ale statului, inferioară importanţei lor sociale şi nevoilor morale şi intelectuale. O statistică arată că în vreme ce salariile altor categorii de funcţionari au crescut cu 148 la sută, 143 la sută, ale profesorilor de şcoli normale au atins un procent de 109 la sută, ale licenţiaţilor de colegii 113 la sută şi ale agregaţilor din provincie cu 112 la sută. Însă dacă starea morală şi

dispoziţiile psihologice ale unui corp de funcţionari trebue ţinute în samă cînd e vorba de randamentul profesional, cu atît mai mult nu trebue uitat aceasta în ce priveşte pe profesori care fac operă de educaţie. Căci poţi verifica măsuri şi greutăţi, înregistra un act de notariat sau altceva în orice dispoziţie sufletească; dar ce operă sănătoasă şi de rodnică educaţie pot face nişte oameni cu o viaţă grea şi sărăcăcioasă, care au pierdut credinţa în misiunea lor? Este nedrept şi neprudent ca profesorii să fie uitaţi de solicitudinea naţională, neprudent căci vor părăsi învăţămîntul pentru cariere mai bine remunerate.

Suirea repede a soldelor militare a provocat în conştiinţa multor funcţionari o adîncă deprimare. Şi-au zis: „de ce ei şi nu noi". Cu atît mai mult că războiul a devenit criteriul multor judecăţi. Şi s'a văzut în războiu ce au făcut şi unii şi alţii... *Multă vreme la cererile profesorilor se opuneau dificultăţile bugetare. Aceste nevoi n'au mai fost opuse ridicării soldelor*".

Şi s'a ajuns astfel ca elita învăţămîntului secundar, un profesor agregat, de pildă, la Paris, să fie mai puţin plătit la sfîrşitul carierii ca un ofiţer ce în treizeci de ani n'a putut obţine decît gradul de căpitan. Un agregat de provincie are un salar mai mic decît un locotenent, iar un profesor de colegiu, licenţiat, e retribuit cu o sumă inferioară celei primite de un caporal-furier! Această inegalitate flagrantă şi jignitoare e primejdioasă şi din punct de vedere moral şi pentru recrutarea corpului profesoral.

Dacă şcolile n'au început încă să se închidă din lipsă de profesori, vremea nu e departe. Lipsesc candidaţii la concursurile de agregaţie. „În urma unui concurs din 1920, aproape 80 de agregaţi dela diverse secţiuni literare au refuzat să intre în cariera universitară — D. Bruhat, profesor la facultatea de ştiinţe din Lille declară: „Am găsit în anul acesta (1920) cîţiva candidaţi de agregaţie şi, primind la matematici pe toţi cei care au obţinut media la compoziţiile scrise, s'a putut face o promoţie de agregaţie. Dar curînd candidaţii vor lipsi complect. Am examinat opt candidaţi la licenţă şi am respins opt... Totuşi vom fi siliţi să recrutăm preparatori printre aceşti tineri... şi aceşti tineri vor fi mîine reprezentanţii ştiinţii franceze". Problema e gravă: viitorul intelectual al ţării întregi e primejduit şi soarta educaţiei tinerilor generaţii depinde, cu necesitate, de soarta ce se face educatorilor de azi.

Revue de Paris, (Mai, 1921).

Robert Pinot consacră un studiu Organizaţiei permanente a muncii. Se ştie că sub influenţa agitaţiilor profunde care se manifestau în sînul muncitorimii, în partea XIII a tratatului dela Versailles s'a instituit o organizaţie permanentă a muncii şi chiar în Ianuar 1920, conferinţa preliminăriilor de pace a decis să numească o comisie de legislaţie internaţională a muncii. Această comisie era compusă în mare parte din funcţionari sau diplomaţi, număra însă şi trei reprezentanţi ai organizaţiilor muncitoreşti: Americanul Gompers, Englezul Barnes şi Francezul Jouhaux. Reprezentanţii muncitorilor şi politicianii cu păreri înaintate au căutat să impună în ceeace priveşte reglementarea muncii, hotărîrile luate în conferinţa intersindicală din Berna, hotărîre în care după părerea autorului se simţea influenţa sindicatelor germane. Acestor reprezentanţi li se datoreşte desigur acea faimoasă declaraţie a drepturilor muncitorului, care enunţată în 9 articole se găseşte inscrisă în tratatul de pace. Regulele unei organizaţii internaţionale a muncii au fost însă fixate în detalii, de autorii tratatului, după proectul englez. Această organizaţie comportă: 1) o conferinţă anuală care propune proecte de convenţii, 2) o procedură şi sancţiuni destinate a garanta angajamentele luate de diversele state ce aderă la organizaţia internaţională a muncii, 3) un consiliu de administraţie numit de conferinţă care prepară ordinea de zi şi controlează opera biroului internaţional şi 4) un birou internaţional însărcinat cu opere

de documentare ştiinţifică şi stabilirea raporturilor conferinţii cu statele ce fac parte din organizaţia internaţională a muncii. Conferinţa internaţională e compusă din reprezentanţii diferitelor state ce aderă la societatea naţiunilor sau sînt admise să facă parte din organizaţia permanentă a muncii: Fiecare din statele interesate deleagă la conferinţă patru reprezentanţi: doi delegaţi ai guvernului, un delegat al patronilor şi unul al muncitorilor. Acest mod de a desemna delegaţii creiază o situaţie nouă în conferinţa internaţională a muncii. Conferinţele care s'au reunit la Berna înaintea războiului şi care au fost forma primă a organizaţiei permanente a muncii erau reuniuni între reprezentanţii diferitelor state.

In aceste conferinţi delegaţii guvernamentali aveau singuri puterea de a angaja guvernul, iar patronii şi muncitorii jucau rolul de consilieri tehnici. Conferinţa reunea statele şi nu reprezentanţii diferitelor interese. Această concepţie e modificată prin tratatul de pace care dă dreptul fiecărui delegat de a vota individual în toate chestiile supuse deliberărilor conferinţei. Admiţînd însă o reprezentare a statului prin delegaţi guvernamentali şi paralel o reprezentare a intereselor uvriere şi a celor patronale, considerate independent de interesul naţional, autorii noii instituţii i-au dat o bază nesigură şi ea va rămînea în stare de echilibru instabil. Căci o îndoială planează asupra naturii puterilor diferiţilor delegaţi ce fac parte din conferinţă. Se admite că delegaţii patronilor şi cei ai muncitorilor au primit un mandat dela organizaţiile ce i-au desemnat guvernelor. Dar care e situaţia delegaţilor guvernului? Trebue consideraţi aceştia ca reprezentanţi ce au primit instrucţii formale după care sînt ţinuţi să lucreze sau ca personalităţi fără mandat, exprimînd numai părerile lor personale? La conferinţa din Washington a fost imposibil ca cineva să-şi poată da samă de poziţia exactă a acestor delegaţi faţă de guvernele lor respective.

Hotărîrile luate în această conferinţă, reproduc cu mici variante măsurile de reglementare a muncii care sînt în vigoare azi, în statele mari ale Europei occidentale. Textul asupra zilei de opt ore e asămănător cu legea franceză. Proectele de convenţii asupra întrebuinţării femeilor sau copiilor la munca de noapte reproduc pe acele discutate la Berna, înainte de războiu şi sunt în armonie cu reglementarea practică a marilor ţări europene. Remediile propuse pentru lupta împotriva şomajului, lasă să se întrevadă soluţiile adoptate de principalele state europene şi eficacitatea lor e departe de a fi demonstrată.

Rămîne însă îndoielnic dacă aceste rezoluţii vor da satisfacţie ţărilor industriale din Europa occidentală şi dacă vor avea în sînul lor o primire favorabilă. Căci unele chestii în materie de legislaţie a muncii se prezintă într'un chip diferit, după interesele fiecărei ţări şi ele au fost între diferite state obiectul unor controverse vii care au împiedecat adoptarea unor soluţii definitive. Şi dacă împrejurările au exercitat la Washington o acţiune moderatoare, se va întîmpla acelaşi lucru şi în viitor? E dimpotrivă probabil că evoluţia evenimentelor şi a ideilor la care asistăm, vor crea diverginţi tot mai mari între state ca şi între organizaţiile patronale şi cele muncitoare şi unitatea vederilor pe terenul internaţional va deveni din ce în ce mai greu de realizat.

Activitatea „Biuroului Internaţional al muncii" e viu criticată de autor. Reprezentant al patronilor, el crede că acest biurou dă prea multă ascultare Internaţionalei sindicale, care caută să facă din el un mijloc de acţiune pe lîngă diferitele guverne.

În momentul în care congresul internaţional al minerilor ceruse socializarea minelor, ameninţînd diferitele state cu o grevă generală, directorul biuroului internaţional al muncii a intervenit, obţinînd pe cale de tranzacţie ca biuroul să fie însărcinat cu crearea unui organism de repartiţie a cărbunelui. In spiritul congresiştilor muncitori asta însemna un

fel de control internațional asupra minelor; un preludiu la realizarea socializării. Dar dacă biuroul e dator să se ocupe de reglementarea internațională a muncii, el nu are competența de a trata chestiile economice. Același lucru se poate spune despre relațiile biuroului cu societățile cooperative de consum care proclamă dorința de a crea în sînul societății de azi o ordine nouă.

Biuroul internațional al muncii trebue să se ferească în toate demersurile sale de spiritul de partid, cu atît mai mult cu cît după părerea autorului stăpînit de o patriotică obsesie, în acțiunea reprezentanților internaționalei muncitorești se simte mîna Germaniei care vrea să se folosească de organizația permanentă a muncii pentru realizarea scopurilor ei.

La Revue de France (April, 1921).

In **Greșelile strategiei germane din 1918** *Generalul Buat* constată că la sfîrșitul anului 1917, Rusia fiind scoasă din luptă, toate sforțările Germanilor s'au îndreptat asupra frontului occidental. Acolo și-au concentrat ei majoritatea forțelor cercînd asupra Franței supremul efort, care s'a desfășurat în cursul anului 1918, până în toamnă și pe care autorul îl împarte în două perioade: ofensivă și defensivă.

In perioada ofensivă Germanii dispuneau pe frontul francez de 200 divizii antrenate și împrospătate. Ce întrebuințare puteau da acestei formidabile armate? Aveau de ales între două metode: sau începeau o serie de atacuri parțiale succedîndu-se la mici intervale pentru a atrage toate rezervele adversarului sfîrșind apoi prin o ofensivă puternică, care ar fi produs sfărmarea complectă a liniei inamice. Sau în a doua ipoteză, acumulau aproape totalitatea forțelor pe o parte a frontului și încercau un singur atac care să sfărîme tot în mersul său și care să înainteze așa de repede încît rezervele anglo-franceze să nu poată ajunge la timp în apărare. Hindenburg și Ludendorff s'au oprit la a doua metodă și *aceasta este întîia lor greșală*. Căci o experiență repetată a demonstrat că e zadarnic a căuta decizia printr'un singur atac, oricît ar fi el de viguros. Intr'o acțiune de acest fel dușmanul real este cel care așteaptă în urmă, în repaos: rezerva. Cu alte cuvinte siguranța unui front stă mai puțin în puterea și garnizoanele pozițiilor decît în importanța rezervelor acumulate. D. General Buat face istoricul diferitelor atacuri date de Germani din Martie până în Iunie 1918, punînd în evidență greșelile comandamentului german: Atacul principal din 21 Martie trebuia îndreptat între La Bassé *și* Saint Quantin, ceiace ar fi adus tăerea armatei engleze în două și deci distrugerea ei; comanda a fost împărțită între cei doi Kronprinți, al Prusiei și al Bavariei în loc să fie concentrată într'o singură mînă destoinică; apoi „o serie de atacuri pe diferite puncte ale frontului îi îmbată cu succese inițiale neașteptate și uitînd săptămînile pe care le-au lăsat adversarului să se refacă, ei se azvîrl din nou în aventura spărturii *definitive*... Toate aceste *greșeli încărcară pe Hindenburg și Ludendorff* cu înfricoșata responzabilitate de a fi condus armatele lor la pieire". De la 18 Iulie începe perioada defensivă: inițiativa operațiilor trece în mînile aliaților. Manevra Francezilor consta într'o serie de atacuri puternice succedîndu-se la mici intervale de timp, forțînd pe Germani să-și angajeze de fiecare dată o parte din rezerve; cu încetul rezervele germane trebuiau să se epuizeze. Și în curînd, chiar întăririle care vin din lăuntrul Germaniei nu mai sînt îndestulătoare, căci atacurile Aliaților se succedează cu o continuitate neclintită. Toată problema pentru Germani era să găsească un mijloc să-și cruțe maximul de divizii rezervate pentru a para loviturile care trebuiau să le fie date fără greș și fără întîrziere. Pentru aceasta trebuiau să-și restrîngă frontul, retrăgîndu-se pe o linie interioară mai puțin întinsă.

Insă Hidenburg și Ludendorff n'au vrut să dea înapoi și cînd forța l-a obligat să primească ideia retragerii, era pre tîrziu.

Autorul închee spunînd că concepțiile comandamentului german n'au fost la înălțimea bravurii și tenacității armatelor pe care le-a condus.

D. J. Compayrot în articolul său **Infrînare sau faliment**, cearcă să răspundă celei mai acute probleme care agită Franța după marele războiu: restabilirea echilibrului său financiar.

Examinînd bugetul pe 1921, găsește un deficit real de peste 39 miliarde. Din acestea aproape 25 miliarde se vor acoperi prin emisiuni de obligații și bonuri ale tezaurului. Rămîn încă 15 miliarde care vor trebui plătite prin noi împrumuturi. Și nu se poate ști dacă creditul va răspunde la acest nou apel. Deficite similare se vor repeta încă timp de cel puțin zece ani de aici înainte. Deci trebuesc căutate în grabă remediile. Franța și-a pierdut aproximativ jumătate din bogăție; ea nu va eși din strîmtoare decît cînd producția și economia vor reconstitui capitalul distrus.

Istoria arată că ruinile materiale ale *războaelor* au *fost* reparate cu încetul datorită lungilor sforțări ale popoarelor. Asta cere și d. Compayrot. Franța nu trebue să se sprijine pe dreptul teoretic la despăgubiri din partea Germaniei. Ea nu-și poate sprijini bugetul pe un drept politic care încă rămîne să fie materializat de aici înainte.

Energia și tenacitatea națională vor face Franța să iasă deasupra tuturor nevoilor de acum. Va trebui începută o politică de adevărate economii; nu din acelea care constau în a crea un minister *ad-hoc*, capabil cel mult după enorme și costisitoare lucrări, să ajungă la concedierea cîtorva zeci de dactilografe sau de copiști din *biurouri*; ci o adevărată politică de economie care nu consistă numai în a alunga personalul netolositor ci mai degrabă în a face să dispară serviciile inutile.

Bugetul ministerului de *războiu*, acordarea pensiilor, organizarea serviciilor administrației în regiunile liberate trebuesc întocmite așa ca să se înlăture risipa enormă care se face în prezent. Căile ferate, monopolul tutunurilor, poștele și telegraful rău administrate aduc pierderi enorme. In această ordine de idei autorul nostru se declară adversarul tendinței atît de pronunțată astăzi, a socialismului de Stat. „Statul, zice el, și-a întins atribuțiile în toate domeniile de activitate; el n'a adus pretutindeni decît dezordine și ruină. Republica pare tîrîtă irezistibil spre o acaparare generală a forțelor vii ale țării cași cum natura sa ar conține principiul unui comunism latent chemat în mod necesar a se realiza".

Pe lîngă economii și lichidarea monopolurilor se mai cere Franței „subt formă de impozite, maximum util de efort pe care-l poate produce".

Și la sfîrșit se pune marea chestiune a plății indemnității de către Germania. Metoda cea mai avantajoasă ar fi să se ceară „pe lîngă maximul de bani realizabil, cooperația, cea mai eficace cu putință la operațiile materiale ale reconstituirii".

Autorul sfîrșește cu credința că restaurarea financiară a Franței va fi opera poporului francez.

Cu ocazia apariției la Berlin a primei fascicole dintr'o revistă bibliografică „Cartea rusească", *Hélène Iswolsky* in **Literatura mistică în țara bolșevismului** ne dă informații prețioase despre viața literară din Rusia comunistă. Acest suflet misterios al Rusiei actuale se cristalizează încetul cu încetul și se manifestă în afară prin scris. Există o literatură bolșevică, o poezie bolșevică.

Dintre vechii scriitori ruși o parte ca: Merskowsky, Bunin, Kuprin, Contele A. Tolstoi s'au stabilit în străinătate, alții au rămas în Rusia. Bolșevicii nu i'au alungat din paradisul comunist ci, le-au dat azil și ocrotire, exercitînd însă un control asupra tuturor producțiilor literare. Cei mai mulți lucrează pentru secția literară a Comisariatului Instrucției Publice sau pentru colecția intitulată *Literatura Universală* pe care o conduce Gorki, traducînd opere de samă străine. Asupra valorii intrinseci a literaturii ac-

tuale nu s'ar putea preciza nimic. Parnasul bolşevic are mai multe cenacluri: Poeţii proletari, imaginişti, sciţii etc. Cei mai de samă scriitori bolşevici sînt cinci, dintre care patru poeţi care formează gruparea „sciţilor": Alexandru Block, Sergiu Essenin, Andrei Beliy şi N. Kliueff.

Alexandru Block în *Cei doisprezece*, poem scris la 1917 ne dă o operă realistă, sobră, ironică şi amară. *Cei doisprezece* sînt guarzii roşi care merg cu baionetele la arme zdrobind totul în marşul lor revoluţionar. Lumea veche în chipul unui cîne flămînd, fără putere şi adăpost priveşte la zorii noii Rusii. În fruntea *celor doisprezece* merge Isus Cristos. E ciudată această concluzie, — acest chip al lui Crist care întovărăşeşte dealtfel pe toţi poeţii bolşevici. Ei ar vrea ca Isus Cristos să fie cu dînşii, cu toate că-l urăsc şi ar vrea să-l împingă în fruntea revoluţiei. Pentru ei bolşevismul nu e o politică, ci o religie, o evoluţie necesară a creştinismului, care va ajunge la aceiaşi valoare mistică caşi învăţăturile evangheliei.

Sergiu Essenin făgădueşte credincioşilor un paradis pămîntesc cel comunist. Opera lui e originală şi totdeauna îndrăzneaţă. Are pasagii scînteietoare, neaşteptate dar nu are graţie nici blîndeţă, nici emoţie adevărată; e un barbar.

André Beliy e mai puţin aspru, simbolismul său e mai puţin tulbure ca a lui Essenin.

După Beliy, Rusia crucificată, îngropată, va învia şi va mîntui lumea. Pentru dînsul bolşevismul este confirmarea strălucită a acestei concepţii.

Cristos a înviat este un poem puternic şi profund.

Însfîrşit cel din urmă poet din grupul „sciţilor" N. Kliueff e de origină ţăran. Poezia lui aduce a cîmp, a pămînt. *Cîntecele Isbei* şi *Pămîntul şi Ferul* relevă un poet profund şi duios care ne aminteşte pe Burns. În poemele sale aşa de aproape de inspiraţia primitivă, trăesc dulcile şi umilele priveliştii ale Rusiei ţărăneşti.

Kliueff are o imaginaţie delicată şi vie ca de copil. Lumea *isbei* este pentru *el o lume minunată*, unde totul — *animalele* chiar şi lucrurile de gospodărie *sînt însufleţite* de o viaţă misterioasă. Pentru el ca pentru orice *suflet* mistic şi naiv totodată, cerul este imaginea transcendentă a pămîntului sau pămîntul e o imagine confusă a cerului. — O rază cerească de mîngiere şi de nădejde se desprinde din poezia lui Kliueff.

D. Iswolski termină zicînd că poezia bolşevică e o floare ciudată, captivantă adesea, dar o floare plăpîndă, precoce, plină de amărăciune şi arsă de suflarea fierbinte a unui incendiu gigant. E o floare de delir şi de orgoliu, căci bolşevicii o colorează cu toate nădejdile lor.

Die neue Zeit. April.

H. Cunov. **Politica lui Harding.** Comentînd recenta declaraţie a noului prezident, Cunov crede că Harding reprezintă tendinţele particulare ale partidului republican. Afirmaţia că America nu se va amesteca în afacerile vechiului continent exprimă *desgustul poporului american în faţa unor viitoare complicaţii războinice* ale Europei. Harding nu afirmă însă neintervenţionismul american în chestiile sud americane, în Asia, sau Australia.

Statele Unite vor să păstreze mîna liberă, pentru a putea lucra conform cu interesele lor şi de aceia se feresc de orice legătură incomodă cu vre-o putere străină.

De aci, refuzul lor de a intra în liga naţiunilor: „America nu poate contracta obligaţii politice şi economice, ce ar supune hotărîrile ei unei autorităţi care nu ar fi a sa".

Interesele americane aşa cum sînt înţelese de *partidul* republican cer o politică imperialistă şi protecţionistă caşi o întărire a flotei de comerţ. În lupta dintre muncitori şi patroni, Harding va fi desigur de partea celor din urmă.

În ceia ce priveşte relaţiile Americei cu Germania, aceasta nu joacă în cercul de interese al oamenilor de afaceri americani decît un rol modest. Căci e ceva

mai însemnat pentru ei decît piaţa economică germană, ca Franţa să-şi poată plăti datoriile contractate şi să obţină despăgubiri. Germania nu trebue să spere în împrumuturi de miliarde pe care le-ar putea face în America. Totuşi e probabil că în viitor, evoluţia economică a Germaniei şi a Americei vor avea puncte de contact. În lupta ei împotriva expansiunii engleze, America se va servi de Germania ca de un ajutor şi un agent şi pe această cale spiritul de întreprindere german va avea ocazia să recîştige unele poziţii pierdute.

Într'un articol asupra „**Sileziei de sus**" *Theodor Müller* pledează incorporarea ei totală la Germania. Această provincie susţine el, e un tot economic şi o împărţire a ei, nu ar vătăma numai Germaniei ci Sileziei însăşi. Cu tot rezultatul plebiscitului, care a fost favorabil Germaniei, Korfanty susţinut de Francezi pretinde nu numai regiunea minieră şi industrială a Sileziei de sus dar, pentru a putea păstra legătura ei cu Polonia, şi oraşele Oppeln, Kreuzburg, Rosenberg unde Germanii sînt în majoritate. Dacă Polonezii ar fi obţinut cu ocazia plebiscitului numărul de voturi pe care l-au avut Germanii, aliaţii le-ar fi cedat desigur fără ezitare toată Silezia de sus.

O soluţie nu mai puţin vătămătoare pentru populaţia acestei provincii ar fi crearea unui stat liber idee susţinută de unii politicianii ai centrului şi sprijinită de anumite cercuri americane.

Mişcarea intelectuală în străinătate

LITERATURA

Francis Jammes, *Dichter Ländlich*, deutsche Ausgabe von Claire Goll, Basel und Leipzig, Rhein-Verlag, 16 M.

„Una din puţinele cărţi ale prezentului, cu valoare mai durabilă" aşa s'a zis în Germania la apariţia ei, căci opera lui Jammes impresiona „uneori ca o poveste, alteori ca nişte însemnări de jurnal", făcînd pe cetitori să se gîndească la neoromanticii naţionali — poate Löns, poate Ludwig Finckh. Prin „natura sa contemplativă, prin sentimentul faţă de mediul înconjurător, prin humorul uşor, prin naivitate şi încredere în bunătatea omenească" — Jammes părea că-i unul de ai lor. Se simţea oarecare afinitate între Germanul crescut în mijlocul naturii, înţelegînd-o şi socotindu-se o părticică din ea şi între „bucuria curată a poetului francez în faţa peisagilor, dragostea sa pentru Heim, pentru copii şi animale, precum şi între satira sa blajină la adresa societăţii burgheze din cine ştie ce tîrguşor de provincie".

Max Dauthendey, *Das Schönste*, ausgewählt und eingeleitet von Walter von Molo, München, 1919, Langen, 224 S. M. 5.

Născut în 1868, Dauthendey obişnuia într'o vreme să trăiască la Paris, apoi se strămută şi de acolo, astfel că în anii din urmă războiul îl surprinse departe de patrie, unde şi muri. Culegerea de faţă dă în mănunchi tot ce-i „mai frumos" din opera sa poetică. S'a manifestat întâiu ca liric. Primul volum poartă titlul „Ultraviolett" — destul de sugestiv pentru direcţia artistică urmată. Al doilea volum „Reliquien" prezintă acest amănunt nou, că în ce priveşte forma, poetul arată multă simpatie poeziei populare. Însă succesul lui Dauthendey stă în epică: în „Phallus" — „interesant pentru îndrăzneala", cu care este tratat mediul intim omenesc — cît şi în „Die schwarze Sonne" Dauthendey se vădeşte a fi „unul din cei mai distinşi artişti ai formei moderne în literatura germană".

ROMANE

Heinrich Neuenhagen, *Front und Fron*, Berlin, Buchhandlung Vorwärts, 1920, 151 S., M. 8.50.

Autorul a adăogat romanului său subtitlul „Mormîntul patriotismului" caracterizînd astfel intenţia de a reda suferinţele unui om, care la izbucnirea războiului s'a înrolat ca voluntar, deşi nu mai era tînăr, ci la sfîrşitul datoriei sale ostăşeşti. Odată soldat, i s'a întîmplat şi lui ca altora: dorul şi bunăvoinţa de a lupta i-au fost jignite, demnitatea i-a fost strivită, patriotismul călcat în picioare de militarismul prusac. Despre lucrurile acestea vorbeşte cartea lui Neuenhagen, în cele cîteva capitole, care au drept cadru instrucţia în cazarmă, mustruluiala dela depozitul de recrutare, mizeria din tranşee şi iadul frontului. Autorul nu-i la prima încercare literară. Înainte de războiu a mai scris o carte: „Als zwischendecksteward nach Südamerika".

Paul Bourget, *L'Ecuyère*, Plon-Nourrit édit., Paris, 1921.

Bob Campbell este un negustor de cai, dintr'o familie de antrenori stabiliţi de vre-un secol la Chantilly, naturalizaţi de multă vreme, plătind în 1915—16 jertfa obişnuită pentru patrie, dar păstrînd încă deprinderi străine, precum şi un accent pur britanic. Campbell vinde mai ales cai de călărie, pe care-i montează fata lui, Hilda Campbell, un tip de englezoaică veşnic apărînd în amazoană. Însă într'o zi fiinţa aceasta, care ştie aşa de puţine lucruri despre lume, apucă singură pe o stradă lăturalnică şi este atacată de un hoţ, pe cînd descălecase să potrivească şeaua. O scapă însă un trecător, tot un călăreţ: tînărul conte Jules de Maligny, un tip desăvîrşit de patrician. Hilda îl iubeşte, el iarăşi crede c'o iubeşte... şi se întîlnesc apoi în fiecare zi: se plimbă prin Bois de Boulogne, vorbesc, Hilda ascultă, dar nu-l lasă încă să-i vorbească despre amor. Contelui nu-i prea pasă de gura lumii, însă o gazetă mai indiscretă iată că publică un „ecou" şi „compromite" fata. Vărul Hildei vine la conte să-i ceară explicaţii. Faptul acesta îl hotărăşte să ceară mîna fetei, care tremurînd de emoţie zice „da" şi se lasă sărutată. Însă Jules de Maligny consideră alianţa aceia nevrednică de familia lui, Hilda se vede părăsită, şi rămîne cu inima frîntă. După şase luni, pe cînd contele umblă să se însoare, iată că se întîlnesc amîndoi la o vînătoare, unde pe Hilda au adus-o fatalităţile comerciale ale tatălui său. Se petrece acum între ei un schimb de stări sufleteşti, din care el deduce că ea vrea să-i dejoace proectele — şi-i vorbeşte aspru. Întîmplarea aceasta o hotărăşte... să se sinucidă.

TEATRU

Henry Bataille, *L'homme à la rose*, piesă în trei acte, muzica de Raynaldo Hahn, Paris 1921.

„L'homme à la rose" este Don Juan, înfăţişat de astădată în cadrul cunoscut al pieselor lui Bataille. Subiectul este un roman de aventuri, cu întîlniri nocturne, curse şi asasinat. O ducesă spaniolă vede pe Don Juan în biserică şi în absenţa bărbatului ei îi dă o întîlnire. Dar eroul nostru pe semne e obosit, căci... trimite 'n locul său pe un prieten. Şi nenorocitul cade ucis de bărbatul ducesei, pe cînd aceasta vede că la rîndul ei a fost şi ea trădată. Ca să-i potolească nervii, Don Juan — veritabilul ţine s'o încredinţeze că hoţul este al său, de aceia furişează subt mantaua mortului un manuscript: „Memoriile lui Don Juan". La înmormîntare asistă şi Don Juan. Subt ochii lui defilează toate foastele amante. Însă se întîmplă ceva ciudat: cînd Don Juan încearcă acum să-şi reia viaţa obişnuită, nimeni nu-l mai crede, nimeni nu-l mai ia în serios, stăruinţele lui nu mai impresionează pe nimeni. De abia poate obţine favorurile unei slujnicuţe — plătindu-le.

MEMORII

Otto Braun, *Aus nachgelassenen Schriften eines Frühvollendeten*, Verlag von Bruno Cassirer, Berlin, 1921.

Publicaţie postumă, poezii şi scene dramatice, dar mai ales însemnări, jurnal şi scrisori rămase dela un tînăr bine înzestrat, mort în acest războiu în vrîstă numai de 21 de ani, şi care a dovedit alese însuşiri nu numai de scriitor, filozof, dar şi de bărbat politic, fiind comparat în privinţa universalităţii de spirit cu Goethe. Prin educaţie tînărul Otto înclină către ideologia cosmopolită — este doar fiul lui Lili Braun totuşi recunoaşte că viitorul socialist departe de a fi o întocmire desăvîrşită, va fi teatrul unor lupte sălbatice. În Mai 1915, — n'avea încă 18 ani — scrie în acest sens către o prietină a mamei sale, şi pomeneşte iarăşi despre nebunia, neliniştea, patimile din statul socialist. „Cine vrea viaţă comodă şi linişită, n'are decît să aleagă absolutismul luminat sau constituţionalismul moderat." A murit voluntar, jertfa entuziasmului său tînăr.

CĂLĂTORII

Richard Voss, *Aus meinem Reisebuch*, Stuttgart und Berlin, 1918, Cotta Nachf., 342 S., M. 4.50.

Născut în 1851, trăia pânăla războiu în Italia, de aceia lucrările sale literare sînt inspirate tot pe pămînt străin. A scris foarte mult, însă operele dela început „au mai mult talent" decît literatura de pe urmă adevărată „lectură distractivă de cea mai proastă specie". Piesa sa „Vinovat" s'a jucat şi pe scenele noastre. Voss a murit acum doi ani. Ultimele scrieri sînt „Brutus, auch Du" 1917, şi „Die Erlösung" 1919 — despre care s'a zis că se ridică „deasupra celor mai multe produse literare, ce apar zilnic"... Subt titlul modest al lucrării de faţă, se ascunde o operă care „îl va nemuri singură" chiar dacă cealaltă activitate a sa va fi uitată... Este plină de poezie, o descriere bogată a unor regiuni văzute, într'o călătorie spre Levante, Egipt, India şi Ceilan.

H. G. Wells, *Russia in the shadows*, London, Hodder and Stoughton, 1921.

Întors din Rusia sovietică, Wells povesteşte ce a văzut acolo. În ce priveşte viaţa savanţilor şi literaţilor, spune că la început aceştia au avut să îndure straşnic; noroc că Gorki şi-a dat osteneala să-i

ajute şi să-i scape de suferinţă. Se creă atunci o instituţie, „casa ştiinţei" în Petrograd, în fostul palat al marei ducese Maria Pavlovna. Se introduse un sistem alimentar de raţionare, răspunzînd nevoilor a 4000 oameni de ştiinţă — pentru hrană, bae, îmbrăcăminte, frizerie, ciubotărie... Wells a stat de vorbă cu cîţiva iluştri reprezentanţi ai ştiinţei ruse: orientalistul Oldenburg, geologul Krapinski, Pavlov... pe care blocusul antantei îi izolase complect de producţiile ştiinţifice străine. Oamenii aceştia n'aveau instrumente, hîrtie, n'aveau foc în laboratoare... Mulţi pierduseră nădejdea de a mai afla ceva din afară... Mortalitatea printre ei era destul de mare. Wells a stat de vorbă cu Glazunov, iar pe Pavlov l-a văzut în haine jerpelite, făcîndu-şi de lucru prin laboratorul înghesuit cu răsaduri de cartofi şi morcovi... In afară de cîteva poezii, în Rusia nu se mai scriu cărţi, nu se pictează... Insă cei mai mulţi scriitori şi artişti lucrează la o mare enciclopedie rusă... Sute de inşi s'au pus pe traduceri, care vor înzestra Rusia cu o avuţie intelectuală cum nici o altă ţară nu are să aibă.

FILOZOFIE

H. F. Delgado, *El psicoanalisis*, Sanmarti, Lima (Peru), 1919, 58 pag.

O expunere sumară a metodei şi doctrinei cunoscute subt numele de psichoanaliză. Autorul se adresează mai ales publicului ştiinţific şi medical, punîndu-l în curent cu ceiace este esenţial pentru mişcarea psichoanalitică. Incepe printr'o expunere a teoriilor altora, urmîndu-i pe aceştia pas cu pas în studiile lor asupra originei homosexualităţii, asupra vieţii sexuale la copii. Studiază apoi mecanismul actului, care trimete în subconştient impresiile sexuale din anii copilăriei, oprind în schimb pe altele să apară în lumina conştiinţei. După aceia vorbeşte de nevroză şi psichoză, pe care unii le atribue cauzelor sexuale. Printre nevroze se disting două grupe: nevrozele actuale — ca neurastenia, starea de deprimare şi psichonevrozele, ai căror tip este isteria şi în care se găsesc elementele sexuale infantile.

Tratamentul psichoanalitic constă din explorarea subconştientului, cu ajutorul asociaţiilor şi analizei viselor, ascunzîndu-i-se bolnavului cauzele subconştiente ale maladiei, astfel ca să ajungă la vindecare.

Wilhelm Wundt, *Völkerpsychologie*, 3 Bd.: *Die Kunst*, 3 neubearbeitete Aufl., Leipzig, 1919, Kröner, XII - 624 S. mit 62 Abbild., M. 16.

Volumul al III-lea din uriaşa publicaţie a lui Wundt a suferit la această a III-a ediţie o modificare mai intinsă. Chiar şi cine nu se împacă cu concepţiile lui teoretice asupra artei, va afla destule învăţăminte şi sugestii. Wundt reduce arta la origina ei psichologică, la fantazie, şi caută să-i găsească esenţa în funcţiunile generale sufleteşti, şi în experienţă. După Wundt esenţa fantaziei se reduce la trei principii ale fenomenelor psichice: apercepţia, facultatea asimilaţiei, care măreşte şi mai mult simţirea, şi *activitatea autonomă a conştiinţei*. După discutarea amănunţită a artei la copii (se accentuiază deosebirea între arta la copii şi la omul primitiv) autorul expune cele cinci grade de dezvoltare ale artei plastice: arta spontană, reminiscenţa, arta decorativă, arta imitativă şi arta ideală. Fiecare fel este analizat în detaliu. Wundt se ocupă şi de problema prefacerii stilurilor, explicînd-o prin schimbarea ideilor dominante, în special a religiei. Un capitol special se ocupă de artele frumoase.

CRITICĂ LITERARĂ ŞI ARTISTICĂ

Lander Mac Clintock, *The contemporary drama in Italy*, Little, Brown and C. I. Boston, 1921.

O casă de editură din America publică o serie de studii asupra literaturii teatrale din toate ţările europene. După un volum despre teatrul francez contemporan, apare acum o lucrare şi asupra literaturii teatrale moderne în Italia, subiect despre care în afară de Leod (Les pièces et les acteurs de l'Italie moderne) s'a mai scris atmeni. Autorul începe cu Goldoni. Primul capitol — caşi ultimul, care tratează despre futurism, — conţine consideraţii generale bazate uneori pe autorităţi competente. Autorul expune dificultăţile, cu care are de luptat arta italiană. Din lipsa de autori naţionali, scena primeşte cu generozitate piese străine. Capitole speciale sînt consacrate lui Giacosa, a cărui carieră înseamnă pentru drama italiană tranziţia de la romantism spre realism, apoi lui d'Annunzio şi Roberto Bracco. Ceilalţi dramaturgi sînt clasaţi în grupe: realiştii, precursori, ultimii realişti, generaţia tînără... Autorul arată influenţa lui Ibsen, şi cea franceză.

ISTORIE

Paul Diels, *Die Slawen*, (aus Natur und Geisteswelt, Nr. 740), Leipzig, 1920, B. G. Teubner, 141 S., M 2.80.

Este o cărticică de informaţii despre istoria triburilor slave, arătînd întinderea teritoriului lor de colonizare, împreună cu toate transformările suferite, populaţia numerică, limba, scrierea, religia, literatura, arta, muzica, ştiinţa. In marginile putinţei sînt luate în consideraţie formele de viaţă, care cadrează cu istoria, şi care dau o idee despre evoluţia popoarelor slave. Un capitol final se ocupă de panslavism, căruia autorul nu-i atribue niciun temeiu logic. Istoria, şi istoria culturală, au împins popoarele slave pe căi deosebite şi nu-i posibil să le cuprinzi într'o totalitate. Oricum, între ele a existat totdeauna un sentiment de solidaritate, care a determinat în diferite timpuri istoria lor culturală şi care le-a forţat să intervie şi în istoria politică a Europei.

Hans F. Helmolt, *Weltgeschichte*, begr. von, herausg. von Armin Tille, 2 neubearb. und vermehrte Aufl., 4 Bd.: *Balkanhalbinsel*, Leipzig, 1919, Bibliographisches Institut, XVI - 534 S., mit 4 Karten, 5 Farbendrucktaf. 15 schwarzen Beilagen und 127 Textabbild., M. 25.

Războiul amînase publicarea volumului IV, a cărui tipărire începuse la sfîrşitul anului 1914, astfel că a eşit abia acum. Fiindcă volumul trata despre Balcani, mărul de discordie al Europei întregi, iar soluţia istorică a ţărilor conlocuitoare s'a dat abia acum, întîrzierea aceasta a prins şi bine. Expunerea cuprinde însă şi bazinul Dunărei, şi Asia Mică, din pricina legăturilor lor cu popoarele balcanice. Cuprinsul are următoarele capitole: vechile popoare la Mediterana de răsărit în Asia şi Europa; istoria Grecilor dela Alexandru cel Mare, împreună cu Bizanţul şi Grecia Nouă; Hunii (N. Iorga); Turcia europeană; neamul slovenic şi sîrbo-croatic; Bulgarii (N. Iorga); Romînii, Albania, Maghiarii, Ţiganii, (toate de N. Iorga); în partea, care tratează despre Asia Mică, istoria începe cu Hetiţii, Sciţii, Sarmaţii, Ilirii, Tracii şi Macedonenii; în fine imperiul Seleucizilor. Istoria propriu zisă a Grecilor face parte din vol. III, de aceia în volumul acesta se dă numai continuarea, dela Alexandru cel Mare înainte.

ŞTIINŢĂ

N. R. Campbell, *La théorie électrique moderne*, traduit par A. Corvisy, XII 464 pag., A. Hermann-Fils, Paris, 1919.

Lucrarea e menită fizicienilor care vor să se pună la curent cu cercetările din ultimii douăzeci de ani, în domeniul electricităţii şi ştiinţelor învecinate, cercetări care în unele puncte au răsturnat ideile cele mai bine statornicite.

După teoriile lui Coulomb, Faraday şi Maxwell, urmează teoria electronilor, ale cărei aplicaţii sînt studiate în mai multe capitole: conducţia electrolitică şi conducţia metalică, conducţia gazoasă cu intervenţia electronilor şi ionilor gazoşi; magnetismul şi în sfîrşit fenomenele grupate subt titlul general de electro-optică.

A doua parte a cărţii e consacrată luminii. Cele două teorii, care îşi dispută explicarea fenomenelor luminoase, sînt deopotrivă de utile. Prin „emisiune" se explică razele α şi β ale substanţelor radioactive. Prin „ondulaţie" se explică razele luminoase, razele *x* şi razele *y*.

Partea III-a tratează relaţiile dintre electricitate şi materie:

proprietățile ma'eriei, teoriile despre structura atomului și in fine proprietățile sistemelor în mișcare

F. M. Duncan, *How animals work,* VIII—264 pag., T. C. și E. C. Jack, London, 1919.

Lucrarea lui Duncan se adresează și specialiștilor, și tratează despre „cum lucrează animalele". Este o expunere a industriei lor, pe care cărțile de zoologie o cam neglijează. Autorul pornește dela foraminifere și se întinde cu cercetările până la cuiburile de păsărele, trecînd în revistă toate construcțiile făcute cu ajutorul unor procese fiziologice cum sînt secrețiunile, cochiliile, scheletele de corali, căci există o asemănare esențială între construcția unui tub-înveliș de vierme și secreția unei cochilii de moluscă, deși teoriile noastre asupra vieții n'au identificat încă aceste două procese.

Explicațiile sînt întovărășite cu planșe după fotografii luate de autor.

FILOLOGIE

Ulrich von Wilamovitz-Moellendorff, *Der griechische und der platonische Staatsgedanke,* Berlin, 1919, Weidmann, 26 S., 1 M.

O conferință, in care după o schiță asupra statului atenian și spartan, împreună cu calitățile și dezavantajele lor, Wilamovitz expune ideile principale ale lui Plato despre stat. Filozoful grec a conceput nu o utopie ca Thomas Morus, ci o serioasă reformă a statului. Ideile conducătoare erau: statul are datoria să facă educația morală a cetățenilor; guvernanții și cetățenii, cită vreme au drepturi politice, e bine să stăpinească știința, care-i îndrituește la exercițiul acestor drepturi. Conferențiarul nu pierde din vedere nici prezentul. Oricită dreptate s'ar părea că are socialismul, Wilamowitz atrage atenția asupra urmărilor fatale, provenite din egalizarea celor neegali, așa cum ne învață istoria democrației ateniane. Chiar și reforma școlară este atinsă în treacăt: „Acum există primejdia ca mediocritatea, care aproape a pierdut școala, să degradeze și universitatea, aducînd-o la nivelul din sec. al XVIII-lea, dacă nu și mai jos. Germania este amenințată să cadă în starea de mizerie intelectuală, și atunci nu mai este pentru ea nici o scăpare".

POLITICĂ

Gustav Schmoller, *Zwanzig Jahre deutscher Politik,* München und Leipzig, 1920. Verlag von Duncker-Humblot, 18 M.

Avem aici articolele și conferințele din 1897-1917, care permit să privim adînc in concepția lui Schmoller despre stat și societate. Deși nu-i politician militant, însă ca economist și istoric a purtat interes tuturor chestiilor la ordinea zilei și a luat poziție față de ele. In sufletul său, Schmoller e conservator și monarhist, dar sensibil la cerințele de prefacere ale timpului nostru. Incă înainte de războiu a recunoscut el că Germania prusacă are nevoe de instituții democratice, însă Schmoller prevedea depe atunci primejdiile, pe care democratizarea grabnică a întregii vieți publice putea să le arunce în calea unei sănătoase evoluții a Germaniei, și avertiza împotriva speranțelor utopice, așteptînd înlăturarea acestor primejdii dela procesul intern de educație, care s'ar putea săvîrși sub influența socialdemocrației. Din pricina miopiei și a intereselor stratorilor de sus, Schmoller înțelegea că nu-s excluse izbucnirile revoluționare și reacțiunile opresive, dar că totuși procesul de însănătoșere își va urma drumul înainte. Transformarea înceată către ce-i nou, și educația oamenilor, înțelegerea că reformele au devenit o necesitate neînlăturabilă – va feri Germania de orice zdruncin revoluționar. Totodată Schmoller ia poziție împotriva instigatorilor din dreapta și din stinga, care adîncesc prea mult contrastele. Schmoller are însă aprecieri măgulitoare pentru oamenii noi și ideile noi. Bunăoară despre Marx și Engels zice că „însemnătatea lor stă în operele și in idealismul lor îndrăznet, în devotamentul pentru cauza lucrătorilor. Oricît ar fi greșit ei încolo, rămîn cei mai mari apostoli ai clasei muncitorești organizate".

BIBLIOGRAFIE

Louis Aragon, *Anicet ou le panorama,* Editions de la Nouvelle Revue Française, 1921, Paris, Prix 7.50 francs.

Albert Thibaudet, *La vie de Maurice Barrès,* Editions de la Nouvelle Revue Française, 1921, Paris, Pris 10 francs

Le Capitaine Stefan Christesco, *La Relativité et les Forces dans le Système Cellulaire des Mondes,* Edit. „Félix Alcan", 1921, Paris, Prix 12 francs.

G. Ibrăileanu, *După războiu,* (Cultură și literatură), Edit. „Viața Romînească", Colecția „Foi Volante", 1921, Iași, Prețul 4 lei.

Mihail Sadoveanu, *Cocostîrcul albastru,* Edit. „Viața Romînească", 1921, Iași, Prețul 14 lei.

Povestiri Fantastice, alese, traduse, adaptate de M. Carp (R. Kipling: Pecetea Bestiei, I. Turghenev: Cinele; Guy de Maupassant: Mina; E. T. A. Hoffman: Stafia logodită, Edgar Poë: Metzengerstein; N. Gogol: Noaptea Sfintului Ioan), Edit. „Viața Romînească", 1921, Iași, Prețul 15 lei.

Georg-Fr. Nicolai, *Biologia Războiului* Prelucrare de Eugen Relgis, Edit. „Viața Romînească", 1921, Iași, Prețul 15 lei.

C. Dobrogeanu-Gherea, *Neoiobăgia,* Studiu economic-sociologic al problemei noastre agrare, Editura „Viața Romînească", 1921, București, Prețul 30 lei.

Ion Minulescu, *Pleacă Berzele*. Editura „Viața Romînească", 1921 București, Prețul 8 lei.

Ion Minulescu, *Lulu Poppescu,* Editura „Viața Romînească", 1921, București, Prețul 5 lei.

Edmond Haraucourt, *Don Juan de Monard,* dramă în cinci acte, Editura „Viața Romînească", Trad. în versuri de I. Gr. Perieteanu, 1921, București, Prețul 15 lei.

F. Aderca, *Țapul,* Editura „Viața Romînească", 1921, București, Prețul 15 lei.

Dr. E. Claparède, *Psihologia copilului și pedagogia experimentală,* Trad. de Ion I. Onu, Editura „Viața Romînească", 1921, București, Prețul 15 lei.

Vasile Pop, *Fericirea se cucerește,* Inst. „Viața Romînească", 1921, București, Prețul 16 lei.

A. Vlahuță, *Dan* (Roman — I), „Biblioteca pentru toți" No. 73—74, Editura „Viața Romînească", 1921, București, Prețul 6 lei.

A. Vlahuță, *Dan* (Roman. II), „Biblioteca pentru toți", No. 76—77, Editura „Viața Romînească", 1921, București, Prețul 6 lei.

D. Bolintineanu, *Elena,* (Roman politico-social), „Biblioteca pentru toți", No. 243—245, Editura „Viața Romînească", 1921, București, Prețul 7 lei.

Lia Hîrsu, *Suflete zbuciumate,* „Biblioteca pentru toți", No. 1088—1091, Editura „Viața Romînească", 1921, București, Prețul 4 lei.

Swift, *Guliver în Țara Piticilor,* Trad. de Ludovic Dauș, „Biblioteca pentru toți", No 198, Editura „Viața Romînească", 1921, București, Prețul 3 lei.

Mark Twain, *Furtul elefantului alb,* Biblioteca „Lumen", Editura „Viața Romînească", 1921, București, Prețul 1 leu.

Dr. Heller, *Medicul Familiei,* Ed. III, Editura Sternberg & Fiu.

M. Schwartzfeld, *Dr Iuliu Barasch,* Omul, opera, bucăți alese Editura Cercului „Libertatea".

Căpitan Mihai C. if. Pântea, *Noul plan și Ghid al Orașului București,* cu harta Județului Ilfov.

D. D. Pătrășcanu, *Condica Doamnei Pompiliu,* Biblioteca „Căminul".

Ion Gorun, *Lume Necăjită,* Edit. „Cartea Romînească", 1921, București, Prețul 12 lei.

Ante-proect de Constituție, întocmit de Cercul de Studii al Partidului național-liberal, — cu o expunere de principii de D. Ioanițescu, Bibl. Cerc. de Studii P. N. L., București, Prețul 15 lei.
I. Slavici, *Nuvele*, Edit. „Cartea Romînească", 1921, București, Prețul 15 lei.
Ioan Al. Brătescu-Voinești, *Intuneric și Lumină*, Edit. „Cartea Romînească, 1921, București. Prețul 12 lei.
I. Nisipeanu, *Elemente de psichologie pedagogică*, „Casa Școalelor", 1921, Rîmnicu-Vîlcea, Prețul 12 lei.
Serbările pentru Inaugurarea Universității din Cluj, Edit. „Cartea Romînească", 1920, București.
Anuarul Universității din Cluj, Anul I. 1919—1920, Tip. „Ardealul", Cluj.
Pr. C. Dron, *Tovărășiile țărănești*, „Biblioteca Uniunii Obștiilor și Cooperativelor Agricole din Jud. Botoșani", 1921, Botoșani, Prețul 19 lei.
Dr. W. Stekel, *Cauzele nervozității*, Trad. de Dr. I Duscian, Edit. „Cartea Romînească", 1921, București, Prețul 3 lei.
Ion Taipă, *Luceafărul*, poveste în versuri, Inst. „Luceafărul", 1921, București.
Dr. Bourget, *Igiena Stomacului*, Trad. de Dr. I. Duscian, Edit. „Cartea Romînească", 1921, București, Prețul 3 lei.
A. Vlahuță, *Dan* (Roman), Edit. „Cartea Romînească", 1921, București, Prețul 18 lei.
Rodica, *Zile de zbucium*, Edit. „Cartea Romînească", 1921, București, Prețul 7 lei.
J. D. Protopopescu, *Pericolul ovreesc*, Edit. „Ramuri", 1921, Craiova, Prețul 15 lei.
Ion Georgescu, *Satul meu: Un sat din Ardeal*, „Biblioteca poporală a Asociațiunii", 1920, Sibiu, Prețul 3 lei.
Petre Dascălul, *Din Popor*, „Biblioteca poporală a Asociațiunii", 1920, Sibiu, Prețul 3 lei.
Ioan Agîrbiceanu, *Povestiri*, „Biblioteca poporală a Asociațiunii", 1920, Sibiu, Prețul 3 lei.
Calendarul „Asociațiunii", pe anul comun 1921, întocmit de Ioan Georgescu, 1921, Prețul pentru abonați 3 lei, pentru neabonați 7 lei.

Mercure de France, 1-er Mai, 15 Mai 1921, Prix Etr. 3 fr. 85.
Annales des Mines de Roumanie, No. 3—4, Prix 30 lei.
Orizontul, No. 17, Prețul 1 leu.
Calea Nouă, No. 5, Prețul 2 lei.
Revista teologică, No 1—3, Prețul 6 lei.
Lamura, No. 7, Prețul 5 lei.
Cele trei Crișuri, No. 9, Prețul 3 lei.
Poetul, No. 4—5, Prețul 1 leu.
Revista Sănătății, No. 2, Prețul 5 lei.
Biblioteca Copiilor și a Tinerimii No. 19—20, Prețul 2 lei.
Transilvania, No. 3, Prețul 10 lei.
Viespea, No. 21, Prețul 2 lei.
Izvorașul, No. 13—16, Prețul 4.50 lei.
Foaia Tinerimii, No. 6, Prețul 1.50 lei.
Renașterea Moldovei, No. 4—5, Prețul 3 lei.
Cuvîntul liber, No. 8, Prețul 2 lei.
Ideia Europeană, No. 66, Prețul 1 leu.
Gîndirea, No. 2, Prețul 2.5o lei.
Ideia, No. 1, Prețul 2 lei.
Curierul Cooperației-Sătești, No. 3—4, abonament anual 33 lei.
Tribuna Școalei, No 3, Prețul 3 lei.
Cuvînt Romînesc, No. 4, Prețul 2 lei.
Buletinul Culturii Tutunului, No. 46 și 47, No. 62, București.

Revista Caricaturii

Caricaturile reproduse, fără să angajeze direcția revistei, au scopul să dea cetitorului, sub o formă distractivă, ecoul preocupărilor, care agită astăzi lumea.

Zorile unor vremuri nouă



— O deputațiune de Negri din Africa, cuprinsă de milă față de nenorocirea Germaniei, vine cu proectul de a introduce creștinismul în Europa.

(După *Simplicissimus*).

Poștă harnică



— Ia spune-mi, te rog, cum se face că vii acum așa de rar?
— Ei, domnule Müller, nu-mi cere și d-ta imposibilul—abia alaltăieri ți-am adus o scrisoare tocmai din America!

(Lustige Blätter)

Bismark și Moltke în iad



— Ei, tovarășe, socoti că, în 1871, dacă Francejii s'ar fi declarat insolvabili, n'am fi găsit noi mijlocul să-i facem să plătească?

(L'Eclaireur de Nice)

Un vis



Liga Popoarelor.

(Simplicissimus).



— Sînt titrat: Școala de mine, Centrală, Politehnică...
— Mai bine ai avea mine de petrol, obligațiuni, sau renta de 6%.

(L'Echo de Paris)

Plebiscitul în Silezia



— Poți să votezi însă și cu Nemții!

(Simplicissimus).

Carol om de afaceri



— Atunci spune Ungurilor mei: „de ajuns o poștală—și vin negreșit!"

(Simplicissimus)

Tabla de Materie

a

VOLUMULUI XLVI

(Anul XIII, Numerele 4, 5 și 6)

I. Literatură.

II. Studii.—Articole.—Scrisori din țară și din străinătate.

III. Cronici

IV. Recenzii

V. Revista Revistelor